ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું.] માર્ચ સને ૧૯૨૩. [અંક ૧ લો.

स्वरुपानुभवमां ज अचल शांति छे

સ્વરૂપવિના શાંતિ નથી ક્યાંહિ, મે બધે જોયું ફરી ફરી;	સ્વ૦
લોકલોકાન્તર ગમન કરો કે, પેસો કુટીરની માંહિ,	મેં બધે૦
કંઇ હમ્મ જોયા જ્ઞાનીના અખાડા, શાંતિ નહિ ત્યાં ભળાય,	મે બધે૦
પામો અનર્ગલ સંપત્તિ તોય પણ, તેમાં ન શાંતિની કમાઇ;	મે બધે૦
સંસારના વિલાસોમાં કે ત્યાગમાં, રેવા ન શાંતિની જણાઇ,	મેં બધે૦
સ્વરૂપના શુદ્ધ અનુભવમાંહિ, શાંતિ સદૈવ છલકાઇ;	મેં બધે૦
અનુપમ શાંતિના ઇચ્છનારા, રહે છે સ્વરૂપે સમાઇ,	મેં બધે૦

શ્રી ક૦

प्रभुपदमां महालवा चित्तप्रति कथन

(દેવ દૈવી સન્માન, મોઘાં મૂલનાં, એ લય.)

મારા ચિત્તડા ઝટ ચાલ, થવા સહજે તું ન્યાલ,
પ્રભુપદમાં જઇ મ્હાલ, શુણી મારૂં,
એ તો સ્થાનક કલ્યાણ કરનારૂં-તારૂં, મારા૦
વિષયચિંતન છે જે જે નઠારૂં,
તેમાં પૂરો મરી તુ થા તેથી ન્યારૂં,
થવા શીઘ્ર પાપહરણ, ઇષ્ટસ્મરણ-સ્મરણ-સ્મરણ.
કરી ક્ષણ ક્ષણ, ગણ પ્રભુપદ તુ પ્યારૂં-પ્યારૂં, મારા૦
પ્રભુમાં તુ થયું ન એકતારૂં,
ત્યાં લગી ના કો ભ્રમણ તારૂં છોડાવનારૂં,
ચાલ ચાલ, હાલ હાલ, પ્રભુમાં ન ધરીશ વહાલ,
ત્યાં લગી ન છોડું છાલ, ન હું હારૂં-હારૂં; મારા૦

શ્રી ક૦

આ કેવલ સત્યની નિરતિશય પ્રત્યભિજ્ઞા-સુસ્થિર જ્ઞાન-પૂર્વક નિરંતર જીવન વ્યતીત કરવાથી આપણા જીવન ઉપર આપણું ક્રમે ક્રમે સંપૂર્ણ વિજેતાપણુ સિદ્ધ થતુ જાય છે. આપણા જીવનને આપણે જેવા પ્રકારનુ ધારીએ તેવા પ્રકારનુ કરી શકીએ એમ છે-એ સત્યને આવાસ્તવપણે નિરંતર લક્ષમા રાખવાથી આપણે વાસ્તવ જીવનની ઉચ્ચ અને ઉચ્ચ કક્ષામાં પ્રવેશતા જઇએ છીએ, જીવનનુ ગૂઢ અને ગૂઢતર હાર્દ સમજતા થઇએ છીએ, જીવનની ઉંડી મધુરતાને અનુભવતા જઇએ છીએ. જીવનના અંતર્હિત સામર્થ્યને પ્રકાશમાં લાવતા જઇએ છીએ.

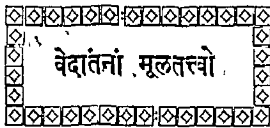
વિકાસ પામતા પ્રત્યેક મનુષ્યની દૃષ્ટિ મર્યાદામા રમી રહેલા આ દૃષ્ટિબિંદુએ પહોચ વાને માટે આ સત્ય સિદ્ધાંતને નિરંતર સ્વીકારવો જોઇએ, સ્મરણમા રાખવો જોઇએ અને તેને સંરોહિત ક્રિયામય કરતા રહેવુ જોઈએ, આ સત્યનો અવિચળ વિશ્વાસ પૂર્વક આચારમા ઉપયોગ કરવો, એજ એ સત્ય ને યથાર્થરૂપે સ્વીકારવુ કહેવાય. આપણને જેનો નિત્ય ઉપયોગ કરવો પડે છે એવા જીવનગત અને સિદ્ધાંતોમાંનો આ એક સિદ્ધાંત છે. આપણા જીવનને ગમે તેટલું ઉચ્ચ અથવા દૈવી કર્યું હોય અને કરતા હોઇએ, તોપણ તે દશામા પણ આ સિદ્ધાંતનુ દૃઢ-જાગ્રત સ્મરણ અને તેને અનુકૂલ જીવન વર્તન રાખવાની અગત્ય છે.

મનુષ્યના વિકાસમા જે મોટામા મોટી હરકત આવી પડે છે તે આજ છે કે તે પોતાના જીવનને સર્વાંશ પરાધીન માનતો હોય છે તે પોતાને સર્વ બાજુએથી બંધાએલો જુએ છે. તેણે પોતાના જીવનના કેટલાક ભાગને આકાશના ગ્રહોને હસ્તગત કર્યું હોય છે, તો જીવનના કેટલાક અંશને હાથમાની હસ્તરેખાઓને સ્વાધીન કર્યું હોય છે. કેટલોક ભાગ દૈવને સોંપ્યો હોય છે તો કેટલીક અંશ પ્રારબ્ધને સોંપતા પરિણામ એ આવ્યો હોય છે કે પછી તેને પોતાના જીવનનો એવો એક પણ ભાગ શેષ જણાતો નથી કે જેના ઉપર તેની પોતાની જ સ્વતંત્ર સત્તા અનુભવાતી હોય. વસ્તુત જે સર્વ રીતે સ્વતંત્ર છે તે પોતાના વિચારોતાનને લીધે અહો ! કેવો બદ્ધદશામા પોતાને જુએ છે !

આપણુ જીવન આપણે અધીન નથી અને આપણે જેવુ તેને કરવા ધારીએ તેવુ તે થઇ શકે એમ નથી. આ પ્રકારના તેણે બાંધેલા સિદ્ધાન્તનુ દીર્ઘ કાલપર્યંત સેવન કરવાથી પરિણામ એટલે સુધી આવ્યો હોય છે કે પૂર્વે જે સિદ્ધાન્તનુ આપણે પ્રતિપાદન કર્યુ છે તેનુ તેને શ્રવણ થતાં કોઇ હડહડતા અસત્યથી ભરેલી અને અત્યંત પાપમય વાર્તા કહી હોય એવુ તેને ભાન થઈ તેનું હૃદય કંપી ઉઠે છે, તે જગતમા જ્યા જ્યા દૃષ્ટિ કરે છે ત્યા સર્વ કાંઇ, તેણે બાંધેલા જીવનપરાધીનતાના સિદ્ધાન્તાનુસાર જ બનતું હોય એમ તેને જણાય છે. તેના સિદ્ધાન્તથી વિરુદ્ધ સિદ્ધાન્તનુ કથન કરનાર પ્રતિ તેની કરડાકીવાળી ચાર આંખો થાય છે, અને તેના જીવનમાંથી પ્રતિકૂળ વાતને શોધવા તે મચી પડે છે જ્યાં ત્યાથી પોતાના સિદ્ધાન્તને અનુકૂળ દ્દષ્ટાન્તો તે શોધી કહાડી પોતાના જીવનની તેની સાથે તુલના કરી સમાધાનને પામે છે

પરંતુ આ જીવન અત્યંત દુર્બલ જીવન છે આવુ જીવન ભોગવનાર મનુષ્ય આત્મ-વિકાસને સત્વર સાધી શકતો નથી. કેમકે તેની દૃષ્ટિમા વિકાસને બદલે સર્વદા સંકુચિતતા જ રમતી હોય છે. તેનુ અંતઃકરણ સંકુચિતતાના-પરાધીનતાનાં-ક્ષુદ્રકતાના-ચિત્રો ચિતર્યા કરતુ હોય છે તેના માનસ મહાલયમાં પોતાના દુર્બલ સિદ્ધાંતનુ સમર્થન કરનારા અનેક ઐતિહાસિક અને કાલ્પનિક ચિત્રોને તેણે ટાંગ્યાં હોય છે, અને તેને જોતા તે પોતાના જીવનને પણ તન્દ્રુપ જ અનુભવતો હોય છે+ અપૂર્ણ

+ રા શ્રેણી ૪૧ માંથી.

(લે. મહાત્મન શ્રીમન નથુરામ શર્મા.)

(૧)

વસ્તુનિર્દેશરૂપ મંગલ.

દોહરો.

સચ્ચિત્સુખઘન બ્રહ્મને, સમરુ વારવાર,
જેહ સદા સ્ફુરી રહ્યુ, પ્રાણિ–હૃદય–મોઝાર. ૧

સર્વ વસ્તુઓના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો તથા તે વાસ્તવિક સ્વરૂપની પ્રાપ્તિના સાધનોનો ઉપદેશ કરનારૂં વેદનો જે અંતિમ ભાગ તે વેદાંત કહેવાય છે. કોઇપણ વિષયના બહુ અગત્યના (ઉપયોગના) સારભૂત ભાગને મૂલતત્ત્વ કહેવામાં આવે છે આ લઘુલેખમા વેદાંતસિદ્ધાંતના અતિ અગત્યના વિષયોનુ યથામતિ સક્ષેપમા નિરૂપણ કરવામા આવનારૂ હોવાથી આ લઘુલેખનુ નામ વેદાંતના મૂલતત્ત્વો એવુ રાખવામા આવ્યુ છે

વેદાંતશાસ્ત્ર જિજ્ઞાસુઓને અનાદિસિદ્ધ પરમસત્ય વસ્તુનો બોધ કરે છે સર્વ વસ્તુઓનુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજાવી મનુષ્યોની અનાદિ કાલની ભ્રાંતિ દૂર કરવી એ જ તેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે, એ ઉદ્દેશ અદ્ભુત છે વસ્તુઓનુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ નહિ સમજવા દેનારા પદાર્થને વેદાંતશાસ્ત્રમા અવિવેક, અધ્યાસ, અજ્ઞાન, મોહ, મહામોહ, તમસ્, અવિદ્યા, અસમ્યગ્જ્ઞાન, મિથ્યાજ્ઞાન, ભ્રાંતિજ્ઞાન ને ભ્રમ ઇત્યાદિ નામોથી ઓળખવામાં આવે છે વેદાંતમા એ પદાર્થને વ્યાવહારિકભાવવાળો વા પ્રાતિભાસિકભાવવાળો માનવામા આવે છે, અભાવરૂપ માનવામા આવતો નથી. જો તે પદાર્થ અભાવરૂપ હોય તો તે બ્રહ્મમા નામ, રૂપ ને ક્રિયાની પ્રતીતિ કરાવવારૂપ તથા બ્રહ્મના ઉપાધિવડે કલ્પાયેલા અંશરૂપ આત્મામા કર્તાપણાની, ભોક્તાપણાની સુખીપણાની ને દુ ખીપણાની પ્રતીતિ કરાવવારૂપ કાર્ય કરી શકે નહિ; અને અભાવ સદ્ભાવરહિત હોવાથી અજ્ઞાનની નિવૃત્તિમાટે વિવેક, જ્ઞાન, સમ્યગજ્ઞાન, આત્મજ્ઞાન, બ્રહ્મજ્ઞાન ને વિદ્યા ઇત્યાદિ નામોવડે વેદાંતશાસ્ત્રમા ઓળખાતા પદાથની પરમસુખેચ્છુઓને પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યકતા પણ ન રહે

પોતાના ને પોતાથી ભિન્ન પ્રતીત થતા જગત્ના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી જ મનુષ્ય હું-ને આ એવા ભેદજ્ઞાનને સત્ય માને છે, ભેદજ્ઞાનને વશ થઇને આ એવે નામે ઓળખાતા પ્રાણિપદાર્થોમાથી પોતાના શરીરાદિને ઉપકારક લાગતા પ્રાણિપદાર્થમા અનુકૂલપણાનુ અને પોતાના શરીરાદિને અપકારક લાગતા પ્રાણિપદાર્થમા પ્રતિકૂલપણાનુ ભાન તેનામા ઉદય પામે છે, પછી અનુકૂલ એટલે સુખના સાધનરૂપ માનેલા પ્રાણિપદાર્થમાં તેને રાગ એટલે ગાઢ પ્રીતિ અને પ્રતિકૂલ એટલે દુ ખના સાધનરૂપ માનેલા પ્રાણિપદાર્થમા તેને દ્વેષ એટલે ગાઢ અરૂચિ ઉત્પન્ન થાય છે, એ રાગદ્વેષને વશ થઇ અભિમાનપૂર્વક અશુભકર્મ-

એકજ સમયમા ચાર આવૃત્તિને અવકાશ.

વિકાસક્રમને અનુસાર ક્રિયા કરતા અને સમષ્ટિને શોભા આપતા જણાય છે આ નિયમથી ધર્મવૃક્ષને આપણે તપાસીએ તો જે ચાર આવૃત્તિઓ તત્વનિષ્ઠ મહર્ષિઓએ જણાવી છે તે સર્વ કાલમા પણ આપણે જોઇ શકીએ છીએ.

ક્રિયાપ્રધાનવેદકાલમા પણ વિચાર પ્રધાન ધર્મનો સદ્ભાવ સંહિતા બતાવી આપે છે.

ઋગ્વેદની સંહિતામા ઇન્દ્રાદિ ભિન્ન ભિન્ન દેવોની સ્તુતિઓના સૂક્તો સાથે તત્વદર્શી- નથી ભરચક નાસદીય જેવા સૂક્તો પથરાયલાં આપણે જોઇએ છીએ. શુક્લયજુર્વેદની ચાળીસ અધ્યાયવાળી સંહિતામા શુદ્ધ કર્મકાંડના અવધિએ **ઇશાવાસ્ય**-ઉપનિષદમાં પ્રભુવડે જગદ્‌ને આચ્છાદિત કરવાના રહસ્યના રસમય મંત્રો આપણે સાંભળીએ છીએ—એ શું દર્શાવે છે? ક્રિયાપ્રધાન ધર્મસમયે પણ વિચારપ્રધાન ધર્મની શાખાઓ હોય છે

વિચારપ્રધાન વેદકાલમાંપણ સકામ અને હલકીક્રિયાનો સદ્ભાવ બ્રાહ્મણઅનેઉપનિષદ્ ગ્રંથો દર્શાવે છે

બ્રાહ્મણોમા તથા આરણ્યકોમાં અને ખાસ ઉપનિષદ્ શબ્દથી ઓળખાતા શ્રૌતવાઙ્મયમાં પણ ગર્ભાધાનાદિ સંસ્કારો, સકામ કર્માનુષ્ઠાનની વિધિઓ, અને મારણ મોહન અને અભિચારાદિ કર્મોની પદ્ધતિઓ પણ જોવામા આવે છે જેમને આ બાબત શંકા હોય તેમને બૃહદારણ્યક. ઉપરનો ભાગ અવલોકી જોવા વિનંતિ છે. એટલે, કે વિચારપ્રધાન ધર્મના સમયે પણ કર્મજાલમાં સમાજનો કેટલોક ભાગ ગુંચાયેલો હોય છે તે સમજાશે

વેદકાલમા પૌરાણિક ધર્મની છાયા પ્રસરેલી જણાય છે તથા સંપ્રદાય. ધર્મો, પણ છે

તેવીજ રીતે શ્રૌત સમયમા પણ **મૃદમખનીત્**—"માટી ખોદી" ઇત્યાદિ પૌરાણિક ધર્મની આવૃત્તિ પણ ચાલતી હોય છે, અને ગુરુસંપ્રદાયની આવૃત્તિ તો વેદના શાખાભેદથી, અને વેદોના મતભેદથી આપણે સારી રીતે સમજી શકીએ છીએ. વેદધર્મના સોમપાનમા તેના પશુવધમા, તેના અભિચારાદિ શ્યેનયાગોમા, મહાવ્રતના મૈથુન વિધિમાં અને અશ્લીલ. અશ્વમેધાદિ. પ્રકરણોમાં. હાલના. સંપ્રદાય. ધર્મો. કરતાં શું ઓછું વિચાર દૃષ્ટિથી નિંદ્ય છે કે બીચારા સંપ્રદાય ધર્મને આપણે વગોવીએ? જેઓ પૌરાણિક 'ધર્મનો અભ્યાસ કરનાર છે તેમને તો' સ્પષ્ટ જણાશે કે સંપ્રદાય ધર્મમા તો ઘણી વિશુદ્ધિ છે સંપ્રદાયો જો અપધર્મ અથવા વિધર્મરૂપ હોય તો પ્રાચીન વેદધર્મ તથા ઉપનિષદો અને પુરાણધર્મ પણ તે દોષથી મુક્ત નથી. (અપૂર્ણ.)

महात्मा पउहारी बाबा.

જૌનપુર જીલ્લામાં પ્રેમાપુર ગામ છે ત્યા અયોદ્ધાનાથ તિવારી કરીને એક વૈષ્ણવ રહેતા હતા. તેમના મોટાભાઈનુ નામ લક્ષ્મીનારાયણુ હતુ આ લક્ષ્મિનારાયણુ સસાર છોડી ગાજીપુર પાસે કુર્ખા નામના ગામમા ભાગીરથીને કિનારે એક વનમાં નાની સરખી પર્ણકુટિ બાધી ત્યાં રહી ભજન સાધન અને યોગાભ્યાસ કરતા અયોદ્ધાનાથને ત્રણ પુત્ર હતા. ગગારામ, હરભજન અને બલરામ. ઇ. સ. ૧૮૪૦ મા પ્રેમાપુર ગામમા હરભજનનો જન્મ થયો હતો. હરભજનની દસેક વર્ષની ઉમ્મરે તેના કાકા સાધુ લક્ષ્મિનારાયણુ માદા પડયા, તેમને ઘણુ કષ્ટ પડતા અયોદ્ધાનાથે પોતાના પુત્ર લક્ષ્મિનારાયણુને ત્યા રાખવા આગ્રહ કર્યો. ત્યારે અયોદ્ધાનાથે કહ્યુ. તેને તો તમારી પાસે રાખો, નાના પુત્ર હરભજનને મારી પાસે રાખો. હરભજનને બળીયા નીકળ્યા પછી તેની જમણી આખ ફુટી ગઇ હતી, તેથી તેને બધા શુક્રાચાર્ય કહેતા. અયોધ્યાનાથના આગ્રહથી શુક્રાચાર્યને દસ વર્ષની ઉમ્મરે કુર્ખા ગામમા કાકાની સેવા કરવા માટે મોકલ્યો.

હરભજને કાકાના આશ્રમમા વિદ્યાભ્યાસ કરવા માડયો રોજ સ્હવારે ઉઠી તે ગંગાસ્નાન કરતો પછી અધ્યયન કરતો. દસ વાગ્યા પછી રસોઇ કરતો અને કાકાને જમાડી પોતે જમતો. એકાદ વર્ષ પછી તેણે હુસેનપુરમા જઇ શિવરત્ન પડિતને ત્યા સસ્કૃત શીખવા માડયુ પછી ઠકુરાગામમા નન્દા નામના પડિત પાસે બાળબોધ વિગેરે જ્યોતિષ ગ્રથો શિખ્યો તેરેક વર્ષની વયે સસ્કૃત વ્યાકરણુ શીખવા માટે સારસ્વત અને ચન્દ્રિકા નામના બે ગ્રથો ભણ્યો, તે પછી એક વર્ષ વેદાન્ત પચદશીનો અભ્યાસ કર્યો એમ થોડા વખતમા તે અસાધારણુ પડિત થયો.

સને ૧૮૫૬ મા સાધુ લક્ષ્મિનારાયણે દેહ ત્યાગ કર્યો. કાકાની સમાધિ તથા બીજા કામ સમાપ્ત કરી હરભજને એજ આશ્રમમા રહેવા માડયુ દેવ દેવીઓની પૂજા અને શાસ્ત્રાદિનો પાઠ કરવામા તેનો ઘણો વખત જતો પણુ તેથી તેને શાતિ ન વળી, તેનુ ચિત્ત ઉદ્વિગ્ન અને ચિન્તાકુળ રહેતુ, તે ઘણુખરૂ રસોઇ ન કરતા પા શેર અચ્છેર દૂધ પી ચલાવી લેતો, કોઇ દિવસ ઉપવાસ જ કરતો.

સને ૧૮૫૭માં દેવપૂજા વિગેરે આશ્રમનો ભાર પોતાના કાકાના શિષ્યને સોપી હરભજન તીર્થયાત્રા કરવા બહારગામ ગયો ત્યાંથી તે સેતબધ રામેશ્વર, ચિદામ્બરમ, વિગેરે ઘણાં તીર્થોમાં પગે ચાલી જતો. કેટલેક દિવસે તે જુનાગઢ પાસે ગિરનાર પર્વત ઉપર જઇ પહોચ્યો, ત્યા તેને એક સિદ્ધ પુરુષનો મેળાપ થયો, તે સિદ્ધે તેને યોગાભ્યાસ શિખવ્યો. ત્યા યોગાભ્યાસ કરી પાછો તે જુદા જુદા તીર્થોની યાત્રા કરી ત્રણેક વર્ષે પાછો પોતાના કાકાના આશ્રમમા આવ્યો, તીર્થયાત્રા કરી પાછા આવ્યા પછી તેણે પોતાના કાકાની સમાધિ ઉખેડી નખાવી અને તેમનાં અસ્થિને ગગા નદીના પવિત્ર જળમા વ્હેવરાવ્યાં પછી એ સમાધિને ફરી બધાવી તેના ઉપર કાળા રગના પથ્થરની ચરણુપાદુકા સ્થાપન કરી. આ વખતે તેના પિતા પણુ સ્વર્ગવાસ થયા.

ગિરનારમાંથી પાછા આવી હરભજને હું શબ્દનો ત્યાગ કર્યો તે પછી તે પોતાને દાસ કહેવા લાગ્યા. દરેક પુરૂષને 'બાબા' અને સ્ત્રીને 'માઇજી' કહેતા. સ્હવારમાં દસ વાગ્યા સુધી સ્નાન, સધ્યા અને પૂજાપાઠમા ગાળતા. સૂર્યોદય પૂર્વે સ્નાન કરી નદીની વચમાં ઉભા રહી હાથ જોડી સ્તોત્રનો પાઠ કરતા. પૂજા સમાપ્ત કરી યોગ સાધનમા જોડાતા અને ચાર પાંચેક કલાક સુધી યોગની જુદી જુદી ક્રિયાઓ કરતા તે વખતે હાથે દાળ અને રોટલી રાંધી જમી લેતા. આહાર કરી ચારેક કલાક સુધી વિશ્રાંતિ લેતા અને અભ્યાગતોનો સત્કાર કરી તેમની સાથે વાતચિત કરતા. તે પછી ફરી યોગ સાધનમા બસતા. આમ કેટલાક સમય ગાળ્યો.

કેટલાક વખતે એમને લાગ્યું કે રસોઈ કરવામા ઘણો વખત નકામો જતો રહે છે માટે ધીમે ધીમે ભોજન કરવાનુ બધ કરવુ. એ પ્રમાણે તેમણે જમવાને બદલે થોડાં બીલીના પાન અને દૂધ ઉકાળી તે પીવા માંડયું. કોઇ દિવસ તદ્દન ઉપવાસ પણ કરતા, આમ કેટલાક વર્ષ ગાળી તે પ્રયાગના માઘ મેળામા ત્રિવેણીમાં સ્નાન કરવા સારુ ગયા. પ્રયાગની યાત્રા કરવા જતા પોતાના જન્મસ્થાન પ્રેમાપુરમા પણ ગયા હતા અને પોતાની માતા પાસે એકાદ બે દિવસ રહ્યા પણ હતા. તેમને પણ પોતાની સાથે યાત્રાએ લઈ ગયા. ત્યાંથી પાછા આવી આશ્રમની પર્ણકુટીને સુધારી અને યોગસાધનને માટે પૂજાગૃહની નીચે એક ગુફા ખદાવી, તે પછી તેમણે એક દિવસ, બે દિવસ અને અભ્યાસ વધતા ત્રણ ત્રણ દિવસ અને અઠવાડીયા સુધી સમાધિમાં રહેવાનો આરભ કર્યો, ગુફામાં બેસી તે યોગ સાધનને સાધતા, ખાતા પીતા કાંઈ નહિ તેમ કશો પૂજા પાઠ પણ કરતા નહિ.

આ દિવસથી લોકો તેમને 'પઉહારીબાબા' કહી બોલાવવા લાગ્યા પવનનો આહાર કરનારા અર્થાત દૂધનો આહાર કરનારા એવો અર્થ પઉહારીનો થાય છે

પઉહારીબાબા ભસ્મ ચોપડી રહેતા નહિ તેમ માથે જટા પણ બાંધી રાખતા નહિ. વાળ રાખતા પણ માથા સામે અબોડાની પેઠે બાંધી રાખતા લગોટી પહેરતા પણ તેના ઉપર છેક પગ સુધીની કફની ધારણ કરતા, કેટલાક વખત પછી તેમને ફરીથી ગિરનાર પર્વત ઉપર પોતાના સિદ્ધ ગુરુ પાસે જવાની ઇચ્છા થઇ તે ત્યા જવા નીકળ્યા, રસ્તામા અયોધ્યામા ખબર પડી કે ગિરનાર પર્વતવાળા સિદ્ધ પુરૂષે તો દેહ ત્યાગ કર્યો છે. આ સાભળી તે ત્યા જતા અટકી પડયા. પછી અયોધ્યામા કોઈ વૈશ્નવ સપ્રદાયી સાધુ પાસે ફરી દીક્ષા લઇ પાછા ગયા.

આ પછી તે પર્ણકુટિની બહાર આવતા નહોતા માત્ર રથયાત્રાને દિવસે બહાર નીકળતા અને ઠાકોરજીના રથની સાથે થોડે દૂર સુધી ચાલતા. કેટલાક વખત પછી રથયાત્રાને દિવસે પણ કુટિરમાંથી બ્હાર નીકળવાનુ બધ કર્યું તે કુટિરના બારણામા રહી રથના દર્શન કરી લેતા દૂર દેશાવરથી તેમના દર્શન કરવા આવનારને એકાદશીને દિવસે દર્શન આપતા. ઘણા દિવસ એકાન્તમા રહેવાથી શરીર સફેદ પડી ગયું તે પછી વળી તે પ્રયાગના કુભના મેળાની યાત્રાએ એકવાર ગયા હતા. ત્યાં તે ત્રિવેણીના કિનારે એક પર્ણકુટીમાં ઘણા દિવસ રહ્યા. ત્યા ટાઢ અને શરદીથી તેમને ખાસી અને છાતીના દુખાવાનું દર્દ થયુ. તાવ પણ રોજ આવતો. લોકોએ તેમને દવા કરવાનુ કહ્યું ત્યારે તેમણે કહ્યુ, "ઠીક ભલે દવા લાવો, પણ તેની સાથે કાંઇ ખાવાનુ લાવજો. પઉહારી બાબા માત્ર દૂધ અને બીલીના પાન ઉકાળી પીતા, કાંઇ ખાતા નહિ અને આજે ખાવાનું માગવાથી તે લોકોએ તેમને માટે સારૂ સારૂં મિષ્ટાન્ન ભોજન જમવા માટે આણ્યુ દવા પણ લાવ્યા. તે

બધુ લઇ પઉહારી બાવા પોતે એક દૂરના નિર્જન સ્થાનમાં ગયા અને ત્યાં બધુ મિષ્ટાન્ન અને દવા ગંગામા નાખી દીધાં. આ જોઇ પેલા લોકોને ઠીક ન લાગ્યુ

આ પછી તેમનો વ્યાધિ મટી ગયો. તે પછી પઉહારીબાબા પગે ચાલી પ્રેમાપુર ગયા અને પોતાની માના દર્શન કર્યા. ત્યા એકાદ દિવસ રહી પાછા પોતાના આશ્રમમા ગયા ત્યા તે સાધુ, સન્યાસી અને અતિતિઓની સેવા કરવામા જીવનનુ સાર્થક માનવા લાગ્યા. તેમની એવી આજ્ઞા હતી કે આશ્રમમા આવીને કોઇ ભૂખ્યો પાછો ન જાય. આ સદાવ્રતનું કામ તેમણે પોતાના શિષ્ય નન્દકુમારને સોપ્યું, તે પછી પંદર વર્ષે તેમના મોટાભાઇ ગંગારામ એ કાર્યનો ભાર ઉપાડી લીધો.

અહિં લક્ષ્મિનારાયણના વખતમા ત્યાના ખેડુતો માગશર કે ચૈત્રમાં ઘર દીઠ પાંચ શેર અનાજ આશ્રમમા મોકલતા ને કેટલાક જમીનદારો પૈસા પણ આપતા લક્ષ્મિનારાયણ વર્ષની આખરે વધેલું અનાજ તેમ ધનને દીન દરિદ્રીઓમા વ્હેંચી દેતા. તે પછી પઉહારી બાબાને પણ અનાજ તેમ નાણા મળતા હતા તેમણે આ સદાવ્રતની ગોઠવણ કરી દીધી એટલે તેનો સારો ઉપયોગ થવા લાગ્યો તે વખતે ગંગા નદી તેમના આશ્રમના બારણા આગળ થઇને વ્હેતી ન્હોતી પણ સામે કિનારે વ્હેતી તેથી પઉહારીબાબાના કારભારીએ ત્યા જમીનની ખેતી કરવા માંડી તેથી પુષ્કળ અન્ન પાકવા લાગ્યું તેથી સદાવ્રત સારી રીતે ચાલવા લાગ્યુ.

તેમનું સદાવ્રત પ્રસિદ્ધિમા આવતા ઘણા સાધુ સન્યાસીઓ ત્યા આવવા લાગ્યા, તેથી ત્યા ઘણી ભીડ થવા લાગી જેથી કારભારીએ ત્યાથી થોડે દૂર કેટલીક પર્ણકુટીઓ બધાવી ત્યાંજ બધાને ઉતારો આપતા. એક દિવસે કોઇ એક ગાંડો પુરુષ તોફાન કરતો આશ્રમમા આવ્યો. તે હાથમા મોટી ડાંગ લઇ પઉહારી બાબાને મારવા માટે ગાળો દેતો આશ્રમની અંદરની ગુફામાં પ્રવેશ કરવા તૈયાર થયો આશ્રમમાના બીજા માણસો તેને ત્યાથી કાઢી મૂકવા ધક્કા મારી ખસેડવા માંડયો તેથી તેણે મોટી બૂમ પાડી. આ સાભળી પઉહારી બાબા બ્હાર આવ્યા અને તે ગાંડા માણસને પોતાની પાસે બોલાવી લાવવાની આજ્ઞા કરી આ ગાંડો મનુષ્ય કદાચ પઉહારીબાબા ઉપર હુમલો કરી દે નહિ તે માટે કેટલાક શિષ્યોએ તેના હાથ પકડી રાખ્યા હતા પઉહારીબાબાએ સ્થિર દષ્ટિથી થોડીવાર સુધી એ ગાંડા માણસના સામે જોઇ રહી કહ્યુ. " એને છોડી મૂકો, એ મોટો સાધુ છે." આ કહ્યા પછી એ ગાંડા માણસની ઘેલછા જતી રહી અને તે ગાંડો હતો તેનો વિચાર પણ તેને ફરી આવ્યો નહિ. તે પછી પઉહારીબાબાના દીક્ષા ગુરુના આશ્રમમાંનો એક સન્યાસી વેશધારી પુરુષ એમના આશ્રમમા આવ્યો અને પઉહારી બાવાને કહેવા લાગ્યો કે તમે સાધુ છો વળી યોગી છે તો આ બધી માયાનો કેમ ત્યાગ કરતા નથી ?

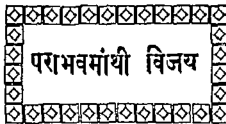
હજુ માયામા કેમ લિપ્ત રહો છો તમારા ઠાકોરજીના અંગ ઉપર સોનાના અલંકારો છે તેની તમારે શી જરૂર છે ? એ બધુ મને આપી દો " વેશધારી સન્યાસીની આ વાત સાભળી પઉહારીબાબાએ કહ્યુ "બાબા ! તમારી એ બધુ લઇ જવાની ઇચ્છા હોય તો સુખેથી લઇ જાવ " ત્યારે સન્યાસીએ ફરી કહ્યુ તમારે આ ધન, રત્ન ને અન્નવાળા આશ્રમની શી જરૂર છે ? આ માયાનો કેમ ત્યાગ કરતા નથી. આથી વળી પઉહારી બાબાએ કહ્યુ "બાબા હું હમણા આ બધુ તમને સોપી ચાલ્યો જાઇશ તો તમારૂં કામ સિદ્ધ નહિ થાય, તમે ગત અહિં રહો. પછી હુ તમને સોપી ચાલ્યો જઇશ. તે પછી રાત પડી

એટલે પઉહારીબાબાએ કુટીરનાં બારણાં વાસી તેની તાળાની કુચી પેલા સંન્યાસીને આપી પોતે આશ્રમ છોડી ચાલ્યા ગયા. બીજે દિવસે આશ્રમના બારણે તાળુ જોઇ બધા શિષ્યોએ પેલા નવા સન્યાસીને અપરાધી માની પુષ્કળ માર માર્યો. સન્યાસીએ ધાર્યું હતું કે આશ્રમ મારા કબજામાં આવી જશે પણ આ તો માર ખાઇ નાસી જવુ પડયુ.

પઉહારી બાબાને ખોળવા શિષ્યો નીકળી પડયા પણ તેમનો પત્તો ન લાગ્યો. એકાદ વર્ષ પછી આઝમગઢના પંડિત રામાચાર્યજીએ બ્રહ્મપુરમાંથી તેમને શોધી કાઢયા અને ઘણું સમજાવી પાછા આશ્રમમા આણ્યા. પઉહારીબાબા આશ્રમ છોડી પગ રસ્તે જગન્નાથજીની યાત્રા કરવા નીકળ્યા પણ રસ્તામા માંદા પડવાથી ઠેઠ જઇ શક્યા નહિ. જેથી મુર્શિદાબાદ જીલ્લાના બ્રહ્મપુર ગામમાં તેમને રહેવુ પડયુ એક પરોપકારી ગૃહસ્થે તેમને ગંગા કિનારે ઝુંપડી બાંધી આપી ત્યા રહેવાની વ્યવસ્થા કરી હતી. ત્યાં રહી તે યોગ સાધન સાધતા હતા.

સને ૧૮૮૮ માં આષાડી પૂર્ણિમાને દિવસે તેમણે એક મોટો યજ્ઞ આરંભ્યો. તેમાં ઘણા ભક્ત જમીનદારો વિગેરેએ નાણા, ઘી, ખાંડ, મેંદો વિગેરે પદાર્થો મોકલી આપ્યા હતા. અનેક સાધુ સન્યાસીઓ ત્યા આવ્યા હતા તે દરેકનો સ્વામીજીએ સારો સત્કાર કર્યો હતો, આ યજ્ઞ એક માસ ચાલ્યો હતો.

એક વખત અંધારી રાત્રે સ્વામીજી ગંગાસ્નાન કરી નિર્જન નદી તટે યોગ ક્રિયા કરતા હતા ત્યાં દૈવયોગે કાંઇ વિઘ્ન આવી જવાથી તે પછી તેમની તબીયત નબળી પડી. તે પછી બંગાળી સંવત ૧૩૦૫ જેઠ મહિનાની ૭ મી તારીખે તેમના ભાઈ ભત્રીજા બદ્રીનારાયણ વિગેરે કેટલીક મંડળી આશ્રમમા આવી પહોંચ્યા. ત્યા તો બાબાજીની કુટિર સળગતી જોઇ આ વખતે અંદર સ્વામીજી શરીરે ઘીનો લેપ કરી હોમ કુંડ સન્મુખ કામળીનુ આસન પાથરી તેના ઉપર યોગમગ્ન સ્થિતિમા બેઠા હતા આ અગ્નિમા સ્વામીજીએ પોતાનુ શરીર છોડી દીધુ અને તેમનો પ્રાણ બ્રહ્મરન્ધ્રને ભેદી ચાલ્યો ગયો.

(લેખક.–રા રા મણિલાલ ન. દોશી. બી. એ.)

આપણો પ્રયત્ન નિષ્ફળ નીવડે, આપણા જીવનનો પ્રયાસ અધવચમાં ફોકટ જાય, તેને પ્રસંગે ભવિષ્ય તરફ નજર રાખી આપણે નક્કી કરેલે માર્ગે નિર્ભયરીતે ચાલ્યા જવામા ઘણીવાર વીર પુરૂષને ઉચિત હિમ્મતની જરૂર પડે છે. આપણને નિરાશામા ગરક કરી નાખે તેવી નિષ્ફલતા જ ઘણીવાર મોટા વિજયનું કારણ બને છે એક તૂટી પડેલા મકાનના રોડામાથી એક વિશેષ ભવ્ય અને ઉત્તમ મકાનનો પાયો રચવામાં આવે છે ઘણીવાર નિષ્ફળતામાંથી વિશેષ મહત્ત્વનો વિજય મેળવવાનાં સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે એ વાતના ઘણા દાખલાઓ મળી આવે છે.

થોડાં વર્ષોપર કૅનેડાથી ન્યુયૉર્ક સુધી લાકડાના મોટા કકડાઓ મોકલવાનો એક નવીન માર્ગ શોધવામા આવ્યો હતો, તે યુક્તિ એવી હતી કે લાકડાના કકડાઓને દોરડાવતી અને લોઢાના પાટાવતી બરાબર બાધવા અને તરાપાની માફક તેમને એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઇ જવા. જ્યારે આ નવીન યોજના પ્રમાણે તે લાકડાના કકડાઓ ન્યુયૉર્કની સમીપમા આવ્યા, અને આ નવીન યોજના સફળ થવાનો જરા પણ વિલબ ન હતો, તેવામા ત્યાં ભારે તોફાન થયુ. તે પ્રચંડ તોફાનના વેગમાં તે લોઢાના પાટા તૂટી ગયા, અને લાકડાના કકડાઓ ચારે બાજુએ વિશાળ દરિયામા આમતેમ ઘસડાઇ ગયા. જળગતિ યત્ર ખાતાના ઉપરી વૉશિગ્ટનને જ્યારે ખબર સાભળી કે આ નવીન પ્રયોગ નિષ્ફળ નીવડ્યો છે, ત્યારે આખી દુનિયાની સ્ટીમરોના કેપ્ટનોને તેણે ખબર મોકલી કે અમુક આકારના લાકડાના કકડા પાણીમા ઘસડાતા આવતા તમારી નજરે પડે, તો તેની તમારે નોધ લેવી તથા તે કયા અક્ષાસ અને રેખાશ પર જણાયા હતા, અને કયારે જણાયા હતા તે બરાબર લખી લેવુ દુનીયામાં ફરતી સ્ટીમરોના સેકડો કપ્તાનોએ તે લાકડાના કકડાઓને આટલાંટિક મહાસાગરમાં ભૂમધ્ય સમુદ્રમા અને દક્ષિણ મહાસાગરમા જોયા, કારણ કે આ સાહસિક લાકડાના કકડાઓ બધે ફરી વળ્યા હતા. કેટલાક અઠવાડીઆ અને મહિના સુધી જુદી જુદી જાતના રિપોર્ટો આવવા લાગ્યા, આ બધી હકીકત બરાબર નોધવામા આવી. તેને બરાબર ગોઠવવામાં આવી તેના પર વિચાર કરવામાં આવ્યો અને તે ઉપરથી દરિયાના પ્રવાહો કયી બાજુએ વહે છે, તેની શોધખોળ કરવામાં આવી. આવા પ્રકારની શોધખોળ બીજે કોઇપણ રસ્તે થઇ શકી હોત નહિ. આ રીતે તરાપાનુ થએલુ નુકશાન તે ખરી નિષ્ફળતા ન કહેવાય, કારણ કે દરિઆઇ ભૂગોળ અને નૌકાશાસ્ત્રમાં આ રીતે ઘણી ઉપયોગી શોધખોળો થવા પામી છે

હાલના આપણા વિશેષ જ્ઞાનથી અસલના કીમીઆગરોએ કરેલી ભૂલો વિષે આપણને હસવુ આવે છે, પણ હલકી ધાતુઓને સુવર્ણરૂપમા ફેરવવાને તેમણે કરેલા પ્રયાસથી જ રસાયનશાસ્ત્રનો જન્મ થવા પામ્યો છે, તેઓએ આરભેલા કામમાં તેમને વિજય મળ્યો નહિ, પણ તેઓ પાણીનો કચરો સાફ કરવાની ક્રિયા, પાણીને ઉકાળીને અદરનો મેલ દૂર

પ્રસંગો હતા" તો પછી તેણે અડગ ધૈર્યથી નવી નિષ્ફળતા સ્વીકારવાને શા સારૂ તૈયાર ન રહેવુ જોઇએ ? તેણે વિશ્વાસ રાખવો જોઇએ કે કુદરતી દયામય યોજનાઓ આ નિષ્ફળતાને પણ ઉપર ચઢવાના પગથિયા રૂપ બનાવી મૂકશે આપણી સારામા સારી આશાઓ એટલા માટે નિષ્ફળ નીવડે છે કે તેમાંથી આ શું વધારે ઉચ્ચ પદને વાસ્તે લાયક બનીએ. ઈયળ એટલા માટે નાશ પામે છે કે તે ભ્રમરી થઈ ને ઉડી શકે કળી એટલા માટે અદ્રશ્ય થાય છે કે તેમાથી ગુલાબ નીકળે બીજનુ મરણ એટલા માટે બને છે કે તેમાંથી ફણગો ફુટે. શું છોડવાઓ રાત્રિમા પણ ખીલી નીકળતા નથી ?

શુ કુદરત આ રીતે આપણને શિક્ષણ નથી આપતી કે નિષ્ફળતાના અંધકારમાંથી વિજયના પ્રકાશમા આવવા તત્પર બને છે ? આપણને જે વાજબી લાગે તે પ્રમાણે વર્તવુ એજ મોટી નિષ્ફળતા છે, બાકી કાર્યો કર્યા પછી તેનુ ફળ તો પ્રભુના રક્ષણ કરનારા હાથને સોંપી દેવું

જો આપણે આપણા જીવનની ઉમદા પળોનો વિચાર કરીએ, આપણા વિજયોનો વિચાર કરીએ, અથવા તો આપણા કોઇ પ્રિયમા પ્રિય મિત્રનો વિચાર કરીએ અને તે પછી તે પળ, વિજય કે મિત્ર કેવી રીતે પ્રાપ્ત થયો, તે પર દૃષ્ટિ ફેંકીએ તો જરૂર આપણને આશ્ચર્ય સાથે ખબર પડશે જો આપણે તે બનાવોની પાછળ ને પાછળ ચાલ્યા જઈશુ તો આપણને જણાશે કે દુઃખ અને નિષ્ફળતામાંથી આપણે કેવી રીતે આનંદ અને વિજય સમીપ આવી પહોંચ્યા આપણી સમૃદ્ધિ અને આપણા વિશ્વાસની ઘણી નદીઓનાં મૂળ પરાભવની અંધકારમય જમીનના અંદરના ભાગમાં હોય છે, અને ત્યાંથી એક એક બિન્દુ પાણી મેળવીને તે નદીઓ વધી છે

કોઇ પણ પ્રમાણિક અને સારુ કામ લાંબા વખત સુધી ખંતથી અને અંતઃકરણ પૂર્વક કરવામા આવે તો તેમા છેવટે વિજય મળ્યા વિના રહેજ નહિ. કદાચ આપણા પ્રયત્નમા નિષ્ફળતા મળે, છતા આપણે 'આગળ કેમ ચાલવુ 'તેનો પાઠ શીખવવાને તે નિષ્ફળતા આવે છે, તે ભૂલવુ જોઇએ નહિ.

જે મનુષ્ય ઉચ્ચ ભાવનાઓ રાખે છે, અને યથાશક્તિ તે ભાવના પ્રમાણે જીવન ગાળે છે, તે મનુષ્ય વિજયી જ છે. ટુકી દૃષ્ટિવાળા અને પરદોષશોધક ટીકાકારો તેની ભલે તેની ભૂલો રજુ કરે, છતા તે વિજયની સમીપમા જ છે

ઉંચ ભાવનાઓ અને ઉમદા પ્રયત્નો કરનારાઓને દેખીતી નિષ્ફળતાઓ નજીવી લાગે છે, તેથી તેઓ નિરાશ થતા નથી. કામનાના લપસી પડાય તેવા માર્ગો કરતાં ખડકવાળો માર્ગ મુસાફરીવાળ વધારે સહીસલામત હોય છે જ્યારે પવન વિરૂદ્ધ દિશામાં વાતો હોય, ત્યારે પક્ષીને ઉડવાનુ કામ ઘણુ સુગમ થાય છે. જ્યારે સઢમા પવન ભરાતો નથી, ત્યારે શાંત સમયમા વહાણો બહુ ગતિ કરી શકતા નથી

કુદરતમા અનેક રહસ્યો રહેલા છે જ્યારે મનુષ્યનુ મન નિર્મળ બને છે, અને તેનો દરેક કામ કરવાનો આશય શુદ્ધ થાય છે, ત્યારે કુદરત તેને અનુકૂળ બને છે, અને પોતાનાં રહસ્યો તેના આગળ ખુલ્લા કરી દે છે નિર્મળ મનની સાથે જો મનુષ્યમા અડગ ધૈર્ય હોય તો જરૂર તે પોતાના કામમા વિજયી નીવડે, અને હજારો વિઘ્નો છતાં તે પ્રગતિના માર્ગે વધ્યાજ કરે.

શંકરનો વેદાંત મત.

(લેખક—ગૌરીશંકર મોતીરામ ભટ, બી. એ.)

આપણે પાશ્ચાત્ય પુસ્તકો વાંચી અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને પ્રમાણ રૂપ માનીએ છીએ તેમાં આપણી કેટલીક ભૂલ હોય છે હજી પણ કેટલાક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો આપણા સમર્થ ગુરૂના શિક્ષણને સમજી શકેલા નથી, એટલું જ નહિ પણ તેમના પ્રત્યે તેમણે એવા ઉડતા અભિપ્રાયો આપેલા હોય છે કે જેથી આપણો હાલનો કેળવાયેલો વર્ગ તે તરફ દોરવાઇ જાય એવો ભય રહે છે આ સિદ્ધાંતોજ એકઠા કરીને પોપટની માફક બોલી જનારને વેદાંત શું છે એ ન સમજાય એમાં નવાઇ નથી વેદાંત એ લોઢાના ચણા છે ને તે ચાવ્યા સિવાય પચી શકે તેમ નથી લોઢાના ચણા ચાવનારના દાંત પણ મજબુત જોઇએ. મતલબ કે વેદાંતના અભ્યાસીએ દરેક સિદ્ધાંતને પોતાના આચારથી કસી જોઇને પોતાની નસેનસમાં ઉતારવો જોઇએ, તો જ તેની મહેનતનું સાફલ્ય મળે, તો જ તેને અનંતપણાનું ભાન થાય. પાશ્ચાત્ય કેળવણી અને તેના પુસ્તકોમાં અમુક હદ સુધી ઉત્તમપણું પણ છે પણ તેનીયે મર્યાદા હોય છે, વેદાંતના અપાર જ્ઞાનની સીમા નથી. સાચા ગુરૂ વિના તેનું સાચું જ્ઞાન મળતું નથી. માટે ફલાણી ફીલસુફીમાં આમ કહેલું છે ફલાણાએ આમ કહેલું છે એ વિતંડાવાદમાં પડયા કરતાં અમુક અમુક બાબતોને પોતાની જ કરી લેવી જોઇએ પોતાના અનુભવની બાબતોને વધારે પ્રમાણભૂત ગણવી જોઇએ પોતાનો પાસે હોય તે ભૂલી જઇને બીજાની પાસે કંઇ લેવા જવાનો જરૂર નથી આપણે શંકરનું જીવન, શંકરનો ઉપદેશ, શંકરનો ઉદ્દેશ બરાબર સમજીએ તો જ પછી બીજાનો અભિપ્રાય લેવા જઇએ પારકે ભાણે મોટો લાડવો માનવાથી આપણે આપણા ભાણાનો લાડવો ગુમાવવાના સમય ઉપર પણ આવી જઇએ છીએ એ બરાબર સમજવું જોઇએ કઇ બાબતને વધારે મહત્વ આપવું એ શીખતાં આવડયું તો પછી તમામ સહેલું થઇ જાય છે આપણે પરદેશી પુસ્તકો વાંચીએ એટલે કંઇ પરદેશી થઇ જવાની જરૂર નથી, તેમાં પરદેશી પુસ્તકોનો પણ વાંક નથી.

મન અને જગત.

પરદેશીઓ મનને સત્ વસ્તુ માને છે, અને આપણા મનના જગતને મનના પડછાયા રૂપ ગણે છે શંકર પણ કહે છે કે

> न भूमिर्न तोयं न तेजो न वायुर्न खं नेन्द्रियं वा न तेषां समूहः ।
> अनेकान्तिकत्वात्सुषुप्त्येकसिद्धस्तदेकोऽवशिष्टः शिवः केवलोऽहम् ॥
>
> निर्वाणदशकम्.

શંકર મનને સત વસ્તુ માનતા નથી. તેમને મન જગત્ અને મન બન્ને અસત્ છે એકલે અને સ્વપ્ન જેવા જગતને અસત્ માનીને તેને મનનો પડછાયો ગણે છે. વેદાંત સ-

ત્રોના બીજા પ્રકરણ ઉપરની તેમની ટીકા ઉપરથી શંકરનો મત સંપૂર્ણ જાણી શકાય છે. શંકર માત્ર આત્માને જ નિત્ય વસ્તુ માનતા બૌદ્ધો માનતા કે જગત્ છે જ નહિ. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો પણ એમ માને છે શંકરના મત પ્રમાણે જગત્ અને મન બન્નેય છે. આપણું અંતર અને બાહ્ય જીવન બન્નેય અનિત્ય છે, નાશ પામે તેવાં છે અમર માત્ર આત્મા છે. મનની તમામ શક્તિઓ અનિત્ય છે કેમકે આપણે વિચાર કરતા ઘણીવાર અટકી પડીએ છીએ, વળી ભૂલી જઈએ છીએ. ચક્ષુ, કર્ણ, ઘ્રાણ, સ્વાદ વગેરે તમામ ઇન્દ્રિયોનો અંત હોય છે, જીવ પણ અનિત્ય છે.

मनोबुद्ध्यहंकारचित्तानि नाहं न च श्रोत्र न च घ्राण नेत्रे।
न च व्योम भूमिर्न तेजो न वायु श्चिदानंदरूपः शिवोऽहं शिवोऽहं ॥

—निर्वाणषटकम्

'માયા એટલે શું'?

શંકર જગતના બે સ્વરૂપને માને છે. અંતર જગત અને બાહ્ય જગત્ મન અને જગત્ બન્ને નિત્ય પણ છે ને અનિત્ય પણ છે, અને એ વિચિત્ર અનિત્યપણાને શંકર માયા એવુ નામ આપે છે માયા એટલે શું એની યથાસ્થિત કલ્પના કરવી પણ અશક્ય છે. આ બધી ઘટનાઓમાં માત્ર આત્માને જ અચળ અને નિત્ય માનવામા આવેલો છે જ્યાં સુધી કાર્ય અને કારણ જોડાયલા છે ત્યા સુધી માયા પણ રહેલી છે ને તેથી જ તે નિત્ય હોય એમ લાગે છે પણ આત્માનુ સ્વરૂપ ઓળખતા માયા માત્ર સ્વપ્ન રૂપ થઈ જાય છે

नाहं देहो नेन्द्रियाण्यन्तरङ्गं नाहंकारः प्राणवर्गो न बुद्धिः।
दारापत्यक्षेत्रवित्तादिदूरः साक्षी नित्यः प्रत्यगात्मा शिवोऽहम् ॥

—आत्मपञ्चकम्

का ते कान्ता कस्ते पुत्रः संसारोऽयमतीव विचित्रः।
कस्य त्वं कः कुत आयात स्तत्त्वं चिन्तय यदिदं भ्रातः ॥
अङ्गं गलितं पलितं मुण्डं दशनविहिनं जातं तुण्डम्।
वृद्धो याति गृहित्वा दण्डं तदपि न मुञ्चत्याशा पिण्डम् ॥
पुनरपि रजनि पुनरपि दिवसः पुनरपि पक्षः पुनरपि मासः।
पुनरप्ययं पुनरपि वर्षं तदपि न मुञ्चत्याशामर्षम् ॥

એ માયા નિત્ય છે?

માયાનું કારણ માયા જ છે જ્યાં સુધી જગત્ છે ત્યા સુધી માયા પણ છે છતાં માયા નિત્ય નથી. બ્રહ્મ અથવા આત્મા એજ માત્ર નિત્ય છે આશાને અમર કહી છે એ સાચુ, પણ જ્યા સુધી શ્વાસ ત્યાં સુધી આશ. જ્ઞાન એ જ પરમ આનંદ છે, જ્ઞાન એ જ આત્માનું સ્વરુપ છે જ્ઞાન વિનાની સૃષ્ટિ નથી, આત્મા એ અનંત વસ્તુ છે. જેણે આત્માને ઓળખ્યો તેણે તમામ ઓળખ્યુ આપણા જીવનમા, આપણા શિક્ષણમા, આપણા ઉપદેશમાં તમામમાં આત્મા જ રમી રહેવો જોઇએ.

એ આત્મા એ શું છે?

प्रकाशोऽर्कस्य तोयस्य शैत्य मग्नेर्यथोष्णता ॥
स्वभावः सच्चिदानन्द नित्य निर्मलतात्मन ॥
—आत्मबोधः

આત્મા એ કંઇ કુભારે કે સુથારે કે લુહારે ઘડેલી વસ્તુ નથી, એ એવો સહજાનદ છે કે પ્રાણી માત્રનો તેના ઉપર આધાર છે તે તેજ રૂપ છે, તે બુદ્ધિરૂપ છે, તે જ્ઞાનરૂપ છે. એજ જીવનનો માર્ગ છે. એ શબ્દથી અતિત છે, વિચારથી અગાધ છે, દરેક દેખાતી વસ્તુથી દૂર છે. એ જગતમા છે, જગત્થી દૂર પણ છે.

વેદાતના અભ્યાસકો, આપણે વેદાતના જ્ઞાનમા પહોચવાનું નથી પણ તેમા લય પામવાનુ છે. જ્ઞાન મેળવીને બ્રહ્મસ્વરુપને ઢાકવાનુ નથી પણ ખુલ્લું કરવાનુ છે. શકરને ઓળખવાનું જ કામ નથી પણ તેને ઓળખીને આપણે આપણું તમામ તે ગુરુને ચરણે ધરવાનું છે.

येन सर्वमिदं भाति तद्ब्रह्मेत्यवधारयेत् ।

સ્વાસ્થ્ય, સફળતા અને શક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો ગુપ્ત ઉપાય

જે મનુષ્ય પોતાના હૃદયમાં પ્રતિદિન ઉત્કૃષ્ટ ભલમનશાહી અને ન્યાયને સ્થાન આપવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે નિશ્ચયથી વાસ્તવિક સુખ, સ્વાસ્થ્ય, અને સમ્પત્તિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, આપણા વિચારો વિશુદ્ધ અને પવિત્ર રાખવા, આપણી આકાક્ષાઓ ઉચ્ચ રાખવી, આપણે નિસ્વાર્થ પ્રેમ રાખવો, અભિમાનનો ત્યાગ કરવો, તેની સાથે સદાચારના નિયમોનુ પાલન કરવું એ ભલાઇ છે. સદા સદ્વિચારોમાં પોતાનું જીવન વ્યતીત કરવુ એ આપણી ચારે તરફ શક્તિ અને પ્રેમનો વાયુ પ્રસારવા જેવુ છે. જે એના વાતાવરણમા આવી એ વાયુનો શ્વાસ લે છે તેના ઉપર તેનો પ્રભાવ પડે છે.

જેવી રીતે સૂર્યના પ્રકાશથી નિર્મૂલ અધકારનો નાશ થઈ જાય છે તેવી રીતે વિશુદ્ધ હૃદય અને દૃઢ વિશ્વાસી મનુષ્યના પ્રબળ વિચારોના સર્વવ્યાપી કિરણો આગળ અશુભની નિર્બળ શક્તિયો નષ્ટ થઇ જાય છે અને તેનુ ચિન્હ પણ રહેતું નથી, જ્યા દૃઢ આત્મશ્રધ્ધા, અને પવિત્રતાનો સદ્ભાવ હોય છે ત્યા શક્તિ, સ્વાસ્થ્ય અને સફળતા એ ત્રણે હાજરા હજુર રહે છે. એવી અવસ્થામાં રોગ, વિપત્તિ અને નિષ્ફળતા કદી પણ ટકતાં નથી. કારણ કે તેને પોષનાર ત્યા કોઇ વસ્તુ હોતી નથી.

શારીરિક અવસ્થાઓનો ઘણો આધાર માનસિક અવસ્થાઓ ઉપર છે વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર પણ આ સિધ્ધાંતને માને છે. જે લોકો મન અને આત્માને પણ માનતા નહોતા અને કહેતા હતા કે મનુષ્ય માત્ર શરીરરુપ છે અને શરીરથી બીજી કોઇ વસ્તુ જ નથી તેમનો મત પણ હવે જુનો થઇ ગયા છે અને હવે તેઓ પોતાના તે મતનો ત્યાગ કરવા લાગ્યા છે અને હવે તે માનતા થયા છે કે મનુષ્ય એ શરીરથી ઉચ્ચતર છે, અર્થાત મનુષ્યમા શરીરથી વધુ ઉચ્ચ એવી કોઈ વસ્તુ છે અને તેનુ શરીર તેની માનસિક શક્તિથી બનેલુ છે, શરીર ઉપર મનુષ્યના માનસિક વિચારનો ભારે પ્રભાવ પડે છે.

અમુક મનુષ્યને અજીર્ણ થયુ છે અને તેથી તે ઉદાસ એ અને અપ્રમન્ન રહે છે એવુ હવે ઘણા માનતા નથી પરતુ તેથી ઉલ્ટુ એમ કહે છે કે અમુક મનુષ્ય ઉદાસ રહે છે, અપ્રમન્ન રહે છે માટે તેને અજીર્ણ થયું છે. હજુ ભવિષ્યમા લોકાને ખાત્રી થશે કે જેટલા રોગો છે તે સર્વનુ કારણ મનુષ્યનુ મન છે. અર્થાત ભિન્ન ભિન્ન માનસિક અવસ્થાઓને લીધેજ મનુષ્ય જુદા જુદા રોગોના ભોગ થઇ પડે છે

જગતમાં એવો કોઇ રોગ નથી કે જે મનથી ઉત્પન્ન થયો હોય. દરેક સ્થૂલ અથવા રોગનુ કારણ પણ મન છે. રોગ, શોક, દુખ અને સતાપનો સબધ સસારિક નિયમો સાથે નથી તેમ તેનુ જુદુ અસ્તિત્વ પણ નથી. આપણે પદાર્થોના વાસ્તવિક રહસ્ય સંબધી અજ્ઞાન છીએ તેથી તે ઉત્પન્ન થાય છે પહેના આપણા દેશમા ઘણા એવા તત્વજ્ઞાનીઓ હતા કે જે પવિત્રતાથી ઉચ્ચ જીવન વ્યતીત કરતા હતા અને તેને લીધે તેમનાં આયુષ્ય સાધારણ રીતે દોઢસો વર્ષ ઉપરાતના હતાં. માદા પડવુ એ તેમને માટે અસભ્ય અને અપમાનકારક મનાતુ કારણ કે તેથી એમ ગણાતું કે તેમણે પ્રાકૃતિક નિયમોનુ ઉલ્લઘન કર્યુ હતુ

આપણે જ્યારે એમ સમજતા જઇશું કે રોગ ઇશ્વરે ક્રોધી થઇને આપણામાં ઉત્પન્ન કર્યા નથી ત્યારે જ આપણે આરોગ્યના માર્ગે વળીશું. રોગ એ માણસોને થાય છે કે જે લોકો રોગને પોતાના પ્રતિ આકર્ષે છે, અને જેનુ મન અને શરીર રોગને મંદિરા કરે છે તેનેજ તે થાય છે જે દઢ, પવિત્ર, અને પ્રમન્ન વિચારવાળા અને સ્વાસ્થ્યપ્રદ અવસ્થાવાળા હોય છે તેમનાથી રોગ દૂર નાસ્યા કરે છે

જો તમે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, ઇર્ષ્યા, દ્વેષ કે કોઇ બીજી વાસનાને આધીન રહેતા હો અને વળી આશા રાખતા હો કે શરીર આરોગ્યવાળુ રહે તો તમારી તે આશા નિષ્ફળ છે એમ કદાપિ પણ બની શકતું નથી. કારણ કે તમે તો નિરતર તમારા મનમા રોગનાં બીજ વાવ્યા કરતા હો છો એવી અપ્રિય માનસિક અવસ્થાએ ગદા નાળા અને જ્યાં પ્લેગ કે કોલેરા ચાલતો હોય તેવી જગા કરતા પણ વધુ ભયકર છે એમ બુદ્ધિમાન મનુષ્યો માને છે

જો તમારે શારીરિક વ્યાધિઓથી બચવુ હોય અને પૂર્ણરૂપે આરોગ્ય મેળવવુ હોય, તો તમારા મનને નિશ્ચિત રાખી વિચારોને એકજ વિષયમા એકાગ્ર કરતા શીખો. આનદના વિચાર કરો, પ્રેમ અને વાત્સલ્યના ભાવ મનમા લાવો, ન્યાયી અને સત્યશીલ બનો, પછી તમારે કશી દવાની જરૂર નહિ રહે તમારા મનમાથી ઇર્ષ્યા, દ્વેષ, ભય, શકા, ચિંતા અને સ્વાર્થના વિચારોના નાશ કરો. આથી તમારા શરીરની પ્રકૃતિ સુધરી જશે અજીર્ણ કે મદાગ્નિ દૂર થઇ જશે. જો તમે આ અશુભ વાસનાઓને મનમાથી નહિ દૂર કરો તો પછી તમે અનેક વ્યાધિઓના ભોગ થઇ પડશો

ઘણા લોકો માને છે કે વધુ કાર્ય કરવાથી તેમનુ શરીર બગડે છે, ઘણા લોકા પોતાની [illegible]નો અતિશય વ્યય કરી પોતાના આરોગ્યને બગાડે છે જો તમારે તમારૂ આ[illegible] નિ[illegible]ય તો તમારે શાન્ત ચિત્તે કામ કરવું જોઇએ. ચિતા કરવી, ગભરાવું, વ્યર્થ કામને પણ [illegible] આરોગ્યને નુકશાન કરનાર છે શારીરિક કે માનસિક સર્વ કામ ઉપયોગી અને આરોગ્ય આપનાર છે જે મનુષ્ય ભય, અને ચિતાને છોડી, પોતાના મનને ઘણી વસ્તુઓમાથી પાછુ ખેચી માત્ર કોઇ એક કામમાં જ જોડી રાખે છે, અને શાતિથી પોતાનુ

પ્રાપ્ત કર્તવ્ય કર્યા કરે છે, તે મનુષ્ય ચિંતાતુર મનુષ્ય કરતા વધુ કામ કરી શકે છે અને પોતાના આરોગ્યને સુરક્ષિત રાખી શકે છે અને જે મનુષ્ય નિરંતર ભય અને ચિંતાથી ગ્રસિત રહે છે તેનું આરોગ્ય જલ્દી બગડી જાય છે

સ્વાસ્થ્ય અને સફળતા એ બન્નેમા કાર્ય કારણનો સંબંધ છે. અર્થાત જેનું સ્વાસ્થ્ય ઉત્તમ છે તેને જરૂર સફળતા મળે છે કારણ કે એ બન્ને વાનોનો વિચાર રૂપી જગતમા પારસ્પરિક સંબંધ છે. અને તે સંબંધ કદાપિ તુટી શકતો નથી જે પ્રકારે માનસિક અવસ્થા ઉત્તમ હોય તો મનુષ્યની શારીરિક અવસ્થા ઉત્તમ હોય છે તે પ્રકારે મનદ્વારા મનુષ્ય પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ કરી શકે છે તમારા વિચારોને ઉત્તમ રૂપ આપો તો તમારૂં જીવન પણ ઉત્તમ થઇ જશે, જો તમારી વાસનાઓની ભયંકર લહેરો ઉપર શાંતનું તેલ નાખશો અર્થાત શાંતિ ધારણ કરશો તો દુર્ભાગ્ય અને વિપત્તિની આધિઓ ગમે તેટલા જોરથી ચાલતી હશે તો પણ તમારી આત્મિક નૌકા કે જે જીવનરૂપી સમુદ્રમા ચાલી રહેલી છે તેને જરાપણ હાલડોલા કરી શકશે નહિ જો એ નાકાનો નાવિક દૃઢ વિશ્વાસી અને પ્રસન્ન ચિત્તવાળો હશે તો નૌકા સીધે રસ્તે ચાલી જશે અને વિપત્તિઓમાથી નીકળી પોતાના અભિષ્ટ સ્થને સુરક્ષિત પહોચી શકશે, પરંતુ જો નાવિક દૃઢ વિશ્વાસી અને પ્રસન્ન ચિત્તવાળો નહિ હોય તો તેની નૌકા વિપત્તિઓથી ભાગ્યેજ બચી શકશે આત્મ વિશ્વાસ અથવા આત્મશ્રદ્ધાના બળથી પ્રત્યેક કાર્યની પૂર્તિ થઇ શકે છે ઈશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખવો, ઇશ્વરીય નિયમ ઉપર વિશ્વાસ રાખવો, પોતાના કાર્ય ઉપર વિશ્વાસ રાખવો તથા પોતાની શક્તિ ઉપર વિશ્વાસ રાખવો એ સફળતા પ્રાપ્ત કરવાનો મુખ્ય માર્ગ છે

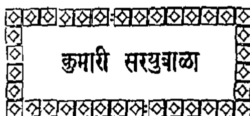
દરેક સ્થામા પોતાના મનની ઉચ્ચ ભાવનાઓ પ્રમાણે કામ લેવું પોતાના શુદ્ધ અંતઃકરણ ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી અને પોતાનું ધારેલું કામ સિદ્ધ કરવા નિર્ભય થઇ શાંતિથી ઉદ્યોગ કરવો અને નિશ્ચય રાખવો કે ભવિષ્યમા આપણા પ્રત્યેક વિચાર અને પ્રત્યેક કાર્યનો આપણને બદલો મળશે વિશ્વના નિયમોમા કદી ભૂલ થઇ શકતી નથી, જે આપણું છે તેનો એક એક કણ આપણને મળવાનો જ એવી શ્રદ્ધા રાખવી તેનું નામ સાચો વિશ્વાસ અથવા આત્મશ્રદ્ધા છે. એવી આત્મશ્રદ્ધાથી સર્વ પ્રકારના સંદેહ દૂર થઇ શકે છે વિપત્તિઓ અને મુશ્કેલીઓના પર્વતોના પણ ચૂરેચૂરા થઇ શકે છે આથી મનુષ્યે પ્રથમ આવી નિઃશંક આત્મશ્રદ્ધા અને સાચા વિશ્વાસને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો કારણ કે આ પ્રકારની આત્મશ્રદ્ધા મનુષ્યને સુખ, સફળતા અને શક્તિને આપવામા અને જીવનને સર્વ પ્રકારના દુઃખોથી બચાવી ઉચ્ચતર બનાવવા માટે જાદુઇ કામ કરે છે આવી આત્મ શ્રદ્ધાના પાયા ઉપર જે ઇમારત ચણાશે તે દૃઢ બનશે.

ગમે તો તમે દુઃખ અને વિપત્તિમા ગ્રસિત હો, અથવા તો હર્ષ અને આનંદના શિખર ઉપર આરૂઢ હો છતા પણ પ્રત્યેક અવસ્થામા આ શ્રદ્ધાના ઉપર અટલપણે જામી રહો તેને તમારા એક આધાર રૂપ માનો, અને તેના નિત્ય અવિનાશી અને દૃઢ નાવ ઉપર તમારો પગ જમાવેલો રાખો. જો તમે આ આત્મશ્રદ્ધા ઉપર અવિચલ રૂપે સ્થિર રહી શકશો તો તમારામા એવું કોઇ આધ્યાત્મિક બળ આવી જશે કે તમે પાપ અને અશુભની શક્તિયોને કાચના વાસણની માફક નાશ કરી શકશો અને તમને તમારા કાર્યમા એવો વિજય મળશે કે જે સામાન્ય મનુષ્યો કે જે ધનસંપત મેળવવાની અભિલાષા રાખ્યા કરે છે તેમને સ્વપ્ને પણ મળતો નથી.

જો તમે દૃઢ આત્મશ્રદ્ધાને ધારણ કરી શકશો અને તેમાં જરા પણ શંકા કે સંદેહ નહિ રાખો તો તમે સર્વ કાંઈ મેળવી શકશો એટલુંજ નહિ પણ તમારી શક્તિ એટલી બધી વધી જશે કે જો તમે કોઇ પર્વતને પણ કહો કે તુ અહિંથી દૂર જઇ સમુદ્રમા પડ તો તે પણ સભવિત બનશે આવુ ઉત્તમ આત્મશ્રદ્ધાનુ બળ મેળવનારા જગતમા અનેક મહાન કાર્યો કરી શકે છે. ઘણા મહા પુરુષોમા આની આત્મશ્રદ્ધા હોય છે તેઓ સદા, શાંત અને આનદી હોય છે, તે માત્ર મુખથી આશિર્વાદ આપી અનેકનુ કલ્યાણ કરી શકે છે. દુઃખ, શોક, વિપત્તિ, નિરાશા અને માનસિક કે શારીરિક વેદનાના પહાડ તેમની આગળથી દૂર જતા રહ્યા હોય છે

જો તમે તમારી આત્મશ્રધ્ધાને દૃઢ રાખ્યાં કરશો, ઇશ્વર ઉપર શ્રધ્ધા જમાવી રાખશો તો પછી તમારે ભાવી સફળતા કે નિષ્ફળતાની ચિંતા કરવાની કાઇ જરૂર રહેશે નહિ. તમને જરૂર સફળતા જ પ્રાપ્ત થશે. તમારે સારા ખોટા પરિણામની ચિંતા કરવાની કાઇ પણ જરૂર નહિ રહે. તમે શાંતિ અને આનદપૂર્વક તમારૂં કાર્ય કરો અને સદ્વિચારો અને શુભકાર્યોથી જરૂર શુભ પરિણામ જ આવે છે એવો નિશ્ચય રાખો, આરોગ્ય, કાર્યની સિધ્ધિ અને શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે આત્મશ્રધ્ધા રાખી સદ્વિચારનુ સેવન કરી મનને શાંત રાખવું એ સર્વોત્તમ ઉપાય છે જેઓને પોતામા વિશ્વાસ હોતો નથી તેજ સર્વ કામમા નિષ્ફળ નીવડે છે જેઓ વ્યગ્રચિત્તના હોય છે, મન જેનુ ભમ્યા કરતું હોય છે તેઓજ માંદલા અને માયકાંગલા જેવા હોય છે ગમે તેવો રોગ દૃઢ આત્મા શ્રદ્ધાવાન પુરૂષ સકલ્પ માત્રથી મટાડી શકે છે. અન્યના રોગ પણ તે સકલ્પથી મટાડી શકે તો પછી તેને તો રોગ થાયજ ક્યાથી? થાય તો તેને દૂર કરવાનું તેનામા સામર્થ્ય હોય છે. આત્મશ્રદ્ધાળુ મનુષ્યનામાં એવી શક્તિ જાગ્રત થયેલી હોય છે કે તે પોતાનુ તો શું પણ અનેકનુ ભલું કરી શકે છે.

અપૂર્ણ.

કુમારી સરયુબાળા

(લે. ગૌરીશંકર મોતીરામ ભટ, બી૦ એ૦)

પ્રકરણ ૧ લું

જોત્રપુરના શુરવીર સેનાપતિ ગજપતસિહના મહાલયના શયનમંદિરના એક ખુણામાં ઝાંખો દીવો બળી રહ્યો છે સુનારાની શય્યા સુની પડી છે. ગજપતસિહ અદબ વાળીને તે વિશાળ ખડની શેત્રજી ઉપર આટા મારી રહ્યા છે જગતમા જેટલી ગુચવણીઓ ભરેલી છે તેટલી અગર તેથી પણ અધિક તેના મગજમા રમી રહી છે. ઘડીમાં તે આવેશમાં આવી જતો હોવાથી પગ હાથ પછાડે છે, ઉતાવળો આટા મારે છે અને અમુક નિશ્ચય ઉપર આવ્યો હોય એમ ભવા ફેરવે છે.

ગજપતસિહ'—(પોતાના મન સાથે) અરે, જગતનું વહેણુ કઇ દિશાએ જાય છે! સંસારમાં સ્વાર્થ સિવાય શું નજરે પડે છે! સફળતાને બ્હાને લોકો કુટિલ કામો કરવાને

ચુકતા જ નથી, તેમ છતાં તે પોતાને સરળ કહેવરાવે છે, પોતાને પ્રેમી બનાવે છે. જગત્ એ બાજીગરનો ખેલ હોય એમ મને હવે બરાબર અનુભવ થાય છે. મનુષ્યો ઉગતા સૂર્યને પૂજનારા છે. સ્વાર્થ હોય ત્યા લગી મીઠુ મીઠુ બોલે છે, આસપાસ જોતા ચંદ્રસિંહ આવતો હોય એમ જણાય છે. (જાહેર) અરે વિશ્વાસઘાતી મનુષ્ય—

ચંદ્રસિંહ—વિશ્વાસઘાતી ?

ગજપતસિંહ—હા, હા, હજાર વાર. તું અમોને છેતરીને ઔરંગઝેબને જઇને મળ્યો. તે મહારાજ જસવતસિંહના રાજ્યની ધુળધાણી કરી. પ્રભુ તને તેનો બદલો આપશે. યાદ રાખજે કે આ સંસારમા કુકર્મો કરીને કોઈ સુખી થયુ નથી. સેતાન.

ચંદ્રસિંહ.—શું હું સેતાન ?

ગજપતસિંહ —(વધારે આવેશથી ભભુકીને) ત્યારે શું ? તને સેતાન કહેવામાં શો બાધ છે. રાજ્યદ્રોહી, કુટુંબ દ્રોહી, દેશદ્રોહી—

ચંદ્રસિંહ—બસ કરો,

ગજપતસિંહઃ—ચોર ! રજપુતનો ગરીબ છોકરો છે એમ જાણીને મે તુંતને વ્હાલથી ઉછેર્યો. સાપને દૂધ પાયુ શામાટે ? કેવળ ઝેરને વધારવા. કટારી કેડે શામાટે બાંધી ? મારી પોતાની જ છાતીમા ભોકવા કાટાનું ઝાડ બીજ વાવીને કાંટા ઉત્પન્ન કર્યા. મારા પગને માગ હાથે જ કાપવાને મે કુહાડી હાથમાં લીધી.

ચંદ્રસિંહ—તમારા પગ કાપવાને મે કશી યુક્તિ કરી નથી. હું જેવો શુરવીર માતપિતાનો પુત્ર છું તેવાજ મે કામ કર્યા છે તમે શુરવીર છો એમ જાણીને જ મે તમારી પુત્રી પરણવાની ઇચ્છા કરી છે

ગજપતસિંહ—ચૂપ, બકવાદ ન કર. ધિક્કાર છે તારી ઇચ્છાઓને ! ઓશીયાળાના છોકરા તને તે સિહણ સુતા મળે ? તુ સિંહ આગળ બોલતા જરા પણ શરમાતો નથી ! સિંહ ભૂખે મરશે પણ કદાપિ ઘાસ ખાશે નહિ. તું ત્રિલોકમા માથુ કુટીને મરીશ પણ તારી આશા સફળ નહિ થાય.

ચંદ્રસિંહ—શું મારી આશા સફળ નહિ થાય ? હું ખૂન કરીશ. તારૂં લોહી પીશ. હું અધમમા અધમ બનીશ.

ગજપતસિંહ—તુ અધમ છુ જ એટલે અધમ બનીશ એમા શી નવાઇ ? જેમ જેમ તારા બોલ નીકળે છે તેમ તેમ તારામાં શું છે તે હવે જણાયું છે. આજ સુધી તારા કર્તવ્યો છુપાં હતાં, મારાથી તુ અજાણ્યો નહતો. સમજ્યો ?

ચંદ્રસિંહ—હા, હા, સમજ્યો. હમણાંજ હું તમને સમજણ પાડું છું. (નિશાની કરતા ખુલી તરવારોથી સિપાઇઓ હાજર થાય છે.) જો, જક્કી મનુષ્ય જો. હવે તારૂં આવી બન્યુ છે.

ગજપતસિંહ—(અટ્ટહાસ્ય કરીને) અરે, આવી બનવાનું તો જ્યારે ત્યારે છેજ.

આપણે રજપુતો આવી બનવાથી બ્હી જઇએ તો રજપુત શાના ? અભિમાનમા અન્જાયેલા ઓ જીવડા ! તારો દેહ પણ પલકવારમાં બળીને ભસ્મીભૂત થવાનો છે. આ માટીનો દેહ આખરે માટીજ થવાનો છે શરીર રૂપી પીંજરમાથી હંસ ઉડી જતા એ પીંજર નકામુ થવાનુ છે. ગર્વથી મિથ્યા બોલે છે તે આખરે તો મિથ્યા જ થવાનુ છે. મનના મનમા રહી જશે ને જગતમાં ફજેતી થશે.

ચંદ્રસિંહ—હજી ? હમણાં જ શીર જુદું થશે.

ગજપતસિંહ—ભલે તેમ થાવ. નિમકહરામી, ચોર, ઠગારા, જા લક્ષ્મી નહિ મળે. હું મરવાને તૈયાર છું

ચંદ્રસિંહ—હજી પણ વિચાર કરવાને વખત આપું છું. વિચાર, વિચાર.

ગજપતસિંહ—શું વિચારૂં ? માણસના કર્ણને પ્રિય ન હોય તોપણ મુર્ખ કાગડા કા, કા' કર્યા કરે છે. કદરૂપો કદરૂપો જ હાય જ્યાં ફરીને હું કેવો દેખાઉં છું એવું તેને અભિમાન થાય છે. ઘરનો ગરીબ હોય ત્યાં ફુલણજી ભાવનાં જ્ઞાતિભોજન કરીને પૈસા ઉડાવે છે. લાજ વગરનો કુતરો હજારવાર હાંકીએ તોપણ તેજ ઠેકાણે આંટા મારે છે.

ચંદ્રસિંહ—ગજપત તું ક્યાં છે ? તારી શી દશા છે ? આંખના ભડકા નીકળે છે તેમાં તું કેમ ઘી હોમે છે ? સિપાઈઓ, સાવધ થાઓ (કંઈક નિશાની કરે છે)

ગજપતસિંહ—આ કાંડા ઉપર કંઈ કંકણ પહેર્યાં નથી. તારી બીકથી મેં કંઈ ચુંદડી ઓઢી નથી. મેં પણ મરવા માટે દૃઢ નિશ્ચય કરેલો છે

ચંદ્રસિંહ—હજી પણ વિચાર કર, વિચાર કર. ઓ ગજપતસિંહ, વિચાર. લક્ષ્મીને આપી દે નહિ તો આ શમશેર—

ગજપતસિંહ—ચૂપ! ઓ નર્કના કીડા. તારા જેવી અનેક શમશેરો વચ્ચે આ શીર ઝુક્યું છે. આ ચક્ષુથી અનેક સંગ્રામો જોએલા છે. આ હાથોથી અનેક મરદો મુએલા છે. પવન!

ચંદ્રસિંહ—બસ, થઈ જા તૈયાર ત્યારે

ગજપતસિંહ—હું તો તૈયાર જ છું તૈયાર થવાનું તો તારે છે તારે બીજાની સહાય લેવી પડે છે તેથી તૈયાર થા, તૈયાર થા એમ કહે છે, તું ખરો રજપુત જ નથી હરી, આવ, અભયને ભય નથી આ જગતમાં.

આટલેથી કલમ અટકે છે. હવે ગજપતસિંહનું શું થયું એ કહેવાની હિંમત ચાલતી નથી. જગતમાં અનાદિ કાળથી જેમ થતું આવ્યું છે તેમ આ ફાની જગતમાંથી અમર આત્માઓ દિવ્ય વિમાનમાં બેસીને આકાશમાં જઈને તારા બન્યા હશે, તેઓ આ મૃત ભૂમિ ઉપર અનિમેષ દૃષ્ટિએ જોઈ રહ્યા છે ને મનુષ્યોનાં કુડાં કૃત્યોને નિંદી રહ્યા હશે

ઘાડ રાત્રીના તિમિરમાં આખું જોધપૂર શહેર છવાઈ ગયું છે તમરાંનો ઠેર ઠેર અવાજ થઈ રહ્યો છે. કોઈ કોઈ પોળોના ખાચામાં કુતરાં પણ નિદ્રા લઈ રહ્યાં છે. મનુષ્યનો સ્હેજ અવર જવર થતાં અથવા કંઈક સ્હેજ ખખડાટ થતાં તે ભસવા મંડી જાય છે ચોકીવાળાઓની આલબેલ પુરી થતાં તેઓ ખોંખારા ખાતા નથી અને ઉંઘમાં પડ્યા છે. ચોમેર હવા પણ હાલતી નથી શીતળતા બધે પ્રસરી છે. મહાલયમાં નિર્દોષ બે બાળકો સુતાં છે તેમને ખબર નથી કે તેમનો વ્હાલો પિતા તેમનાથી એ વધારે ઘાડ નિદ્રા લઈને શય્યા આગળ પડેલો છે એની શય્યા ઠીક નથી એમ પ્રભુને ગમ્યું હશે કે જેથી તે શત્રુઓના મુડદાની શય્યા કરીને સુતો છે, નોકર ચાકર સૌ કોઈ રાત્રી દેખીને શરીરે વિશ્રામથી સુતેલાં છે, કોણ જાણે સ્હવાર ક્યારે થશે ? જે મહેલ માણસોથી ભરપુર રહેતો, જે મહેલ સૌન્દર્યથી શોભતો, જે મહેલમાં વિનય, માન, વિવેક આગતાસ્વાગતા થતું તે મહેલ શુન્યકારમાં છવાઈ ગએલો છે જે મહેલમાં સેનાપતિની સવારી આવતાં સૌ ચુપાચુપ થઈ જતું, જે મહેલમાં સેનાપતિની ગર્જના થવાની, જે મહેલમાં સર્વત્ર આનંદ હતો તે મહેલ જાણે કોઈ ખોવાઈ ગયું હોય તેમ રૂદન કરી રહ્યો છે પ્રભુ તારી લીલા અપાર છે!

પ્રકરણ ૨ જું.

ઇસ્વીસનના સત્તરમા સૈકાની અધવચમા અનેક કાવાદાવાથી ભાઈઓને હરાવીને અને મુસલમાન સરદારોને પક્ષમા લઇને બાદશાહ ઔરંગઝેબ તખ્તનશીન થયો હતો, જોધપુર નરેશ જસવંતસિંહના કુટુંબને બાદશાહે દુખ દેવામા મણા રાખી ન હતી, અને રજપૂતો ઉપર દાઝ રાખીને નાખેલો જજીઆ વેરો સૌ માનતી અમલમા મુકી રહ્યો હતો એવામાં ઉદેપુરના મહારાણાએ માથુ ઉંચુ કરવાની કોશીશ કરી "દરેક રજપૂત બચ્ચાની ફરજ છે કે પોતાના સ્વમાનની ખાતર, બાપારાવળના નામની ખાતર, જજીયાવેરો ન ભરવો જોધપુરના માનની ખાતર બાદશાહી હુકમ ન માનવો" એવો ઢંઢેરો રજપૂતાનના એક ખુણેથી બીજા ખુણે ફેરવ્યો. આખા દેશમા તરવાર અને અગ્નિ ઉછળી રહે તોપણ શુ, આખુ રાજ્ય પડાવી લે, જાનથી મારી નાંખે તોપણ શુ, એમ માનનારા રજપૂતો કેશરીયા કરીને મોગલ દળમા ઝુઝી પડતા. અકબર, જહાંગીર અને શાહજહાનની કારકીર્દીમા તેમણે જરા પણ નમતુ નહોતું આપેલુ અને ગમે તે ભોગે તે નમતુ આપવા માગતા નહતા.

એક વખત એવો હતો કે જ્યારે જોધપુરનો રાજા જસવંતસિંહ લડાઈમાથી નાસીને પોતાના શહેરમા પાછા આવ્યો ત્યારે ખુદ રાણી કિલા ઉપર ચઢી અને પુરના દરવાજા વસાવ્યા. તેણે પોતાના પતિને કહાવી મોકલ્યુ કે "જો તમે મારા પતિ સાચા હો તો આમ રણમાથી નાસીને પાછા ન આવો." આ સાંભળી તેને ઘણો જ શરમીંદો પડી ગયો અને લડયા વિના પાછુ ન ફરવુ એવુ પણ લીધુ શાબાશ છે એ વિરાંગનાને!

અયોધ્યા અને કનોજના રજપૂત રાજાઓ પોતાને સૂર્યવંશી કહેવડાવતા, દિલ્હી અને પાટલીપુત્રની ગાદી ઉપર આવી ગયેલા રજપૂતો પોતાને ચદ્રવંશી મનાવતા ઉત્તરમાં, ઉજ્જન, કનોજ અને દિલ્હી, અને દક્ષિણમા મગધ, યાદવ, ચાલુક્ય અને અન્ધ્ર રાજ્યો હતા. ઇસ્વીસનના બારમા સૈકામાં મહમદ ઘોરીને આમાના કેટલાક રાજ્યો સાથે લડવુ પડયુ હતુ. પૃથુરાજ ચૌહાણ પછીથી દિલ્હીની ગાદી ઉપર રજપૂત રાજા આવે એ માટે સીક્રીના યુદ્ધનો છેલ્લો પ્રયત્ન થયો અને ત્યાર પછી રજપુતોએ એ વાત પડતી મૂકી. જયપુર અને જોધપુરના રાજાઓને અકબરે મેળવી લીધા હતા. એટલુંજ નહિ પણ અકબર તો એમની કુંવરીઓને પણ પરણ્યો હતો, વળી અકબરે ખુદ પોતાની કુંવરીઓને રજપુત રાજાઓ સાથે પરણાવી હતી એક માત્ર ચીતોડના રાણાએ અકબરનું ઉપરીપણુ સ્વીકાર્યું નહિ ત્યાર પછીના રજપુત રાજાઓ નબળા થયા અને એ ટેક છેવટ સુધી ન જાળવ્યો. ઔરંગઝેબે ગાદી ઉપર આવ્યા પછી આ બાબતનો લાભ લઇને રજપુતોને હંફાવ્યા.

એવામા દક્ષિણમાં શીવાજીએ સુરત બંદર ઉપર ઉપરાઉપરી સ્વારીઓ કરી, વિજાપુરના રાજાને હરાવી એક પછી એક ઘડ લઇ, શાહી લશ્કરના મુખ્ય મુખ્ય સરદારોને હરાવીને દિનપ્રતિદિન પોતાનું જોર વધારતો ગયો. તોરણા ઘડના કિલ્લાને જીતી લઇને ત્યાં દુર્ગા-માતાનું દેવળ બંધાવ્યું અને તે જનાર્દન નામના એક બ્રાહ્મણ પૂજારીને સોંપ્યુ રૂદ્રમંડળના કિલ્લામાથી શીવાજી મહામુશ્કેલીથી બચી જાય છે ત્યાર પછી દિલ્હી આમંત્રણ આવેલું તે ઝીલીને ત્યાંથી પણ કેદમાથી છટકી જાય છે ત્યાર પછી શીવાજી દક્ષિણનો રાજા થાય છે. ટુંકામાં કહીએ તો આપણી કથામા ઠેકઠેકાણે ઔરંગઝેબ-શિવાજીનો ઝગડો જ્યાં ને ત્યાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

જસવંતસિંહ મરાયા પછી તેના નાના પુત્રને લઇને રાણી જોધપુર આવી છે. ગજ્જની તમામ વ્યવસ્થા રાણી પોતે કરે છે ગજ્જપતસિંહ બહાદુર અને પ્રમાણિક હોવાથી તેના તરફથી રાણીને ઘણી મદદ છે ગજ્જપતસિંહને રઘુનાથસિંહ નામનો એક પુત્ર અને લક્ષ્મી નામની એક પુત્રી છે. રઘુનાથ તથા લક્ષ્મી બન્ને વયમાં આવેલા છે. નાનપણથી માતા વિના ઘરમા કેમ ચલાવી લેવું તે તે બિચારાં શિખ્યાં હતાં. નોકરોએ જો કે તેમની સભાળ રાખવામાં બાકી રાખી નહતી તોપણ ગજ્જપતસિંહ જ્યારે લશ્કર સાથે બહારગામ હોય ત્યારે બાળકોને ઘણું લાગી આવતું

ગજ્જપતસિંહના મરાયા પછી જોધપુરની રાણીએ ચંદ્રસિંહને રઘુનાથ અને લક્ષ્મીનો વહીવટ સોંપ્યો આપણી કથાનો નાયક રઘુનાથ ઘણોજ કાબેલ અને ચતુર હતો તે પૂછ્યા-વ્હી તરત સમજી ગયો કે ગજ્જપતસિંહનો મારનાર દુષ્ટ ચંદ્રસિંહ જ હતો.

હવે ચંદ્રસિંહ સાથે રહેવું રઘુનાથસિંહને ઠીક ન લાગ્યું ચિંતા માત્ર લક્ષ્મીની હતી. નિર્દોષ બિચારી બ્હેન ! પિતાનું મરણ સાંભળીને એના તો હોંશ જ ઉડી ગયા હતા. તે પોતાના ભાઈ પાસે આવી.

રઘુનાથસિંહ —બ્હેન લક્ષ્મી-પિતાજી યાદ આવે છે ?

લક્ષ્મીઃ—ભાઇ-કેમ ન આવે ?

રઘુનાથસિંહથી એક ઉંડો નિશ્વાસ મુકાઇ ગયો.

લક્ષ્મીઃ—રઘુનાથભાઇ, શા શોકમાં ડુબેલા છો !

રઘુનાથસિંહ—નિર્દોષ બ્હેન, એ તો સ્હેજ.

લક્ષ્મી—ના ભાઇ, કહો. તમે શા શોકમાં ડુબેલા છો ?

રઘુનાથસિંહ –(ફરીથી નિશ્વાસ મુકીને) બ્હેન, માતાનું મુખ તો જોયુ જ નથી. પિતાજી ગયા. આપણે માથે માત્ર પ્રભુનો આશરો રહ્યો. મારે તો આજે પ્રયાણ કરવુ છે. બ્હેન એક રજપુત બાલિકાને છાજતી રજા આપો.

લક્ષ્મી —અસ્તુ, ભાઈ પ્રભુ તમારૂં કલ્યાણ કરે. અપૂર્ણ.

प्रासंगिक नोंध.

ભાગ્યોદયને દશ વર્ષ પૂરાં થઇ આજે તેનો ૧૧ મા વર્ષમાં પ્રવેશ થાય છે આ વર્ષમાં પણ તેમાં દરવર્ષ માફક વાચકોને ઉપયોગી અને બોધક વિષયો આવશે. મદિરાનો ફેલાવ, મનુષ્યોનાં જીવન ઉચ્ચ બને, દરેક ઘરમાં સુપ વધે ચારિત્ર ઉચ્ચ થાય, આનંદની જમાવટ થાય, મનુષ્યો કર્તવ્યશીલ બને એવા વિચારો તેમાં ચર્ચાય છે ગમે તેવા સંકટમાં પણ ભાગ્યોદય વાંચવાથી હિંમત આવે છે, સંકટ ભૂલી જવાય છે ઇશ્વર તરફ જવાના સરળ માર્ગોની તેમાં ચર્ચા થાય છે. એકંદરે ભાગ્યોદય વાંચનાર પોતાના ભાગ્યનો ઉદય કરી શકે છે

કાગળોની હજુ મોંઘવારી તો છે જ છતાં હવે ભાગ્યોદય ગ્લેઝ કાગળોમાં છપાય છે તેમાં તત્વવિચારના, ઉપદેશના અને ધર્મસંબંધી વિષયો ચર્ચાય છે કોઇ પણ એકાંગીય વિચારો તેમાં આવતા નથી. અમારા ગ્રાહકોએ અમારા આ સત્કાર્યમાં મદદ કરવી ઘટે છે,

આ નવીન વર્ષમાં દરેક બધુએ બધુભાવે અમને એક બે ગ્રાહકો વધારી આપવા તજવીજ કરવી ઘટે છે. ભાગ્યોદયના ગ્રાહકો વધારવા એ પુણ્યનું કામ છે. કારણ તેને વાંચનાર ઉચ્ચ ચારિત્ર્યશીલ જ બને છે. વાર્ષિક રૂ. ૩-૦ લવાજમ ભાગ્યોદય માટે ખર્ચવાથી દરમાસે ઉત્તમ માસીક મળે છે તે ઉપરાંત વર્ષમા ઉત્તમ ભેટ મળે છે, અને તે સર્વ જોતા લવાજમ નજીવુ લાગ્યા સિવાય રહેશેજ નહિ ·

આજે ઘણા મનુષ્યો વ્યસનમાં, સ્હાપાનમાં, નાટકો વિગેરેમાં સ્હેજમા ઘણુ ખર્ચ કરી દે છે. તેમાથી મહિને દિવસે ૦-૪-૦ બચાવી આ માસીકના ગ્રાહક થવુ એ કાઇ મોટી વાત નથી. તમે તમારા મિત્રોને, સબધીને જરૂર આ માસીકના ગ્રાહકો કરશો તેથી તેઓને ઘણો ફાયદો થશે. ઘરમા સ્ત્રી છોકરા વાચશે તોપણ તેમના જીવન સુધરશે, અને એકંદરે જે ઘરમા ભાગ્યોદય જતું હશે તે ઘરમાં સુખ, શાતિ અને આનદનો અનુભવ થશે. આ નવા વર્ષમાં આપ જરૂર એક બે નવા ગ્રાહકો વધારી અમારા આ સત્કાર્યમા સહાય કરશોજ.

આ વર્ષની ભેટનું પુસ્તક આત્મજ્યોતિ કિવા આત્મદર્શન દરેક ગ્રાહકને મોકલાઇ ગયુ છે. તેની છુટક કીંમત રૂ ૧-૮-૦ છે, છતાં ગ્રાહકોને તો તે મફત જ મળે છે આ પુસ્તક ઘણા બધુઓને ઉત્તમ જણાયુ છે તમને તે કેવુ જણાયુ છે તે જણાવશો. ભાગ્યોદય અને તેની ભેટ તમે તમારા મિત્રોમાં વચાવશો, તે વાંચનાં તમારી ભલામણ થતાં જરૂર તે ભાગ્યોદયના ગ્રાહક થશેજ. દરેક બધુ એક બે ગ્રાહકોજ જો વધારી આપે તો હજારોની સંખ્યા વધી જાય જેમ ગ્રાહકો વધુ હોય તેમ તેના વિચારોનુ બળ પણ વધુ જામે છે. તમે ભાગ્યોદયને તમારૂ પોતાનું માની તેના ગ્રાહકો વધારવા ખાસ પ્રયત્ન કરશો તો અમને ઘણીજ સ્હાય થશે. કેટલીક વખતે નવા ગ્રાહકો મોડાં નામ નધાવે છે તેમને પાછના અંકો મળી શકતા નથી. ભેટનું પુસ્તક ખપી ગયે તે પણ મળતું નથી માટે નવા ગ્રાહકોએ આ માસમાં જ પોતાના નામ નધાવી ભેટનું પુસ્તક મગાવી લેવુ.

અમારા તરફથી હુન્નરવિજ્ઞાન એ નામનું માસીક કાર્ત્તક માસથી શરૂ થયું છે. તેમાં હુન્નર, વેપાર અને ખેતીવાડી સબધી વિષયો ચર્ચાય છે. તે આપને ગ્રાહક ગણી મોકલવામાં આવે છે તેનો ચોથો અક પણ આપને મળી ગયો હશે. તેનુ લવાજમ રૂ ૪-૦-૦ છે છતા જે ભાગ્યોદયના ગ્રાહકો છે તેમની પાસે તો તેનુ લવાજમ માત્ર રૂ ૩-૦ લેવાશે. આપ હવે તેનું લવાજમ વસુલ કરવા અક વી. પી. કરવા લખી દેશો. અને તે વખતે ભાગ્યોદયના ગ્રાહક હોવાનું જણાવશો. હુન્નર વિજ્ઞાનની ઉત્તમ અને દળદાર ભેટ વર્ષ પુરૂ થયે દરેક ગ્રાહકને મળી શકશે આ હુન્નરવિજ્ઞાનના જમાનામા આ માસીકના ગ્રાહક થવા અમે આપને ભલામણ કરીએ છીએ અને તે માસીકના પણ એક બે નવા ગ્રાહકો મેળવી આપશો એવી આશા રાખીએ છીએ.

ભાગ્યોદયના ગ્રાહકોને અમારાં પુસ્તકો ઓછી કિંમતે અપાય છે. રૂ ૪ અને તે ઉપરાંતની કિંમતના પુસ્તકો-કાયદાનો શિક્ષક કીં રૂ ૧૨-૦, ધનવાન કીં રૂ ૧૦-૦, ભવિષ્યવેત્તા, કીં. રૂ ૫-૦, સ્ત્રીહિતશિક્ષક કીં. રૂ. ૪-૦, હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા કીં. રૂ ૭-૦, માસ્ટર ઓફ નૉલેજ કીં. રૂ ૧૦-૦, ત્રીકાળદર્શક દર્પણ કીં. રૂ ૫-૦, એ પુસ્તકો ખરીદનારની પાસે કીંમતમાં ૦-૮-૦ ઓછા લેવાય છે માટે તેનો પણ લાભ લેવા ચુકવું નહિ.

તે સિવાય ભાગ્યોદયના જે ગ્રાહકો અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક ગ્રંથમાળાના ગ્રાહકમાં નામ નોંધાવશે તેમને એ ગ્રથમાળા તરફથી નીકળતા પુસ્તકો અર્ધી કિંમતે મળશે તેનું

પ્રથમ પુસ્તક શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય તૈયાર થઈ ગયુ છે. તેની કિંમત રૂ ૫ છે છતા ગ્રંથ માળાના ગ્રાહકને તે રૂ ૨-૮-૦ માજ અપાશે તમે જરૂર ગ્રંથમાળાના ગ્રાહકમા તમારૂં નામ નધાવી અર્ધી કિંમતે મળતા આ પુસ્તકોનો લાભ લેશો પુસ્તકો દળદાર, ગ્રંથ કાગળના અને પાકા પુંઠાના થશે. તેના હર્ત પછી તત્વનિર્ણય દર્શન, સિદ્ધપુરુષો, યોગ વિદ્યા એ પુસ્તકો બહાર પડશે અધ્યાત્મજ્ઞાનનાં આ પુસ્તકો જરૂર તમારી લાયબ્રેરીમા હોવા જોઇએ. તેના ગ્રાહક થવા માટે પ્રવેશ ફીનો રૂ ૧—૦ લેવાય છે જે ભાગ્યોદયના ગ્રાહકો આ ગ્રંથમાળાના ગ્રાહકમા દાખલ થવા ઈચ્છા કરે તેમની પાસે તે રૂ ૧-૦-૦ લેવાશે નહિ. માટે તમે જરૂર આ ગ્રંથમાળાના ગ્રાહક થશો. અને અર્ધી કીંમતે મળતા પુસ્તકોનો લાભ મેળવશો

આ નવા વર્ષે આપનાથી બને તેટલી મદદ ભાગ્યોદયને આપશો. તેના એક બે નવા ગ્રાહકો વધારી આપ જરૂર અમારા આ સત્કાર્યમાં સહાય કરશો જ. ભાગ્યોદય સદ્વિચારને અને જ્ઞાનને ફેલાવે છે તેના ગ્રાહકો વધારી આપવાથી તમે પણ સદ્વિચારો અને જ્ઞાનને ફેલાવવાના ભાગીદાર થશો આ સત્કાર્ય તો જરૂર આપ કરશો જ.

આ વર્ષથી ભાગ્યોદય દરેકને નિયમસર મળશે. ગ્રાહકોને નહિ મળેલા અંકો મોકલી અપાશે અને દરેક ગ્રાહકના પત્ર ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવામા આવશે. આ નવીન વર્ષે પ્રભુ ભાગ્યોદયના ગ્રાહકોનુ શુભ કરો એવી ઇચ્છાપૂર્વક વિરમાય છે.

वनस्पतिविज्ञान.

(અનુસંધાન ૧૦ મા વર્ષના ૧૨ મા અંકના પાન ૩૭૬ થી)

એખરો—कोकिलाक्ष.

એખરાને સંસ્કૃતમા—कोकिलाक्ष, काकेक्षु, इक्षुर, क्षुरक, क्षुर, भिक्षु, काण्डेक्षु, इक्षुगन्धा, इक्षुवालिका;

તેને હિંદીમા તાલમખાના, કૈલયા.	ગો૦ કોળું ફુલે ઝાડ.
બંગાળીમા-કુલિયા ખાડા, કુલેકાંટા, કુલક.	કાનડી ગોલિકે, કોલવલિકે, નીરગોળ ગોળી
મરાઠીમા-વિખરા, તાલિમખાના.	તેo નિરગોબી, ગોલિમિડિગેરૂ.
કોંo કોલિસ્તા, કોલસા	તા૦ નિરમુલિ.
ગુજરાતી—એખરો,	ઉત્-કુલસિરખા માખુરેણુ
તુ-નીરમુંડુ.	અંગ્રજી-Long Leaved Barlaria
મલા૦ વાયલ ચુલિ.	લૉગ લીવ્ડ બાર્લેરિયા
લાo Aster oanthe Longifolia એસ્ટરોથા લૉન્ઝીફોલિયા.	

એખરાના છોડ જ્યાં પાણી ભરાઈ રહેતું હોય તેવી જગામાં તળાવને કિનારે, ખાબોચીયાવાળી જમીનમાં, સુકાયલાં ખાબડામાં ઘણા થાય છે તેના પાન લાંબા વાળાં થાય છે. ને દરેક પાન નીચે એક કાંટો હોય છે. તેના છોડ ઉપર કાંટા બહુ થાય છે. અને કેટલે

ઠેકાણે ગાંઠા હોય છે. તેના ગાંઠામાંથી જે બી નીકળે છે તેને એખરો કહે છે. એખરાની માત્રા ના તોલા સુધીની છે તેને ઢોર ખાતા નથી તેના છોડ બે અઢી હાથ ઉંચા થાય છે તેનાં બીને પાણીમાં પલાળવાથી રસદાર ચીકણાં થાય છે, તેનાં ફુલ શીર્ક આસમાની ને જાંબુડા રંગનાં થાય છે.

ગુણ—એખરો શીતલ, વીર્યવર્દ્ધક, બલવર્દ્ધક, મધુર, ખાટા, પિત્તકારક, કડવો છે અને વાત સબંધી. આમ, સોજા, પથરી, તરસ, પ્રમેહ, વાતરક્ત, નેત્રરોગ તથા લોહિ વિકારને મટાડનાર છે એખરો ચીકણો છે ને મૂત્રલ છે. દવામાં તેના બી મૂળ અને છાલ વપરાય છે તે પ્રમેહ, મૂત્રરોગ, જળોદર, મધુપ્રમેહ ને સોજામાં પણ ફાયદો કરે છે.

તેનાં પાન સ્વાદિષ્ટ, તેમ કડવાં છે, તે સોજા, તૃષા, વિષ, આમવાત, ઉદર રોગ, પાંડુ રોગ, મળરોધક, મૂત્ર રોગ અને વાત વિષ્ટંભને દૂર કરે છે,

તેના બી શીતળ, સ્વાદિષ્ટ, તુરા, કડવા, વીર્યવર્દ્ધક, ભારે, બલકારક, ગર્ભ સ્થાપક, કફવાતકારક, મળસ્તંભક છે તથા લોહિવિકાર, દાહ અને પિત્તને દૂર કરનાર છે

તેનો અર્ક ચોપડી સેક કરવાથી સોજા મટે છે.

એખરાનો ઘણો ઉપયોગ ધાતુ પુષ્ટિ માટે થાય છે.

પ્રમેહ—એખરાને દૂધમા બાફી ખાવા આપવાથી પ્રમેહ મટે છે. તેના બીની ફાકી સાકર સાથે ફાકવાથી પ્રમેહ મટે છે.

ઝાડા—એખરાનાં બી દહીંમા વાટી ખાવાથી ઝાડા મટે છે.

ધાતુપુષ્ટિ—એખરાનુ ચુર્ણ સાકર સાથે ખાઇ ઉપર તરત દોહેલુ દૂધ પીવું અથવા એખરો, મુસળી અને ગોખરૂ ત્રણે વાટી તેનું ચુર્ણ ગાયના દૂધ સાથે સાકર નાખી પીવું તેથી ધાતુ પુષ્ટી થાય છે.

ઉઃરસ—એખરાનુ ચુર્ણ મધ અને તાજા ઘી સાથે આપવાથી મટે છે.

યોનિસંકોચન—એખરાના ઉકાળામા એખરાનુ ચુર્ણ નાખી અંદર લેપ કરવાથી થાય છે.

પુષ્ટિકારક પાક-એખરાનો પાક—એખરો, ગોખરૂ, બળબીજ, કાળી મુસળી, શતાવરી, શાલમ મિશ્રી, પંજાબી મિશ્રી, ધોળી ગુલબાશીનો કંદ અને ચોપચીનીનુ ચુર્ણ કરી ઘીમા સાંતળી, સાકરની ચાસણી કરી તેમાં નાખવુ પછી એકત્ર કરી તેમા બદામ, ચારોળી, પીસ્તા. દ્રાક્ષ, એલચી, કેસર, લવીંગ, જાયફળ, જાવત્રી, તજ, અને ગળોસત્વ નાખી ઠારવુ. તેના ચકના પાડી દરરોજ બે તોલા ખાઇ ઉપર ગાયનું દૂધ પીવાથી શરીર પુષ્ટ થાય છે.

બળવધે—અર્ધો તોલો એખરો દૂધ સાકર સાથે રોજ સવાર સાંજ પીવાથી બળ વધે છે. કમ કૈવત અને નબળાઇના સાધા મટાડે છે

પેશાબના વિકાર—તેના મૂળનો ઉકાળો પીવાથી પેશાબ સાફ આવે છે.

તાવ—તેના પાનનો ઉકાળો પીવાથી સન્નિપાત, વિસ્ફોટક ને તાવ મટે છે, પ્રમેહ મટાડે છે.

બંધ પેશાબ થાય—એખરાના છોડ સુકી તેને બાળી કરેલી ભસ્મ બધ પેશાબ લાવવા માટે આપવાથી પેશાબ થાય છે.

ઢોરની કાંધનાં ચાંદાં—તેની ભસ્મ તેલમાં મેળવી ઢોરની કાંધનાં ચાંદાં ઉપર ચોપડવાથી મટે છે.

જલંદર—એખરાની ભસ્મ ખાવાથી જળદર ને સોજામાં ગુણ થાય છે. તેથી પિત્ત કમી થાય છે.

વાની રહી ગયેલું અંગ—એખરો, સુંઠ, સરગવાની છાલ અને પીતુડીને સરસીયા તેલમાં કકડાવી તે તેલ વાએ રહી ગયેના ભાગ ઉપર ચોપડવાથી મટે છે.

ગર્ભ રહુ—એખરો ને સાકરની ફાકી મારવાથી સ્ત્રીને ગર્ભ રહે છે,

વા—એખરાના પાન ઉકાળી તેથી ન્હાવાથી વા મટે છે. તેમ એખરાના પાન પાથરી તેનો શેક નાખવાથી વા મટે છે.

એખરો શક્તિને પુષ્ટી માટે વપરાય છે. તેના બીની માત્રા ૦। થી ૦॥ તોલો, તેના ઝાડની ભસ્મ ૨ આનીથી ૦। ભાર લેવી.

વૈદકના અનુભવસિદ્ધ નુસખા સંગ્રહ.

આમાતીસાર—જીરૂ ૨ તોલા, ખસખસના દાણા ૧ તોલો, હીમજે ૧ તોલો, અને સુંઠ ૦॥ તોલો લઇ એક લોઢીમાં મૂકી એક બાજુથી અર્ધી શેકવી અને અર્ધી કાચી રાખવી, પછી તેને ખાંડી કપડે ચાળી તેટલી જ બીજી સાકર મેળવી તે ચુર્ણ દિવસમાં આઠ દસવાર ૩ માસા પ્રમાણમાં ખાવુ.

તમાકુનું ઝેર ઉતારવું—તમાકુ ખાવાથી જો ચડી જાય તો તેને સફેદ ડુંગળીનો રસ એક તોલો પીવ થી મટી જશે,

ઉપદંશ-ચાંદી—રસકપુર, મુરદાશીંગ, પીળી કોડીની ભસ્મ અને ગોપીચંદન તે સર્વને એકત્ર વાટી ઘીમાં કાલવી ગરમીની ચાંદી કે ઘા ઉપર ચોપડવાથી મટી જાય છે.

ધાતુક્ષય—પીપળની લાખ ૪ તોલા, પીપળાના ફળ ૨ તોલા, શુધ્ધ ખાંડ ૩ તોલા એકત્ર કરી તેનુ ચુર્ણ બનાવી તેના ૭ પડીકાં વાળવાં દરરોજ ૧ પડીકુ દુધ સાથે ખાવું અને ખીર, દૂધ ભાત વિગેરેનું સેવન કરવું એથી ધાતુ જતી બંધ થશે.

સાપનું ઝેર—જેને સાપ કરડ્યો હોય તેને અરીઠા ખવરાવી ઉંઘવા ન દેવો જ્યાં સુધી અરીઠાં તેને મીઠા લાગે ત્યાં સુંધી તેનામાં ઝેરનો અંશ માનવો. જ્યારે તેને અરીઠાં કડવા કે ખરાબ લાગે ત્યારે ઝેર ઉતરી ગયેલું જાણવુ. સર્પવીષ માટે આ ઉત્તમ દવા છે.

આમલકી રસાયન—૧ શેર આમળાનું ચુર્ણ કરી તેને લીલાં આમળાંના સ્વરસમાં ૩ થી ૪ વાર ભાવના આપવી. પછી મધ ૧ શેર, ઘી ૧ શેર, પીપર ૧૦ તોલા અને ધોયેલી સાકર ૨૫ તોલા લઇ સર્વ એકત્ર કરી માટીના ચીકણા વાસણમાં ભરી મોં બંધ કરવુ. ૧૫ દિવસ પછી તેમાંથી રોજ સ્હવારે અને સાંજે ૧ થી ૨ તોલા લઈ ખાવુ જેથી બળ, વીર્ય અને બુદ્ધિ વધે છે ધારણા, બુદ્ધિ અને સ્મરણશક્તિ જાગૃત થાય છે ક્ષય, ખાંસી, તૃષ્ણા આદિ મટે છે શરીરમાં નવી ધાતુઓ પેદા થાય છે આ ઔષધ ઘણું ઉત્તમ છે.

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું.] એપ્રીલ સને ૧૯૨૩. [અંક ૨ જો.

केवी स्थितिवाळो मनुष्य इष्ट दर्शन करवा समर्थ थाय छे.

(અંતર રે, અહાહા, એ લય.)

ઓ પ્રભુ દર્શન ચહાનાર, પ્રભુકાજે શું કર્યું તે વિચાર

પ્રભુ ખાતર અશ્રુધારા થું વહી તારા નેત્રોથી રાતોની રાત ?
કદી પણ કે તુચ્છવત્ જાણી છે, પ્રભુની ખાતર તારી જાત રે ? ઓ૦

પ્રભુની ખાતર એવો કદીએ બની ગયો છે શું તું ઉરથી ઉદાસ;
અન્ન ન ભાવતાં, ભાણાં ભર્યાં, ખાધા વિણ રહ્યા પડી તુજ પાસ રે ! ઓ૦

વસ્ત્ર ગમે નહિ પહેરવાં, બોલવું કરવું ગમે નહિ કાંઇ,
પ્રભુવિણ એવી દશા તેં શું ક્ષણ પણ, અનુભવી છે ઉરમાંહિ રે ? ઓ૦

જાગરણો કીધાં કેટલાં પ્રભુની ખાતર કહે તે તો ભાઇ !
મોજમઝા કહે કેટલી ત્યાગી, પ્રભુ અર્થ ત્યજી શી કમાઇ રે ! ઓ૦

પ્રભુને ખાતર કીર્તિ-ધન દેનારા, વ્યાપારોને મારી લાત,
કહે તેં પ્રભુઅર્થે કેટલો કાળ છે, ગાળ્યો જઇ એકાંત રે ? ઓ૦

દૃષ્ટિ પ્રભુમાં, વૃત્તિ પ્રભુમાં, ચિત્ત ને મન પ્રભુમાંહિ,
સ્મૃતિમાં પ્રભુ, વાણીમાં પ્રભુ, ધ્યાનમાં પ્રભુ, એવું અનુભવ્યું કાંઇ રે ? ઓ૦

પ્રભુ ન ભજે કદી વિષય સેવે અને, પુરુષાર્થે રાખ્યે આલસ્ય,
પ્રભુ અર્થ અર્પવું સઘળું જીવન એજ, પ્રભુ દર્શનનું રહસ્ય રે; ઓ૦

શ્રી ઉપેન્દ્ર.

मननीय पंचायतन

(લેખકઃ—પૂજ્ય સદ્‌ગુરુવર્ય શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી.)

આ પ્રકારની ભૂલ થવાનું કારણ એ છે કે મનુષ્ય જીવનના સામર્થ્યને સમજતો નથી. માનવ જીવનમાં કેવા પ્રકાર ની શક્તિઓ રહેલી છે, તેનો વિકાસ કેવી રીતે થાય છે, વિકાસ થતાં કેટલી મર્યાદાપર્યંત તેનામાં અપૂર્વ સામર્થ્યની કલાઓ જાગ્રત થાય છે, અને સામર્થ્યના શુદ્ધ ઉપયોગથી જીવન કેવું અદ્ભુત વિકાસને પામે છે તેની તેને કલ્પના પણ હોતી નથી. જીવનને આત્મા સાથે કંઇ સંબંધ છે કે કેમ, જીવનના અંતર્ભાગમાં કયું તત્વ સભર વ્યાપી રહ્યું છે, તેનો તેને લેશ પણ વિચાર આવતો નથી. તે જીવનને જડ સમજતો હોય છે.

વિચારશીલ બન્ધુઓ, જીવનસંબંધમાં આવા ભ્રમજનક વિચારો સેવીને તમે તમને વિચારશીલ સમજતા હો, તમારા તે વિચારોને બહુ પ્રમાણભૂત તથા શાસ્ત્રસંમત સમજતા હો, તમારા તે વિચારોને સંસારના અનુભવના સારરૂપ સમજતા હો તો જાણજો કે સત્યથી—વાસ્તવ સત્યથી—તમે બહુ દૂર ખસડાતા જાઓ છો, અને સત્યથી દૂર ખસવું એના સમાન જીવનને ભ્રષ્ટ કરનાર અન્ય કરનાર અન્ય કઇ વસ્તુ છે ?

જીવનસંબંધમાં પરાધીનતાના વિચારોને આખું જગત્ તમારા આગળ કહે તો જાણજો કે આખું જગત્ અજ્ઞાન છે—ભ્રમિત છે આજનું જગત્. આજના જગત્‌ના અજ્ઞાની જનોના અનુભવો, એ સર્વ વિપરીત જ્ઞાનનો, વિપરીત નિશ્ચયોનો, વિપરીત ચિંતનોનો, વિપરીત ભાવનાઓનો અને વિપરીત ઉપદેશોનો પરિણામ છે, જડતાની મર્યાદાથી સહજ પણ બહારના પ્રદેશમાં જેની દૃષ્ટિ જતી નથી. તેના વિચારોને સત્ય માનવા અને એક જન્માંધને માર્ગદર્શક તરીકે સ્વીકારવો એ બેમાં કશો ભેદ નથી.

જીવનસંબંધમાં સર્વદા ઉચ્ચ દૃષ્ટાન્તોનો જ સ્વીકાર કરજો. તેવો દૃષ્ટાન્ત આખા વિશ્વમાં શોધતાં એકાદ જ મળી આવે તો તે એક જ દૃષ્ટાન્તને તમારા જીવનના આદર્શરૂપ કરજો. આખું વિશ્વ તમને એ સિદ્ધાન્તથી ચલાવવા—માગે શું, ચળાવવા માગશે જ—તોપણ ચળશો નહિ. ભલે, કરોડો ઘેટાં એક એકની પાછળ ધસડાઈ મોટા દહમાં પડતાં હોય દેખાય તેની પાછળ જઇ પડવું એમાં શું થરાવ કે સત્યનું પાલન છે ! સત્યનું પાલન એક જ વીરનર કરે છે. એક જ હરિશ્ચન્દ્રે વાસ્તવ સત્યનું તેમના કાલના જગતમાં પાલન કર્યું—અન્ય કોઇએ નહિ એક જ ભીષ્મે તેમના કાલમાં પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કર્યું, બીજા કોઇએ નહિ. એક જ બલિરાજાએ તેમના કાલમાં સંકલ્પનું વાસ્તવ પરિપાલન કર્યું, બીજું તેની [illegible]ે કોઇ ન જાણ્યું.

તમે આજે એવા જ જીવનસંબંધમાં જગતના કરતાં ભિન્ન નિશ્ચયવાળા હો તો

તેથી તમારો નિશ્ચય ભૂલભરેલો છે, અથવા છોડી દેવા જેવો છે એમ માનશો નહિ. તમારા નિશ્ચયને દઢપણે વળગી રહો, અને તમારા સત્ય નિશ્ચયને સમય આવે જગત ભલે અનુસરી શકવા અસમર્થ થશે, પરંતુ, તેને એની ખજ્વાળતાં કબુલ તો કરવું જ પડશે.

વાચકો ! ત્યારે જીવનસંબંધમાં વાસ્તવ નિશ્ચયને પુનઃ જાગ્રત્ કરો કે આપણું જીવન આપણા પોતાના જ હાથમાં છે, અને આપણે તેને જેવા પ્રકારનું કરવા ધારીએ તેવા પ્રકારનું તે થઇ શકે એમ છે. આપનુ જીવન એ ખરડ ઝાડ નથી, પરંતુ જેમ વાળીએ તેમ વળી શકે એવું કોમળ બાલ તરુ છે.

દ્વિતીયઃ જે કંઇ શુભ વસ્તુની તમારા અંતઃકરણમાં સ્વભાવથી ઇચ્છા સ્ફુર્તિ હોય, તે ઇચ્છાની ઇચ્છા રાખ્યા જ કરો; અને તે પણ મનના તથા આત્માના સમગ્ર બલપૂર્વક, જેટલી આપણે ઇચ્છા રાખીએ છીએ. તેટલું અવશ્ય આપણે મેળવીએ છીએ, નહિ વધતું કે નહિ ઓછું, આપણે આપણી ઇચ્છાને અત્યંત બળવાન કરી શકીએ છીએ, તો તે ઇચ્છાના વિષયને આપણે અવશ્ય પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ.

ઇચ્છાની સિદ્ધિમાં એક જ રહસ્ય છે અને તે એ કે તે ઇચ્છા અંતઃકરણના અત્યંત ઉંડાણમાંથી અનિવાર્યપણે અખંડિત સ્ફુર્યા કરતી હોવી જોઇએ. કોઇપણ પ્રકારની ઇચ્છા પછી તે શુભ હોવા અશુભ—તેના ચિંતનથી દઢ થતી જાય છે. ચિંતનનો ત્યાગ થતાં ઇચ્છા દબાય છે. તેમ ચિંતનની વૃદ્ધિ થતાં ઇચ્છા વધારે વિકાસ પામે છે. આથી અશુભ ઇચ્છા ફલિભૂત ન થવા માટે તે ઇચ્છાના ચિંતનનો ત્યાગ કરવા જે વિવેકી સત્પુરુષો ઉપદેશ દે છે, તે જ સત્પુરુષો શુભ ઇચ્છાને સિદ્ધ કરવા માટે તે ઇચ્છાના ચિંતનને વધારવાનું પ્રબોધે છે.

મુમુક્ષુતા એ બીજું કાંઇ જ નથી પણ મોક્ષની તીવ્રેચ્છા જ છે, અને એવી તીવ્ર ઇચ્છા જેમ મોક્ષની સિદ્ધિમાં સાધન રૂપ છે, તેમ અન્ય વિષયની સિદ્ધિમાં પણ તદ્વિષયક તીવ્ર ઇચ્છા એ તેની સિદ્ધિમાં સાધનરુપ છે.

મનુષ્યે ઇપ્સિતાર્થની સિદ્ધિ માટે ઇચ્છાને કેળવવી એ એક જ કરવાનું છે, અનુભવ વિનાના મનુષ્યો ઇચ્છાને કેળવવા બહુ સુગમ સમજે છે, પરંતુ ખરું જોતાં તેમ નથી, બીજાં સાધનો સેવવામાં જેમ ઘણી કઠિનતા અને ઘણું મહન કરવાનું છે, તેમ આપણા ઇપ્સિતાર્થની એક જ ઇચ્છાને અંતઃકરણમાં સતત તીવ્રતાપૂર્વક જાગ્રત રાખવામાં પણ કઠિનતા અને ઘણું સહન કરવાપણું રહેલું છે. બુદ્ધિથી વિચારતાં અથવા સ્થૂલ દૃષ્ટિથી દૃષ્ટ સાધનો જોતાં આપણા ઇષ્ટ વિષયની સિદ્ધ સધાવનાર એક પણ સાધન ન જણાવા છતાં, તે વિષયની સિદ્ધિની દઢ, શ્રદ્ધાવાળી અનિવાર્ય ઇચ્છાને સદોદિત જાગ્રત રાખવી એ સહેલું કામ નથી, અને તેથી અવિચારી મનુષ્યો માની બેસે છે કે કેવળ ઇચ્છા રાખ્યા કરવાથી કશું બનતું નથી. એવો ભૂલભરેલો પ્રમાદ વિવેકી મનુષ્યોએ કરવો જોઇતો નથી, નિરંતર એ લક્ષમાં રાખવાનુ છે કે તીવ્ર ઇચ્છા, જેને માટે સેવવામાં આવે છે તે વસ્તુને સિદ્ધ કરનાર અનેક સાધનોને આકર્ષી આણે છે, અને તે સાધવાનુ ધૈર્ય તથા બળ આપણામાં ઉપજાવે છે.

'મને અમુક વસ્તુ વા સ્થિતિ જોઇએ છે' અથવા 'મને અમુક વસ્તુ મળશે' એવો આગમો ટુટયો વિચાર સેવ્યા કરવો એનું નામ તીવ્ર ઇચ્છા નથી, રાજ્ય પ્રાપ્ત કર-

વાની ધ્રુવને જેવી તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટી હતી, ગંગા પ્રકટાવવાની ભગીરથની જેવી તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટી હતી, દુધ પ્રાપ્ત કરવાની ઉપમન્યુની જેવી તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટી હતી, તેવી ઇચ્છાનું નામ તીવ્ર ઇચ્છા છે. આવી તીવ્ર ઇચ્છા ફલસિદ્ધિ કર્યા વિના રહેતી નથી.

તમને શંકા થાય છે કે આવી તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટ્યાની ખાતરી શી ? તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટ્યાની નિશાની એક જ છે, અને તે એ કે એવી તીવ્ર ઇચ્છાની પાછળ તેની સિદ્ધિ-માટે કોઇ ને કોઇ પ્રકારનો પ્રયત્ન થતો હોય જ છે. જેની પાછળ પ્રયત્ન નથી એવી ઇચ્છા તે તીવ્ર ઇચ્છા નથી. તીવ્ર ઇચ્છાવાનથી પ્રયત્ન કર્યા વિના રહેવાતું જ નથી. ભલે આરંભમાં ખોટો પ્રયત્ન થાય પરંતુ જો તીવ્ર ઇચ્છા કાયમ હશે તો પરિણામે તે મનુષ્યને સત્ય પ્રયત્ન હસ્તગત થવાનો જ, અને તે દ્વારા તે મનુષ્ય ઇચ્છાની સિદ્ધિ અનુભવવાનો.

જે મનુષ્ય કશો પ્રયત્ન કરતો નથી, અને કહે છે કે મારા અંતરમાં અમુક વિષયની તીવ્ર ઇચ્છા છે, તો જાણવું કે તે મનુષ્ય તેને પોતાને અને આપણને બંનેને ઠગે છે. કેટલીક વખત એવું બને છે કે તીવ્ર ઇચ્છાની પાછળ સ્થૂલ પ્રયત્ન શો કરવો તે ન સમજાય ત્યાં સુધી તે મનુષ્યથી સ્થૂલ પ્રયત્ન થતો નથી, પરંતુ તેના અંતઃકરણમાં કેવો પ્રયત્ન કરવો તે શોધી કહાડવાની અત્યંત ધમાધમ તેનાથી થતા છૂટા છવાયા સ્થૂલ પ્રયત્નથી જોનારને સમજાયા વિના રહેતી નથી.

જે કેવલ પ્રમાદ અથવા જડતાને લીધે પ્રયત્ન રહિત રહે છે, તે કરતાં ખોટો પ્રયત્ન કરનાર મનુષ્ય સારો છે, પ્રમાદ અથવા જડતા મનુષ્યને ઉન્નતિ[illegible] લાવતાં નથી પણ અવનતિમાં લઇ જાય છે. રોગીની કેવળ ઘેનવાળી અભાન અવસ્થા કરતાં દુઃખનો અનુભવ કરાવતી જાગ્રતિવાળી સ્થિતિ સારી મનાય છે, તેમ કશો પ્રયત્ન કરનારાની સ્થિતિ વધારે સારી છે. અવશ્ય, પોતાના પ્રયત્નનું મનુષ્યે તારતમ્ય કાઢતા રહેવાની જરૂર છે, અને તેના પરિણામમાં પ્રયત્નની યોગ્યાયોગ્યતાનો શુદ્ધ વિવેક કરતા ર[illegible]વાની પણ અગત્ય છે, અને તે રીતે અધિક યોગ્ય પ્રયત્નને સેવવાની પણ આવશ્યકતા [illegible]. પરંતુ પ્રયત્ન જડ દશા સર્વથા હાનિકારક છે

મનુષ્ય જ્યાં સુધી પૂર્ણતાને પામ્યો ન[illegible]. ત્યાં સુધી તે કર્તવ્યાવધિને પણ પામ્યો નથી, અને તેથી પ્રયત્નને ત્યાં સુધી જો તે અટકાવેલો રાખે છે તો સેટ[illegible] કાલ તે વિશેષ. અને વિશેષ અવનતિને પામતો જાય છે. સિદ્ધ પુરૂષો ભલે કશો જ પ્રયત્ન ન કરે, કેમકે તેને પ્રયત્નથી પ્રાપ્ત કરવાનું રહેતું નથી, તેમ જેના અંતરમાં ઇચ્છાનો ઉદય જ નથી, અને જે અંતઃકરણ અખંડ કેવળ પ્રશાંત તથા પૂર્ણકામસદશ છે, તેને પણ પ્રયત્નની આવશ્યકતા નથી, પરંતુ જેના અંતઃકરણમાં કામનાઓ સ્ફુરે છે—અનિવાર્ય વેગથી સ્ફુરે છે—તેણે પ્રયત્ન કરવાની અપેક્ષા છે.

ત્યારે ઇચ્છાઓનો નિરોધ કરવાનું જે કહેવામાં આવે છે તે શું ખોટું ? ના, જરા પણ નહિ. ઇચ્છાના નિરોધનું બળ તો મનુષ્યે અવશ્ય પ્રકટાવવું જોઇએ પરંતુ પ્રથમ અયોગ્ય ઇચ્છાને દબાવવાવડે તે બળ પ્રકટાવવાની જરૂર છે, અને તે જેમ જેમ યોગ્ય ઇચ્છાને સાધવા પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે, અને તે સફલ બની જાય છે તેમ તેમ અયોગ્ય ઇચ્છા દબાતી રહે છે. શુદ્ધ પ્રયત્નનો એટલો વેગ રાખવો જોઇએ કે જેમાં અશુદ્ધ ઇચ્છાના અશુદ્ધ પ્રયત્નને સેવવાનો અવકાશ જ ન રહે.

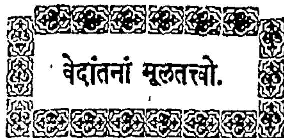
અશુદ્ધ ઇચ્છાઓના શમન પછી શુદ્ધ ઇચ્છાઓનું શમન થાય અથવા શમન કરવું તે યોગ્ય છે, તે વિના શુદ્ધ અથવા વિહિત ઇચ્છાઓનું કરેલું શમન તે ઇચ્છાઓનું શમન નથી, પરંતુ ઇચ્છાને સિદ્ધ કરવાનું અસામર્થ્ય તે સૂચવે છે. અશુદ્ધ ઇચ્છાઓના શમનની સાથે સાથે અત્યંત આવશ્યક ન હોય એવી લૌકિક તથા લોકાસક્તિને જ વિશેષે કરીને વધારનાર તથા વાસ્તવ હિત ન સાધતાં ઉલટી અધિક એષણાઓની વૃદ્ધિ કરનાર અલૌકિક ઇચ્છાઓને શમાવવામાં આવે તો તે યોગ્ય છે, પરંતુ અયોગ્ય ઇચ્છાઓને સિદ્ધ કરવાના પ્રયત્નો થાય, અને શુભ ઇચ્છાઓ શમન કરવાની વાતો કરવામાં આવે તો તે માત્ર ધુર્તતા છે, બીજું કાંઇ નહિ.

પ્રયત્ન બે પ્રકારના છે, ૧ નિગ્રહકારક પ્રયત્ન, ૨ પ્રવૃત્તિકારક પ્રયત્ન. બંને પ્રકારના પ્રયત્નો મનુષ્યોએ કરવાની જરૂર છે. અમુક વસ્તુ પ્રકટવા જ ન દેવી, એને માટે જે પ્રયત્ન કરવાનો છે તે નિગ્રહકારક પ્રયત્ન છે, અને અમુક વસ્તુ પ્રકટાવવા માટે જ જે વિશેષ પ્રયત્ન કરવાનો છે તે પ્રવૃત્તિકારક પ્રયત્ન છે અશુદ્ધ ઇચ્છાઓ શમાવવી એમાં નિગ્રહકારક પ્રયત્નની જરૂર છે, જ્યારે શુદ્ધ ઇચ્છાઓને સિદ્ધ કરવી એમાં પ્રવૃત્તિકારક પ્રયત્નની અપેક્ષા છે, આ બંને પ્રકારના પ્રયત્નથી મનુષ્યમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની શક્તિઓ ખીલે છે. જે એક જ પ્રકારના પ્રયત્નને સેવે છે, તેની અમુક શક્તિઓ ખીલે છે, અને અમુક નથી ખીલતી. મનુષ્યના સંપૂર્ણ વિકાસ માટે તેણે આ બંને પ્રકારના પ્રયત્નોથી પોતાની સંપૂર્ણ શક્તિઓને ખીલવવાની જરૂર છે, નિગ્રહ અને પ્રવૃત્તિ એ બે વિરુદ્ધ ધર્મો છે, અને તેથી એક પ્રકારનાં કાર્યો સધાતાં નથી આથી નિગ્રહકારક અને પ્રવૃત્તિકારક બંને પ્રકારના પ્રયત્નો સેવવાની ખાસ અગત્ય છે.

નિગ્રહકારક પ્રયત્નથી અશુભ ઇચ્છાઓને શમાવો તથા પ્રવૃત્તિકારક પ્રયત્નથી વિહિત શુભ ઇચ્છાઓને સિદ્ધ કરો, અને તેમ થતાં પરિણામે ઇચ્છા માત્રના વાસ્તવ શમનને તમે અનુભવી શકશો.

મનુષ્યને કોઇ ને કોઇ આદર્શ અથવા લક્ષ્યબિન્દુ હોય છે, આ પ્રકારનું લક્ષ્યબિન્દુ હોવું એ જ મનુષ્યમાં તેને સિદ્ધ કરવાનું બલ રહેલું છે એમ સૂચવે છે, વધારે વિશાળ અને વધારે ઉચ્ચ ઇચ્છાઓને આપણે નકી કરીએ છીએ, અને આપણે તેના વાસ્તવ માહાત્મ્યને સમજી શકીએ છીએ, એથી પણ તે ઇચ્છાને આપણે સિદ્ધ કરી શકીએ એમ છે, એ સાબીત થાય છે, ઉપર ઉપરથી વિચારતાં આ વાર્તા કેવલ અસત્ય જણાય છે, પરંતુ વસ્તુતઃ તેમ નથી. વિચારની સૂક્ષ્મતા કરો અને તેનું સત્ય તમને સ્પષ્ટ થશે, ઇચ્છાની સિદ્ધિમાં ખાસ લક્ષમાં રાખવાનું એક જ છે કે તે ઇચ્છા સંપૂર્ણ હૃદયપૂર્વકની હોવી જોઇએ, અર્થાત્ આપણા અંતરાત્માના અત્યંત ઉંડાણથી ઉંડા બલ તથા ચેતનથી એ ઇચ્છા પોષાવી જોઇએ.

અપૂર્ણ.

वेदांतनां मूलतत्त्वो.

(લેખક—મહાત્મન્ શ્રીમંત નથુરામ શર્મા)

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

બ્રહ્મ અથવા સર્વવ્યાપક અસંગ શુદ્ધચેતન, માયા અથવા અવિદ્યાનામની જડવસ્તુઓના કારણરૂપ સૂક્ષ્મવસ્તુ, બ્રહ્મનો એ માયા અથવા અવિદ્યાનામની સર્વ જડવસ્તુઓના મૂળકારણરૂપ સૂક્ષ્મવસ્તુની સાથે કલ્પિત સંબંધ, ઇશ્વર, જીવો અને બ્રહ્મ, માયા અથવા અવિદ્યા, બ્રહ્મનો માયાની અથવા અવિદ્યાની સાથે કલ્પિત સંબંધ, ઇશ્વર ને જીવો એ પાંચે વસ્તુઓનો અથવા ઇશ્વરનો ને જીવોનો પરસ્પર કલ્પિત ભેદ એ અનાદિ માનવામાં આવતા ૭ પદાર્થોનાં નામો છે. તે ૭ પદાર્થોમાં બ્રહ્મનામનો પદાર્થ અનાદિ ને અનંત છે, અને માયા આદિ અન્ય પાંચ પદાર્થો અનાદિ છતાં પણ સાંત એટલે અંતવાળા અર્થાત્ બ્રહ્મનું જ્ઞાન થવાથી તેમની પોતાની સત્તા દૂર થઇ બ્રહ્મરૂપ થઇ જનારા છે. અનાદિ હોય તે સાંત હોઇ શકે નહિ એવી શંકાને અવકાશ નથી, કારણકે સ્વપ્નમાં પ્રતીત થતું જગત, જીવો ને ઇશ્વર સ્વપ્નકાલે અનાદિજેવાં જણાતાં છતાં પણ જાગ્રતકાલે તે સર્વ સાક્ષિચેતનથી પૃથક્ નહિ રહેતાં પોતાની પૃથક્ સત્તા ત્યજી સાક્ષિચેતનરૂપ થઇ જાય છે. જો બ્રહ્મનો સદ્ભાવ ન માનવામાં આવે તો માયા, ઇશ્વર, જીવ ને જગત્ એમના સદ્ભાવની સિદ્ધિ ન થઇ શકે, માટે બ્રહ્મનું અસ્તિત્વ માનવાની અપેક્ષા રહે છે. તે ચેતનરૂપ હોવાથી તેની માયા આદિ જડમાંથી કે જડમિશ્રિત ઇશ્વરજીવરૂપ ચેતનમાંથી ઉત્પત્તિ સંભવી શકે નહિ. એવી રીતે તેના ઉપાદાનકારણના અભાવથી તે બ્રહ્મ અનાદિ છે, અને તેનો નાશ કરનાર કોઇ પણ અન્ય વસ્તુ કે કારણ વિદ્યમાન ન હોવાથી તે અનંત છે.

માયા અથવા અવિદ્યાનામનો વ્યાવહારિક સૂક્ષ્મ જડ પદાર્થ માન્યા વિના આ સ્થૂલ જડ જગતની ઉત્પત્તિસ્થિતિનું યુક્તિપૂર્વક નિરૂપણ કરી શકાય નહિ, માટે માયાનામનો વ્યાવહારિક સૂક્ષ્મ જડ પદાર્થ માનવાની આવશ્યકતા રહે છે. જો એ માયાને આદિ એટલે ઉત્પત્તિવાળી માનીએ તો તેની ઉત્પત્તિ કયા પદાર્થમાંથી થઇ તે કહેવું જોઇએ. માયાની ઉત્પત્તિ બ્રહ્મમાંથી થઇ એમ કહી શકાય નહિ, કેમકે તે બ્રહ્મ અસંગ ને અવિકારી છે. જે વસ્તુ સર્વથા સર્વદા અન્યના સંગથી રહિત હોય તથા જે વસ્તુ પરિણામ પામવારૂપ વિકારથી રહિત હોય તે અન્યનું ઉપાદાનકારણ થઇ શકે નહિ. જગતમાં મૃત્તિકાદિ જેટલા જેટલા પદાર્થો ઘટાદિ પદાર્થોના પરિણામે ઉપાદાનકારણરૂપે જોવામાં આવે છે તેટલા તેટલા પદાર્થો નિમિત્તકારણની સાથે સંગ પામી શકે એવા ને વિકાર પામવાના (કાર્યરૂપ થવાના) સ્વભાવવાળા જોવામાં આવે છે. બ્રહ્મ એવું નથી એમ "असंगोह्ययं पुरुषः" (આ બ્રહ્મરૂપ પુરૂષ અસંગ છે) ઇત્યાદિ શ્રુતિઓમાં ને "असंगोहि :[illegible]".

(તું બ્રહ્મ હોવાથી અસંગ ને નિર્વિકાર છે) ઇત્યાદિ સ્મૃતિઓમાં કહેલું હોવાથી બ્રહ્મ માયાનું પરિણામી ઉપાદાનકારણ સંભવી શકે નહિ. જો બ્રહ્મને અન્ય પદાર્થોના કોઈ પણ પ્રકારના સાચા સંબંધવાળું તથા વિકાર પામવાના ધર્મવાળું માનીએ તો તે બ્રહ્મને વિનાશીપણાની પ્રાપ્તિ થશે. બ્રહ્મને વિનાશી માનવાથી સત્શાસ્ત્રનાં વચનોનો પ્રકોપ થશે, બ્રહ્મરૂપે અવિચલ સ્થિતિ કરવારૂપ મોક્ષનો અસંભવ થશે, અને મોક્ષનું ને મોક્ષના સાધનોનું નિરૂપણ કરનારાં શાસ્ત્રોને અનર્થકપણાની પ્રાપ્તિ થશે, જે સમજુ આસ્તિકને અનિષ્ટ ને અગ્રાહ્ય જણાશે. એવી રીતે બ્રહ્મ માયાનું પરિણામી ઉપાદાનકારણ સંભવતું નથી તેથી તે માયાના બ્રહ્મમાંથી ઉત્પત્તિ થઇ છે એમ કહી શકાય નહિ. માયાની માયામાંથી ઉત્પત્તિ થઇ છે એમ કહેવામાં આત્માશ્રયદોષની (પોતાનામાંથી પોતાની ઉત્પત્તિ માનવારૂપ દોષની) પ્રાપ્તિ થાય છે. કોઇ પણ પ્રાણિપદાર્થની પોતાનામાંથી ઉત્પત્તિ થતી હોય એમ આ પૃથિવીપર કયાંઈ જોવામાં કે સાંભળવામાં આવતું નથી, પણ પોતાના જનકમાંથી વા ઉપાદાનકારણમાંથી સર્વ કાર્યોની ઉત્પત્તિ થાય છે એમ જોવામાં ને સાંભળવામાં આવે છે કોઇ પ્રસિદ્ધ શ્રુતિસ્મૃતિમાં પણ માયાની ઉત્પત્તિ માયામાંથી થઇ છે એમ કહ્યુ હોય એમ જાણવામાં આવતું નથી. માયાના ને બ્રહ્મના કલ્પિત સંબંધમાંથી પણ માયાની ઉત્પત્તિ સ્વીકારી શકાય નહિ, કેમકે માયાની ઉત્પત્તિનો નિશ્ચય થયા પહેલાં બ્રહ્મના ને માયાના સબંધની અસિદ્ધિ છે. જીવો અને ઇશ્વર માયાના સદ્‌ભાવવિના સિદ્ધ થઇ શકતા નથી તેથી તે જીવોને ઇશ્વર માયાના કાર્ય જેવા મનાય છે. માયાના કાર્યજેવા મનાતા તે જીવોમાંથી કે ઇશ્વરમાંથી કારણરૂપે મનાતી માયાની ઉત્પત્તિ સંભવી શકે નહિ. શ્રુતિસ્મૃતિમાં કોઇ પણ વચન જીવોમાંથી કે ઇશ્વરમાંથી માયાની ઉત્પત્તિ કહેનારું જોવામાં આવતું નથી, અને લોકોમાં પણ કોઇ સ્થલે જન્યમાંથી જનકની ઉત્પત્તિ થતી જોવામા વા સાંભળવામાં આવતી નથી. બ્રહ્મથી ભિન્ન અન્ય ચારની ઉત્પત્તિનો નિર્ણય થયા પહેલાં તેમના ભેદનો સદ્‌ભાવ સિદ્ધ થઇ શકે નહિ, તેથી તે પાંચેના પરસ્પરના ભેદમાંથી કે ઇશ્વરના ને જીવના ભેદમાંથી પણ માયાની ઉત્પત્તિ સંભવી શકે નહિ. એવી રીતે માયાના ઉપાદાનકારણનો નિર્ણય નહિ થવાથી માયાની ઉત્પત્તિ માનવી અયોગ્ય છે, અર્થાત્ તેને અનાદિ માનવી જોઇએ. વળી માયાની ઉત્પત્તિ માનવામાં આવે તો તે માયા કોણે ઉપજાવી ? શા કારણથી ઉપજાવી ? ક્યારે ઉપજાવી ? કયા પદાર્થમાંથી ઉપજાવી ? તે ઉપજાવનારે માયાને તમે કહો છો તે સમયની પહેલાં કેમ ન ઉપજાવી ? ઉપજાવનારે પોતાના કયા કરણવડે તેને ઉપજાવી ? અને તે કયાં સુધી રહેશે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્નોનાં, ઉત્તરો આપવાનું કામ માયાની ઉત્પત્તિ સ્વીકારનારના અંતઃકરણપર આવી પડશે, ને તે કામમાં તેને અજ્ઞાનનું શરણ લીધા વિના અન્ય ઉપાય મળશે નહિ. માયાને અનાદિ માનવામાં જો દોષ ગણવામાં આવે તો તેને અનાદિ માનવી એટલો એકજ દોષ આવે છે, પણ જો તેને ઉત્પત્તિવાળી માનવામાં આવે તો તેમાં ઘણા દોષો આવે છે. જો એક દોષ માનવાથી યોગ્ય સમાધાન થતું હોય તો પછી ઘણા દોષો માનવાથી થતા ગૌરવદોષમા જવું યોગ્ય નથી. જો તેનોજ સદ્‌ભાવ જ ન માનવામાં આવે તો આ પ્રત્યક્ષ પ્રતીત થતું જગત્ ઉપાદાનકારણ વિનાનું ઉત્પન્ન થયું છે એમ માનવું પડે, જે લોકાનુભવથી વિરુદ્ધ છે. આમ હોવાથી માયાને અનાદિ માનવી એજ યોગ્ય છે.

માયા અનાદિ હોવાથી અનાદિ બ્રહ્મનો ને અનાદિ માયાનો કલ્પિત સંબંધ પણ અનાદિજ માનવો જોઈએ. જો તે સંબંધની ઉત્પત્તિ માનવામાં આવે તો પ્રથમ તેમનો સંબંધ કયા કારણથી નહોતો ? ને પછી કોણે ક્યારે કયા કારણથી કયા કારણવડે તે સંબંધ ઉત્પન્ન કર્યો ? તેનાં વિરોધીના અંતઃકરણનું સમાધાન થાય એવા ઉત્તરો આપવા અશક્ય છે, માટે તે સંબંધને અનાદિ માનવો એજ યોગ્ય છે.

ઈશ્વરને અને જીવો ને પણ અનાદિજ માનવા જોઈએ, કેમકે તેમની ઉત્પત્તિ માનવામાં ઘણા દોષો આવે છે, ઈશ્વરની ને જીવોની અસંગ ને અવિકારી બ્રહ્મમાંથી ઉત્પત્તિ માનતાં બ્રહ્મમાં સંગીપણાનો, વિકારીપણાનો ને પરિણામે વિનાશીપણાનો દોષ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે તેમ માનવુ યુક્તિયુક્ત નથી. વળી શ્રુતિસ્મૃતિ આદિ પ્રમાણભૂત પુસ્તકોમાં પણ તે બન્ને બ્રહ્મમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે એમ કહેલું જોવામાં આવતું નથી અનાદિ અજ્ઞાનના બળથી તે બન્નેની બ્રહ્મમાં કલ્પના ભલે થાય, પણ બ્રહ્મ પરિણામ પામીને ઈશ્વરરૂપ કે જીવરૂપ થાય છે એમ કહી શકાય નહિ બ્રહ્મનો તથા માયાનો સંબંધ જડરૂપ હોવાથી તેમાંથી ચેતનરૂપ મનાતા ઈશ્વર ને જીવો ઉપજી શકે નહિ. ઈશ્વરની ઈશ્વરમાંથી ને જીવોની જીવમાંથી ઉત્પત્તિ માનતાં આત્માશ્રયદોષની પ્રાપ્તિ થાય છે. ઈશ્વરમાંથી જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે એમ માનવુ વેદવિરુદ્ધ છે. ઈશ્વરમાંથી જીવોની ઉત્પત્તિ માનતાં અવિકારી ને અવિનાશી મનાતા ઈશ્વરને વિકારીપણાની ને વિનાશીપણાની પ્રાપ્તિ થાય છે, જે યોગ્ય નથી. બ્રહ્માદિ પાંચેનો વા ઈશ્વરજીવનો પરસ્પરમાં ભેદ જડ છે તેથી તેમાંથી પણ ચેતનરૂપ ઈશ્વરની ને જીવોની ઉત્પત્તિ થઈ શકે નહિ. એવી રીતે ઈશ્વરની ને જીવોની ઉત્પત્તિ માનવામાં શાસ્ત્રનો ને યુક્તિનો વિરોધ આવે છે તેથી તે બન્નેને અનાદિ માનવા એજ યોગ્ય છે. બ્રહ્મ, માયા, માયાનો ને બ્રહ્મનો સંબંધ, ઈશ્વર ને જીવ એ પાંચે પદાર્થો અનાદિ છે એમ નક્કી થયું તો પછી એ પાંચે પદાર્થોનો પરસ્પરમાં ભેદ પણ અનાદિ છે એમ માન્યાવિના ચાલે તેમ નથી.

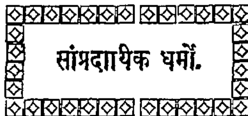
માયા આદિ સર્વના અધિષ્ઠાનરૂપ બ્રહ્મનું અપરોક્ષજ્ઞાન થવાથી માયા આદિ પાંચે પદાર્થોના, માયાના કાર્યરૂપ આકાશાદિ ભૂતોના, તથા આકાશાદિ ભૂતોના કાર્યરૂપ સર્વ ભૌતિક પદાર્થોના મિથ્યાપણાના દૃઢ નિશ્ચયનો ઉદય તે જ્ઞાનીના અંતઃકરણમા થાય છે. આવા પુરુષને શાશ્વતી શાંતિ ને શાશ્વત સુખ જે બ્રહ્મના સ્વભાવરૂપ છે તેની અભેદભાવે પ્રાપ્ત થવાથી તેમને કાંઇ પણ કર્તવ્ય અવશેષ રહેતું નથી.

પૂર્વોક્ત અવિદ્યા વા અજ્ઞાનજ જે વસ્તુ જેવા રૂપવાળી નથી તે વસ્તુમાં તેવા વિપરીત રૂપની ભ્રાંતિ ઉપજાવે છે. એ અવિદ્યાના બળથી જ અજ્ઞાની મનુષ્યોને સ્વશરીર, પોતાના સંબંધવાળાં અન્ય સ્ત્રી પુરૂષોનાં શરીરો, બાળકોના શરીરો, દ્રવ્ય, ગૃહ, ભૂમિ, પશુઓ, પરમાણુએ ને આકાશાદિ સર્વ દૃશ્ય વસ્તુતાએ અનિત્ય છતાં પણ પોતાના અંતઃકરણમાં સ્પષ્ટરૂપે કે અસ્પષ્ટરૂપે નિત્યરૂપ મનાય છે. તેઓ તેમને નિત્યરૂપે માને છે એમ તેમના તે પ્રતિના દૃઢ રાગદ્વેષવાળા વ્યવહારથી સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે. એ અવિદ્યાના સદ્ભાવવડે જ અજ્ઞાની મનુષ્યોના અંતઃકરણને પોતાનું અન્ય પ્રિય માનેલા સ્ત્રીપુરુષનું ને પુત્ર પુત્રી આદિનું શરીર તેમાં રહેલા મલિન ને દુર્ગંધયુક્ત પદાર્થોથી સર્વદા અપવિત્ર છતાં પણ પવિત્રજેવું જણાય છે, જો તે શરીર અપવિત્ર છે એમ તેમને સ્પષ્ટ સમજાય

તો તેમાં ઘૃણા ઉત્પન્ન થાય, ને રાગપૂર્વક તેનો સ્પર્શ કરવાની ઇચ્છા તેમના અંતઃકરણમાં ન પ્રકટે. શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ ને ગંધ એ પાંચ વિષયો, તથા એ પાંચ વિષયો, જેમાં રહ્યા છે તે પ્રાણીઓ અથવા જે સાધનવડે તે વિષયો પ્રાપ્ત કરી શકાય છે તે સાધનો, વિવેકી પુરુષોની દૃષ્ટિએ અંતઃકરણના સમત્વને દૂર કરી તપાવનારાં હોવાથી તથા પોતાનામાં રાગ રાખનારાઓને જન્મમરણના દુઃખમય પ્રવાહમાં જોડનારાં હોવાથી દુઃખરૂપ છે, છતાં અવિદ્યાના બળવડે તે દુઃખરૂપ વિષયોમાં ને તેના સાધનરૂપ પ્રાણી પદાર્થોમાં અજ્ઞાનીઓને સુખની પ્રાંતિ થાય છે વળી એ અવિદ્યાના બળથી જ અજ્ઞાની મનુષ્યોને અનાત્મા એટલે જડ એવા સ્થૂલ શરીરમાં, વા ઇંદ્રિયોમાં, વા લોહીમાં, વા મજ્જારસમાં, વા મસ્તિષ્કમાં, વા અંતઃકરણમાં, વા પ્રાણમાં, વા ચિદાભાસરૂપ જીવમાં, વા અભાવરૂપ શૂન્યમાં આત્માની ભ્રાંતિ થાય છે.

એ અવિદ્યાનો અજ્ઞાની મનુષ્યોના અંતઃકરણમાં સદ્ભાવ હોવાથીજ બુદ્ધિથી માંડીને સ્થૂલશરીરમાં હુંપણાની—આત્માની—ભ્રાંતિ થાય છે, અનુકૂળ મનાતા પ્રાણિપદાર્થમાં રાગ થાય છે, પ્રતિકૂળ મનાતા પ્રાણિપદાર્થમાં દ્વેષ થાય છે, અને સ્થૂલશરીરના દીર્ઘ જીવનની ઇચ્છા અથવા મરણભય થાય છે.

અપૂર્ણ.

સાંપ્રદાયિક ધર્મો.

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

(લેખક:—શ્રીયુત નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા, બી. એ.)

મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે ધર્મની કિંમત કાલક્રમના ઇતિહાસથી કરવાની નથી, પરંતુ તેની સામાજિક વિશુદ્ધિવડે કરવાની છે. પછી તે કાલક્રમમાં પહેલો ઉદ્ભવ્યો કે પછી ઉદ્ભવ્યો તે ગૌણ પ્રશ્ન છે. ધર્મચિંતકો અને ધર્મસુધારકો તેના શોધક બલ ઉપર વધારે ભાર મૂકે છે જો આ પદ્ધતિ આપણે ન સ્વીકારીએ તો મહાત્મા જીસસની ક્રિશ્ચીઆનીટીમાં પરધર્મ છતાં આપણને આકર્ષક ગુણો ન જણાય પરંતુ ખ્રિસ્તિધર્મમાં કેટલાક પ્રભુપરાયણતાના ઉત્તમ લક્ષણો છે તેથી તે ધર્મના અનુયાયીઓ ઘણા દોષોથી ભરેલા છતાં આપણે તે ધર્મને સદ્ધર્મ કહીએ છીએ કંઇ અપધર્મ કહેતા નથી.

ધર્મ એક શરીરી છે અને તેના જીવનમાં દર્શન, ભાવના, અને કૃતિ પરસ્પર ઉપકારક છે.

ધર્મ એક શરીરી છે. તેનું એક અંગ સારૂ ઉપયોગી અને બીજું ખોટું અથવા નિરુપયોગી એમ ગણવું એ માથાને પાઘડી આપી પગને કોવાડી મારવા જેવું છે તે તે અંગ વિકૃત થાય ત્યારે શોધન કરવુ એ ઇષ્ટ છે, પણ એકનો મહિમા ગાવો અને બીજાની અવગણના કરવી એ સમગ્ર શરીરને વિકારી બનાવી બિચારા શરીરીને દુઃખી કરવા જેવુ છે. મગજ વડે પગનું કામ ન થાય અને પગવડે મગજનું ન થાય, તેથી પ્રત્યેક અંગ પાસે

નિયત કામ કરાવી સમગ્ર શરીરનું આરોગ્ય અને સ્ફૂર્તિ જાગ્રત્ રાખવી જેટલી જરૂરની છે, તેવી રીતે એકજ ધર્મમર્યાદામાં રહેતા ધર્મશીલ મનુષ્યો તત્ત્વદર્શન કરે, અને બીજાઓ કર્માનુષ્ઠાન કરે, તો અન્ય માનસ ઉપાસના કરે, અને તે તે દર્શન, કર્માનુષ્ઠાન, અને ઉપાસનાની અવિચ્છિન્ન ધારા સંપ્રદાયાનુસાર ચાલે તેમાં ધર્મની અવનતિ નથી પરંતુ ધર્મનો જીવનવેગ સમાજની નાડીમાં ચાલતો છે.

ધર્મ ત્રણ શાખામાં પ્રસરે છે–દર્શન, ભાવના અને કર્મ.

સમાજમાં ધર્મની ત્રણ શાખાઓ અધિકારને અનુસાર પ્રવર્તે, તેમ વ્યક્તિમાં પણ ત્રણ શાખાઓ પ્રવર્તે છતાં શરીરી એક હોઇ શકે. જેમ આપણા જીવનમાં સ્થૂલ શરીર, સૂક્ષ્મ મન–ઇન્દ્રિયો અને પ્રાણ અને કારણરૂપ આત્મશક્તિ હોય છે, અને ત્રણેના પરસ્પર યોગથી આપણે જીવન ભોગવીએ છીએ, તેમ ધર્મમાં પણ કર્માનુષ્ઠાન, સેવા, તપ ઇત્યાદિ સ્થૂલ શરીર, ભાવના અથવા ઉપાસનારૂપ સૂક્ષ્મ શરીર અને તત્ત્વદર્શન રૂપ આત્મશક્તિ હોવાં જોઇએ જ્યારે જ્યારે ધર્મના આ ત્રણ વિભાગો જેને પ્રાચીનો કર્મકાંડ ઉપાસનાકાંડ, અને જ્ઞાનકાંડ એવું નામ આપે છે, અને અર્વાચીનો કર્મયોગ, ભક્તિયોગ, અને જ્ઞાનયોગ એવું નામ આપે છે, તે સાંગોપાંગ પ્રવર્તવાળા હોય છે, ત્યારે ધર્મ શરીરી જાગતો ગણાય છે, જ્યારે એક બે વિભાગો પ્રવૃત્ત હોય ત્યારે તે સ્વપ્નાવસ્થાવાળો હોય છે, અને જ્યારે ત્રણે સુપ્ત જાય છતાં જીવન ગુફામાં પડી રહે ત્યારે સુષુપ્તિ અવસ્થા હોય છે

ધર્મનું જેવું દર્શન તેવી ભાવના અને તેવી ક્રિયા આ ત્રણ યોગ સિદ્ધ કરવા એ સંપ્રદાય ધર્મનું સ્વરૂપ.

ધર્મના આ પ્રમાણે દર્શન, ભાવના અને ક્રિયા એવા ત્રણ ખંડો હોય છે. જેવું દર્શન અથવા સિદ્ધાન્ત તેવી ભાવના અથવા ઉપાસના અને જેવી ભાવના તેવું અનુષ્ઠાન અથવા કૃતિ થાય છે દર્શન, ભાવના અને કૃતિ–એ ત્રણેની પદ્ધતિ ગુરુપરંપરાથી ઘડાય અને તે અનુસાર શિષ્યવર્ગ–પછી તે વિરક્ત હોય કે સંસારી હોય પ્રવર્તે એ સંપ્રદાયધર્મનું સ્થૂલ સ્વરૂપ છે શાસ્ત્રની જગડે અને શિષ્યો જગડે તેમાં શાસનનો દોષ નથી. દર્શન, ભાવના અને કૃતિનો ત્રિયોગ બરાબર જામે તો સંપ્રદાયધર્મ જેટલી વિશુદ્ધિ સમાજની અને વ્યક્તિની કરી શકે તેટલી વિશુદ્ધિ સર્વધર્મીઓ સમાજની અથવા વ્યક્તિની કરી શકતા નથી. આ જમાનામાં ધર્મ સબંધમાં અધિકારની અવગણના, જ્યાં ત્યાંથી જે જે સારૂં લાગ્યુ તેને ભેગું કરી ધર્મઘટના કરવી, અને કોઇ પણ શાસનના નિયમને વશ વર્તવું નહિ અને યથેચ્છ ધર્માચરણ કરવું—એને ધર્મસુધારણા કહેવામાં આવે છે, પરંતુ આ ધર્મસુધારણાનું લક્ષણ નથી તે તો ધર્મની ઉચ્છૃંખલતા છે જે જે ધર્મમાં મનુષ્ય હોય તે તે ધર્મના સ્વરૂપને સમજી તેની સાંપ્રદાયિક શિષ્ટનીતિને વશ વર્તવું, અને તે ધર્મપાલન વડે ધર્મસિદ્ધિ કર્યા પછી ચઢીઆતી ધર્મપદ્ધતિનો સ્વીકાર કરવો એમાં જેટલો ધર્મનો મહિમા છે તેટલો યથેચ્છ ધર્મપાલનમાં નથી. જેઓ સ્વતંત્રમાં નથી તેઓ સર્વતન્ત્રસ્વતંત્ર બની શકતા નથી. સર્વમાં સર્વ છે એ ખરૂં–બધ સરમાં છે–ગોળ પ્રત્યેક ગાયમાં છે, વાછડીમાં પણ છે અને દુધાગમાં પણ છે પરંતુ એ સર્વ અન્ત–એક વ્યક્તિમાં અવતરે છે. વ્યક્તિમાં સર્વ–સત્તને ઓળખવું, અધિકારને અનુસાર આચરણ કરવું.

અને શિષ્ટજનોનું સંમાન કરવું રાગદ્વેષથી વિરહિત થવું—એ ધર્મશીલ જીવનનું લક્ષણ છે. પ્રત્યેક મનુષ્ય ધર્મ નિર્ણય કરવા સમર્થ નથી; સર્વને તે અધિકાર પ્રાપ્ત નથી, તો જેને જે અધિકાર પ્રાપ્ત છે તે નિર્ણય કરી પદ્ધતિ રચે તેને અનુસાર તે તે ધર્માનુયાયીઓએ વર્તવું જોઇએ, અથવા તે ધર્મની છત્રમર્યાદામાંથી નીકળી પરધર્મની છત્રમર્યાદામાં જવું એ નીતિ છે. પરંતુ હિંદુધર્મના ગણાવું અને તેની કોઈ પણ શાખાના સાંપ્રદાયની દર્શનભાવના અને કૃતિના શાસનને તાબે ન રહેવું એના કરતાં હિંદુ નથી એમ કહેવું, અને પરધર્મનો ખુલ્લા હૃદયથી સ્વીકાર કરવો અથવા ધર્મ એક ધતીંગ છે એવો નિશ્ચય કરી નાસ્તિકમર્યાદામાં બેસવું એ વધારે ન્યાયશીલ ગણાય.

સંપ્રદાય ધર્મોમાં વેદધર્મ વડવાઈ રૂપે જણાય છે.

આપણા પ્રાચીન વેદધર્મની યજ્ઞાદિ ક્રિયાઓ, પ્રતીક અથવા મણ્ડલ વિગેરે રહસ્ય ઉપાસનાઓ, અને બ્રહ્મનું દર્શન એ ત્રણ કાંડવાળા ધર્મ-વૃક્ષની કોઈ કોઈ ડાળાંનાથી સંપ્રદાય ધર્મો વડવાઈમાં ત[illegible] ઉતરી આવ્યા છે અને તેમાં તે કે મૂળ વૃક્ષના થડનું, અથવા ત્રણ કાંડની મોટી ડાળીઓનું બળ નથી, પરંતુ તે ડાળીમાં અને થડ સાથે તે વડવાઈઓ જોડાયેલી હોવાથી, તથા તેમાં નવજીવન રસ તો વાદ ન હતો હોવાથી તે નવાં વૃક્ષોને ઉત્પન્ન કરવાને સમર્થ છે, અને તેને યોગ્ય ભૂમિ મળે તો નવા વૃક્ષ રૂપે પરિણામ પામે છે.

વેદધર્મનું અધ્યાત્મ દર્શન અને તેના ભેદવાદ ભેદાભેદ વાદ અને અભેદવાદ

વેદ ધર્મનો સાર તેના અધ્યાત્મ દર્શનમાં છે, અને સ્માર્ત સમયમાં **अयं हि परमो धर्मो यद् योगेन आत्मदर्शनम्** યોગવડે આત્મદર્શન—અધ્યાત્મ દર્શન કરવું એ પરમ ધર્મ છે એમ યોગી યાજ્ઞવલ્ક્ય કહે છે. આ આત્માનું દર્શન જીવાત્મા અને પરમાત્માના ભેદ ઉપર ઘડાયલું છે, કે તેના ભેદાભેદ ઉપર ઘડાયેલું છે, કે તેના અભેદ ઉપર ઘડાયેલું છે—આ મુદ્દાના મતભેદ ઉપર સંપ્રદાય ધર્મોના મતભેદ પડેલા જણાય છે. વેદાર્થના નિર્ણયમાંથી ભેદદર્શન અથવા દ્વૈતવાદ, ભેદાભેદદર્શન અથવા સમુચ્ચયવાદ, અભેદદર્શન અથવા અદ્વૈતવાદ—એ ત્રણ વિચારની શાખાઓ મૂળ થડમાંથી નીકળેલી હોવાથી તે જ્ઞાનસિદ્ધાન્તને અનુસાર યોગ, ક્રિયા અને ચર્યાઓ સંપ્રદાય ધર્મોમાં ઘડાવા પામી છે. (અપૂર્ણ)

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

(લેખક. સ. પ્રિન્સિપાલ શ્રીયુત જેઠીશંકરદાસ જે કથુરીયા, બી. એ.)

એ જ ઉપનિષદ્‌માં (૧-૧) ઉદ્‌ગીથ અર્થાત્ ૐકારનો ગુપ્ત અર્થ સ્પષ્ટ કર્યા પછી—કહેવામાં આવ્યું છે કે यदेव विद्यया करोति श्रद्धयोपनिषदा तदेव वीर्यवत्तरं भवति । જે પુરુષ વિજ્ઞાનથી યુક્ત થઈને અને શ્રદ્ધા સંપન્ન થઈને તથા ઉપનિષદ્‌થી યુક્ત થઈને (રહસ્યજ્ઞાનથી અથવા યોગથી યુક્ત થઈને) કર્મ કરે છે તે કર્મ વિશેષ બળવાળું થાય છે

આ આદિ સ્થળે ઉપનિષદોમાં ઉપનિષદ શબ્દનો પ્રયોગ આવે છે અને ત્યાં ઉપરના ચાર અર્થમાંથી કોઈ કોઈ અર્થમાં એ શબ્દ વપરાએલો જણાય છે તેથી ઉપનિષદ્‌માં આ ચાર અર્થ છે આ પ્રમાણે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાંથી ઘણાનું માનવું છે

હવે આપણે ઉપનિષદો પ્રતિ દૃષ્ટિ નાખીએ છીએ તો તેમાં મુખ્યપણે પ્રતિપાદન આ રીતનું છે એમ જણાય છે —પ્રથમ બ્રહ્મનું પ્રતિપાદન હોય છે ત્યાર પછી બ્રહ્મના માહાત્મ્યનું પ્રતિપાદન હોય છે પછી બ્રહ્મજ્ઞાન માટે આવશ્યક ઉપાસનનાનું દર્શન કરાવ્યું હોય છે, અને તે સાથે ઉપાસનાનું અવાન્તર ફલ કહેવામાં આવ્યું છે. અહિં એવો આશય નથી કે આ ત્રણ અંશોનું સર્વ ઉપનિષદોમાં આક્રમમાં જ પ્રતિપાદન છે. પણ એટલો જ આશય છે કે આ ત્રણે અંશોનું તેમાં પ્રતિપાદન હોય છે આ ત્રણે અંશોનું જે જે ઉપનિષદોમાં પ્રતિપાદન છે તે પૂર્ણ ઉપનિષદ્ કહેવાય છે. એ સાચું છે, કે કોઈ કોઈ ઉપનિષદ્‌માં આ ત્રણને બદલે ઓછા અંશનું જ પ્રતિપાદન છે અને કોઈમાં તો માત્ર બ્રહ્મનું જ પ્રતિપાદન હોય છે બન્નેનું જેમાં પ્રતિપાદન નથી એવા કોઈ પણ, ઉપનિષદ્ નથી, છતાં આ ત્રણ અંશ મળે છે ત્યારે જ ઉપનિષદ્ પૂર્ણ કહેવાય છે અને તેથી જ્યાં એ ત્રણમાંથી ઓછા અંશ હોય છે ત્યાં બાકીના અંશો તેને વેદની બીજી ઉપનિષદ્‌માંથી પુરા કરી લેવાના હોય છે. કર્મકાણ્ડમાં આ જ રીતે ત્રણ અંશો હોય છે પ્રથમ તે તે કર્મનો વિધી હોય છે, પછી તેના માહાત્મ્યને જણાવનાર અર્થવાદ હોય છે અને પછી તેની ઇતિકર્તવ્યતાને જણાવનાર સાધનનું પ્રતિપાદન હોય છે. જ્ઞાનકાંડરૂપ ઉપનિષદોમાં પણ તેથી આવી રીતે ત્રણ અંશો હોવાથી જ એ બન્ને કાણ્ડનું સામ્ય છે.

છાંદોગ્ય ઉપનિષદ્, બૃહદારણ્યકોપનિષદ્ આદિ મોટી મોટી વિસ્તૃત ઉપનિષદો છે તેમાં તો અનેકવાર આ શૈલી અને આ ત્રણ અંશોની ઉપલબ્ધિ થાય છે ઉદાહરણરૂપે છાંદોગ્યોપનિષદ્‌ના ૬ અધ્યાયમાં सदेव सोम्य इत्यादिથી સદ્‌બ્રહ્મનું પ્રતિપાદન કર્યું છે, પછી એના માહાત્મ્યને જણાવનાર જગત્‌ની એમાંથી જ ઉત્પત્તિ થઈ છે એ વર્ણવ્યું છે, પછી એની ઉપાસના કહેવામાં આવી છે અને તેના અવાન્તર ફલને દર્શાવનાર અર્થવાદ પણ કહેવામાં આવ્યો છે. મોટી ઉપનિષદોમાં આમ છે એમ નથી પણ નાની ઉપનિષદોમાં પણ આ જ

ઉપલબ્ધ થાય છે. તલવકાર અથવા કેન ઉપનિષદ્ નાની છે છતાં તેમાં ૧—૧૩ સુધી બ્રહ્મસ્વરૂપનું વર્ણન છે; ત્યાર પછી ૧૪—૨૮ સુધીમાં બ્રહ્મના માહાત્મ્યને જણાવનાર આખ્યાયિકા છે ત્યાર પછી ૨૯–૩૦ માં બ્રહ્મજ્ઞાનમાટેની આવશ્યક ઉપાસના છે અને ૩૧ માં એ ઉપાસનાના અવાન્તર ફલને જણાવનાર અર્થવાદ છે.

મુક્તિકોપનિષદમાં કહ્યું છે કે माण्डूक्यमेकमेवालं मुमुक्षूणां विमुक्तये । तथाप्यसिद्धं चेज्ज्ञानं दशोपनिषदं पठ । तथापि दृढता नो चेद् विज्ञानस्याञ्जनासुत । द्वात्रिंशाख्योपनिषदं समभ्यस्य निवर्तय । विदेहमुक्ताविच्छा चेदष्टोत्तरशतं पठ ॥ મુમુક્ષુને મુક્તિ સિદ્ધ કરવા માટે માણ્ડૂક્ય એ એક જ ઉપનિષદ્ પુરતી છે, સમર્થ છે એમ છતાં જો માણ્ડૂક્યથી તત્ત્વજ્ઞાનની સિદ્ધિ નહિ થાય તો તેણે ઈશાવાસ્યાદિ દશ ઉપનિષદ્નો અભ્યાસ કરવો, તે કર્યા છતાં પણ જ્ઞાનની દૃઢતા નહિ થાય અર્થાત્ દૃઢ અપરોક્ષ તત્ત્વસાક્ષાત્કાર નહિ થાય તો તેણે ૩૨ ઉપનિષદમાં ગણવામાં આવતી ઉપનિષદોનું અધ્યયન કરવું અને સત્વર વિદેહકૈવલ્યની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો ૧૦૮ ઉપનિષદોનો અભ્યાસ કરવો. આ મુક્તિકોપનિષદની શ્રુતિથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે ૧૦૮ ઉપનિષદમાં ૩૨ મુખ્ય છે, ૩૨ માં ૧૦ વિશેષ મુખ્ય છે અને ૧૦માં પણ માણ્ડૂક્યોપનિષદ સૌથી અધિક મુખ્ય છે. એ મુખ્યતમ માણ્ડૂક્યોપનિષદમાં જોતામાં આવશે તો જણાશે કે એ બ્રહ્મજ્ઞાનના સાધનરૂપ ઉપાસનાથી જ શરુ થાય છે. એમાં આરંભમાં જ ओमित्येतदक्षरमिदं सर्वं तस्योपव्याख्यानं भूतं भवद्भविष्यदिति सर्वमोंकार एव ॥ ઇત્યાદિથી કહ્યું છે કે આ સર્વ વિશ્વ તે ૐકારરૂપ અક્ષર જ છે, જે હતું, જે છે તથા જે થનાર છે તે સર્વ ૐકાર જ છે, ઇત્યાદિ. આમ કહી એ પ્રણવની જ ચતુષ્પાદ કલ્પના કરી ઉપાસનાનું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે.

આ પ્રકારે ઉપનિષદોમાં મુખ્ય પ્રતિપાદ્ય બે વિષય છે એ સ્પષ્ટ થાય છેઃ (૧) બ્રહ્મજ્ઞાન અને (૨) ઉપાસના અથવા બ્રહ્મવિદ્યા. ઉપનિષદમાં विद् ધાતુનો પ્રયોગ સહસ્ત્રશઃ કરવામાં આવેલો છે અને ત્યાં ઉપાસના જ એનો અર્થ થાય છે. य एवं वेद, य एवं वेद એવાં વાક્યો અનેકવાર આવે છે અને તે સર્વનો અર્થ—જે આ પ્રમાણે ઉપાસના કરે છે—એવો જ થાય છે અને જે આ જાણે છે એવો થતો નથી. તેથી બ્રહ્મવિદ્યા એ ઉપાસનાનો જ પર્યાય છે આ બેમાં બ્રહ્મ અને તેની ઉપાસનામાં બ્રહ્મનું સ્વરૂપ જણાવનાર વાક્યો સ્પષ્ટ છે અને अयमात्मा ब्रह्म આ આત્મા તે બ્રહ્મ છે ઇત્યાદિ જીવ અને બ્રહ્મનું ઐક્ય જણાવનાર વાક્યો પણ સ્પષ્ટાર્થવાળાં જ છે. એથી ઉલટું જે ઉપાસના પ્રતિપાદક વાક્ય છે તે જ દુર્બોધ છે, તે તે ઉપાસનામાં શું શું કર્તવ્ય છે, ક્યારે ક્યારે કેવા પ્રકારથી તે તે ઉપાસના કરવી તે સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું નથી. તેથી એમ સમજાય છે કે એ સ્પષ્ટીકરણ એ ઉપાસનાના ઉપદેશ કરનાર સદ્ગુરુમાટે અવશિષ્ટ રાખેલું છે આ બે અંશમાં કર્તવ્ય શોધનાર સાધકની દૃષ્ટિથી ઉપાસનારૂપ સાધનની જ પ્રધાનતા છે, સારરૂપતા છે એમ કહેવામાં આવે તો તે યોગ્ય જ છે. કારણ કે જેમ કર્મકાણ્ડમાં તે તે કર્મના નામમાત્રથી ફલની પ્રાપ્તિ થતી નથી પણ તે તે કર્મની ઇતિકર્તવ્યતાના જ્ઞાનથી જ પછી તે કર્મ કરી ફલની પ્રાપ્તિ કરાય છે તે જ પ્રમાણે જ્યાં સુધી ઉપાસનારૂપ સાધનની સિદ્ધિ નથી કરવામાં આવી, ત્યાં સુધી ઉપનિષદમાં પ્રતિપાદન કરેલું બ્રહ્મજ્ઞાન

કદાપિ પ્રાપ્ત થતું નથી. તેથી સાધનની પ્રધાનતા જ સર્વત્ર મનાય છે માટે આ બે અંશમાં ઉપાસનાની જ પ્રધાનતા કર્તવ્યદષ્ટિથી જાણવી ઘટે છે. જો ઉપાસના વિના જ બ્રહ્મજ્ઞાન થઈ શકતું હોત તો પ્રત્યેક ઉપનિષદ્ પ્રાયશઃ જે ઉપાસનાનો ઉપદેશ છે તે કરવામાં નહિ આવ્યો હોત. તેથી ઉપનિષદ્નું તાત્પર્ય સ્પષ્ટ જણાય છે કે અકૃતોપાસ્તિ પુરુષને માટે બ્રહ્મજ્ઞાન નથી પણ જેણે બ્રહ્મજ્ઞાન મેળવવું છે તેને માટે રાજમાર્ગ તે ઉપાસના જ છે આમ વિવક્ષા કરીને જ તે તે વૈદિક ઉપાસનાનું એ ઉપનિષદોમાં પ્રતિપાદન છે. ઉપાસના આ પ્રમાણે આવશ્યક હોવાથી જ, જેમ યજ્ઞયાગાદિના સાધન વિના તે તે કર્મની સિદ્ધિ થતી નથી તેમ, એના વિના બ્રહ્મજ્ઞાન થતું નથી. આજકાલ અનેક મનુષ્યો ઉપનિષદોના અનેક પારાયણો કરે છે. ઉપનિષદના બ્રહ્મજ્ઞાનને પ્રતિપાદન કરનાર યોગવાસિષ્ઠ, આત્મપુરાણાદિ નાનાવિધ ગ્રંથોની દશ દશ કે વીશ વીશ આવૃત્તિ કરે છે, આખો જન્મ એ ગ્રંથોના વ્યાખ્યાનમાં કેટલાક ગાળે છે વગેરે, છતાં તેમને બ્રહ્મજ્ઞાનની સિદ્ધિ દષ્ટ થતી નથી અને માત્ર વાચકજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે ત્યાં જ તેઓ અટકેલા હોય છે તેનું કારણ આ જ છે કે તેમણે વૈદિક ઉપાસનાનું સેવન કર્યું નથી.

ઉપાસના બે પ્રકારે બ્રહ્મજ્ઞાનની ઉપકારક થઈ રહે છે. એક તો બ્રહ્મજ્ઞાનને યોગ્ય અંતઃકરણ એ રચે છે. જેમ કોઈ ચાક્ષુષ પદાર્થને જોવો હોય છે તો તે પદાર્થની અપેક્ષાએ અમુક રીતે ચક્ષુષનું સ્થાપન કરવું પડે છે અને ચક્ષુષમાં અમુક અમુક ધર્મો હોવા જોઈએ છે અને તેમ હોય છે તોજ તે ચક્ષુષ તે પદાર્થને જોવા સમર્થ થાય છે તે પ્રમાણે અંતઃકરણની અમુક સ્થિતિ હોય તો તે જ અંતઃકરણમાં અનાદિપ્રવૃત્ત અજ્ઞાનરૂપ અવિદ્યાનો ઉચ્છેદ થઈ સ્વયંપ્રકાશ બ્રહ્મતત્ત્વને ગ્રહણ કરવાની યોગ્યતા આવે છે, અર્થાત્ તે અંતઃકરણમાં બ્રહ્મતત્ત્વનો પ્રકાશ થાય છે. આ અપેક્ષિત યોગ્યતા આ વૈદિક ઉપાસના આપે છે, એ માટે જ એનું ત્યાં ત્યાં વિધાન છે તેથી આ એક પ્રકારે એ જ્ઞાનની ઉપકારક છે. અથવા તો સૂતસંહિતામાં કહ્યું છે તેમ બ્રહ્મજ્ઞાન શ્રી મહેશ્વરના પ્રસાદથી જ થાય છે. સૂતસંહિતાના ચતુર્થ યજ્ઞવૈભવખંડમાં કેનોપનિષદ્ના વ્યાખ્યાનના પ્રકરણમાં (ચતુર્થોધ્યાયમાં) કહ્યું છે કે—

> प्रसादे सति विज्ञातुं शक्यते परमेश्वरः।
> प्रसादेन विनानैव शक्यते सर्वजन्तुभिः ॥११५॥
> प्रसादेन विना विष्णुर्न जानाति महेश्वरम्।
> तथा चाहं न जानामि देवताः सकला अपि ॥११६॥
> प्रसादस्य तु सिद्ध्यर्थं खलु सर्वं सुरर्षभाः।
> प्रसादेन विना देवं ये जानन्ति सुरर्षभाः ॥
> ते जानन्ति विना घ्राणं गन्धं हस्तेन केवलम् ॥११७॥

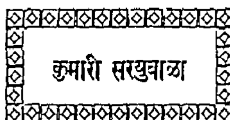
શ્રી મહેશ્વરનો પ્રસાદ-અનુગ્રહ થાય છે ત્યારે પરમેશ્વરનું જ્ઞાન થઈ શકે છે અને એ અનુગ્રહવિના કોઈ પણ પ્રાણી પરમાત્માને જાણી શકતો નથી; એ અનુગ્રહવિના શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન, હું તથા સર્વ દેવો એમાંથી કોઈ પણ પરમેશ્વરના જ્ઞાનને પામી શકતા નથી. એ અનુગ્રહની પ્રાપ્તિ અર્થે જ સર્વ સાધનો છે—એ અનુગ્રહવિના જે પરમેશ્વરને જાણી શકે છે તેઓ ઘ્રાણવિના કેવળ હસ્તવડે જ ગંધને પણ જાણે છે અર્થાત્ જેમ

ઘ્રાણવિના કેવલ હસ્તવડે ગંધનું જ્ઞાન થવું અસંભવિત છે તેમ શ્રી ઇષ્ટના અનુગ્રહવિના પરમેશ્વરનું જ્ઞાન થવું પણ અસંભવિત છે. આ પ્રમાણે સૂતસંહિતામાં છે એટલું જ નહિ પણ શ્રુતિ પોતે પણ **यमेवैष वृणुते**—પરમેશ્વર જેને ધારે છે તેને જ પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકાશે છે ઇત્યાદિ વચનોવડે પરમાત્મજ્ઞાન પરમેશ્વરના અનુગ્રહપર જ આધાર રાખે છે એ સ્પષ્ટ કરીને કહે છે. એ અનુગ્રહની પ્રાપ્તિ આ ઉપાસનાવડે થાય છે તેથી એ ઉપાસના અનુગ્રહની પ્રાપ્તિદ્વારા બ્રહ્મજ્ઞાનના સાધનરૂપ છે. આમ બને રીતે ઉપાસનાજ બ્રહ્મજ્ઞાનના ઉપકારકરૂપ છે.

એ ઉપાસનાવિષયમાં બ્રહ્મસૂત્રમાં પણ વિવેચન કર્યું છે અને એ ઉપાસના સફળ કરવી કે શી રીતે તે વિચારનો ત્યાં પ્રસ્તાવ કર્યો છે. ત્યાં ચતુર્થાધ્યાયમાં **आवृत्तिरसकृदुपदेशात्** ॥ ૪—૧—૧ ॥ ઇત્યાદિ સૂત્રોથી એ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે જેમ ભાત ક્યાં સુધી ખાંડવાનું હોય છે કે જ્યાં સુધી તેમાંથી ચોખા તણ્ડુલ નીકળે ત્યાંસુધી, તેમ આ ઉપાસનાનું ફલ બ્રહ્માત્મૈક્યસાક્ષાત્કાર છે. તેથી એ ફલની સિદ્ધિ થઇ રહે ત્યાંસુધી એ ઉપાસનાની આવૃત્તિ કર્યા કરવાની છે તેમાં જો આ જન્મમાં જ એ ફળનો અનુભવ થાય તો તે ભલે એ પછી ઉપાસનાથી વિરામ પામે. કેમકે તેને પછી કર્તવ્ય શેષ રહેતું નથી, પણ જેમને એ અનુભવ વર્તમાન જન્મમાં નહિ સિદ્ધ થાય તેમણે તો એ શ્રીસદ્ગુરુવડે ઉપદિષ્ટ ઉપાસનાની આવૃત્તિ પોતાના શરીરની સ્થિતિ રહે ત્યાં સુધી કર્યા કરવાની છે. કારણ કે એમ જો સાધક કરે છે તોજ **यं यं वापि स्मरन् भावम्**—ઇત્યાદિ ગીતાવાક્યમાં કહ્યું છે કે જેનું જેનું ચિંતન કરતાં કરતાં મનુષ્ય દેહને ત્યજે છે, તે તે વસ્તુરૂપ તે મનુષ્ય થઇ રહે છે. કારણ કે એ મનુષ્ય **सदा तद्भावभावित:** છે. એને તે વસ્તુની જ ભાવના સતત, સદા કરેલી છે, તે પ્રમાણે આ ઉપાસક પણ એ ઉપાસનાની આખા જન્મમાં આવૃત્તિ કરતો રહ્યો હોય છે તો જ એનામાં સદા બ્રહ્મભાવની ભાવના રહેલી હોય છે અને એ ભાવના જ એને ક્રમમોક્ષ સાધી આપે છે. તેથી આ ઉપાસનાની આવૃત્તિ આ પ્રમાણે કરવાની છે એ સિદ્ધાન્ત ત્યાં સ્થાપન કર્યો છે.

ઉપાસનારૂપ અર્થમાં ઉપનિષદ્શબ્દના સર્વ અર્થ બંધબેસતા દેખાય છે. વિશરણ, ગતિ અને અવસાદનરૂપ અર્થવાળા સદ્ધાતુપરથી ઉપનિષદની વ્યુત્પત્તિ કરવામાં આવે તો આ ઉપાસના શ્રીઇષ્ટના અનુગ્રહદ્વારા બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવી મુમુક્ષુના સંસારબીજને નાશ કરે છે તથા ઉપાસકને બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કરાવે છે અને અવિદ્યાદિ સર્વ ક્લેશોને શિથિલ કરી નાખે છે. તેથી આ અર્થમાં આ બ્રહ્મવિદ્યારૂપ ઉપાસના ઉપનિષદ્પદવાચ્ય થઇ રહે છે તેમ જ રહસ્ય અથવા રહસ્યજ્ઞાન એવો અર્થ ઉપનિષદ્નો કરવામાં આવે તો તેમાં પણ ઉપનિષદ્ગ્રંથોમાં આ રહસ્યરૂપ જ છે, એનું પ્રતિપાદન સ્ફુટપણે કરવામાં આવતું જ નથી પરંતુ તે તે સાધક પોતાના સદ્ગુરુશ્રીના દ્વારા જ એ જાણવાની રહે છે, તેથી એ સાચું રહસ્ય જ છે. વળી સદ્નો અર્થ બેસવું એમ લઇ ઉપનિષદ્નો અર્થ સદ્ગુરુશ્રીની પાસે હસ્ત જોડી બેઠેલો શિષ્ય કરવામાં આવે છે તો તે અર્થ પણ ઉપાસનામાં જ, વિશેષ ઘટે છે. જેમ મંત્રનો ઉપદેશ ખાનગીપણે પ્રત્યેક શિષ્યને કરવામાં આવે છે તેમ આ ઉપાસનાનો ક્રમ લેવા માટે પણ પ્રત્યેક શિષ્યે સદ્ગુરુની પાસે હસ્ત જોડી વિધિપ્રમાણે બેસવું પડે છે અને પછી વિધિપ્રમાણે અધિકારાનુસાર સદ્ગુરુશ્રી તેને તે તે ઉપાસનામાં પ્રવેશાવે છે.

બેસવારૂપ અર્થવાળા જ સદ્ અને આસ એ બંને ધાતુ છે એકના પરથી ઉપનિષદ્‌શબ્દ બન્યો છે અને બીજા પરથી ઉપાસના સિદ્ધ થયો છે. તેથી એ અર્થમાં તો ખરૂં જોતાં ઉપાસના એ ઉપનિષદનો પર્યાય શબ્દ જ ગણાય તેમ છે તેથી સર્વ રીતે આ ઉપાસના એ જ ઉપનિષદનો સાધકોમાટે મુખ્ય સાર છે. તેથી એના પ્રતિ જ વિશેષ લક્ષ આપી સજ્જનોએ પરમાત્માનો અનુગ્રહ પ્રાપ્ત કરી બ્રહ્મજ્ઞાનની આશા રાખવી ઘટે છે, અને અન્ય વાણીના મિથ્યાપ્રલાપનો ત્યાગ કરવો ઉચિત છે. એ ઉપાસના વર્તમાન જન્મમાં જીવનમુક્તિ સિદ્ધ કરી આપે છે અને તે નહિ થાય તો ક્રમમુક્તિ તો અવશ્ય જ આપનાર છે તેથી સાધકોને પ્રધાનપણે, સારરૂપે યાવત્જીવન સેવ્ય છે

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

(લેખક. રા. ગૌરીશંકર મોતીરામ ભટ્ટ, બી. એ.)

પ્રકરણ ૩ જું.

જોધપુરના મહારાજા જશવંતસિંહનું લગ્ન ઉદેપુરના રાણાની પુત્રી રામેશ્વરી સાથે થયું હતું રામેશ્વરી નાનપણથી જ બુદ્ધિશાળી અને તેજ હતી. રજપુત રાજાઓએ દીલ્હીના બાદશાહને જુહાર કરવા જ જોઇએ એમ તે વખતે મનાતું હોવાથી જોધપુરના મહારાજાને પણ બાદશાહની નોકરી સ્વીકારવી પડી હતી. આ વખતે દીલ્હીમાં શાહજહાં ઘરડો થવાથી દારાને ગાદીએ બેસાડવાની ખટપટ ચાલતી હતી એવામાં તેનો બીજો પુત્ર ઓરંગઝેબ એક મોટું લશ્કર લઇને બાપની સામે લડવા આવ્યો. શાહજહાંને પદભ્રષ્ટ કરીને પોતે ગાદીએ બેસવું એવો તેનો ઇરાદો હતો. 'બાપ તેવા બેટા' એ કહેવત પ્રમાણે ઔરંગઝેબ શાહજહાંની સામે થયો એમાં કંઇ નવાઇ નથી, કેમકે પહેલાંના રાજાઓમાં તેમ થતું આવ્યું હતું જહાંગીર અકબરની સામો થાય, શાહજહાં જહાંગીરની સામો થાય તો ઓરંગઝેબ શાહજહાંની સામો કેમ ન થાય ! બાદશાહે ઔરંગઝેબની સામે લડવા જસવંતસિંહને મોકલ્યો. પહેલા દિવસે જશવંતસિંહની જીત થઇ. તે સાંજે ગોગાણીના રાઠોડ દુર્ગાદાસે તેને કહ્યું કે આ લડાઇમાં આખરે ઓરંગઝેબ જીતવાનો છે માટે આપણે લડાઇ ન કરતાં પાછા હટી જવું ઠીક છે. બાપ દીકરાની લડાઇમાં રજપૂતોનું શૂરાતન શું બતાવવાનું હતું ! એમને તો ભાડુતી લડાઇ લડવાની હતી, જશવંતસિંહ અને દુર્ગાદાસ પાછા બીજા દિવસે પાછા હટી ગયા અને યુદ્ધમાંથી નાસીને જોધપુર આવ્યા,

મહારાણી રામેશ્વરીએ જાણ્યું કે મહારાજા યુદ્ધમાંથી નાસી આવ્યા છે ત્યારે એને મન આભ અને પાતાળ એક થતાં જણાયાં. ઉદેપુરના પ્રતાપરાણાનું શૂરાતન એની એક એક નસમાં વહી રહ્યું હતું. એણે હુકમ કર્યો કે "શું જુઓ છો ગોલાઓ ! એ નાલાયક

પતિને શહેરમાં આવવાનો હક નથી! મારો પતિ તો લડાઇમાંથી નાસીને કદાપિ પાછો આવે જ નહિ સામંતો! બંધ કરો એ દરવાજા. લડાઇમાંથી નાસેલું કોઇ પણ અંદર આવી શકે નહિ. દરવાજા બંધ થયા મહારાજા શહેરમાં પેસી ન શક્યા. તેથી દુ:ર્ગાદાસે મહારાણીની પરવાનગી મેળવીને તે શહેરમાં ગયા અને રાજાને આવવા દેવા કહ્યું. રાણીને હકીકતથી વાકેફ કરીને કહ્યું કે રાજાએ પોતાનો ધર્મ તજ્યો નથી. ત્યારે રાણીએ એટલી કબુલત લીધી કે મહારાજા જશવંતસિંહ ઔરંગઝેબથી હારીને આવ્યા માટે તેમણે હમેશાં ઔરંગઝેબથી વિરુદ્ધ ચાલવું ઔરંગઝેબ બાદશાહે આવ્યા પછી તે રજપુતો સાથે દ્વેષથી વર્તતો. અફઘાનીસ્તાનમાં બળવો થવાથી તેણે જશવંતસિંહને ત્યાં જવા લખ્યું. તેણે ધારેલું કે બારોબાર અફઘાનીસ્તાનમાં જ જશવંતસિંહનું કાસળ કહેવું. જશવંતસિંહના લશ્કરમાં જ બાદશાહે છુપાં માણસ રાખ્યાં. જશવંતસિંહ કઇ ટેકીલો પ્રતાપ ન હતો. ત્યાં ગયા પછી તેને પેલાં છુપાં માણસોએ ઝેર દીધું અને તેથી તે મરણ પામ્યો. મહારાણી રામેશ્વરી તે વખતે ગર્ભવતી હતી. પુત્ર અજીતસિંહનો જન્મ થયા પછી દુર્ગાદાસની મદદથી તે કુંવરને લઇને નાશી છુટી. યુદ્ધ થયાં અને તેમાં રાણીએ શત્રુના સૈન્યમાં ત્રાહી ત્રાહી પોકરાવી. કુંવરને જોધપુર મોકલી દઇને પોતે લડતાં લડતાં હાથી ઉપર બળી મોઇ, પણ શત્રુને હાથ ન ગઇ

આવી ઘટનાઓ જોધપુરમાં બની રહી હતી તેવામાં જ ચંદ્રસિંહને હાથે ગજપત મરાયો તેને પુત્રપુત્રી ચંદ્રરાવ પાસે સોંપાયાં દિવસે દિવસે ચંદ્રસિંહ લક્ષ્મીનું લાવણ્ય જોઇને તેના ઉપર મોહિત થયો હતો, પણ તેની ખબર રઘુનાથસિંહને ન હતી. તેમ છતાં તે એટલું તો જાણતો કે ચંદ્રરાવ પોતાના પ્રિય પિતાનો મારનાર હતો. એના શોક પૂર્ણ હૃદયે શું કરવું તે ન સુઝ્યું નિરૂપાય! ચંદ્રસિંહ એક પહોંચેલી બુટ્ટી હતી અને તેની સામે બાથ ભીડવાનું રઘુનાથનું શું ગજુ ? ક્રોધથી, આવેશથી, શોકથી રાતા પીળા થતા રઘુનાથને જોધપુર અકારૂં લાગ્યું. "બસ હવે તો ઉડવું જ. જગતનું ગમે તે થાય. એટલી શક્તિ ક્યારે મેળવું કે પિતાનું વેર લેવાય! संभावितस्याकीर्ति र्मरणादतिरिच्यते" એમ લવતો લવતો રઘુનાથ ચાલવા લાગ્યો. જોધપુર ક્યાં ગયું તેનું પણ તેને ભાન ન રહ્યું.

પ્રકરણ ૪ થું.

પ્રિય વાચકગણ! જોધપુરથી મુસાફરી કરતો કરતો મુસાફર પગે ચાલીને દક્ષિણમાં નાસિક પુના સુધી આવે ત્યાં સુધી તેના મનના ભાવ કેવા કેવા હોય ? તેના કુટુંબની સ્થિતિ, તેના જોવામાં આવતી નવિનતા, તેની દષ્ટિ આગળના પહાડ પર્વતો, નદી નાળાં વગેરેની તો માત્ર કલ્પનાજ થઇ શકે, કોઇ કાલિદાસ, કોઇ ભવભૂતિ, કોઇ બાણ કે કોઇ માઘ કવિ હોય તો તેજ તે પથિકના પથનું પુરેપુરૂં ભાન કરાવે, ભાગ્યશાળીના ભાગ્ય પણ તેવાં જ હોય છે. માત્ર "અક્કરમીના પડીયા કાંણા" હોય છે. પોતાની, પોતાના કુટુંબની, અને પોતાના દેશની આબરૂ ખાતર માની માણસ તો મરવાનું જ ઇચ્છે છે

રઘુનાથસિંહ અને લક્ષ્મી છુટાં પડયાં એટલેથી આપણે જોધપુરથી પણ છુટા પડવું જોઇએ. લક્ષ્મીનું નશીબ લક્ષ્મી પાસે એમ કહીને રઘુનાથસિંહ ચાલી નીકળ્યો. ઝાડી,

ઝાંખરાં, ખાડા ટેકરા રસ્તા નદી કિનારે હોય ઘડીમાં બધ જ હોય! ઘડીમાં તેના તેજ રસ્તેથી પહાડપર જવાનું હોય અને તેના તેજ રસ્તે વાઘની બોડો આવતી હોય, રસ્તો ઘણોજ વિકટ હતો એમાં શક નથી.

દુષ્ટ ચંદ્રસિંહે પોતાના પિતાનું ખુન કરેલું તે સાંભળ્યું ત્યારથી રઘુનાથસિંહનાં હાડેહાડ કંપી ઉઠતાં હતાં અને એટલો દાવાગ્નિ પ્રગટી ઉઠતો કે તે એ આગથી તે ચંદ્રસિંહને બાળીને ભસ્મ કરી નાખે. હરી, પ્રભુ તેને તેનાં ફળ આપશે. પણ બ્હેન ને રુક્મીણીનું શું થશે એ પ્રશ્ન તેને વારવાર સાલતો હતો. ઘણીવાર તે એટલા બધા વિચારમાં ઉંડા ઉતરી જતો કે આસપાસ શું છે તેનું તેને જરા પણ ભાન રહેતું નહિ. જેમ તેમ તે પોતાનો માર્ગ કાપ્યે જતો હતો. શિવાજી પાસે જવું પોતે પોતાથી બને તેટલી સેવા ઉઠાવવી એ તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો.

રઘુનાથસિંહે પુરપાટ ઘોડો દોડાવ્યો. આસપાસ ડુંગરાના ચઢતા ઉતરતા ઢોળાવ અને નદીનાળાં વટાવતાં વટાવતાં એક મેદાનમાં તે આવીને ઉભો. ઘોડાને એક ઝાડની ડાળએ બાંધ્યો ને થોડુંક ઘાસ નાખ્યું પોતે પાણી પીધું અને ઘોડાને પણ પાયું. નિર્મળ ઝરણાના પાણીમાં પગ બોળવાથી ને પાસેના એક પથરા ઉપર થોડીકવાર બેસવાથી તેનો થાક ઉતરી ગયો હતો એટલામાં પાસેના એક ખેતરમાં નીચે પ્રમાણે સંવાદ થઇ રહ્યો હતો તે તેણે સાંભળ્યો.

"અલ્યા પોચા, આણું તો મારા ખેતરમાં પાશેરેય ન પાક્યું. હવે શું કરવું સવારે મોટો ધલેચ આવશે ને પૂછશે તો શો જવાબ દેવો?"

"મરઘા, એવડો એ આવે તો આપણે ઇમ કેશું કે ભઈ, અમે તો વેરાગી સે. ઇમ કંઇ અમે ડરાવ્યા ડરવાના નથી હોં."

"જો, ઓ આવ્યો કાકડીખાં."

"કેમ અલ્યા ગભા. શો વિચાર કર્યો? ભરી દે. ભરી દે, સમજેછ કંઇ? આ તારો નોકર ચાકર નથી. બોલ શો જવાબ આપે છે? જોઇ આ ચાકુ?" કાકડીખાં એ ધમકી આપી.

"પરવર દીગાર. અન્નદાતા. જરા દયા તો રાખો. હું કહું, હાથે હાચું કહું છું. મારા આભાવાળામાં તો અધોળેય પાક્યું નથી!"

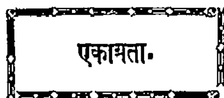
"અબે સાલે. તેરે અન્નેવાલે જાય જહાનમમે, ઓર તુમ જાય કબરસ્તાનમે. ઇસમે હમકું ક્યા?' કાકડીખાંએ ચાકુ ઉગામી.

પોચો જરા ગભરાયો તો ખરો પણ તે મરઘા જેવો ચંચળ પણ હતો. તે મનમાં હાંફ્યો. "શો પેદ! નવાબજાદો જ જાણે મારા દીકરાનો કાજી થયો હોત તો કેટલાને અવળી વાણીએ પીલી નાખત,"

બન્ને ખેડુતને ધમકાવતો લાંચના પૈસા કઢાવનો સુબાનો અધિકારી ચાલ્યો ગયો. ખેડુતો પાસેથી મુકરર મહેસુલ લેવામાં ન આવતી એટલું જ નહિ પણ જેટલા કઢાવાય એટલા પૈસા કઢાવવા પ્રયત્ન થતો. ગામની ઉપજ દર વર્ષે હરરાજ કરવામાં આવતી. તે ખરીદનાર લોકો પાસેથી મહેસુલ ઉઘરાવીને સુબાને ત્યાં આપતો, મહેસુલ ઉઘરાવનાર પોતે ગામનો કુલ મુખત્યાર થતો અને લોકોને ત્રાસ આપતો. રઘુનાથસિંહ આ ગયું જો-

પ્રતે ખુબ નાખુશ થયો અને પોતે રાજા હોય તો તે પોતાની રૈયતને કેટલું સુખ આપે એનો વિચાર કરતો કરતો ઉઠયો. ઘોડા ઉપર જીન નાખીને તેને લગામ ભરાવી. પોતે તરવાર, ભાલો, જમૈયો વગેરેથી સજ્જ થઇને ઘોડા ઉપર સવાર થયો. સૂર્ય આથમવાની તૈયારી થઇ રહી રહી હતી. જવાનું ઘણું દૂર હતું, દૂરના ડુંગર જાણે આવકાર આપવા ઉભા હોય તેમ શાંત મુદ્રાથી દીપી રહ્યા હતા. પક્ષીઓ પોતપોતાના માળે જતાં હતાં ત્યારે આપણા મુસાફરના માર્ગની અવધિ ન હતી. ઘોડો પુરપાટ ચાલ્યો જતો હતો. ઝરણો નદીઓ તથા સરોવરોનો સુમાર ન હતો કવિ કાલિદાસ રામગિરિ આશ્રમથી કુબેરના નગર સુધી યક્ષનો પ્રિયા પ્રતિ સંદેશો લઇ મેઘને મોકલતા જેમ અવન્તિકા ઉજ્જયિની આદિ સ્થળોનું વર્ણન કરે છે, જેમ વારાંગનાઓ ભ્રમર જેવી કીકીઓથી મેઘના સામું જોઇ રહી છે. જેમ રાજહંસે કમળના ફુલની ડાંખળીઓનું ભાથું બાંધીને મેઘની સાથે માનસરોવરનો માર્ગ લીધો છે, વગેરે વર્ણવે છે તેમ આપણા પથિકને વર્ણવવાની જરૂર નથી. આપણો પથિક નગરને નીરખવા જતો નથી એના સ્વમાનને જે કલંક લાગ્યું છે તેનો ડાઘ ધોઇ નાખવા એ કોઇ પણ ઠેકાણે આશ્રય શોધવા નીકળ્યો છે.

અપૂર્ણ.

एकाग्रता.

(લેખકઃ—શ્રીમતી ગૌરીદેવી.)

સ્થિર જળમાં ચન્દ્રમાનું એક બિમ્બ અને ચચલ જળમાં જેમ અનેક બિમ્બ દેખાય છે, તેવિજ સ્થિતિ મનની છે. જેનું ચિત્ત સ્થિર છે, તેને જગત્ એકરૂપ અને જેનુ ચિત્ત ચંચલ છે તેને જગત્ બહુરૂપી દેખાય છે.

જો જળ સ્વચ્છ અને નિર્મળ હોય તો તેના તળેની વસ્તુ સ્પષ્ટ જણાઇ આવે, તેમજ પરમાત્માને જોવાને માટે મન પણ સ્વચ્છ, નિર્મળ અને નિસ્તરંગ હોવું જોઇએ

પૃથ્વીપર વરસતુ પાણી સૂર્યની ગરમીથી સુકાઈ જાય છે, પરંતુ તે પાણીને એક ખાડામાં એકત્ર કરી લેવામાં આવે તો તે ખાડો સરોવરનું રૂપ ધારણ કરી ગરમીના વખતમાં તૃષાતુર જીવની તૃષા મટાડી શકે તેમજ ઇન્દ્રિઓને વશ થઇ મન પોતાની શક્તિ વિષય વિલાસમાં ગુમાવે છે, પરતુ તે સર્વ શક્તિઓનો પ્રભુ સ્મરણમાં ઉપયોગ કરવામાં આવે તો જીવ અમર થઇ શકે છે.

ઇન્દ્રિઓએ મનને વાંદરા જેવુ કરી મુકયું છે, જેથી મનુષ્ય પોતાના સમગ્ર જીવનમાં વિશ્રાન્તિને માટે કાંઇ બનાવી શકતો નથી, અને મનમુખા જ ફર્યા કરે છે જેમકે ભગવાને અર્જુનને કહ્યું હતુ કે, "तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रिय क्रियः ॥" અર્થાત્ મન્ ઇન્દ્રિ અને ક્રિયાઓને સ્વાધિન રાખી મનને પરમાત્મામા એકાગ્ર કરો

અર્જુને શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે, 'ભગવન્! મન ભારે ચંચળ, ઉન્મત્ત અને દુર્નિગ્રહ છે!' ટુંકામાં અર્જુન મનનો મર્મ જાણતા નહોતા જેથી મનથી ભય રાખતા હતા. શ્રી

કૃષ્ણ પૂર્ણ મર્મજ્ઞ હતા. તેઓએ અર્જુનને કહ્યું કે, 'મનને ઉલટાવો એટલે બહિર્મુખ છે તે અન્તર્મુખ કરો; તમારો ભય જતો રહેશે !

મનને કાબુમાં લાવવાને માટે ભગવાનની આ અદ્ભુત યુક્તિ છે. જળમાં મગર ગજેન્દ્રને પણ ખેંચી જાય છે, પરંતુ તેને બાજુપર ઉલટાવી દેવાથી તે હતાશ થઇ જાય છે. ઝેરી વિષ ખોપડેની પણ એ જ સ્થિતિ છે. ચતુર વિશ્વ રચનારે સંસારની દરેક વસ્તુમાં મર્મસ્થાન બનાવી રાખ્યું છે. પરંતુ તે મર્મસ્થાન વિવેકી સત્પુરુષો જ જાણી શકે છે આપણા શરીરમાં ૧૦૭ મર્મસ્થાન છે પરંતુ ઉત્તમ વૈદ્ય સિવાય બીજાઓને તેનું જ્ઞાન હોતું નથી. મોટા પહેલવાનને દુર્બલ કસરત કરનાર પછાડી દે છે. તેનું કારણ એજ કે તે મર્મ જાણે છે.

પશુને અકડ અને અકડને હીંગ પચાવી દે છે. એ તેનું મર્મ છે. વીંછીને વીષતુઇયા અને સાપને નોળીઓ સતાવે છે. કેમકે તે તેનું મર્મ જાણે છે. શેર બરાબર કોઇપણ પશુ ક્રૂર નથી. પરંતુ મર્મ જાણનાર તેના પેટમાં લાઠી ખોસી દે છે વિષયાભિમુખ ચંચળ મનને પણ એ પ્રમાણે મર્મ જાણી કાબુમાં લાવવું જોઇએ.

અદૃશ્ય મનને માટે દૃશ્ય ઉદાહરણોથી કાંઇપણ લાભ નથી એમ કોઇ કહે, પરંતુ અદૃશ્યને માટે અદૃશ્યનું ઉદાહરણ પણ નિરર્થક છે સર્વવ્યાપક વાયુ અથવા જળનું મુખ ક્યાંઇ જણાતું નથી. રોટીનું મુખ પણ કોઇ બતાવી શકતું નથી, પરંતુ સર્વતો મુખ વસ્તુને એકતો મુખ બનાવવી એ જ ખરો પુરૂષાર્થ છે. આ પુરૂષાર્થ જે મર્મજ્ઞ હોય છે. તેજ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. યંત્રદ્વારા જલ અને વાયુનું મુખ મરજી મુજબ દિશાની તરફ કરી લેવામાં આવે છે, અને રોટીની જે કોરના છિદ્રદ્વારા વરાળ નીકળી જાય, તે તેનું મુખ છે.

જેનું ચિત્ત એકાગ્ર થયું હોય, તેજ તેનો મર્મ જાણી શકે છે, પરંતુ અર્જુનનું કહેવું એમ છે કે, મન એકાગ્ર થઇ જ શકતું નથી અને ભગવાન કહે છે કે, '**વૈરાગ્યેણ ચ ગૃહ્યતે**' અર્થાત્ વૈરાગ્યથી મન કાબુમાં આવી શકે છે. આ દુવિધામાં પણ મર્મજ્ઞ જ માર્ગ કાઢી શકે છે. મર્મજ્ઞોનું કથન ભગવાનના જ કથનાનુસાર છે. તે કહે છે કે, મન મૂળથી નિર્મળ અર્થાત્ વીતરાગી હોય છે, પરંતુ ઇંદ્રિયોના સંસર્ગથી તે અનુરાગી બની જાય છે. જ્યારે તે સંગ રહિત થશે, ત્યારે વૈરાગ્ય યુક્ત અર્થાત્ મૂળ સ્વરૂપમાં થઇ જશે અને પછી તે એકાગ્ર અથવા કાબુમાં જ રહે છે.

અર્જુને વિશ્વરૂપ જોયું નહોતું, ત્યાં સુધી તેને મનના સંબંધમાં આ ભ્રમ હતો. સંસારની દરેક વસ્તુમાં એકાગ્રતાનું અસ્તિત્વ જણાઇ આવે છે. ભગવાને વિશ્વરૂપ દર્શન દ્વારા અર્જુનને આ બતાવ્યું હતું વ્યવહારના સામાન્ય ઉદાહરણોદ્વારા પણ આ બાબત બતાવી જણાય છે.

બીમાર બચ્ચાની માતા, જંગલમાં ચરવા ગયેલ ગાય, પતિ પરાયણા વિરહી સ્ત્રી, ચંચળ વ્યભિચારી સ્ત્રી, કર્મનિષ્ટ યોગી, શિકાર પર નિશાન લગાવનાર, ફાંસીપર લટકનાર અપરાધી, વીંછી કરડેલો જીવ, અનન્યમના વિલાસી પુરૂષ ગાડી પર નજર રાખવાવાળા મહારુ, આકાશમાં ઉડનાર પક્ષી, એક પગ પર ઉભા રહી તપશ્ચર્યા કરવાવાળા, નદી ઝીલનારા પરંતુ બગલું, અને અંધારામાં ઉંદરને પકડવાની ઇચ્છાથી ઘેર સમારી લગાવનારી બીલાડી, એ સર્વ એકાગ્રતાની સાક્ષી આપી રહ્યાં છે.

માર્મિક પ્રવર ઋષિઓએ વિષયીજનોના પ્રત્યક્ષ આચરણે જોઇ અનેક અનુમાન બાંધ્યા છે. કામાતુરને લજ્જા અથવા ભય રહેતો નથી અને ક્ષુધાતુરને રૂચિ અરૂચિ અથવા કાચા પાકાનુ ભાન રહેતું નથી, એ એકાગ્રતાનુ જ લક્ષણ છે.

પોતે પોતાને ઓળખવો એ જ પરમ પુરૂષાર્થ છે, મનની એકાગ્રતા અને અન્ત-ર્મુખ પરાયણતાથી જ આ પુરૂષાર્થ સાધ્ય થઇ શકે છે મન કદાચ સ્થિર અવસ્થામાં પકડાઇ જાય ત્યારે તેને પ્રબોધ કરી એકાગ્ર અને અન્તર્મુખ કરી દેવું સહેજ છે, એમ શંકા થાય, પરંતુ તે કદી સ્થિર અવસ્થામાં પકડાતું નથી. સંસારમાં સદા ચચળ અને સદા સ્થિર રહે એવી કોઇ વસ્તુ નથી.

ફકીર આખો દિવસ ભીખ માંગી સંધ્યા સમયે મસજીદમાં જઇ આરામ લે છે, ઢોર આખો દિવસ વગડામાં રખડી રાત્રે પોતાના સ્થાન પર આવી જ જાય છે, ભમરો મસ્ત બની જ્યાં ત્યાં ફરે છે, ને ગુંજારવ કરે છે. પરતુ ફરી કમળમાં આવી રહે છે. શેર ગમે તેવી ભયાનક ગુફામાં રાત્રિન્દિવસ છુપાઇ રહે. પરતુ તૃષા શાંત કરવાને માટે તેને જળાશય પાસે જવુજ પડે છે, ઉપરોક્ત જીવોને પકડવાને માટે જેમ ઉપરોક્ત સ્થાન નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલ છે, તેમ મનને પકડવાને માટે ઇન્દ્રિય સ્થાન છે.

વેષ્યાને ઘેર જે જાય છે, તે તેનો પ્રાણપ્રિય બની જાય છે. પરંતુ તેનો ખરો પ્રાણપ્રિય કોઇ થતુ નથી. પાણી ! તારો રગ કેવો ? તો કે, જેમાં મેળવો તેવો, સફેદ કપડા પર જેવો રંગ ચડાવવા ધારો તેવો ચડી શકે છે. તેવી જ મનની વાત છે.

નિદ્રાની શરૂઆતમાં અને જાગૃતાવસ્થાની છેવટની દશામાં મન બિલકુલ શુદ્ધ અથવા નિર્વિકાર રહે છે. યોગી પુરૂષો આ દશાને ચિરસ્થાયી બનાવવાને માટે યત્ન કરે છે. આ દશામા મન કોઇ ઇન્દ્રિયને આધીન હોવાથી તેને દુશ્મન મિત્રનો ભાવ રહેતો નથી. પ્રથમ મનને આ દશામાં પકડી રાખવુ જોઇએ, પછી તેને મરજી મુજબ રસ્તે ચલાવવુ કઠિન લાગતું નથી.

સર્પની ગતિ કુટિલ કહેવામાં આવી છે. કેમકે તે હંમેશાં આડોજ ચાલે છે. પરંતુ એ જ સર્પ જ્યારે પોતાના દરમાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે પોતાની કુટિલતાને તજી દઇ એકદમ સરલ થઇ જાય છે મન પણ વ્યવહારના વખતે વિષયોના સંસર્ગને લઈ કુટિલ થઈ જાય છે, પરંતુ જ્યારે તે વિશ્રામ કરવાને માટે સુષુપ્તિમાં પહોંચે છે, ત્યારે તેની કુટિલતા નષ્ટ થાય છે અને તે તદ્દન સરલ અર્થાત્ નિર્વિકાર બની જાય છે.

પરમાત્માની કૃપાનો વાહ સર્વત્ર સમાનરૂપથી પ્રવાહિત થઇ રહ્યો છે. તેનો ઉપયોગ કરી લેવો એ દરેકના હાથમા છે, મનુષ્ય પોતાનું સુખદુઃખ પોતે જ નિર્માણ કરી લે છે. જો ઇન્દ્રિય સયમ કરી. તે, તે પ્રવાહનો ઉપયોગ કરે, તો પાપ તેની પાસે પણ આવી શકે નહિ. વહેતા પાણીમાં નાવને રોકવી હોય તો ભારે સંગર નાંખવું જોઈએ, સસાર પ્રવાહમાં વહેતા મનને સ્થિર કરવાને માટે ભક્તિનું લગર ઘણું જ ઉપકારી છે. પાળ વડે રોકી રાખેલું જળ ચચળ હોતું નથી. શ્વાસોશ્વાસ સાથે ચચળ થતા મનને સ્થિર કરવાને માટે પ્રાણાયામ જેવુ બધન મહર્ષિઓએ કરી રાખ્યુ છે

'હનેમેન હોમિયોપેથી' ની ચિકિત્સામાં લખ્યું છે કે, કાફીથી નિદ્રાનો નાશ થાય છે, અને તેજ કાફી 'હોમોપેથિકડોઝ, (સૂક્ષ્મ પ્રમાણ) થી આપવામાં આવે તો નિદ્રા

રોગ દૂર થાય છે અજીર્ણ રોધક છે, પરંતુ તેને સુંઘવાથી મલશુદ્ધિ થાય છે. એ પ્રમાણે મન સ્થૂલ વિષયોમાં મળી જવાથી ભવરોગ ઉત્પન્ન કરે છે, અને સર્વગત્ સૂક્ષ્મ રૂપમાં મળવાથી ભવરોગને સમાવી દે છે જેથી ભગવાને કહ્યું છે કે," **મન एव मनुष्याणां कारणं बन्ध मोक्षयो.**" મન એજ મનુષ્યને બંધ અને મોક્ષનું કારણ છે.

ઈશ્વરે મનને નકામું ચંચળ બનાવ્યું છે, (એમ કહી અધીર સાધક કોઈ કોઈ વખત ઈશ્વરનો દોષ કાઢે છે.) જો મન સ્થિર હોત, તો સાધનામાં ભારે સુગમતા પડત. પરંતુ ભગવાનની રચનામાં ક્યાંય ભૂલ નથી. જો મનને ચંચળ ન બનાવ્યું હોત તો, સૃષ્ટિની વિવિધતા અને મનોહરતા નષ્ટ થઈ જાત. ઇચ્છિત સ્થાનપર સ્થિર રહેવાને જ્યાં સુધી મન રાજી છે, ત્યાં સુધી ઈશ્વરને દોષ દેવો નકામો છે. દૂરબીનનું મોં ગમે તે દિશા તરફ ફરી શકે છે તેને મુકરર દિશા તરફ સ્થિર કરવાને માટે એક પેચ બનાવેલ હોય છે, જેને દબાવવાથી યન્ત્રને મરજી મુજબ દિશા તરફ કાયમ કરી શકાય છે. મનરૂપી દૂરબીનને માટે પણ ભગવાને નિશ્ચયાત્મિક બુદ્ધિરૂપી પેચ બનાવ્યો છે. તે દ્વારા સાધક મનથી ઇચ્છાનુસાર કામ લઈ શકે છે. સર્વનો સારાંશ જે યોગ દર્શનમાં સિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે, તે એ છે કે, વિષયમાં ફસેલું મન બહુ શાખાઓથી યુક્ત થઈ ચંચલ બની જ રહે છે, અને જો તેને કોઈ યોગ યુક્તિદ્વારા એકતત્વ યુક્ત કરવામાં આવે, તો તે સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ બની શ્રી ભગવાનના ચરણ કમળમાં વિલીન થઈ જાય છે.

દાદી સોપારીને ઉપરની છાલ ચોંટી રહે છે, તેને જૂદી કરવી એ કઠિન જણાય છે, પરંતુ જ્યારે તે બરાબર પાકી જાય છે, ત્યારે ફોતરાંઓ ને ત્યજી દે છે તે પ્રમાણે જ્યાં સુધી ઈશ્વરનું પૂર્ણ જ્ઞાન થતું નથી, ત્યાં સુધી જીવ દેહને જ આત્મા માની લે છે, પરંતુ તત્વજ્ઞાન થવાની સાથે જ દેહબુદ્ધિ નષ્ટ થઈ મનુષ્ય તન્મય થઈ જાય છે.

રામે હનુમાનને પૂછ્યું: "પ્રિય! મને તું શું સંબંધથી જુએ છે?" હનુમાને કહ્યું: મહારાજ! હું હનુમાન અને આપ રામ એમ જ્યારથી હું સમજું છું, ત્યારથી હું મને પોતાને એક ક્ષુદ્ર, સેવક અને આપને સર્વ સમર્થ પ્રભુના રૂપમાં દેખું છું. આ મારી દેહ બુદ્ધિની ભાવના છે. જ્યારે હું મને પોતાને એક જીવ સમજું છું ત્યારે આપને પૂર્ણ પરમાત્મા સ્વરૂપ દેખું છુ, અને આ જીવ બુદ્ધિથી આપનો જ હું એક અંશ છું, એવી ભાવના કરૂં છુ. અને જ્યારે બ્રહ્મનો વિચાર કરવા જાઉં છું. ત્યારે ભગવાન! જે આપ છો તેજ હું છું અને હું છું તેજ આપ છો, એવો મને બ્રહ્મબુદ્ધિથી અનુભવ થાય છે.

અનુવાદક—વાડીલાલ ઠાકુભાઈ સંઘવી.

सुख दुःखनो कर्ता मनुष्य ज छे.

તમે સુખી હો કે દુઃખી હો તો તેમાં બીજાનો દોષ નથી. મનુષ્ય પોતેજ પોતાના સુખ દુઃખનો કર્તા છે. સુખ મળવુ કે દુઃખ થવુ તે સર્વ મનુષ્યના ઉપર આધાર રાખે છે. સુખ અને દુઃખને કોઇ પણ મનુષ્ય બહારથી જોઇ શકતા નથી. એ તો મનની અંદરની અવસ્થા છે. સુખ મળવા દેવ દેવી, ભૂત પિશાચ કે કોઇ મનુષ્ય કારણરુપ નથી પણ વિચાર પરમ્પરા જ તેનું કારણ છે. મનુષ્યને તેના પોતાના કાર્યો અનુસાર જ સુખ દુઃખ મળે છે મનુષ્ય જો સારા કાર્યો કરે છે તો તેને તેનું સારૂં ફળ મળે છે, તે સુખ છે અને ખરાબ કામ કરે છે તો તેનું પરિણામ તેને દુઃખ ઉપજાવે છે.

મનુષ્ય જે કાર્યો કરે છે તે કાર્યો ઉપરથી તે કેવા વિચારનુ સેવન કરનારો છે તે જાણી શકાય છે. કારણ કે વિચાર એ મનુષ્યના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તે બહાર આવી કાર્યરૂપમાં બદલાય છે. મનુષ્યના મનની દઢ પ્રવૃત્તિઓ તેના ચારિત્રનો પત્તો મેળવી શકાય છે. અને તેના ચારિત્ર અનુસાર જ તેને સુખ કે દુઃખ મળે છે. જો મનુષ્યે સુખ મેળવવું હોય તો પ્રથમ પોતાના વિચાર બદલવા જોઇએ. જે મનુષ્યો પોતાના દુઃખને સુખના રૂપમાં ફેરવવા ઇચ્છતા હોય, તેમણે દુઃખના કારણરૂપ પોતાના વિચારો અને કાર્યોને બદલવા જોઇએ. આ પ્રમાણે વિચાર અને કાર્યોમાં ફેરફાર કરવાથી તેનું જીવન બદલાઇ જવાનું.

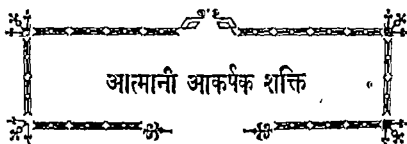
જ્યાં સુધી મનુષ્ય સ્વાર્થી વિચારોમાં ડુબેલો રહે છે. ત્યાં સુધી તે કદાપી સુખી કે સંતોષી થઇ શકતો નથી. તેમ જ્યાં સુધી મનુષ્ય નિઃસ્વાર્થ ભાવથી રહે છે ત્યાં સુધી તે કદી દુઃખી કે કલેશી થઇ શકતો નથી. જ્યાં કાર્ય છે ત્યાં તેનું કારણ પણ હોવુ ઘટે છે. કારણ કે કાર્ય કારણનો પરસ્પરમાં અવિનાભાવી સબધ છે. મનુષ્યમાં કારણને બદલવાની શક્તિ તો જરૂર છે, પરંતુ જો કોઇ કાર્યને બદલવા ઇચ્છે તો તે બદલી શકતા નથી. તે પોતાના સ્વભાવને પવિત્ર કરી શકે છે, અને પોતાના ચારિત્રને ફરી રચી શકે છે આત્મ સંયમમાં પ્રબલ શક્તિ છે. અને પોતાના રૂપને બદલવામાં પરમાનંદ છે.

દરેક મનુષ્ય પોતે પોતાના વિચાર અનુસાર સુખ દુઃખ ભોગવે છે. પોતે પોતાના વિચારોને ધીરે ધીરે બદલી શકે છે અને પોતાના માનસિક ક્ષેત્રને વિસ્તૃત કરી શકે છે. તે પોતાના પતિત સ્થાનને છોડી ઉન્નત શિખર ઉપર પહોંચી શકે છે. નીચ અને નિંદનીય વિચારોને મનથી દૂર કરી શકે છે. અને તેના સ્થાનમાં ઉચ્ચ અને પવિત્ર વિચારોને પોતાના મસ્તકમાં સ્થાન આપી શકે છે. જેમ જે મનુષ્ય પોતાના વિચારોને બદલી શકે છે ત્યાં ત્યાં તેને સંસારની સુંદરતા અને પૂર્ણતાનો અનુભવ થતો જાય છે.

મનુષ્ય પોતાના વિચારોને લીધે જ મોટો કે નાનો સમજી શકાય છે. જે મનુષ્યના વિચાર નિંદનીય કે સંકુચિત હોય તેને સંસાર પણ અપવિત્ર અને સંકીર્ણ દેખાય છે.

તમે જ્યારે જાણ્યું કે ઉત્તમ વિચાર કરવામી ઉત્તમ કાર્ય થાય છે, ઉત્તમ કાર્યથી ઉત્તમ ફળ મળે છે, અને અશુભ વિચારથી અશુભ કાર્ય થાય છે અને તે અશુભ કાર્યનું ફળ પણ અશુભ જ મળે છે માટે આજથી તમે તમારા વિચારોનું અવલોકન કરી તમને સુખ આપે તેવા શુભ વિચારોને સેવતા થઇ જાઓ, શુભ વિચારને સેવો, શુભવિચારનું સેવન કરનારાનો સંગ કરો જરૂર તમારી સ્થિતિમાં ફેરફાર થશે.

પવિત્ર વિચાર, પવિત્ર કાર્ય કરાવે છે, હૃદયમાં આનંદ અને પવિત્રતા રાખવી એ ઉત્સાહથી મનુષ્યને આગળ વધારનાર છે, તમે શુભ વિચાર કરો, હૃદય પવિત્ર રાખો, શુભ કાર્યો કરો, ઉત્સાહથી આગળ વધો, આનંદી રહો, જરૂર સુખી થશો.

પાઠ ૧૫ મો.

(લેખક-ડૉ. વેણુવિહારી)

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

વ્યક્તિક આકર્ષણનો વ્યવહારમાં ઉપયોગ કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવા લાયક કેટલીક ઉપર્યુક્ત સુચનાઓ—ભ્રુકુટિના મધ્ય ભાગપર દૃષ્ટિ—તમારી ચાલચલણમાં સહજ સરળતા કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય અને આત્મવિશ્વાસ કેવી રીતે વધી—આકર્ષક હસ્તાક્ષર (શેકહેન્ડ).

વ્યક્તિક આકર્ષણનો વ્યવહારમાં ઉપયોગ કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવા લાયક કેટલીક ઉપયુક્ત સુચનાઓ—અંતઃપ્રવાહના વિષયમાં અને તે પાળવાથી, તે પ્રમાણે ચાલવાથી ઉત્પન્ન થતી આકર્ષક શક્તિનું જ્ઞાન તમોને પ્રાપ્ત થયું છે, તો પછી હવે આ નૂતન જ્ઞાનનો વ્યવહારમાં ફાયદો લેવા માટે કેટલીક જરૂરીઆતની ઉપયોગમાં આવે એવી સુચનાઓ મારે તમોને અવશ્ય કરવી જોઇએ. અને તેવી સુચનાઓ કરવી તે આ સ્થળે અયોગ્ય ગણાશે નહિ.

હવે દાખલા તરીકે એમ ધારો કે, કાંઇક વિરૂદ્ધ પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત થતાં તમારે કોઇ પણ વ્યક્તિ કે જેના સહવાસ માટે તમોને હૃદયપૂર્વક તિરસ્કાર અને કંટાળો હોય તેવા માણસથી તમારે કાંઇક નાનું અગત્યનું કામ પડ્યું અને તેના મનપર તમારે તમારા સંબંધી અનુકુળતા પ્રાપ્ત કરવી છે.

હવે આપણે એવીજ ધારણાએ કામ લેવાનું છે કે, સદર માણસ ઢોંગી આપમતલબી હોય, પોતે એક વજનદાર છે. તે માણસ એવો છે કે તેની ભાવના શરમ તો મુદ્દલે નથી. અને તેનું હૃદય કેવળ પથ્થર જેવું–પાષાણ જેવું કઠોર છે. સુશિક્ષિત અને વ્યવસ્થિત માણસને તો આવા માણસની મુલાકાત તે કેવળ મસવાતના તુલ્ય ભાસશે. અને તેમાં વળી એવા માણસ પાસેથી કામ કાઢી લેવું હોય તો, તો ભલુંજ પછી, કારણ કે આવા માણસો એટલે ઘુવડ જેવા અને અક્કલ વગરનાં જ હોવાનાં, જેથી કરીને આવાં માણસ આગળ જો કોઇ સુશિક્ષિત માણસ જાય તો તેઓ તે બીચારાની પહેલા ઠઠ્ઠા મશ્કરીઓ કરીને બનાવે અને ઉડાવે એમાં જ તેઓને મઝા પડે છે. હવે તમો તો વ્યક્તિક આકર્ષણના બળે કેવળ જાદુગરજ બન્યા છો તો પછી આવી આ હાલની ચાલતી ઢોંગીઓને તમો સારી પેઠે ફાવે તેમ નચાવી શકો તેમ છે. જો કે આવી વ્યક્તિયો પોતાના મનમાં તમોને બનાવવાનું ધારે તોપણ તમોએ જે વ્યક્તિક શક્તિનો સંગ્રહ કર્યો છે જે તે સંબંધિનું જ્ઞાન તમોએ પ્રાપ્ત કર્યું છે દીર્ઘ અભ્યાસે તમોએ જે શક્તિ મેળવી છે તેના પ્રતાપે તેવી ઢીંગલીઓનું તમારી આગળ કશુ પણ ચાલશે નહિ. જેથી કરીને શાંતપણે અને નિશ્ચય મુદ્રાથી તમો તેની પાસે જઇ શકતા. કારણ કે તમારા હૃદયની એવી પાકી ખાત્રી હોય છે કે 'જો તમો ધારો તો તમારી ઇચ્છાશક્તિના બળવડે, તે વ્યક્તિને તમારી પાસે આકર્ષી શકો' તેટલું તમારામાં સામર્થ્ય છે, તમો ધારી શકો અગર તો તમારા ધ્યાનમાં પણ ન હોય છતાં તમારી કાર્ય સિદ્ધ કરવાની ખુમારી તમારી મુદ્રાપર ઝળી રહેલી હોય છે, જેથી આ તમારી દૃઢ નિશ્ચયી મુદ્રા, સામેની વિરુદ્ધ શક્તિના આક્રમણ તમો નિકળ્યા છો, અને તમો ધારો તો તે શક્તિનું દમન કરવા અગર સમુળી નષ્ટ કરવાની શક્તિ તમારામાં છે. એવી તમોને પોતાની પૂર્ણ ખાત્રી છે. સંચિત શક્તિ સાંનિધ્ય હોવાથી તમો શાંત સ્વભાવ અને પ્રેમાળ વર્તણુક તમો તેને સહેજ સાણસામાં પકડી શકો છો. આવા પ્રસંગે તેની મુલાકાતનાં ખોટા દુષ્ટ સંકલ્પો અગર તો તીરસ્કારને તમારા હૃદય મંદિરમાં મુદ્દલ પ્રવેશ કરવા દેશો નહિ. કેવળ પ્રેમ ખરા પ્રેમ હૃદયનો પ્રેમ પ્રગટ કરો અને શાંતતાથી તેની સાથ વાર્તાલાપ કરો. આ વાતચિતના આજીજી મુદ્દલે અંશ સરખો હોવો ન જોઇએ.

ભ્રુકુટ મધ્ય દૃષ્ટિ—હવે જ્યારે તમો તે વ્યક્તિ સાથે વાતચિત કરવા માંડો ત્યારે તેની બે-ભમરોની વચ્ચે તમારી દૃષ્ટિને સ્થિર કરજો. મનમાં એવી ધારણા કરી લેવી કે ત્યાં એક બીંદુ છે, અને તે બીંદુથી જ આપણે વાર્તાલાપ કરી રહ્યા છીએ, અને તે વ્યક્તિનું આપણે મર્મસ્થાન શોધી રહ્યા છીએ, કારણ કે મૂર્ખ માણસોમાં હમેશાં કાંઇને કાંઇ છીદ્ર હોય છેજ.

હવે વાતચિતની શરૂઆત ક્ષુલ્લક બાબતથી શરૂ કરો. અને આ વાતચિતમાં તમારી દૃષ્ટિને વ્યક્તિની બે ભ્રમરોની વચ્ચે શાંતતાથી રાખો, આ તમારી નજરમાં ઉગ્રતા ન હોવી જોઇએ તેમજ તમારા ચહેરામાં પણ આવેશ ન હોવો જોઇએ. આવો જ્યાં તમો પ્રયોગ શરૂ કરશો કે થોડા જ વખતમાં તમો અનુભવશો કે, તેની દૃષ્ટિમાં ચંચળતા પ્રાપ્ત થાય છે અને તે આમતેમ ડાફરીયા મારે છે હવે તમો બોલવામાં વાતમાં એવો પ્રસંગ આણો કે તે તમારી સામેજ જોયાં કરે. તમારી નજરથીજ તેનાથી સહેજ ત્રાટક થાય. હવે જ્યારે

તે બોલવા માંડે ત્યારે તમારે માત્ર તેના ચહેરા તરફ તાકવું નહિ. તમો જાણે સાધારણ રીતે તેના કોટ સામું બટન સામું મુખ સામુ અગર ઇતર વસ્તુ તરફ લક્ષ આપતા હો એવુ દર્શાવવું. માત્ર એક ધ્યાનમાં રાખજો કે તેની વાત સાંભળતી વખતે તમારાથી તેની નજર સાથે ત્રાટક ન થાય. નહિ તો સઘળો બાજી બગાડશો. તેનું ભાષણ આદરપૂર્વક સાંભળી લ્યો; અને જ્યારે તમો બોલવા માંડો ત્યારે તેની ભમ્મરોના મધ્યે નજર માંડવાનું ચુકતા નહિ, પણ આ તમારી કૃતિ કૃત્રીમ છે એવો સામા માણસને સેજ પણ ઇસારો થવા દેતા નહિ. શાંતતા એજ તમારૂં પહેલું કર્તવ્ય છે. અધિરાઇ ઉતાવળ તો મુદ્દલે નજ હોવી જોઇએ. આ પ્રયોગ પૂર્ણ થતાં, તે વ્યક્તિ તમોને તેની આખી જીંદગી સુધી વીસરશે નહિ, આ મુલાકાત અને વાતચિતનું પરિણામ ભલેને તમારી મરજી મુજબ નજ આવે તોપણ કંઇ ચિંતા જેવું નથી, પણ તમો તમારા મનમાં પાકુ સમજી મુકજો કે તે માણસ તમોને કદી જ વીસરશે નહિ. બનતે જેની સાથે તમો આ વાતચીતનો વ્યવહાર કર્યો. તે પણ ગમે તેમ ધારે તો પણ તમારો આ પ્રયોગ કદાજ નિષ્ફળ ગયો નથી એની તમારે પૂર્ણ ખાત્રી રાખવી.

તમારા ચાલચલણમાં સહજ સરળતા કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય અને આત્મવિશ્વાસ કેવી રીતે વધ—નીચે જણાવેલા અભ્યાસથી તમારા ચાલચલણમાં સહજ સરળતા પ્રાપ્ત થઇ તમોને તમારો આત્મવિશ્વાસ વધશે, જ્યાં તમોને કોઇ જોઇ ન શકે, અગરતો તમારૂં ભાષણ સાંભળી ન શકે એવા એકાંત સ્થળે જઇ કલ્પિત વ્યક્તિ ઉપર તમારો પ્રયોગ શરૂ કરો. આ અભ્યાસ ખુલ્લી હવામાં કરવાથી જલદી સાધ્ય થાય છે પણ જો ઘરતામાં કરવા પડે તો તમારી એકાંત કોટડામાં કરશો તો પણ ચાલશે. તમો શું કરો છો એ વાતની કોઇને પણ જાણ થવા દેતા નહિ. નહિ તો કુતુહલ પ્રિય પ્રેક્ષકો તમોને સતાવવા મુકશે તમોને તેમાંથી ચ્યુત કરશે હવે તમારા ફેફસાંના પાંચ મિનીટ સુધી હવાને સારી રીતે ભરો અને ત્યાર પછી શ્વાસને ધીમે ધીમે અને સરલ રીતે બાહર પતાર થવા દો. આ પૂર્ણ થતાં ઉલ્લાસ શાંતતા ઉભી થઇ જાય અને પછી તમારા કંઇ પણ સ્નેહીની માનસિક આકૃતિને સામી ખડી કરો અને તેની સાથે વાતચીત કરવા માંડો વાતચિતમાં ગમે તે વિષય લ્યો. વાતનો ગમે તે વિષય હશે તોપણ ચાલશે, અમુકજ વિષય હોવા જોઇએ એમ કાંઇ નથી. ગમે તેવો ક્ષુલ્લકનું વિષય હશે તોપણ ચાલશે. ધ્યાનમાં માત્ર એટલું રાખવાનું કે, તમો જે કોઇ વાક્ય બોલો તેનું પ્રથમ તમારે સારી રીતે મનન કરવું જોઇશે. અને જે શબ્દો ઉચ્ચારો તે અંતઃકરણ પૂર્વક ઉચ્ચારજો. હવે તમો જે વાર્તાચિત કરવાની તે આપણે ગપ્પાં ગાઠવા શબ્દોમાં સાદી રીતે અને બરોબરીવાળાના સાથે જેવી રીતે વાતો કરીએ છીએ તેવી રીતે કરવી અને શબ્દો એટલા મૃદુ અને સ્પષ્ટ બોલવા કે સામાથી સમજી શકાય દરેક શબ્દના ઉચ્ચારો સ્પષ્ટ થાય જે મિત્રની તમોએ માનસિક આકૃતિ કલ્પી હોય તે મિત્ર તમારી પાસે અને સામે હોય ત્યારે તમો તેની સાથે વાત કરતા જેવી રીતે તમો તમારા શરીરની હીલચાલ આ માનસિક વાતની વખતે પણ હોવી જોઇએ. કોઇ બાબતમાં કૃત્રિમતાનો અંશ સરખો હોવો ન જોઇએ. વાતના વિષયમાં જેવો જેવો સમય આવે તેવો તેવા અંગ વિક્ષેપ કરતા રહો મતલબ કે તમારી સાથે તમારી સામે, તમારી બાજુ માંજ તે તમારો મિત્ર સાક્ષાત ખડો હોય તે વખતે જેવા જે વાતમાં અંગવિક્ષેપ કરો

છે તેવાજ આ વખત પણ થતા હો. યોગ્ય અંતરે તે મિત્રની સાક્ષાત્ મૂર્તિનું આલિંગન કરો. આ પ્રમાણેનો અભ્યાસ ઘણોજ ઉપયોગી છે આ આવા નિત્યના અભ્યાસે તમો આત્મવિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરી તેને દ્રઢતી કરશો અને તે વડે તમો જુદા જુદા પ્રસંગ અને કામો કરી શકશો. આ પ્રયોગની સિદ્ધતાએ તમો દરેક દરેક ઈચ્છિત વિષયમાં સિદ્ધતા અને શ્રેષ્ટતા પ્રાપ્ત કરી શકશો. હવે આ વિષયનું વધારે પીષ્ટ પેષણ કરી તમોને સમજાવવા કરતાં તમો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અભ્યાસ શરૂ કરશો એટલે તેનો અનુભવ તમોને પોતાની મેળે થયાં જશે.

જ્યારે તમો હિંમત હારી જવા જેવી સ્થિતિએ આવી પહોંચો તે સમયે એટલે કે જ્યારે તમારા આત્મવિશ્વાસને ઉત્તેજનની જરૂરત ભાસે તે સમયે ઉપર જણાવેલો અભ્યાસ અડધો કલાક સુધી કરો.

પાઠ ૧૬ મો.

આકર્ષક દૃષ્ટિ વધારવા સંબંધે દર્પણ પર અભ્યાસ—પરિણામઃ—

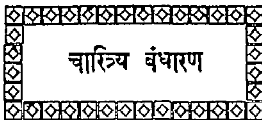
આકર્ષક દૃષ્ટિ વધારવા સંબંધે.—આકર્ષક શક્તિના અન્તઃપ્રવાહના સંચયની યોગ્યતા જ્યાં તમારા જાણવા અનુભવવામાં આવશે, ત્યાં પછી તમારે અન્ય વસ્તુની કોઈપણ આવશ્યકતા રહેશે નહિ, છતાંએ આજે નીચે સુચન કરવામાં આવે છે તેવા પણ ઘણા ખરાઓને ઘણાજ ફાયદો થવા સંભવ છે, જેથી નીચે આપવામાં આવે છે ગત પાઠમાં મુખ્ય દૃષ્ટિ કેવી રીતે સ્થિર કરવી તેના કૃતિ જણાવવામાં આવી છે, સોઈસ્કર વાક્ય રચના થઈ પડે તે નિમીત આ દૃષ્ટિને આકર્ષક દૃષ્ટિ એવું નામ આપીશું. કારણ કે આ અભ્યાસ તમોને નિશ્ચયી અને અધિકાર દર્શક મુદ્રા કરતી વખતે ઘણોજ ઉપયોગી થઈ પડશે મુદ્રા નિશ્ચયી હોવાની સાથે તે જો કડકાઈભરી હોય તો સામા માણસને ગભરાવી નાખે છે માટે તેની મુદ્રા અહિતકારક છે. જેથી તેવી મુદ્રા ન થાય કરવા શિખવું એ પ્રથમ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે, તમારી મુખમુદ્રા અધિકાર યુક્ત તો હોવી જ જોઈએ પણ તેમાં મોહકતા એટલે કે પ્રમાણપણું હોવું જોઈએ સતોષપના એક આકર્ષક શક્તિનો મુખ્ય ગુણ છે એ તમારે વીસરી જવું ન જોઈએ. જો તમારે સમાજમાં મોહકતા ઉત્પન્ન કરવી હોય, હંમેશાં તમારી તરફ પ્રત્યેક આકર્ષાય એવી ઇચ્છા હોય, તમારે આકર્ષક બનવું હોય તો તમારે તમારી વર્તણુંકમાં શ્રદ્ધાને મુખ્ય સ્થાન આપો, દરેક વાત કરતાં શ્રદ્ધાપૂર્વક કરો, અષ્કરી વાત, દરેક બાબતમાં અશ્રદ્ધા અવિશ્વાસ એ આકર્ષક શક્તિને હરણ કરનારાં વિઘાતક તત્વો છે. માટે તેને અવશ્ય જવા જોઈએ. વારંવાર સ્મિત ન કરતાં, કારણ કે વગર કારણે સ્મિત કરવાથી ગંભીરતાનો નાશ થાય છે અને તેના જેવી વિઘાતક વસ્તુ બીજી એકે નથી. જેમ બને તેમ તમારી મુદ્રામાં શ્રદ્ધામાં સ્થાન આપો, ચોવીસે કલાક શ્રદ્ધામય બનો, હંમેશાં ભ્રુકુટિ મધ્ય દ્રષ્ટ રાખો અને તેવી દૃષ્ટિ વખતે ચહેરામાં અધિકાર અને પ્રસન્નતાની ખુમારીને ન તજો.

દર્પણ પર અભ્યાસ—આ અભ્યાસથી તમારી દૃષ્ટિ તેજદાર અને આકર્ષક બનશે અને મુખ મુદ્રા તેજદાર બનશે. ટેબલ પર એક નાનકડું ચાટડું તમારી નજર સામું મુકો

અને તેમાં દેખાતઃ તમારા ચ્હેરામાં તમારી ભમરોના મધ્યે એક ચાંદલો કરી તે તરફ તમારી પાંપણો ન હલાવતાં ત્રાટક કરો. તમારી આંખો અને ચાટલા વચ્ચે એક હાથનું અંતર રાખજો, પ્રથમના અભ્યાસ વખતે આંખમાં ઝળઝળીયાં ભરાઈ આવી આંખો સહેજ ચચરશે, પણ તે ઝળઝળીયાં લુછવા નહિ તેમજ આંખ પણ ચોળતા નહિ એટલે થોડાક દિવસ એમને એમ અભ્યાસ ચાલુ રાખવાથી તે ઝળઝળીયાં અને ચચરવું એની મેળે બંધ થઇ જશે. આંખો તણાતાં પાંપણને સેજ ઉડાવજો પણ પાંપણ મીંચતા નહિ; એજ પાં-પણો ફાડશો એટલે શ્રમ થાક ઉતરી જશે. આવો અભ્યાસ હમેશાં પંદર મિનીટ સુધી કરવો, આ દ્રષ્ટિ વધારવાના અભ્યાસ વખતે શરીર સ્વસ્થ હોવું જોઇએ, નવિન અભ્યાસ કરનારને પ્રથમ તો આમ પાંચ મિનિટ બેસવુ પણ વસમું થઇ પડશે, પણ આ આકર્ષક શકિતના અભ્યાસમાં પ્રવિણતા મેળવવી હોય તો તેને સ્થિરતાની અને પોતાના જ્ઞાનતંતુને કબજામાં લેવાની અવશ્ય જરૂરત છે. વળી જેમ જેમ આ અભ્યાસ નીયમિત કરવામાં આવશે, તેમ તેમ અભ્યાસમાં કંટાળો ન આવતાં ઉત્સાહ વધતોજ જશે.

પરિણામમાં આ અભ્યાસ માટે પ્રાતઃકાલનો સમય ઘણો જ ઉત્તમ છે. કારણ કે તે વખત મગજ શાંત અને ઠંડુ હોય છે. શરીર સ્વસ્થ અને શ્રમ રહિતનું હોય છે, તેમજ જ્ઞાનતંતુ શિથિલ અને ઉશ્કેરાયલા હોતા નથી. હવે અન્ય સમયે આનો અભ્યાસ નજ કરવો એવો કાંઇ નિયમ નથી, ગમે તે વખતે પોતાની સવડ પ્રમાણે આનો અભ્યાસ થઈ શકે છે. શરૂઆત પાંચ મિનિટથી કરો અને દરેક દીવસે એક એક મિનિટ વધારતા જાઓ અને અગર પંદર મિનિટ સુધી વધારો, આ પ્રમાણેના આ અભ્યાસથી દસ પંદર દિવસમાં સ્થિર દ્રષ્ટિ અને શકિતનો તમોને અનુભવ થશે, અને તેવીજ રીતે તમારામાં સામાની ચચળ અને શકિતહિ દ્રષ્ટિને જાણવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થશે. તેજ પ્રમાણે ઉછાં-છળા સ્વભાવના માણસોની ઉછાંછળી દ્રષ્ટ જતાં તમો તેની ભ્રુકુટિમધ્ય દ્રષ્ટિ કરી કે કેવાં આકર્ષાય છે, તે તમારા જાણવામાં આવશે. તમારી દ્રષ્ટિએ તેમનામાં એકાએક ઘાયલ થવાનું કારણ એજ છે કે તેઓ આ વિદ્યાથી તદન અજાણ્યા હોય છે, કાબી અગર જમણી આંખ તરફ, માથા પર અગર કપાળપર ત્રાટક કરતાં પણ જો કાંઇપણ પરિણામ ન આવતું હોય તો ભ્રુકુટિમધ્યના નિરક્ષણે તત્કાળ પરિણામ જણાઇ આવે છે. અને ભ્રુકુટિમધ્ય દ્રષ્ટિનો બીજો એ ફાયદો છે કે સામાના દ્રષ્ટિપાતમાંથી તે બચી જવા પામે છે.

ઉપર જણાવ્યા ચાટલા પરનો અભ્યાસથી નેત્રોનું આકર્ષક તેજ એટલું તો જોત જોતામાં વધે છે કે ન પૂછો વાત, નેત્રો એ આત્માનું પ્રતિબિંબ છે, માનસ શાસ્ત્રવેત્તાઓ નેત્રોદ્વારા એક બીજાનું હ્રદય વાંચી શકે છે, માટે તમો નેત્રોનું આકર્ષક તેજ જેટલું વધારો એટલું થોડુંજ છે. જો તમો ચસમા પહેરતાં હો તોપણ ચશમાની અંદરથી પણ તેનું પરિણામ થશે. પણ કાચી આંખોને વધારે શ્રમ આપવુ હિતકારક નથી. માટે જેમને ચશમા આવ્યાં હોય તેવા માણસે આ અભ્યાસ ધીમે ધીમે અને ધીરજથી આગળ વધા-રવો, એવી ખાસ ભલામણ છે. ચસમાં પહેરીને ચાટલામાં જોવાના અભ્યાસથી દ્રષ્ટિની આકર્ષક શકિત વધારવામાં કાંઇ વાંધા જેવું નથી, કેટલીક વખત આ પ્રયોગે તેવાઓની દ્રષ્ટિ સુધરી સતેજ પણ બની શકે છે.

चारित्र्य बंधारण

(લેખક. રા. ચ્યવનરાય શુકલ.)

ચારિત્ર્ય ધર્મના પાયા પર બંધાય છે. ભાવના અને ઉત્સાહથી એ રસાળ બને છે, ખંત અને વફાદારીથી એ ફળદ્રુપ બને છે. વ્યક્તિત્વથી એ તેજસ્વી અને પ્રભાવશાળી બને છે. સુદ્રઢ અશક્ત બાંધાવાળા શરીરથી એ સ્થાયી અને બળવાન બને છે.

કારકીર્દી ફતેહમંદ કરવા બળવાન ચારિત્ર્ય એ પ્રાથમિક અને આવશ્યક વસ્તુ છે.

ચારિત્ર્ય બાંધવુ કે તોડવુ એ કેળવણી પર આધાર રાખે છે,

આપણું ભાવિ મોટા ભાગે આપણી તાલીમ પર આધાર રાખે છે આ તાલીમ કેવળ શાળામાંથી જ મળે એવું કંઇ નથી. કેટલાક માણસ આપકર્મી હોય છે, એમણે એમનું જીવન પોતે જાતે જ ઘડી કહાડેલું હોય છે. કોઇ કહેવાતી શાળામાંનું વ્યવહારીક શિક્ષણ એમને મળેલું હોતું નથી. બત્રીસ ઠોકરો ખાઇને એ બત્રીશલક્ષણા બનેલા હોય છે.

સંસાર એજ શાળા છે, વિશ્વ એજ વિદ્યાલય છે. આખુ જીવન એજ અભ્યાસનાં વર્ષ છે. આપણે જનમથી તે મરણ સુધી જ એક પણ દહાડો પાડયા વગર અભ્યાસી રહેવું જોઇએ, વિદ્યાર્થી બનવુ જોઇએ.

આપણું હાલનું Graduation (પારંગતપણું) એ પારંગતપણું નથી, એ તો કેવળ દિશા દર્શન છે, આત્માવલબનના પ્રદેશનું પ્રવેશદ્વાર છે. એ તો ફક્ત આપણી પ્રવૃતિઓનું સંક્રાન્તિયંત્ર છે, Arts અને Graduate એ શબ્દના આજ આપણે તદન ખોટા અર્થ કરી રહ્યા છીએ.

ચારિત્ર્યને પ્રગતિ માત્રનો પાયો કહી શકાય,

ચારિત્ર્ય માણસમાં માણસાઇ આણે છે. એ એના જીવનને દોરે છે. શિક્ષણની જે સંસ્થા, કેળવણીની જે પ્રથા ચારિત્ર્ય ન બાંધી શકે તે એ પાવન નામને અપાત્ર છે.

સુદ્રઢ ચારિત્ર્યવાળું માણસ સબળ સફળ થાય છે. એને કોઇવાત અઘરી નથી, એના પર વિશ્વાસ રાખી શકાય છે. એ પોતાની જરૂરીઆતો જાણે છે, આગ્રહ અને ઉત્સાહથી એ એને માટે પ્રયાસ કરે છે.

એને કોઇ મારી શકતું નથી. ભલે એ વારવાર પડે પણ એથી એ ગભરાવાનું નહિ. ઉલટું એ તો દાંત પીસી ઉઠી ઉભું થવાનુ અને નવા બળથી સામું થવાનું. એનું બળ નિરાશાવાદી નથી.

પણ સુદ્રઢ ચારિત્ર્ય બધારણના જેટલી જ, બલકે એથીય વધારે જરૂર સબળ શરીર બંધારણની છે. માટે એ વાત કદાપિ પણ ભૂલવી નહિ. જુજ અપવાદો બાદ કરીએ તો આપણે જોઇશું કે દુબળા દેહમા સબળ ચારિત્ર્ય સંભવતું નથી, આપ ।। જીવનના માગની વાત આપણે કોરાણે મુકીએ તોએ મારે કહેવુ પડશે કે સાફલ્ય સબળ શરીર પર જ અવલંબે છે. નિરોગી અને અશક્ત બાંધામાં વસતુ બળ ઉચ્ચ નીચ દરેકને સરખુ આવશ્યક છે.

શારિરીક સંસ્થાને સારી રીતે વિકસાવી એટલે પછી બીજી સુખની વાત રહેલી થઈ પડવાની, યાદ રાખજો કે શરીરને સબળ બનાવતાં આપણે નૈસર્ગિક રીતે જ આપણે આપણું આત્મ પ્રભુત્વ બીનજરૂરી છે એવું કોણ કહી શકશે ? ગુલામી કોને ગમે છે ! પરતંત્રતા, પરવશતા કોને પસંદ છે, કોને પ્યારી છે.

નીતિપાલન માટે આત્મપ્રભુતા આવશ્યક છે. આપણા પર બે જાતની અસર થાય છે બે પ્રકારના પવન વાય છે સારૂં અને નરસું, એ બે અસરોની અથડાઅથડી થાય છે. એ બે પવનનું સામસામું યુદ્ધ થાય છે એ બેમાં જેની સરસાઇ તેની સત્તા અને તે સત્તાને અનુસરતું આપણું જીવન.

આપણી શિક્ષણસંસ્થાઓમાં કેટલાક કપરા નિયમ પાળવાના હોય છે. તો વિશ્વવિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીએ, સંસારશાળાના અભ્યાસીએ પણ અમુક નિશ્ચિત ક્રમ અનુસરવો જોઇએ, અલબત્ત એમાં એના પર કોઈ પ્રકારની કૃત્રિમ સત્તાનું દબાણ નથી જ, અને તો ફક્ત એની પોતાની ઇચ્છાશક્તિને જ માનવાનું છે,

અલબત, જ્યાં સુધી આપણે આપણા આદર્શ રોકી રાખ્યા ન હોય, આપણી પ્રવૃત્તિઓ આંકી મુકી ન હોય ત્યાંસુધી તો આપણે અમે એવા ઉપલા નિયમોનું પાલન કરવું જ ઘટે

એથી આખી જીવન તન અને મનને ખાઇ જાય છે.

જો આપણે આપણા હાથને બળવાન બનાવવા મથતા હોઇએ તો આપણે એના સ્નાયુઓને નિયમિત રીતે અને શ્રમ પડે એવી રીતે હલવવા ચલાવવા જોઇએ, એવી જ રીતે ચારિત્ર્યને સુદ્રઢ બનાવવા આપણે આપણા માટે એક લક્ષ્ય નક્કી કરવું (અલબત, જે લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવું સહેલું તો ન જ હોય) અને પછી એને પ્હોંચવા બાંધીને મડવું.

અઘરૂં કામ જોઇ પાછી પ્હાની કરવી નહિ, ના કહેવાની નિડરતા પણ આપણામાં હોવી જોઇએ મન મારતા પણ આવડવું જોઇએ. આત્મસંયમ આવશ્યક છે, ઓજસ્વી જિવનનો માર્ગ કંઇ સુખમખમલથી મઢેલો નથી, એમાં તો કેટલેક ઠેકાણે ગોખરૂ છે કેટલેક ઠેકાણે કાંકરા છે, કેટલેક ઠેકાણે કરાડો છે, કેટલેક ઠેકાણે જાળાં છે, કેટલેક ઠેકાણે ખાઇઓ પણ છે

પણ આવી આવી મુશ્કેલીઓ વટાવવામાં જ ચારિત્ર્ય બંધાય છે,

નિષ્ફળતાથી પણ ભાગવા નહિ, હું તો કહીશ કે જે કદિએ નિષ્ફળ થયો નથી તે કશુંએ શિખ્યો નથી, એ તો ઘેરામાં જ ચક્કર કરેલો એને નવું કંઇ મળેલું નહિ, સફળતા સારા માર્ગે આપણને નિષ્ફળતા જ બનાવે છે,

તન, મન અને આત્માનું નવનીત બે વાતો માગે છે. :—

એક તો એ કે સશક્ત શરીર બનાવવા જે કંઇ જ્ઞાન આવશ્યક હોય તે પ્રાપ્ત કરો અને પાછી તેનો અમલ કરો

બીજું એ કે પ્રવૃત્તિનો એવો પ્રદેશ ઢુંઢી કાઢો કે જે મહત્વાકાંક્ષા જાગ્રત કરે કલ્પનાશક્તિ મનોજ કરે, ઉત્સાહને ઉત્તેજીત કરે.

અને એ પછી જ આપણે જીવનનાં મહાન પારિતોષિકો સંપાદન કરવાના સંગ્રામમાં સામેલ થવાને તત્પર રહેવાશે.

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું.] મે સને ૧૯૨૩. [અંક ૩ જો.

અવિચારી જીવપ્રતિ કર્ત્તવ્ય કથન.

(હજી વૈરાગ્ય કાં ના'વે એ લય.)

દશા કેવી થશે તારી, દશા કેવી થશે તારી,
સમજ કંઇ ઓ અવિચારી !
નેવે મૂક્યું તે સદા, કરવાનું શુભ કામ,
જંપી ક્ષણ પણ શાંતિથી, સ્મરે નહિ પ્રભુ નામ,
રૂચે નહિ વાત કોઇ સારી, રૂચે નહિ વાત કોઇ સારી,
દુશ્યની વાત રૂચનારી; દશા૦ ૧
વલખા નિશદિન મારતો, મેળવવા જગ સુખ,
જે પરિણામે આપતા, ઉલટાં અગણિત દુઃખ,
ત્યજી તેની હવે યારી, ત્યજી તેની હવે યારી,
સ્વરૂપ સુખમા દે મન ઠારી; દશા૦ ૨
કથા શુણી શુણીને સદા, ફુટયા તારા કાન,
તોએ ના'વ્યું કઇ તને, ઉરમાં બ્રહ્મજ્ઞાન,
શુણ્યું આચારે ઉતારી, શુણ્યું આચારે ઉતારી,
જીવનને લે તું ઉદ્ધારી, દશા૦ ૩
જળ રેલાસમ ઝડપથી, આયુષ આ વહી જાય,
છેલ્લી અણીએ ચેતતાં, કંઇ નહિ પામી શકાય.
ઘડી ઘડી ઇશ સંભારી, ઘડી ઘડી ઇશ સંભારી,
બની જા સિદ્ધ અવતારી; દશા૦ ૪

શ્રી જ૦ દેવો.

मननीय पंचायतन.

(લે. પુજ્યપાદ સદ્ગુરુવર્ય શ્રીમાન ઉપેન્દ્રાચાર્યજી.)

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

યથાર્થ ઇચ્છા અને યથાર્થ પ્રાર્થના, એ બે એકભાવવાચક શબ્દો છે. એમ કહીએ તો તેમાં કશું ખોટું નથી યથાર્થ પ્રાર્થના એ બીજું કાંઇ નથી પણ પરમાત્માની સાથે મનુષ્યનું અંતઃકરણ કોઇ દિવ્ય પ્રકારથી સંબંધને પામ્યું હોય તે વખતે અત્યંત બલપુર્વક અથવા પ્રાર્થનાની સાથે વધારે બંધબેસતા શબ્દમાં કહીએ તો અત્યંત ભાવપુર્વક દર્શાવેલી ઇચ્છા જ છે તે જ પ્રમાણે જે ઇચ્છાને ફલિભૂત કરાવી છે તે ઇચ્છા પણ પરમ બલરૂપ વસ્તુની સાથે, તેનું અનન્ત બલ તેમાં પ્રવેશે એટલા માટે અત્યંત સંબંધવાળી હોવી જોઇએ

આપણી પ્રત્યેક શુભ ઇચ્છા અન્વર્થક કરવાને માટે આપણી પ્રત્યેક ઇચ્છાની સાથે આપણા મનના તથા આત્માના સમગ્ર બલને પ્રવર્તાવવાં જોઇએ પરંતુ જ્યાં સુધી આપણે આપણામાં આધ્યાત્મિક ભાવો જાગ્રત્ન્તરતા-કર્યા નથી હોતા, ત્યાં સુધી આપણા અંતરમાં રહેલા સઘળા સામર્થ્યનો પ્રકટ આવિષ્કાર કરવાને આપણે સમર્થ થઇ શકતા નથી. તે જ પ્રમાણે જ્યાં સુધી આપણે આપણામાં વ્યાપક અનન્તતત્ત્વની સાથે ઐક્યનો આપણામાં અનુભવ કરી શકતા નથી, ત્યાં સુધી આપણામાં આધ્યાત્મભાવો જાગ્રત્ થઇ શકતા નથી. રહેલા પરમ આધ્યાત્મિક તત્ત્વની વિશાલતા તથા પુષ્કલતા, આપણું અહં એ અધ્યાત્મતત્ત્વના રંગથી જેટલા પ્રમાણમાં રંગાય છે, તેટલા પ્રમાણમાં પ્રકાશિત થાય છે. અને જેમ જેમ આપણે એ અધ્યાત્મ સ્થિતિનું અધિક ચિંતન અને એ સ્થિતિમાં અધિક ટકતા જઇએ છીએ, તેમ તેમ આપણે આપણા અભિમાનીને આધ્યાત્મરૂપ કરતા જઇએ છીએ. એ પરમ અદ્ભુત અધ્યાત્મ સ્થિતિમાં આવવાથી-એ ભૂમિકાઉપર સ્થિત થવાથી આપણને અપરોક્ષાનુભવ થાય છે કે પરમાત્મા આપણા પ્રાણકરતા પણ નિકટ છે, હસ્તપાદાદિ અવયવકરતા પણ સમીપ છે

આપણે આપણી શક્તિકરતા વધારે પ્રમાણમાં તીવ્ર ઇચ્છાઓ કર્યા કરીએ છીએ એવું ખરૂં જોતા નથી. પરંતુ જ્યારે એક પણ ઇચ્છાને સિદ્ધ કરવાનો આપણે પ્રયત્ન નથી કરતા હોતા, ત્યારે આપણું મન અનેક ઇચ્છાઓના બુદ્બુદને વ્યર્થ ઉપજાવ્યા કરે છે. મનુષ્યમાં ઇચ્છાઓના બુદ્બુદો તો અનેક ઉઠે છે, પરંતુ તીવ્ર ઇચ્છા અનેક ઉઠતી નથી તીવ્ર ઇચ્છાઓ બહુ થોડી ઉઠતી હોય છે, અને તેમાં પણ જ્યારે તેનો યથાર્થ વિવેક કરવા બેસીએ છીએ ત્યારે તો જેને તીવ્ર ઇચ્છાઓ આપણે ગણતા હોઇએ છીએ, તેમાંની પણ ઘણી ઇચ્છાઓ મંદ ઇચ્છારૂપે જ આપણને જણાય છે અને તે વખતે તીવ્ર ઇચ્છા તો ગણીગાંઠી એક બે જ જણાઇ આવે છે. આ તીવ્ર ઇચ્છાને સિદ્ધ કરવી એ આપણી શક્તિની બહારની વાત નથી.

આવી તીવ્ર ઇચ્છા આપણા અંતરમાં રહેલા સમગ્ર બળ અને ચેતનને તેમા પ્રેરીને સેવ્યા કરતા હોઈએ છીએ, તો આપણી તે ઇચ્છા સફલ થયા વિના રહેતી જ નથી. ઇચ્છા હૃદયના સંપૂર્ણ અંશથી પ્રકટવી જોઇએ, અર્થ હૃદયની નહિ આપણામા રહેલા સમગ્ર સામર્થ્યનો તેમા સમાવેશ થવો જોઇએ, નહિ કે ચિંતનના થોડા અસ્તવ્યસ્તરૂપમા કરેલા પ્રયોગો અથવા તેના જ સામાન્ય તુચ્છો. એ ઇચ્છાને સેવવામા માત્ર આપણા અંતરના આવેશો જ ન હોવા જોઇએ, પણ આપણો આત્મા તેની સાથે જોડાયલો હોવો જોઇએ. અમાપ ચેતન અને સામર્થ્યના સાક્ષાત્ આત્માને સ્પર્શ કરી શકે, એવા પ્રકારની ઉંડી આધ્યાત્મિક ભાવવાળી આપણી ઇચ્છા હોવી જોઇએ, નહિ કે ફામફુસીયા ઇચ્છા.

ઇચ્છાની શીઘ્ર સિદ્ધિ ઇચ્છિનાર વાચકો ! ફલપ્રદ ઇચ્છા કેવા પ્રકારની હોવી જોઇએ તે લક્ષમાં આવ્યું ? હવે તમારામા ઉઠતી ઇચ્છાઓના પ્રકારને સરખાવો અને જુઓ કે તમારી ઇચ્છાઓ–જેને તમે તમારી તીવ્ર ઇચ્છાઓ કહો છો તે–આવા પ્રકારની છે ? જો તે આવા પ્રકારની નથી, તો પછી તમારી ગમે તેવી અગડબગડ કરેલી ઇચ્છાઓ સિદ્ધ થતી ન જણાય તો તેમા તમારા વિના બીજા કોનો દોષ ?

તમારી કોઇ પણ ઇચ્છાને તમે સ્થુલમા પ્રત્યક્ષ કરી શકો એમ છે, એટલુ માત્ર શ્રવણ કરવાથી કાં તો તે સિદ્ધાન્તમા અશ્રદ્ધાવાળી થયેલી અથવા તો મનને ગમે એવી વાત સાભળી પુલકિત થયેલી તમારી મતિ ઉક્ત સિદ્ધાન્તરાજના રહસ્યને સમજવાથી કુંઠિત થતી હોય એમ લાગે છે ? મુઝાવાનુ કશું જ કારણ નથી પ્રયત્ન ન કરનારને આવી તીવ્રેચ્છા ટકાવવી જેમ કઠિન છે, તેમ પ્રયત્ન કરનારને આવી તીવ્રેચ્છા ઉપજાવી તેને અંતપર્યંત ટકાવવી એ કઠિન નથી જ્યા સુધી ઉપર જણાવી તેવી બલવાન્ વસ્તુની તીવ્રેચ્છા પ્રકટી નથી ત્યાં સુધી તે સિદ્ધ થવી સંભવતી નથી. યથાર્થ તીવ્ર ઇચ્છા પ્રકટાવવી એ તમારૂ કામ છે, ઇચ્છા સિદ્ધ કરવી એ ઇશ્વરનુ કામ છે તમે તમારૂ કર્તવ્ય કરો છો તો ઇશ્વર પોતાનુ કર્તવ્ય પણ કરશે જ. તમે કરી શકશો અને ઇશ્વર નહિ કરી શકે ?

તૃતીય· ઇશ્વરવિષે શ્રદ્ધાલુ બનો, માનવ જાતિપ્રતિ પણ શ્રદ્ધાલુ બનો, તમારા પોતાનામા પણ શ્રદ્ધાલુ થાઓ, સર્વમા શ્રદ્ધાલુ થાઓ, શ્રદ્ધામા પણ શ્રદ્ધાલુ થાઓ. તમે ઇશ્વરવિષે શ્રદ્ધાલુ થઇ શકો છો, પરંતુ તમારા પોતાના વિષે શ્રદ્ધાલુ નથી થઇ શકતા અને જ્યા સુધી તમે પોતે તમારા પોતાનામા શ્રદ્ધાલુ નથી થઇ શકતા ત્યા સુધી તમે કશુ જ કરી શકતા નથી–ખરૂં જોતા તમે ઇશ્વર ઉપર પણ શ્રદ્ધાલુ નથી થઈ શકતા ઇશ્વર અને તમે વાસ્તવ દૃષ્ટિથી અભિન્ન છો, અને તેથી જ્યા સુધી તમે તમારામા શ્રદ્ધા નથી પ્રકટાવતા ત્યા સુધી તમે ખરૂ જોતા ઇશ્વરમા જ શ્રદ્ધા નથી પ્રકટાવતા.

પ્રથમ તમે તમારામાં શ્રદ્ધા પ્રકટાવો. જ્યારે તમારા પોતાનામા તમને શ્રદ્ધા પ્રકટે છે, ત્યારે તમારા પોતાનામાં જ જે કઈ બલવાન્, મહાન્ તથા ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનુ રહેલું છે તે સ્વભાવથી જાગ્રત્ થાય છે, અને જેમ જેમ તમારા પોતાનામા તમારી શ્રદ્ધા વધતી જાય છે, તેમ તેમ તમે જે કઇ ઇચ્છો છો તે વધારે અને વધારે પ્રમાણમા પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા અને શક્તિવાળા થતા જાઓ છો પરંતુ એ સ્મરણમા રાખજો કે વાસ્તવ શ્રદ્ધાની આશ્ચર્યકારક શક્તિ આગળ સરખાવતા આત્મ-વિશ્વાસ એક અણુસરખો છે

શ્રદ્ધા મનુષ્યના અંતઃકરણનો જે એક વિશિષ્ટ દિશામા વિકાસ કરે છે, તેવો વિકાસ

બીજી કોઇ પણ વસ્તુ કરી શકતી નથી. શ્રદ્ધા મનુષ્યના મન તથા આત્માને પરમાત્માના મહારાજ્યમા વિહાર કરાવે છે. શ્રદ્ધા મર્યાદાને સમજતી નથી, તે શ્રદ્ધાળુને અમર્યાદ પ્રદેશમાં પ્રવેશાવે છે, અને મનુષ્યના અંતરમા રહેલા, જે કઈ કરવા ધારે તે કરી શકવાના સામર્થ્યવાળા આધ્યાત્મિક સામર્થ્યને પ્રકાશિત કરે છે. જ્યારે આપણામાં શ્રદ્ધાનો ઉદય થાય ત્યારે સર્વ કાંઇ આપણને સિદ્ધ થાય છે એનુ કારણ આ જ છે.

બંધનો ટાળવાં, મર્યાદા અથવા સકુચિતતાનુ અતિક્રમણ કરવુ અને જીવન, વિચાર તથા કાર્યને વિશ્વવ્યાપી કરવાનુ સામર્થ્ય શ્રદ્ધામા રહ્યું છે-એ શ્રદ્ધાના સ્વભાવભૂત છે લઘુને મહાન્ સાથે જોડવું, મનુષ્યના મનને ઈશ્વરના મનસાથે જોડવું, એ શ્રદ્ધાનો સ્વભાવધર્મ છે. આથી મનુષ્યને શ્રદ્ધાની સર્વદા અનિવાર્ય અગત્ય છે આજે આપણે ગમે તેટલા ઉચ્ચ સૂક્ષ્મ તથા નિર્બંધ પ્રદેશમા પ્રવેશ થાય, પરતુ શ્રદ્ધા આપણને આવતી કાલે તેનાથી પણ વિશેષ ઉચ્ચ, સૂક્ષ્મ તથા નિર્બંધ પ્રદેશમા સ્થાપવા સમર્થ છે આપણી અત્યંત વિશાલ અને અત્યત પ્રિય ઈચ્છાઓને વર્તમાન સમયમા સિદ્ધ થતી જોવી, અને ભાવિમાં તેથી પણ ઉચ્ચ શુભેચ્છાઓનું આપણા જીવનમા પ્રત્યક્ષીકરણ કરવુ. એ આપણા જીવનનો હેતુ છે

આ હેતુ શ્રદ્ધાના ઉદયની સાથે જ સિદ્ધ થવા માંડે છે શ્રદ્ધાનો એક જ ઉદ્દેશ હોય છે કે મનુષ્યને કૃતકૃત્યતા પ્રાપ્ત કરાવવી અને સર્વોત્કૃષ્ટ ઈચ્છાની સિદ્ધિ એ જ કૃતકૃત્યતા હોવાથી શ્રદ્ધા સર્વોત્કૃષ્ટ ઇચ્છાને સિદ્ધ કરાવનાર છે, એ સહસા સ્પષ્ટ થાય એમ છે.

મનુષ્યની ઈશ્વરમા રહેલી શ્રદ્ધા મનુષ્યને ઉચ્ચ વસ્તુસાથે સ્પર્શ કરાવી તેને નિર્ભય કરે છે. તેવો મનુષ્ય શ્રીમાન્ વિશ્વવન્દ્યની વાણીને ઝીલતો અનુભવોદ્‌ગારરૂપે વદતો હોય છે કે

"મારા નાથના આશ્રયમાંહિ, ક્યાંહિ મુજને ભય ન જણાય.

"આઠે પ્રહર નિશ્ચિત સુવાય, ભલેને વિશ્વ આખુ નષ્ટ થાય"

તે મનુષ્યને જગતનો કોઈ પણ વ્યતિકર ભય કે વ્યામોહ પમાડી શકતો નથી. તેનુ અંતઃકરણ ભયથી કદી દુર્બલ કે દીન બનતુ નથી. 'કાલે શું થશે' એ પ્રકારનો તેનો ભાવિનો ભય પણ લાગતો નથી તે સર્વદા નિર્ભય નિઃશંક અને મસ્ત રહે છે સસારમાં મનુષ્યને સંકુચિત બનાવનાર એક ભય જ છે, અને તે ઇશ્વરમાં શ્રદ્ધા રાખનારને પ્રકટતો નથી, મનુષ્ય ભયથી રહિત થાય છે ત્યારે સ્વભાવથી જ તેની યોગ્યતાની વૃદ્ધિ થાય છે, જેથી તેના વિકાસના પ્રતિબધો દૂર થાય છે, અને તેમ થતા જે કઇ અગમ્યમય છે તે તેને ગમ્ય થાય છે. આ પ્રકારે હોવાથી મનુષ્યને ઇશ્વરવિષયક શ્રદ્ધાની કેવલ અગત્ય છે

મનુષ્ય મનુષ્યમા શ્રદ્ધા રાખતા શિખે છે ત્યારે વિશુદ્ધ સાર્વત્રિક પ્રેમનો તેનામા ઉદય થાય છે **आत्मवत् सर्वभूतेषु** એ વચનપ્રમાણે તેને ભૂતપ્રાણી આત્મવત્ જણાય છે, પોતાના સ્વરૂપે તે અન્યને જોઇ શકે છે. આમ થવાથી મનુષ્ય આત્મમાંથી જે કઇ સારૂં અથવા સારરૂપ છે તેને તે સારી રીતે જોઇ જાણી સમજી અને અનુભવી શકે છે. તેનું અહંમમત્વ અથવા સ્વપરભાવ શિથિલ થાય છે પોતાના સમાન અન્યને ભાળવાથી તેનાં અંતરના ક્ષુધિત રાગદ્વેષ નષ્ટ થાય છે તેને ઈશ્વરના ઐશ્વર્યનુ—ઇશ્વરત્વનું—સ્થળે સ્થળે ભાન થાય છે જડતા નિવૃત્ત થાય છે, ચૈતન્યનો પ્રકાશ થાય છે, અને તેની સાથે એ જ વિશ્વવન્દ્યની ઉક્તિની પુનરુક્તિ કરે છે કે

"આ શા દેવળ સ્થળ સ્થળ દીસે જગદીશનાથનાં રે,

× × × × ×

" સુંદર મલિન સકળ દેવળમાં, લઘુગુરુમા, સુદઢ નિર્મલમા
" ગર્ભાગારે પણ ચરણો જગતાતના રે, આ શા '

માનવજાતિમા શ્રદ્ધા પ્રકટાવનાર મનુષ્ય આ પ્રકારે મવત્ર ઇશદષ્ટિ સેવતા વિશ્વને પ્રત્યક્ષ વિગ્રહરૂપ સમજી તેના નિત્ય દર્શન કરે છે આ પ્રકારે માનવ જાતિ પ્રતિ શ્રદ્ધા ધરવાની પણ મનુષ્યને અનિર્વાય આવશ્યકતા છે.

શ્રદ્ધાનુ ત્રીજુ સ્વરૂપ એ છે કે મનુષ્યે પોતાનામા શ્રદ્ધા ધરવી મનુષ્ય પોતાનામા જ્યા સુધી શ્રદ્ધા ધરતો નથી, ત્યા સુધી તે બીજા કોઇમા પણ શ્રદ્ધા ધરી શકવા સમર્થ થતો નથી. પોતાનામા શ્રદ્ધા પ્રકટાવ્યા વિના તે કાઇ કાર્ય કરવાને પણ શક્તિમાન્ થતો નથી. આત્મશ્રદ્ધાવિના મનુષ્યનો વિકાસ થતો નથી એથી ઉલટુ આત્મશ્રદ્ધા પ્રકટતા તે જે કઈ ઉચ્ચ હોય છે, તેને પામી શકે છે, તલસ્પર્શી હોય છે તે ગગનવિહારી થાય છે, નિષ્કિચન હોય છે તે સમૃદ્ધ બને છે, નિર્જીવવત્ હોય છે તેમાથી પ્રાણરૂપ બની જાય છે, આશા વિનાનો હોય છે તે સર્વવાળો થઇ રહે છે. અધકારવાળા ઓરડામા દીપક પ્રકટતાં આખા ઓરડાનો વૈભવ દૃષ્ટિગોચર થાય છે, તેમ પોતાનામા પોતાના વિષે શ્રદ્ધારૂપ દીપ પ્રકટતાં તેને આ સમય વિશ્વરૂપ ઓરડાના અનત વૈભવો હસ્તામલકવત્ પ્રતીત થાય છે. તેને કશુ અગમ્ય કે અસિદ્ધ ભાસતુ નથી, તે પોતાને મર્યાદિતરૂપે જોતુ ભૂલી જાય છે, તેને પોતાનામા જીવપણાનો ભ્રમ ટળી જાય છે, તે પોતાને મુક્ત, સ્વતત્ર અને સર્વ શક્તરૂપે જુએ છે. તે જીવ મટી શિવ થાય છે, રક મટી રાજા થાય છે, તે સર્વના શિખર ઉપર ગાજે છે અને તે કાલે પોતાના અતર અનુભવ રૂપે સદ્દગુરૂ શ્રીમન્નૃસિહાચાર્યની દિવ્ય વાણીમા ગાય છે કે

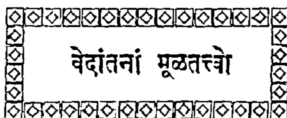
" અમ મે ભી ભયા જમરાયા, નિશાન ગડાયા ડકા બજાયા "

શ્રદ્ધાનુ ચતુર્થ સ્વરૂપ આપણે ઉપર એ પ્રકારનુ કહી ગયા કે સર્વમા શ્રદ્ધાળુ થવું પ્રાણિપદાર્થ તથા પ્રસગ માત્રમા શ્રદ્ધાળુ થઈ રહેવાથી, એ શ્રદ્ધા આપણને સર્વમાં શુભનુ માન કરાવે છે જે પ્રસગ બીજાને અત્યત દુ ખજનક, હાનિકારક કે વ્યામોહ ઉપજાવનાર થઇ પડે છે, તે જ પ્રસગ સર્વમા શ્રદ્ધાળુ રહેનારને તેવા કશા જ વચારો ઉપજાવી શકતો નથી. તે જાણતો હોય છે કે વિશ્વમા પ્રકટતો કોઇ પણ વ્યકિતકર કાઈ પણ હિતનુ સ્થાપન કરવા, કે હિતનુ પ્રસારણ કરવા ઉપજે છે, અને તેથી જગતની દૃષ્ટિએ વિષમરૂપ જણાતો વ્યકિતકર પણ તેને તે પ્રસગમા શ્રદ્ધા હોવાથી શુભરૂપે જ ભાસે છે અને દુર્યોધનને જે સભા અસાધુના સમુદરૂપ જણાઇ હતી, તે જ સભા યુધિષ્ટિરને કેવલ સાધુસમાજ રૂપે જણાઇ, તેમ તે મનુષ્યને સર્વ કાઇ શુભરૂપે, સુખરૂપે, આનદરૂપે અને વિકાસના હેતુ રૂપે જ જણાય છે, તેની દૃષ્ટિ કોઈ પણ પ્રસગના ઉપરના રૂપને જોતી નથી પણ તેના ઇશ્વરનિમિત્ત ગર્ભના આશયને જોઈ શકે છે, અને તેથી અયોગ્ય જેવુ તેને કાઇ જ જણાતુ નથી, નેપોલિયનને ' અશક્ય ' શબ્દ મુર્ખના શબ્દ કોષમા પણ જણાયો હતો, પરતુ સર્વમા શ્રદ્ધાળુ હોનારને તો વિશ્વમાં ખૂણેખોચરે કવાહિ પણ અશુભ જણાતું નથી. તે વિશ્વના સ્વરૂપને જોતા શ્રીમાન્ વિશ્વવંદ્યના શબ્દોમાં જ પોતાના આતર ભાવને નિહાળતો ગાય છે કે

" અતને દુઃખમિશ્રિજેવુ જગત્ તે, મારે સુખઅમાર છે. "

શ્રદ્ધાનુ પાંચમું અને અત્યંત મહત્વનું સ્વરૂપ એ છે કે શ્રદ્ધામા શ્રદ્ધા રાખો. જે

વસ્તુમા શ્રદ્ધા નથી હોતી તેનો સ્વીકાર કરતા મનુષ્ય ખચકાય છે અન્ન ક્ષુધા નિવારનાર છે એ પ્રકારની અન્નવિષે શ્રદ્ધા નથી હોતી તો મનુષ્ય ક્ષુધાનિવૃત્તિમાટે તેને સ્વીકારતો નથી. અન્ય મનુષ્ય અન્નથી ભુખ ભાગશે એમ કહી શ્રદ્ધા ઉપજાવે છે ત્યારે જ તે મનુષ્ય ક્ષુધાનિવૃત્તિઅર્થે અન્નનુ ગ્રહણ કરે છે તેવી રીતે શ્રદ્ધામા અમુક પ્રકારનુ સામર્થ્ય કે અમુક પ્રકારની સપત્તિ છે, એવુ મનુષ્ય જ્યા સુધી શ્રદ્ધાપૂર્વક માનતો નથી. ત્યાં સુધી તે શ્રદ્ધાને સામર્થ્યજનક, સપત્તિજનક કે કોઈ પ્રકારની ઉપયોગિતાવાળી છે, એવી શ્રદ્ધાને ન સેવવાથી શ્રદ્ધાને પોતાના અત કરણમા ઉપજાવવા કે તેને ત્યા સ્થિર તથા વિકસિત કરવા લેશ પણ પ્રયત્ન કરતો નથી. આથી શ્રદ્ધામા શ્રદ્ધા સેવવાની જરૂર છે

(લે મહાત્મન્ શ્રીમાન્ નથ્થુરામ શર્મા.)

(અનુસધાન ગતાંકથી.)

દેહ આદિ જડ પદાર્થમા હુંપણાની—આત્માની—ભ્રાંતિવડે અને દેહાદિથી ભિન્ન દશ્યમા મારાપણાની ભ્રાંતિવડે અજ્ઞાની જીવો જન્મમરણના વેગવાળા પ્રવાહમા વેગવાળી નદીમાં તણાતા કીડાની પેઠે પ્રબળ વેગથી તણાતા જાય છે, ને સાચા શાંતિ સુખનો અનુભવ કરવા ભાગ્યશાળી થતા નથી. પામર મનુષ્યોના અત.કરણોમા તમોગુણને લીધે મૂઢતા વધારે હોવાથી તેઓ આ દુ ખપ્રપૂર્ણ જન્મમરણના વેગવાળા પ્રવાહમાથી નીકળી સમારના પરતીરૂપ બ્રહ્મની પ્રાપ્તિમાટે કાંઈપણ પ્રયત્ન કરતા નથી, વિષયી મનુષ્યો આ લોકના વિષયોને તથા તેના સાધનોને દુ ખની નિવૃત્તિના ને સુખની પ્રાપ્તિના હેતુરૂપ માની તેની પ્રાપ્તિમાટે જ નિરતર પ્રયત્નશીલ હોવાથી રજોગુણપ્રધાન અત કરણવાળા તેઓ પણ આ જન્મમરણના વેગવાળા પ્રવાહમાથી નીકળી સમારના પરતીરૂપ બ્રહ્મને પામવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી. પોતાના પૂર્વજન્મોના અનેક પુણ્યસંસ્કારોના વિપાકથી આ પૃથિવીપરના કોઈ કોઈ મનુષ્યોના અત કરણમા સત્ત્વગુણના વધારા વડે પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણવાની, પ્રતીત થતા જગતના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણવાની, અને ઈશ્વરના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણવાની ઇચ્છા ઉદય પામે છે તેમના અત.કરણો અનુભવથી ને શાસ્ત્રશ્રવણથી આ લોકના વિષયોને તથા તેના સાધનોને અને પરલોકના વિષયોને તથા તેના સાધનોને દુ ખની આત્યંતિક નિવૃત્તિના ને સાચા સુખની નિત્ય પ્રાપ્તિના હેતુરૂપ માની શકતા નથી. તેમનાં અંત.કરણોને આ લોકના તથા પરલોકના વિષયો તથા તેના સાધનો ક્ષણભગુર ન્યૂનાધિકતાવડે અત.કરણમા ખેદ વા ગર્વ ઉપજાવનારાં, હિંસા ને અપવિત્રતા આદિ અનેક દોષવડે યુક્ત હોવાથી નિસાર અને તેઓમા પ્રીતિ રાખનારાઓના અત.કરણોને પ્રધાનપણે દુ ખાનુભવ કરાવનારા જણાય છે તેવા પુણ્યશાળી મનુષ્યો આ જન્મમરણના ભવભરેલા પ્રવાહમાંથી નીકળી તેના પરતીર-

રૂપ દુઃખરહિત પરમાનંદને—આત્માથી અભિન્ન બ્રહ્મને—પામવા માટે તથા તેની પ્રાપ્તિના સાચા સાધનો જાણવામાટે સર્વદા પરમોત્સુક હોય છે તેમના અંતઃકરણો કોઇ પણ પ્રકારના નાના-મોટા પાપથી નિરંતર ડરનારા હોય છે, અને તે અથના ને કામના ગર્ભદાસ હોતા નથી. તેઓ પોતાના પ્રામાણ્યવહારમાં સર્વદા ઉદ્યોગી, સાવધાન, પ્રામાણિક ને દક્ષ રહે છે, અને પોતાનાથી થઈ શકે તેટલો અન્યના ઉપર અહંકાર ને ફલેચ્છાવિના ઉપકાર કરે છે, પરંતુ કોઇ પણ પ્રાણીને પીડા થાય એવી પ્રવૃત્તિ તેઓ કરતા નથી. વર્ણાશ્રમના ધર્મોનું આ મારૂં કર્તવ્ય છે એમ સમજીને આદરપૂર્વક યથાવિધિ પરિપાલન કરે છે દાન, દયા, દમ ને દીનતા-વડે તેઓ પોતાના અંતઃકરણને ઉત્તરોત્તર વધારે વધારે પવિત્ર કરતા રહે છે. જેમ પલ મળીને પ્રહર થાય છે, અને પઇ પઇ મળીને સુવર્ણમુદ્રા થાય છે, તેમ ચિત્તશુદ્ધિમાં હેતુભૂત ગણાતા શાસ્ત્રોક્ત સામાન્ય સાધનોનું સેવન પણ પરિણામે ચિત્તશુદ્ધિમાં ઉપકારક થાય છે એમ સમજી ચિત્તશુદ્ધિમાં હેતુભૂત ગણાતા શાસ્ત્રોક્ત સામાન્ય સાધનોનું પણ તે આદરપૂર્વક સેવન કરતા રહે છે, પણ મિથ્યાભિમાનથી વા દંભથી તેનો અનાદર કરતા નથી.

જ્યાં સુધી મનુષ્યના અંતઃકરણની મલિનતા ને ચંચલતા દૂર થતી નથી ત્યાં સુધી તે મનુષ્યને આત્માથી અભિન્ન બ્રહ્મનો દૃઢ સાક્ષાત્કાર થતો નથી એમ સમજી ચિત્ત શુદ્ધિ માટે તે સ્નાન, સંધ્યા મંત્રજપ, સત્શાસ્ત્રનું સમજપૂર્વક વાચન, ઇષ્ટદેવનું પૂજન ને વૈશ્વદેવ એ શુભકર્મો અભિમાનનો ને સંસારના ફલની ઇચ્છાનો પરિત્યાગ કરીને ભાવપૂર્વક શાસ્ત્રને પોતાના ગુરૂએ કહેલી રીતે કરે છે તે સ્નાનવડે ને ભાવનાવડે સ્થૂલશરીરની ઈંદ્રિયોની ને અંતઃકરણની અશુદ્ધિને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે ત્રણ સમયની સંધ્યાવડે પ્રાણનું પોષણ કરીને, પ્રકાશ તથા ઉષ્મા આપીને, અને અન્નજલની અનુકૂલતા કરી આપીને પોતાના ઉપર ઉપકાર કરનારા સૂર્યમંડલના અધિષ્ઠાતા શ્રીસૂર્યદેવના ઋણમાંથી અને અંતઃકરણના ને વાણી આદિના પ્રેરક થઈ માનવજીવનને ભવ્ય પ્રતીત કરાવનારા અંતર્યામીના ઋણમાંથી મોકળા થવાનો પ્રયત્ન કરે છે, પણ આળસ, પ્રમાદ, જડતા ને દંભને વશ થઈ સંધ્યાનો પરિત્યાગ કરી કૃતઘ્ન થતા નથી, તે પરમાત્માની સત્શાસ્ત્રની ને પોતાના ગુરુની કૃપા પ્રાપ્ત કરી પોતાના ચિત્તની મલીનતા, જડતા ને ચંચલતા દૂર કરવા માટે સર્વ યજ્ઞોમાં શ્રેષ્ઠ જપ યજ્ઞ પરમાત્મસ્વરૂપના ધ્યાનસહિત કરે છે,—પોતાના સમર્થ ગુરુએ કરૂણા કરીને આપેલા અને પોતે આદરપૂર્વક ગ્રહણ કરેલા મંત્રનો તે શુદ્ધ ઉચ્ચારથી ને પરમપ્રીતિથી ને મંત્રવડે વાચ્ય પરમાત્માના સ્વરૂપના ધ્યાનપૂર્વક જપ કરે છે, તે પ્રમાણભૂત સત્શાસ્ત્રોનું શાસ્ત્રજ્ઞ ને સદાચારી પુરુષ પાસેથી યથાવિધિ અર્થસહિત અધ્યયન કરી પછી નિત્ય તેનું પરમાદર-પૂર્વક વાચનમનન કરે છે, તે પરમાત્માની પરમપવિત્ર ને પૂર્ણજ્ઞાનમયી પ્રજ્ઞાનો પ્રકાશ પોતાના અંતઃકરણપર પાડવા પરોક્ષ સગુણબ્રહ્મની પ્રતિમાનું અને પ્રત્યક્ષ સગુણબ્રહ્મરૂપ પોતાના સદ્ગુરુનું વા તેઓશ્રીની પ્રતિમાનું માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક પરમશ્રદ્ધા, પરમાદર, પરમ નમ્રતા ને પરમપ્રેમથી પોતાના શરીરાદિને બહુ પવિત્ર રાખી નિત્ય યથાવિધિ પૂજન કરે છે, અને કીટથી માંડીને દેવપર્યંતની ચૂલાપગના પાત્રમાં રંધાતા અન્નપર આમાંથી અમને આપશે એવી દૃષ્ટિ રહેલી છે એમ સમજી તે દેવથી માંડીને કીટપર્યંતનો મનથી, શબ્દથી ને રાંધેલા અન્નથી વિધિપૂર્વક સત્કાર કરવારૂપ વૈશ્વદેવ કરે છે, તથા તે વેળા જો કોઈ ભૂખ્યો અતિથિ પોતાને ઘેર આવ્યો હોય તો તેને તે માનપૂર્વક યથાશક્તિ રાંધેલું કે કાચું અન્ન આપે છે, વા અપાવે છે. આવા શાસ્ત્રોક્ત શુભ કર્મોવડે તેના અંતઃકરણમાં અન્ય પ્રાણીઓપ્રતિ

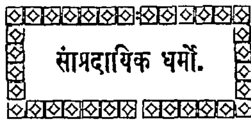
તેમની યોગ્યતાનુસાર પૂજ્યભાવરૂપ માન, પ્રેમ વા દયાનો ને ઔદાર્યનો વધારો થવા માંડે છે, અને દ્વેષ, ઈર્ષા, નિર્દયતા, સ્તબ્ધતા, દર્પ, લોભ, મમતા ને અસૂયા એ દોષો તેના અંતઃકરણમાંથી દૂર થવા લાગે છે. વળી આવાં શુભકર્મો પોતાના સ્થૂલશરીરમાંજ રહેલા હુંપણાના ને પોતાનાં સગાંવહાલામાંજ રહેલા મારાપણાના ભાવને અન્ય પ્રાણીઓપ્રતિ વિસ્તારી તેના અંતઃકરણને વિશાલ કરવા લાગે છે

તે પોતાના ઇષ્ટદેવના શાસ્ત્રે કહેલા સ્વરૂપમાં અથવા પોતાના ઇષ્ટદેવથી અભિન્ન પોતાના સદ્ગુરુમાં સર્વજ્ઞપણું, સર્વશક્તિમાનપણું, સ્વતંત્રપણું, વિભુપણું ને પરમદયાલુપણું ઇત્યાદિ શુદ્ધસત્ત્વગુણના ઉત્કર્ષથી અંતઃકરણમાં ઉત્પન્ન થતા શુભ ગુણોનો આરોપ કરીને તેમના સ્વરૂપનું સાત્ત્વિકીશ્રદ્ધાથી, અડગઉત્સાહથી અને અનન્યપ્રીતિથી નિરંતર ધ્યાન કરી પોતાના અંતઃકરણમાં રહેલી ચંચલતા દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે એ ધ્યાન લાંબો સમય, નિરંતર, આદરપૂર્વક કર્યા કરવાથી, તેમનું ચિત્ત પોતાનો ચચલ સ્વભાવ ત્યજી ધ્યેયમાં સ્થિર રહેવા લાગે છે

જે પુણ્યવાન્ પુરુષે પોતાનો પ્રાપ્તવ્યવહાર પવિત્રપણે કરીને, શાસ્ત્રમાં કહેલા વર્ણાશ્રમના ધર્મોનું શ્રદ્ધા, પ્રીતિ ને સાવધાનતાથી પરિપાલન કરીને, અને શાસ્ત્રોક્ત ઉપાસના કરીને વા ધ્યાન કરીને પોતાના ચિત્તની શુદ્ધિ ને સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરી છે તે પુણ્યવાન્ પુરુષના અંતઃકરણમાં વિવેક, વૈરાગ્ય શમાદિ ષટ્ સંપત્તિ ને મુમુક્ષુતા એ ચાર, મનુષ્યના અંતઃકરણની વેદાંતશ્રવણમાં યોગ્યતા ઉપજાવનારા, સાધનો ક્રમપૂર્વક આવિર્ભાવ પામી શકે છે.

અંતઃકરણની પવિત્રતા, સ્થિરતા, સત્પુરુષોની સેવા ને તેમના ઉપદેશનું શ્રવણ તથા સચ્છાસ્ત્રનું શ્રવણવાચન એ સામગ્રીવડે મનુષ્યના હૃદયમાં વિવેકનો આવિર્ભાવ થાય છે આ જગતમાં બ્રહ્મ એવે નામે ઓળખાતી કોઈ વસ્તુ પરમસૂક્ષ્મ, અસંગ, અવિકારી ને અવિનાશી છે, અને તેનાથી ભિન્ન બાકી સર્વ વસ્તુઓ સ્થૂલ, અન્યના કોઇ પણ પ્રકારના સંબંધવાળી ક્ષણે ક્ષણે વિકારરૂપ પરિણામ પામનારી ને પોતાના પ્રતીત થતા સ્વરૂપના અદર્શનરૂપ વિનાશ પામનારી છે આવી અંતઃકરણની દૃઢ સમજ તે વિવેક કહેવાય છે. આ વિવેક કાચુંસ્થાયી હોય તો તે વૈરાગ્યાદિ સાધનોને ઉપજાવવામાં સાહાય્યભૂત થતો નથી. જેમ બરફ શીતલ છે, ને અગ્નિ ગરમ છે, અથવા તાંબાના સિક્કા અલ્પમૂલ્યવાળા છે, ને સુવર્ણના સિક્કા બહુમૂલ્યવાળા છે એ નિશ્ચય સુસ્થિર રહે છે તેમ બ્રહ્મના પૂર્વોક્તસ્વરૂપનો ને તેનાથી ભિન્ન દૃશ્યના પૂર્વોક્ત સ્વરૂપનો નિશ્ચય વારંવારના પૂર્વોક્ત વિચારવડે સુસ્થિર થવો જોઇએ એવો વિવેક જ્યારે મનુષ્યના હૃદયમાં સ્થિર થાય છે ત્યારેજ તે મનુષ્યનું હૃદય સત્યરૂપ બ્રહ્મની પ્રીતિવાળું ને તેનાથી ભિન્ન માયા ને માયાના કાર્યો ભણી તેમનું અસત્યપણું, નિઃસારપણું ને દુઃખદાતાપણું જાણી ઉદાસીનજેવું થાય છે વિવેકી મનુષ્યના અંતઃકરણની દૃશ્ય પ્રાણીપદાર્થોમાં આવી ઉદાસીનતા જેવી સ્થિતિ તે વૈરાગ્ય કહેવાય છે જેમના અંતઃકરણમાં શુભ વિવેકની દૃઢતા થઇ હોય તે તેમના અંતઃકરણમાંજ શુદ્ધવૈરાગ્યનો ઉદય થઇ શકે છે વૈરાગ્ય એ પ્રતીત થતા દૃશ્ય વિષયોમાં ને શાસ્ત્રમાં સાંભળવામાં આવતા પરલોકના વિષયોમાં રાગ રહિતપણાવાળી—ઉદાસીનતા જેવી—અંતઃકરણની સ્થિતિનું નામ છે. જે મનુષ્યનું અંતઃકરણ એવી સ્થિતિવાળું થયું હોય તે મનુષ્યજ વૈરાગ્યવાન કહેવાય છે જેનું અંતઃકરણ એવી સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયું નથી તે મનુષ્ય ભલે પોતાના શરીરપર ભેોદાની ભાત આંકેો માગ્યુ

કરીને નગ્ન ફરતો હોય, વા પચકેશ રાખી ભગવા કે ધોળા વસ્ત્રો પહેરી ફરતો હોય, વા દાઢી મુછ ને મસ્તકના વાળ મુડાવીને કે લુંચી નાખીને ભગવા વસ્ત્રો પહેરીને કે ધોળાં વસ્ત્રો પહેરીને ફરતો હોય, વા સોનારૂપાને સ્પર્શ ન કરતો હોય, વા એક વેળા જમનો હોય, વા પોતાના મતના કોઇ ચિન્હ ધારણ કરતો હોય, વા વનમા કે પર્વતની ગુફામા કે નદીના તટપર કે ગામબહારના વૃક્ષની નીચે કે પર્ણકુટીમા એકલો રહેતો હોય, વા મૌન ધારણ કરીને રહેતો હોય, વા બીજા ખવરાવે તો ખાતો હોય, વા બાર વર્ષસુધી ઉભા રહેવાનુ તપ કરતો હોય, વા વસ્ત્રને બદલે ઝાડની છાલ પહેરતો હોય, અથવા એકલું કૌપીન ધારણ કરીને કે કોપીન ને કંથા ધારણ કરીને કે કૌપીન, કથા ને કમડલુ રાખીને વિચરતો હોય તોપણ તે વૈરાગ્યવાન્ કહેવાય નહિ પ્રારબ્ધવશાત મનુષ્યની બહારની ગમે તેવી સ્થિતિ હોય, પણ પોતાના અંત.કરણને આ લોકપરલોકના વિષયોમા તથા તેના સાધનોમા રાગરહિત કરવાથીજ મનુષ્યના અત કરણની યોગ્યતામા વધારો થાય છે. વિવેકી મનુષ્ય મારે મારા અત કરણની તેમા રહેના રાગની નિવૃત્તિપૂર્વક પવિત્રતા વધારવી છે એવો દૃઢ નિશ્ચય કરીને જ્યારે નિરતર રાગને દૂર કરવા ધૈર્ય ને સાવધાનતાથી ઉત્સાહપૂર્વક પ્રયત્ન કરે છે ત્યારેજ તે પોતાના અત.કરણમા અનાદિ કાળથી રહેલા રાગને નિવૃત્ત કરી પોતાના અત કરણને વૈરાગ્યવાળુ કરવા ભાગ્યશાળી થાય છે. અપૂર્ણ

(લેખક—શ્રીયુત નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા, બી. એ.)

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

અધ્યાત્મ દર્શનના અદ્વૈત વાદ ઉપર રચાયેલા ચાર સંપ્રદાયો સ્માર્ત, શ્રી પુષ્ટિ અને અવિભાગ.

અભેદદર્શન અથવા અદ્વૈતવાદ ઉપર ઘડાયેલા સપ્રદાય ધર્મોમાં ચાર અવાન્તર શાખાઓ થયેલી જણાય છે—(૧) કેવલ અદ્વૈત શાખા, (૨) વિશિષ્ટ અદ્વૈત શાખા, (૩) શુદ્ધ અદ્વૈત શાખા, અને (૪) અવિભાગ અદ્વૈત શાખા પ્રથમ શાખાના પ્રતાપી આચાર્ય શ્રી શકરાચાર્ય છે (સને ૭૮૮) અને તેમના સપ્રદાયને સ્માર્ત સપ્રદાયની સજ્ઞા મળી છે, બીજાના સસ્થાપક આચાર્ય શ્રી રામાનુજ છે (સને ૧૧૨૭) અને તેમના સપ્રદાયને શ્રી સપ્રદાય કહે છે, ત્રીજાના સસ્થાપક મહાપુરૂષ શ્રી વલ્લભાચાર્ય છે (૧૬ મા શતકમાં) અને તેમના સપ્રદાયને પુષ્ટિસપ્રદાય એવુ નામ મળ્યુ છે અને ચોથા સપ્રદાયના પ્રવર્તક વિજ્ઞાનભિક્ષુ છે, પણ તે સપ્રદાયનો હાલ લોપ થયો લાગે છે.

શાંકરમતાનુયાયીઓની એક શાખા શિષ્ટ સ્માર્ત સપ્રદાયની છે ત્યારે બીજી શાખા અવધુત ગોરક્ષ મત્સ્યેન્દ્રાદિ યોગિજનોની છે. ક્રિયા અને ચર્યાના

સ્માર્ત સંપ્રદાયની શિષ્ટ અને અવધૂત એવી અવાન્તર શાખાઓ.

ભેદ વડે તથા મુત દર્શનની વિસ્મૃતિને લઇ કાનફટા જોગીઓ, નાગડા, ખાખી તથા વીરશૈવો અથવા લિંગાયતો ઈત્યાદિ મતાન્તરો પ્રકટમા છે. કેવલ અદ્વૈતદર્શનમાં જીવ બ્રહ્મનો વાસ્તવ અભેદ સ્વીકારાયેલો હોવાથી, અને વ્યાવહારિક ભેદ પ્રષ્ટ મનાયેલો હોવાથી તેની ઉપાસના, ક્રિયા અને ચર્યાઓ તે અદ્વૈત અનુભવ જાગે તેવા હેતુપુરઃસર ઘડાયેલી હોય છે. તે દર્શનમા વાસ્તવ દેવ ખરી રીતે બ્રહ્માત્મરૂપ તત્વ છે, અને અતત્વ રૂપ માયાવડે યુક્ત થાય છે ત્યારે સગુણ ઇશ્વરનું સ્વરૂપ રચાય છે, અને તેના આધ્યાત્મિક, આધિદૈવિક અને આધિભૌતિક નામ રૂપવાળા પ્રાણી પદાર્થોમા, ભિન્ન ભિન્ન રૂપોમાં તે ઇશ્વરને બાહ્ય પૂજાથી અથવા આન્તર યોગથી ભજી જીવે પોતાનું ઉત્તું થયલું ભેલવાણુ રૂપ પધરાવી ઇશ્વરાત્મા રૂપે પોતાનુ સાચુ સ્વરૂપ ઓળખી, અને ઇશ્વરાત્માને વાસ્તવ નિર્ગુણ સ્વરૂપે અનુભૂતિમા લાવી સંસારમાથી મુક્ત થવુ આવી સંક્ષેપમા સમજુતી છે આ સંપ્રદાયની સાધનશ્રેણી પીઠમા અદ્વૈતવાદ હોવાથી ગૌણ ભક્તિવાળી અને જ્ઞાનના પ્રાધાન્ય વાળી હોય છે, તેમા વર્ણાશ્રમ ધર્મનું પાલન, કર્માનુષ્ઠાન તપ ઇત્યાદિ સર્વ સાધનો વિવિદિષાને અર્થાત્ તત્વજ્ઞાનની તીવ્ર વાસનાને ઉત્પન્ન કરે તેટલા અર્થે ઇષ્ટ મનાઇ છે, અને જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી કર્મને કોઇ રીતે મોક્ષમા સહકારિ કારણ માન્યુ નથી, ભક્તિ કરતાં જ્ઞાન વૈરાગ્ય ઉપર આ સંપ્રદાયમા સાવિશેષ ભાર મુકવામા આવે છે, સંસારનો કલેશના વિપાક પૂર્વે ત્યાગ કરવાનુ જો કે ઇષ્ટ માન્યુ નથી, તો પણ વિપાક થયા પછી અથવા ચિત્ત શુદ્ધિ થયા પછી સંન્યાસ અથવા ત્યાગને શ્રવણ મનન અને નિદિધ્યાસનાદિ અંતરંગ સાધનોને, તથા ઉપરતિને આવશ્યક માન્યા છે તેથી આ સંપ્રદાય મુલમા પ્રવૃત્ત પ્રધાન ધર્મવાળો છતા નિવૃત્તિના લક્ષ્ય ઉપર ખેંચનાર છે

શંકરાચાર્યમાં જ્ઞાન વૈરાગ્ય ઉપરાંત ધર્મનું લોકોત્તરબલ.

શ્રી શંકરાચાર્યને સમર્થ તત્વદર્શી મહાપુરૂષ તરીકે હિંદુસમાજ એક અવાજે સ્વીકારે છે, પરંતુ તેમની કિંમત ધર્મ સુધારક તરીકે જોવી જોઇએ તેવી અંકાઇ નથી. કોઇ પણ મહા પુરૂષને આચાર્યની પ્રતિષ્ઠા કેવલ તેના તત્વદર્શનને લીધે મળતી નથી, પરંતુ તેમનું પોતાનું ધર્મ બલ, આચારબલ, અને અન્યને પોતાના સદ્વર્તન અને ધર્માચરણ વડે સન્માર્ગગામી કરવાના નૈતિકબલને લીધે તે પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત થાય છે શ્રી શંકરાચાર્યના જીવનમા ધર્મ વૈરાગ્યનુ લોકોત્તર બલ ન હોત તો તેમના માત્ર જ્ઞાન બલથી આજસુધી તેમની પ્રતિષ્ઠા ટકી શકી ન હોત, તેમના સદ્ગુરુ ગોવિંદ ભગવાનમાં વૈરાગ્યબલ હતુ, પણ ધર્માચરણ અને ધર્મપ્રચારણનો આવેશ ન હતો, તેમના પરમગુરુ ગૌડપાદમાં જ્ઞાનબલ ઓછુ નહતું વૈરાગ્ય પણ હતો, પણ ધર્મપ્રચારણ બલ નહતું. આથી જે ગુરુ ન કરી શક્યા, જે પરમ ગુરૂ ન કરી શક્યા તે શ્રી શંકરાચાર્ય રૂપ શિષ્ય કરી શક્યા; અને તેનું મુખ્ય કારણ એટલુંજ કે જ્ઞાન તથા વૈરાગ્ય ઉપરાંત ધર્માચરણ સમાજ સુધારણામા ઘણુ ચઢીઆતું સાધન છે. ગમજ્ઞાન વિનાનો જ્ઞાન વિનાનો ધર્મ અપધર્મ થાય તે ખરૂં છે, પરંતુ સમાજ અને વ્યક્તિના જીવનનું સુશ્લિષ્ટ બંધારણ ધર્મજ ઘડે છે ધર્મજ જ્ઞાન વૈરાગ્ય ઈંટોને જોડનાર "સીમેન્ટ" છે તે વિનાની ઇમારત જેમ બૌદ્ધોના સિદ્ધાન્ત સંબંધમા શ્રી શંકરાચાર્ય કહે છે તેમ **सिकता कूपवद् विशीर्यते** રેતીના કુવા જેવી બેસી જાય છે.

સ્માર્ત સપ્રદાયની દેવભાવના.

સ્માર્ત સપ્રદાયના અદ્વૈતદર્શનમાં વસ્તુતઃ બ્રહ્મતત્વ વિના અન્ય કોઇ દેવ નથી, અને તે તત્વને આત્મરૂપે અનુભવવો એક પુરૂષાર્થ છે તેથી આ સપ્રદાયનુ ધર્માચરણ દેવને અથવા ઈશ્વરને આત્મરૂપે ઓળખવો એ લક્ષ્ય ઉપર ઘડાય છે. તે સંપ્રદાયની દેવભાવના આત્મપક્ષપાતી હોવાથી તે સપ્રદાયના અનુયાયીઓમા દેવતાભેદને લઈ ધર્મ ઝઘડો ઉભો થવો સભવતો નથી અને જો થતો જણાય છે તો સિદ્ધાન્તની વિસ્મૃતિથી, અને શૈવાગમ સાથેના તે સપ્રદાયના અભેદભ્રમથી ઉભો થાય છે સ્માર્ત સપ્રદાયની પૂજન પદ્ધતિમા એવો ક્રમ પ્રવર્તતો જણાય છે કે ઉપાસક પોતાની ચિત્તવૃત્તિને અનુકૂલ દેવ ભાવનાને સ્વીકારે અને પ્રધાનદેવતાને કેન્દ્રમા રાખે, અને ઈતર દેવતાને પરિવાર દેવતા ચક્રમા ગોઠવે છે. સ્માર્તો ઘણે ભાગે પચાયતન દેવની પૂજા કરે છે, તે ઉપરથી સમજાય છે કે શ્રી શકરાચાર્યે જો તે પ્રણાલિકા સ્થાપી હોય, તો તે સમયના શૈવો, શાક્તો, વૈષ્ણવો, ગાણપત્યો અને સૌરોના ઝગડો શમાવી સર્વને બ્રહ્માદ્વૈત દર્શન પ્રતિ ખેચવાની ભક્તિ માર્ગની યોજના કરી લાગે છે.*તેમના સમયમા આ પાયે દેવોના ભક્તોમા તત્વદૃષ્ટિનો લોપ થવાથી ધર્મવિગ્રહ ચાલતો હશે, અને તેનુ ધર્મ તત્વના વિવેકપૂર્વક તેમણે નિરાકરણ કરેલું જણાય છે, સ્માર્તોમા તત્વનો આગ્રહ છે, અતત્વ અથવા દેવના નામ રૂપ સબધમા આગ્રહ નથી, જો કે તત્વ ગ્રહણ પહેલાં નામરૂપાત્મક પ્રતીકોમા બ્રહ્મબુદ્ધિ અથવા તત્વબુદ્ધિ બાધવાની ભાવના અથવા ઉપાસનાને આવશ્યક માની છે શકર સિદ્ધાન્તમાં જે ઉપાસ્ય છે અર્થાત્ જે નામરૂપથી વિશિષ્ટ છે તેજ જ્ઞેય છે અર્થાત્ નામરૂપથી વિરહિત કેવલ તત્વ છે. આથી નામરૂપ ઉપાધિ અથવા સર્વજ્ઞત્વાદિ ધર્મો અથવા વિશેષણો ઉપહિત અથવા વિશિષ્ટનુ ભાન કરાવી પરિણામે નિરુપાધિ અથવા નિર્વિશેષ તત્વનો સ્ફોટ કરે છે. વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રકારની છતા ગુજરાતના સ્માર્તો ઘણે ભાગે શિવભક્ત હોય છે ભર્તૃહરિના શ્લોકાનુસાર શિવ વિષ્ણુમાં વસ્તુત ભેદ નહિ છતાં તેઓ **तथापि भक्तिस्तरुणेन्दुशेखरे**—ચન્દ્રમૌલિ શિવમા ભક્તિવાળા હોય છે, અને તેમનો આચાર તથા પૂજાસભાર શૈવમતાનુસારી જેવો જ હોય છે

સ્માર્ત સપ્રદાયના શૈવો અને પાશુપત સપ્રદાયના અને શૈવાગમના શૈવો અને તેમના દર્શનનો ભેદ.

સ્માર્ત સંપ્રદાય સાથે સગાઈ સબધ ધરાવતા, પરંતુ કેવલ અદ્વૈત દર્શનની પીઠ વિનાના અને દ્વૈત દર્શનની પીઠ ઉપર ઘડાયેલા બે મતો શિવમાર્ગમા ચાલે છે—(૧) પાશુપત માર્ગ, અને (૨) શૈવમાર્ગ આ માર્ગના અનુયાયીઓ ગુજરાતમા નથી પણ દક્ષિણમાં છે. તટસ્થ ઈશ્વર કારણવાદ બ્રહ્મસૂત્ર પહેલાંનો છે કેમકે '**पत्युरसामञ्जस्यात्**—એ બ્રહ્મસૂત્ર તે મતનુ ખંડન કરે છે તેથી તે મતનું મડન પ્રાચીન હોવુ જોઈએ. જીવને પશુ સજ્ઞા, ઈશ્વર અથવા શિવને પતિ સજ્ઞા, પશુનો મોક્ષ કરવામાં ઇષ્ટાકૃત્ય તે યોગ, અને વ્રતચર્યા—જેવાં કે સ્નાન, પૂજા, ભસ્મલિંગધારણ તે વિધિ અને દુઃખાન્ત એટલે મોક્ષ—એ પાચ પદાર્થોનુ નિરૂપણ કરનાર શાસ્ત્રને પાશુપત દર્શન કહે છે, અને તેના પ્રણેતા નકુલીશ આચાર્ય થઇ ગયા જણાય છે. આ માર્ગની જ્ઞાનપદ્ધતિ સ્માર્તોના કેવલ અદ્વૈત કરતા જુદી છે તો પણ યોગ અને ચર્યા સરખી છે તેથી બાહ્યાચારમાં સ્માર્તો અને પાશુપતો સરખા હોય છે.

પરતુ ખાખી, લિંગાયત, નાગડા, કાનફટા જોગીઓ પાશુપત મતના અનુયાયીઓ જણાય છે, તેમના મહતો સાથે વાતચીત કરતા મને સમજાયુ છે

પાશુપત શૈવમાર્ગના અર્વાચીન અનુયાયીઓ

કે તેઓ કેવલ અદ્વૈતને ઇષ્ટ માનતા નથી, પરતુ જીવ ઇશ્વર વચ્ચે પશુ તથા પતિનો કાર્ય કારણનો—પરતત્ર તથા સ્વતત્રતાનો ભેદ માને છે અગીઆરમા સૈકામા વીરશૈવો અથવા લિંગાયતના મતનો બલવાન્ પ્રસાર થયો જણાય છે, પરતુ તે મતનો વેગ ગુજરાત દેશમા પહોચ્યો જણાતો નથી.

દક્ષિણમાં વેદધર્મના જેટલો પ્રાચીન શૈવઆગમ સપ્રદાય ચાલે છે. તપાસ કરતાં સમજાય છે કે આગમ ગ્રથો તલુગુ—દ્રાવિડ દેશમા દેશભાષામા લ-

શૈવાગમનુ વાઙ્મય લોકભાષામા દ્રાવિડ દેશમા

ખાએના એટલા બધા છે કે તે ધર્મનુ સ્વતત્ર વાઙ્મય કહીએ તો ચાલે, આ ગ્રથો સર્વ વિદ્યાકર જેવા છે તેમાં સર્વ શાસ્ત્રોનાં પ્રતિપાદો લોકભાષામાં પ્રબોધવામા આવ્યાં છે, અને શૈવમાર્ગનુ સસ્કૃત વાઙ્મય શિવરહસ્યાદિ ઇતિહાસ ગ્રથો પાછળથી ઉત્પન્ન થયા છે દ્રાવિડી દેશભાષાનુ વાઙ્મય એટલું બધુ વિશાળ છે કે સસ્કૃત વાઙ્મય તો તેની છાયામાત્ર છે. શ્રીકઠાચાર્ય અને તેમનુ બ્રહ્મસૂત્ર ઉપરનુ ભાષ્ય શિવસપ્રદાયના પ્રાચીન અસ્તિત્વનું ભાન કરાવે છે આગમો આર્યોના ન હોય તો પણ દ્રાવિડોના ખરા, અને રામાયણના ઇતિહાસથી અને રાવણના શિવભક્તપણાથી એટલું તો સાબીત થાય છે કે શિવભક્તિ ઘણી પ્રાચીન છે

ઇશ્વરને કર્મ સાપેક્ષ માની પતિ, પશુ અને પાશ—એ ત્રણ પદાર્થો માની વિદ્યા, ક્રિયા યોગ અને ચર્યા એ ચાર પાદ વડે શિવનો પ્રસાદ અથવા

પાશુપત એને શૈવગમી શૈવોમાં સપ્રદાય ભેદ

અનુગ્રહ સપાદન કરી પરતત્રતાના બેડી તોડી સ્વતત્ર થવુ એ આ સપ્રદાયનુ રહસ્ય છે. આ સપ્રદાયના ખાસ અનુયાયીઓ ગુજરાતમા નથી, જો કે સ્માર્ત શૈવો પોતાના આચાર વિચારમા પાશુપતો અને દક્ષિણ શૈવો જેવા હોય છે, ત્યારે સ્માર્ત શૈવો શિવ સબધમાં દુરાગ્રહી હોતા નથી, અને ઇતર દેવની નિંદા કરતા નથી, ત્યારે પાશુપતો શિવના આગ્રહી હોય છે, અને વૈષ્ણવોની નિંદા કરવા તત્પર હોય છે અને આગમાનુસારી શૈવો ઇતર દેવની નિંદા નથી કરતા પણ શિવની લીલા વિના અન્ય કોઇ દેવના મહિમાને માનતા નથી, અને મનુષ્યોનો અથવા જીવોનો ઇતિહાસ ગાવા કરતા શિવની આગમમા જણાવેલી લીલાઓને સત્ય માની તેનુજ ગાન માત્ર કરે છે પુરાણોમાં સ્તુતિ નિંદા દેવોની આવે છે, પણ શૈવાગમ ગ્રથોમા અને મુખ્યત્વે કરીને શિવરહસ્યાદિ મહાભારત જેવા ગ્રથોમા અન્ય દેવની નિંદાનો અભાવ અને શિવની સ્તુતિ જ આવે છે આ અશમાં શૈવાગમીઓ પાશુપતો કરતાં ધર્મ વિવેકમા ચઢીઆતા છે.

જેમ કેવલ અદ્વૈત માર્ગમા સ્માર્ત સપ્રદાયનો શિવ માર્ગ છે, જેમ દ્વૈતદર્શનવાળા પાશુપતો અને આગમવાદીઓનો શિવમાર્ગ છે, તેમ શુદ્ધ અદ્વૈત

કાશ્મીરીઓનુ ત્રિદર્શન અને માહેશ્વર સિદ્ધાન્ત

માર્ગનો કાશ્મીરીઓનો એક શિવમાર્ગ છે આ મતને માહેશ્વર મત કહે છે, અને તેમના દર્શનને ત્રિદર્શન કહે છે. કારણ કે તે વિશ્વ, જીવ અને ઇશ્વરનો શુદ્ધ અદ્વૈતવાદ-માયાની છાટ વિનાનો માને છે. ઇશ્વર ચેતન પોતે જ જગત તથા જીવરૂપે સ્વેચ્છાથી .

ભાસે છે. ચિતિશક્તિ પોતે જ પોતાની પીઠમા જગચ્ચિત્ર આલેખે છે. પોતે પોતાને ઢાંકે છે, અને ઢાકવાના પ્રભાવથી તે વ્યાપક ચિતિશક્તિ અણુભાવને પામે છે, અને તેને આણુતાનો, મા ાનો અને કર્મનો પાશ લાગતા તે માયાપ્રમાતા બને છે આ પ્રમાણે પતિરૂપ ઇશ્વર સ્વ ક્રિ ાના આવરણબળથી પશુરૂપ અણુજીવ થાય છે, અને આ પદ્ધતિને અવરોહક્રમ કહે છે શક્તિના અને ગુરુના અનુગ્રહથી જ્યારે દીક્ષાના ક્રમમા તેને અવરોહકક્રમનો વેગ મળે છે ત્યારે સ્વશક્તિના મોહમાથી છૂટે છે, અને પોતાની સાચી ઓળખ અથવા પ્રત્યભિજ્ઞા કરે છે. આ પ્રત્યભિજ્ઞાદર્શન કાશ્મીરમા ઉદય થયેલું ગણાય છે, અને તેના હાલ પ્રસિદ્ધ થએલા ગ્રંથોનુ અવલોકન કરતાં સમજાય છે કે તે દર્શનમાં અને સ્માર્ત સપ્રદાયના અદ્વૈતદર્શનમા સૂક્ષ્મ ભેદ છે જ્યારે શાકર અદ્વૈતદર્શન બ્રહ્મને નિર્વિકલ્પ અથવા શાંત પ્રતિપાદન કરે છે અને તેના વિકલ્પના હેતુરૂપે તત્વ અતત્વથી અનિર્વચનીય માયાનો સ્વીકાર કરી વિશ્વતત્વની વ્યવસ્થા કરે છે, ત્યારે આ કાશ્મીરકોનુ શિવાદ્વૈતદર્શન માયાનો સ્વીકાર કર્યા વિના શિવ-શક્તિનુ યામલરૂપ માને છે, અને તને સ્પદવાળુ સ્વીકારે છે, અને પ્રત્યભિજ્ઞાના ઉદયમા અણુઉપાય શક્તિ ઉપાય અને શાભવ ઉપાય એમ ત્રણ પ્રકારના કનિષ્ટ, મધ્યમ અને ઉત્તમ યોગનુ વિધાન કરે છે આ દર્શનમાં આત્મવ્યુહ, વિદ્યાવ્યુહ અ શવ વ્યુહ એવા ત્રણ વ્યુહમા સાખ્યોના પચ્ચિસ તત્વો, માયા, કલા, વિદ્યા, રાગ કાલ અને નિયતિ, તથા શુદ્ધ વિદ્યા ઇશ્વર. સદાશિવ શક્તિ અને શિવ મળી છત્રીસ તત્વો સ્વીકારે છે અને પચ્ચીસને અશુદ્ધ અધ્વાના માયાદિ છ કચુકોને મિશ્ર અધ્વાના, અને શુદ્ધવિદ્યાદિ પાંચ તત્વોને શુદ્ધ અધ્વાના માને છે, અધ્વશુદ્ધિ કરવામા તેઓ મત્રને અમોઘ સાધન માને છે. મત્ર શાસ્ત્રની અને તેના ભીતરમા રહેલા ઉપાસના કાડની મીમાસા આ દર્શન જેવી રીતે સ્પષ્ટ કરી શકે છે તેવુ ઇતર દર્શન કરતું નથી. આ સપ્રદાયનો મુખ્ય આધારગ્રથ શિવ સૂત્રો તથા શક્તિ સૂત્રો છે, અને સ્પદકારિકાદિ ગ્રંથો તેનુ ઉપબૃહણ છે.

કુમારી સરયુબાળા

(લેખક—ગૌરીશંકર મોતીરામ ભટ્ટ, બી. એ.)

પ્રકરણ ૫ મું.

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

તપોવનમાં આવેલા કણ્વાશ્રમ માંહેલા પુષ્પોદ્યાનમાં સખીઓ સાથે ફરતી કુમારી શકુંતલા અથવા ગંધર્વોદ્યાનમાં સખી મહાશ્વેતા સાથે રમતી કાદંબરી અથવા અલકા નગરીના બાલોદ્યાનમાં પવન ચંદ્રિકાને અજવાળે બેઠેલા યુગલો જેટલાં સૌન્દર્ય અને આનંદ આપે તેટલો આનંદ કુમારી સરયુબાળા અને તેની સખીયોનો સમુહ આપી રહ્યા છે પાસેના બાગમાંથી નીચનો રાગનો ધ્વનિ આવ્યો—

ખીલ્યાં મધુરાં પુષ્પ કુંજમાં હો બ્હેન,
ચાલો ચતુર તેને સુંઘવા (ધ્રુવ)
રસના ભરેલ રૂડાં, અનુપમ એ દિવ્ય ઘણાં.
કોમળ ફુલડાંને શિર ધારવા હો બ્હેન. ચાલો૦
આવી રૂડી વાડીઓ ને સરવર રૂપાળાં.
ઉપકઠ હંસને જગાડવા હો બ્હેન ચાલો૦
તરૂઓની છાય પડી જળમાં રૂપાળી,
મંજરીએ પુષ્પ મ્હેક મ્હેકે હો બ્હેન. ચાલો૦
પક્ષીઓ કલ્લોલ કરે સરવરના મધ્ય રહે,
સંદેશા એ તીર ભણી મોકલે હો બ્હેન. ચાલો૦

વનવાટીકા, વનવેલી, મધુમક્ષિકા, પુષ્પા વગેરે સખીઓ સાથે સરયુબાળા પ્રવેશ કરે છે સરયુબાળાનું વય જાણે તે સોળમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરતી હોય તેમ લાગતું હતું. તેનું સુકોમળ શરીર, તેનો ગુલાબી પહેરવેશ ગુલાબના પુષ્પો સાથે જાણે હરિફાઈ કરતાં હોય તેવાં લાગતા હતા. તેના અંગોમાં યુવાવસ્થા ધીમે ધીમે સંચાર કરી રહી હતી. ગમે તેમ થાય પણ યુવાવસ્થા પોતાનો તેનાપર પૂરેપૂરો અમલ ચલાવશે એમ લાગતું હતું.

"અલી સરયુ. જોને તું તો જાણે થાકી જ ગઈ તારૂં મુખ તો જાણે રાતું ચોળ. ગજગામિની, તારી ચતુરાઈ ક્યાં ગઈ? જોને મલયાચળનો મધુરો પવન કેવો વાય છે!"

"ખરૂં છે, બ્હેન વનવાટિકા પુષ્પોની સુગંધ કેસરનો ટહુકો મોતીની માળાઓ અને રત્નોનો પ્રકાશ કોને ન ગમે? સખી ભાન ભૂલે એમાં શી નવાઈ? એ ન બોલે તો-પણ કંઈ કારણ છે"

"શું! વનવેલી" પુષ્પાએ પૂછ્યું.

માને છે. ખબર ચેતન પોતે જ જગત તણા જીવરૂપે સ્વેચ્છાથી.

"એ તો સ્હેજ. મધુમક્ષિકા પણ સરયુ જેવી થઇ જશે કે શુ ?"

બધા હસી પડ્યાં. સરયુબાળા બધાની સામે તાકીને જોઇ રહે છે ને જેમ કઈ ક્રોધમાં હોય તેવી ભમર કરીને છેવટે હસી પડે છે મધુમક્ષિકા કઇ બોલવા જાય છે એટલામાં વનવાટિકા બોલી.

"સરયુ બ્હેનના મનોરથ મનમાજ દોડી રહ્યા છે. પતિનું નામ સાભળતાં મ્હોડુ કેવુ મલકાય છે? ગુલાબી રંગ કેવા છવાય છે? અને તે છુપાવવા કેવુ આડુ જોવાય છે"

"બ્હેનો આ શુ?" સરયુથી ન રહેવાયુ.

"આ અમારે શુ, સ્વતત્ર મટીને પરતત્ર થવામાં મન રોકો તોય અમારે શું? શુ મેના મીઠુ મીઠુ બોલીને પાજરામા નથી પુરાતી? શુ સારસની જોડી ઝુરી ઝુરીને નથી મરતી?"

"પુષ્પા, એટલે શુ પ્રેમ એ બધન છે?" સરયુએ પૂછ્યુ.

"ના પણ તમે કયા તમારા પ્રેમને એક ઠેકાણે બાધી દીધો છે? તમારે મન તો હમણા ' વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્ ' છે."

"હા ખરૂ પણ બ્હેન. જુઓ પેલુ કોઇ આવતુ હોય એમ જણાય છે કોણ હશે એ? ઘોડેસ્વાર છે. કેવુ તેનુ સુંદર મુખ ' કેવી તેની છટા?"

"મધુમક્ષિકા. તુ કેમ બોલતી નથી ' તેનુ સુંદર મુખ અને કુવારાને મન સુખ. કેમ ખરૂં કેની '" પુષ્પાએ ટાપસી પુરી

"અરે હા, હા." સૌએ હાસ્ય કર્યું

ઘોડેસ્વાર પુર જોસથી ઉદ્યાનના ઝાપા સુધી આવ્યો. ઘોડાને ઝાપાના લાકડે બાધીને ત્વરાથી અદર આવ્યો તેણે ઘણી મુસાફરી કરી હોય અમ તેના ચ્હેરાથી જણાતુ હતુ.

"બાળાઓ, તોરણાનો ગઢ આજ કે ' પડિત જનાર્દન અહિજ રહે છે કે?"

"હા, એજ આ ઉપવન આ રહ્યા તેમના કુમારિકા સરયુબાળા."

મુસાફરને વિજળીનો આચકો લાગ્યો હોય તેમ થયુ તનાથી કઇ પણ બોલાય એટલી શક્તિ રહી નહિ. સરયુબાળા પણ નીચુ જોઇ રહી પૃથ્વી ખણવા લાગી, પ્રિય વાચક, સ્વર્ગ અને મૃત્યુ લોકનો આ પ્રસગ ઘણોજ ન્યારીક છે હૃદય હૃદયને એચે એ એક નવાઈની બાબત નથી. મનુષ્યો પોતાના સ્થૂળ સ્વરૂપને ભૂલી જઇને સૂક્ષ્મ બને છે, પ્રાણુ પ્રાણુનો સચાર થાય છે, જગત માત્રને તે વખતે ભૂલી જવાય છે ને બે વ્યક્તિ એક રૂપ બને છે. પરમાત્મા સિવાય જગત્માં કાંઈ જ નથી તેનો તે વખતે અનુભવ થાય છે.

સરયુ અતિથિને આવો કહેવાનુ પણ વિસરી ગઇ હૃદયે તે પહેલા આવકાર આપી દીધો હતો. મુસાફરને આવકારની જરા પણ દરકાર ન હતી. સૂર્ય મેર બેઠો હતો. ચદ્રના અજવાળાથી ચામર રૂપેરી તેજ પ્રસરી રહ્યુ હતુ. સર્વત્ર આનદ આનદ જેવુ લાગતુ હતુ. મુસાફરને વૃક્ષો પણ આવકાર આપી રહ્યા હતા.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

"રઘુનાથસિંહ, લક્ષ્મી બ્હેન શું કરતા હશે ?"

રઘુનાથે જવાબ ન આપ્યો. તેણે એક ઉંડો નિ:શ્વાસ મુકયો.

"તમારૂં મન વ્યાકુળ થાય તેવા પ્રશ્નો હું નહિ પુછું પણ કહો શિવાજી મહારાજ તમારી ઉપર શાથી પ્રસન્ન થયા ?"

"સરયુ, માત્ર પ્રસન્ન કરવા એજ મારો હેતુ નથી. આપણે આપણું કર્તવ્ય કરીએ તો જરૂર તે પ્રસન્ન થાય."

"ત્યારે બ્હેનને તો તમારી સાથે રાખો " સરયુએ કહ્યું.

"શિવાજી મહારાજના કામમાં રોકાયો છું તે પુરૂં કરૂં એટલે બ્હેનની ખબર લેવા જાઉં. મારા અંતરમાં અહોરાત બ્હેન યાદ આવ્યા કરે છે. એ બિચારી દુષ્ટ રાક્ષસના પંઝામાં છે. શિવાજી મહારાજે પોતાની જાતને પણ ધર્મ ખાતે અર્પી દીધી છે તો પછી મારા જેવા યુવાનોને પોતાનું બલિદાન આપવું એમાં શું ? આ જમાનો પલટાય છે. મોગલ સલ્તનત હવે ડોલવા લાગી છે. પ્રભુ કરશે તો સૌ સારા વાના થશે. ધર્મનો ધ્વજ હિંદના એક ખુણાથી બીજા ખુણા સુધી ઉડશે. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું છે કે જ્યારે જ્યારે ધર્મનો લોપ થાય છે ત્યારે હું જન્મ લઉં છું અને અધર્મનો નાશ કરીને ધર્મની સ્થાપના કરૂં છું. ન કરે નારાયણ અને શિવાજી મહારાજના પાસા સીધા પડે તો પછી પૂછવાનું જ શું ?"

"પણ તમે સ્વદેશ કેમ છોડયો ?" સરયુએ ટાપસી પુરી.

"આપણે જ્યાં જઇએ ત્યાં સ્વદેશ. ભારતભૂમિ આપણી જ માતા છે ને ? રજપુતોમાં શુરાતન હશે તો તે પોતાના પરાક્રમથી જ કીર્તિ મેળવશે."

"ત્યારે તો તમે કીર્તિની ખાતર જ બ્હેનને તજી એમ હું માનું છું."

"ના સરયુ, એમ નથી. મેં જોયું કે દુષ્ટ ચક્રરાવના પાશમાંથી નીકળવું એ કંઇ સહેલી બાબત નહોતી. જોધપુરના દરબારમાં અને ખુદ રાણી પાસે એ દુષ્ટે ખુબ સત્તા જમાવી છે. મહારાજા અજીતસિંહજી ગાદી ઉપર આવે અને આપણને ન્યાય મળે એ તો પુત્ર મોટો થા, પરણાવીશ એના જેવું થયું. ગમે તે ઉપાયે મારે તો પિતાનું વેર લેવું છે. બ્હેનને છોડવવી છે. કીર્તિ સંપાદન કરવી છે.

રઘુનાથસિંહ બોલતો બંધ થયો અને ખુબ ઉંડા વિચારમાં ઉતરી ગયો. આસપાસનું જગત્ તેને મન મિથ્યા ભાસવા લાગ્યું. માત્ર એકજ દિશાએ તેનું મન ચોંટી રહ્યું હતું. સરયુ તો માત્ર બાળક હતી, તે એટલી ઉંડી બાબતોમાં મન રોકી ન શકી.

"સરયુ, સરયુ" એવો અવાજ આવતાં સરયુ વિજળીની માફક ગુમ થઇ, જેમ કોઇએક વાદળામાં સતાઇ જાય તેમ સતાઇ. એ અવાજ તેના પિતા જનાર્દનનો હતો. જનાર્દન જાતે સુસ્ત બ્રાહ્મણ હોઇ તે આચારવિચારમાં જરાપણ કચાસ નહિ. સવાર સાંજ માતાની પૂજા તથા ધ્યાનમાં બેસીને પોતાનો વખત વ્યતિત કરતો. લોકો પેટનું કામજ કરે છે, દેવનું કામ કેમ નહિ કરતા હોય તે વિચાર તેના મનમાં આવતો.

રઘુનાથસિંહે એક બીજો નિશ્વાસ મુકયો. તેના મનમાં સરયુના વિચાર પણ આવવા લાગ્યા. "સરયુ એ એક બ્રાહ્મણની પુત્રી, પોતે રહ્યો રજપુત. સરયુનું લક્ષ તેના ઉપરજ

હતું. સરયુ સાથે પ્રેમમાં કેમ પડાય ? સરયુ તેને ગમે તેટલી ચહાતી હોય પણ તે કદિ પણ એક ન થઇ શકે.

પ્રેમની આડે કશું આવી શકતુ નથી એ સાચુ, પણ સમાજના બંધારણ પ્રમાણે સાચો પ્રેમ હોય તેને પણ બદલી નાખવો પડે છે."

એટલામા રઘુનાથસિંહે પોતાના ઘોડાનો ખોખારો સાભળ્યો. પોતે ઘોડાની સેવામા હાજર થઇ જવુ જોઇએ એમ ધારીને બગીચામા ગયો, ઘોડાને જઇને પપાળ્યો, થોડુંક ઘાસ નાખ્યુ. "બિચારૂ ગરીબ પ્રાણી એને પ્રભુએ અવાચક બનાવ્યુ એટલે એ પોતાનુ હૃદય શી રીતે ખોલે ? પ્રાણી માત્રની એ દશા છે હૃદય દરેકને છે માત્ર તેને સાચી રીતે જોવુ એટલુંજ કામ છે."

આમ ઉપરા છાપરી તેના વિચારો બદલાવા લાગ્યા જમવાનો વખત થયો એવી ખબર આવતાં જમવાના ઓરડામા ગયો જનાર્દન એક પાટલા ઉપર બેસીને ધ્યાન ધરી રહ્યા હતા. સરયુ પીરસવા લાગી. સરયુ તેના ચહેરા પરના તમામ ભાવ વાચતી હતી.

(અપૂર્ણ.)

पापनुं मूळ.

(અનુવાદક—વાડીલાલ કાકુભાઈ સંઘવી.)

સંસારમાં જન્મ લઇ ઘણે ભાગે મનુષ્ય પાપ કરી આલોકનુ સુખ અને પરલોકની ઉત્તમ ગતિને બગાડે છે. મનુષ્યને આવા આડા રસ્તે દોરનાર કોણ હશે, અને પાપનુ મૂળ શુ એ શાસ્ત્રાનુસાર જોવા જઇએ તો લોભને પાપનુ મૂળ કહ્યુ છે લોભથી જ મનુષ્યના શીરપર પાપનો બોજો વધતો જાય છે, અને તેને લઈ મનુષ્યને કુમાર્ગનુ જ અવલબન કરવું પડે છે, અને છેવટે મનુષ્યને જીવનના પવિત્ર ઉદ્દેશથી વિમુખ રહી દુખસાગરમાં ડુબી જવુ પડે છે

માત્ર લોભને વશ થવાની સાથે જ કામ, ક્રોધ, મોહ, અભિમાન, ગર્વ, પરાધિનતા, ક્ષમાહિનતા, નિર્લજતા, લક્ષ્મીનો નાશ, ધર્મહાનિ, કુચિન્તા અને કુકીર્તિ વગેરે પ્રચડ મૂર્તિની માફક મનુષ્યને સામે આવી ગ્રહી લે છે વળી કૃપણતા, અપરિમિત વિષય-તૃષ્ણા, કુકર્મ તરફ તીવ્ર પ્રવૃત્તિ, દ્વેષ, વિદ્યાનો અહંકાર, શારીરિક સૌન્દર્ય તથા ઐશ્વર્યનુ ભારે અભિમાન. સર્વ જીવોનુ અહિત થવાની ઈચ્છા, સર્વની મર્યાદાનો લોપ, મીત્રનો અવિશ્વાસ, દરેકની સાથે શત્રુતા વગેરે દુ:ખમાં વધારો કરનાર સર્વ બાબતનુ મૂળ લોભજ વિદ્યમાન છે, અને પરદ્રવ્ય હરણ, પરસ્ત્રીગમન, પરનિંદા, ઈર્ષા, અન્યની ગુપ્ત બાબત જાણવાની ઉત્કંઠા, પોતાની બડાઇ, મત્સરતા, વગેરે અનેક પાપ પ્રવૃત્તિઓનો જન્મદાતા લોભજ છે.

એક વખત લોભના દુર્ભેદ્ય ફંદામાં ફસાઇ ગયા પછી પાર પામવું બહુજ કઠણ છે.

બાલ્ય, કૌમાર અને યૌવન સર્વ દશાઓમાં લોભ માણસના મસ્તકપર આરૂઢ રહે છે, વૃદ્ધાવસ્થાને લઇ શરીર જીર્ણ થાય છે, પરંતુ લોભ જીર્ણ થતો નથી. લોભથી થતી પ્રવૃત્તિઓની હંમેશા પૂર્તિ રહેતી હોવાથી લોભ અટલ, અચળની માફક હંમેશા સ્થિર, નિશ્ચલ થઇ રહે છે. જેમ દરેક નદીઓનો પ્રવાહ સમુદ્રમાં ચાલુ વહ્યા કરે છે, છતાં સમુદ્ર ભરાઈ જતો નથી, તેમ હંમેશા લાભ મળતાં છતાં લોભનું વિશાળ હૃદય નહિ ભરાતાં ખાલીજ રહે છે સારાંશ એ કે, લોભની કદિ શાન્તિ થતી નથી લોભ મનુષ્યના લોહી, હાડકાં, મેદ, મજ્જાને મળી જઇ, તેના અંશરૂપ બની, શરીર, ઇન્દ્રિય, મન અને બુદ્ધિ સર્વને પોતાના દાસાનુદાસ બનાવે છે

ફક્ત વિદ્યારહિત મુર્ખનેજ નહિ, પરંતુ સર્વશાસ્ત્ર પારંગત પંડિત ચુડામણિને પણ લોભ પોતાની જાળમાં ફસાવે છે અપરિમિત બલશાળી તથા અસીમ કૌશલી લોભથી સડવાથી વિદ્યાની વિભૂતિ બગડે છે, અને પાંડિત્યનો પરાજય થાય છે એકજ વખતના લોભથી વિદ્વાન પંડિત વિદ્યા તથા પાંડિત્યની પવિત્ર વિશેષતાઓથી વર્જિત બની મૂર્ખોના દોષપૂર્ણ ફલ પ્રગટ કર્યા કરે છે, અને તેથી વિદ્વાન—અવિદ્વાન, પંડિત—અપંડિત સર્વ એકરૂપ બની ભગવાનના પૂણ્ય રાજ્યમાં વિષમ પાપનો વિસ્તાર કરતા રહે છે, અથવા લોભી વિદ્વાન, લોભી મુર્ખથી પણ વધારે ભયાનક થાય છે મુર્ખ લોભી બુદ્ધિની અલ્પતાને લઈ જે પાપમય કાર્યની વાત સ્વપ્નમાં પણ જાણી શકતો નથી, તે વાત વિદ્વાન લોભી સૂક્ષ્મબુદ્ધિના પ્રભાવથી કૌશલ્યપૂર્વક સ્થિર કરી, તેના અનુષ્ઠાનથી સંસારને ભારે હાનિ પહોંચાડે છે મુર્ખ લોભીઓની સ્થૂલ બુદ્ધિથી આચરિત પાપરૂપી કાર્યની વાત લોકો સામાન્ય ચેષ્ટાથી જાણી શકે છે, અને તેથી તેઓ અનાયાસે રાજદંડથી દંડીત થઇ ભયને લીધે ફરી તેવું કાર્ય કરવા તૈયાર થતા નથી પરંતુ વિદ્વાન લોભના અપૂર્વ કૌશલ્યપૂર્વક આચરિત પાપકાર્યનો પત્તો મેળવવો એ કદાચ બ્રહ્માને પણ અસાધ્ય છે. વિદ્વાન લોભી રાજવિધિ તથા સામાજીક શાસનના મસ્તકપર પદાઘાત કરી સમાજનું સર્વનાશ સાધન કર્યા કરે છે જે વિદ્યા અજ્ઞાનનો અંધકાર દૂર કરવાવાળી છે, તે લોભના આધારમાં પ્રવેશ કરી આવી શોચનીય મુર્તિ ધારણ કરે છે.

મહાભારતના શાન્તિપર્વમાં લખ્યું છે કે, લોભી વિદ્વાનગણ એ ઘાસથી ઢાંકેલા કુવાની માફક છે. લોકો ઉપર ઘાસ જોઇ, નીચે કુવો હશે એવું અનુમાન કરી શકતા નથી સાધારણ ઘાસવાળી જમીનપર ચાલવામાં જેમ કોઇ પણ જાતની ઉપાધિની આશંકા રહેતી નથી તેમ નિર્ભય ચિત્તથી તે કુવાપરની ઘાસપર ચાલવામાં લોક અંદરના કૂવામાં પડી મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરે છે. એમજ ઘાસથી ઢંકાએલા કૂવાની માફક લોભી વિદ્વાનોનાં કુટિલ હૃદય, મોઢાપરના મધુર વાક્યોના આડંબરથી ઘેરાયલા રહે છે.' આવા નીચ આશયવાળા લોકો ધર્મપ્રચારક બની ધર્મોપદેશના બહાને બીજાઓને નુકસાન કરી સંસારને ઠગતા રહે છે. કેવળ સંસારને ઠગવાથીજ પાર પામી જાત, તો તો લોભીઓના લોભનું કદાચ સમર્થન પણ થઈ શકત, પરંતુ લોભી માણસ લોભથી પુષ્ટ થવાવાળી સંપૂર્ણ ઇન્દ્રિઓને પોતપોતાની ઇષ્ટ વસ્તુઓમાં નિયુક્ત કરી જગતનું અકલ્યાણનું સાધન કરતા પોતાને પણ અસીમ અનર્થનું કારણ થઇ પડે છે.

આ સુખ દુઃખમય સંસારમાં સુખ, લાભ સર્વ મનુષ્યોને માટે સુસાધ્ય હોવા છતાં પણ લોભી માણસ લોભને વશ બની દરેક ઇષ્ટ વસ્તુને તિલાંજલી દઇ રહ્યા છે. ચારે તરફ

સુખ લાભની પરમ પુણ્યમયી વસ્તુઓ ભરી પડી રહી હોવા છતાં પણ તે અશાન્તિ રૂપી અગ્નિથી હરહમેશ બળી રહે છે ખીલેલા ફુલોનું સુગંધમય સ્વર્ગીય સૌન્દર્ય, અરૂણોદયની મનમોહક છટા, સુદૃશ્ય મનભાવન પક્ષીઓની જુદી જુદી જાતની મધુર વાણી, સમુદ્રની કલ્લોલમયી સુગંભીર ગર્જના, જુદીજુદી ઋતુઓની જુદીજુદી અકથનીય શોભા, પ્રેમપયોનિધિ પત્નીનો સેંકડો સુખતરંગ ઉછાળવાવાળો પવિત્ર પ્રેમપ્રભાવ અને પરમેશ્વરની મહિમા બતાવનારી કરોડો સુખોલ્લાસમયી સામગ્રીઓની વચ્ચે રહી તે લોભી માણસ ફક્ત સ્વર ચિત્ત નિર્જળ દુઃખરૂપી કૂવામાં અભ્યન્તરસ્થ કાંટાથી ભોંકાઈ રહ્યો હોય છે. પ્રભુ ! આ ઘોર કલહ યન્ત્રણામય પાપોત્પાદક લોભથી પાર પામવાનો ઉપાય શું ?

ઉપાય અવસ્ય છે. સનાતન ધર્મશાસ્ત્રોમાં ઉપાય બરાબર બતાવ્યો છે. લોભને જેમ પાપનું મૂળ બતાવ્યું છે, તેમ શાસ્ત્રમાં વિચિત્તતાને લોભનું મૂળ કહ્યું છે. અજ્ઞાનથી જ વિચિત્તતા ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથીજ મનુષ્ય લોભને વશ થઈ દોષોનો આધારભુત બને છે. જ્યારે જ્ઞાન, લાભના દ્વાર સ્વરૂપ વિદ્યા પણ મનુષ્યને લોભથી બચાવી શકતી નથી, તો માત્ર વિદ્યાયોજ વિચિત્તતા તથા લોભથી બચાવનાર પુણ્યમય જ્ઞાનનો વિકાશ થઈ શકતો નથી જ્ઞાનના વિકાસ માટે ભીષ્મદેવે રાજરાજેશ્વર મહારાજા યુધિષ્ઠિરને જે અમુલ્ય ઉપદેશ આપ્યો છે, તે મહાભારતના શાન્તિપર્વમાં નીચે પ્રમાણે છે —

"હે કુરૂનન્દન ! ક્રોધ, મદ, સ્વપ્ન, હર્ષ, શોક અને અભિમાન એ લુબ્ધબુદ્ધિ માણસને જ મળે છે. આ લોભયુક્ત માણસને અશિષ્ટ જાણવો. હવે શિષ્ટજન કોણ છે, તે સાંભળો. હે ભારત ! જેને સંસારમાં ફરી જન્મ હોવાનો તથા નરકનો ભય નથી, પ્રિય અને અપ્રિય વસ્તુઓને જે હમેશાં સરખી જ માને છે. વિષય સુખમાં જેનું મન ફસાતુ નથી, શિષ્ટાચાર તથા ઇન્દ્રિઓનુ દમન જેને પોતાની વસ્તુ સ્વરૂપ છે, સુખ અને દુઃખ જે સમાન જાણે છે, સત્ય જેનું પરમ અવલંબન છે, જે પોતે જ દયાવાન તથા દાનશીલ હોવાથી પારકુ ધન લેતા ડરે છે, જે પિતૃ, દેવતા તથા અતિથિઓને તૃપ્ત કરવામાં હંમેશાં તત્પર રહે છે. જે સર્વને હિતકારી, ધીર, ધર્મ પાળક તથા સર્વ સાધારણના ઉપકારને માટે પ્રાણ આપવાને તૈયાર હોય છે, એવા ધાર્મિકોને કોઇપણ ધર્મના રસ્તેથી હઠાવી શકતું નથી. જે સત્યના રસ્તે સ્થિત છે, તેને કોઇનો ડર નથી, તે ચચળ તેમ જ ઉગ્ર સ્વભાવી પણ નથી. એવા ધાર્મિક સાધુઓની હમેશાં સેવા કરવી જોઇએ. જે નિષ્કામ, નિર્ભય, નિરહંકાર તથા ક્રોધ રહિત છે, તેની હમેશા ઉપાસના કરવી જોઇએ હે યુધિષ્ઠિર ! ધન તથા યશ મેળવવાને માટે જે ધર્મ કરતાં નથી, શરીર ધારણને માટે ભોજનનુ જેમ પ્રયોજન છે, જે ધર્મને પણ તેજ પ્રમાણે જરૂરનુ જાણે છે, જે ધર્મનો આડંબર કરતા નથી, સત્ય અને સરલતા જેનુ અવલંબન છે, હે કુન્તીતનય ! તમે પૂર્ણ પ્રેમથી તેની સેવા કરો. તેની સાથે પ્રેમ હોવાથી ફરી કુરસ્તે જવું પડતું નથી. બેટા ! તું ઇન્દ્રિઓને વશ કરી એવા જ સાધુઓનો સત્સંગ કર."

અજ્ઞાનથી, અજ્ઞાનજનિત વિચિત્તતાથી તથા વિચિત્તતાજનિત લોભથી બચવાનો ઉપાય એ સાચા સાધુઓનો સત્સંગ જ છે આ ઉપાયનુ અવલંબન લઇ સત્યના રસ્તાના મુસાફર બનવાથી પાપમા ફસાવાનુ બનતું નથી, પાપ કરી સમાજનુ સર્વ નાશ કરવાનો અવકાશ મળતો નથી, અને સાથે પોતાને પણ સંસારમા અમૃતને બદલે વિષ મળી જઈ અશાન્તિની જ્વાળામાં અટવાઇ પડવાનુ બનતું નથી

—નિગમાગમચન્દ્રિકા.

आत्मानी आकर्षक शक्ति

(લે. ડૉ. વેણુવિહારી)

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

પાઠ ૧૧ મો.+

આકર્ષક શક્તિ કેંદ્રોત્સર્જીત કરવાની ત્રણ રીતો—અંતઃશ્ચિત્રપદ્ધત—અનાહત ચક્ર પદ્ધત—સ્નાયુ-પદ્ધત.

આકર્ષક શક્તિના કેંદ્રોત્સર્જીત કરવાની ત્રણ રીતો—ગમે તે પદ્ધતનો અભ્યાસ કરવો હોય તો તેને માટે શાંત અને ઉપાધીરહીત જગ્યા જોઈએ કે જ્યાં તમને કોઈ પ્રકારની ઉપાધી ન નડે એવો ભવ્ય ઓરડો અગર સ્થળમા જઈ તમારા શરીરને કોઈપણ પ્રકારની સંકોચ અગર અડચણ ન પડે એવી સ્થિતિમા તમારા શરીરને પડ્યુ રહેવા દ્યો, કે જે સ્થિતિમા શરીર કોઈપણ હાલચાલ ન કરે, તમારા શરીરના પ્રત્યેક સ્નાયુઓ શિથીલ અને મન નિર્વિકારી બને ત્યા સુધી તેવીજ સ્થિતિમા પડ્યા રહો. અને જ્યાં તમારા મન ઉપરની સ્થિતિ પ્રમાણે બને કે પછી આ નીચે આપેલી ત્રણ કૃતિઓમાથી તમોને જે રીત ગમે તે એક કૃતિનો અભ્યાસ શરૂ કરો. અને પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરવાની વિદ્યાનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો.

અંતઃશ્ચિત પદ્ધત.—ઉપર જણાવી ગયા તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતાં જે તમારા હૃદયમાં પહેલો વિચાર સ્ફુરે તે વિચારને સ્પષ્ટ અક્ષરે એક કાગળ પર ટાંકી લો. દાખલા તરીકે ધારો કે, તમારે અ નામના માણુસને તમારી સાથે બાહેરગામ એટલે કે મુસાફરીમા સાથે લેઈ જવો છે તો આ સ્ફુરેલુ વાક્ય તમારે સારા અક્ષરે એક કાગળ પર ટાંકી લેવું, ત્યાર પછી પોતાનુ શરીર કોઈપણ રીતે ન અકડાય એવી રીતે બેશી, તે લખેલા વાક્ય તરફ એક સરખી નજર માંડી સ્થિર અને શાંત થઈ તે વાક્યના અર્થ પર, તમારા મનને એકાગ્ર થવા દ્યો, અને આ પ્રમાણેના આ માનસિક ત્રાટકમા શાંતપણે પડ્યા રહો. અંતઃશ્ચિત્ર આનુ જ નામ છે જે જે વસ્તુ મેળવવાની હોય તે વસ્તુમા મનને એકાગ્ર કરવુ આ પદ્ધતનો અભ્યાસ કરવાથી અંતઃપ્રવાહ પ્રબળ થાય છે, અને ફલદાઈ યશસ્વિ નીવડે છે.

પોતાના આરોગ્યની ક્રમે ક્રમે સુધારણુ થઈ શકે છે, એકાદા ઉત્તમ સદ્દગુણની પણ પ્રાપ્તિ કરી શકાય છે, યાદદાસ્ત વધારી શકાય છે, પોતાની જીંદગી સુધારી શકાય છે આવી રીતે પોતાની પરિસ્થિતિમા, આર્થિક, શારિરીક તેમજ પરમાર્થિક સ્થિતીઓ સુધારી શકાય છે. આ પ્રમાણે જેમ જેમ તમો તમારા હિત માટે પારકાનુ ભુંડુ ન કરતા અગર બીજાને ઉપાધી થાય એવા ખોટા અને ખરાબ સંકલ્પોને તજી આ ઉપર પ્રમાણેનો અભ્યાસ

+ ગયા અંકમાં પાઠ ૧૫—૧૬ છે ત્યાં ૯—૧૦ જોઈએ.

કરશો તો તમોને દરેક બાબતનો ત્વરિત જશ મળશે તમારી માગવાની વસ્તુઓ પ્રત્યક્ષ અગર અપ્રત્યક્ષરીતે બીજાના હીતમા વીરોધી નહિ હશે તો તે પ્રત્યેક વસ્તુ તમોને સ્વલ્પ પ્રયાસે પ્રાપ્ત થશે.

અનાહત ચક્ર પ્રદ્ધતઃ—પક્વાશયની પાછલી બાજુએ પૃષ્ટવંશ રજ્જુવત્ એક જ્ઞાનતંતુનું જાળુ હોય છે તેને અનાહત ચક્ર Solar Plexus એટલે કે જેને પચોડી યાને આબોધ કહેવામા આવે છે તે છે આના સબંધમા કેટલાક શાસ્ત્રવેત્તાઓનો એવો મત છે કે તે મજ્જાતંતુ સ્થાન નથી, પણ તે એક સ્વતંત્ર બિંદુ જ છે. ગમે તેમ હો એ વાદમા ઉતરવાની આપણને કાંઇ જ જરૂરત નથી, શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયા, હૃદયના ધબકારા ઇત્યાદિ અનિશ્ચિત શક્તિ તેમજ નૈતિક વર્તણૂકનો આધાર સર્વસ્વ આ ચક્ર ઉપર જ રહેલો છે. એટલું જ નહિ પણ કેટલાક માણસ શાસ્ત્રવેત્તાઓ એટલે સુધી સિદ્ધ કરી આપે છે કે આકર્ષકશક્તિનું મધ્યબિંદુ હોય તેના વડે એટલે કે તેની સહાયતાથી બીજાના મનમા ક્ષોભ એટલે કે લાગણીઓ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, અગર તો બીજાના તરફથી આવતો આઘાત ઝીલી શકાય છે. એવા આઘાત પ્રત્યાઘાત ઝીલવા પ્રેરવાની પદ્ધત નીચે પ્રમાણેની છે.

એક શાંત નિર્જન કે જ્યા કોઇ પણ પ્રકારની ધાંધલ અગર ગડબડાટ ન હોય તેવા સ્થાનમા જઇ, શરીરને વજનદાર થઇ પડે તેવાં કપડા ઉતારી મુકે છે, પછી પલંગ અગર કોચ યાને સપાટ જમીનપર મૃદુ શય્યાપર પોતાના શરીરને નિશ્ચિતપણે પડયુ રહેવા દે છે. આ પ્રમાણે શરીર શાંત થતા, પ્રાણાયામ કરવા મંડી પડે છે, પ્રથમ પુરક કરી છાતી ફુલાવે છે અને પછી કુંભક કરી છાતીને દબાવી પેટને ઢીલું મુકે છે, એટલે કે પેટ એની મેળે ફુલે છે. આ કુંભકની ક્રિયા ચાલુ હોય તેવી સ્થિતિમાં પેટ અને છાતીને દબાવે છે, આ પ્રમાણે કુંભકમા અવરનવર બે ચાર વખતે પેટ અને છાતીને દબાવે છે, અને છાતી તથા પેટને અનુક્રમે ફુલાવે છે અને પછી રેચક કરે છે. (આ સમયે, અગર તો કોઇ પણ વખતે આ પુસ્તકમા જણાવેલી શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયા કરતી વખતે શ્વાસ લેવો અને છોડવો તે ધીમેથી, એક સરખી રીતે શ્વાસને મધ્યે જ ન મળી જતા છોડવો જોઇએ) પછી એક મિનિટની વિશ્રાંતિ લેઇ, પાછી આજ ક્રિયા કરવી. ચાલાક અભ્યાસીઓ તેમજ વાચકો આશાંતનો ભાવાર્થ સમજી ગયા હશે આ અભ્યાસવડે અનાહત ચક્રની આસપાસના અવયવો હાલે છે જેથી કરીને તે અનાહત ચક્રપર આ ક્રિયાનું ઉત્તેજક વ્યાયામરૂપે પરિવર્તન થાય છે અને તેનો કાર્ય કારણ સબંધ એવો છે કે આ બાની રીતનો અભ્યાસ કરતી વખતે મનને ઇચ્છિત વસ્તુપર સ્થિર કરવુ, એટલે કે અનાહત ચક્ર ઉર્ફે નર્વ્હસ બેટરી ઉત્તેજીત થતી વખતે, તે અનાહત ચક્ર તે નર્વ્હસ બેટરી, તમોએ મનપર સ્થિર કરેલા વિચારના મોજાઓને ચોતરફ ફેલાવે છે, અને પછી તે મોજાઓ, જે માણસના હિત સબંધનાં વિષયોમા ગુંચવાયા હશે તેનું આ અનાહત ચક્રપર પરિણીમત પામશે.

આ અભ્યાસવડ બીજાપર પણ પોતાના પવિત્ર આંદોલનો મોકલાવી જંગ કલ્યાણ કરી શકાય છે એવુ આ વિદ્યામા પારાગત થયેલાઓ સ્પષ્ટપણે છાતી ઠોકીને કહે છે છતાએ આ વિદ્યાના વિદ્યાર્થીપર જેટલુ કાર્ય પરિણીમત પામે છે એટલુ અન્યપર પામતુ નથી કારણ એવું છે કે, આ વિદ્યાના અભ્યાસવડે અભ્યાસકને જે શાંતી અને સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે તેનો ઉપયોગ જ્યારે મન દુભાઇ પડી જાય છે ત્યારે તેને ઉત્તેજીત કરવા તે તરફ થાય છે.

સ્નાયુ પદ્ધત—આ પદ્ધત કદાચ તમોને વિક્ષિપ્ત લાગશે, પણ આકૃતિનો મુળ સિદ્ધાંત એવો છે કે, બુદ્ધિ કલ્પના, ગુરૂત્વાકર્ષણ વિદ્યુત્ અગર તો સ્નાયુની હીલચાલ ઇત્યાદિક જણાતી શક્તિનો ઝરો કેવળ એકજ છે એકજ શક્તિ સમુદ્રના જુદાં જુદાં મોજાંઓ છે. જો કે આ જણાતા ભિન્ન છે પણ તે એકજ છે, આ પદ્ધત નીચે મુજબ છે:—

એક ઓરડીમાં જઈ તમોને પુરી લ્યો અને આ પાઠના પહેલા ભાગમા બતાવ્યા પ્રમાણેની જ્યારે તમોને શાંત સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ઉભા થઈ જાઓ અને શરીરને તંગ કરો, દરેકે દરેક નાડીઓ અને રગેરગ ટટાર થઇ જવી જોઈએ આ પ્રમાણેની આ ખેચ અસહ્ય થાય ત્યા સુધી કાયમ રાખો, આ પ્રમાણે કરવાથી તમારી શારીરિક શક્તિ તમે ઉત્પન્ન કરો છો અને તે વ્યર્થ જાય છે તોપણ તમારૂં મન એકજ અપેક્ષિત ઇચ્છાપર વિકાસ પામેલુ હોવાથી અને તે ઇચ્છા સફળ થાય એવો તમારો દૃઢ આગ્રહ હોવાથી આ શારીરિક શક્તિનું રૂપાંતર માનસિક શક્તિમા થશે અને તે તેજ રૂપે તમારી મુદ્રાપર ઝળકી ઉઠશે. તમારા સ્નાયુમાથી નિકળતી શક્તિ ધીમે ધીમે તમારા અંતઃપ્રવાહને જઇને મળે છે, અને તે આ સ્વરૂપે ઇતર શક્તિપર અને અપેક્ષિત સ્થિતિપર અમલ ચાલાવી શકે છે. આ અભ્યાસ ધધાદારી માટે ઘણોજ ઉત્તમ છે એક માણસે આ પદ્ધતનો એક અઠવાડીયા સુધી અભ્યાસ કર્યો તેનો વિચાર એ હતો કે 'મને મારા અમુક ધંધામાં બરકત મળવી જોઇએ' આ વિચારનું એણે દ્દઢીકરણ કર્યું, તેનું પર્યવસાન એ આવ્યું કે તેને ખરેખર તેના ધધામાં બરકત મળવા લાગી તેને પુછવામાં આવ્યુ કે હવે તુ પ્રયોગ આગળ કેમ ચાલુ રાખતો નથી તો તેણે અંતઃકરણ પૂર્વક એવો જવાબ દીધો કે 'મને તેની કાંઇજ ખબર પડતી નથી' મારી એવી ખાત્રી છે કે, જો તમો પણ તેટલી પાયરીએ પહોચશો તો તમો પણ તેમજ કહેશો બીજો એક માણસ વીમા કંપનીનો એજંટ હતો, તે ચાર પાચ માસ કાંઇ પણ કામ કરતો નહિ કેવળ સ્વસ્થ બેઠો રહેતો અને કેવળ અંતશ્ચિત્ત પદ્ધતનો અભ્યાસ કરતો અને પછી કામપર ચઢતો, અને એક જ અઠવાડીયામા તેને દસબાર ઘરાક મળતા અને તેમને વીમો ઉતારતાં તેને પાચ માસમા ખર્ચ પુરતું મળતું.

સામાન્ય લોકો ભલેને અતર્ક્ય ફળદાયી વસ્તુ હોય પણ જો તે સાદી શ્રુતિની માલૂમ પડે છે તો તે તરફ તેઓ મુદ્દલે ધ્યાન આપતા નથી તેપર વિશ્વાસ રાખતા નથી ઉલટો તેના ઉપહાસજ કરે છે તેઓની ધારણા એવી હોય છે કે સત્કૃતિનાં ફળ પણ સાદાંજ હોવા જોઇએ અતર્ક્ય હોય જ નહિ પણ તેઓ તેની ધારણામાં મોટી ભુલ કરે છે તેઓ બીચારા તે ભુલ સમજી પણ શકતા નથી, કે પોતે પોતાના વિચારથી કેવા આડે રસ્તે ઉતરી પડે છે

પાઠ ૧૨ મો.

શ્રદ્ધા કાર્યમા મદત રૂપ નીવડે છે ખરી, પણ શ્રદ્ધા એ કાંઇ જરૂરીયત વસ્તુ નથી. મેળવેલી શ્રદ્ધા—સ્વભાવિક કલ્પનાઓથી પ્રાપ્ત થતી ફતેહ ઘણીક વખતે કલ્પનાઓ એ બનાવો રૂપી સાંકળના અકોડા રૂપજ નીવડે છે.

શ્રદ્ધા કાર્યમા મદત રૂપ નીવડે છે ખરી પણ શ્રદ્ધા એ કાંઈ જરૂરીયત વસ્તુ નથી— જો કે શ્રદ્ધા આકર્ષક શકિતના પૂર્વોકત અભ્યાસમા જરૂરીઆતી ભરી નથી તોપણ શ્રદ્ધા

રાખવાથી આરંભેલા કાર્યમા ફતેહ મેળવવામા તેનો ઘણો સારી રીતે ઉપયોગ થઇ શકે છે. જે નિયમો આપણે જાણતા ન હોઇએ તેવા અજ્ઞાત નિયમો સબંધે જો શ્રદ્ધાથી કર્મ કર્યા જઇએ છીએ તો આ નવિન અભ્યાસની શરૂઆત કરનાર વિદ્યાર્થીને કેટલી બધી મુશીબતો નડે છે તે હું પૂર્ણ અનુભવથી જાણતી હોવાથી હું નીચેની સૂચના કરૂ છુ

મેળવેલી શ્રદ્ધા—સ્વભાવિક કલ્પનાઓથી પ્રાપ્ત થતી ફતેહ—શ્રદ્ધાથી જય મળે છે, એવું જો તમને કહેવામા આવે તો તેમા કદાચ નવાઈ જેવુ લાગશે. પણ હવે ધારો કે તમો અશ્રદ્ધાળુ છો. છતાંયે તમારી વ્યક્તિ આકર્ષણશક્તિના અભ્યાસમા પ્રગતિ થઇ શકશે. પણ જો તેમા શ્રદ્ધાળુ હશો તો સોનુ અને સુગંધ એકત્ર મળ્યા જેવું થશે માટે જો તમારે શ્રદ્ધાથી મળતા લાભોનો ફાયદો લેવો હોય તો—સંશયનો ત્યાગ કરો. એટલે તમોને તે ફાયદાઓ મળશેજ એની પૂર્ણ ખાત્રી રાખો અને કોઇ પણ વસ્તુ મેળવવામા મુશીબતો ભાસે છે તે કેવળ ભ્રમ છે કારણ કે તે પ્રાપ્ત કરવામા તેવી મુશીબતો જેવુ કાંઈજ નથી. અને તમો તો વળી આ આકર્ષક શક્તિના નિયમોનો અભ્યાસ કરવાને ઉદ્યુક્ત થયા છો, જેથી આ વિષયપર તમારો પૂર્ણ પ્રેમ હોવોજ જોઇએ. અને તેથી તમો મારૂં કહેવુ માનશોજ માનશો માટે તમારામા રહેલી આ સંશય વૃત્તિને હાંકી કાઢશો એટલે પછી શ્રદ્ધા દેવીના દરબારમા દાખલ થવાને તમોને મુદ્દલે શ્રમ પડશે નહિ. શ્રદ્ધા મેળવવી શ્રદ્ધાળુ બનવુ એ એક આ વિદ્યાનુ અંગજ છે એમ માનો, જો કે તમો આ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા પુરતા શ્રદ્ધાળુ થશો તોપણ શ્રધ્ધા દેવી તમને શ્રધ્ધાળુ ભક્ત પ્રત્યેનાજ પ્રેમથી નવાજશે આ આકર્ષ વિદ્યા સંપાદન કરવાની ઉત્કટ ઇચ્છા ધરાવશો તોપણ તમારૂ કાર્ય સિધ્ધ થશે.

કેટલાક જનો આ શ્રધ્ધા સંપાદનના માર્ગ સ્વિકારી સુખી થયા છે, આ માર્ગનુ અવલંબન કરનાર એક પણ માણસ નાશીપાશ થયો નથી. ગીતાજીમા પણ એમ કહ્યુ છે કે **યોય શ્રદ્ધ:સપદસ** અને મહાત્મા ક્રાઇસ્ટ પણ પોતાના બાયબલમાં એમજ કહે છે કે 'યત્ન સિવાયની શ્રધ્ધા કેવળ લુલી છે, અને શ્રધ્ધા વિનાના પ્રયત્નો લગભગ નિષ્ફળ જેવાજ છે.

ઘણી વખતે કલ્પનાઓએ બનાવરૂપી માકળના અંકોડા રૂપજ દિવડે છે.—ઉપર જણાવેલી પધ્ધતમાથી કોઇ પણ એક પધ્ધતનો પૂર્ણ અભ્યાસ કરવાથી તમારામા એટલે કે તમારી માનસિક શક્તિમા એક નવિન બળદાયક શક્તિ ઉત્પન્ન કરશે. પછી તમો ખુલી આંખે કલ્પનાની પાછળ પાછળ ચાલ્યા જાવ એટલે દરેકે દરેક બાબતમાં તમારી ફતેહ જ મળી લ્યો. પ્રથમ તો આ જરા તમારી આગળ સુખરૂપી કલ્પનાઓના સ્વરૂપે ખડુ થશે નૈસર્ગિક રીતે સ્ફુરણ પામેલી આ કલ્પનાઓ તે કેવળ પ્રાપ્ત કરેવી આ વિદ્યાનું તાત્કાલિક સ્વરૂપ છે આ પ્રમાણે આ કલ્પનાના સ્ફુરણો તે કેવળ સુક્ષ્મ સૃષ્ટિને જડ સૃષ્ટિ સાથે સંયોગ કરનારો અંકોડોજ છે એટલે કે પોતાની કલ્પના સૃષ્ટિમા ઉત્પન્ન કરેલી સંપત્તિ એટલે કે ખુલ્લા શબ્દોમા કહીએ તો આપણી પાસે ઇચ્છા શક્તિવડે આકર્ષણ કરેલા આ સંપત્તિનો વધારે બહોળો સંગ્રહ કરવાનુ તમારામાં સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

પાઠ ૨૩ મો.

આકર્ષક શક્તિના થતા વધારાની જાણ-તેને પારખી કાઢવાના મુખ્ય નિયમો-મનની એકાગ્રતા કરવાની ઉત્તમ રીત

આકર્ષક શક્તિના થતા વધારાની જાણ-પાછળના પાઠોમા જણાવી ગયા તે પ્રમાણે જો અત પ્રવાહ સયમ શક્તિનો અભ્યાસક્રમ અભ્યાસક દીન પ્રતિદીન વધારે જાય તો તેની શક્તિ અજ્ઞાનપણે વધશે એતો દેખીતુંજ છે, છતાંયે તેની શક્તિ પ્રાપ્ત થવાનું જ્ઞાન થવું પણ જરૂરીઅત્ ભર્યું છે કારણ કે તેનુ જ્ઞાન થવાથી, નૂતન શરૂઆતીયા અભ્યાસકોને તે વિદ્યા પર શ્રદ્ધા બેશી તેમનો આત્મવિશ્વાસ વધે છે જો કે અશક્તિ પ્રાપ્ત થયાનું તેમને જ્ઞાન ન હોય તોપણુ તે જ્ઞાનની ખુમારી તેમની મુખમુદ્રા ઉપર ઝળકી રહેલી હોય છે. અને તેમની રીતભાતમા પણ ઉતરેલી હોય છે

તે શક્તિને પારખી કાઢવાના મુખ્ય નિયમો.—દેખાવમા ક્ષુલ્લક પણ આચરવામાં વસમુ એવુ એકાદ કાર્ય કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી તેમા સિદ્ધતા મેળવતા ઇચ્છાશક્તિને બમણુ જોર પ્રાપ્ત થાય છે હવે એક સાધારણ દાખલો લઇએ. બને હાથમા એક એક પેનસીલ પકડી બને હાથવડ એક વખતે બે આકૃતિઓ કાઢવાનો પ્રયત્ન કરો તેમા વળી એક હાથે ચોરસ અને બીજા હાથે વર્તુળ કાઢવુ અને તે ચોરસ તથા વર્તુળ એકી વખતે જ થવુ જોઇએ, હવે આ કાર્ય કઠણ હોવાથી હુ તેમાં ફતેહ મેળવીશ જ એવી મનની નિશ્ચયાત્મ ભાવના કરી તે કાર્યનો અભ્યાસ કરૂ કરો. જ્યારે આ કાર્યમાં તમો ફતેહ મેળવશો, ત્યારે આ ઇચ્છાશક્તિના બળની તમાને ખાત્રી થશે.

હવે તમારી શક્તિ સચયની બેટરીમાં તમારી થએલી ખાત્રીને ઉમેરો, અને પછી વ્યવહારે કોઇ બાબત હાથમાં લ્યો, દાખલા તરીકે ધારો કે તમારા કુંટુબમાં કોઇક ભાંજગડ ઉભી થઇ છે, અને હવે તે ભાંજગડ ભાગવાનો તમોએ નિશ્ચય કર્યો છે, હવે તમોએ મેળવેલી આ વ્યક્તિક આકર્ષણ શક્તિનો અહીયા ઉપયોગ કરવાનો છે, માટે હવે પાછલા પાઠોમા બતાવી ગયેલા પ્રયોગમાંથી કોઇ પણ પ્રયોગ હાથમા લેઇ તેની તાલીમ શરૂ કરે, અને જ્યાં સુધી તમોને આ બાબતમા જશ ન મળે ત્યાં સુધી ફતેહ મેળવતાં સુધી ઉપરના પ્રયોગની તાલીમ શરૂજ રાખો. કટાળીને અધવચ પડતી મુકતા નહિ તો અવશ્ય તમોએ ધારેલી ઇચ્છામાં સફળતા મેળવશોજ. આ પ્રમાણે ફતેહ મળતાં દીનપ્રતિદીન તમારા ઉત્સાહમાં વધારો થશે અને તમે દરેક કાર્ય કરવાને શક્તિવાન બનશો.

મનની એકાગ્રતા કરવાની ઉત્તમ રીત—જે માણસ દાત કચરડે છે, શરીરના સ્નાયુઓ ફુલાવે છે, મોઢુ વાંકુ ચુકુ કરે છે, અને ઉદ્ધતાઇથી પોતાના કામે લાગે છે, તેની ઇચ્છાશક્તિમાં જોર હોતું નથી, જેની પ્રબળ ઇચ્છા શક્તિ હોય છે, તેનામાં ઉપર જણાવ્યા તેવા દુર્ગુણો હોતા નથી. હવે ઉપર જણાવ્યા તેવા દુર્ગુણોવાળો માણસ જો કે કદાચ કોઇ કામમાં જશ પણ પામી જાય, તોપણ તેણે પોતાની શક્તિનો જેટલો ઉપયોગ કર્યો તેના પ્રમાણમાં ફતેહનુ કાર્ય કેવળ તુચ્છ હોય છે આવો માણસ શાંત સ્વભાવિ, બુદ્ધિવાન, અને શ્રદ્ધાળુ માણસની કદીજ બરોબરી કરી શકશે નહિ હવે શાંત સ્વભાવી મા ણસની કામ કરવાની રીત તરફ ધ્યાન આપો, તે માણસ કામની શરૂઆત ઘણીજ હુંશિઆરીથી કરશે. કદાચ જો ને તે કાર્યમા નાશીપાશ થશે તો પણ તે ડગશે નહિ પણ દૃઢ-

તાથી પાછા ફરીથી યત્નશીલ બનશે, કારણ કે તેને પોતાના મનોબળની પૂર્ણ ખાત્રી હોય છે કે ગમે તેવી આપત્તિઓને પણ હું વટાવી જઈશ અને ફતેહ પામીશ, માટે તે નાસીપાસ થતા નથી અને પોતાના યત્નો આગળ ને આગળ ચલાવે જાય છે અને જ્યારે તેઓ પોતે ફતેહ મેળવે છે ત્યારેજ જંપે છે.

પાઠ ૧૪ મો.

ગુણકારી કેંદ્રોત્સર્જીત પદ્ધતના—ઉપયોગની જરૂરત નથી—લૌકિક અને આત્મિકનો અરસપરસ સબંધ—આકર્ષણ શક્તિનુ વલણ—નિશ્ચયાત્મક પ્રેરણના શકિનથી ફેલાતી થકાતી આકર્ષણ શકિત-પૂર્વ તૈયારીની જરૂરત—

ગુણકારી કેંદ્રોત્સર્જીત પદ્ધતના ઉપયોગની કાંઈજ જરૂરત નથી—હવે આ કોસ પૂર્ણ થવા આવ્યો છે, હવે પ્રશ્ન એવો ઉપસ્થિત થાય છે કે અત્યાર સુધીના અભ્યાસ પાઠથી એ સિદ્ધ થઇ ચુકયું કે, પોતે આકર્ષક કેવી રીતે બનવુ તથા જોઇતી વસ્તુનું આકર્ષણ કેવી રીતે કરવું. પણ હવે એટલુજ બાકી રહ્યુ કે પોતાની આકર્ષણ શક્તિ બાહેર ફેલાવો. પોતાથી કેવી રીતે કરી શકાય, અને એજ કાર્ય તો મહત્વનુ છે. જો કે આનું વિશેષ વિવેચન અગીયારમા પાઠમાં આવી ગયું છે તોપણ કાંઇક તે દીશામાં વધારે ખુલાસો કરવો જરૂરીયતનો હોવાથી હવે તે સબધે વિચાર કરીશુ

ક્ષુલ્લક અને સાદી ગરજો માટે આ પાઠની કાંઈજ જરૂરત નથી કારણ કે તમારામાં આકર્ષક શકિત છે જેનાવડે તમો ધીમે ધીમે તમારે જોઈતી વસ્તુઓનુ આકર્ષણ કરી શકો છો બીજાને તમારા પ્રત્યેનો આદર ઉપજાવી શકો છો, વિશ્વાસ, પ્રેમ અને સ્નેહ સંપાદન કરવો એ હવે તમને કાંઈજ મુશ્કેલ જેવું નથી. બીજા તરફથી મળતાં નજરાણા વડેજ તમો તમારી આર્થિક ગરજો નીભાવી શકો છો. હાલ તમો જે સુખ વૈભવ મેળવી ખટપટ અને મહેનત કરી રહ્યા છો તે સઘળા સ્વભાવિક રીતે દુર થવાના રસ્તાઓ તમારે માટે ખુલ્લા થઇ જશે. અને પછી તે મેળવવા માટે તમારે સ્વતંત્ર યત્નો કરવાની જરૂરત નથી, કારણ કે તમારો અંતઃપ્રવાહ તેના તરફ વળતાંજ તે તમારા તરફ આકર્ષાઇ આવશે,

લૌકિક અને આત્મિકનો અરસપરસ સબધ—ધારો કે એક તલાવ છે અને તેની મધ્યે એક સુંદર બેટ છે. આ બેટ એજ તમારૂં અધિષ્ઠાન બીંદુ. દાખલા તરીકે તમારે પૈસાની જરૂરત છે, તો તમારૂં અધિષ્ઠાન પૈસો તેને બેટ ધારી લ્યો, અને તમારી આસપાસની વિકટ પરિસ્થિતી તેને પાણી રૂપે કલ્પિ લ્યો. હવે તમારી સ્વભાવિક પ્રવૃત્તિ તમોને અનેક રીતે આ બેટ તરફ આકર્ષક છે, પણ વચ્ચેજ તમો આપણામાં—એટલે કે સ્વભાવિક પરિસ્થિતમાં—ડખલ મારો છો. બાહ્ય દષ્ટે અવલોકન કરનારને આ અડચણો અનુલંઘનીય જણાય છે, પણ ખરી રીતે જોતાં તે તેવી નથી આપણે પરિસ્થિતીરૂપ પાણીમાંથી તરી તે પાણીને ઓળગી શકીએ છીએ. હવે જો આ બેટપર તમારે જવુ હોય તો પ્રથમ તમારે આ પરિસ્થિતિરૂપ પાણીમાં તરતા શિખવું પડશે એટલે કે કોઈ પણ વસ્તુની

પ્રાપ્તિ માટે તેની આસપાસના પરિસ્થિતિનું અવલોકન કરીને પરિસ્થિતીને જીતવાના નિયમોનું જ્ઞાન તમારે મેળવવું જોઇશે

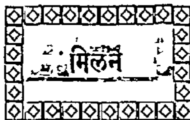
આ નિર્વ્યાપાર પદ્ધતે યશ મેળવવાની કળા તમારે જાણવામાં આ પદ્ધતવડે સફળતાનો માર્ગ જો કે આ દરને કાપવો પડે છે, પણ અંતે અવશ્ય કાર્ય સિદ્ધિ સુધી પહોચી શકાય છે એમા મુદ્દલે સંશય જેવું નથી, જેથી વિલમ્બ તરફ લક્ષ દેવામા મુદ્દલે ફાયદો નથી જેથી તમારી ઇચ્છા તુરતા તરત લાભ મેળવવાની હોય તોપણ, ઉતાવળથી શક્તિનો ક્ષય થતો હોવાથી તમો શક્તિ ગુમાવો એમો એવી મારી ઇચ્છા નથી.

આકર્ષણ શક્તિનું લક્ષણ—એક વીજળીની બેટરીમાંથી બીજી વીજળીની બેટરીમાં પ્રવાહ જો પસાર કરવામા આવે તો તો ખાલી બેટરીમાં પણ જોરથી પ્રવાહ વહેવો શરૂ થઇ જાય છે એવો વિદ્યુત શાસ્ત્રનો નિયમ છે આ નિયમ પૂર્ણપણે હૃદયમા ઠસાવો અને પછી એવી ધારણા ધારી લ્યો કે એક નવાજ માણસપર તમારા પ્રયોગનું કાર્ય શરૂ થઈ ગયું છે.

આ નવા માણસ તેજ તમારૂં અંતપ્રવાહવાહક યંત્ર છે. આ વાત હવે તમારા ધ્યાનમા આવીજ ગઈ હશે કે તમો પોતેજ એક બેટરીરૂપ છો અને આવા પ્રવાહ તમો છોડી છો અને ખાલી થયેલી બેટરીને પાછી ભરી શકો છો.

આ સઘળી બાબત જ્યાં બરોબર મારા ધ્યાનમાં ઉતરે એટલે પછી સાવધાનીથી તમો તમારા કામની શરૂઆત કરો, પ્રથમ તો ભ્રુકુટિ મધ્ય દૃષ્ટિના પ્રયોગ વડે તેને ગર્ભરાવવાનો પ્રયત્ન કરો. માત્ર ચોકસ રીતે એટલું ધ્યાન આપવું જોઇશે કે, આ તમારા દૃષ્ટિ પ્રયોગની વાત તેના ધ્યાનમા આવવી ન જોઇએ તમારી સઘળી શક્તિને ઉત્સાહ પૂર્વક એકત્ર કરી બલ પૂર્વક તેના અંતઃકરણને ઉત્તેજીત કરો પ્રશ્નદ્વારા તેમજ પ્રત્યક્ષ સૂચનદ્વારા અંતપ્રવાહ વહેવડાવો, મનાનુભૂતિ ઉત્પન્ન કરો કે જેથી તમો તેની રીતભાતથી માહીતગાર થઇ શકો, તમારે તેની સાથેના વાર્તાલાપમા જ સંમતિ- યુક્ત વિરૂદ્ધ પ્રવાહના પ્રયોગ વડે કરીને જાગૃત કરો, કે જેથી તેના અંતપ્રવાહની સ્થિતિ તમારાથી સમ આન્દોલની બને. આમ થતાં તેને તમારો સહવાસ પ્રિય થઇ પડે છે, પણ આવા આ વાર્તાલાપમાં તમારી સ્તુતિનો એક અક્ષર પણ બાહેર ન પડે તેની ઘણીજ કાળજી રાખજો. ઉપરચોટીઆ વિચારમાં જો કે પરિણામ ન આવે તો પણ આ પ્રયોગ વડે તમારા પોતામા અકૃત્રીમ સ્નેહનો અંતપ્રવાહ ઉત્પન્ન થશે. તમો તમારા અંતઃકરણમાંના ઇતર સ્વાર્થને જો ક્ષણેક દુર કરશો તો અવશ્ય તમોને જશ મળશે

અપૂર્ણ.

(લખનાર—ધીરજ.),

શોભાલક્ષ્મીનું લગન થયું હતું, પરંતુ તેણે હજુ સુધી પોતાના પતિદેવનું દર્શન કર્યું નહોતું. તેણે લગનને દિવસે એકવાર છાની રીતે-સર્વ લોકોની દૃષ્ટિ ચુકાવીને પતિના કમનસીબ ચહેરા ઉપર નજર નાંખી હતી. બસ એજ! શોભા કુલીન કન્યા નહોતી, તેમજ ગરીબની કન્યા નહોતી, તેમ છતાં તેને પતિના દર્શનથી આજ ૧૮ વર્ષની ઉમ્મર સુધી કેમ વંચિત રહેવું પડયું તે ઘટનાનો ઉલ્લેખ આ વાર્તા શરૂ કર્યા પહેલાં જણાવી દેવો આવશ્યક છે. શોભાનાં લગન પછી થોડા દિવસમાંજ તેના પિતામહ અને તેના શ્વસુર વચ્ચે કાંઇક સાધારણ વાતમાં મનોમાલિન્ય થઇ ગયું અને તે દિવસે દિવસે વધતું ગયું, એક વખત શોભાના સસરાએ કહેવરાવ્યું કે આજેજ મારી પુત્રવધુને મોકલી આપો, કેમકે હું એવા સ્થાનમાં તેને રાખવા ઇચ્છતો નથી. શોભાના પિતામહે એને એક કડક જવાબ લખી મોકલ્યો. સસરાએ પુનઃ લખ્યું કે જો તમે તમારી પુત્રીને એક અઠવાડીઆની અંદર મારે ઘેર મુકી નહિ જાઓ તથા મારી પાસે ક્ષમા નહિ માગો તો હું મારા પુત્રનું બીજે સ્થળે લગન કરીશ. હું રામલાલ છું, મારા પુત્રની સાથે તમારી પૌત્રીનું લગન થતાં તમારી ચૌદ પેઢી તરી ગઇ છે તેમ છતાં મારૂંજ અપમાન !

રમાનાથ પણ કાંઇ કમ જીદ્દી નહોતો તેણે રામલાલને લખ્યું કે—"જો તમે પોતે આવીને તેને મોકલવાનું મને કહો તો હું મારી પૌત્રીને મોકલું નહિ તો તે પોતાના પિતામહનો સ્નેહાશ્રમ છોડી તમારા જેવા નિર્દયને ઘેર કદી નહિ આવે."

આ કડક ઉત્તરથી સર્વને આશ્ચર્ય થયું પુત્રે આવીને કહ્યું—"પિતાજી! આ આપે શું કર્યું ? પુત્રી જન્મભરને માટે બગડી જશે, તેનું જીવન દુઃખમાં વ્યતીત થશે."

વૃધ્ધે ભવાં ચડાવી કડક દૃષ્ટિથી પોતાના પુત્રના મુખ તરફ જોયું, પણ કાંઇ જવાબ આપ્યો નહિ. તે પછી કેટલેક દિવસે લાલ કાગળમાં સોનેરી અક્ષરોથી છપાએલી એક મંગળપત્રિકા મળી, તેથી માલમ પડયું કે આગામી બુધવારે શોભાના પતિ રામચંદ્રનું દ્વિતીય લગન છે અને તે કાનપુર નિવાસી બાબુ પ્રેમચંદ્રની કન્યા સાથે નિશ્ચિત થયું છે આ પત્ર શોભાના સસરા રામલાલના નામની સહીનું હતું

શોભાની માતાએ એ શોકમાં સંસારથી વિદાય લીધી અને પિતાએ એકવાર શોભાના પિતામહને પુનઃ કહ્યું, પણ તે વિફળ મનોરથ થયો. શોભા આ બધું બરાબર સમજી શકતી નહિ, છતાં વ્યગ્રચિત્તે ઈર્ષા કરતી. આ તરફ જીદ્દી રમાનાથે પોતાના વકીલને બોલાવ્યો અને પોતાની સંપત્તિનું દાનપત્ર આ પ્રમાણે લખાવ્યું—"શોભા લક્ષ્મીને નગદ પચાસ હજાર રૂપિયા આપવા, જો તેનો પતિ તેને પોતાની પાસે ન રાખતાં બીજું લગ્ન કરે તો તેને દસ હજાર રૂપિયાજ આપવા અને જો તેનો પતિ બીજું લગન કરી શોભાને રાખવા ચાહે તો પિતામહની કુલસંપત્તિમાં તેનો કાંઇ પણ દાવો રહે નહિ" આ દાનપત્ર રમાનાથે એવા આશયથી લખાવ્યું હતું કે રામલાલ સંપત્તિની લાલચથી પોતાના પુત્રના બીજીવાર લગ્ન કરે નહિ

રામલાલ સંપત્તિનો બહુ લાલચુ છે, એ બુદ્ધિમાન રમાનાથ બહુ સારી રીતે જાણતો હતો. તેની તેણે જે જાળ પાથરી તેમાં તે નિષ્ફળ ગયો નહિ રામચંદ્રના દ્વિતીય લગ્ન બંધ રહ્યા.

થોડા દિવસ વીત્યા પછી રામચંદ્ર એકાએક ગુમ થઈ ગયો. પાછળથી માલમ પડ્યુ કે તે પી. એ. કંપનીની સરોજિની નામક સ્ટીમરમાં નોકર થઈ સમુદ્રપાર ચાલ્યો ગયો છે તેની પાસે પહેલાં કાંઈક રૂપિયા હતા તે લઇ તેણે ગૃહત્યાગ કર્યો હતો. જતી વખતે તેણે ઘરમાં એક ચિઠ્ઠી લખી મુકી હતી --

'પિતાજી! મે આપની આજ્ઞાનુ ઉલ્લંઘન કર્યું છે છતાં મને આશા છે કે આપ મને ક્ષમા આપશો.'

—રામચંદ્ર

તે પછી પાંચ વર્ષનો લાંબો સમય વીતી ગયો. રામચંદ્ર સિવિલ સર્વિસની પરીક્ષા પાસ કરીને ફરી હિન્દુસ્તાનમાં આવ્યો. યુરોપથી પાછા આવ્યાને તેને એક વર્ષ વીતી ગયું; પરંતુ તે પોતાને ઘેર ગયો નહિ. મુબંઇમાં તેને નોકરી મળી હતી ત્યાંજ તે રહેતો હતો પિતા તેને મળી આવ્યો હતો શ્વશુર મહાશય પણ એકવાર દેશ ભ્રમણને બ્હાને જમાઇરાજ જોઇ આવ્યો. કેવળ અભાગિની શોભાજ પતિદેવના દર્શનથી વંચિત રહી!

ગોભાનો સસરો રામલાલ અને પિતામહ રમાનાથ બન્ને પરસ્પરની પ્રતીક્ષા કરીને નિરર્થક વિલંબ કરી રહ્યા હતા. તેઓ સમજતા હતા કે એકવાર કહેવાની વાર છે, કિન્તુ હઠમાં બન્ને બરાબર હતા. કોઇ નમ્યુ આપવા ચાહતા નહોતા. છેવટે દીર્ઘ વિચાર કરીને રામચંદ્રના પિતાએ પહેલા રામચંદ્રને બોલાવ્યો. પ્રાયશ્ચિત કરાવીને જ્ઞાતિમાં બેસાડવાનો સર્વ કાંઈ ઉદ્યોગ થયો. સર્વકાર્ય સમાપ્ત થયા પછી 'રજાનો સવડ નથી' એમ કહી રામચંદ્ર પાછો ચાલ્યો ગયો. તે પણ દુરાગ્રહી પિતામહનો આગ્રહી પૌત્ર હતો. પિતાના કહ્યા વિના કે શ્વસુરની વિનવણી વિના શોભાને શી રીતે મળી શકે? કેવળ બિચારી શોભાને કોઇ પ્રકારની જીદ્ નહોતી. તે તો શરમના મારથી મરતી હતી, અને મનનુ દુ:ખ મનમાં જ ભોગવતી હતી તેનો પિતા પણ કન્યાના દુ:ખથી દુ:ખી હતો, છતાં જમાઇના સ્વભાવ ઉપરથી ભવિષ્યને માટે તેના મનમાં યથેષ્ટ આશા બંધાતી હતી

આ રીતે ચાલતા શોભાલક્ષ્મીની જીવન સરિતામાં એક ન્હાનીશી લહર આવી. એક દિવસ પ્રાત:કાલમાં એક કવર આવ્યું તેને ઉખેડીને વાંચતા તેની આંખોમાં લાલી આવી ગઇ કપોલ ગુલાબી થઇ ગયા અને પસીનાથી આર્દ્ર બદન તર થઇ ગયું ચિઠ્ઠીમાં લખ્યુ હતું —

શોભા!

તું મને ઓળખતી નથી, છતાં હું આશા રાખુ છું કે તું મને ભૂલી નહિ હોય. જો પૂછીશ કે તમે આટલા દિવસ વીત્યા પછી કેમ ચિઠ્ઠી લખી? તો હું તેનો ઉત્તર દઇ શકીશ નહિ, કારણ કે તે હું પોતે પણ નથી જાણતો! આજ હું મને પોતાને ભૂલી ગયો છું, તેથી તું મને ક્ષમા આપજે જો તું મને પત્ર લખીશ તો શું તારા ઘરનાં માણસો તારા ઉપર ક્રોધ કરશે?

—તારો રામચંદ્ર

વિવાહ પછી ૭ વર્ષ, સાત માસ અને તેર દિવસે આ પ્રથમ પ્રેમ—પત્ર શોભાને મળ્યું હતું, શોભા મોટી થઇ ગઇ હતી, તે પોતાની અવસ્થા સમજતી હતી થોડી મનન અને અભિમાનનો ત્યાગ કરી તે પ્રત્યુત્તર લખવા લાગી—

પ્રાણેશ્વર !

આટલા દિવસો પછી પણ આ દાસીનું સ્મરણ થયું એ મારૂ અહોભાગ્ય ! અભાગિની અથવા ભાગ્યવતી આ દાસીને હવે ન ભૂલશો ચરણમાં રાખજો, કેમકે શોભા આપની જ છે —વિયોગિની શોભા.

પત્ર મોકલ્યા પછી શોભાને શરમ આવી, તેણે સારી પેઠે જાણ્યુ કે આ પત્ર નવલ-કથાના પ્રેમનુ અનુકરણ છે, છતા તેણે અંતઃક્ષોભને શમાવ્યો, તે પછી ચાર-પાંચ પત્રો બંને વચ્ચે આવ્યાં-ગયાં. છેલ્લા પત્રથી શોભાને માલુમ પડયુ કે કેટલાક દિવસથી તેના પતિની તબીયત ઠીક રહેતી નથી, તેણે રજા મેળવવા અરજી કરી છે. દાર્જીલિંગ કે સિમલા એ-માંથી એક સ્થળે તે જશે. એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકીને શોભાએ મનમા કહ્યુ—'નિર્દય ! તોપણ તમે નથી લખતા કે તું મારી પાસે આવ, અથવા હુ ત્યા આવુ છુ."

શોભા ચિત્તની અસ્થિરતાને લીધે પોતાના મોસાળ જબલપુર ગઇ. ત્યાં લીલા અને રમા સાથે તેને ઘણો સ્નેહ હતો. એક દિવસે તેણે 'મારબિલરૉક' જોવા માટે વિચાર કર્યો અને લાલ મોહનને સાથે આવવા કહ્યું. લાલમોહને મોઢું ફુલાવીને કહ્યુ—'હુ તમને બધાને સાથે તેડી જાઉ તો મને શું આપશો ?'

લીલા ક્રોધિત થઇ બોલી–'મોટાભાઇને શુ આપવાનુ હોય ? તેણે તો મફત કામ કરવું જોઇએ. શોભા ! તુ મોટા ઘરની સ્ત્રી છે. કહે, શુ આપીશ ?' શોભા શરમથી પાણી પાણી થઇ ગઇ. પોતાનો કેટલો હિસાબ છે તેનો તે વિચાર કરવા લાગી, લાલમોહન તેના દિલની દરિદ્રતા સમજતો નહોતો શોભાના મોઢા ઉપરનો ભાવ જોઇને તે જોરથી હસી ઉઠયા ને બોલ્યા–'ઉઠ, ઉઠ, જલદી તૈયાર થા. કેમ નિરાશ થઇ ગઇ છે ?'

સર્વે જણા તૈયાર થઇ ચાલ્યાં, પહોંચતા પહોંચતા સૂર્ય આથમી ગયો અને સઘળે ફરીને જોતાં અંધારૂં થઇ ગયુ. તરત તેમને સચેત કરતો મેઘ ગાજી ઉઠયો. સર્વેએ જોયું કે એક કાળી મેઘમાળાએ તમામ આકાશને ઘેરી લીધુ છે તે મેઘમાળા વિપ્લવ કરવા ઇચ્છતી હોય એમ જણાતુ હતું. રમાએ કહ્યુ–'આ નિર્જન સ્થાનમા દોડવાની બહુ ઇચ્છા થાય છે. આવો જાઇએ કોણ પેલા વૃક્ષને પહેલું પકડી શકે છે !'

તેઓ દૂરના લક્ષ્યબિંદુને નજરમા રાખી દોડયા. લાલમોહને મના કરવા છતા તેઓ દોડયાં, એ વખતે પવન જોરથી ફુંકાવા લાગ્યો અને વીજળી પ્રકાશવા લાગી. વળી એક ગંભીર વજ્રધ્વનિ થયો, લાલમોહને બૂમ પાડી કહ્યુ—'શોભા, રમા, લીલા, જલદી ચટ્ટાની તરફ દોડો.'

વિજળીના કડાકામાં તેનો ધ્વનિ વાયુમાં ઉડી ગયો, જોતાં જોતામા વાયુના આઘાતથી વૃક્ષની ડાળીઓ તૂટી પડવા લાગી. અંધારૂં થઇ ગયુ. જ્યારે તોફાન બંધ થઇ ગયુ ત્યારે અંધકારથી પરિપૂર્ણ અને જળથી ભરેલા માર્ગમાં લાલમોહન ભયભીત થઇ આગળ વધવા લાગ્યો. તેની બંને બહેનો તો મળી આવી. પણ શોભા ન મળી શોભાના ગુમાવ્યાથી તેઓ ભયનાં માર્યા વ્યાકુળ થઇ ગયાં, તોફાનમાં દોડતાં દોડતા કોણ ક્યાં ગયુ હતું, તેનો પત્તો નહોતો જ્યારે પાણીના ટીપા જોરથી પડવા લાગ્યાં ત્યારે સર્વનો સાથ છૂટી ગયો. ભયાનક અંધકારમાં શોભા પણ એકલી પડી ગઇ, ભયને લીધે તેનુ હૃદય કંપી ઉઠયુ, તે મોટે અવાજે 'લીલા, રમા, ભાઇ, એમ બોલાવવા લાગી પણ તેનો કોમળ ધ્વનિ હવામા ચાલ્યો ગયો, પુન મેઘ ગર્જના થઇ. વીજળીનો ચમકારો થયો, અને રસ્તો નહિ સુઝવાથી

આપણે બધાને આમાંથી કંઇને કંઇ શીખવાનું, સમજવાનું મળે એમ છે. આને માટે આપણું ખૂન કરે એવા ભાગ્યશાળી આપણે નથી જ, આપણને કોઇ ગોળીથી વીંધી નાખે એ આપણને પસંદ ન જ પડે કિન્તુ એ પરથી આપણે ભયમુક્ત છીએ એમ માની લેવાની જરૂર નથી. એ નહિ તો બીજી જાતનો ભય આપણા માથે ઝઝુમી રહ્યો છે. કાળનો ભય તો બધાને એક સરખો જ છે.

પણ માણસ પ્રવૃત્તિમાં મચી રહેવાથી એ ભયને દૂર રાખી શકે છે.

યુદ્ધનો એક સિદ્ધાન્ત છે કે હલ્લો ઝીલવા કરતાં હલ્લો કરવો ફળદાયી છે, સલામત છે તેમ એ પણ એક સનાતન સત્ય છે કે સુસ્થિતિમાં રહેવા સારૂ સારો રસ્તો એ છે કે શક્તિઓનો સંપૂર્ણ વાપર સદૈવ થવો જોઇએ.

જે ઉઘાડપગો મેખોપર ચાલતા ડરે છે તે જ ઉભરે મેખોપર ચાલી શકે છે. જેને એનો વિચાર સરખોય ન આવ્યો હોય તે આચારમાં શી રીતે ઉતારી શકે?

'માગે તેની સાથે અને લાગે તેની આગે' એવી એક કહેવત છે. જે પોતાનું જીવન બચાવે છે તે જ ગુમાવે છે

આપણી સલામતી સાવચેતીમાં નથી પણ મચ્યા રહેવામાં, રોકાયલા રહેવામાં છે. 'લોઢું અને ઘોડું વપરાતાં રહે તોજ સારાં' આ કહેવતનો અર્થ વિશાળ છે. જેમ એનો વપરાશ તેમ એનો આવરદા ટકાઉ થવા 'હાંકે રાખો.'

હિમ્મત એ મોટું Antiseptic છે વ્યાધિ અનેક પણ ઔષધ એક.

તમે ગમે તે રસ્તે જાઓ પણ નહિ માગો ત્હોયે દુનિયા એવી કાઠી છે કે તમને મદદ કરવા દોડી આવશે. જો તમને એ નીચે ઉતરતા દેખશે તો એ તમને લાત મારશે અને જો તમને એ ઉંચે ચડતા દેખશે તો એ તમને ખભે બેસાડશે.

તમે તેને જ પૈસા ધીરો છો કે જેને એની જરૂર નથી દાખલા તરીકે બેન્ક પણ જો કોઇ ગરીબ આવીને તમને એમ કહે કે 'શેઠ! મારા ઘરમાં ખાવા નથી. જરા આજના બે ત્રણ રૂપીઆ આપશો' તો તમે નહિ આપવાના

આ એક મનુષ્ય સ્વભાવ છે

'ભગ્ને ભરાય અને ફાટ્યું ફાટે' એવી આપણામાં કહેવત છે પૈસો પૈસાને તાણે', હોય તેને સહુ કોઇ આપે. સોનાના ચુડાવાળી દાતણવાળીને લુટી લે.

માટે કહું છું કે 'હાંકે રાખો'

વાજો ડંકો રાખી શરણાઈ વગાડતા ઉત્સાહથી આગળ વધો.

જો તમે નાહિમ્મત થાઓ, અટકી પડો, ગુંચવાઇ જાઓ, હતાશ થાઓ તો હું કહું છું કે જલ્દી ઘેર જઇ ઓરડામાં પેસી બારણાં બંધ કરી દો ત્યાં બધી સુસ્તી કાઢી નાખો, બધું આળસ ઉડાડી દો

પછી તાજા બની બહાર નીકળો. અક્કડ ચાલો, છાતિ ફુલાવો. ડોકી ટટ્ટાર રાખો. અને રસ્તો સાફ થઇ જશે.

અને 'હાંકે રાખો.'

---

* ડો. ફ્રેન્ક ક્રેનના ભાવ ઝીલી લઇ આ લેખ લખવામાં આવ્યો છે.

ભાગ્યોદય.

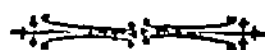
પુસ્તક ૧૧ મું.] જુન સને ૧૯૨૩ [અંક ૪ થો.

आश्चर्य छे प्रभु !

(ન્યારી સ્થિતિ આ વિશ્વમાં-એ લય.)

આશ્ચર્ય છે પ્રભુ! આ જગતથી માનવી ઝાઝું ડરે,
પણ આપનાથી કોઈ પણ ડરતો ન દેખાતો ખરે.
આશ્ચર્ય છે પ્રભુ! જગત્ અર્થે માનવી મહેનત કરે,
પણ આપ જગદીશ્વર પ્રભુ અર્થે ન કરતો કંઇ અરે!
આશ્ચર્ય છે પ્રભુ! જગભયે જન પાપ છુપાં આદરે,
પણ આપથી છુપું ન એ, જાણે છતાં ભય ના ધરે.
આશ્ચર્ય છે પ્રભુ! જગતણા ક્ષુદ્રોની સેવા સૌ કરે,
પણ આપ સર્વોત્તમ તણી તેતો સ્પૃહાએ ના ધરે.
આશ્ચર્ય છે પ્રભુ! જન જગત્-ઐશ્વર્ય ખાતર મરી મથે,
પણ ના ચઢે પ્રભુ! આપ દૈવિ વિભવ પ્રાપ્તિના પથે.
આશ્ચર્ય છે પ્રભુ! દુઃખ સહે, ભયને સહે, વિપદો સહે,
પણ એ વિનાશી જગત્-સુખને જન ફરી ફરીને ચહે
કારણ ભૂલીને કાર્ય ઉપર આ જગત્ મસ્ગુલ છે,
પણ તેમના પ્રારબ્ધમાંહિ રત્ન સાટે ધૂળ છે.
યાચું નિરંતર નાથ! હું બીજું બધું હો કે ન હો,
(પણ) પ્રાપ્તવ્ય મુજ એક આપ હો! એક આપ હો, એક આપ હો.

શ્રી ઉ૦

मननीय पंचायतन.

[લે. સદ્ગુરુવર્ય શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી ભગવાન.]

(અનુસંધાન ગતાંકથી.)

શાસ્ત્ર તથા અનુભવી સત્પુરુષો શ્રદ્ધાનું જે મહાત્મ્ય કથે છે તેને લક્ષમાં લો, તથા તેવી શ્રદ્ધા તમે પણ શ્રદ્ધામાં સ્થાપો શ્રદ્ધામાં શ્રદ્ધા પ્રકટાવીને એ શ્રદ્ધાને તમે ધારણ કરો એ શ્રદ્ધા તમારૂં સર્વ પ્રકારે શ્રેયસ્ સાધશે સાચી શ્રદ્ધા મનુષ્યનો જેવો અભ્યુદય સાધે છે તેવો બીજી કોઇ વસ્તુ સાધતી નથી. તમે અભ્યુદયાર્થી છો તો તમારે શ્રદ્ધાને શ્રદ્ધાપૂર્વક અવશ્ય સ્વીકારવાની અગત્ય છે. સાચી શ્રદ્ધા એ શું છે અને તે શું કરી શકે છે, તેનું શ્રદ્ધાન્વિત વિશ્વવંદ્યના શબ્દોમાં શ્રવણ કરો અને પછી તે શ્રદ્ધાને શ્રદ્ધાયુક્ત થઇ સેવો. તો શ્રવણ કરો એ શબ્દો

" શ્રદ્ધા સકલ સુખમૂલ છે, શ્રદ્ધાવિના બધું ધુળ છે
' આરોગ્ય શ્રદ્ધાથી મળે, ઉદ્યોગ શ્રદ્ધાથી ફળે,
' શ્રદ્ધાથી જન, ધન પણ રળે, શ્રદ્ધા ન ત્યાં દુ:ખપ્રદ છે, શ્રદ્ધા૦
' શ્રદ્ધાથી ઉન્નતિની ગતિ, અતિ વેગથી વધતી જતી,
' ઉન્નતિ તત્ક્ષણ અટકતી, શ્રદ્ધાનું જ્યાં વર્તુલ છે, શ્રદ્ધા૦
' જે જે જણાતું ઉચ્ચ અહિં, શ્રદ્ધાથી તે પ્રકટ્યું મહીં,
' શ્રદ્ધાથી દુર્લભ નહિ કંઇ, ભવસિંધુમાં એ પુલ છે, શ્રદ્ધા૦
' જે જે અસાધ્ય બીજા ગણે, શ્રદ્ધા સુસાધ્ય જ તે ભણે,
' કશું અશક્ય ન શ્રદ્ધા શુણે, શ્રદ્ધાનું વીર્ય અતુલ છે. શ્રદ્ધા૦
' શ્રદ્ધાથી હિમગિરિ ઉખડતો, વિણ પક્ષ જન નભ ઉડતો,
' શીતળ થઇ અગ્નિ જતો, શ્રદ્ધા જ સિદ્ધિ અમૂલ્ય છે, શ્રદ્ધા૦
' શ્રદ્ધા પ્રકટતાં આવતા, જનવિષે સદ્ગુણો બધા,
' અંતરતણી શ્રદ્ધા જતાં, ઇન્દ્રિયો મન પ્રતિકૂલ છે, શ્રદ્ધા૦
' શ્રદ્ધાથી દશાદશ અભય છે, શ્રદ્ધાથી જ્યાં ત્યાં વિજય છે
' શ્રદ્ધા ન ત્યાં નિત્ય અજય છે, સંકટ સદોદિત વિપુલ છે શ્રદ્ધા૦
' શ્રદ્ધાતણી નિકૃષ્ટતા, કંઇ જનો બુદ્ધિથી માનતા,
' જાણે અનુભવ પણ થતાં, શ્રદ્ધાનિકટ, મતિ ફુલ છે, શ્રદ્ધા૦
' શ્રદ્ધા ધરી તેને નથી, કરવાનું કાંઇ મથી મથી,
' હાં જે ત્રિભુવનના પતિ, તેને સદા અનુકૂલ છે શ્રદ્ધા૦

ચતુર્થ: મનુષ્યમાં—તમારામાં—બે અંશો રહેતા છે—તમે એક નથી પણ બે મળીને એક થયા છો. અને તે એક બહારના તમે અને બીજા અંદરના તમે. બહારના તમે તે અલ્પજ્ઞ અલ્પશક્ત જીવ અને અંદરના તમે તે સર્વજ્ઞ, સર્વશક્ત સર્વના નિયંતા ઇશ્વર. કોઇ પણ કામ કરવામાં બહારના તમે ઉપર આધાર ન રાખશો. કોઈ પણ કાર્યના પરિણામ માટે બહારના તમે ઉપર જવાબદારી ન રાખશો, પણ અંદરના તમે ઉપર રાખજો અંદરના તમે પ્રેરક છો,:બહારના તમે પ્રેર્ય છો. અંદરના તમે નિયામક છો, બહારના તમે; વાહક છો.

અંદરના તમે શેઠ અથવા સ્વામિ છો, બહારના તમે વાણોતર અથવા સેવક છો. અધેર પેઢીમાં અથવા અમાવધ અને અભણ શેઠના ગજ્યમાં વાણોતર શેઠ થઇ બેસે છે, અને દુર્બળ સ્વામિને ત્યાં નોકરનું રાજ્ય ચાલતું હોય છે, એવું તમે વ્યવહારમાં કોઈ કોઈ સ્થળે જોયું હશે, વ્યવહારમાં તો કવચિત એવું જોવામાં આવે છે. પરંતુ માનવ જાતિના આ અંદરના સ્વામિ સેવકમાં તો સેકડે નવ્વાણુ ટકા એવું જ જોવામાં આવે છે કે જે સેવક છે તે સ્વામિ બની ગયો હોય છે અને જે સ્વામિ હોય છે તે સેવક બની ગયો હોય છે, અથવા મુનીમ શેઠ થયો હોય છે અને શેઠને મુનીમ બનાવી દીધો હોય છે। આ ભુલને લીધે જ મનુષ્ય સુખ મેળવવા જતાં દુઃખને મેળવે છે.

તમે સાવધાન રહેજો. તમારા બહારના તમેને આજ સુધી તમે બનાવ્યા છે, અને અંદરના તમેને તમે સેવક બનાવી દીધો છે હવે કરવાનું એક જ છે કે એક લપડાક મારીને સેવકને તેના સ્થાન ઉપર ધકેલી દો, અને અંદરના તમે જે સાચા સ્વામિરૂપ છો તેને પુનઃ તમે તમારા સ્વામિરૂપે સ્થાપો

સ્થાપ્યો ? તો હવે આગળ શ્રવણ કરો કોઈ પણ પ્રકારનું ફલ પ્રકટે એવું કાર્ય કરવું હોય તો તેને માટે તમારા નવા સ્વામિ—અંદરના તમને—આધારભૂત સમજો. તમારા નવા સ્વામિ અથવા અંદરના તમેનું નામ પુરાણ પુરુષ રાખીશું. અને જુનો સ્વામિ કે જે વસ્તુત સેવક છે અને ઉપર જેને આપણે બહારના તમે તરીકે ઓળખ્યો છે તેનું નામ પ્રાકૃત પુરુષ રાખીશું

આજ સુધી તમે જે કાંઇ કાર્ય કર્યું છે તેની કાર્યસિદ્ધિનો યશ તમે આ પ્રાકૃત પુરુષને આપ્યા કર્યો છે. કેમકે આજ સુધી તેને તમારા સ્વામિરૂપે તમે જાણ્યો હતો. આજથી તે સ્વામિ મટી સેવક થયો છે, સિંહનું ચામડું ઓઢી બેઠેલો ગર્દભ પુનઃ ગર્દભરૂપે જણાઇ ગયો છે, માટે હવેથી જે કાંઇ તમે સિદ્ધ કરો તેનો યશ પ્રાકૃત પુરુષને ન આપતા તમારા સાચા સ્વામિ પુરાણ પુરુષને જ આપજો. આજ સુધી કર્યું હતું તેમ જ્યાં સુધી તમે પ્રાકૃત પુરુષને તમારા આધાર ભૂત ગણો છો ત્યાં સુધી તમારા ઉપરના પ્રદેશમાં આછા આછા તરતાં સામર્થ્યોના જ સંબંધમાં તમે આવો છો, અને તેથી તમારી શક્તિના પ્રમાણમાં બહુ જ સ્વલ્પ અંશમાં તમે ફલસિદ્ધિને અનુભવો છો પરંતુ જ્યારે તમે પુરાણ પુરુષને તમારા આધારભૂત ગણો છો ત્યારે તમારા અભ્યંતર પ્રદેશમાં રહેલી મહત્તર શક્તિઓના સાક્ષાત્ સંબંધમાં તમે આવો છો, આથી તમે ફલસિદ્ધિમાં અધિકતા અનુભવો છો.

જ્યારે તમે પ્રાકૃત પુરુષને તમારા કરેલા કાર્યનો યશ આપો છો, ત્યારે તમારા અંતરમાં રહેલા અધ્યાત્મ સ્વરૂપ પુરાણ પુરુષની અવગણના કરતા હો છો આથી કરીને જે દિવ્ય બલ તથા જ્ઞાન એ પુરાણ પુરુષ તમને આપી શકે એમ છે તે પ્રાપ્ત કરવામાં તમે નિષ્ફલ નીવડો છો. જ્ઞાનસ્વરૂપ અંતર્યામી એવા એ પુરાણ પુરુષના દોર્યા દોરાવાને બદલે તમે બહારના ગુંચવાડા ભરેલા વિચારો રૂપી પ્રાકૃત પુરુષના દોર્યા દોરાઓ છો. જે માર્ગ તમને સત્ય, મુક્તત્વ અને પૂર્ણતાના પદે લઇ જનાર છે તે માર્ગથી તમે ભ્રષ્ટ થાઓ છો તેમ થતાં તમે અધિકાધિક અધઃપાત પામો છો તમે ગભરાટનો આશ્રય લીધો હોય છે, જેથી તમે ભુલો ઉપર ભુલો કરતા જાઓ છો તમારા ઉચ્ચતમ લક્ષ્યની સિદ્ધિપૂર્વક જે અજેય જીવન તત્ત્વના પ્રવાહમાં તમે અવગાહન કરી શકો એમ છો, તેને બદલે આ પ્રાકૃત પુરુષના આશ્રયથી—તમારા સ્થૂલ પ્રદેશના સ્થૂલ વિચાર—નિશ્ચયાદિના આધારથી—માત્ર જડ સરખા

ભૌતિક બલના પાશથી બંધાએલા રહો છો આ બળ અન્ય કશુ ન કરી શકતા દુનીયા જેને જીવતા ગણે એવા સ્થૂલ શરીરથી માત્ર જીવતા રહો છો

જ્યારે તમે કાંઈ પણ મૂલ્યવાન્ વસ્તુની સિદ્ધિ કરો છો, અને તેનો સર્વ યશ તમારા બાહ્ય અહ અથવા પ્રાકૃત પુરૂષને આપો છો ત્યારે જેનાથી તમે એ સિદ્ધિને પામ્યા હો છો તે સામર્થ્ય વા શક્તિ ઉપરના તમારા કાબુને તમે ગુમાવી બેસો છો આનો પરિણામ એવો છે કે નિષ્ફલતાનો આરભ થાય છે, અને જે અશક્તિથી તમે તમારૂં ધાર્યું કરી શકવા સમર્થ હો છો તેને પુન પ્રાપ્ત કરવાને માટે તમારે ફરીથી એનો એ પાઠ ભણવાનો વખત આવે છે તમ પૂર્વે સાધેલા સાધનોને જ તમારે ફરીથી સાધવાં પડે છે.

તમારા અતરમા રહેલા પુરાણ પુરૂષ ઉપર અખડિત આશ્રય બુદ્ધિ સેવવાથી, એ પુરાણ પુરૂષ દ્વારા અતરાત્માની મદદવડે જ ધારેલા અર્થો, સિદ્ધ કરવાની નિરતર પ્રતિજ્ઞા કર્યા કરવાથી અને એ પુરાણ પુરુષને જ સર્વ યશનુ સમર્પણ કરવાથી એ પુરાણ પુરૂષના અતરમા રહેલા એ તત્વ સ્વરૂપ પરમ પુરૂષના—અમાપ જ્ઞાન તથા સામર્થ્યો તમે તમારા પ્રતિ આકર્ષી શકો છો—તમારામા પ્રકટાવી શકો છો તેમ થવાથી તમે તમારા સર્વ અશથી વધારે વિશાલ અને વધારે બલવાન્ બનતા જાઓ છો, નિરતર ઉન્નતિને પામતા જાઓ છો શાશ્વતિ સ્થિતિને સિદ્ધ કરતા જાઓ છો, અને વિજય પરપરાને વરતા રહો છો બલવતી સત્તા તમારા દ્વારા કાર્ય કરતી હોવાથી જે કઈ તમે ધારો છો તે મેળવો છો, અને જેમ જેમ ઉચ્ચ અને ઉચ્ચતર ભૂમિકામા ચઢો છો, તેમ તેમ પછી એક પણ વસ્તુ એવી રહેતી નથી કે જે તમને અસાધ્ય રહે

આ સ્થૂલ જગતમા જે કઇ બને છે તેની મુલ સત્તા બહારના તમેમા અથવા પ્રાકૃત પુરૂષમાં છે એ પ્રકારના વિચારને લીધે, વાસ્તવ સત્યની સાથે એકરાગ પૂર્વક રહેવાનો પ્રયત્ન કરનારાઓમા મુખ્યત્વે કરીને નિષ્ફલતા પ્રકટે છે પરતુ ખરૂ જોતા અદરના તમે અથવા પુરાણ પુરૂષ એ જ એ સર્વનુ મુલ અથવા આદિ કારણ છે, જો કે અદરના તમેમાથી પ્રગટતા બલને યોજવામા બહારના તમે અથવા પ્રાકૃત પુરૂષ જ નિમિત્તરૂપ છે. આપણા વિચાર બલને આપણા અતરના પુરાણ પુરૂષ પ્રતિ પ્રેરતા જઇએ છીએ—વિશેષ અતરાભિમુખ થઈ એ પ્રદેશમા આપણા સકલ્પોને સ્થાપતા જઇએ છીએ. તેમ તેમ એ આતર પ્રદેશમાથી આપણે અધિક બલ તથા અધિક ચૈતન્ય ઉપજાવતા જઇએ છીએ

આતર પુરૂષ એ જ યથાર્થ પુરાણ પુરૂષ છે, એ જ સર્વાંશે ઇશ્વર સ્વરૂપ છે તેથી એ પુરાણ પુરૂષના સામર્થ્ય અને જીવન સાથે ઓતપ્રોત થઇ રહેવાનો જ્યારથી તમે આરભ કરો છો ત્યારથી તમારામાં વાસ્તવ મહત્તા અને વાસ્તવ દિવ્યતા પ્રકટવા માડે છે ત્યારથી તમે પ્રાકૃત પુરુષના મર્યાદિત સામર્થ્યથી અધિક થઈ શકતા નથી, એટલું જ નહિ પરતુ એ પ્રાકૃત પુરૂષને જ, પુરાણ પુરૂષના અનત, અખૂટ અને અજય્ય બલથી તમે પરિપૂર્ણ કરી દો છો. આ પ્રકારે તમે તમારા બહારના તમેને, અદરના તમેરૂપ કરી શકો છો. તમે અતર બહાર એક સ્વરૂપે થઇ રહો છો

તમે તમારા પોતાના ઉપાસક બનો, પરતુ નહિ કે તમારા બહારના તમેના. તમારા અદરના તમેના—તમારા પુરાણ પુરૂષના—સાચા ઉપાસક બનો. તમે ઉપકૃત રહો, પણ નહિ કે પ્રાકૃત પુરૂષના પુરાણ પુરૂષના નિરતર ઉપકૃત રહો. તમે તમારી સ્તુતિ કરો. તમે તમારી ભક્તિ કરો, તમે તમારા ઉપર પ્રીતિ ઉપજાવો પરતુ એ સર્વ તમારા બહા-

રના તમે ઉપર તમારે જેવો સદ્દભાવ દેખાડવો હોય તેવો દેખાડો તમારા જીવનને ઉન્નત કરનાર આ સર્વથી બલવાન્ પ્રક્રિયા છે

પચમ કોઇ ઉચ્ચ ઉદ્દેશને અર્થે જીવન ગાળો. અને તે ઉદ્દેશની સિદ્ધિરૂપ પ્રધાન વિષયને જ તમારા અત કરણમા અખડ ખડો રાખો આયુષ પુરૂ કરવાની ખાતર જીવો નહિ, પરતુ જીવનની દિવ્ય કલાઓ અત્યત પ્રમાણમા વિકાસ પમાડવાની ખાતર જીવન ગાળો મહાન્ આશયને ધારણ કરતા જીવવુ એ જ ઉચ્ચ જીવન છે, અને એ પ્રકારની તમારા જીવનમાંથી અધિક અધિક લાભ પ્રકટાવતા જાઓ છો

પ્રત્યેક મનુષ્યની ઇચ્છાનો એક મુખ્ય વિષય એ હોય છે. જીવન ભોગવવુ, અને તે પણ પુષ્કળ પ્રમાણમા આથી એ ઇચ્છા સિદ્ધ કરવા માટે જે જીવનની અગત્ય છે તેવુ જીવન મનુષ્યે ગાળતા શિખવુ જોઇએ જીવનને વિશેષ અશે સમૃદ્ધ કરવાની ખાતર તમારા ઉદ્દેશને અખડિતપણે નિર્વાતજ્યોત સરખો તમારા અત કરણ સમીપ સ્થિર રાખવો જોઇએ ગમે તેટલી ઉચ્ચ ભૂમિકા ઉપર આપણે સ્થિત થયા હોઇએ—ગમે તેવી અધ્યાત્મિક સ્થિતિમાં આપણે આરૂઢ રહેતા હોઇએ—તોપણ આપણા ઉચ્ચતમ ઉદ્દેશને ક્ષણભર પણ આપણી દૃષ્ટિથી દૂર કરવાની જરૂર નથી.

તમારા પોતાના જ સ્વાર્થની પ્રવૃત્તિઓ કર કર ન કરશો, તમારા ભવ્ય ઉદ્દેશોના શિખર ઉપર ગાજતો જે કોઇ પ્રધાન હેતુ હાય તેની સિદ્ધિ માટે પ્રવૃત્તિ કરો. જેને માટે તમે પ્રવૃત્તિ કરતા હો છો તે હેતુ જેમ અધિક વિશાલ હોય છે, તેમ તમારી પ્રવૃત્તિ—તમારૂ કર્તવ્ય પણ અધિક મહાન્ થાય છે અને એ પ્રકારે જે સર્વોત્તમ કર્તવ્ય છે, તે મનુષ્યને સર્વને માટે કાઇ અધિક હિતકર કરી શકે છે. અને એ સર્વમા તેનો પોતાનો પણ સમાવેશ થઇ જાય છે. આ રીતે જ્યારે તમારૂ કાર્ય સવિશેષ બલવાળું થાય છે, ત્યારે તમે હજારો મનુષ્યોના હિતકર્તારૂપે ઠરો છો તમે સમર્થ છો એમ જગત્ જાણતું થાય છે આ પ્રકારે કર્તવ્ય કરવાની સાથે જ તમે તમારૂ પણ બીજી રીતે સાધો તેના કરતા અધિક પ્રમાણમાં હિત સાધી શકો છો

ઉચ્ચ ઉદ્દેશને અર્થે જ્યારે તમે પ્રયાસ કરો છો અને તેને અર્થે જ જીવન ગાળો છો, ત્યારે વિશ્વવ્યાપી જે અનત સામર્થ્યો, બલિષ્ઠ અંતઃકરણો અને દિવ્ય આત્માઓ હોય છે, તેના પ્રવાહમા તમે પણ ભળી જાઓ છો પ્રત્યેક વસ્તુમાથી તમે લાભને જ ગ્રહણ કરો છો. વિશ્વની સમગ્ર ચેતનશક્તિઓ તમારા કર્તવ્યમા મહકારી થાય છે. મનુષ્યને ઉત્કૃષ્ટ પદમા સ્થાપનાર જગતની મહાન્ પ્રવૃત્તિઓમા તમે તેના પ્રધાન અંશરૂપ બનો છો, ભાવિ પ્રજાના વિકાસમા પણ તમે મુખ્ય હેતુરૂપ થાઓ છો જગદુદ્ધારકરૂપે તમારી ગણના થાય છે.

ઉચ્ચ ઉદ્દેશની સાધના અર્થે જીવન ગાળવુ એ ઉચ્ચ સ્ફુરણોના પ્રદેશમા જીવન ગાળવા તુલ્ય છે, અને તેવાં ઉચ્ચ સ્ફુરણો ઉચ્ચ વિચારોના ઉદ્દભાવક થઇ પડે છે મનુષ્ય જેવા પ્રકારનુ ચિતન કરે છે, તેના પ્રકારનો તે થાય છે. ઉચ્ચ વિચારો ઉચ્ચ અથવા મહાન્ અત કરણોને ઉપજાવે છે મહાન્ અંતઃકરણો મહાન્ કાર્યોને સાધે છે, અને એવા મહાન્ કાર્યો જ જગતમા સામ્રાજ્યને પ્રકટાવવાના સાધનો રચે છે

ઉચ્ચ અને શુભ ઉદ્દેશને અર્થે જ્યા આપણે જીવન ગાળવાનુ શરૂ કરીએ છીએ, ત્યા શુભની સિદ્ધિમાટે વિશ્વગત જે જે દ્રવ્યો હોય છે તેને આપણે આપણી સાથે કાર્ય કરવાને

પ્રેરીએ છીએ. આપણુને કશું જ વ્યર્થ અથવા નિરર્થક જેવુ લાગતુ નથી. કોઇ પણ વ્યક્તિ, કોઇ પણ વસ્તુ અથવા કોઇ પણ પ્રસગ, આપણા એ પ્રદેશમા આવતાં, આપણા પ્રદેશના હિતમા, મૂલ્યમા અને સૌન્દર્યમાં વૃદ્ધિ કરનાર થઇ પડે તેવા તે બને છે કેમકે એ એક અબાધિત નિયમ છે કે જેમ આપણામાથી સર્વોત્તમનો આપણે સર્વત્ર પ્રસાર કરીએ છીએ તેમ સર્વમાથી આપણે તેવું જ સર્વોત્તમ બદલામા પ્રાપ્ત કરીએ છીએ.

ઉચ્ચતા, વિશાલતા તથા દિવ્યતાને અર્થે જીવન ગાળવાથી આપણે પ્રભુને અનુસરીએ છીએ પ્રભુ આપણુને આગળીએ વળગાડીને ચાલે છે પ્રભુનો પ્રેમ, પ્રભુનુ સામર્થ્ય, પ્રભુનું જીવનબલ, પ્રભુનુ જ્ઞાન, એ સર્વ આપણા સગી રહે છે. અહો ! આવા સગના માહત્મ્ય તથા આનદને શી રીતે કથન કરવો ? આપણી પ્રત્યેક ક્ષણ પરમ શાતિમા જાય છે, શાશ્વત આનદથી આપણી પ્રત્યેક ઘટિકા પરિપૂર્ણ હોય છે અને આપણો પ્રત્યેક દિવસ અદ્ભુત અનુભવોથી ભરેલા હજારો વર્ષ જેવો લાગે છે આપણે પ્રભુમય થઇ રહીએ છીએ

ઉચા ઉદ્દેશથી પરિપૂર્ણ ઉચ્ચ જીવન ગાળવાનો આ પ્રકારનો પરિણામ છે એ પરિણામનો જીવનમા પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરવો એ મનુષ્યનુ કર્તવ્ય છે, એમા જ માનવ-જીવનની સિદ્ધિ છે

સદ્વિચારી વાચકો, મનનીય પચાયતનની કરવા માંડેલી ગણના અત્ર પરિપૂર્ણ થાય છે આ પંચાયતનની મનવડે જેઓ ઉપાસના કરે છે તેઓ, આ લેખના આરભમાં કહ્યું હતું તેમ અતઃકરણમા બળવાન્ આકર્ષક સામર્થ્ય પ્રકટાવવાને સમર્થ થાય છે.

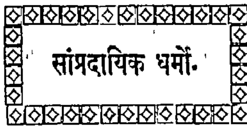
બલવાન્ આકર્ષક સામર્થ્ય પ્રકટયાવિના મનુષ્યપ્રતિ કાંઇ પણ શુભ આકર્ષાતુ નથી. દૈવથી, પ્રારબ્ધથી, સજોગોથી, કે ગમે તેવા શબ્દપ્રયોગવડે મનુષ્ય જે કઈ સારૂં મેળવે છે તે આ કાલે અથવા પૂર્વકાલે તેનામા કોઈ પણ અશમા પ્રકટેલા બલવાન્ આકર્ષક સામર્થ્યનો જ પરિણામ છે

એવી એક પણ વસ્તુ નથી, એવુ એક પણ શુભ નથી, એવુ એક પણ સુન્દર નથી, એવુ એક પણ ભવ્ય નથી અને એવુ એક પણ પરિપૂર્ણ નથી કે જે બલવાન્ આકર્ષક સામર્થ્યને અધીન ન હોય. કાંઇ પણ મહાન્ તમને પ્રાપ્ત ન હોય તો જાણજો કે તમારામા બલવાન્ આકર્ષક સામર્થ્ય નથી.

બલવાન્ આકર્ષક સામર્થ્યવાળાનો એવો એક પણ શબ્દ નથી કે જે ઉથાપવા કોઇ હિંમત કરી શકે, તેનો એક પણ એવો સકલ્પ નથી કે જે મિથ્યા જાય, તેનુ એક પણ એવુ કૃત્ય નથી કે જેમા ઘણાની સાર્થકતા ન હોય.

બલવાન્ આકર્ષક સામર્થ્ય વ્યવહાર, પરાર્થ અને પરમાર્થ સર્વ માર્ગમાં ઉપયોગી છે તે પોતાનુ તથા અન્યનુ ઉત્તમ હિત કરે છે તે લૌકિક અર્થો સધાવે છે. તેમ અલૌકિક અર્થો પણ સિદ્ધ કરે છે.

આવા અપ્રતિમ સામર્થ્યને પ્રકટાવવા ઇચ્છતા હો, જીવનને દિવ્ય, સાર્થક તથા ધાર્યું કરવાને શક્તિમાન્ બનાવવુ હોય તો પૂર્વોક્ત પચાયતનનું ઉત્તમ રીતે મનન કરી તેને અનુસરવાને સકલ્પ કરો. શુ કરવુ અને શુ ન કરવુ એ તમારી ઇચ્છાનો વિષય છે. જે કઈ સાર છે, હિતકારક છે, તેને તમારા આગળ મૂકવુ એ લેખકનુ કામ છે અને તે આ સ્થળે પૂરું થયુ છે તેને અનુભવની કસોટીએ ચઢાવવુ હોય તો આ રહ્યુ

(લેખક : શ્રીયુત નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા, બી. એ.)

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

શૈવ ધર્મનો વેદના યજ્ઞકાંડ અને અગ્નિરહસ્ય સાથે કાર્યકારણ સંબંધ.

વેદ ધર્મના યજ્ઞકાંડમાં જે અગ્નિરહસ્યની પ્રક્રિયા છે તેમાંથી બ્રાહ્મણ અને ઉપનિષદો દ્વારા શૈવ સંપ્રદાયોનો ઉદ્ભવ થયો જણાય છે. પ્રાચીન ઉપનિષદોમાં શિરોવ્રત, વિરજા દીક્ષા પ્રણવની ઉપાસના ઇત્યાદિ જાબાલ શાખામાં પ્રચલિત હતી આ શાખાના મહર્ષિઓ કંઇક અધિક ત્યાગ અથવા સંન્યાસપરાયણ વૃત્તિવાળા જણાય છે, કારણ કે ક્રમશઃ આશ્રમમાંથી આશ્રમમાં ચઢવાનો સામાન્ય નિયમ તેનો અપવાદ જાબાલોપનિષદમાં **यदहरेव विरजेत्तदहरेव प्रव्रजेत्** એ શ્રુતિમાં પ્રતિપાદન કરેલો જણાય છે અને તેને શ્રી શંકરાચાર્ય પ્રમાણ વાક્ય માની સંન્યાસાશ્રમની ઉપપત્તિ કરે છે સઘળા શૈવ સંપ્રદાયો, પછી તે સ્માર્તમતને અનુસરતા હોય કે પાશુપત મતને અનુસરતા હોય, કે શૈવાગમને અનુસરતા હોય કે કાશ્મીરના પ્રત્યભિજ્ઞાદર્શનને અનુસરતા હોય—તે સર્વમાં તપ, વૈરાગ્ય અને ત્યાગનું પ્રાધાન્ય હોય છે, લીલા, અનુરક્તિ, અને સંસારનું ગૌણપણું હોય છે તપ, વૈરાગ્ય અને ત્યાગના આવેશથી જો જ્ઞાન નથી હોતું તો આ સંપ્રદાયના અનુયાયીઓ અવધુત બની સંસારીજનોના સુખદુઃખની સાચી કિંમત આંકી શકતા નથી અને કોમળભાવ વિનાના થઇ જાય છે તત્ત્વ જ્ઞાન સાથે તપ, વૈરાગ્ય અને ત્યાગ હોય છે તો આ સંપ્રદાયના અનુયાયીઓ ઘણા પ્રતાપી, શાંત અને નિડર હોય છે.

શૈવમાર્ગના અપધર્મીઓ અને વિધર્મીઓ.

યોગજન્ય ઐશ્વર્યની વાસનાથી પ્રેરાયેલા અને જ્ઞાન વૈરાગ્ય વિનાના શૈવો આ માર્ગના અપધર્મવાળા હોય છે, અને ભૈરવ, જંગમ અઘોરી ઇત્યાદિ વિધર્મી હોય છે.

રસેશ્વરવાદ અને રસહૃદય તંત્ર શ્રી ગોવિન્દ ભગવાનનું.

ઐશ્વર્યની વાસનાને વશ વર્તી કેટલાક રસેશ્વરવાદીઓ પણ થાય છે. કીમીઆના અને અજરામરતાના છંદમાં કેટલાક પડેલા હોય છે રસદર્શન શૈવદર્શન સાથે મળતું છે, પરંતુ તેની પરિભાષા ગોપ્યમાર્ગની અને ભ્રાંતિ ઉપજાવનાર હોવાથી તે રસદર્શનના સાચા ભાવિકો અથવા ઉપાસકો અને પ્રયોગશીલ મનુષ્યો નહિવત્ હોય છે રસદર્શનના છૂટા છવાયા વિચારો આજ સુધી માધવાચાર્યના સર્વદર્શન સંગ્રહમાંથી જાણવામાં આવ્યા છે પરંતુ હાલ પ્રસિદ્ધ થએલી આયુર્વેદીય ગ્રંથમાળામાં શ્રી શંકરાચાર્યના ગુરુ ગોવિન્દ ભગવાનનો રસહૃદયતંત્ર નામનો ગ્રંથ અવલોકતાં જણાય છે કે તે રસદર્શ-

નનો પણ પ્રાચીન સપ્રદાય હતો, અને તે સપ્રદાયના પતજલિ, વ્યાડિ, નાગાર્જુન વિગેરે ગુરુઓ થઇ ગયા છે. આ દર્શનના અનુયાયિઓ ચિદાત્માને રસરૂપ માને છે અને પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે "જો સિદ્ધરસ પ્રાપ્ત થાય તો પૃથ્વીનેજરા મરણ વિનાની કરી શકુ." આ અસાધ્ય સિદ્ધિમા તણાઇ ઘણાઓ કાદમ્બરીમા વર્ણવેલા જરદ્ દ્રવિડ ધાર્મિક જેવા થઇ ગયેલા જણાય છે પરંતુ આ સિદ્ધાન્તમા એક મોટો ગુણ એ છે કે દેહની અવગણના કરવાનો જે સિદ્ધાન્ત છે તે ખોટો છે મોક્ષરૂપ મોટો પુરૂષાર્થ જ્ઞાન વિના સિદ્ધ થતો નથી, જ્ઞાન અભ્યાસ વિના સિદ્ધ થતુ નથી, અને અભ્યાસ દેહની સ્થિરતા વિના બનતો નથી સિદ્ધરસવડે દેહની સ્થિરતા જેઓ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને આરોગ્યાદિ સપત્તિ મેળવી શકે છે તેઓજ પરમેશ્વરની સાચી ઉપાસના કરી શકે છે ગોવિંદાચાર્ય એક સ્થળે લખે છે કે—

દેહની સ્થિરતા પરમાત્માની ઉપાસનામા જરૂરની છે

नहि देहेन कथंचिद् व्याधि—
जरामरणदुःखविधुरेण
क्षणभङ्गुरेण सूक्ष्मं
तद्ब्रह्मोपासितुं शक्यं
यज्जरया जर्जरितं
कासश्वासादि दुःखवशमात्तम्
योग्यं तन्न समाधौ
प्रतिहतबुद्धीन्द्रियप्रसरम्

\+ + + + +

अस्मिन्नेव शरीरे येषां परमात्मनो न संवेदः
देहत्यागादूर्ध्वं तेषां तद्ब्रह्म दूरतरम् ॥
ब्रह्मादयो जयन्ते यस्मिन दिव्यं तनुं समाश्रित्य
जीवन्मुक्ताश्चान्ये कल्पान्तस्थायिनो मुनयः ।
तस्माज्जीवन्मुक्तिं समीहमानेन योगिना प्रथमम्
दिव्या तनुर्विधेया हरगौरीसृष्टियोगात् ॥

"વ્યાધિ જરા મરણના દુઃખોથી સપડાયેલા ક્ષણભગુર દેહ વડે સૂક્ષ્મ બ્રહ્મની શી રીતે ઉપાસના થાય ? જે દેહ જરાથી જર્જરિત હોય, શ્વાસ હિક્કાદિ દુઃખોથી પરવશ પડેલો હોય, તે દેહ સમાધિને લાયક નથી કારણ કે તેમા બુદ્ધિ તથા ઇન્દ્રિયોની ગ્રહણ ધારણ શક્તિઓ હણાઇ ગયેલી હોય છે, જેઓ વર્તમાન દેહમા પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરી શકતા નથી તેમને મરણ પછી બ્રહ્મનુ છેટુ ઘણુ રહે છે દિવ્ય તનુને ધારણ કરી બ્રહ્માદિ પરમાત્માનું યજન કરે છે, તેવી રીતે જીવન્મુક્તો અને કલ્પાન્તસ્થાયી મુનીઓ પરમાત્માને યજે છે જે યોગી જીવન્મુક્તિની ઇચ્છા રાખે છે તેણે પ્રથમ હરગૌરીના યોગ વડે દિવ્ય તનુને સપાદન કરવુ જોઇએ."

ઉપરનાં વાક્યોમાં સ્પષ્ટ થાય છે. રસેશ્વર દર્શનનો મર્મ દેહને સ્થિર બનાવી પરમાત્મ સાક્ષાત્કાર કરવાનો છે, કંઇ ભોગ ભોગવવાનો નથી. અને આ દર્શનની પીઠમાં ઇશ્વરપરાયણતા રહેલી છે.

વૈષ્ણવ સમ્પ્રદાયો.

વિશિષ્ટ અદ્વૈત દર્શનનો શ્રી સમ્પ્રદાય અને તેની શાખા–પ્રશાખાઓ.

વિશિષ્ટ અદ્વૈતદર્શનની ભૂમિકા ઉપર રચાયેલા શ્રી રામાનુજ આચાર્યના શ્રી સમ્પ્રદાયના (સને ૧૧૨૭) અનુયાયીઓ ગુજરાતમાં બહુ નથી, તેમ પૂર્ણપ્રજ્ઞ સમ્પ્રદાય અથવા બ્રહ્મ સંપ્રદાય પણ ગુજરાતમાં પ્રવર્તતા નથી. પરંતુ શ્રી રામાનુજ આચાર્યના સંપ્રદાયમાંથી પૃથક પડેલા રામાનંદી પંથના સાધુઓ ગુજરાતમાં છે આ પંથમા સુરદાસ, તુલસીદાસ આદિ મહા ભક્તજનો થઈ ગયા છે, અને જ્યારે વાસુદેવ, સંકર્ષણ, પ્રદ્યુમ્ન અને અનિરુદ્ધ આ ચાર વ્યૂહમાં મુખ્ય શ્રી સંપ્રદાયના અર્ચનનું પ્રાધાન્ય હતું ત્યારે આ પંથમા અવતારવાળા શ્રી રામચંદ્રની ભક્તિનું પ્રાધાન્ય છે. આ પરંપરામાં થએલા કબીર વિશિષ્ટ અદ્વૈત કરતા કંઈક કેવળ અદ્વૈત પક્ષપાતી થયા છે, નાનકે તે પંથમાંથી પંજાબમાં સીખ ધર્મની અવાન્તર શાખા સ્થાપી છે. અને સતનામી, સાધનાપંથી અને ખાસ અમદાવાદમાં દાદુપંથી (સને ૧૬૦૦) આ શાખાની પરંપરામાં થયા છે. પ્રખ્યાત નિશ્ચલદાસ, સુંદરદાસ વિગેરે મહાત્માઓ આ પંથમાં થયા છતા કેવળ અદ્વૈતનો મહિમા ગાનારા થયા છે.

પ્રાચીન ભાગવત ધર્મની પ્રણાલિકામાં ઉતરી આવેલા વિશિષ્ટ અદ્વૈત સમ્પ્રદાય અને તેની અવાન્તર શાખાઓમાં ચિત્ અને અચિત્–જીવ જગત્‌થી વિશિષ્ટ બ્રહ્મ—જેને નારાયણ સંજ્ઞા આપવામાં આવે છે તેની ભક્તિ અને પ્રપત્તિ મોક્ષમાં મુખ્ય સાધન માનવામાં આવે છે.

શ્રી સમ્પ્રદાયના પૂજ્ય પદાર્થો.

વિશિષ્ટ પરબ્રહ્મનું યજન શ્રી સમ્પ્રદાયવાળા પ્રતિમાઓમાં (અર્ચામાં) રામાદિ અવતારી શરીરોમાં (વિભવમાં) વાસુદેવ, સંકર્ષણ પ્રદ્યુમ્ન, અને અનિરુદ્ધ એ ચાર ચાર વ્યૂહમાં, અને સર્વ જીવોમાં અધિવાસ કરી રહેલા અંતર્યામી ઇશ્વરમા કરવાનુ વિધાન છે. આ સમ્પ્રદાય જો કે ભક્તિપ્રધાન છે, અને વિષ્ણુ દેવતાના જ મહત્વને ગાનાર છે તો પણ તેની તત્ત્વદૃષ્ટિ ઘણી ઉંડી છે.

वेदांतना मूलतत्वो.

(લેખકઃ—પૂજ્યપાદ મહાત્મન શ્રીમન નથુરામ શર્મા.)
(અનુસંધાન ગતાંકથી)

(૨)

ઉપર કહેલા શુદ્ધ વૈરાગ્યની જે પુણ્યશાલી મનુષ્યે પોતાના અંતઃકરણમ પ્રાપ્તિ કરી હોય તે પુણ્યશાળી મનુષ્યનુ અંતઃકરણજ શમ, દમ, શ્રદ્ધા, સમાધાન, ઉપરતિ ને તિતિક્ષા એ ૭ સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવાને સમર્થ થાય છે દૃશ્ય પ્રાણિપદાર્થોને સત્ય માની તેનુ રાગદ્વેષ પૂર્વક સ્મરણ કર્યા કરવાના, ભૂતભવિષ્યના પ્રસંગોના નિર્રર્થક વિચાર કર્યા કરવાના તથા આળસ, પ્રમાદ, દીર્ઘસૂત્રતા, અવ્યવસ્થા, જડતા, ભય, ખેદ, કામ, ક્રોધ, લોભ, મદ, મત્સર, દંભ, આશ્ચર્ય ને હાસ્ય એ દોષોને વશ વર્તવાના મનના કુસ્વભાવને ધૈર્ય ને સાવધાનતાથી દૂર કરી તેને કોઇ પણ હિતકર વિષયમા જોડવાનું જે બુદ્ધિનું બલ તે શમ કહેવાય છે વાણીથી ભિન્ન ચાર કર્મેન્દ્રિયોના તથા પાચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોના પોતપોતાના વિષયભણી રાગદ્વેષપૂર્વક દોડવાના કુસ્વભાવને વશ રાખી તેમને તેમના શુભ વિષયમા પ્રયોજનજેટલા વેગવાળી રાખવાનુ જે બુદ્ધિનુ બલ તે દમ કહેવાય છે પોતાના સદ્ગુરુના તથા પ્રમાણભૂત સત્શાસ્ત્રોના વચનોમાં પ્રામાણિકપણાનો—સત્યપણાનો—બુદ્ધિનો જે વિવેકવાળો નિશ્ચય તે શ્રદ્ધા કહેવાય છે. દૃશ્યના મિથ્યાપણાના નિશ્ચયને સતત જાગતો રાખી પોતાના પ્રારબ્ધવડે પ્રાપ્ત થતા અનુકૂલ વા પ્રતિકૂલ પ્રસંગોથી પોતાના મનને હર્ષને, ખેદને કે ભયને વશ ન થવા દેતાં તેના સમભાવને જાળવી રાખવાનુ જે બુદ્ધિનુ સામર્થ્ય તે સમાધાન કહેવાય છે. વિષયોના વિચારથી ને વિષયોના સેવનથી મનને સાચી શાંતિ તથા સાચી તૃપ્તિ કદી પણ મળતાં નથી, પણ તે બંનેથી ઊલટી મનની વ્યાકુલતા તથા અતૃપ્તિ વધે છે, અને મનને વિષયોના વિચારથી તથા વિષયોના સેવનથી મોકળુ રાખવાથી, જેમ સુષુપ્તિમા મનને શાંતિ તથા તૃપ્તિનો અનુભવ થાય છે તેમ, જાગ્રત્મા પણ મનને શાંતિનો તથા તૃપ્તિનો અનુભવ થવાનો સંભવ છે એમ સમજી મનને રાગદ્વેષવાળા વિચારોથી તથા રાગદ્વેષવાળી ઇંદ્રિયોને વશ થઇ તેમના વિષયોભણી ઇંદ્રિયોદ્વારા થતી પ્રવૃત્તિથી રોકવાનુ જે બુદ્ધિનુ સામર્થ્ય તે ઉપરતિ કે ઉપશમ કહેવાય છે, અને પોતાના પ્રારબ્ધ કર્મવડે પ્રાપ્ત થતાં ભૂખતરસ, ટાઢ તડકો, માનાપમાન, જ્વરાદિ રોગો, શરીરબલની તથા ઇંદ્રિયના બલની ક્ષીણતાને વ્યવહારમાં અનુકૂલપ્રતિકૂલ મનાતા અન્ય પ્રસંગો એ સર્વને પ્રાણના ત્વચાના મનના સ્થૂલ શરીરના ને ઇંદ્રિયાદિના ધર્મો જાણી તથા આત્માને તે સર્વ ધર્મોથી રહિત તથા તેમનો પ્રકાશક જાણી તે સર્વને મનને ચિંતાથી તથા વાણીને વિલાપથી રહિત રાખી સહન કરવાનુ જે બુદ્ધિનું સામર્થ્ય તે તિતિક્ષા કહેવાય છે આ ૭ સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છનાર મનુષ્યે મારો આત્મા સર્વ પ્રકારના દુઃખોથી અત્યંત રહિત અને સર્વ પ્રકારના સુખોના ભંડારરૂપ છે આ નિશ્ચય પોતાના મનમાં સતત જાગતો રાખવો જોઇએ એ ૭ સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થયા પછી મનુષ્યના અંતઃકરણમાં સાચી મુમુક્ષુતાનો ઉદય થાય છે . . . . . .

વર્તમાનશરીરના સદ્ભાવમાં અને તેના પતનપછી અન્ય શરીરમાં પણ કુંમાં (જીવમાં) અનુભવાતાં ત્રિવિધ દુઃખોની ઐકાંતિક (નિયમપૂર્વક-અચૂક) અને આત્યંતિક (પુનઃ ઉદય ન પામે એવી) નિવૃત્તિ તથા તેને પરમાનંદની (વિષયસુખથી ભિન્ન નિરુપાધિક પરમ પવિત્ર નિરવધિ સુખની) નિરંતર પ્રાપ્તિ એ રૂપ શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ મોક્ષનો સંશયવિપર્યયથી રહિત અનુભવ કરવાની દુઃખમય સંસારથી ઉદાસ થયેલા મનુષ્યની જે તીવ્ર ઇચ્છા તે મુમુક્ષુતા કહેવાય છે. આવી સાચી મુમુક્ષુતા જ્યારે મનુષ્યના અંતઃકરણમાં પ્રાદુર્ભાવ પામે છે ત્યારે જ તે મનુષ્ય શ્રદ્ધાભક્તિથી સદ્ગુરુને શરણે જઈ તેમના સંશયવિપર્યયનો શીઘ્ર ઉચ્છેદ કરનારાં અને આત્મસ્વરૂપનું સ્પષ્ટ નિરૂપણ કરનારાં અદ્ભુત વચનોનું શ્રવણ કરવાને ભાગ્યશાળી થાય છે.

અંતઃકરણની શુદ્ધિ, (મલિન વિચારોથી રહિતતા,) સરલતા, નમ્રતા, દુઃખી પ્રાણીઓપર દયા, સુખી પ્રાણીઓમાં ને સમાનસ્થિતિવાળા મનુષ્યોમા વિશુદ્ધ પ્રીતિ, શુભગુણ ગ્રાહકતા) ઔદાર્ય, ક્ષમા, વિવેક, વૈરાગ્ય, શમાદિ ૭ સંપત્તિ ને મુમુક્ષુતા એ અંતઃકરણના શુભગુણોનો પૂર્વજન્મોના પુણ્યસંસ્કારોના ઉદયથી અથવા વર્તમાનજન્મમાં કરેલાં તીવ્ર શુભ કર્મોના સંસ્કારોના ઉદયથી જેમના અંતઃકરણમાં પ્રાદુર્ભાવ થઇ તેની સ્થિરતા થઇ હોય તે પુણ્યશ્લોક મનુષ્ય શ્રોત્રિય, (વેદાંતપારગ,) બ્રહ્મનિષ્ઠ ને પરમકરુણાળુ સદ્ગુરુને શરણે જઇ તેમનાં યોગ્ય શ્રોતાના શ્રવણને તથા મનને અપૂર્વ આનંદ ઉપજાવનારાં અને અલ્પશ્રમે અલ્પસમયમા અપારજેવા ભવસાગરનો પાર પમાડવાના સામર્થ્યવાળાં આશ્ચર્યપૂર્ણ વચનો સાંભળવાના મુખ્ય અધિકારી ગણાય છે.

જેમ સદ્ગુરુના ઉપદેશનું શ્રવણ કરવા ઇચ્છનાર મનુષ્યમાં ઉપર જણાવેલા શુભગુણોના સદ્ભાવની જ્ઞાનપ્રાપ્તિમાટે અપરિહાર્ય આવશ્યકતા છે તેમ એવી યોગ્યતાવાળા શિષ્યને બ્રહ્મોપદેશ કરનારા સદ્ગુરુમાં વેદાંતશાસ્ત્રનું ઉચ્ચાર અર્થ ને તાત્પર્યસહિત જ્ઞાન, એ જ્ઞાનનો પ્રબલ પ્રમાણવડે તથા પ્રબલ ને પ્રસિદ્ધ સુયુક્તિઓવડે અને યોગ્ય દૃષ્ટાંતોવડે જિજ્ઞાસુઓને ઉપદેશ કરવાનું અપૂર્વ સામર્થ્ય, પરંપરાગત સદાચારનું પરિપાલન ને પરમદયાળુતા એ ચાર શુભગુણોની જ્ઞાનોપદેશની સિદ્ધિમાટે અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે જો બ્રહ્મોપદેશનું શ્રવણ કરનાર ને બ્રહ્મોપદેશનું શ્રવણ કરાવનાર બંને યોગ્યતાવાળા હોય તોજ બ્રહ્મોપદેશનું શ્રવણ કરનાર મનુષ્યના અંતઃકરણમાં બ્રહ્માનુભવનો ઉદય થાય છે. બ્રહ્મોપદેશનું શ્રવણ કરનાર મનુષ્યના અંતઃકરણમાં જો આગળ કહેલા શુભ ગુણોનો સદ્ભાવ ન ન હોય તો બ્રહ્મોપદેશનું શ્રવણ કરીને તે મનુષ્ય અન્ય જનોની આગળ બ્રહ્મસંબંધી વાતો કરવામાં ન્યુનાધિક કુશલ થઈ શકે છે ખરો, પણ પરમપવિત્ર પરમશાંત ને પરમાનંદાદિ સ્વભાવવાળા બ્રહ્મનો દૃઢ અનુભવ મેળવીને કૃતાર્થ થઇ શકતો નથી. પોતાની યોગ્યતાનો પૂરો વિચાર કર્યા વિના માત્ર દ્રવ્યાદિની પ્રાપ્તિમાટે લોકોને બ્રહ્મનો ઉપદેશ કરનાર જે નામધારક સદ્ગુરુમા ઉપર કહેલા ચાર શુભ ગુણો ન હોય તે શાસ્ત્રની જે વાતો તેમને શ્રવણદ્વારા કે શાસ્ત્રવાચનદ્વારા આવડતી હોય તે વાતો પોતાની પાસે વેદાંતનું શ્રવણ કરનારાઓને સંભળાવી શકે છે, પણ તે શ્રોતાઓના અંતઃકરણમા બ્રહ્માનુભવનો ઉદય કરાવવામાં તે સમર્થ થઇ શકતા નથી.

સંસારના કોઈ પણ વિષયમા દુઃખરહિત સ્થાયી સુખ નહિ જણાવાથી સંસારથી ઉદાસ થરેલો અને આગળ કહેલા શુભગુણવાળો જિજ્ઞાસુ મનુષ્ય દુઃખરહિત સ્થાયી સુખ

મેળવવામાટે ધૈર્ય રાખીને વિવેકબુદ્ધિવડે ઉપર જણાવેલા શુભગુણોવાળા સદ્ગુરુનો શોધ કરી, તેમને પ્રાપ્ત કરી, તેમનુ પૂજન ને તેમની સ્તુતિ કરી, તથા પોતાના અતઃકરણમાં રહેલી અહંતામમતાને વિશેષ શિથિલ કરી, તેમને મહાજીર્ણ ભવરોગના મહાવૈદ્ય સમજી, તેમનુ શ્રદ્ધાપ્રીતિથી વિધિપૂર્વક શરણ ગ્રહણ કરે. અને "હે ભગવન્! આ સંસારરૂપ ભયંકર ને તીવ્ર દાવાનલથી દાઝતા અને આ વિશ્વમા આપથી ભિન્ન અન્ય કોઈ પણ સ્થળે સાચું શરણ નહિ જોતા ને તેથીજ આપશ્રીને શરણે આવેલા આપશ્રીના દીન દાસને તેના સર્વ તાપ નિવારી પરમાનંદરૂપ કરનારો બ્રહ્મોપદેશ કરવાની કૃપા કરો" એમ તેઓશ્રીની વિનયપૂર્વક પ્રાર્થના કરે. પછી તે સદ્ગુરુ તેને તેના અંતઃકરણાદિની યોગ્યતાનો વિચાર કરી કેવલ દયાવડેજ સચ્ચિદાનંદરૂપ બ્રહ્મનો સ્પષ્ટ બોધ કરે

શ્રવણ બે પ્રકારનુ છે. વેદાંતશાસ્ત્રનુ પોતાના સદ્ગુરુના મુખદ્વારા શ્રવણ કરવારૂપ અને પોતાના સદ્ગુરુના મુખદ્વારા તેમના સર્વશાસ્ત્રના સારરૂપ ઉપદેશનુ શ્રવણ કરવારૂપ. બંને પ્રકારના શ્રવણમા શ્રવણ કરનાર શિષ્યના અતઃકરણમાં આગળ કહેલી યોગ્યતા અવશ્ય હોવી જોઇએ, અને શ્રવણ કરાવનાર ઉપદેષ્ટાના અતઃકરણમાં પણ પૂર્વે જણાવેલી યોગ્યતા અવશ્ય હોવી જોઇએ એ પુન કહેવાની આવશ્યકતા નથી. વળી તે બંને પ્રકારનુ શ્રવણ કરનારના અતઃકરણમા શ્રવણના વિષયમા ને પોતાના ઉપદેષ્ટામાં સાત્વિકી શ્રદ્ધા ને વિશુદ્ધ પ્રીતિ હોવા જોઇએ તેમા પ્રથમ પ્રકારનું શ્રવણ પ્રમાણભૂત ગ્રંથોના તાત્પર્યનો નિર્ણય કરાવનારા ૭ પ્રકારનાં સાધનો સહિત થવુ જોઇએ. ઉપક્રમ—ઉપસંહારની એકતા અભ્યાસ, અપૂર્વતા, ફલ, અર્થવાદ અને ઉપપત્તિ એ વેદાતશાસ્ત્રના વચનોના તાત્પર્યનો નિર્ણય કરાવનારા ૭ પ્રકારના સાધનોના વા લિંગોના નામો છે. જેમ અવિચ્છિન્ન ધમરેખાના દર્શનથી જોનારને તેના મુલમા રહેલા અગ્નિનુ જ્ઞાન થાય છે તેમ તાત્પર્યનો નિર્ણય કરાવવામા સમર્થ પૂર્વોક્ત ૭ પ્રકારના લિંગોવડે શ્રોતાને વેદાંતશાસ્ત્રના અદ્વિતીયબ્રહ્મરૂપ તાત્પર્યનો યથાર્થ બોધ થાય છે

અપૂર્ણ.

तत्त्वनिष्ट श्री चुनीलाल देवशंकर दवेनो देहविलय.

ભાગ્યોદયના તંત્રી જેઠાલાલ દેવશંકર દવેના નાના ભાઇ શ્રીયુત ચુનીલાલ દેવશંકર દવે પોતાની ૩૫ વર્ષની ભરયુવાન વયે આલોકનો ત્યાગ કરી પરબ્રહ્મમાં લીન થયા છે. ભાઇ ચુનીલાલ બાળબ્રહ્મચારી હતા, તેમણે આ સંસારમાં રહીનેજ સંસાર ઉપરનો મોહ છોડી ઇશ્વર ઉપરની પ્રીતિ સંપાદન કરી હતી.

ભાઈ ચુનીલાલનો જન્મ સંવત ૧૯૪૫ માં ખેડા જીલ્લાના આણંદ તાલુકાના નાપાડ ગામમાં થયો હતો. બાળપણ ત્યાંજ ઉછર્યા હતા. તેમના પિતાનું નામ દેવશંકર હતું. માતાનું નામ પાર્વતી હતું. માતા તો તેમને નાનપણમાં જ મુકી ગુજરી ગયાં હતાં. દેવશંકરને બે પુત્ર અને એક પુત્રી હતા. મોટા પુત્રનું નામ જેઠાલાલ અને નાનાનું ચુનીલાલ. જેઠાલાલનો બાળપણનો સમય વિદ્યાભ્યાસમાં ગયો હતો, ૧૭ વર્ષની વયે તેમણે રેવન્યુખાતામાં નોકરી સ્વીકારી હતી પણ પાછળથી દસેક વર્ષ નોકરી કરી તે નોકરીનું રાજીનામું આપી સ્વતંત્ર ધંધો શરૂ કર્યો. તેમના તરફથી જ આ ભાગ્યોદય માસીક અને ગુજરવિજ્ઞાન માસીક નીકળે છે. તેમ કાયદાનો શિક્ષક તથા ધનવાન, હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા, ભવિષ્યવેત્તા વિગેરે ઘણા પુસ્તકો તેમણે લખ્યાં છે.

ભાઇ ચુનીલાલે શરૂઆતમાં નાપાડમાં જ ગુજરાતી અભ્યાસ કર્યો હતો. ભણવામાં તેમનું ચિત્ત બિલકુલ નહોતું, બાબાપ તેમને પરાણે નિશાળમાં મોકલતા પણ તે કાંઇ કાળજી રાખતા નહોતા. તે સદા મસ્ત અને આનંદી રહેતા. નાનપણનું જીવન ઘણું રમતીયાળ હતું બાળપણમાં કસરતના કેટલાક પ્રયોગો કરતા તેમનો ડાબો હાથ ઉતરી ગયો હતો. જે ગામડામાં સારો ચડાવનાર ન મળવાથી કાંડામાં ખોડ રહી ગઈ હતી. ભાઇ ચુનીલાલનો વિવાહ કરવા ખેચાર જગાએથી તજવીજ ચાલી પણ તેમની નાની ઉમ્મરને લીધે બાબાપે નાનપણમાં વિવાહ કરવા ના પાડેલી. મોટી ઉમ્મર થતા હાથે ખોડ આવવાથી લગ્ન થયું નહિ. તેમને લગ્ન કરવાની બિલકુલ મરજી પણ નહોતી.

જ્યારે જ્યારે તેમના લગ્નસંબંધી વાત ચાલતી ત્યારે તે ઉદ્વેગ પામતા. કોઈની સાથે કહેરાવતા કે. "તમારે મારા લગ્નની તજવીજ કરવી નહિ. જો લગ્ન કરવાની વાત કરશો તો મારે કંઈ જતું રહેવું પડશે" તેમને બાળબ્રહ્મચારી રહેવું હતું અને તે બાળબ્રહ્મચારીજ રહ્યા. નાનપણમાં વિદ્યાભ્યાસ થોડો કર્યો, અને નિશાળેથી ઉઠી ગયા પણ તેમણે વેદના, પુરાણનાં વિગેરે ઘણાં પુસ્તકો વાંચી ઘણું જ્ઞાન મેળવ્યું. આત્મજ્ઞાનની તે વાતો એવી તો કરતા કે તે સાંભળનારને ઘણીવાર આશ્ચર્ય થતું તેમને કદી પણ લગ્ન કરવાની ઇચ્છા થઇ નહિ. તે પોતાના બાળબ્રહ્મચારીપણામાંજ મસ્તી માનતા.

બાળપણનું જીવન મસ્તીખોર, બળવાન અને આનંદી હતું. તેમને હમેશા નાના બાળકોની જ સોબત ગમતી, ડરેલ અને વ્યવહારકુશળ માણસોની સોબતમાં તે રહેતા જ નહિ. તેઓ પોતાના બાપની આજ્ઞાનું સારી રીતે પાલન કરતા. તેમને માત્ર ભણવાનું જ ગમતું નહિ. તે કહેતા કે. "ભણીને શું કરવું છે। મારે જે ભણવાનું છે તે હું ભણેલો છું" બહારનાં માણસોના સંબંધમાં ઘણીવાર તે જડ જેવા જણાતા. ખાવા પીવામાં, વસ્ત્રો

तत्त्वनिष्ट श्री चुनीलाल देवशंकर दवेनो देहविलय.

ભાગ્યોદયના તંત્રી જેઠાલાલ દેવશંકર દવેના નાના ભાઇ શ્રીયુત ચુનીલાલ દેવશંકર દવે પોતાની ૩૫ વર્ષની ભરયુવાન વયે આલોકનો ત્યાગ કરી પરબ્રહ્મમા લીન થયા છે ભાઇ ચુનીલાલ બાળબ્રહ્મચારી હતા, તેમણે આ સસારમાં રહીનેજ સંસાર ઉપરનો મોહ છોડી પ્રભુ ઉપરની પ્રીતિ સપાદન કરી હતી.

ભાઈ ચુનીલાલનો જન્મ સવત ૧૯૪૫ મા ખેડા જીલ્લાના આણંદ તાલુકાના નાપાડ ગામમા થયો હતો. બાળપણ લાડમાં ઉછર્યા હતા. તેમના પિતાનું નામ દેવશંકર હતું. માતાનું નામ પાર્વતી હતું. માતા તો તેમને નાનપણમાં જ મુકી ગુજરી ગયા હતાં દેવશંકરને બે પુત્ર અને એક પુત્રી હતા. મોટા પુત્રનુ નામ જેઠાલાલ અને નાનાનુ ચુનીલાલ. જેઠાલાલનો બાળપણનો સમય વિદ્યાભ્યાસમાં ગયો હતો, ૧૭ વર્ષની વયે તેમણે રેવન્યુખાતામાં નોકરી સ્વીકારી હતી પણ પાછળથી દસેક વર્ષ નોકરી કરી તે નોકરીનું રાજીનામું આપી સ્વતંત્ર ધંધો શરૂ કર્યો. તેમના તરફથી જ આ ભાગ્યોદય માસીક અને હુન્નરવિજ્ઞાન માસીક નીકળે છે. તેમ કાયદાનો શિક્ષક તથા ધનવાન, હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા, ભવિષ્યવેત્તા વિગેરે ઘણા પુસ્તકો તેમણે છપાવ્યાં છે.

ભાઇ ચુનીલાલે શરૂઆતમા નાપાડમા જ ગુજરાતી અભ્યાસ કર્યો હતો. ભણવામા તેમનું ચિત્ત બિલકુલ નહોતું માબાપ તેમને પરાણે નિશાળમા મોકલતા પણ તે કાંઇ કાળજી રાખતા નહોતા. તે સદા મસ્ત અને આનંદી રહેતા. નાનપણનું જીવન ઘણું રમતીયાળ હતું. બાળપણમાં કસરતના કેટલાક પ્રયોગો કરતા તેમનો ડાબો હાથ ઉતરી ગયો હતો. જે ગામડામાં સારો ચડાવનાર ન મળવાથી કાંડામાં ખોડ રહી ગઈ હતી ભાઇ ચુનીલાલનો વિવાહ કરવા બેચાર જગાએથી તજવીજ ચાલી પણ તેમની નાની ઉમ્મરને લીધે માબાપે નાનપણમાં વિવાહ કરવા ના પાડેલી. મોટી ઉમ્મર થતા હાથે ખોડ આવવાથી લગ્ન થયુ નહિ. તેમને લગ્ન કરવાની બિલકુલ મરજી પણ નહોતી

જ્યારે જ્યારે તેમના લગ્નસંબંધી વાત ચાલતી ત્યારે તે ઉદ્વેગ પામતા. કોઈની સાથે કહેવરાવતા કે "તમારે મારા લગ્નની તજવીજ કરવી નહિ. જો લગ્ન કરવાની વાત કરશો તો મારે કઈ જતું રહેવું પડશે" તેમને બાળબ્રહ્મચારી રહેવું હતું અને તે બાળબ્રહ્મચારીજ રહ્યા. નાનપણમાં વિદ્યાભ્યાસ થોડો કર્યો, અને નિશાળેથી ઉઠી ગયા પણ તેમણે વેદના, પુરાણનાં વિગેરે ઘણાં પુસ્તકો વાંચી ઘણુ જ્ઞાન મેળવ્યું. આત્મજ્ઞાનની તે વાતો એવી તો કરતા કે તે સાંભળનારને ઘણીવાર આશ્ચર્ય થતું તેમને કદી પણ લગ્ન કરવાની ઇચ્છા થઇ નહિ. તે પોતાના બાળબ્રહ્મચારીપણામાંજ મસ્તી માનતા.

બાળપણનું જીવન મસ્તીખોર, બળવાન અને આનંદી હતું. તેમને હમેશા નાના બાળકોની જ સોબત ગમતી, ડરેલ અને વ્યવહારકુશળ માણસોની સોબતમાં તે રહેતા જ નહિ. તેઓ પોતાના બાપની આજ્ઞાનું સારી રીતે પાલન કરતા. તેમને માત્ર ભણવાનુ જ ગમતું નહિ તે કહેતા કે "ભણીને શું કરવું છે! મારે જે ભણવાનું છે તે હું ભણેલો છું" બહારના માણસોના સંબંધમાં ઘણીવાર તે જડ જેવા જણાતા. ખાવા પીવામા, વસ્ત્રો

ઓઢવા પ્હેરવામાં મહેનત કરવામાં, વિગેરે અનેક કામોમાં તેઓ જાડવત્ વર્તન કરતા જેથી તેમને ઘણીવાર તેમના સર્વા સબધીઓ 'જડભરત' એ ઉપનામથી બોલાવતા.

વ્યવહારમાં તે કદી માથુ મારતા નહિ. બાળપણમાં માબાપની સાથે રહેતા. વીસેક વર્ષની ઉમ્મરે બાપ ગુજરી જતા પોતાને ઘેર એકલું રહેવું પડેલુ, તેમાં પણ તે આનદ માનતા. આ વખતે તેમના મોટા ભાઇ જેઠાલાલ દેવશંકર આણંદમાં મામલતદાર કચેરીમાં નોકરીમાં હતા જેથી તેમને પોતાની પાસે રાખ્યા. ભાઇની પાસે રહી તેમણે સદા જેમ લક્ષ્મણ રામની આજ્ઞા માને તેમ મોટા ભાઇની આજ્ઞા માની હતી માબાપની તેમ ભાઇ ભોજાઇની આજ્ઞા પાળવામાં તો તે એક્કા જ હતા. પોતે દુઃખ સહન કરી શકતા પણ કોઇનુ દુઃખ જોઇ શકતા નહિ.

આણુદ આવ્યા પછી તેમના ભાઇ જેઠાલાલે તેમને કોઈ ઉદ્યોગમા જોડવાનો વિચાર કર્યો. પણ ચુનીલાલનો વિચાર કોઇ સ્વતત્ર ઉદ્યોગ ધધો કરવાનો નહતો. માત્ર ભાઈની આજ્ઞા પાલન કરવાની ખાતર તે કહેતા કે "ભાઇ તમે જેમ કહો તેમ હું કરીશ" આ અરસામાં નાના પચાગ કાઢવામા આવ્યા અને તેને વેચવાનુ, તેની વ્યવસ્થા કરવાનુ કામ ભાઈ ચુનીલાલ કરતા હતા. આ પચાંગ હાલ બાર તેર વર્ષથી ભાગ્યોદય ઓફીસ તરફથી પ્રસિદ્ધ થાય છે હાલ તેની ૫૦ હજાર નકલો ખપે છે અને પ્રજામા ઘણુ પ્રિય થઈ પડેલું છે આ પચાંગ વેચવાની વ્યવસ્થા કરવાનુ કામ ભાઈ ચુનીલાલે ખતપૂર્વક કર્યુ હતુ

એકાદ વર્ષ પછી ભાઇ જેઠાલાલને એવો વિચાર થયો કે હું તો સારે ધધે જોડાયો છુ, પણ ભાઈ ચુનીલાલ કાઇ ભણ્યા નથી માટે તેમને કાઈ ધધે જોડુ તો ઠીક, એમ ધારી દવાઓ બનાવવાનુ એક ખાતું ઉઘાડી તે ખાતું ભાઇ ચુનીભાઈને સોપ્યુ શરૂઆતમા 'દવે બ્રધર્સ' એ નામથી આણુદમા દવા બનાવવાની શરૂઆત કરી આ દવાઓ બનાવવામા, વેચવામાં વિગેરે સર્વ વ્યવસ્થા કરવામા ભાઈ ચુનીભાઈ મહેનત કરતા. આમ છતા પણ તે ધધામા તેમણે કદી પોતાનુ મમત્વ જોડયું નથી. કદી પૈસા ટકા પાસે રાખ્યા નથી, મત્ર મોટા ભાઇને આપતા. પોતે તો માત્ર કામ કરી જાણતા.

ઇશ્વરેચ્છાથી દવાઓ કાળજીપૂર્વક શાસ્ત્રના પાઠ પ્રમાણે બનાવવા હોવાથી આ ખાતુ વધ્યુ. લોકોમાં તેની પ્રતિષ્ટા જામી આ પછી બીજે વર્ષે સને ૧૯૧૭ મા ભાઈ જેઠાલાલે રેવન્યુ નોકરીનુ રાજીનામુ આપ્યુ અને ભાગ્યોદય માસીક કાઢવુ શરૂ કર્યું અને તે પછી, આણુદ છોડી સર્વે અમદાવાદ રહેવા આવ્યા. ભાઇ ચુનીભાઈ પણ મોટાભાઈ સાથે અમદાવાદ આવ્યા. ત્યા તેમણે પચાગની વ્યવસ્થા કરવાનું તેમ દવાખાનુ ચલાવવાનુ કામ માથે લીધું. અમદાવાદ આવ્યા પછી 'દવે બ્રધર્સની કપની' એ નામ બદલી 'દવે કેમીકલ વર્કસ' એ નામથી દેશી શાસ્ત્રીય દવાઓ બનાવવાનુ કારખાનુ સ્થાપ્યુ. આ કારખાનુ અત્યારે જે સારા પાયા ઉપર ચાલે છે અને જે પ્રતિષ્ટા મેળવી છે તે સવ ભાઈ ચુનીભાઈની જાતિ મહેનતનુ જ પારણામ છે.

સંસારમાં રહેવા છતા પણ પોતે શાત અને પવિત્ર જીવન ગાળતા, સસાર ઉપરના મમત્વનો તો તેમણે બાળપણથી જ ત્યાગ કર્યો હતો. તેમનુ જીવન જડભરત જેવુજ હતુ. બાળપણમાં તે કાંઇક કાળજીપૂર્વક કામ કરતા, પછીની જીંદગીમા તો તે અતાવેનું જ કામ કરતા, પૈસા ટકા ઉપર તેમને મોહ ન હતો. કોઇ વખતે તેમણે પૈસા ટકા સબધી વહીવટ કર્યો ન હતો. પાસે કદી પૈસા રાખતા નહિ, અને રાખવાની ઇચ્છા પણ કરતા નહિ, પોતાની પાસે જે કાંઇ રકમ આવતી તે તરત પોતે પોતાના મોટા ભાઇને આપી દેતા.

સને ૧૯૧૧ માં મોટાભાઇ જેઠાલાલના અધીક સહવાસથી તેમને ઈશ્વર પ્રતી અભિરૂચિ પ્રકટી તે પહેલાં તે ગણપતિનો પાઠ કરતા, ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરતા વિગેરે સત્ક્રિયાઓ કરતા. આ સાલમાં ભાઇ ચુનીલાલ પોતાના મોટાભાઇ સાથે વડોદરે ગયા, અને શ્રેયસાધક અધિકારી વર્ગમા દાખલ થવા. તેમના ઉપર શ્રેયસાધક અધિકારી વર્ગના સદગુરૂ પરમાત્મા શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજીની તે વખતથી જ કૃપા થઇ હતી. અને તે કૃપાદષ્ટિથી જ ભાઇ ચુનીલાલનુ જીવન પવિત્ર બન્યું હતું. શ્રેયસ્સાધક થયા પછી તેમણે તે વર્ગનાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કર્યો. ભજનો ગાવામાં તેમને ઘણો રસ પડતો અને ઘણો વખત જપ, તપ, સંયમાદિ સત્ક્રિયાઓમાં ગાળવા માંડયો

તેમનું જીવન સાદુ થતું ગયું. ખાવા પીવાનો મોહ છુટી ગયો, સારાં વસ્ત્રો પહેરવાનો મોહ છોડયો. ગમે તે સ્થિતિમાં રહેવુ એજ તેમના જીવનનો ઉદ્દેશ હતો. આજથી ચારેક વર્ષ ઉપર ભાગ્યોદયના તંત્રી રા. જેઠાલાલ માંદા પડયા અને તે મંદવાડ જરા કઠીન નીવડયો, આ જોઇ ભાઈ ચુનીલાલનુ હદય પીગળ્યુ, અને ભાઇ જેઠાલાલ સાજા થઇ કામકાજ કરવા લાગ્યા ત્યારથી જ ભાઈ ચુનીલાલે આ સંસાર વ્યવહારનો ત્યાગ કર્યો. તે રહ્યા તો સંસારમા, ભાઇની સાથે જ રહ્યા પણ સર્વ મમત્વનો ત્યાગ કર્યો સંસાર ઉપરનો રાગ છોડી દીધો. વ્યવહારનાં કામકાજ કરવા છોડી દીધા.

ત્રણેક વર્ષથી તેમણે પોતાનું જીવન બદલ્યુ. વ્યવહારનું કોઇપણ કામ કરવુ એ તેમને અસહ્ય થઈ પડયુ માત્ર મોટાભાઇની મરજી સાચવવા ખાતર જ કાંઇ કામ ન છુટકે કરતા. પણ તેમનુ મન તે કાર્ય કરવા તરફ નહોતું ભાઇ જેઠાલાલ આણંદમા માંદા પડયા હતા. આણંદમા તેમના ફોઈના છોકરા ભાઇ અંબાલાલ હરજીવન, ભાઇ ગંગારામ હરજીવન, ભાઈ મણિલાલ હરજીવન અને ભાઇ નંદલાલ હરજીવન રહે છે. આ ચારે ભાઇ, ભાઇ જેઠાલાલ અને ચુનીલાલ ઉપર પોતાના સગા ભાઇ કરતાં પણ વધુ સ્નેહ રાખે છે. ભાઇ જેઠાલાલની આ ભાઇઓએ ઘણી જ સારી સેવા ચાકરી કર્યાથી તેમને આરામ થયો હતો તે પછી પોતે અમદાવાદ આવ્યા.

ભાઇ જેઠાલાલને માંદા જાણી સદગુરૂવર્ય પરમાત્મ સ્વરૂપ શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી પણ પોતાના પ્રીતિપાત્ર શિષ્યને પોતાના કૃપાદષ્ટિનો લાભ આપવા આણંદ પધારેલા, અને માત્ર તેમની કૃપાથી જ તે વખતે ભાઈ જેઠાલાલ ઉઠયા હતા. ત્યાર પછી સાજા થઇ અમદાવાદ ગયા, ત્યારે પણ ભક્તવત્સલ ભગવાન્ શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી પોતાના ભક્ત પાસે પધારી પોતાની દયાનો લાભ ભાઇ જેઠાલાલને આપ્યો હતો. આ વખતે જેઠાલાલે પોતાના સદગુરૂ ભગવાનને ભાઇ ચુનીલાલ હવે વ્યવહારના કોઇપણ કામમાં લક્ષ આપતો નથી એવું કહેલું ત્યારે ભગવાન્શ્રીએ કહેલુ કે 'ભાઈ, એ તો જીવન મુક્ત છે. માટે હવે તે તેની મરજીથી જે કરે તે કરવા દેવુ, હવે તે તમારા કહ્યા પ્રમાણે વ્યવહારમા ચિત્ત નહિ ગાળે, ". આ પ્રભુ વાક્ય આખરે ખરુ પડયુ.

આ પછીનુ તેમનુ જીવન બદલાયુ. બાળ બ્રહ્મચર્ય હતું હવે તેમણે દિશા બદલી. તે ચોવીસે કલાક ઈશ્વર સ્મરણ, ચિંતન, જપ ઇત્યાદિ સત્કર્મ કરતા. એરીતે જાણે છતા વ્યવહારમા ચિત્ત નહિ, ઘરના કોઇ કામમા તેમનું લક્ષ રહ્યું નહિ. માત્ર જપ સંયમાદિ કરતા. તેમને કોઇ સારી વસ્તુ ખાવા ઉપર રુચિ થતી નહિ, કોઇ સારૂ વસ્ત્ર પહેરવાની ઇચ્છા થતી નહિ ધીમે ધીમે તેમણે સર્વાં વહાલાઓ અને સ્નેહીઓ ઉપરનો પણ સ્નેહ તોડી નાંખ્યો.

ઘેર ગાડી છતાં તે કદી ગાડીમાં બેસતા નહિ. ઘણું કહીએ તો કોઈ વખત બેસતા પણ ઘણીવાર રસ્તામાં જ ઉતરી પડતા. અને કોઈ એકાંત જગ્યામાં જઈ બેસતા. તેમને હવે એકાંતમાં રહેવું ઘણું ગમતું ઓફીસમાં જતા તે માત્ર ભાઈની આજ્ઞા પાલન કરવા અર્થે જ. ત્યાં પણ માળા લઈ અંદરના ખંડમાં એકાંત સ્થાનમાં ભરાઈ જતા. ઘણી વાર બપોરના ખરા તડકામાં અગાશીમાં જઈ ઉઘાડે શરીરે બેસી જપ કરતા, શરીર તપાવી તેમણે બાળી નાંખ્યું. રાતે ઘણીવાર એકલા માળા લઈ જપ કર્યા કરતા. ભાઈના છોકરા ઉપરનો સ્નેહ પણ છુટી ગયો.

તેમને વ્યવહાર કાર્યમાં નાખવા ભાઈ જેઠાલાલે ઘણા પ્રયત્નો કર્યા પણ તે વ્યવહારમાં ન પુરાયા. બળવાન સિંહ જેમ પાંજરામાં પુરાતો નથી તેમ જેમનું ચિત્ત ઇશ્વર સાથે જોડાયું હતું તે ભાઈ વ્યવહાર રૂપી પાંજરામાં કેમ પુરાય ? આખરે તેમણે આ વ્યવહારનો ત્યાગ કર્યો, દેહને છોડી દીધો.

છેલ્લા છએક મહિનાથી એક વખત જમતા, ચ્હા, દુધ, પાન વિગેરે કોઈ જાતનું વ્યસન રાખ્યું નહોતું. ખાવા પીવાનો સ્વાદ પણ છોડ્યો હતો. ઘણી વાર તો તે જમવાની બધી વસ્તુઓ ભેગી કરીને જમતા, કપડાં મેલાં ને ફાટેલાં પણ પહેરતા. તેમણે પહેરેલું કપડું તેમને પાછું કહીએ ત્યારે બીજાની ઇચ્છાથી ધોવા આપતા, જો કહીએ ત્યારે કહેતા કે "તમારે બીજું કપડું આપવું હોય તો આપો" જોડો ફાટી જતા છતાં નવા લાવી પહેરવાની ઇચ્છા ન થતી. જ્યારે કહીએ ત્યારે કહેતા કે "હજુ સારા છે! " તમારે બીજા લાવવા હોય તો ભલે લાવી આપજો " આ પ્રમાણે પછી તો તેમણે પોતાનું જીવન બીજાની ઇચ્છા ઉપર નાંખી દીધું.

ગત કાર્તિક વદ ૧૪ ના રોજ પોતે વડોદરે જપ સાધક અધિકારી વર્ગનો ઉત્સવ હતો એટલે ત્યાં ગયા હતા, ત્યાં ભગવાનશ્રી પાસે પ્રાર્થના કરી કે "પ્રભુ, હવે મને કાંઇ બીજું સાધન બતાવવાનું હોય તો બતાવો " ત્યારે ભગવાનશ્રીએ કહેલું કે "ભાઇ જપ જ કર્યા કરો, " આ પછી તે સતત જપ કર્યા કરતા તેમના ગુંજામાં શ્રી ભગવદ્‌ગીતા અને માળા જે પડેલાં રહેતાં રાત્રે પણ તે ઉજાગરા કરતા. શરીરની કાળજી કરવાનું છોડી દીધું. તેમનો આલોક ઉપરનો મોહ છુટી ગયો. આસો વદ ૧૩ના રોજ ભાઈ જેઠાલાલનો નાનો પુત્ર બાબુ સ્વર્ગસ્થ થયો તે જોઈ ભાઇ ચુનીલાલને ઘણો જ આઘાત થયો ત્યારે તેમને ઘણો ખેદ થયો. આ વખતે જાણે સંસારમાં રહેવું એ ભારે થઇ પડ્યું હોય તેમ તેમનો સઘળો રાગ છુટી ગયો. કાર્તિક માસમાં તેમને તાવ આવ્યો અને તે તાવ એકાદ માસ પછી મટ્યો.

પછી ફાગણ માસમાં ફરી ઉથલો ખાધો, આ મંદવાડ ફરી ન મટ્યો. દાક્તરોની સલાહથી ભાઇ ચુનીલાલને હવા ફેર કરવા આણંદ ભાઇ અંબાલાલને ત્યાં લઈ ગયા. ભાઇ અંબાલાલ, મણિલાલ, ગંગારામ અને નંદલાલ એ ચારે ભાઈઓ જે તેમની ફોઇના છોકરા થતા હતા જેઓ સગા ભાઇ કરતાં અધિક સ્નેહ રાખતા હતા તેમણે અને ભાઈ જેઠાલાલે પણ આણંદમાં રહી ભાઇ ચુનીલાલની ઘણી ચાકરી કરી, દવાઓ પણ ઘણી કરી છતાં આરામ ન થયો

આ મંદવાડ વખતે તેમને જીવવું અર્થાત્ સંસારમાં રહેવું એ જાણે ત્રાસદાયક થઇ પડ્યું હોય તેમ જણાતું. આ વખતે તે જાણી જ ગયા હતા કે મટવાનું નથી, જેથી તે

ઘણી વાર કહેતા કે: " ભાઇ, દવા પાઇ મને શું કામ ત્રાસ આપો છો, તમારી દવાથી શું વળવાનું છે? મને કાંઇપણ ફાયદો થવાનો નથી." છતાં દવા પાઇએ તો કહેતા કે: " તમારી ઇચ્છા હોય તો દવા આપો." " તમારી ઇચ્છા હોય તો ખાવા લાવો." જાણે પોતાની ઇચ્છાથી કાંઇ કરતા ન હોય તેવું વર્તન રાખતા.

તેમના મરણ પહેલાં સર્વ સગાં વહાલાં તેમને મળી ગયા હતા છેલ્લા દિવસોમાં તેમને મહારોગની પીડા અસહ્ય થતી તેથી ઘણી બુમો પાડતા. તેમને મહારોગ વધવાથી અમદાવાદ લાવવામાં આવ્યા પણ ત્યાં દરદે ભયંકર રૂપ પકડ્યું અને બુમો વધુ પાડવા લાગ્યા. આ વખતે તેમણે કહ્યું કે: આણંદથી ભાઇ ગંગારામને તાર કરી બોલાવો તે મને મટશે. જેથી આણંદ તાર કરી તેમના કોઇના મોટા પુત્ર ભાઈ ગંગારામને બોલાવ્યા. તેમના આવ્યા પછી કહ્યું કે હવે મને શાંત છે આ વખતે આણંદના ભાઇઓ સાથે રહેવાની તેમને ઇચ્છા થઇ અને નડિયાદ વધુ પડે એમ કહ્યું જેથી તેમને ફરી આણંદ લઇ ગયા. ત્યાં તે પોતાના ભાઈઓ સાથે રહ્યા, ત્યારે દરદની કંઇક શાંતિ જણાઇ.

વૈશાક વદી ૧૩ ના રોજ સવારમાં તેમની સ્થિતિ મંદનાડ અસાન થતાં એટલે તેમને ચોકે ઉતારવા ગાયનું છાણ મંગાવવા કહ્યું. આ માંગણી ભાઇ ચુનીલાલને પાન મંગાવવા હાથવડે પ્રસારત કરી એટલે તેમને પોતાના મરણનું જ્ઞાન હોય તેમ લાગ્યું. ઝોખો વળી ગયો વળી બોલતા થયા. આ પછી તે જોવા આવનાર સર્વને માત્ર શિખામણ જ આપતાં.

તેમણે સંસાર વ્યવહાર, સગાં વ્હાલા સર્વ ઉપરનો સ્નેહ અને મમત્વને છોડ્યા હતા. હવે તે જોવા આવનારને કહેતા કે " ભાઇ, હજુ મારા ઉપર મોહ ન રાખશો આ શરીર તો હવે રાખ છે, તેને બાળી દેવું પડશે. તમે ભાઇ ઉપરનો સ્નેહ તોડો હજુ તમને ભાઇ ઉપર શો મોહ રહ્યો છે કે છુટતો નથી." આવું દરેકને કહેતા અને પોતાના ઉપરનો મોહ છોડવા જણાવતા.

તેમનું પુણ્ય તો પંદરેક દિવસ ઉપર જ તેમની ભાનવાળી સ્થિતિમાં તેમના હાથે કરાવ્યું હતું. મરતી વખતે તેમને કોઇપણ પ્રકારની ઇચ્છા નહોતી. પ્રથમ જેઠ સુદ ૧ ને બુધવારને દિવસે તેમની પૂર્ણ ભાનવાળી સ્થિતિ રહી. સવારથી તેમના મુખ ઉપર તેજ જણાવા લાગ્યું. મુખ આનંદી જણાયું તેમને તે દિવસે જ્યારે કોઇ પૂછતું કે આજ કેમ છે? ત્યારે કહેતા કે: આજે તો ખરો આનંદ છે. આજે બપોરના તેમણે કહ્યું. " ભાઇ, હવે હમણાં થોડી વાર મને બોલાવશો નહિ હું ધ્યાનમાં છું એમ કહી ચત્તાં સૂઇ રહી આંખો મીંચી ધ્યાનસ્થ થયા તે વખતે જાણે ધ્યાનમાં લીન થયા હોય, અને આંતરભાન જાગ્રત પણ હોય તેમ તેમના મુખ ઉપર અત્યંત પ્રસન્નતા જણાય. એકેક કલાક પછી જાગ્રત થયા. અને જાણે ખરા આનંદનો અનુભવ થયો હોય તેમ જણાયા ભાઇ જેઠાલાલે થોડી વારે તેમને પૂછ્યું કે " કેમ ભાઈ, કાંઇ અનુભવ થયો? ત્યારે તેમણે કહ્યું કે ' હા, મોટા ભાઇ, હવે કાંઇ કર્તવ્ય રહ્યું નથી. પ્રભુના દર્શન થતાં આનંદ સિવાય કાંઈ બીજું જણાતું નથી પૂર્ણ તૃપ્ત છું." આ પછી તે વારંવાર, શિવોહં, શિવોહં, આનંદ, આનંદ, હું બ્રહ્મ છું. ગુરુદેવ, સચ્ચિદાનંદ, આ પવિત્ર સ્મરણ કરતા હતા.

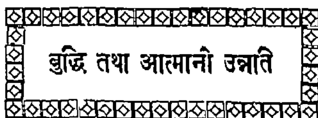
રાત્રે સર્વ જમી પરવાર્યા પછી તેમની સ્થિતિ બદલાઇ શ્વાસ ચાલતો હોય તેમ જણાયું એટલે ભાઇ જેઠાલાલ અને બીજા સર્વ સંબંધીઓ પાસે બેઠા. તે વખતે પણ ભાઈ

ચુનીલાલ પૂર્ણ ભાનમાં હતા, બધાંની સાથે વાતો કરતા હતા. અને ગુરુદેવનું સ્મરણ વારંવાર કરતા હતા. આ વખતે તેમના મામા જોશી મુળજી પુરુષોત્તમે શંકરની સ્તુતિનું એક સંસ્કૃત સ્તોત્ર પાસે બેસીને ગાયુ તે સ્તોત્ર બરાબર લક્ષ દઇ ભાઇ ચુનીલાલે સાંભળ્યુ. તે સ્તોત્ર પૂર્ણ થતાં "સચ્ચિદાનંદ રૂપ શિવોહં શિવોહં" આમ પોતે બોલ્યા

આ વખતે ઘીનો દીવો કરવાની ભાઇ ચુનીલાલે જ સૂચના કરી જેથી દીવો કરી ગોખલામા મુકયો એટલે પથારીમાં પોતે બેઠા થઇ દીવા સામે થોડીવાર જોઇ રહ્યા પાછા સુઇ ગયા. એટલે સર્વ મ્હોટાંએ કહ્યુ કે. તેમને પૂછો કે તમારે જેઠાલાલભાઇને કાંઇ કહેવું છે? એટલે મોટા ભાઈ મગારામભાઇએ પુછ્યુ કે: કેમ ચુનીભાઇ, 'મોટા ભાઇને કાંઈ કહેવુ છે? કાંઈ ઇચ્છા છે!' "ત્યારે તેમણે કહ્યુ કેઃ" મોટા ભાઈને મારે શું કહેવુ છે? જે કહેવુ છે તે હું ભગવાનને જ કહીશ કે મને બ્રહ્મ લોકમા સ્થાપો, હું હવે બ્રહ્મલોકમા જ જવાનો છું સર્વને રામ રામ." આ સાંભળી સર્વ ઇશ્વર સ્મરણ કરવા લાગ્યાં અને પુજ્ય સદ્‌ગુરુ દેવ શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્ય ભગવાનની પ્રતિમા તેમને બતાવી, એટલે તરત જ ભાઇ ચુનીલાલે ભગવાનનાં દર્શન કરી શ્રી 'ગુરૂ દેવ, હરિ ૐ' એવી એક મોટી બૂમ પાડી અને તેની સાથે જ તેમનો આત્મા પરમાત્મામાં લીન થયો શરીર શબવત બની ગયું.

આવી રીતે ભાઈ ચુનીલાલે આ સંસારનો ત્યાગ કરી પરમાત્મામાં વાસ કર્યો. તેમનું જીવન પવિત્ર અને દરેકને ઉપદેશ લેવા લાયક હતુ. તેમણે નાની વયમાં જે સાંધ્યુ તે દરેક મનુષ્યે સાધી લેવા જેવુ છે.

ભાઇ ચુનીલાલનો અકાળ ૩૪ વર્ષની ભર યુવાન વયે દેહોત્સર્ગ થવાથી તેમના મોટા ભાઇ જેઠાલાલ દેવશંકરને અત્યંત ખેદ થાય એ સ્વાભાવિક છે. ભાઇ ચુનીલાલે તો પોતાના જીવનને સાર્થક કર્યું. ઇશ્વર તેમના આત્માને પોતાનામાં મેળવો એજ શુભેચ્છા છે.

[લેખક—શ્રી દયાનન્દજી મહારાજ, કાશી]

બુદ્ધિ ઉન્નતિકારી શિક્ષાદર્શના વિષયમા "**या लोकद्वयसाधिनी चतुरता सा चातुरी चातुरी।**" એ અવશ્ય સ્મરણમા રાખવા યોગ્ય છે.

જે બુદ્ધિબળથી આલોક, પરલોક બન્ને ઠેકાણે લાભ થાય તે જ બુદ્ધિ પૂર્ણોન્નત છે. અને શિક્ષાના આદર્શમાં પણ એવી જ વિધિઓ થવી જોઇએ બુદ્ધિવિકાશનું પ્રથમ લક્ષણ શિલ્પકલા પ્રતિષ્ઠા છે બીજી વિદ્યાના અંતર્ગત જેટલા વિષય છે, કે જેથી આ લોકમાં અર્થ કામ વગેરે થઇ શકે છે, તે સર્વ બુદ્ધિવિકાશના પ્રથમ લક્ષણમાં ગણવામા આવે છે. એ પ્રમાણે બુદ્ધિ આલોકના સ્થૂળ વિષયોનો ભેદ કરી અતીન્દ્રિય સૂક્ષ્મ જગતમાં જ્યારે પ્રવેશ કરે છે ત્યારે પ્રેતલોક, નરકલોક, સ્વર્ગ લોક, 'પિતૃલોક અને દેવલોક આદિનુ રહસ્ય, નિર્ણય તથા તત્વાન્વેષણ કરવામાં પ્રવૃત્ત થઇ જાય છે અને યોગની સહાયતાથી બુદ્ધિ જ્યારે

અલૌકિક ઋતમ્ભરા પ્રજ્ઞાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થઇ જાય છે ત્યાર તે અલૌકિક યોગયુક્ત બુદ્ધિદ્વારા પરમાત્માનો પત્તો મળી આવે છે. જેમ શ્રુતિમા કહ્યુ છે કે —

"દૃશ્યતે ત્વગ્ર્યયા બુદ્ધ્યા સૂક્ષ્મયા સૂક્ષ્મદર્શિભિઃ"

અતીન્દ્રિયદર્શી યોગગણ અલૌકિક યોગબુદ્ધિદ્વારા પરમાત્માના દર્શન કરે છે. એ પ્રમાણે બુદ્ધિવિકાશના રાજ્યમા બુદ્ધની લોકદ્વય પ્રસાધની ચતુરતા કાર્યકારિણી થયા કરે છે. એટલે બુદ્ધ્યુન્નતિ વિધાયક શિક્ષાદિ પણ આ ક્રમ પ્રમાણે નિયમિત થવો જોઇએ જો કે ધનનો સગ્રહ કરવો એ જીવનનુ આત્યન્તિક લક્ષ્ય નથી, પરતુ શરીર યાત્રા નિર્વાહ અને દેશ તથા સમાજના સ્થૂલ અભાવ દૂર કરવાને માટે ધનના વિશેષ જરૂરીયાત રહે છે. એટલા માટે ધનાગમના સાધનરૂપથી લૌકિક જગતમા બુદ્ધિનો વિનિયોગ અવશ્ય થવો જોઇએ. પૂજ્યપાદ મહર્ષિઓએ આના ઉદ્દેશ્યપૂર્તિના અર્થે હિન્દુસમાજમા વૈશ્યજાતિમા વાણિજ્યાદિ સ્વાભાવિક કર્તવ્યનો નિર્દેશ કર્યો હતો દેશ વિદેશમા જઇ વેપાર કરવા. વેપારની વૃદ્ધિને માટે નવા નવા ઉપાય શોધી કાઢવા, અર્ણવયાન, બાષ્પીયપોત, તરણી વગેરે સમુદ્ર યાત્રાને માટે તૈયાર કરવી. અન્યાન્ય સ્થલયાનોને પણ તૈયાર કરવા, આધિભૌતિક વિદ્યાનોન્નતિદ્વારા નાના પ્રકારના શિલ્પવાણિજ્યોન્નતિપ્રદ યન્ત્ર તૈયાર કરવા, કૃષિકાર્યમા ઉન્નતિ કરવી વિગેરે સ્થૂલ સમ્પત્તિના લાભને માટે દરેકની જરૂર છે એટલે બુદ્ધિને લૌકિક વ્યાપારમા ઉન્નત કરી વ્યાવહારિક શ્રીવૃદ્ધિ સમ્પાદન અવશ્ય કરવુ જોઇએ, પરતુ એટલો વિચાર રાખવો જોઇએ કે, આ પ્રમાણેના અર્થ કામના સચય ધર્મ મોક્ષના બાધક ન થાય પરતુ કેવલ સ્થૂલ અભાવ વિદૂરિત કરી ધર્મ મોક્ષના પૂર્ણ સહાયક બને એના અનન્તર બુદ્ધિ જ્યારે ભાવરાજ્યમા પ્રવેશ કરી તેનુ કાંઇક આસ્વાદન લેવા ઇચ્છે છે ત્યારે કાવ્યકલા, ચિત્રકલા, સગીતકલા આદિનો વિકાસ થાય છે. આ સર્વ કલા વિદ્યાઓના વિકાસ વખતે બુદ્ધિ સ્થૂલ ઐન્દ્રિયક સુખથી ભાવરાજ્યના સૂક્ષ્મ આનન્દને અધિક મૂલ્યવાન જાણી તનામા મગ્ન થાય છે. એટલે આ દશામાં એ સર્વ વિદ્યાઓની યથેષ્ટ ઉન્નતિ થવી સ્વાભાવિક છે એ પ્રમાણે ધીમે ધીમે બુદ્ધિને એ જાણવામા આવે છે કે, આલોક જ સર્વ કાઇ નથી, મૃત્યુની સાથે જ સર્વ પુરૂ થઈ જતુ નથી, પરતુ તેની પેલીપાર કાંઈ પણ અવશ્ય છે. આ પ્રમાણે પ્રશ્નનો ઉદય અન્તરમા થવાથી જ પરલોકના વિષયમા મનુષ્ય બુદ્ધિના અનુસધિત્સા થતી જાય છે. જેના પરિપાકમા સૂક્ષ્મ જગતમા બુદ્ધિનો પ્રવેશ અવશ્યમ્ભાવી છે. આ અતીન્દ્રિય જગતમા પ્રવેશાનુરાગ પરાયણ બુદ્ધિ ધીમે ધીમે તપ તથા સાધનાદ્વારા અતિ સૂક્ષ્મતાને અવલમ્બન કરી છેવટે આત્માનુસધાનમા પ્રવૃત્ત થઇ જાય છે. આ આત્માનુસધાનનુ છેલ્લુ ફળજ સ્વરૂપોપલબ્ધિ છે જે બાબતમા આગળ કહેવામા આવશે. છેવટ સિદ્ધાન્ત એ છે, બુદ્ધ્યુન્નતિપ્રદ શિક્ષાદર્શમા લોકદ્વયપ્રસાધિની બુદ્ધિ ચાલના જ પરમ શ્રેયસ્કર તથા શિક્ષાદર્શ નામને સાર્થક કરવાવાળી છે.

સર્વ ઉન્નતિનુ મુળ ધર્મોન્નતિ છે પૂર્ણ ધર્મોન્નતિ સપાદન કર્યા વગર શારીરિક, માનસિક અને બુદ્ધિની ઉન્નતિ થઇ શકતી નથી. મનુષ્ય પ્રકૃતિમાં દેવભાવથી અસુરભાવ વધારે બળવાન હોવાથી મનુષ્યનુ શરીર, મનુષ્યની ઇન્દ્રિઓ, મન અથવા બુદ્ધિ હમેશા પાપ કરવા તરફ જ તૈયાર રહે છે. ફક્ત ધર્મજ મનુષ્યની અદર કર્તવ્યનિષ્ઠતા, સયમનુ સુફલ, ઇન્દ્રિયપરતાનુ કુપરિણામ, વિષય સુખની તુચ્છતા તથા પાપમય જીવનથી પરલોકમા દુખ આદિ દૂરદર્શિતાપૂર્ણ દૈવ ભાવોને ઉત્પન્ન કરી જીવ ચિત્તમા અસુર ભાવને નિયમીત રૂપથી

દબાવી રાખે છે, જેથી શારીરિક, માનસિક તથા બુદ્ધિ સમ્બન્ધી સર્વ ઉન્નતિ મનુષ્યોને માટે સુસાધ્ય થઇ જાય છે મનુષ્ય શારીરિક કસરત ગમે તેટલી કરે પરંતુ તમોમુલક ઇન્દ્રિય નિગ્રહ ન બને,—શરીરને ઇન્દ્રિયોનો દાસ બનતો રોકી ન શકે તો ખરી રીતે શારીરિક ઉન્નતિ મનુષ્યને કદાપિ પણ નહિ મળે. એ પ્રમાણે મનનો નિગ્રહ પણ ધર્મ વિના કદી થઇ શકતો નથી. ધર્મજ મનુષ્યને સારા અને નરસા કર્મનું પરિણામ દેખાડે છે. અને પુણ્ય પરિપાકથી સ્વર્ગાદિ લોકોમાં કેવી રીતે અલૌકિક દિવ્ય સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, અને પાપથી પ્રેત શરીર પ્રાપ્તિ તથા નરકાદિ લોકોમા કેવી રીતના અસહ્ય દુઃખ ભોગવવા પડે છે, એ બતાવે છે ધર્મજ મનુષ્યને બતાવે છે, ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ દરેક ક્રિયાની કેવી કેવી રીતે પ્રતિક્રિયા થયા કરે છે, કેવી રીતે સત્પાત્રમાં ધન દાન કરવાથી મનુષ્ય આગામી ભવમા ધનનો લાભ મેળવે છે, અને ધનનો અપવ્યવહાર, અસદુપાયથી ધનાર્જન અથવા યક્ષની માફક ધનનો સંચય કરવાથી આગળના જન્મમા મહા દરિદ્ર થઇ જાય છે, કેવીરીતે પ્રાણીઓના નકામી હિંસા કરવાથી અલ્પાયુ તથા રોગી બને છે, અને ભૂત દયા દ્વારા દીર્ઘાયુ લાભ તથા પુણ્ય સંચય કરી શકે છે, કેવી રીતે ચક્ષુરાદિ ઇન્દ્રિયોનો શાસ્ત્રાનુકૂલ ઉપયોગ કરવાથી દિવ્ય ચક્ષુ લાભ, માનસિક શક્તિલાભ આદિ કરી શકે છે અને દુરુપયોગથી માનસિક શક્તિહીનતા, દૃષ્ટિ શક્તિહીનતા, બધિરાત આદિ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, કેવી રીતે તપશ્ચર્યા દ્વારા અપૂર્વ શક્તિ લાભ તથા અસંયમદ્વારા સકલ પ્રકારની હાનિ થાય છે, વિગેરે વિચારો કરતા એ સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે, ધર્મોન્નતિ વગર કોઇપણ ઉન્નતિ લાંબો વખત સ્થાયી તથા યથાર્થ ઉન્નતિપદવાચ્ય થઇ શકતી નથી. આ પ્રમાણે લોકદ્વય પ્રસાધિની બુદ્ધિપુષ્ટિની ઉન્નતના મુળમા પણ ધર્મોન્નતિ ગૂઢરૂપથી છે. મનુષ્ય ધર્મ સત્વ વિના પણ ફક્ત લૌકિક ચાતુર્ય દ્વારા લૌકિક જગતમા થોડા દિવસને માટે ચમત્કાર બતાવી શકે છે, પરંતુ એ પ્રમાણેનો ચમત્કાર ભાવિષ્યમાં દુઃખદાયક છે, તેમા લેશ માત્ર સંદેહ નથી, કેમકે ધર્મહીન બુદ્ધિ કૌશલ ફક્ત બીજાને પ્રતારિત કરી તાત્કાલિક અર્થકામ સિદ્ધમા જ પર્યવસાનને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. તેમા ઉન્નત બુદ્ધિમાન એ જ કહેવાય છે કે, જેણે નરહત્યા પરધન હરણ અથવા પારકાને દુઃખ ન દેવાને માટે સીધો અને સહજ સાધ્ય ઉપાય શોધી કાઢયો હોય. થોડા વખતથી પાશ્ચાત્ય દેશમા પણ આ પ્રમાણે ધર્મ હીન લૌકિક રાજનીતિ આદિ સંબંધી બુદ્ધિ ચાતુરી ચાલી છે, અને તેનું અવશ્યમ્ભાવી પરિણામ અશાન્ત, નરહત્યા, દુઃખદારિદ્રય રાજનૈતિક વિપ્લવ તથા જાતીય મહાસંગ્રામ પ્રત્યક્ષ જ થઈ રહ્યો છે. તેથી સિદ્ધ થાય છે કે ધર્મને ન વળગી રહેવાથી આલોક પ્રસાધિની બુદ્ધિ અપૂર્ણ, અનર્થકારી, અને અશાન્તિ પ્રસવિની જ થાય છે. અને પરલોક પ્રસાધિની બુદ્ધિ બાબતમા તો કહેવું જ શું ? એ બુદ્ધિનો વિકાસ તો ધર્મ બુદ્ધિ વિના કદી પણ થઇ શકતો નથી, કેમકે ધર્મ વિના નથી પરલોકમાં વિશ્વાસ રહેતો અને નથી આત્માના અસ્તિત્વમા વિશ્વાસ રહેતો. અને જ્યાં વિશ્વાસ નથી ત્યાં કદીપણ સિદ્ધિ થઇ શકતી નથી. શ્રીત સંહિતામાં લખ્યું છે કે,

फलोऽप्यतोति विश्वास. सिद्धेः प्रथम लक्षणम् ।

વિશ્વાસ જ સિદ્ધિ લાભનું પ્રથમ લક્ષણ છે જેથી શારીરિક ઉન્નતિ, માનસિક ઉન્નતિ અને બુદ્ધિતત્વની લોકદ્વય પ્રસાધિની ઉન્નતી એ સર્વને માટે ધર્મોન્નતિ જ મુખ્ય કારણ છે, તેમાં લેશ માત્ર સંશય નથી. હવે શીક્ષા દર્શની અંદર ધર્મ શિક્ષાનો અન્તર્નિવેશ અવશ્ય થવો જોઇએ પ્રથમ કર્મ યજ્ઞ, ઉપાસના મહાઅનુષ્ઠાન, નિત્યનૈમિત્તિક કામ્ય કર્મ રહસ્ય,

નિર્ગુણ ઉપાસના, સગુણ પંચદેવોપાસના, અવતારોપાસના, ઋષિદેવ પિતૃ ઉપાસના, આત્માનાત્મ વિચાર આદિ ધર્મના સર્વ સાધારણ સર્વ લોક હિતકર સાધારણ અંગોની શિક્ષા અવસ્ય થવી જોઈએ. તે પછી વર્ણધર્મ, આશ્રમ ધર્મ, પુરૂષ ધર્મ, નારીધર્મ, પ્રવૃત્તિધર્મ, નિવૃત્તધર્મ, આર્યધર્મ, અનાર્યધર્મ, રાજધર્મ, પ્રજાધર્મ આપદ્ધર્મ, અસાધારણ ધર્મ, આદિ વિશેષ ધર્મના વિવિધ વિભાગોની શિક્ષા પૂર્ણતાથી દેવી જોઈએ, સાથે સાથે ધર્મશિક્ષા પ્રાપ્ત સ્ત્રી પુરૂષ ફક્ત ધર્મ વિષયક અક્ષર જ્ઞાનમાં જ સંતુષ્ટ ન બની પોતાની જીવનચર્યા તથા દિનચર્યામાં તે સર્વ ધર્માંગોનું અનુષ્ઠાન કરી એ બાબતમાં પૂર્ણ ધ્યાનયુક્ત તથા પૂર્ણ ઉદ્યમશીલ બનવું જોઈએ અને ત્યારે જ સર્વ ઉન્નતિનું મુળ ધર્મોન્નતિ પ્રાપ્ત થઇ શકે.

ધર્મોન્નતિનું ઉદ્દેશ્ય પણ આત્મોન્નતિ છે. આ ઉન્નતિમાં જ સર્વ ઉન્નતિની પરાકાષ્ટા તથા પર્યવસાન છે. યાજ્ઞવલ્ક્ય સંહિતામાં કહ્યું છે કે,

अयन्तु परमो धर्मो यद्योगेनात्म दर्शनम् ।

યોગ બળથી પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવો એજ સર્વશ્રેષ્ઠ ધર્મ છે, પરંતુ આત્માની ઉન્નતિ એ શબ્દ પ્રયોજ ગૌરવ ગ્રસ્ત છે. કેમકે આત્મા તો હમેશાં સ્વત', ઉન્નત, જ્ઞાન, સ્વરૂપ, સ્વયં પ્રકાશ અને સ્વત. પૂર્ણ છે. અવનત વસ્તુની ઉન્નતિ સંભવિત છે, પરંતુ જે વસ્તુ પોતે જ ઉન્નત છે તેની ઉન્નતિ કદીપણ સંભવતી નથી. જેથી આત્માને પોતાના યથાર્થ સ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત જોવો એ જ પૂર્ણ આત્મોન્નતિ સાધન છે, એ આત્મોન્નતિ શબ્દદ્વારા સમજવું શાસ્ત્રાનુકુલ છે. આત્માને પોતાના યથાર્થ સ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત જોવાની બાબતમાં પ્રકૃતિજ અન્તરાયરૂપિણી છે, પ્રકૃતિ જ પોતાના પરિણામોત્પન્ન વિવિધ શરીર દ્વારા મલ વિક્ષેપ આવરણરૂપી અંતરાયોની સૃષ્ટિ કરી સાધકના દૃષ્ટિપથથી આત્માના યથાર્થ સ્વરૂપને પ્રચ્છન્ન રાખે છે. એટલે આત્માની ઉપરથી મલ વિક્ષેપ આવરણને દૂર કરવા એ જ યથાર્થ આત્મોન્નતિ સાધન છે. સ્થૂલ શરીરનો મલ, સૂક્ષ્મ શરીરનો વિક્ષેપ અને કારણ શરીરનું આવરણ છે. વેદ વિહિત કર્માનુષ્ઠાનદ્વારા સ્થૂલ શરીરનો મલ નાશ થાય છે, અને જ્ઞાનદ્વારા કારણ શરીરનું અવિદ્યાવરણ દૂર થઇ આત્માનું યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રકટ થાય છે. એટલે કર્મ ઉપાસના જ્ઞાનના નિયમિત અનુષ્ઠાનદ્વારા જ પૂર્ણ આત્મોન્નતિ થઇ શકે છે. આત્મા સત્, ચિત, અને આનન્દરૂપ છે. તેની સત્ સત્તા વિરાટ્ વિશ્વની અંદર એકરસ અદ્વિતીય પરિણામહીન મૌલિક સત્તારૂપે હંમેશાં વિદ્યમાન છે, એ સત્ સત્તા દેશ કાલ વસ્તુથી અપરિચ્છિન્ન છે પરંતુ જીવની સત્ સત્તા દેશકાલ વસ્તુદ્વારા હમેશા પરિચ્છિન્ન છે. સાધક નિષ્કામ કર્મયોગના અનુષ્ઠાન દ્વારા ધીમે ધીમે પોતાની સત્ સત્તાને વધારતા છેવટે વિશ્વવ્યાપિની વિરાટ સત્ સત્તાની સાથે '**वसुधैवकुटुम्बकं**' એ ભાવથી પોતાની એકતા કરી શકે છે. આ પ્રમાણે સાધકને પરમાત્માની સત્ સત્તાની ઉપલબ્ધિ થાય છે. ઉપાસનાદ્વારા ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ કરી આનંદમય પરમાત્મામા જ્યારે સાધક પ્રતિષ્ટા લાભ કરે છે, ત્યારે તેને પરમાત્માની આનંદ સત્તાની ઉપલબ્ધિ થાય છે, અને જ્ઞાનની સહાયતાથી આત્માનાત્મ વિચાર કરી રાજયોગ સિદ્ધ યોગી જ્યારે નિર્વિકલ્પ સમાધિ પદવી ઉપર પ્રતિષ્ટાલાભ કરે છે ત્યારે તેને નિર્ગુણ બ્રહ્મની ચિત્ સત્તાની ઉપલબ્ધિ થાય છે. અનાત્માનું આવરણ જન્મજન્માન્તર ગત અભ્યાસને લઇ ઘણુંજ પ્રગાઢ છે, જેથી એકદમ તેનું દૂર થવું એ સંભવિત નથી. એટલા માટે વેદાનુમોદિત સપ્તદર્શન શાસ્ત્રોએ પોત પોતાની જ્ઞાનભૂમિ અનુ-

માર આવરણ દૂર કરવાના ઉપાય બતાવી, પોતાનું દર્શન નામ કૃતાર્થ કર્યું છે. પ્રથમ નાસ્તિકય ભૂમિમા દેહથી આત્માની પૃથકતા જ મનુષ્યને માલુમ પડતી નથી. જેથી ચાર્વાક લોકાયતિક આદિ નાસ્તિકોના મતાનુસાર શરીર જ આત્મા છે અને શરીરના નાશ સાથે જ આત્માનો નાશ છે. આ નાસ્તિક ભૂમિથી મુમુક્ષુની બુદ્ધિ જ્યારે કાંઈક આગળ વધે છે ત્યારે ન્યાય વૈશેષિક દર્શનોના જ્ઞાન ભૂમિ દ્વારા તેને એ અનુભવમાં આવી જાય છે કે, આત્મા સ્થૂલ દેહ નથી, પણ તેનાથી જુદો છે અને ઇચ્છા, દ્વેષ, સુખ, દુઃખ, પ્રયત્ન વગેરે આત્માના ધર્મ છે. એ પ્રમાણે પ્રથમ મ જ્ઞાન ભૂમિઓની સહાયતાથી જ્ઞાનપથાનુગામી મુમુક્ષુનો આત્મા સ્થૂલ દેહના અભિનિવેશથી મુક્ત થઇ જાય છે, પરતુ ન્યાય વૈશેષિકની જ્ઞાનભૂમિમાં આત્મા સ્થૂલ શરીરના અભિનિવેશથી મુક્ત થાય છે, પણ સૂક્ષ્મ શરીરના અભિનિવેશથી મુક્ત થઇ શકતો નથી. માટે ઇચ્છા, દ્વેષ, સુખ, દુઃખ, પ્રયત્ન વગેરે અતઃકરણ ધર્મની સાથે આ બે ભૂમિઓમા આત્માને મળતા જોવાનો અધિકાર રહે છે, ત્યાર બાદ જ્યારે આત્મા તેથી પણ વધારે ઉન્નત બની યોગ સાંખ્યની જ્ઞાન ભૂમિમા પહોંચે છે ત્યારે ઇચ્છા, દ્વેષ, આદિને પોતાનો ધર્મ ન સમજતા પ્રકૃતિને ધર્મ સમજે છે, અને પોતાને નિસંગ, નિત્ય શુદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત સ્વભાવી સમજે છે, ફક્ત બધનનો ઉપચાર અને આવી ઔપચારિક બધન દશામાં લૌહિત્યોપચારયુક્ત સ્ફાટિકમણિની માફક પોતાનામાં સુખ દુઃખાદિનો મિથ્યા આભાસ માત્ર સમજે છે. આ પ્રમાણેનો મિથ્યા આભાસ અથવા ઉપચાર ચિત્તવૃત્તિ નિરોધ અથવા વિવેક દ્વારા નિવારિત કરી પોતાના નિત્ય શુદ્ધ બુદ્ધ મુક્ત સ્વરૂપમા અવસ્થાન કરવો એ યોગ તથા સાંખ્યજ્ઞાન ભૂમિ અનુસાર આત્માની મુક્તિ છે. આથી યોગ સાખ્ય ભૂમિઓમાં પ્રતિપિંડાવચ્છિન્ન પુરુષની સ્વરૂપ પ્રતિષ્ટા થાય તો પણ આત્માની સર્વવ્યાપક સત્તાની ઉપલબ્ધિ આમા થતી નથી. માટે છેલ્લી ત્રણે ભૂમિઓનાં ત્રણે દર્શનો દ્વારા કાર્ય બ્રહ્મની સાથે સાધન બળથી કારણ બ્રહ્મની અનુક્રમે એકત્વોપલબ્ધિ થાય છે. તે પ્રમાણે કર્મમીમાંસા દર્શન ભૂમિમાં "**जगत् ही ब्रह्म है**" એ ઉપલબ્ધિ થાય છે દૈવીમીમાંસા દર્શન ભૂમિમા "**वासुदेवः सर्वम्**" એટલે બ્રહ્મ જ જગત્ છે, એ ઉપલબ્ધિ થાય છે અને બ્રહ્મમીમાંસા દર્શન ભૂમિમાં પ્રપચનો પૂર્ણ વિલય થઇ જીવ બ્રહ્મની એકત્વોપલબ્ધિ થાય છે. તે વખતે સિદ્ધ યોગી આત્માની માયાતીત યથાર્થ બ્રહ્મ સ્વરૂપની ઉપલબ્ધિ કરી કૃતાર્થ થાય છે અવિદ્યા વિદ્યા બન્નેથી અતીત પરમાત્માના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરી તેની સમસ્ત વિદ્યા પારસમાપ્તિને પ્રાપ્ત થઇ જાય છે આ આત્મ સ્વરૂપોપલબ્ધિમા જ આત્મોન્નતિની પરાકાષ્ટા છે, અને આર્ય શાસ્ત્ર સમત શિક્ષાદર્શની પૂર્ણ ચરિતાર્થતા છે. શારીરિક ઉન્નતિ, માનસિક ઉન્નતિ, બુદ્ધયુન્નતિ, નૈતિક ઉન્નતિ એ સર્વ ઉન્નતિઓ આ છેલ્લી ઉન્નતિને માટે સાધન તથા સહાયક તરીકે છે. હવે વિશેષ વિચાર પૂર્વક નાવન ભારતમા આર્ય સતાનોનો શિક્ષાદર્શ આ પ્રમાણે નિર્ધારિત કરવો જોઇએ જેથી પ્રવીણ પૂજ્યપાદ દૂરદર્શી મહર્ષિઓના સિદ્ધાન્તાનુસાર આર્ય સતાનગણ યથાર્થશિક્ષાનો લાભ લઇ પોતાના તેમજ સામાજિક જીવનને સફળ કરી શકે, એજ આર્યશાસ્ત્ર સમત શિક્ષાદર્શનો વિચાર છે.

અનુવાદક—વાડીલાલ કાકુભાઈ સંઘવી.

आत्मानी आकर्षक शक्ति.

(લે. ડૉ. વેણુવિહારી)

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

અંત પ્રવાહની શક્તિનું જ્ઞાન તમોને થયેલું હોવાથી બીજાની સાથે વાતચિત કરતી વખતે આકર્ષક શક્તિનો ઉપયોગ કરવાથી કેવી મઝા પડે છે તે તમારા સમજવામાં આવશે, બીજાની પાસેથી કામ કાઢી લેવા ખાતર ભલે તમો આ પ્રયોગનો ઉપયોગ કરો પણ આ વિદ્યાના અભ્યાસ માટે અને તે વિદ્યાનો અનુભવ લેવા માટે અવશ્ય તમો આવા પ્રયોગ કરશોજ.

નિશ્ચયાત્મક પ્રેરણાશક્તિથી ફેલાવી શકાતી આકર્ષણ શક્તિ.—નિશ્ચયાત્મક પ્રેરણા એટલે કે પ્રત્યક્ષ શક્તિ ફેલાવાનો બીજો પ્રકાર છે દાખલા તરીકે ધારો કે તમો એક સભામાં બેઠા છો, અને ત્યાં ઘણીજ માણસોની ઠઠ ભરાઇ છે. હવે આ માણસોની ભીડમાંથી અમુક એક માણસે તમારી સાથે તમારા બોલાવ્યા વગર તે વ્યક્તિ તમારી સાથે આવીને વાર્તાલાપ કરે એવી તમારી ઇચ્છા છે. આવી વખતે આ નીચે આપવામાં આવતો પ્રયોગ તમારે ઘણોજ ઉપયોગી છે સેંકડો માણસોએ આ પ્રયોગ અનુભવ્યો છે. એટલુંજ નહિ પણ ઘણી વખતે પોતાની પ્રતિકુળ પરિસ્થતીમા લાભ મેળવ્યો છે. હવે કાર્ય કારણ પરત્વે પ્રયોગમાં ફેરફાર કરવો પડે છે.

સભામાં ભેગા થયેલા માણસોમાથી એક માણસને ચુંટી કહાડો અને તેની નજર તમારાપર પડે એટલે સમીપ તમો તમારૂં આસન જમાવો. પણ તમારા મનની આ વાત તેના લક્ષમા ન આવે તેની સારી રીતે સભાળ રાખજો. અને જ્યારે જ્યારે તે તમારી તરફ જુએ ત્યારે તમો તમારી નજર તેના ભમરની મધ્યે માંડજો અને તે નજર શાન્ત અને પ્રેમાળ હોવી જોઇએ એ વાત વીસરતા નહિ. આ પ્રમાણેના ત્રાટક વખતે મનમાં નીચે પ્રમાણેની સુચના ઉચ્ચારજો. " તમારા મનમાં મારી સાથે પરિચય પાડવાનો છે, તમારા મનમા મારી સાથે પીછાન કરવાનુ છે." આ પ્રમાણેની નિશ્ચયાત્મક પ્રેરણા મનમાં જ કેટલાક વખત કરો અને પછી તે તેને નેત્રદ્વારા તેના હૃદયમાં પ્રેરો.

પૂર્વ તૈયારીની જરૂરત—ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જો તમો સચિત શક્તિને ગુમાવશો એટલે કે વારંવાર નવી શક્તિ સંચય કરવાનુ તજી દેશો તો " પ્રત્યક્ષ કિંવા નિર્વ્યાપાર કોઈ પણ પદ્ધત તમોને ફળદ્રુપ નીવડશે નહિ અને પાછળના પાઠોમાં જણાવી ગયા તે સઘળા સામાન્ય નિયમો તમારા મોઢે થયા શિવાય અને કૃતિમા ઉતાર્યા શિવાય આ પ્રત્યક્ષ શક્તિ પ્રસાર પદ્ધત તમોને જણાવાથી અગર તેનો તમો તેનો ઉપયોગ કરો તોપણ આ કાર્ય સિદ્ધ થઇ શકે તેમ નથી. દરેક વસ્તુને, એટલે પછી આ વ્યક્તિક આકર્ષણ શક્તિની સિદ્ધતા માટે પણ કાંઇક કિંમત આપવી પડે છે, અને તે આપવાની વસ્તુ ખરચવાની ચીજ બીજી કાંઇ નહિ પણ 'ગર્વ' અભિમાન, વડાઈ વગેરેનું દમન કરવું' પડે છે. ગર્વ અનેક

રૂપે પ્રગટ થાય છે, માટે તે કયારે અને કેવા સ્વરૂપના તમારી સામે આવી ખડા થશે, અને તમોને ખાડામા ઉતારશે એનો મુદ્દલે અંદાજ થઇ શકે તેમ નથી માટે તેનાથી હમેશા સાવધ રહો.

પાઠ પંદરમો.

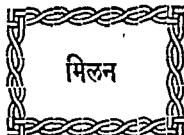
છેવટ હવે અંતરમા મારે તમોને કેટલીક સુચનાઓ કરવાના કે આ કોર્સ હોવાથી આલેખવામા આવ્યો છે. આ કોર્સમાં કાંઇ જ બાકી નથી એવી મને પૂર્ણ ખાત્રી છે તેમજ તમોને જે જે કહેવાનુ મે યોજ્યુ હતું તે સઘળું મે આલેખ્યું છે તેમાં પણ મુદ્દલે વાંધાં જેવું નથી. હવે ઉપરથી મારે તમોને બેજ શબ્દો કહેવાના છે. " તમારામાં જે કાંઇ કુટેવો હોય તે તજો. તેનાથી સાવધ રહો, કારણ કે કુટેવો એ, વ્યક્તિક આકર્ષક શક્તિનો દુશ્મન છે જેને કોઈ પણ જાતની કુટેવ, કુછંદ, અગર વ્યસન હોય છે તે માણસ તે વ્યસનને આધિન હોય છે, કુટેવે તેને પોતાના પાશમા બદ્ધ કરેલો હોય છે. પછી તે ટેવ ગમે તેવા પ્રકારની હોય તો પણ તે પરાધિનતા તેના પોતાનામા આકર્ષક શક્તિના અભાવજ વગ-ગેવી હોય છે. ટેવ એ પણ એક ભયંકર શક્તિ છે, અને તે મોહના સ્વરૂપે માણસની અવનતિ કરવા કારણભૂત નિવડે છે. પાછલા પાઠોમા જ્યા મોહની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી છે તે પાઠમાં બતાવ્યા પ્રમાણે તેની બાધક શક્તિ નષ્ટ કરી સાધક શક્તિનો સંચય કરવાનો જે માર્ગ બતાવ્યો છે તેજ માર્ગ કુટેવો તજવામાં ઉપયોગી છે. હવે અંતમા નીચેના શબ્દો ધ્યાનમાં રાખજો.

હવે આ વ્યક્તિક આકર્ષક શક્તિ કે જે સબળ છે તેનો સંગ્રહ કરી તે શક્તિનો સ્વહીત માટે કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો એ વિદ્યા હવે તમારા જાણવામાં આવી છે. તમારા હૃદયમાં પેશી તમારી ઇચ્છા જાણી લેઇ, તે ઇચ્છાને પલટાવી તમારી શક્તિનુ હરણ કરનારા માણસોથી મુલાકાત થતા તમો તેમની સાથે ઘણીજ સાવચેતીથી વર્તજો મિત ભાષણી બનતાં તમો તેઓથી તમારૂં સંરક્ષણ કરી શકશો. કેવળ તમારી ઇચ્છાથીજ, પ્રેમ સ્વરૂપે ઉત્પન્ન થયેલી તમારાજ એક અંશ રૂપ, અમુલ્ય કે જે ઘણી બુદ્ધિશાળી નથી એવી આ શક્તિ તમારા કબજામાં કેવી રીતે આવે તેનુ વિવરણ આ પુસ્તકમા યથામતિ કરવામાં આવ્યું છે ઇચ્છા અને શક્તિ એ બન્ને આત્મિક આકર્ષણને મળતાં એક મુર્તિ બની વ્યક્તિક આકર્ષણ શક્તિ જગતની એકંદર આકર્ષક શક્તિ કરતા શ્રેષ્ટતા ધરાવે છે એ વાત કદીજ ભુલી જવા જેવી નથી, શ્રી જગદીશ તમારી સઘળી શુભ ઇચ્છાઓને પરીપૂર્ણ કરો. ઇતિશિવમ્ ।

× + + ×

ॐ सहनाववतु । सहनौ भुनक्तु ॥
सहवीर्यं करवावहै । तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषावहै ॥
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

" આ અમારૂં અધ્યયન અમારૂ રક્ષણ કરો, અમોને સારૂં ફળ આપો, અમોને વીર્યવાન કરો ! આ અમારૂં અધ્યયન તેજસ્વી હો અને અમારામા વિરોધ ન થાઓ. "

(લખનાર ધીરજ.)

(અનુસંધાન ગતાંક પૃષ્ટ ૯૫ થી)

ગૃહસ્વામીએ વિચાર્યું—આ સ્ત્રીનો ખ્યાલ ઠીક છે. આ હિન્દુ બાલિકા છે. અત્યારે રાત્રીને વખતે એકાન્ત ગૃહમા અપરિચિત મનુષ્યની સાથે રહેવુ એને માટે ભયજનક ગણાય એમા સંદેહ નથી. પછી તે શોભા પ્રત્યે બોલ્યો —'ઠીક' એક કામ કરો. હું આપને ઘેર એક તાર કરૂં કે જેથી તે લોકો આવીને તમને લઇ જાય. તમે તેમનું ઠેકાણું મને બતાવો'

શોભા તરત બોલી—' ચંદ્રમોહન, બાદશાહપુર. '

તાર મોકલી ગૃહસ્વામી આવ્યો જોયુ તો શોભા ત્યાં ઉભી ઉભી રડી રહી હતી, તેને સાન્ત્વન આપવાની ઇચ્છા થઇ, પણ શરમનો પડદો આડે આવ્યો. વળી શોભા તેનો શું અર્થ કરે, તે પણ ન સમજાય તેવી બાબત હતી; છતા દશ્ય અસહ્ય હતું. જેથી થોડી-વારે તેણે બોલવાનું શરૂ કર્યુ —' શાંત રહો દેવી ! શા માટે રડો છો ? સવારે કોઇ ને કોઇ જબલપુરથી આવી પહોંચશે ' શોભા કૃતજ્ઞતા ભરી દૃષ્ટિથી ગૃહસ્વામીની તરફ જોવા લાગી. ગૃહસ્વામી ઉપર તેને હવે કાંઇક કંઇક વિશ્વાસ પડવા લાગ્યો હતો. તેણે ધીરેથી પુછ્યું—' આપનું નામ શું છે ? '

ગૃહસ્વામીએ કહ્યુ—' મને એમ લાગે છે કે હું આપની જ્ઞાતિનો છું. મારૂં નામ રામચંદ્ર છે.

શોભાનું મોઢું વિશીર્ણ થઇ ગયુ. તે વિચાર કરવા લાગી—' હે ઇશ્વર ! દુનિઆમાં કેટલા રામચંદ્ર છે ? '

કર્તાંત શોભા હવે એ અપરિચિત સ્થળમા નિશ્ચિત સુઇ ગઇ.

જ્યારે તે જાગી, ત્યારે તેણે પોતાના વિશાળ નેત્રોથી ચારે તરફ દૃષ્ટિપાત કર્યો અને બહાર નીકળવાને માટે દરવાજો ખોલી તે નીકળવા ચહાતી હતી, એટલામાં ગૃહસ્વામીએ રસ્તો રોકી કહ્યું—' શોભા ! ક્યાં જાય છે ? '

પગતળે દબાએલી સર્પિણી જેમ પોતાની ફેણ ઉડાવે છે તેમ શોભા પોતાના કાળા ને લાંબા વાળ ઉજ્જ્વળ મુખથી હઠાવતી બોલી—' આપ ભદ્ર સંતાન છો. પોતાના નિવાસમા દુ:ખને લીધે આવી ચડેલી પર સ્ત્રી સાથે આવો વ્યવહાર તમારે ન કરવો જોઇએ. '

ગૃહસ્વામીએ કાંઈ ઉત્તર ન આપતા શોભાનો હાથ પકડી લીધો. ક્રોધથી કંપતી શોભાએ સત્વર પોતાનો હાથ ખેચી લઇ તિરસ્કાર પૂર્વક કહ્યું—' પાપી-'

રામચંદ્રે પોતાના ખીસામાથી એક પત્ર કાઢી શોભાના હાથમાં મૂક્યુ અને કહ્યું—' આ પત્ર કોનું લખેલું છે તે જાણો છો ? '

શોભાએ જોયું કે પત્ર જબલપુરથી આવેલું છે. તે તરત વાંચવા લાગી. વાંચતાં વાંચતાં તેનું મોઢું લાલ અને ફરી સફેદ થઇ ગયું. વાંચી રહ્યા પછી તેણે તેથી પણ અધિક લજ્જા

નેત્ર થઇ શિર નમાવ્યુ તેનુ માથાથી પગ સુધી સમગ્ર શરીર કંપી રહ્યું હતું. તે જળ ભરેલાં નેત્રોથી રામચદ્રની તરફ જોવા લાગી અને કાગળ તેના હાથમાથી નીચે પડી ગયો. રામચદ્ર નીરવ થઇ શોભાની હાલત જોઇ રહ્યો હતો. તેણે તે પડેલો કાગળ ઉપાડી લઇ કહ્યું—' શોભા ! સાભળો, પત્રમાં શુ લખ્યુ છે —"

" મને આજ સાંજના માલમ પડ્યુ કે તમે હમણા માલવેલરોકની પાસેના બગલામા રહો છો મે વિચાર કર્યો હતો કે શોભાને લઇને તમારી પાસે મુકી જઇશ પરંતુ બહારથી ઘેર આવતા જોયુ તો કન્યાઓ મારવેલરોક જોવા ગઈ છે. મોહનનો ને તમારો તાર એક સાથે જ મળ્યા તાર ઉપરથી સમજાય છે કે શોભા તમારી પાસે પહોંચી ગઇ છે ઇશ્વરનો ઉપકાર ! હું આશા રાખુ છુ કે તમારૂં બન્નેનુ અચિંતવ્યુ મિલન સુખકર થયુ હશે, એમા સદેહ નથી મોહન પત્ર લઇને તે તરફ આવ્યો છે તેની સાથે તમે બને જલ્દી અત્ર આવશો હું તમને બન્નેને એક સાથે જોવા ઇચ્છુ છુ. "

રામચદ્ર પુન બોલ્યો—'શોભા ! મારૂં, તારૂં આ મિલન ઇશ્વરની ઇચ્છાનુ પરિણામ છે.'

શોભા હજુ સુધી ઉભી ઉભી કંપતી હતી. રામચદ્રની એક પણ વાત તેના કાનમાં પહોંચી નહોતી. તે બોલી ઉઠી—'આ પત્ર કદાચ બનાવટી પણ હોય !'.

પછી આગળ શોભા વધારે બોલી શકી નહી. તેની વાચા બધ થઈ ગઇ, રામચદ્ર જોરથી હસ્યો અને બોલ્યો—' શોભા ! તેં મને પહેલેથી એક બદમાશ સમજી લીધો છે. કોઇપણ પ્રકારે તું એ માન્યતા દૂર કરવા ચાહતી નથી. હું સ્ત્રીઓના સ્વભાવથી પરિચીત નથી, એટલે એમ કરવામાં તારો શું હેતું હશે એ સમજી શકતો નથી. પણ રહે, હું એક બીજું પણ પ્રમાણ તને મારી પ્રાણેશ્વરી મનાવવા સારૂ આપુ છું આમ કહી રામચદ્ર અંદરના ઓરડામાં ગયો ને થોડીવાર પછી બીજા કેટલાક પત્રો લઇ આવ્યો શોભાને તે પત્રો દેખાડી કહેવા લાગ્યો—' શોભા લક્ષ્મી ! જુઓ આ કાગળો. તમેં તમારા પતિને જે કાગળો લખ્યા હતા તેજ આ છે કે નહિ ? '

શોભાએ જમીન ઉપરથી પોતાની દૃષ્ટિ ઉચી ઉપાડી જોયું તો એજ પત્રો અને તેમાં એજ શબ્દો !—' પ્રાણેશ્વર, ' ' જીવનનાથ ! '

હે ઇશ્વર ! આ કેવી વિટમના છે ? સદૈવનાં આ બે અપરિચિત પ્રાણી આજ કયા બંધનમાં બધાઈ ગયાં છે ? શોભાનુ સુદર કમળના જેવું કોમળ કમનીય શરીર લજ્જાથી ખીલી ઉઠ્યુ. તે મનમા ને મનમા પ્રભુને કહેવા લાગી—' અખિલેશ્વર ! તમારી માયા બહુ ગહન છે ! '

રામચદ્ર એટલાંજ પ્રમાણો આપીને ચુપ રહ્યો નહી. તે કાલે સાજે મુબઇથી પાછા ફરેલા કવરને કાઢી કહેવા લાગ્યો—' મારી પ્રાણેશ્વરી શોભા મારા જીવનની શોભા ! આ જો. જે પત્ર તે તારા પ્રાણેશ્વરને લખ્યુ છે તે જ આ છે કે નહિ ? કોઇ બનાવટી ધુતારા રામચદ્રને આ પત્ર ન મળી શકે હો ! '

શોભાની એકવાર એ ઇચ્છા થઇ કે આ પત્ર ઝુંટાવી લઇ તેના ટુકડે ટુકડા કરી ફેંકી દેવા ! હાય ! તે લજ્જાથી છે, શિથિલ થઇ ગઇ છે તે અપરિચિત પુરૂષ કે જેની ઉપર કાલ રાતથી હજારોવાર અવિશ્વાસ કરી ચુકી છે, તેની તરફ આ પત્ર કેટલી પ્રીતિ, કેટલું અભિમાન અને કેટલું માધુર્ય દેખાડી રહ્યું છે ? જેને જોવાથી ઓળખવા લાયક કોઇપણ

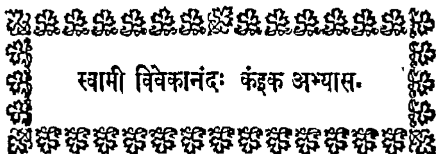
ચિહ્‌ન તેની પાસે નથી, તેની તરફ તેણે આ રીતે પોતાની સમસ્ત હકીકત સરલ વિશ્વાસથી અને વિશદ અંતઃકરણથી લખી મોકલી હતી. તે કેવળ નિર્દોષ હતી. રામચંદ્રની વાતથી તેની આંખોમાં અશ્રુઓ આવી ગયાં. તેણે મોઢું છુપાવી, રૂદન કરી પોતાના હૃદયનો ભાર હલકો કરવા ઈચ્છા કરી, પણ તરત જ રામચંદ્ર અસત્ત આદરથી શોભાને હૃદય સાથે લગાવી તેનાં આંસુ લુછી લીધાં. સ્વામીના હૃદયમાં સ્થાન મેળવી શોભા શાંતિ લાભ લેવા લાગી. તેનું રડવું બંધ થઈ ગયું.

પ્રાતઃકાળ થઇ ગયો હતો ધીમી ધીમી શીતળ વાયુલહરી વહન કરી રહી હતી અને બગીચાનાં ઝાડોનાં પાંદડાંઓ ઉપરથી પાણીનાં બિંદુઓ ટપકતાં હતાં. બહાર લાલમોહન આવી ગયો હતો તે બાંગ્ પાડી બોલાવવા લાગ્યો—'રામચંદ્ર! શોભા ઉઠી છે? તેને બોલાવો, તેને માટે કાલે અમે જે તકલીફ ઉઠાવી છે, તે એક ભગવાન જાણે છે.'

શોભાએ બારીએ જોવા મોઢું ઉંચુ કર્યું. રામચંદ્રે કહ્યું—'જા, શોભા! અપરિચિત પાસેથી દૂર જા'

શોભા ઈષત્ હાસ્ય કરી પતિને કંઠે વળગી પડી અને બોલી—'હવે મને અધિક શરમાવો નહિ!'

બંને એક બીજાની તરફ જોઈ રહ્યા હતા પ્રકૃતિ તેને અનુમોદન આપી રહી હતી

(લેખક—સતલ વાસુદેવ રામચંદ્ર)

ગત અર્ધ શતાબ્દિમાં પાશ્ચાત્ય દેશમાં એક પ્રકારની પ્રશાંત પરંતુ મહાભારત સમુત્ક્રાંતિ (Revolution) થવા પામી છે. પૌરાણિક રીતિ રીવાજો અને પરિપાટીકાઓનો ઘણે ભાગે ત્યાગ કરવામાં આવ્યો છે પાશ્ચાત્ય દેશોની પ્રજાના વિચારોમાં એક અદ્વિતીય પરિવર્તન થવા પામ્યું છે જે સિદ્ધાંતો ઘણાજ સમયથી પ્રચલીત હતા તેમને હવે શંકાશીલ દૃષ્ટિથી અમાન્ય કરવામાં આવે છે. અનેક પેઢીઓથી રાખવામાં આવેલી શ્રદ્ધા અને સાદાઇનો ઉત્સર્ગ કરાય છે. મનુષ્યો જે જે પૂર્વે મૂળ ભૂત અને અંતિમ સત્યોત્કૃષ્ટ દૃઢતાથી સ્વીકારતા હતા અને જેનું રક્ષણ કરવા માટે પોતાની સમસ્ત શક્તિનો વ્યય કરતાં પણ અચકાતા નહિ તેવાં સત્યોને હવે એક અજ્ઞાન અને અશિક્ષિત જન સમાજ વર્ગની અક્ષમ્ય પ્રમાદ પ્રણાલી જ લેખવામાં આવે છે!! અને જે ધર્મનો, સંસ્કૃતિને અત્યુન્નત શૃંગે પહોંચેલા પાશ્ચાત્ય દેશો પોતાના તરીકે સ્વીકાર કરતા હતા અને જે જે સમસ્ત વિશ્વ પ્રાપ્ત કરવાની નિરર્થક ચેષ્ટા પરાયણ થતા હતા તે હવે માત્ર ગત ગૌરવ કિંવા વૈભવના શોકમય સ્મરણ ચિહ્‌ન રૂપ જ થઇ રહ્યો છે! આ સર્વ પરિવર્તનોથી જ્ઞાનવાન અને વિચાર-

શીલ વ્યક્તિઓ પરિચિત છે ગત સમયના સિદ્ધાંત પ્રચારકોનુ અસ્તિત્વ હવે નષ્ટ થયું છે અને હાલના મત પ્રચારકો ચાલુ જમાનાનુ વિચાર પ્રાબલ્ય દર્શાવવા અસમર્થ છે. તેઓ જે સિદ્ધાંતોની સિંહ ગર્જનાવત ઉદ્‌ઘોષણા કરી પ્રચાર કરતા હતા તે હવે જ્ઞાન સુલભ થવાથી સુર્યોદય થતા ચક્રવાકની રૂદન શાંત માફક વિરામ પામ્યા છે

ગયાં પચાસ વર્ષોમાં પાશ્ચાત્ય દેશોના વિદ્વાનો કંઈ અળસુ બનીને; નિરૂદ્યમી વ્યક્તિવત્, હાથ જોડી બેસી રહ્યા નથી, પરતુ તેઓએ તે દરમ્યાનમા પૌર્વાત્ય દેશોમાં પ્રચલીત સમસ્ત પૌરાણિક ધર્મસેવાનો અભ્યાસ કર્યો છે આટલું જ નહિ પણ કેટલાક તો તેનો સ્વીકાર કરી તેનો અન્ય સ્થળે પ્રચાર કરવા પ્રયત્નવાન થયા છે હાલમા પાશ્ચાત્ય દેશોમાંનો એક ખડ-જ્ઞાનવાન જન સમાજ વિભાગ-ભારત વર્ષના બે અગ્ર ધર્મોને ગ્રાહ્ય અને સ્વીકારણીય માને છે. તે બે ધર્મો હિંદુ ધર્મ અને બૌદ્ધ ધર્મ છે વળી કેટલાક હિંદ નીવાસી ઋષિ મુનીઓએ ત્યા પોતાના આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનુ સબળ પ્રદર્શન કરી બતાવ્યુ છે આ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ તેમને એકાગ્ર ચિંતવન કર્યાથી જ થઇ હતી

ચિંતવનરૂપી આ ચમત્કારિક શક્તિ માત્ર કઇ પરાવર્ની અસર કરવામા સફળ નીવડી નથી. તે પૃથ્વી ઉપર મનુષ્યોને લભ્ય સર્વથી શ્રેષ્ટ અને બલિષ્ટતમ (Mightest of the mighty) શક્તિ છે અને મનુષ્યમા સદા સર્વદા નિવાસ કરી રહેલા દેવતાઇ અશ ઉપર અજબ અને જાદુઇ અસર કરવા શક્તિમાન થાય છે નિદિધ્યાસન એ મનુષ્યના આધ્યાત્મિક વિકાસનુ એક અત્યત આવશ્યક સાધન છે અને મનુષ્ય જ્યારે એકવાર એ પૂર્ણતાની પરિસ્થિતિ જે પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યવાન થાય છે ત્યારે જ તે ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક ગુરૂની 'દવી જે વિભુષિત કરવાની યોગ્યતાવાન થાય છે. આધ્યાત્મિક જીવનનો સર્વ શ્રેષ્ટ વિજય માનવ જીવનમા નિવાસ કરી રહેલ આતરિક દેવતાઇ અશની શોધ કરવામા જ રહેલો હોય છે. શ્રીમાન સ્વામીશ્રી વિવેકાનદના પરમપૂજ્ય પાદ પદ્મ ગુરૂશ્રી રામકૃષ્ણ પરમહસ દેવ, સૃષ્ટિની નાનાવિધ અનેક ગડમથલોથી પરાઙ્‌મુખ થઇને, કેટલાય દિવસ રાત્ર પર્યંત અખડ અને નિશ્ચેષ્ટ સમાધિમા બેસી રહેતા હતા અને જ્યારે આ સમસ્ત જગત નાના પ્રકારના શુભાશુભ વ્યવસાયની હાય હાયથી વિરામ પામીને નિદ્રાદેવીની ઉપાસનાના કાર્યમા વ્યાપૃત રહેતુ ત્યારે તેઓ પોતાની પચતત્વની પ્રતિમામા નિવાસ કરતા દેવતાઇ અશ સાથે એકતા કરતા

સ્વામી વિવેકાનદને તેમના શૈશવ કાળમાથી જ તેમના અધ્યાત્મિક જીવનનો વિકાસ કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા હતી. આ માનવ જીવનમાં સુખપ્રદાના સર્વ વસ્તુઓ એમના સમક્ષ ઉપસ્થિત હોવા છતાં પણ એમણે એ સર્વનો સત્યાગ કર્યો અને એક સન્યાસીને ઉચિત એવી ભગવી કન્થા ધારણ કરી, પોતાના પરમ પુજ્ય ગુરૂ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહસના ચરણારવિંદોમાં વિનિતતાથી મસ્તક નમાવી તેમની સમક્ષ જ અનત શાંતિ અને મુક્તિના માર્ગની સંશોધના કરવા બેઠા. અત્યત પરિશ્રમ અને ખતથી તેમજ નિશ્ચલ મનેચ્છાથી તેમણે પોતાનાં વાન્છિત કાર્યની સમાપ્તિ કરી અને પોતાના ગુરૂશ્રીના અતિમ શુભાશિર્વાદની અંજલીને સહર્ષ અને સવિનય પરમ પ્રાજ્ઞતાથી મસ્તક ઉપર ધારણ કરી, પોતાના આચાર્યના પરમ પવિત્ર મઠનો ત્યાગ કર્યો અને પોતાના કાર્યની પૂર્ણતા લક્ષ્યમાં લઇ એક આદર્શ સન્યાસીને યોગ્ય એ સર્વ કર્તવ્યો પૂર્ણ કરવા કટિબદ્ધ થયા પોતાના

ગુરૂશ્રીએ આપત્ય જગતનો ત્યાગ કર્યા પછી, તેમને હિંદુ ધાર્મિક તત્વોનો પ્રચાર કરવા અમેરીકાની ધાર્મિક પરિષદમા પોતાની ઉપસ્થિતિ અત્યંત આવશ્યક લાગી. તેથી તેઓ હિંદુ ધર્મ તત્વોનો પ્રચાર કરવા અંત દિવ્ય શંકર પડિત થઇને ઉપડી ગયા. ત્યા તેમના મુખારવિંદમાથી પડેલા શબ્દો ઉપર તેમની શરીર નિરામો દિવ્યતાની—ઓજસ વન્હિની—છાપ સ્પષ્ટપણે પ્રકટ જ થતી હતી

તેમણે લીધેલા અપૂર્વ મહેનત અને તેને યોગે ઉદ્‌ભવેલાં અનેક મહત્વનાં શુભ પરિણામો સર્વને સુવિદિત હોઇને એટલે તેનો પુનરૂલ્લેખ અત્ર અનાવશ્યક છે. માત્ર એટલોજ ઉલ્લેખ બસ થશે કે જે હૃદયે એમની વાક્સુધાનુ પાન કર્યું તે પ્રત્યેક હૃદયમા ઉત્સાહની પ્રેરણા થઇ અને આનાથીજ શિક્ષિત અને ધીમાન વર્ગના અનેક વ્યક્તિઓ હિંદુ તત્વજ્ઞાન—રીઝોસોફી—પૂર્ણપણે સમજી. તે દિવ્ય જ્ઞાનના એકાગ્રતાથી પ્રાપ્તિ કરવા તત્પર થઇ, આ એકાગ્ર નિદિધ્યાસનથીજ મનુષ્ય અન્ય જનો સમસ્ત ચિરંતન સ્વાર્થી તત્વ તાદ્રુપતાથી મુક્ત સમર્થ થાય છે અને અમેરિકા તથા અન્ય પાશ્ચાત્ય દેશોમ, સ્વામીશ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસના વિખ્યાત પટ્ટશિષ્ય સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદના અદ્‌ભૂત આધ્યાત્મિક શક્તિથી પરિણીત થએલા સરાસા વધિ આગ્ન નિષ્ઠે, આ તત્વના આશ્ચર્ય ચકિત કરી નાખનાર મૂર્તિમંત દ્રષ્ટાન્ત રૂપે અદ્યાપ પર્યંત પણ વર્તમાન છે

પ્રત્યેક યુગમા એવા કેટલાક મુદ્દાઓ હોય છે, કે જેના ઉપર આપણે અત્યંત લાભકારક વિચાર પરંપરા યોજી શકીએ. આપણા ઋષિ મુનીઓએ એવા યુગમા જન્મ લીધો હતો કે જ્યાર આધ્યાત્મિક જ્ઞાન કીર્તિ અને ઉન્નતિગિરિને ઉન્નત શૃંગે વિરાજતું હતું અને જો આપણે વિશેષ સૂક્ષ્મ મુદ્દાઓ ઉપર લક્ષ્ય ન આપીએ અને આ યુગને જો તે યુગ સાથે સરખાવીએ તોએ તત્વ નિર્વિવાદ રીતે સિદ્ધ થશે કે આપણો માત્ર જડ તત્વોનો જ યુગ છે, જ્યાર તે તો ક્ષણભંગુર આ મરત બ્રહ્માંડને આશ્ચર્ય ચકિત કરી નાખે એવા હિંદુસ્થાનના સર્વ શ્રેષ્ટ આધ્યાત્મિક વિરદોના સમય હતો આપણેરીતરીવાજના અનેક બંધનથી બંધાઇ ગયા છીએ તે સમયમા કેટલીક એવા અપૂર્વ અને અદ્‌ભૂત વ્યક્તિઓ થઇ ગય કે એવી પુન થશે કે ના તે અદ્યાપિ પર્યંત સંદિગ્ધતાની જ વાત છે તે યુગ પ્રવૃત્તિશીલ મહાપુરૂષોનો જ યુગ હતો અને તેમના પ્રત્યેક કાર્ય ઉપર—પ્રત્યેક શબ્દ ઉપર—તેમની આધ્યાત્મિક મહત્તાની અને વ્યક્તિત્વની છાપ વર્તમાન હતી. એ દિવસોમા ધાર્મિક વાતાવરણના અસંત દશાઓને યોગે, પ્રત્યેક વ્યક્તિને માનવ જીવનને લગતા સર્વ શ્રેષ્ટ વિષયો ઉપર વિચાર ચલાવવાની અનીવાર્ય અગત્ય પડતી.

જે જનોને તે સમયના અનેક મહાપુરૂષોના નામ વિધિ પ્રવૃત્તિઓનો પરિચય થયો હતો, તેમનુ અહોરાત્ર ચિન્તન કરવાને યોગે એક વિશિષ્ટ પ્રકારનુ વલણજ બંધાઇ ગયુ હતું અને તેમની એ ઉત્સાહ પ્રેરકતાનો ઘણાએ લાભ લીધો હતો અને અદ્યાપિ પર્યંત પણ લે છે. સ્વામી વિવેકાનંદમા એક નિર્દોષ બાળકને યોગ્ય હૃદય સાથે એક મહાકવિને યોગ્ય કલ્પના શક્તિ અને આત્માની દિવ્યતાનો નિવાસ હતો એમના આચાર દિવ્ય, વિશાળ, સર્વજનહિતરત અને નિખાલસ હતો અને એમના હૃદયમા સર્વજનો માટે સ્નેહાંબુધિની ઉત્તુંગ લહરિઓ ઉંચી ઉંચી ઉછળી રહી હતી. એમણે અમેરીકાના અનેક ભાગોમાં હિંદુ ધર્મ તત્વોના પ્રચારાર્થે અનેક ભાષણો આપ્યા હતા, અને તેમને તેમાં અત્યંત ઉત્તેજન પણ મળ્યું હતું એમના સુમધુર અને મનોરંજક તથાપિ ચિરસ્થાયી છાપ પાડે એવા સ્વ-

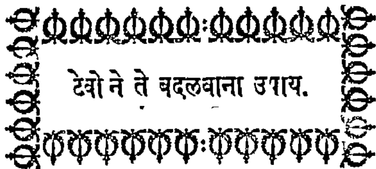
રના એટલી જાદુઇ અસર થતી હતી કે તેનો પ્રતિરોધ અનેક ભાષણોદ્વારા પણ થવો અશક્ય હતો આ સમયે પ્રત્યેક હૃદયમા આમ સશોધનાના કાર્યમા પ્રવૃત્ત થઇને, જ્ઞાન પ્રાપ્તિની તીવ્રેચ્છા અવશ્ય ઉદ્ભવ્યા સિવાય રહી શકતી નહોતી.

સ્વામી વિવેકાનંદના ભાષણોએ સર્વ શ્રેષ્ટ ધાર્મિક સાહિત્યના અભ્યાસકોના સર્વ મનોરથો પરિપૂર્ણ કર્યા છે આવા ઘણા અભ્યાસકોએ મુક્તકંઠે એકમત થઇ અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે કે તે ભાષણો આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના સર્વ શ્રેષ્ટ અને સર્વોત્તમ નમુના રૂપે ઘણુંજ ઉંચુ સ્થાન ભોગવે છે, અને વિશેષત આધ્યાત્મિક તત્વ જ્ઞાન જેવા કઠીન વિશયના વિચારો પ્રદર્શન કરવાની અપ્રતિમ અને અદ્ભૂત સરળતાના નમુનારૂપે અદ્યાપ વર્તમાન છે. અને એજ કોઇ પણ પાશ્ચાત્ય વિદ્યાર્થિને આશિર્વાદ રૂપ થઇ પડે એમ છે સ્વામી વિવેકાનંદના લખેલા ગ્રંથો અત્યત અમુલ્ય છે એ અમુલ્યતાની ઉપમા આપવી શકયજ નથી એ ગ્રંથોથી કેટલા દુખી હૃદયોને સાંત્વન મળ્યુ છે! એથી કેટલા જનોની નાનાવિધિ ભીતિઓનુ નિવારણ થયુ છે!! આ ગ્રંથોના અધ્યયન પછી કોઇ પણ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પિપાસુના હૃદયમા ઉદ્ભવેલા ઉત્સાહની યથાર્થપણે કલ્પના આવવી શકયજ નથી

સ્વામી વિવેકાનંદે હિંદુસ્થાનમા આપેલા પોતાના ભાષણોમ વિપ્ર વર્ગમાં—કે જે વર્ગ અધુનાતની પરાપૂર્વના અત્યુત્તમ સ્થાનને ભોગવવાની લાયકાત ઉત્તરોત્તર ક્ષીણ કરી રહ્યો છે અને હિંદુઓના ધાર્મિક વિકાસમા મુનકુશાનો લુપ્ત કરી રહ્યો છે તે વર્ગમા—થતી ભયકર આધ્યાત્મિક અધોગતીનો અત્યત તાદ્રશ ચિતાર દર્શાવ્યો છે એમણે એમના ભાષણોમાં પ્રદર્શિત કરેલા વિચારોની યોગ્યતા અને અગત્ય ઉપયની અતિશયોક્તિ શકયજ નથી. અત્રે એ ઉલ્લેખ તદ્દન યુક્ત થઇ પડશે કે વિપ્રવર્ગ જે સર્વથા ધાર્મિક અધ્યયન માટે સર્વ શ્રેષ્ટ માનવામા આવે છે, તે પોતાની કુંભકર્ણી નિદ્રામાથી જાગૃત થઇ, પોતાના પૂર્વજોએ ભૂતકાળમા પ્રાપ્ત કરેલા કીર્તિ ગૌરવની સ્વચક્ષુથી ઝાંખી કરશે અને સર્વેના હૃદયમાં એ ભાવના પ્રદિપ્ત કરશે કે શાસ્ત્રમા ઉલ્લેખાયલી અનત શાંતિનો અનુભવમાત્ર એકાગ્રતા અને માનવીમા નિવાસ કરી રહેલા દૈવી અંશની શોધથીજ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેનાથીજ વ્યક્તિ માત્ર અમર અને દેવતા જેવીજ થાય છે એટલુજ નહિ પણ કદાચિત સાક્ષાત દેવ સ્વરૂપી પણ થઇ જાય છે શ્રીમદ્ ભગવદ ગીતાનો એ ઉલ્લેખ વાસ્તવિક છે કે, "જે મારૂં એકાગ્રતાથી અને નિશ્ચળ મનથી ચિંતન કરે છે, તેઓ મને પ્રાપ્ત કરે છે હું સર્વ સમયે મારી અનન્ય ભક્તિથીજ પ્રાપ્ત થાઉં છુ."

સ્વામી વિવેકાનંદનુ ચરિત્ર, ધાર્મિક ચિંતનશીલ સશોધકોને અત્યત અદ્ભુત આદર્શરૂપ થઇ પડે છે. એમનુ જીવન અત્યત પ્રવૃત્તિશીલ હતું અને તે પ્રત્યેક ગૃહમેધીનને તેમના સન્માર્ગ માટેના અપ્રતિમ આદર્શરૂપ છે એ વાત નિર્વિવાદ છે ×

× અંગ્રેજી ઉપરથી દેરાસર સાથે

ટેવો ને તે બદલવાના ઉપાય.

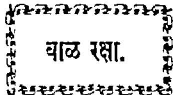
(લેખક —વિશ્વનાથ શામરાવ ડોરાન્ને.)

(૧) સાધારણતઃ એમ માનવામા આવ છે કે આપણને જે સારી નરસી ટેવો પડેલી હોય છે, તે ફેરવી શકાય એમ નથી પણ આ મત ખોટો છે. પ્રયત્ન કરવાથી ખરાબ ટેવો છોડી શકાય છે, અને નવી સારી ટેવો પાડી શકાય છે

(૨) ટેવ એટલે કોઇ એક પ્રસંગે પૂર્વે કરેલી કૃતિ અનુરૂપ કરીથી કૃતિ કરવાની–એક વખત ગએલા માર્ગે ફરીથી જવાની એટલે સુલભ માર્ગે જવાની મનની સહજ પ્રવૃત્તિ. આ પ્રવૃત્તિ સચેતન પદાર્થો પ્રમાણે અચેતન પદાર્થોમા પણ જણાઇ આવે છે ઉદાહરણ તરીકે એક વખત અમુક રીતથી વાળેના કાગળના ઘડાની પણ ફરીથી તેજ પ્રમાણે વળવા પ્રવૃત્તિ હોય છે તેમજ વસ્ત્રની એક વખત જે પ્રમાણે ઘડીઓ કરેલી હોય છે તે પ્રમાણે તે વસ્ત્રને વાળી ઘડી કરવામાં ન આવે, પ્રથમના ઘડીના વળ કાયમ રહે છે, અને નવી પ્રથમના જેવી સફાઇબંધ વળતી નથી. નદી નાળા વિગેરેની પ્રથમના માર્ગેજ વહેવાની પ્રવૃત્ત હોય છે.

(૩) હવે નાની મોટી અને સારી નરસી ટેવો કેવી રીતે પડે છે, તેનો અનુભવ પ્રત્યેકને હોય છે, આવા પ્રકારની દ્દઢ મુળ થએલી ટેવોના સમુદાયનેજ સ્વભાવ કહે છે. માણસે કોઈ પણ વાત કોઇ પણ રીતથી કરી એટલે તે વાતનો તેની વિચાર શક્તિપર જે પરિણામ થાય છે, તેને સસ્કાર કહે છે. ને આવા દ્દઢ મુળ થએલા સંસ્કારોનેજ ટેવો કહે છે સસ્કાર એ (માનસીક) માર્ગ છે તદન નવો માર્ગ પાડવો એ કોઇ પણ માણસને અઘરૂ પડશે પણ બીજી વખતે બીજા માર્ગે જવા કરતા તેજ પ્રથમના માર્ગે જવાનુ તેને સરળતા ભરેલું લાગશે અને તે માર્ગે જેમ જેમ તે જશે, તેમ તેમ તેને સરળ લાગશે. એટલુજ નહિ પણ તે માર્ગે કાલાંતરે પણ જવાનું થયુ તોપણ તે બીજે માગ શોધવાનો શ્રમ ન લેતા પ્રથમના માર્ગે સહજ રીતે જશે જેવી રીતે મેદાનની ભુમી ઉપરથી ઘણા ગાડાઓ જતા હોય છે ત્યારે તે માર્ગ ઉપર ચિલા પડે છે અને જેમ જેમ વધારે ગાડાઓ તે માર્ગેથી જશે તેમ તેમ તે ચીલા વધારે ઉંડા પડતા જશે લીલોતરીવાળા મેદાનમાં અગર ખેતરોમા નવો માર્ગ પાડવાને બદલે આપણે પ્રથમ પડેલા માર્ગેજ જઇએ છીએ આજ સ્થિતિ આપણા મનની છે. કોઇ અમુક વાત સાથે સબધી હોય ત્યારે મન પોતાના હમેશના પરિચયના રસ્તે જાય છે બીજા માર્ગે જવુ એ તેને અગવડ ભરેલુ લાગે છે. તેની સ્થિતિ જલ પ્રવાહ પ્રમાણે છે. તે ફરજ પાડયા શિવાય અન્ય માર્ગે જવું નથી અને જેમ જેમ તે અમુક માર્ગે જાય છે તેમ તેમ તે માગ સહેલો સરળ અને કાયમનો કરે છે અને એના મગજ પરિચયના વિવિધ માર્ગો હોય છે તેનેજ ટેવો કહે છે.

(અપૂર્ણ.)

बाळ रक्षा.

(લખનાર —કે. બી. મહેતા.)

---

૧ બાળકને કદી કોઇ નશીલી ચીજ ન આપવી જોઇયે, તેના દેખતા તમારે કોઇ પણ જાતનો નશો ન કરવો જોઇયે. ઉદાહરણ રૂપે—તમોને બીડીનું વ્યસન છે તો તમારે તે વ્યસન અથવા બીજું કોઇ વ્યસન હોય તો તેને પણ છોડી દેવાની કોશીશ કરવી જોઇયે વ્યસન ન જ છુટે તો પણ બાળકના આગળ તો ન જ કરવુ જોઇયે. કારણ કે તમને જોઇને તે પણ વ્યસન કરતા શીખશે બાળકમા નકલ કરવાની શક્તિ બહુ જ અધિક હોય છે

૨ બાળકને ધીરધીર મધુર પદાર્થ ખાવા આપવા જોઇયે આથી બાળકની વૃદ્ધિ અને પુષ્ટિ બહુજ સરળ રીતે થાય છે બાળકને મધુર ફળ ખવરાવવાથી બહુ ફાયદો થાય છે ફળના ખવરાવવાથી બાળકનુ પેટ સાફ અને લોહી શુદ્ધ રહે છે.

૩ બાળકનુ દુધ ખુલ્લા વાસણમા ન રહેવુ જોઇયે નહી તો પેટમા પીડા થવાનો ભય રહે છે

૪ બાળકના માથાના વાળ અધિક ન રાખવા જોઇયે કારણ કે આનાથી બાળકની બુદ્ધિ અને જીવનશક્તિ ઘટી જાય છે બાળકને વધુ તંગ કપડા ન પહેરાવવાં જોઇયે. જેવાં કે-કોટ પાટલુન. તેને તો ઢીલી ઢગથી જ કપડાં પહેરાવવાં જોઇયે. તેને ઘરેણા પણ ન પહેરાવવાં જોઇયે. આનાથી તેના કોમળ શરીર પર બોજો રહે છે અને વળી તેના જીવનું પણ જોખમ છે કારણ કે ચોર લોક તેને દુર લઇ જઇને તેના ઘરેણા કાઢીને તેનો જીવ લેવા ઉતાર થઇ જાય છે

૫ બાળકને થપ થપાવીને ન સુવાડવું જોઇયે આથી બાળકને સારી ઉંઘ નથી આવતી. બાળકને જે નિદ્રા પોતાની મેળે આવે છે તેજ તેના માટે, અને તેના શરીર અને મનના માટે પણ ઉપકારી છે

૬ જ્યાં સુધી બને ત્યા સુધી બાળકને ખુલ્લા સ્થાનમા રાખવુ જોઇયે. બન્દ અથવા મેલા સ્થાનમા બાળકને કદી ન રાખવુ જોઇયે ખુલ્લી હવાથી બાળકના શરીરની ઉન્નત થાય છે.

૭ બાળકના મુખની પાસે કોઇને ખાંસવા અથવા છીંકવા ન દેવું જોઇયે, અથવા બાળકના મુખથી મુખ મેળવાને ચુમ્બન ન કરવુ જોઇએ.

૮ બાળકના મુખમા નકલી સ્તનના સ્તન જે બજારમાં મળે છે, તેને ચાવવા રાખવા માટે કદી ન આપવુ જોઇયે, આથી બાળકની શારીરિક શક્તિ અને બુદ્ધિ ઓછી થઇ જાય છે. અને તેના શારીરિક મનમાં ખરાબી થવાનો ભય રહે છે

૯ બાળકને રોજ સ્નાન કરાવવુ જોઇયે. તેને વધુ ગરમ યા ઠંડા પાણીથી સ્નાન કરાવવુ જોઇએ કારણ કે તેની ચામડી અતી કોમળ અને સુંવાળી હોય છે.

૧૦ બાળકને દિવસ અને રાત્રી એ બરાબર સમયે દુધ પાવુ જોઇયે.

૧૧ બાળકનુ મસ્તક ચાર વર્ષે પુર્ણતાને પ્રાપ્ત કરે છે

(અપુર્ણ)

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું.] જુલાઈ સને ૧૯૨૩ [અંક ૫ મો.

બ્રહ્મમાં લીનતા.

(અમે સઉ એક ઝાડની ડાળ, એ લય.)

અમે તો સદા બ્રહ્મમાં લીન,
જેને જેમ ફાવે તેમ અમને, મસ્ત કહો કે દીન; અમે૦
જ્ઞાની કહો અજ્ઞાની કહો, એ કશું ન અમથી ભિન્ન,
સ્તુતિ, નિંદા કે યશ, અપયશથી પ્રસન્ન કે નહિ ખિન્ન. અમે૦
સર્વથી ન્યારી દશા અમારી, સ્વતંત્ર કે ન અધીન;
વ્યક્તા વ્યક્ત ન કે રૂપારૂપ, સુન્દર કે ન મલિન. અમે૦
અમે ન કોઇથી પરિચ્છિન્ન કે, અમથી ન કો પરિચ્છિન્ન,
અમે ન અમમાં તો પછી કયાંથી, દિક્કાલાવચ્છિન્ન. અમે૦

થો ૩૦

चिदांकित चित्त मानससरनी अनुपमता·

(હા, હું છું બ્રહ્મ જીવ નથી, એ લય.)

આજ આ મારૂં માનસરોવર, અમૃતથી છલકાય છે,
છલક છલક કાંઇ થાય છે, ચારે કાંઠે ઉભરાય છે. આજ૦
જીવભૂમિકાનાં સર્વ પગથીયાં, તેમાં અહો! ડુબી જાય છે;
શોધતાં પણ ન શોધાય છે, સર્વત્ર સુધા રેલાય છે. આજ૦
ત્રિતાપહારક વાવલીયો શો! શીતલ આજે વાય છે,
સર્વાંગ શીતલ થાય છે, અનુપમ શાંતિ લહાય છે. આજ૦
આનંદની મંદ મંદ લહરિઓ, સરવરે વહેતી જણાય છે,
સહસા નિમજ્જન કરાય છે, સંસ્કારમલ ધોવાય છે. આજ૦
સહજ ઉભા રહેતાં એની પાળે, મસ્તીથી ડોલી જવાય છે,
સર્વત્ર બ્રહ્મ ભળાય છે, તૃણવત્ વિશ્વ લેખાય છે. આજ૦
અમીઅંજલિ પીતા માનસસરની, અખંડ તૃપ્ત થવાય છે,
જનમ મરણ ઓળપાય છે, પૂર્ણત્વ અનુભવાય છે. આજ૦

શી૦ જ૦ દેવી·

सांप्रदायिक धर्मो.

(લેખક: શ્રીયુત નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા, બી. એ.)

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

કેવલ અદ્વૈત અને વિશિષ્ટ અદ્વૈતનાં મુખ્ય મંતવ્યોમાં કેવા પ્રકારનો ભેદ છે, તે નીચેના કોષ્ટકથી સમજાશે.

કેવળ અદ્વૈત દર્શન પ્રમાણે.

૧ આત્મતત્ત્વ એકજ છે, અને આ ૫ (?) સિવાય બીજો કોઈ પરમાર્થ સત્ પદાર્થ નથી.

૨ આત્મા સજાતીય, વિજાતીય, અને સ્વગત ભેદ વિનાનો અખંડૈક રસ છે.

૩ આત્મા નિર્વિશેષ છે, આવો છે, તેવો છે ઇત્યાદિ પ્રકારે વર્ણવવાને અશક્ય છે

૪ નિર્વિશેષ છે માટે નિર્ગુણ છે. તેમાં કલ્યાણકારક ગુણોનો પણ વાસ્તવ સદ્ભાવ નથી.

૫ જ્ઞાનરૂપ ગુણ પણ તેમાં નથી, પરંતુ પોતે જ્ઞાન સ્વરૂપ છે.

૬ આથી આત્મા ખરી રીતે જ્ઞાતા નથી, અને જ્ઞાતા તરીકે માત્ર ઉપચાર થાય છે.

૭ પરમાત્મા પોતાના રૂપે કૂટસ્થ નિત્ય છે, અને સ્વભાવથી જ અદ્વિતીય છે.

વિશિષ્ટ અદ્વૈત પ્રમાણે.

૧ ચિદ્ અને અચિદ્‌થી વિશિષ્ટ આત્મા એક છે, અને તેના શરીરથી પૃથક કોઇ પદાર્થ સત્ નથી.

૨ આત્મા સ્વજાતીય જીવોથી, વિજાતીય જડ પદાર્થોથી અને સ્વગત કલ્યાણકારક ગુણોથી ભિન્ન છે, અર્થાત્ અંતર્ગત ભેદવાળો છે.

૩ આત્મા સવિશેષ છે, સર્વજ્ઞત્વ, નિત્યત્વ, વ્યાપિત્વ ઇત્યાદિ વિશેષ યુક્ત, અને તે તે ગુણોદ્વારા વર્ણવી શકાય તેવો છે.

૪ આત્મા સ્વભાવથીજ નિષ્પાપ, અને કલ્યાણ ગુણોથી ભરપૂર છે. તેમાં અશુભ ગુણોનો સદ્ભાવ નથી.

૫ જ્ઞાનસ્વરૂપ છતાં જ્ઞાનગુણના આશ્રયરૂપ છે. ગુણજ્ઞાન સ્વરૂપ જ્ઞાનથી જુદું છે.

૬ આથી વસ્તુતઃ તે જ્ઞાતા છે, અને તેથી વિજ્ઞાતા છે—જાણનાર છે—એવો વ્યવહાર થાય છે.

૮ ખરી રીતે જ્ઞેયત્વ પણ તેનામાં નથી, પોતે પોતાનો આશ્રય અને વિષય બંને એ અસંભવ છે.
૯ ઉપરનાં કારણોથી બ્રહ્મ અદ્વૈત છે
૧૦ પરમાત્મા સન્માત્ર હોવાથી જ્ઞાન પણ સત્તારૂપ છે, સદ્વસ્તુને વિષય કરતું નથી
૧૧ માયાના ઉપાધિને લઇ પરમાત્માનું ઇશ્વરત્વ છે, અવિદ્યાના ઉપાધિને લઇ તેજ આત્માનું જીવત્વ છે. જડ વિશ્વ પ્રાતિભાવિક હોવાથી મિથ્યા છે. આ રીતે એકજ તત્વ છે.
૧૨ પરમાત્માથી અભિન્ન છતાં ભિન્નવત્ દેખાતી ત્રિગુણાત્મિકા પરમાત્મશક્તિને અજ્ઞાન, માયા ઇત્માદિ શબ્દથી ઓળખવામા આવે છે તે ઉપાધિથી યુક્ત પરમાત્મા જગત્‌ની મૂલપ્રકૃતિ છે.
૧૩ અજ્ઞાન વડે પરમાત્મામા જગત્ ભાસે છે. અને વિવર્તવાદ કહે છે.
૧૪ પરમાત્માના વિવર્તરૂપ આ પ્રાતિભાસિક જગત્ મિથ્યા છે, સત્ય નથી.
૧૫ અનિર્વચનીય જગત્ અજ્ઞાન દોષથી ભાસે છે, તેથી જ્ઞાનક્રિયામાં અનિર્વચનીય ખ્યાતિનો સ્વીકાર છે.
૧૬ શુક્તિરજત સ્થલે છીપમાં રુપાનો ભાસ થવાના ભ્રમ સ્થાને તથા સ્વપ્નમાં અનિર્વચનીય પદાર્થો માત્ર ભાસે છે.
૧૭ શાસ્ત્ર પણ જગતમા પડતું હોવાથી અસત્ય છે, તો પણ સ્વપ્ન પદાર્થવત્ તત્વજ્ઞાનના સાધનરૂપ થાય છે.
૧૮ અર્થ જ્ઞાનનાં સાધનરૂપ પ્રમાણો ૭ છે, પ્રત્યક્ષ અનુમાન, ઉપમાન, શબ્દ, અર્થાપત્તિ અને અનુપલબ્ધિ
૧૯ પ્રમાણ વડે જે જ્ઞાન થાય છે તેમાં અંત:કરણ જ્ઞાનનુ અભિવ્યંજક છે
૨૦ પરમાત્માથી અભિન્ન જીવો પણ પરમાત્માની પેઠે જ્ઞાનરૂપ છે, અને જ્ઞાનના આશ્રયરૂપ નથી તેમનું જ્ઞાતૃત્વ કહેવાય છે તે અંત:કરણરૂપ ઉપાધિને લઇને કહેવાય છે.

૭ પરમાત્મા સ્વભાવે કૂટસ્થ નિત્ય છે, અને વિશિષ્ટરૂપે પરિણામિ નિત્ય છે. વિશિષ્ટરૂપે અદ્વિતિમ છે.
૮ જ્ઞેયત્વ તેનામાં છે. ગુણજ્ઞાન સ્વરૂપજ્ઞાન કરતાં જુદુ હોવાથી આત્મા જ્ઞાનનો આશ્રય અને જ્ઞાનનો વિષય થઇ શકે છે.
૯ બ્રહ્મ અદ્વૈત ખરૂં, પણ તે પ્રકારનુ અદ્વૈત નહિ, પરંતુ પ્રકારિનું અદ્વૈત, બ્રહ્મનાં જીવ અને જડ પદાર્થો પ્રકારો છે, તે અનંત છે પરંતુ તે જેનો પ્રકાર છે એવુ પ્રકારિ બ્રહ્મ એક છે
૧૦ ગુણજ્ઞાન સન્માત્ર નથી, પરંતુ સત્તાને વિષય કરનારૂં છે.
૧૧ પરમાત્મા સ્વયં ઇશ્વર છે તેના શરીરભૂત જીવવર્ગ અને જડ વર્ગ તેનાથી ભિન્ન છે તેથી ચિદ્ અચિદ્ અને ઇશ્વર એવાં ત્રણ તત્વો છે.
૧૨ પરમાત્માથી વાસ્તવ જુદુ ત્રિગુણવાળું પ્રધાન જગત્‌ની મુલ પ્રકૃતિમાં છે.
૧૩ પ્રધાન પોતેજ અંતર્યામી ઇશ્વરના સાન્નિધ્યને લઇ જગદાકાર પરિણામ પામે છે, આને પરિણામવાદ કહે છે.
૧૪ પ્રધાનના પરિણામરૂપ જગત્ સત્ય છે, મિથ્યા નથી.
૧૫ વસ્તુત સાચુ જગત દેખાય છે તેથી જ્ઞાનક્રિયામાં સત્ખ્યાતિનો સ્વીકાર છે.
૧૬ શુક્તિરજતમા, અને સ્વપ્નમા સત્ય પદાર્થો જ ભાસે છે, એટલે કે જે હોય છે તેજ ભાસે છે.
૧૭ શાસ્ત્ર સત્ય હોવાથી તે તત્વજ્ઞાનનું સાધન છે. અસત્યમાં સત્યની ઉત્પત્તિ થાય નહિ.
૧૮ અર્થ જ્ઞાનનાં સાધનભૂત પ્રમાણો પ્રત્યક્ષ અનુમાન અને શબ્દ એ ત્રણ છે.

૨૧ જ્ઞાનના આશ્રયરૂપે જણાતો અહં શબ્દનો અર્થ અંતઃકરણનુ રૂપવિશેષ છે એટલે અહંકાર છે, જીવાત્મા અહં શબ્દનો ખરો અર્થ નથી.

૨૨ જીવ વિભુ છે.

૨૩ સ્વરૂપે કરીને સર્વ શરીરના અવયવોમા તે ફેલાયલો છે.

૨૪ જીવ બ્રહ્મરૂપ હોવાથી ખરી રીતે એક છે, જીવનુ અનેકપણું ઉપાધિને લીધે છે.

૨૫ વિવેક, વૈરાગ્ય, શમાદિ ૭ દૈવી સંપત્તિ અને મુમુક્ષુતા પછી બ્રહ્મ વિચારરૂપ મીમાંસા શાસ્ત્રનો આરંભ છે.

૨૬ પ્રત્યક્ષ સામગ્રી ઉભી હોય તો શબ્દ પણ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનો જનક થાય છે

૨૭ મહા વાક્યો વડે આત્મ સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થતાજ અવિદ્યા નિવૃત્ત થાય છે

૨૮ સુખ દુઃખથી પર આત્માનો સાક્ષાત્કાર થયા પછી જીવતા જ મોક્ષ સિદ્ધ થાય છે

૨૯ પ્રારબ્ધ કર્મનો ક્ષય થતાં શરીર છૂટયા પછી સ્વરૂપાવસ્થિતિરૂપ મોક્ષ થાય છે

૩૦ સ્વરૂપાવસ્થિતિ મરણ પછીની થાય તેને વિદેહમુક્તિ કહે છે.

૩૧ મુક્તિમા અહંભાવ હોતો નથી.

૩૨ મુક્તિ સમયે જીવ બ્રહ્મનો ભેદ હોતો નથી.

૩૩ આ અવસ્થામાં લેશ પણ દુઃખ નથી, તેમ સુખ પણ નથી.

૧૯ પ્રમાણો વડે ઉત્પન્ન થતું જ્ઞાન જીવમાં હોય છે.

૨૦ પરમાત્માથી ભિન્ન જીવો પરમાત્માના શરીરભુત છે જ્ઞાન સ્વરૂપ તથા જ્ઞાન ગુણવાળા છે, અને તેમનુ જ્ઞાતૃત્વ ખરૂં છે. ઔપચારિક નથી.

૨૧ જ્ઞાનના આશ્રયરૂપ અહંપદાર્થ જીવજ છે, તેનાથી પૃથક અહંકાર નામનો પદાર્થ નથી

૨૨ જીવ અણુ છે.

૨૩ જ્ઞાનદ્વારા સર્વ શરીરના અવયવોમાં તે પ્રસરેલો છે.

૨૪ જીવો વસ્તુત અનેક છે, જીવનુ અદ્વૈતપણું તે પ્રકારનુ અદ્વૈતપણું છે એટલે કે જીવજાતિ એક છે

૨૫ કર્મ સ્વરૂપના જ્ઞાન પછી બ્રહ્મવિચારનો આરંભ છે

૨૬ શબ્દથી ઉત્પન્ન થતુ જ્ઞાન પરોક્ષ હોય છે, કદી અપરોક્ષ હોતું નથી

૨૭ મહાવાક્યો વડે ઉત્પન્ન થતી ભાવના અથવા ઉપાસનાની દૃઢતા વડે પરમાત્મા પ્રસન્ન થાય છે.

૨૮ લૌકિક શરીરની વિદ્યમાનતા સમયે સુખ દુઃખનો અનુભવ આવશ્યક હોવાથી જીવતો કદી મોક્ષ થતો નથી.

૨૯ પ્રારબ્ધ કર્મનો ક્ષય થયા પછી લૌકિક દેહ પડયા પછી દિવ્ય દેહની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને પરમાત્મા સાથે પરમ સામ્ય થાય છે.

૩૦ મરણ પછી દિવ્ય તનુ મળ્યા પછીનું પરમેશ્વરનુ સામ્ય મેળવવુ એજ મુક્તિ છે

૩૧ મુક્તિ અવસ્થામાં પણ અહંભાવ હોય જ.

૩૨ મુક્તિ સમયે પણ જીવ–બ્રહ્મનો ભેદ હોય છે

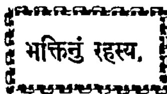
૩૩ આ અવસ્થામાં દુઃખ લેશ વિનાનુ સુખનુ આધિક્ય અનુભવાય છે.

શ્રીરામાનુજ આચાર્યના સંપ્રદાય અને તેની અવાન્તર શાખાઓના સાચા અનુયાયીઓમાં અનુકંપા, મૃદુતા, પવિત્રતા ઇત્યાદિ ઘણા આકર્ષક ગુણો ઝળકે છે. જ્યારે કેવલ અદ્વૈત સંન્યાસ પરાયણ છે. ત્યારે વિશિષ્ટ અદ્વૈત કલ્યાણ પરાયણ હોય છે. આ સંપ્રદાયના સાધુ પુરુષો જનતાના હિતનાં કાર્યો કરવામા ઘણી સારી સહાનુભૂતિ આપે છે, જગતને તૃણવત ગણવાની ખુમારી, અને જગતમા કલ્યાણ ગુણોની વૃદ્ધિ કરવી—આ બે ભાવનાઓ કેવલ અદ્વૈત અને વિશિષ્ટ અદ્વૈતના દર્શન ભેદથી પ્રકટેલી છે દર્શનભેદ હોવાથી, તથા ભાવનાભેદ હોવાથી કૃતિમાં પણ ભેદ હોય છે જગત તુચ્છ છે, માયિક છે—એ મતવ્યના પ્રભાવથી જનકલ્યાણના કાર્યોમા કેવલ અદ્વૈતીને આવેશ આવતો નથી, જ્યારે જગત સાચું છે; પ્રભુનુ શરીર છે—એ મતવ્યના પ્રભાવથી વિશિષ્ટ અદ્વૈત વિશ્વહિતનો આવેશ પ્રકટાવે છે

શુદ્ધ અદ્વૈતનો પુષ્ટિ સંપ્રદાય.

કેવલ અદ્વૈત અને વિશિષ્ટ અદ્વૈતના મધ્યમા શુદ્ધ અદ્વૈતનો જેવો કાશ્મીરકોનો શૈવ સપ્રદાય છે તેવો વૈષ્ણવોનો પુષ્ટિ સપ્રદાય છે આ સપ્રદાયનુ મૂળ ખરી રીતે શ્રી શકરાચાર્યના પહેલા થઇ ગયેલા વિષ્ણુસ્વામીના સિદ્ધાન્તમાં રહેલું છે, પરતુ તે સપ્રદાયનો પુન ઉદ્ધાર સોળમા સૈકામા શ્રી વલ્લભાચાર્યે કર્યો છે આ સપ્રદાયમાં માયાના સ્પર્શ વિના બ્રહ્મતત્વ જેને વિષ્ણુ, કૃષ્ણ ઇત્યાદિ દેવભાવથી ઓળખવામા આવે છે તે જીવ તથા જગત રૂપે પરિણમે છે, અને પરિણામ પામતા છતાં તે અવિકૃત ભાવવાળુ રહે છે. જેમ સુવર્ણ ઘરેણાના રૂપમા પલટાય તો પણ સુવર્ણરૂપે ઓળખાય છે તેમ બ્રહ્મ જીવ જગતરૂપે જે પરિણમે છે તે માત્ર લીલા રૂપેજ પરિણમે છે—આ સ્થિતિને અવિકૃત પરિણામ કહે છે. જેમ પ્રત્યભિજ્ઞાદર્શનમાં જીવને શિવ તરીકે ઓળખવાનુ છે તેમ પુષ્ટિસપ્રદાયમાં જીવ વિષ્ણુ ભગવાનનો પ્રસાદ મેળવી મર્યાદાભાવથી છૂટે છે

અપૂર્ણ.

भक्तिनुं रहस्य.

(લે. શ્રીયુત મણિલાલ નથુભાઇ દોસી. બી. એ)

પ્રભુને પ્રાપ્ત કરવાના ત્રણ માર્ગ છે, તેમાં ભક્તિ એક છે. અને કલિયુગમા ભક્તિને સર્વ સાધનોમા મુખ્ય ગણવામા આવી છે. હવે ભક્તિ એટલે શું ? ભક્તિ એટલે પ્રભુ પ્રત્યેનો પ્રેમ પણ આ સ્થળે સ્મરણમા રાખવુ ઘટે છે કે આપણા સામાન્ય માનુષી જીવનમા ગેહ, મિત્ર, પુત્ર અથવા પતિ પ્રત્યે જે પ્રેમ દર્શાવવામા આવે છે, તેવોજ આ પ્રેમ સ્વરૂપે છે, પણ પ્રમાણમાં તે ઘણો તીવ્ર હોય છે. આ બાબતનુ ઘણું સારૂં વર્ણન ચૈતન્ય ચરીતામૃત નામના બગાળી પુસ્તકમાં આપવામા આવ્યુ છે, અને તેના લેખક કૃષ્ણદાસ કવિરાજ છે.

હવે આ ભક્તિનાં પાચ પગથિયા છે તેનાં નામ શાન્ત, દાસ્ય, સખ્ય, વાત્સલ્ય અને માધુર્ય. હવે આપણે તે પગલાંનો એક પછી એક લઇ વિચાર કરીએ પ્રથમ પગથિયાને શાન્ત કહે છે. તે પગથિયાપર ઉભેલો જીવ પ્રભુ સબધી અનેક કલ્પનાઓ કરે છે, પણ

છો તે કોઈપણ જાતના નિર્ણય પર આવતો નથી. તેનું મન તે દિશા ભણી વળ્યું છે. તે પ્રભુની શોધમાં છે, એ વાત અહીં પણ છો તે પ્રભુ સબંધી નિશ્ચય બાંધી શકયો નથી. ઘણા સમય પછી ઘણી જીંદગીઓ પછી તે એવા નિર્ણય પર આવે છે કે પ્રભુ તે તેના માલીક છે, અને તેની સાથે સબંધમાં આવવાને તેણે તેની પૂર્ણ રીતે સેવા કરવી. તે પોતાના ઇષ્ટ દેવ પ્રસન્ન થાય તેવાં કાર્ય કરે છે તે પ્રભુને પોતાના શેઠ માની નોકર તરીકે તેની સેવા કરે છે. આ બીજી દશા છે. જેને ભક્તિની ભાષામા દાસ્યભાવ—અથવા સેવકભાવ કહેવામા આવે છે. હવે આ દાસ્યની સ્થિતિમાં જ્યાં તે કેટલોક સમય પસાર કરે છે, ત્યાં તે નોકર મટી તે પ્રભુનો સખા (મિત્ર) બને છે. પ્રભુના વિશેષ સબંધમા આવે છે—તે પ્રભુના સ્વરૂપનો વિશેષ ખ્યાલ પામે છે. આ સબંધનો અનુપમ દ્રષ્ટાંત અર્જુન અને શ્રીકૃષ્ણ છે. આ સ્થિતિને સખ્ય ભાવ કહે છે. ચોથી દશા એ વાત્સલ્ય ભાવ છે જ્યાં શિષ્ય મિત્ર મટી પુત્ર તુલ્ય બને છે, અને પ્રભુ તેને પોતાના પુત્ર તુલ્ય ગણે છે, આ પ્રેમની લાગણી વધતાં વધતા એવી સ્થિતિ આવે છે કે જ્યાં બન્ને એક રૂપ થઇ જાય છે. બન્ને વચ્ચેની ભેદ ભાવની દીવાલ સર્વથા તૂટી જાય છે. આ સ્થિતિને મધુર (પ્રેમની અવસ્થા) કહે છે, અને આ સ્થિતના દૃષ્ટાંત તરીકે ગોપીઓના શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યેના પ્રેમને રજુ કરવામા આવે છે. આ દશાનુ વર્ણન કોઇએ પૂર્ણ રીતે કર્યું નથી, અને ભાષામા કરી શકશે પણ નહિ, પણ તે સબંધી દાઇક કાંઈક સૂચનો થયા છે. જીવાત્માનો પરમાત્મા સાથેનો અભેદ ભાવ સ્થૂલ ભાષામા શી રીતે વર્ણવી શકાય?

હવે આ પાચ પગથિયાં કેવી રીતે ક્રમે ક્રમે પ્રાપ્ત થાય છે, તેનો આપણે વિચાર કરીએ. પ્રથમ શાન્ત દશામા ભક્ત અને પ્રભુ વચ્ચે કોઇ પણ જાતનો પ્રેમ સબંધ ભાગ્યેજ જોવામાં આવે છે ભક્ત તે દિશા ભણી વળતો હોય છે પણ જ્યારે ભક્તની પોતાના ઇષ્ટ ભણી ભક્તિ જાગે છે, ત્યારે પ્રથમ દાસ્યભાવ પ્રકટે છે. ત્યા સેવક ભાવ અથવા શેઠ અને નોકર જેવા સબંધ જણાય છે જ્યાં શેઠને નોકર પ્રત્યે પૂર્ણ વિશ્વાસ આવે છે, અને નોકર શેઠના કોઇ પણ જાતના દબાણ વિના પોતાના કર્તવ્યો બજાવે છે, ત્યાં મિત્રતાની સ્થિતિ અથવા સખ્યભાવ પ્રકટે છે. તે પછી આગળ વધતા વાત્સલ્ય ભાવ આવે છે, જ્યાં ગુરૂ અથવા ઇષ્ટ દેવ પોતાના હાથ નીચે મૂકાયેલા શિષ્યના દોષો દૂર કરવાને તથા તેને યોગ્ય રીતે કેળવવાનુ હાથ ધરે છે. પછી આગળ વધતાં એવી સ્થિતિ આવે છે કે જ્યા ભક્ત પોતાનુ સર્વસ્વ પ્રભુને ચરણે ધરે છે—જ્યાં તેનું હું પણું વિલય પામે છે, અને પ્રભુ તથા ભક્ત વચ્ચે—ગુરૂ અને શિષ્ય વચ્ચે અભેદભાવ પ્રકટે છે—આ દશાને મધુર અવસ્થા અથવા આનંદની પરમ દશા કહેવામાં આવે છે

થિઓસોફીના સાહિત્યના અભ્યાસીઓ ઉપર જણાવેલી પાંચ સ્થિતિઓ નીચે પ્રમાણે સમજી શકશે શાન્ત દશા તે માર્ગ તરફની દશા છે, જીવની પ્રવૃત્તિ માર્ગથી છૂટાણી નિવૃત્તિ માર્ગ તરફ વળવાની સ્થિતિ છે. તે પછી જ્યારે તે જીવ ઉમેદવાર શિષ્ય તરીકે મૂકાય છે, ત્યારે તે દશાને દાસ્ય સ્થિતિ કહી શકાય તે સ્થિતિમા રહી તે ઉમેદવાર શિષ્ય ગુરૂને નામે મનુષ્ય જાતિના કલ્યાણાર્થે પોતાનાથી બનતાં કાર્યો કરે છે. પછી ત્રીજી દશા સખ્યભાવ, જેને થિઓસોફી પ્રમાણે આપણે સ્વીકારેલા શિષ્યની સ્થિતિ કહી શકીએ. તે ગુરૂના વધારે નજદીકના સબધમાં આવે છે ચોથી વાત્સલ્યભાવ, જ્યા ગુરૂ તે શિષ્યને પોતાનો 'પુત્ર' બનાવે છે, અને પાચમી દશા જ્યાં શિષ્ય મહાત્મા મડળનો દીક્ષિત શિષ્ય બને છે, અને ગુરૂ સાથે વિશેષ અભેદતા અનુભવે છે.

कुमारी सरयुबाळा

(લેખક—ગૌરીશંકર મોતીરામ ભટ્ટ, બી. એ.)

અનુસંધાન એપ્રીલના અંકથી

પ્રકરણ ૭ સું.

પ્રિય વાચક, જોધપુરમાં હવે શી ઘટના ચાલી રહી છે તે તરફ વળીએ. રઘુનાથના જોધપુરના છોડયા પછી લક્ષ્મીને જરા પણ ચેન પડતુ નથી. જગતમાં જો ઈશ્વરે પ્રેમ અને સત્ય ન મુકયાં હોત તો જગતમા શુ રહેત ? માત્ર ખાઇ પીને પડી રહેનાર પશુઓ પણ શોધે છે સારામાં સારૂં અથવા મુર્ખમાં મુર્ખ ગણાતું પ્રાણી પણ પ્રેમ શોધે છે માતપિતા ભાઇબ્હેન, વરવધુના પ્રેમ કઇ ન્યારા જ છે મિત્ર મિત્રનો પ્રેમ જગતને પોતાની સાંકળથી જોડે છે. સત્ય પ્રેમ એ નિઃસ્વાર્થી પ્રેમ છે. એ પ્રેમની આડે કોઇ પણ વસ્તુ નથી આવતી એ પ્રેમની ધુન જગાવનાર જ જાણી શકે છે કે તેમાં કેટલો અપૂર્વ આનદ ભરેલો છે.

જગતનું ચક્ર ભમી રહ્યુ છે આસપાસથી ચકલી, ખીસકોલીના અવાજ આવી રહ્યા છે ગાડી ઘોડા અને મનુષ્યની દોડધામ ચાલી રહી છે. એક ક્ષણ વાર પણ કોઈ નવરૂં જણાતું નથી. એવામાં એક વેત્રાસન ઉપર કોઇ શાંત મુદ્રાથી બેસી રહેલું છે. આસપાસના જગત ઉપર તેનું લક્ષ નથી. એને સ્વાર્થી કહો, સંતોષી કહો કે પ્રેમી કહો પણ તે એનાજ વિચારમા મશગુલ છે જગતની એને કશી પરવા નથી, જગતને એની પરવા પણ નથી.

"લક્ષ્મી બા, ચાલો જમવા"

"સુનંદા, મારે અત્યારે જમવુ નથી."

"હમણાં ચંદ્રસિંહ આવશે અને અમને પૂછશે કે તમારે માટે શી શી યોજના કરી છે તો શો જવાબ દઇએ ? બ્હેન. કઇ જમ્યા વિના ચાલે ? તમે તો બ્હેન નશીબદારને ત્યાં જન્મેલાં છો. તમારે આવડી ચિંતા શાને જોઇએ ?"

"સુનદા, મારે અત્યારે જમવું નથી."

"કેમ બ્હેન."

"એમજ."

"લક્ષ્મી બ્હેન, આવડાં હઠીલાં ન થઇએ. કંઇ જમ્યા વિના તે ચાલે ? તમારૂં ભાણુ પીરસાય છે"

"સુનદા, ભાણુ પીરસાય કે ન પીરસાય મારે જમવું નથી."

"ઠીક બા ત્યારે. અમે તો ચીઠીનાં ચાકર."

"સુનદા ગઇ, તેના પગનાં ઝાંઝરથી આખો વિશાળ ખડ ગાજી રહ્યો. બાળાઓ એવી રણકાર કરતી જણસો શા માટે પહેરતી હશે ? બીજાને મોહ ઉપજાવવા જો જણસો પહેરતી હોય તો તે બાજમી નથી. અથવા સ્ત્રીઓના શોષણનુ રક્ષણ કરવા ઝાંઝરનો ઉ-

પયોગ થતો હોય તો તે પણ વ્યાજબી નથી. જે શીયળનું રક્ષણ કરવાને રક્ષકો રાખવા પડે તે શીયળની કિંમત તેના રક્ષક કરતાં પણ થોડી છે એમ એક આંગ્લ કવિએ કહેલું છે.

ગજપતસિંહનું કામળ કાઢયા પછી લક્ષ્મીને પરણતા શી વાર છે એમ ચંદ્રસિંહે ઠરાવ કરી મુકયો હતો. ગજપતના મરાયા પછી રઘુનાથ ગયો અને લક્ષ્મી ઉપર જુલમ થવાના દિવસો પાસે આવવા લાગ્યા બિચારી ગાય જેવી લક્ષ્મીને આ વાતની ખબર ન હતી રઘુનાથસિંહે ક્યાં હશે અને ક્યારે આવશે એ વિચારમાં એ બેઠી હતી. ખાવાપીવામાં, પહેરવા ઓઢવામાં, હરવા ફરવામાં તેને જરા પણ આનંદ ન હતો ચંદ્રસિંહ સામો આવતો ત્યાં પણ લક્ષ્મીની નજર તે તરફ ન હતી.

"લક્ષ્મી, લક્ષ્મી, શું તારૂં સૌન્દર્ય, મોહમયી બાળા, ત્હારૂં હૃદય આટલું કઠિન કેમ છે? સ્ત્રી જાતિનાં હૃદય તો ઘણુંજ કેવળ હોય છે, પણ ત્હારૂં હૃદય વજ્રથીએ કઠિન છે. જો હું ત્હારો દાસ થવાને તૈયાર છું, પણ ત્હારી તો નાની ના ઓ ક્રૂર બાળા, કંઇક તો દયા લાવ."

"ચંદ્રસિંહ, એક રજપૂતને નારી જાતની દયા માગવાનું કારણ? પરમેશ્વરની દયાને પાત્ર થા. એ ઘણોજ દયાળુ છે."

"અને તું દયાળુ નથી?"

"તે તો મે કહીજ દીધું. એકલા મનુષ્યની દયા ઉપર તું નભવા માગે છે, નરાધમ, તું કેટલું હલકું હૃદય લઇને ફરે છે?"

"લક્ષ્મી, ખબરદાર ચૂપ રહે. તું એક ગાય છે ગાયનો વધ કરવો એ ઠીક નથી ચૂપ રહે, નહિં તો જીભ ખેંચી નાખીશ, આંખો ફોડી નાંખીશ, નાક કાન કાપી લઇશ."

"તું મને ગાય જાણે છે, તો ગાય એ માતા સમાન છે તું તો એ માતા ઉપર જુલમ વાપરી રહ્યો છું. પૃથ્વી પાતાળમાં પેસી જશે, વિશ્વ આખું ડુબી જશે."

"તેથી મારે શું? ચાલ તૈયાર થા. સુંદર વસ્ત્ર પહેર. આપણા લગ્નનો સમય વીતી જાય છે"

"શું લગ્નનો સમય? કોના લગ્નનો?"

"આપણા બન્નેના."

"ચૂપ રહે દુષ્ટ લગ્ન તો બનશે જ નહિ.

"તો તલવારથી શિરચ્છેદ થશે."

"હું ત્હારી તલવારથી બ્હીતી નથી."

"લક્ષ્મી, માનજે કે આખરે ત્હારો માલિક હું જ છુ."

"માલિક, મ્હારો માલિક? મ્હારો માલિક તો હજાર હાથનો શ્રીહરિ છે. માનવી ત્હારૂં કથન મિથ્યા છે યાદ રાખજે કે પ્રભુ ત્હને યોગ્ય શાસન આપશેજ.

"બસ કર, બસ કર, ચીબાવલી તું શીક્ષા વિના પાંશરી નહિં જ થાય. લે ઓલ હવે (ધક્કો મારે છે. લક્ષ્મી જમીન ઉપર પડી જાય છે, વજી ક્રોધથી ઉઠતાં.)

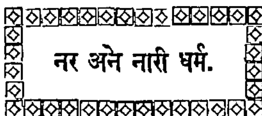
"દુષ્ટ, સિંહણને પાંજરામાં પુરીને મારવી એમાં શુરાતન છેજ નહિ લાવ હથિયાર અને આવી જા સ્હામો."

ચંદ્રસિંહ હથિયાર ગોધે છે. ક્રોધથી રાતો પીળો થતો આમ તેમ ગોથાં મારે છે પરિજન પાસે નથી. લક્ષ્મી બે હાથ જોડી આકાશ સ્હામે જોઇને મનમાં સ્તુતિ કરી રહી છે.

"વિશ્વના નાથ. તું જ મારો નાથ છે. હે પ્રભુ. તું મને સ્હાય થા. તેં દ્રૌપદીનાં ચીર પૂર્યાં તો મને માત્ર ના કહેવાનું જ બળ આપ, તેં અહલ્યાને પાષાણમાંથી નારી બનાવી તો મને મારો હાથ ન આપવાનુ બળ આપ, સીતાને અગ્નિમાં બાળીને લોકોને પવિત્ર બનાવી તો મને પવિત્રતા માટે લડવાનુ બળ કેમ ન આપે ? (થોડી વાર વિચાર કરીને) પિનાજી, પિતાજી. તમારો આત્મા કયાં છે ? તમે મને ન બચાવો.

તમારી પુત્રી ઉપર જુલમ થાય છે, ભાઇ, ભાઇ, તું કયા છે ? અરરે, મનેકોઈ બચાવો"

એટલામાં પાસેના ખડમા કઇક ઝપાઝપી થાય છે ને ચંદ્રસિંહનો પોકાર સંભળાય છે. કોઇ અજાણ્યા સૈનિક આવીને લક્ષ્મીને બચાવીને ઘોડે બેસાડી તે રવાના થયો છે. ચંદ્રસિંહ બેશુદ્ધ થઈને જમીન ઉપર પડયો છે. પરિજન તેની સારવાર કરી રહ્યા છે. વિવાહને ઠેકાણે વરસી થઇ. લક્ષ્મી તે ઘોડે સવાર જોડે ગઈ.

नर अने नारी धर्म.

(અનુવાદક—વાડીલાલ કકુભાઈ સંઘવી.)

મહામાયાની અવર્ણનીય અદ્ભુત અને અપાર લીલાનું વર્ણન કરવુ એ મનુષ્ય શક્તિની બહારની વાત છે આ જોવામા આવતા અતિ બૃહત્ સ્થૂલ જગતની વાત તો શું, પરંતુ સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિથી જોવા લાયક અનંત વૈચિત્ર્યમય, અત્યંત બૃહત્ સૂક્ષ્મ જગત પણ તે મહામાયાની લીલા રૂપ છે. તત્ત્વજ્ઞાની મહાપુરૂષજ આ જગત્ જનની મહામાયાની લીલા વિલાસ રૂપ બ્રહ્માડના કારણ સ્વરૂપને જોવામા સમર્થ થઈ શકે છે, એટલે કે, આ સર્વ શક્તિમયીના સ્વરૂપને માત્ર જીવન્મુક્ત મહાપુરૂષજ જોઇ કૃતકૃત્ય થઈ શકે છે, તેમાં કાંઇ પણ શક નથી

મનુષ્ય શરીર એ સર્વથી શ્રેષ્ટ છે, કેમકે મનુષ્ય ગતિમાથી જીવ દેવગતિ પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને મોક્ષમા પણ જઇ શકે છે મનુષ્ય શરીર સર્વની અપેક્ષાએ સ્વાધીન હોવાથી શ્રેષ્ટ છે, કેમકે કર્મ કરવામા તેની સ્વાધીનતા છે. મનુષ્ય શરીર જ્ઞાનના વિચારમા સર્વથી શ્રેષ્ટ છે, કેમકે તેમાં જીવન્મુક્ત પદ પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્ય શરીર શક્તિના વિચારમાં શ્રેષ્ટ છે, કેમકે તેથી જીવ ધીમે ધીમે બ્રહ્માંડના મુખ્ય તત્ત્વને પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. મનુષ્ય શરીર સૃષ્ટિ વૈચિત્ર્યના વિચારમાં શ્રેષ્ટ છે, કેમકે તેમાં સર્વ પ્રકારના વૈચિત્ર્ય યુક્ત કર્મ થાય છે, અને તેજ કર્માનુસાર સૃષ્ટિમાં પણ વૈચિત્રય ઉત્પન્ન થાય છે. મનુષ્ય શરીર લોક સૃષ્ટિના વિચારમા શ્રેષ્ટ છે, કેમકે સ્વર્ગ નરકાદિ ભોગ લોકોની સૃષ્ટિ મનુષ્ય શરીરમાં કરેલા કર્મોના પરિણામ સ્વરૂપ છે, તે એટલે સુધી કે, તેમાં અપૂર્વ વૈચિત્રયયુક્ત કર્મ કરી શકવાની સ્વાધીનતા હોવાથી નવીન ભોગ લોકના નિર્માણ સુધીની શક્તિ છે. મનુષ્ય શરીર પૂર્ણતાના વિચારથી શ્રેષ્ટ છે, કેમકે તેમા આધ્યાત્મિક, આધિદૈવિક અને

આધિભૌતિક એ ત્રણે પૂર્ણતાઓનુ જ બીજ વિદ્યમાન છે. મનુષ્ય શરીર અવતારના વિચારથી શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે તેમા ભગવાન, ભગવતી, ધર્મ, દેવતા, અને ઋષિ આદિ સર્વનું અવતરણ થઇ શકે છે. જેટલા પ્રકારના અવતાર છે, સર્વને માટે આ જરૂરનું છે. મનુષ્ય શરીર સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ બન્ને રૂપમાં સકળ બ્રહ્માણ્ડનુ પરિપોષક હોવાથી શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે તે દ્વારા દેવતા, ઋષિ, પિતૃ આદિ સૂક્ષ્મ જગતના પરિચાલક દેવગણ અને સ્થૂલ જગતના સહાયક પશુ, પક્ષી, કીટ, પતંગાદિ સર્વ પચ મહા યજ્ઞાદિ દ્વારા પરિપુષ્ટ અને તૃપ્ત થાય છે. મનુષ્ય શરીર વગેરે સૃષ્ટિ સાથે સબધ યુક્ત હોવાથી શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે સૃષ્ટિની શરૂઆતથી જ પરપરા સબધ રહેવાથી લયનો ક્રમ તેમા ઘણીજ સરળતાથી ઉત્પન્ન થઇ શકે છે મનુષ્ય શરીર પ્રાકૃતિક ક્રમવિકાશનુ અતિમ સ્થળ હોવાથી શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે સહજ પિડમાં પ્રાકૃતિક ક્રમ વિકાસ થતાં થતાં મનુષ્ય શરીરમા તેની પૂર્ણતા થાય છે એટલે પ્રકૃતિની સાથે તેનો નીકટનો સબધ હોવાથી તેમાં સર્વ પ્રકારની યોગ્યતા વિદ્યમાન રહે છે. મનુષ્ય શરીર પૂર્ણપિડ હોવાથી શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે મનુષ્ય શરીરને જ બ્રહ્માંડની પ્રતકૃતિ કહી શકાય છે. બ્રહ્માંડના સર્વ લક્ષણ મનુષ્ય શરીરમા જ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે બ્રહ્માડ અને પિડની એકતા મનુષ્ય શરીરમા જ યથાર્થ રીતે થઇ શકે છે મનુષ્ય શરીર સર્વશકિતમાનની સર્વ શકિત ઓના વિકાસના વિચારથી શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે શ્રી ભગવાનની સપૂર્ણ શકિતઓનો વિકાસ આ પિડમાં પૂર્ણતાપૂર્વક થઈ શકે છે. મનુષ્ય શરીર કર્મના વિચારથી શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે સહજ કર્મ કરતાં કરતાં આ પિડમાં આવવાથી સહજ કર્મોનો વિકાસ સહેલાઇથી થઇ શકે છે, અને તેથી મોક્ષમાં જવુ એ આ પિડમાં સુસાધ્ય છે મતલબ એ જ કે, મનુષ્ય શરીર જ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે

શ્રી ભગવાન સચ્ચિદાનન્દમય છે, તેમના સદ્ભાવ અને ચિદ્ભાવનો જૂદો જૂદો અનુભવ થાય છે પરતુ આનદભાવ એ બન્નેમાં વ્યાપક રૂપે સ્થિત હોવાથી તેની અનુભૂતિ બન્નેને સમ્મિલિત રૂપમા થયા કરે છે સત અને ચિતના સયોગમા જ તેની સ્થિતિ છે તેથી '**नैकाकी रमते स द्वितीय मैच्छत्**'–અર્થાત્ એકલી આનદ ભાવની અભિવ્યક્તિ થઇ શકતી નથી, જેથી શ્રીભગવાને બીજાની ઇચ્છા કરી એમ શ્રુતિમા છે લય દશામા સચ્ચિદાનદ ભાવોની એક રૂપથી અનુભૂતિ થાય છે, પરતુ સૃષ્ટિ દશામાં એ ત્રણે ભાવ ઉક્તરૂપે જૂદા જૂદા અનુભવમા આવે છે એટલે કે, સચ્ચિદાનદ સ્વરૂપ બ્રહ્મ અને સચ્ચિદાનદમય ઇશ્વર એ પ્રમાણે બે ભાવ અનુભવમાં આવ્યા કરે છે બ્રહ્મભાવમાં મહામાયા અભિન્નરૂપે બ્રહ્મશકિત માફક સ્થિત છે; પરતુ ઇશ્વરભાવમાં ઇત શકિતરૂપીણી હોવાથી સૃષ્ટિ સ્થિતિ લય ક્રિયા કરતી રહેવાથી તેની કાર્યરૂપમા પૃથકતા પ્રતીતિ હોય છે. કેવળ ભગવત્ અર્થેજ કાર્ય કરવાથી તે ભગવાનથી અભિન્ન છે અને ભિન્ન પણ છે. મહામાયાની શ્રી ભગવાનથી અભિન્નતા અને ભિન્નતા બન્ને છે, પરતુ મહામાયા પોતાને ભિન્ન સમજી સૃષ્ટિ સ્થિતિ લય કરતી નથી પણ અભિન્ન સમજીને જ કરે છે. તેથી તેનુ મહામાયાત્વ છે, અને તેટલા માટે શ્રીભગવાનની તે ઇચ્છા અનિચ્છા રૂપિણી ઇચ્છાશકિત છે જેથી જગતનું સૃષ્ટિ સ્થિતિ પ્રલય કાર્ય થયા કરે છે. દૃશ્યમાં ભગવાન્ અને ભગવતીમાં અભેદભાવ છે, એટલે ભગવાનની ઇચ્છા અનિચ્છા રૂપિણી ઇચ્છા શકિત સ્વરૂપ ધર્મ પણ ભગવાન અને ભગવતીથી ભિન્ન નથી કેમકે શકિત અને શકિતમાનમાં અભેદ થયા કરે છે ભગવત શકિતની જે સૃષ્ટિ સ્થિતિ પ્રલયકારિણી ક્રિયા છે, તે જ ધર્મ છે. તે અનુસાર ચાલવુ એ ધર્માચરણ છે,

અને તેથી પ્રતિકૂળ ચાલવું એ અધર્માચરણ છે. ટૂંકામાં પ્રકૃતિ પ્રવાહમાં પતિતરૂપે આચરણ કરવુ એજ ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ છે

સત્ ચિત્ અને આનંદભાવ વ્યાપકરૂપે સર્વત્ર સ્થિત છે, કેમકે શ્રી ભગવાન સર્વ વ્યાપક છે, તેને અધિભૂત ભાવ, અધ્યાત્મ ભાવ અને અધિદૈવ ભાવ પણ કહે છે. કર્મ ઉપાસના અને જ્ઞાન પણ અનુક્રમે અધિભૂત, અધિદૈવ અને અધ્યાત્મ ભાવથી જોડાયેલ છે જેમ આનદભાવ, સદ્ભાવ અને ચિદ્ભાવમા વ્યાપકરૂપે રહે છે, તેમ ઉપાસના ભાવ પણ કર્મ અને જ્ઞાન બન્નેમા વ્યાપક છે કોઈ પણ કર્મકાંડ સબધી કર્મ ઉપાસના બુદ્ધિ વગર મેળવી શકાતું નથી. કેમકે કમ જડ હોવાથી જેવા ભાવથી કર્મ કર્યું હશે, તેવુ ફળ મળશે. તે ભાવનો ઉપાસના સાથે સબધ છે. કર્મ કાંડનો પ્રારભ સ્થૂલ ક્રિયાથી થાય છે, અને જ્ઞાન કાડનો પ્રારભ તત્ત્વ જ્ઞાનથી થાય છે, પરંતુ ઉપાસના કાડ ભાવના આશ્રયથી એ બન્નેમાં વ્યાપકરૂપે વિદ્યમાન રહી બન્નેને મદદ રૂપ થાય છે.

એટલા માટે ઉપાસના કર્મ પ્રધાન અને જ્ઞાન પ્રધાન એ બે પ્રકારની થાય છે. ઉપાસના વિના કાર્ય સાધન બની શકતું નથી અધિદૈવ ભાવરહિત અર્થાત્ ઉપાસના રહિત સાધન નાસ્તિકોને ત્યા થઈ શકે છે, આસ્તિકોને ત્યા થઇ શકતું નથી જ્યારે કર્મથી ફલોત્પત્તિ થાય છે ત્યારે ઉપાસનાનો ભાવ તેને પણ માનવો પડશે; કેમકે જડ કર્મ ફલોત્પત્તિ કરી શકતું નથી, અને કર્મનો સંબધ જ્યા સુધી જીવ મુક્ત ન થાય ત્યાં સુધી એટલે કે, છેવટ સુધી રહે છે સત્ સત્તાનુ દ્યોતક કર્મ જડ સ્વરૂપ છે, અને ચિત્ સત્તાનું દ્યોતક જ્ઞાન ચેતન સ્વરૂપ છે. જડમા પણ ક્રિયા અસભવિત છે, અને ચેતન પણ નિષ્ક્રય છે એટલા માટે જડતત્ત્વના વિકાસની પરાકાષ્ઠા—પત્થરમા ક્રિયા થતી નથી, અને ચેતનતત્ત્વના વિકાસની પરાકાષ્ઠા—જીવન મુક્ત—માં પણ સ્વતત્ર ક્રિયા થતી નથી, એ બન્નેની વચલી અવસ્થામા જે ક્રિયા થાય છે, તે આનદ ભાવના આશ્રય વગર થઇ શકતી નથી તેથી ઉપાસના ભાવ જ જીવને પૂર્ણ સહાયક છે સૃષ્ટિના પ્રારભમા જ આનદ ભાવના આશ્રયથીજ ક્રિયાની પ્રથમ ઉત્પત્તિ થાય છે, નહિ તો કર્મ પોતજ જડ હોવાથી ક્રિયા થઈ જ શકતી નથી. સદ્ભાવ અને ચિદ્ભાવની અભિવ્યક્તિ પણ આનદ ભાવના આશ્રયથી સૃષ્ટિક્રિયાનો પ્રારભ થતીવખતે થાય છે. લયના વખતે સત્ અને ચિત્ અનાદિ વ્યક્ત રૂપમાં રહે છે એ પ્રમાણે આનંદ ભાવજ સૃષ્ટિ સ્થિતિ લયકારક છે, અને તેથી તેને અધિદૈવભાવ કહે છે

જે સૃષ્ટિ ઉત્પાદક રજોગુણ પોતેજ સર્વ ક્રિયા કરવાવાળુ હોવાથી તે સ્વતત્ર નથી, કેમકે તેનુ પરિણામ સત્ત્વ અથવા તમ ગુણમા હોય છે, તેમ આનદમય દ્યોતક સૃષ્ટિ ક્રિયાનુ પણ પરિણામ સત્ અને ચિત્મા હોય છે તે પોતે સ્વતત્ર નથી, કેમકે સૃષ્ટિ ક્રિયાનો જડ અંશનું પરિણામ જડમા અને ચેતન અંશનું પરિણામ ચેતનમાં હોય છે રજોગુણથી ઉત્પન્ન થએલ ક્રિયાનુ પણ પરિણામ તમ મૂલક પાપ અને સત્ત્વ મૂલક પુણ્યમા હોય છે.

સૃષ્ટિની શરુઆતમા પ્રકૃતિ પુરુષના સયોગથી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ થઈ. તો તે પ્રકૃતિ પુરૂષ સયોગ શું છે તે વિચારવા જેવુ છે પ્રકૃતિ સદ્ભાવની દ્યોતિકા અને પુરુષ ચિદ્ભાવનો દ્યોતક છે, અને એ બન્નેના સયોગથી આનદભાવની ઉત્પત્તિ સાથે સૃષ્ટિ લીલાનો વિસ્તાર થયો છે. કારણમા જે થાય છે તેજ કાર્યમાં થયાં કરે છે સૃષ્ટિની શરુઆતમા પ્રકૃતિ પુરુષના સયોગથી સૃષ્ટિ થવાથી ઉદ્ભિજ આદિ સર્વમા તે જ ક્રમ વિદ્યમાન છે એ પ્રમાણે સૃષ્ટિનો વિસ્તાર થયા કરે છે, માનવ સૃષ્ટિમા પણ એજ ક્રમ છે જેમ પ્રકૃતિ પુરુષના

સંયોગથી સૃષ્ટિની શરૂઆત થઇ તેમજ સ્ત્રી-પુરુષના સંયોગથી મનુષ્ય સૃષ્ટિનું ચક્ર દ્રષ્ટિગોચર થઇ રહ્યું છે હવે જે સૃષ્ટિ ક્રમથી ઉત્પન્ન થયાં છે, તેજ સ્ત્રી-પુરુષોનો નાશ થાય છે. સૃષ્ટિ ક્રમથી લય ક્રમ વિપરીત થયા કરે, એ નિયમ છે. જેમ કોઇ માણસ એક મકાનમાંથી બહાર નીકળી ફરી તેજ મકાનમાં જવા ઇચ્છે તો નીકળવાના માર્ગથી જરા વિપરીત માર્ગે દાખલ થવાનો હશે. કેમકે પંચ તત્ત્વોની ઉત્પત્તિના ક્રમથી લયનો ક્રમ વિપરીત છે આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જળ, અને પૃથ્વી એ સૃષ્ટિ ક્રમ છે; અને પૃથ્વી જળ, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ એ લયક્રમ છે. નર અને નારીને પણ લય થવાને માટે પુરૂષ અને પ્રકૃતિના આદર્શનું અવલમ્બન કરવું પડશે, અને ત્યારેજ તેની મુક્તિ થઇ શકશે. કેમકે જે જ્યાંથી નીકળે છે તેજ ભાવમાં લય પણ થાય છે.

સૃષ્ટિની શરૂઆતમાં સૃષ્ટિકારી આનંદ ભાવની અભિવ્યક્તિને માટે એક સચ્ચિદાનંદમય ભાવમાં દ્વૈતની આવશ્યક્તા થઇ, કેમકે દ્વૈત વગર આનંદ ભાવની અભિવ્યક્તિ થઇ શકતી નથી. એટલે એ એક ભાવથી પ્રકૃતિની અભિવ્યક્તિ સાથે સત્ અને ચિદ્‌રૂપે બે ભાવોની અભિવ્યક્તિ થઈ ગઇ સદ્‌ભાવમય પ્રકૃતિ અને ચિદ્‌ભાવમય પુરૂષ અને એના સંયોગથી આનંદ ભાવ દ્યોતિની સૃષ્ટિલીલાનો વિસ્તાર થયો યાદ રાખવું કે, સચ્ચિદાનંદ ભાવોની અભિવ્યક્તિ બ્રહ્મશક્તિ મહામાયાના સ્વરૂપના આશ્રયથી જ થાય છે, તે સિવાય નિરાકાર બ્રહ્મનો આકાર ક્યાં છે ? જ્યારે સૃષ્ટિની શરૂઆત પ્રકૃતિ અને પુરૂષથી થઇ તો આગળ પણ એજ ક્રમ ચાલ્યો અને તેજ સ્ત્રીધારા અને પુરૂષધારા થઇ. પ્રકૃતિ એ નારી અને પુરૂષ એ નર. સૃષ્ટિની આદિમાં જે જીવ પુરૂષ રૂપે ઉત્પન્ન થયા છે, તે મનુષ્ય સૃષ્ટિ સુધી પહોંચવામાં બરાબર પુરૂષ જ થયાં કરશે, અને જે જીવ સ્ત્રીરૂપે ઉત્પન્ન થયાં છે તે સ્ત્રી થયાં કરશે. તે જ પુરૂષ ધારા અને સ્ત્રીધારા છે, જ્યાંથી નીકળે છે, ત્યાં સુધી ફરી પહોંચવામાં ત્યાંના ધર્મનું અવલંબન લેવું એજ વિજ્ઞાન, સંગત અને અભિષ્ટ ફલપ્રદ થશે. પુરૂષ ચેતનરૂપ અને પ્રકૃતિ જડ છે, પુરૂષ દ્રષ્ટા અને દૃશ્ય છે પુરૂષ નિષ્ક્રિય અને પ્રકૃત્તિ સક્રિયા છે પુરૂષ નિર્લેપ અને પ્રકૃતિ સર્વ કાર્યકર્ત્રિ છે. પુરૂષ અપરિણામી અને પ્રકૃત્તિ પરિણામી છે. સારાંશ એજ કે, આદર્શાનુસાર નર અને નારી ધર્મમાં અનેક જાતનો તફાવત હશે બંનેનો ધર્મ એક થઇ શકતો નથી.

જો પુરૂષને બ્રહ્મભાવમય થવું છે તો તેને પૂર્ણાવતાર શ્રી ભગવાનની નીચે લખેલી આજ્ઞાનું અવલમ્બન લેવું પડશે, અર્થાત્ પ્રકૃતિના પ્રવાહમાં પોતાને વહેવા દેવો પડશે. મતલબ એજ કે, પ્રકૃતિને અનુકૂળ આચરણ કરવું પડશે.

> प्रकृत्या क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।
> अहङ्कार विमूढात्मा कर्ताहमिति मन्यते ॥
> तत्त्ववित्तु महाबाहो ! गुण कर्म विभागयोः ।
> गुणा गुणेषु वर्तन्ते इति मत्वा न सज्जते ॥

અર્થાત—ગુણોના આશ્રયથી પ્રકૃતિ સર્વ કર્મ કરે છે, પરંતુ અહંકારથી વિમૂઢ આત્મા એ કર્મોનો કર્તા હું છું એમ માને છે. હે અર્જુન ! ગુણ વિભાગ અને કર્મ વિભાગના તત્ત્વને જાણવાવાળો, મહાપુરૂષ તો ગુણભાવમાં સ્થિર રહી કર્મ કર્યા કરે છે, એવું માની તેમાં આસક્ત થતો નથી. પ્રકૃતિ સેવા કરતાં જ મુક્ત થઇ જાય છે

પુરૂષના સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ અને કારણ એ ત્રણે શરીર પ્રાકૃતિક છે. અને જીવ ભાવ

હોવાથી મુક્તિ પર્યંત જે જે ચરાચર વસ્તુઓ સાથે સબંધ રાખી તે કર્મ કરે છે તે સર્વ પણ પ્રાકૃતિક છે. જો હું એ સવ પ્રાકૃતિક પદાર્થોની સેવા કરી શકે, અર્થાત પોતાનુ કર્તૃત્વાભિમાન વચ્ચે ન આવવા દેતા એ પ્રાકૃતિક પદાર્થોના સ્વાભાવિક વેગના પ્રવાહમાં પોતાને વહેવા દે તો તે પ્રકૃતિના ઉપાસક મનાશે અને મુક્ત થઇ જશે. આ જ નર ધર્મનુ રહસ્ય છે.

પુરૂષ જ્યારે પોતાને કર્તા માનવા જાય છે ત્યારે પ્રકૃતિની સેવા તેનાથી ન બનતા તે પ્રકૃતિ સાથે બલાત્કાર કરે છે. પુરૂષ ચેતનરૂપ હોવાથી તે વખતે પ્રકૃતિપર તેનુ આધિપત્ય સ્થાપન થઈ જાય છે, પછી પ્રકૃતિમાં વિકૃતિ ઉત્પન્ન કરી તે પોતે આવાગમન ચક્રમાં ફસી જાય છે, કેમકે તે પ્રકૃતિજ તેની છેવટ સુધીની સહચરી છે. ગમે તે અધિકારનો પુરૂષ હોય પણ જો તે કર્તૃત્વ અહંકારનો ત્યાગ કરી પ્રકૃતિ અનુસાર કાર્ય કરવાની શરૂઆત કરે તો તે વખતે તેની પ્રકૃતિ બાદ નહિ કરતા તેને મુક્તિની તરફ જ અગ્રેસર કરશે, અને તેજ પ્રકૃતિ પ્રવાહ અનુકૂળ તેનું આચરણ તેને માટે ધર્મ કહેવડાવશે. અધિકાર અને અધિકારી ભેદનુ પ્રતિપાદન કરનાર સનાતન ધર્મ આ પ્રમાણે પ્રકૃતિની સેવા કરવાની આજ્ઞા દેછે, સ્વરૂપને આવરણ કરવાવાળી પ્રકૃતિ છે. પુરૂષને માટે પોતાની પ્રકૃતિ અનુકૂળ કાર્ય કરવુ એજ ધમ આચરણ કરવુ તે છે. તેનો ઉપદેશ તેને વેદ સમતશાસ્ત્ર અથવા ગુરૂદ્વારા જ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે,

જે જ્યાંથી નીકળે છે તે ત્યાં જ લય પામે છે, પુરુષ પોતાના સચ્ચિદાનંદ ભાવમાં સ્થિત થઇ મુક્ત થશે અને સ્ત્રીની મુક્તિ પુરુષમા તન્મયતા પ્રાપ્ત કરવાથી થશે. કેમકે પુરષ ભાવથી જ તેની ઉત્પત્તિ છે, જ્યારે તે આ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થશે ત્યારે તે પુરુષમા તન્મય બની પુરુષરૂપ જ થઇ જશે, આ પ્રમાણે તેની સ્ત્રી યોનિથી મુક્તિ છે, અને તેને જ સ્ત્રીની મુકિત કહે છે.

સૃષ્ટિની શરૂમાં સચ્ચિદાનંદ સ્વરુપ અદ્વતીય બ્રહ્મ ભાવમા મહામાયાથી આભાસરૂપે કાંઇક અભિવ્યકિત થવાથી જ **एकोऽहं** આ ઇશ ભાવ છે. અને '**एकोऽहं बहुस्यां प्रजायेय**'—આ ભાવથી પ્રકૃતિ પુરુષાત્મક ભાવની અભિવ્યક્તિ થાય છે, એટલા માટે લય વખતે પુરૂષનુ છેવટે જવાનુ સ્થાન સચ્ચિદાનંદ ભાવ પ્રાપ્તિ અને સ્ત્રીનુ પ્રકૃતિ ભાવ પ્રાપ્તિ છે, અને તેથીજ પુરૂષ અને સ્ત્રી ધર્મમા બહોળ તફાવત છે.

જડ પ્રકૃતિ ચેતન પુરુષના બીજને પ્રાપ્ત થઇ સૃષ્ટિ ક્રિયા કરે છે. અને લય વખતે પુરૂષને આધીન બની, તેના ચેતનરૂપ જ્ઞાનનો આશ્રય લઇ, દરેક કાર્ય તેની સેવાને અર્થે કરતી સ્ત્રી, પુરુષમા લય થઇ મુક્ત થઇ શકે છે, સ્વતંત્ર થવુ એ તેને માટે પોતાની પ્રકૃત્તિ વિરુદ્ધ કાર્ય કરવુ અથવા પાપ કરવુ તે છે, અને પુરુષને આધીન રહી પુરુષને અર્થે કાર્ય કરવુ એ પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ કાર્ય કરવુ અથવા પુણ્ય સચય કરવું તે છે. જે વખતે પૂર્ણરુપે સ્ત્રી, પુરુષને આધીન થઇ જશે અને પૂર્ણરુપે પુરુષને અર્થેજ કાર્ય કરશે તે વખતે તે મુક્ત થઈ જશે

એ સિદ્ધાન્તાનુસાર પુરુષને તેની પોતાની પ્રકૃતિને અનુકુળ ચલાવવા માટે વેદ સમત શાસ્ત્રે વર્ણાશ્રમ ધર્મનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે. અને સ્ત્રીને માટે જપ, તપ, સાધન, ભજન વગેરે ગૌણ બતાવી એક માત્ર પુરુષ તન્મયતા પ્રાપ્તિને માટે પતિવ્રતનો ઉપદેશ કર્યો છે.

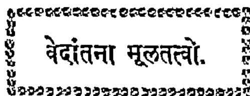
પુરૂષના સ્વરૂપને આવરણ કરવાવાળુ સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ અને કારણ શરીર પ્રાકૃતિક છે.

પુરૂષ પ્રકૃતિ સ્વરૂપ સ્ત્રીની સહાયતા લઇ પોતાના ત્રણે શરીરને પવિત્ર અને નિર્મળ કરી સ્વસ્વરૂપોપલબ્ધિ કરી શકે છે સ્ત્રીનો ધર્મ પુરૂષતન્મયતા પ્રાપ્તિ કરવાનો હોવાથી તે વિકૃતિ સ્વરૂપ ધારણ કરી પુરૂષની ઉપાસના કરે છે તો પવિત્ર થાય છે સ્ત્રીને પોતાનો પુરૂષ ગમે તેવો હોય, પરન્તુ તેને અનુકુળ ચાલવાથી જ મુક્તિની પ્રાપ્તિ થઇ શકે છે, કેમકે તે પોતાના પ્રકૃતિ સ્વરૂપને ઠીક રાખવાને માટે પતિને મદદરૂપ થાય છે અને પોતે પણ પુરૂષ પ્રાપ્તિ રૂપ મુક્તિને પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ પુરૂષ વિકૃતિ અવસ્થારૂપ સ્ત્રીનો સંગ કરે તો, તે પણ પતિત થાય છે. અને સ્ત્રીઓ પોતાના ધર્મ વિરૂદ્ધ વર્તે એટલે પતિત થાય તેમાં નવાઇજ નહિ. સારાંશ એજ કે, પુરૂષને વિકૃતિયુક્ત સ્ત્રીનો સંગ કરવો ન જોઇએ, અને સ્ત્રીને પોતાના ઉપાસ્યદેવ પુરૂષની–તે ગમે તેવો હોય તોપણ–ઉપાસના કરવી જોઇએ.

પુરૂષને માટે સ્ત્રીનો સંગ પ્રકૃતિની ઉપાસનાનો અભ્યાસ કરવાને માટે છે. સ્ત્રી જેટલી પુરૂષને અનુકુળ હશે, તેટલી જ તે પુરૂષની ઉન્નતિમા મદદગાર થશે. પરન્તુ સ્ત્રીને માટે તેવું નથી. પુરૂષ જો પાપી પણ હોય, તો સ્ત્રીને પોતાના ધર્મનું પાલન કરવામાં કાંઇક વિશેષ ફળની પ્રાપ્તિ થશે. કેમકે નારી ધર્મને તપ મુખ્ય હોવાથી તે સ્ત્રીને પોતાના ધર્મનું પાલન કરવામાં અધિક કષ્ટ સહન કરવું પડશે, એટલે કે તેને તપની વૃદ્ધિ થશે. એ પ્રમાણે તેના ઉન્નતિના માર્ગમાં તે પુરૂષનું પાપી હોવું પ્રતિકુળ ન હોતા વધારે અનુકુળ જ થશે એવા કષ્ટને સહન કરી પોતાના ધર્મનું પાલન કરવાવાળી સ્ત્રી તે જ જન્મમાં મુક્ત થઇ શકે છે, અર્થાત્ ફરી તેને સ્ત્રી જન્મ લેવો નહિ પડે

સનાતન ધર્મના સિદ્ધાંતોને સમજવાની જેટલા જીજ્ઞાસુ ચેષ્ટા કરશે, તેટલાજ તે અસીમ પરમાનંદ સાગરમાં નિમગ્ન થઇ અખંડાનંદનો અનુભવ કરી શકશે.

નિગમાગમચન્દ્રિકા.

વેદાંતના મૂલતત્વો.

(લેખક—પૂજ્યપાદ મહાત્મન શ્રીમત નથુરામ શર્મા.)

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

વેદાંતશાસ્ત્રના–ઉપનિષદોના–આરંભમાં એટલે ઉપક્રમમાં અદ્વિતીયબ્રહ્મનું ને તેની સમાપ્તિમાં એટલે ઉપસંહારમાં પણ અદ્વિતીયબ્રહ્મનું નિરૂપણ હોય છે, તેથી વેદાંતશાસ્ત્રનું અદ્વિતીયબ્રહ્મમાં તાત્પર્ય છે એમ ઉપક્રમ-ઉપસંહારની એકતા એ નામના પહેલા પ્રકારના લિંગવડે વિવેકી શ્રોતાને નક્કી થાય છે વેદાંતશાસ્ત્રમાં વારવાર આત્માથી બ્રહ્માના અભિન્નપણાનો ઉપદેશ કરેલો જોવામાં આવે છે, જેમકે છાંદોગ્યોપનિષદના છઠ્ઠા પ્રપાઠકમાં જીવનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જગતના કારણરૂપ સત્થી (બ્રહ્મથી) અભિન્ન છે એમ 'તત્ત્વમસિ' (જગતના કારણરૂપ જે સત્ તે તું છે) એ વચનો નવ વાર કહીને સમજાવવામાં આવ્યું છે. એવી રીતે અદ્વિતીયબ્રહ્મના વારવાર કથનરૂપ અભ્યાસથી પણ વેદાંતશાસ્ત્રનું અદ્વિતીયબ્રહ્મમાં તાત્પર્ય છે એમ નક્કી થાય છે જે શાસ્ત્રનો જે અસાધારણ વિષય હોય તે શાસ્ત્રની તે અસાધારણ વિષયને પ્રમાણ અને યુક્તિવડે પ્રતિપાદન કરવાની જે રીત તે તે શાસ્ત્રની

અપૂર્વતા—અન્યશાસ્ત્રથી નહિ પ્રતિપાદિત નવીનતા—કહેવાય છે. એ અપૂર્વતાવડે પણ શ્રોતાને શાસ્ત્રના તાત્પર્યનો નિશ્ચય થાય છે વેદાંતશાસ્ત્રમાં જે જીવના વાસ્તવિક સ્વરૂપ અંતરાત્માનો ઇશ્વરના વાસ્તવિક સ્વરૂપ બ્રહ્મની સાથે શ્રુતિઓથી અને તદ્દનુકૂલ અનુમાનાદિ યુક્તિઓથી અભેદ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યો છે તે અન્ય શાસ્ત્રોએ નહિ પ્રતિપાદન કરેલ વેદાંતશાસ્ત્રના અસાધારણ વિષયરૂપ અપૂર્વતા છે. એ અપૂર્વતારૂપ લિંગથી પણ વેદાંતશાસ્ત્રનુ અદ્વિતીયબ્રહ્મમાં તાત્પર્ય છે એવો શ્રોતાના અંતઃકરણને નિશ્ચય થાય છે જે શાસ્ત્રના પ્રતિપાદિત વિષયના સેવનથી કે અનુભવથી જે પ્રયોજનની—ફલની—કર્તાને સિદ્ધિ થાય તે પ્રયોજનરૂપ ફલમાં તે શાસ્ત્રનુ તાત્પર્ય મનાય છે, જેમ આયુર્વેદમાં પ્રતિપાદન કરેલા રોગોના સ્વરૂપો ને તે રોગોની નિવૃત્તિના ઉપાયોનુ સેવન એ આરોગ્યરૂપ ફલ ઉપજાવનારા છે. તેથી આયુર્વેદનુ તાત્પર્ય સ્થૂલશરીરના આરોગ્યની પ્રાપ્તિમાં છે એમ નક્કી થાય છે વેદાંતશાસ્ત્રમાં વર્ણવેલા શમદમાદિ ને શ્રવણાદિ સાધનોનુ ફલ બ્રહ્માનુભવદ્વારા અદ્વિતીયબ્રહ્મ જે ત્રિવિધતાપથી અત્યંતરહિત ને પરમાનંદરૂપ છે તે રૂપે સ્થિતિ કરવારૂપ મોક્ષ છે. એવી રીતે વેદાંતશાસ્ત્રના ફલરૂપ અદ્વિતીયબ્રહ્મ હોવાથી ફલનામના લિંગવડે પણ વેદાંતશાસ્ત્રનુ તાત્પર્ય અદ્વિતીયબ્રહ્મમાં છે એવો નિર્ણય શ્રોતાના અંતઃકરણનો થાય છે સ્તુતિનિંદાનાં વચનો અર્થવાદ કહેવાય છે જે વિષયની નિંદા કરી હોય તેમાં તે શાસ્ત્રનુ તાત્પર્ય માનવામાં આવતું નથી, પણ જે વિષયની તેમાં સ્તુતિ કરી હોય તે વિષયમાં તે શાસ્ત્રનું તાત્પર્ય માનવામાં આવે છે. વેદાંતશાસ્ત્રમાં " **द्वितीयाद्वै भयं भवति** " (દ્વિતીયને—દ્વૈતને—ભેદને—સત્ય માનનારને અવશ્ય ભય થાય છે) ઇત્યાદિ વેદાંતવચનોમાં દ્વૈતની નિંદા જોવામાં આવે છે, અને " **तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यतः** " (વેદાંતશાસ્ત્રના ને સદ્ગુરુના ઉપદેશથી એકપણાને—અદ્વૈતને—અભાવનાર મનુષ્યને તે અદ્વૈતમાં કઇ ભ્રાંતિ ને કયો માનસ પરિતાપ હોય ?) ઇત્યાદિ વેદાંતવચનોમાં અદ્વૈતની સ્તુતિ જોવામાં આવે છે, તેથી આ અર્થવાદરૂપ લિંગવડે વેદાંતશાસ્ત્રનુ અદ્વિતીયબ્રહ્મમાં તાત્પર્ય છે એવો નિશ્ચય શ્રોતાને થાય છે પ્રતિપાદ્ય વિષયનુ યુક્તિઓ ને ઉદાહરણોવડે સંભવિતપણુ સિદ્ધ કરી બતાવવું એ ઉપપત્તિ કહેવાય છે. સદ્રૂપ બ્રહ્મ આ જગતનુ કારણ છે, તેથી આ જીવો અને જડ પદાર્થો જે જગત્ એવા નામથી ઓળખાય છે તે જગત્ બ્રહ્મનુ કાર્ય હોવાથી બ્રહ્મરૂપજ છે જે જે કાર્ય હોય છે તે તે પોતપોતાના કારણોથી ભિન્ન હોતાં નથી, જેમ માટીના વાસણો પોતાના કારણરૂપ માટીથી ભિન્ન નથી, સોનાનાં ઘરેણાં પોતાના કારણરૂપ સોનાથી ભિન્ન નથી, ને લોઢાનાં શસ્ત્રો પોતાના કારણરૂપ લોઢાથી ભિન્ન નથી. આ ઉપપત્તિનામના લિંગવડે પણ વેદાંતશાસ્ત્રનું અદ્વિતીયબ્રહ્મમાં તાત્પર્ય છે એમ પોતાના અંતઃકરણને નક્કી થાય છે. એવી રીતે તાત્પર્યનો નિર્ણય કરાવનારા ૭ પ્રકારના લિંગોસહિત વેદાંતશાસ્ત્રનું આદરપૂર્વક પોતાના સદ્ગુરુના મુખથી શ્રવણ કરવાથી વેદાંતશાસ્ત્ર પ્રધાનપણે અદ્વિતીયબ્રહ્મનુ પ્રતિપાદન કરે છે એમ તે વિવેકી શ્રવણ કરનારના અંતઃકરણને સ્પષ્ટ સમજાય છે

બીજા પ્રકારના શ્રવણનુ સ્વરૂપ લગભગ આવા પ્રકારનુ હોય છે—તે શરણાગત શિષ્યના અંતઃકરણની શુદ્ધિ, સરલતા, નમ્રતા, એકાગ્રતા ને વિવેકાદિ સાધનયુક્તતા જોઇ પરમોદાર અંતઃકરણવાળા તે શ્રીસદ્ગુરુ પ્રસન્ન થઇ તે શિષ્યને પોતાની પારમેશ્વરી શક્તિથી યુક્ત થઇ ભવસાગરનો અનાયાસે શીઘ્ર પાર પમાડનારાં, પરમગંભીર, પરમદયાયુક્ત, ઉત્તમ વિચારવાળાં ને ઉત્તમ શબ્દ રચનાવાળાં આવાં નિર્દોષ વચનો નિરભિમાનપણે કહેવા લાગે

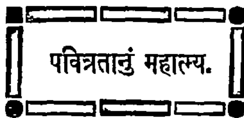
છે.–" **तत्त्वमसि सोम्य ! सर्वं खल्विदं ब्रह्म सोम्य !** હે પ્રિયદર્શન ! તમારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ અનાદિ સિદ્ધ સત્ એટલે બ્રહ્મ છે, દેહાદિ નથી હે સોમ્ય ! આ સર્વ જે કાંઇ નેત્રાદિ ઇંદ્રિયોવડે પ્રતીત થાય છે તે સર્વ નામ રૂપ ને ક્રિયાનો સમૂહ જેને વ્યવહારમા જગત્ એવા નામથી કહેવામા આવે છે તે પણ વસ્તુતાએ પોતાના અભિન્નકારણરૂપ એટલે બ્રહ્મ છે પદાર્થોના પ્રતીત થતા રૂપો માયામાત્ર છે વાસ્તવિક નથી

તમે સ્થૂલશરીરરૂપ નથી આ સ્થૂલશરીર તો સ્થૂલ એટલે પચ્ચકૃત–મળેલાં પાચ-ભૂતોના કાર્યરૂપ છે તેમા જે હાડકાં આદિ ઘન વસ્તુઓ છે તે પૃથિવીના કાર્યરૂપ છે, રૂધિર આદિ જે પ્રવાહી વસ્તુઓ છે તે જલના કાર્યરૂપ છે. તેમાં જે પ્રકાશ ને ઉષ્મા જણાય છે તે તેજના કાર્યરૂપ છે સ્થૂલ શરીરના જીવનના હેતુભૂત પ્રાણાદિ પાચ વાયુઓની વૃત્તિઓ તે વાયુના કાર્યરૂપ છે, અને વાયુતત્ત્વના હેતુભૂત થનારો અવકાશ જેવો સૂક્ષ્મદ્રવ્યરૂપ જે ભાગ છે તે આકાશના કાર્યરૂપ છે, એ સર્વ પદાર્થો જેને સ્વપરનુ જ્ઞાન નથી એવા એટલે જડ છે અને તમે તો સ્વપરના સ્વરૂપને જાણનારા ચેતનરૂપ છો તમે પ્રકાશક છો, ને તે પ્રકાશ્ય છે. તમે દ્રષ્ટા છો, ને તે દૃશ્ય છે એ સર્વ પરિણામી ને વિનાશી છે, અને તમે તો અપરિણામી ને અવિનાશી છો, એ સર્વ પોતાનામાં મમતા કે અહતા રાખનારને દુઃખા-નુભવ કરાવનાર હોવાથી દુખરૂપ છે, ને તમે તો સર્વદા સુખરૂપ છો એવી રીતે તમારા સાચા સ્વરૂપની ને સ્થૂલશરીરની વિલક્ષણતા છે તેથી તમે સ્થૂલશરીરરૂપ નથી સ્વપ્નાવ-સ્થામા આ સ્થૂલશરીરની તમને પ્રતીતિ થતી નથી, ને તે વેળા 'હું છુ' એવુ ભાન તો તમને હોય છે, તથા આ સ્થૂલ શરીરને તમે પ્રત્યગોપાત્ત 'મારુ' એમ કહોછો, તેથી પણ તમે સ્થૂલ શરીરરૂપ નથી, પણ તેના સ્વામી આત્મા વા બ્રહ્મ છો. રુધિર અને ગતિતંતુઓમા, જ્ઞાન-તંતુઓમાં ને મસ્તિષ્કમા રહેલું મજ્જાદ્રવ્ય એ જડ વસ્તુઓ સ્થૂલશરીરને જીવતું રાખવામા ભલે હેતુભૂત હોય, પણ તેમના સ્વરૂપને જાણનારા ને અન્યની આગળ તેમના સ્વરૂપનુ કથન કરનારા તમે તે જડ દ્રવ્યરૂપ નથી, પણ તમે તો તે બનેથી અત્યત વિલક્ષણ ને જ્ઞાનસ્વભાવવાળા આત્મા છો, જેમ નવા લુગડાને ગ્રહણ કરનાર, તે નવા લુગડાને ધારણ કરનાર અને ધારણ કરવાને અયોગ્ય થવાથી તે લુગડાનો ત્યાગ કરનાર મનુષ્ય તે લુગડાથી અત્યંત ભિન્ન છે તેમ આ સ્થૂલશરીરને પ્રારબ્ધકર્મને વશ થઇ ગ્રહણ કરનારા, પ્રારબ્ધક-ર્મની સમાપ્તિ પર્યંત તેને ધારણ કરનારા અને પ્રારબ્ધકર્મની સમાપ્તિ થયે તેનો પરિત્યાગ કરનારા તમે આ સ્થૂલશરીરરૂપ નથી, પણ તેનાથી અત્યંત ભિન્ન છો. ઘડાનો જોનારો જેમ ઘડાથી ભિન્ન છે તેમ સ્થૂલ શરીરને પ્રકાશનારા તમે સ્થૂલશરીરથી ભિન્ન છો. સ્થૂલશરીર ક્ષણે ક્ષણે પરિણામ પામી વિનાશ પામવાના સ્વભાવવાળું છે, અને તમે અપરિણામી ને અવિનાશી સ્વભાવવાળા છો એમ સત્શાસ્ત્રો ને સત્પુરૂષો કહે છે. વળી તમે પણ સૂક્ષ્મ વિચારથી જોશો તો તમારા સ્થૂલશરીરની અવસ્થાઓ બદલાતા છતાં પણ તમારૂં હુંપણું એનું એજ રહે છે તેથી તમારૂ અપરિણામીપણું તમને સ્પષ્ટ સમજાશે. સ્થૂલશરીર મલિન ને દુર્ગંધમય છે, પણ તમે તો સર્વદા પરમપવિત્ર ને પરમસુગંધમય છો. સ્થૂલશરીર અનેક પ્રકારના રોગોનો ભોગ થઇ પડનારૂં છે પણ તમે તો સર્વદા નિરામય–રોગોથી અત્યત રહિત–છો. સ્થૂલશરીરને અપકાર કરનારા ઘણા પ્રાણિપદાર્થો છે, પણ તમે અનતશક્ત હો-વાથી તમને અપકાર કરી શકે એવો કોઇ પણ પ્રાણિપદાર્થ આ વિશ્વમાં વિદ્યમાન નથી"

શિષ્ય પૂછે છે–હે ભગવાન્ ! " જો સ્થૂલશરીરને આત્મા માનવામા આવે તો તેમાં ક્યા ક્યા દોષો આવે છે તે આપ મારા ઉપર કૃપા કરીને મને કહેશો. "

શ્રીસદ્‌ગુરૂ કહે છે—હે સૌમ્ય ! આ સ્થુલ શરીર પૃથિવી આદિ પાંચ જડ ભૂતોના કાયરૂપ છે. માત્ર લૌકિક પ્રત્યક્ષપ્રમાણને અવલબીને દશ્ય પદાર્થોના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરનારા શોધક મનુષ્યોએ માનેલા સર્વ જડતત્ત્વોનો આ પાચભૂતોમાંજ સમાવેશ થાય છે. જડ પદાર્થોમા ચેતના વા જ્ઞાન હોઇ શકે નહિ, કેમકે તે જ્ઞાન જડનો ધર્મ કે સ્વભાવ નથી. જીવતા સ્થુલશરીરમા જે ચેતના—જ્ઞાન—જોવામા આવે છે તે ક્યાંથી આવી ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તે ચાર ભૂતોમાથી આવી એમ કહી શકાય નહિ, કેમકે તે ચાર ભૂતોમાંના કોઈ પણ ભૂતમાં ચેતના જોવામા આવતી નથી જે ગુણ કારણમા પ્રકટ કે અપ્રકટ . નજ હોય તે ગુણ કાર્યમાં આવી શકે નહિ. ' જેમ ખસખસના એક દાણામાં માદક્તા નથી, પણ ખસખસના ઘણા દાણા ભેળા થવાથી તેમા માદકતા પ્રકટે છે, અને જેમ કાથો ચુનો તથા પાન એ ત્રણેમાના કોઇ પણ પદાર્થમા રક્તતા સ્પષ્ટ પ્રતીત થતી નથી

અપૂર્ણ.

પવિત્રતાનું મહાત્મ્ય.

હે માનવ !

તારે તારા હૃદયમાં પવિત્રતાની વેદી ચણવી જોઇએ, એ વેદી આગળ સ્રષ્ટાનું પૂજન અર્ચન કરાવવું જોઇએ

તારે જાણવું જોઇએ કે પ્રભુ એ બસ પવિત્રતા અને પ્રેમ રૂપ જ છે.

તારે તારા તમામ કર્તવ્ય પ્રદેશને ઉક્ત પવિત્રતાની વેદી આગળ લાવવા જોઇએ. જો એ સાચુ સોનું હશે તો ઝગી ઉઠશે નહિં તો બળીને ભસ્મ થશે

તારે તારી સઘળી શુભેચ્છાઓને ઉક્ત પવિત્રતાની વેદી આગળ ધરવી જોઇએ. તને સંતોષ થયા વગર નહિ જ રહે

તારી બધી મુશ્કેલીઓનો નિકાલ ઉક્ત પવિત્રતાની વેદી કરે થશે. તને નિરાશા નહિ સાંપડે

તારા બધા દુ ખદર્દોની દવા ઉક્ત પવિત્રતાની વેદીનો તાપ તાપવામાં છે. તું સત્વર નિરોગી થઇશ

એની પવિત્ર જ્યોતના પ્રકાશથી નિષ્ફળતા માત્ર નાસી જાય છે.

એ જ્યોતના અજવાળામાં ઇશ્વરના આદેશ વચાય છે, સ્રષ્ટાનાં સૂત્ર સમજાય છે, પ્રભુનાં પુસ્તકના પાઠ થઇ શકે છે એથી નવચેતન આવે છે, નવજીવન મળે છે.

પવિત્રતાની વેદી એ સ્વર્ગની સીડી છે.

સ્વપનરાય શુકલ.

स्त्रीयोनुं कार्यक्षेत्र.

બાબુ કન્નોમલ એમ એ. ના એક લેખના આધાર પરથી
લખનાર. K. C Mehta.

પતીના સંબંધમાં પત્નીનુ કર્તવ્ય

પતીને ઇશ્વર સમાન માનીને સ્ત્રી પોતાના સર્વ કાર્યો તેની ઇચ્છાનુસાર કરે. તેની ઇચ્છાને આધિન થઇને તે ઘરના બધા કામોનો ભાર પોતાના પર લે. તે પતીના સુઇ રહેવા બાદ સુઈ રહે, તેના જાગવાના પહેલા જાગે અને તેને સુતેલાને કદી ન ઉઠાડે. જે જે વ્રતો અને ઉપવાસો પતી કરે તે તેણી પણ કરે અને જો પતી તેણીને ના પાડે તો તેને વિનતી કરે કે આપ આ ધર્મના કામ માટે હઠ ન કરો. જ્યારે પતી બહારથી ઘરમાં આવે ત્યારે તેનો અવાજ સાંભળતાજ તેની આજ્ઞાની પ્રતિક્ષા કરીને ઘરની મધ્યમાં ઉભી રહે અને નોકર ચાકરને ખસેડીને તેમના પદ પ્રક્ષાલનનુ કામ પોતે કરે. જ્યારે સ્ત્રી કોઈ વિવાહ, યજ્ઞ, દેવોત્સવ તથા અન્ય કોઈ મેળામા જવા ઇચ્છે ત્યારે તેણીએ ત્યા પતીની આજ્ઞા લઇને જવુ જોઇયે. જે રમત ગમતમા પતી સામેલ થવાનું કહે તેમા સામેલ થાય અન્યમા નહી. જો પતી અનુચીત અથવા અધિક વ્યય કરે તો તેને તે એકાંતમાં સમજાવે. કદી પતી વિના કારણેજ ભાર્યાપર અપ્રસન્ન થાય તો પત્નીએ આ વિષયમા વધુ તકરાર ન કરવી જોઇયે જો પતી ભાર્યાની સાથે વગર કારણે ખરાબ વર્તાવ કરે, તો તેણીને ઉચિત છે કે જ્યારે પતી એકલો હોય અથવા પોતાના પરમપ્રિય મિત્રની સાથે હોય ત્યારે તેણી તેના અનાવશ્યક અને નિર્થક દોષારોપણપર ધ્યાન દેવરાવે, પરતુ મન્ત્ર-તન્ત્ર તથા જડીબુટ્ટીદ્વારા તેને વશમાં કરવાનો ઉદ્યોગ ન કરે. કારણ કે જો પતીને આશકા થઇ જાય કે મારી પત્ની મને મન્ત્રતન્ત્રદ્વારા વશમાં કરવાની ચેષ્ટા કરે છે તો તેનો તેણીના પરથી હમેશાના માટે વિશ્વાસ ઉઠી જશે અને પછી તે કદી તેણીના પર પ્રેમભાવ નહી રાખે.

ઘરેણાં ઇત્યાદિ.

સ્ત્રીએ પતીની પાસે એકાંત સ્થાનમા ઘરેણાં પહેરીને જવુ જોઇયે. શરીરનો પરસેવો, મુખની દુર્ગંધી, દાંતોનો મેલ-આ દોષોથી હમેશાં દુર રહેવુ જોઇયે. ખેલ તથા બીજા અવસરોપર તેણીએ પાતળાં, ચીકણા અને હલકા વસ્ત્રો પહેરવા જોઇયે થોડુ ઘરેણું તથા ફુલોના અલકારો પણ પહેરવા જોઇયે તેણીએ સુગધી પણ પોતાની પાસે રાખવી જોઇએ.

સ્ત્રીયો કોની સાથે કેવો વર્તાવ રાખે.

સસરા તથા અન્ય ગુરૂજનો, દેરાની-જેઠાણીયો તથા તેમના પતીઓની સાથે તથા નોકર-નોકરનીઓની સાથે ભાર્યાએ યથોચીત વ્યવહાર રાખવો જોઇયે તેણીએ સાસુ સસરાની ચાકરી કરવી જોઇએ. તેમની સાથે તકરાર ન કરવી જોઇએ તેમની આજ્ઞાનુ પાલણ કરવું જોઇયે. નોકર-ચાકર તથા પોતાના આશ્રીત નરનારીઓ અને ગૃહ પશુઓનો પુરો વિચાર કરવો જોઇએ નોકરોને વાર તહેવાર પર ઇનામ આપવુ જોઇએ ધનધાન્યાદિ વૃદ્ધિ જોઇને ભાર્યાએ ફુલાઈ ન જવું જોઇએ, તેણીએ પોતાના પતીના દુશ્મનને દુશ્મન અને મિત્રને મિત્ર ગણવો જોઇએ.

સ્ત્રી કોણુ કોણુ સ્ત્રીની સાથે ન બોલે.

નાચે વર્ણવેલી સ્ત્રીઓની દોસ્તી ન કરવી જોઇએ.—ભીખ માંગવાવાળી, ગેરૂળા વસ્ત્ર પહેરનારી વૈરાગની, અન્ય પ્રકારની વૈરાગની, કુલા, બાજીગરની, ભવિષ્યની વાર્તા બતાવનારી, જાદુમંત્ર જાણુનારી

સ્ત્રીએ આ વાર્તા તજી દેવી જોઇએ.

કટુ અને તીવ્ર વાક્ય, પતીની તરફ ખરાબ દ્રષ્ટીથી જોવુ, વારંવાર ઘરના આગણે ઉભુ રહેવું અથવા ત્યાંથી તાકતા રહેવુ, વાડીકામા કોઇની સાથે ગુપ્ત વાતો કરવી અને સ્થાનોમા બહુ વાર સુધી ઉભુ રહેવું

રસોઇનું સ્થાન અને ભોજન.

રસોઇનુ સ્થાન સુંદર, સ્વચ્છ અને મનોહર હોવુ જોઇયે કે જ્યાં જતા આવતાની દ્રષ્ટી ન પડે. પતીને તથા અન્ય ઘરના લોકને જે જે વસ્તુઓ પસંદ હોય તે બનાવવી. પચી જાય તેવીજ બનાવવી.

પુષ્પવાટીકા

સ્ત્રીએ આંગણા આગળ બગીચો કરવો. જમીન સ્વચ્છ અને શુદ્ધ હોય, તેમા લીલાં શાક, શેરડી, જીરૂં, અજમો, ફુલ અને દવાના કામની વનસ્પતીઓ વાવે, તેમાં સુંદર ઝાડ ઉગાડે. વચમાં નદી યા કુવો યા તળાવ બનાવે.

ગૃહોપયોગી વસ્તુઓનો સંગ્રહ

યથાસમયે આ વસ્તુઓ વેચાતી લઈ રાખવી જોઇએ —માટીનાં વાસણુ, તાંબા તથા પીતળ વિગેરેના વાસણો, મીઠુ, તેલ, ઘી અને ધુપની સુગંધીત વસ્તુઓ તથા અનેક પ્રકારની જડીબુટીયો શાકના તથા ઓષધિના બીજો જેથી રૂતુપર તેની ખપ પડે અને બહારથી લાવવાની અડચણ ન પડે.

ગૃહકાર્ય.

ભાર્યા ઘરને શુદ્ધ અને સ્વચ્છ રાખે, ઘરની જમીનને સાફ રાખે અને જાતજાતના ફુલોથી સુશોભીત રાખે તેણીએ પુજાપાઠ કરવો જોઇએ ઘરને સુંદર અને સુશોભીત રાખે રોજના ખર્ચથી જે દહી બચે તેનુ તેણી ઘી કાઢે, તલથી તેલ અને શેરડીથી ગોળખાંડ કાઢે, રૂથી સુતર કાતીને તેના કપડા વણે. સ્ત્રીના ગૃહકાર્યો નીચે લખેલા છે—

દોરડુ વણવુ સીકા બનાવવાં, અનાજને ખાંડવા દળવાનું કામ. નોકરના પગારને યાદ રાખવો, રોજની આવક અને ખર્ચનો હિસાબ રાખવો, વાર્ષીક આવકના હિસાબે ખર્ચ કરવુ, મેલા કપડા ધોવા વિગેરે.

૬૪ કળાઓનું જ્ઞાન.

સ્ત્રીઓએ બીજી સ્ત્રીઓથી શૃંગાર-પાક, કળા, માન, પ્રીસેવા વિગેરે ૬૪ કળાઓનુ જ્ઞાન સંપાદીત કરે.

પતીના પ્રવાસકાળમાં સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય.

પત્નીએ કોઇ પણુ ઘરેણાં ન પહેરવા જોઇએ તેણીએ સૌભાગ્યના ચિન્હ પુરતાજ ઘરેણા પહેરવા. પુજા પાઠમા વધુ સમય વીતાવવો જોઇએ. સ્ત્રીએ પોતાની પથારી સાસુ અને અન્ય વૃદ્ધ સ્ત્રીઓની પાસે પાથરવી અને તેમની આજ્ઞાનુસાર બધા કાર્યો કરે. જે જે વસ્તુઓ પતીને પ્યારી હોય તેનો સગ્રહ કરે અથવા ભાંગેલી તુટેલી વસ્તુને સાંધે ખર્ચ વાર તહેવાર પર જેટલુ થતું હોય તે પ્રમાણેજ કરે કે જેથી પતીની બદનામી ન થાય.

જો કોઈ આવશ્યક અથવા ખાસ સબંધીનુ લગ્ન મરણનો પ્રસગ હોય તોજ જાવ નહીં તો પતીની આગ્ના વગર કોઈ પણ ઠેકાણે ન જાય. ઘરના ખર્ચમાં કોટોર કરે, અને આવક વધારવાનો યત્ન કરે. સ્ત્રી પતીના દર્શન તેના આગ્નાપર તેજ દશામાં કરે જેમા તે આવ્યો હોય અને પછી પુષ્પદાન કરીને દેવતાઓનુ પુજન કરે

ભલે સ્ત્રી વિવાહીતા હોય, ભલે પુર્ણ વિવાહીતા હોય, કોઇની રાખેલી હોય, તેણીએ પોતાના પતી યા નાયકની ભલાઇનો ઉપાય હમેશા કરવો જોઇએ.

જે સ્ત્રીએ નિર્દોષ જીવનનુ પાલન કર્યું છે અને જીવન–નિર્વાહ પોતાના હાથે કર્યો છે તેમને ધર્મ, અર્થ અને કામની પ્રાપ્તિ થાય છે અને જેઓ આ પ્રમાણે કરશે તેમને તેજ ફળ મળશે અને સમાજ તેમની ઉન્નતિ કરશે.

નોંધ—આ લેખનુ મનન કરવાથી પ્રિય પાઠીકાઓની ઉન્નતી થશે. માટે ભાગ્યોદયની પ્રિય પાઠીકાઓને મારી ભલામણ છે કે તેઓ ભાગ્યોદયની ગ્રાહક બને અને હોય તો નવીન ગ્રાહકો વધારે.

દર સમયે આવા ઉપયોગી લેખો આવતા રહેશે જેથી આપની ઉન્નતી થવાનો પુર્ણ સભવ છે. આથી આપનો ભાગ્યોદય જરૂર થશે માટે સત્વર ગ્રાહક બનશોઃ આ મારી સમ્મતી માત્ર છે આથી હુ કઈ ભાગ્યોદયની તરફથી અપીલ નથી કરતો.

હુ તો આપની ઉન્નતીના સરળ અને સીધો માર્ગ બતાવુ છુ. આશા છે કે ભાગ્યોદયની પ્રિય પાઠીકાઓ આ લેખથી ફાયદો ઉઠાવશે અને ભવિષ્યમાં આવા ઉપયોગી લેખોથી ફાયદો મેળવતા રહેશે.

અમદાવાદ—ગુજરાત શાળાપત્ર–મે સને ૧૯૨૩ ના અંકમાં હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા માટે આવેલો અભિપ્રાય.

હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા અથવા યાત્રાળુનો ભોમીઓ (સચિત્ર) લેખક અને પ્રકાશક—રા. રા. જેઠાલાલ દેવશંકર દવે–ભાગ્યોદય ઓફીસ,–અમદાવાદ.

આ દેશમાં હિન્દુઓમા ધર્મને માટે જેવી પ્રબળ ભાવના છે તેવી અન્ય કોઈ દેશમા હશે કે કેમ એ એક પ્રશ્ન છે તેમજ ધર્મને માટે, ધર્મને નામે જે લાખો રૂપીઆની વાર્ષિક સખાવતો થાય છે તે દાન વિષેની શુભેચ્છા પ્રમાણે ખર્ચાય છે અને ધારેલું ફળ નીપજાવે છે કે કેમ એ એક વિચારવા જેવો બીજો પ્રશ્ન છે ગમે તેમ હોય પણ દરેક કોમને પોતપોતાના યાત્રાનાં પવિત્ર સ્થળોએ જવાથી જે શારીરિક, માનસિક અને ધાર્મિક અનેક લાભો થાય છે તેની તો કોઈથી ના પાડી શકાય તેમ નથી. યાત્રાળુઓને ક્યા જવુ, કયે રસ્તે થઈને જવુ, માર્ગમા કેવા પ્રકારની સાવચેતી રાખવી, તે સ્થાનોનું મહાત્મ્ય, તેની સાથે જોડાએલી પુરાણોની કથાનું રહસ્ય, તે તે સ્થાનોની પેદાશ વગેરેની સપુર્ણ માહીતી આપનારૂં આ પુસ્તક દેશમાં વસતી દરેક કોમને લાભદાયી નીવડે એવુ છે. ઉત્તર હિન્દુસ્તાનના કેટલાક ભાગથી છતાવતા સુંદર તીર્થસ્થળોની ઐતિહાસિક અને બીજી હકીકત એક રસીલું દાસ્તાન પૂરૂં પાડે છે. સાથે જુદા જુદા રેલ્વે માર્ગો દર્શાવનારો હિંદનો એક મોટો નકશો પણ આપેલો છે. કિંમત રૂ. ૭. પુસ્તક છસો ઉપર પાનાનુ છે અને ભાષા સહેલી છે. આ પુસ્તક ધાર્મિક ભાવનાથી લખાયલુ છે.

स्त्रीयोपर विद्वानोना अभिप्रायो.

અનુવાદક—Mr. K. C Mehta.

(૧) સ્ત્રી એક મુર્તી છે જેની પુજા મનુષ્ય ત્યાં સુધી કરે છે જ્યા સુધી તે તેને ફેંકી નથી દેતા.

(૨) સસારમા એવુ કાંઇ કષ્ટ નથી જેને સ્ત્રી પોતાનુ સૌંદર્ય વધારવા માટે સહન કરતી હોય.

(૩) કોઇ સ્ત્રી એટલી સારી યા ખરાબ નથી જેટલી કે પુરૂષ તેણીને સમજે છે.

(૪) સ્ત્રીના બે સ્મીત હાસ્યો એવા છે કે જેના પર દેવતાઓની પણ અદેખાઇ હોય છે, એક તો પોતાના વ્હાલા ભરથારના પ્રથમ મિલનપર અને બીજું પોતાની પહેલી સતાન પર.

(૫) સ્ત્રી ઇશ્વરની સર્વથી ઉત્તમ બનાવટ છે.

(૬) એક ઉત્તમ સ્ત્રી સારામા સારા પુરૂષ કરતા પણ સારી હોય છે

(૭) જે પુત્રને તેની માતા વીસ વર્ષના કઠણ પરીશ્રમથી મનુષ્ય બનાવે છે. તેજ પુત્રને બીજી સ્ત્રી વીસ મીનીટમા મુર્ખ બનાવી દે છે સસારમા કોઇ બેડોળ યા ખરાબ સ્ત્રી નથી, હા એવી ઘણી છે જે પોતાને સુંદર બનાવવાનુ નથી જાણતી. જે સ્ત્રી બુદ્ધિમતા પુર્વક પ્રેમ કરે છે તે સ્ત્રી સાચો પ્રેમ નથી કરતી

(૮) સ્ત્રી શુ કરી શકે છે. આ તમે જ્યા સુધી નથી જાણી શકતા ત્યા સુધી . તેણી તેને નથી કરતી.

(૯) સ્ત્રીને કોઇ પણ મુર્ખ પોતાની તરફ આકર્ષીત કરી શકે છે, પણ સ્ત્રીને પોતાથી દુર બુદ્ધિમાનજ રાખી શકે છે

(૧૦) પુરુષથી કોઇ વાત ગુપ્ત રાખવી સ્ત્રીના માટે અત્યત સરળ છે. પણ તેણી બીજી સ્ત્રીથી તે પોતાની આયુ ભાગ્યેજ ગુપ્ત રાખી શકે છે

(૧૧) સ્ત્રીના મુખથી કહેલી વાત એટલી વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય નથી જેટલી કે આંખોથી કહેલી

(૧૨) જે સ્ત્રી સારી પત્ની નથી તે સારી માતા કદી થઈ શકતી નથી સ્ત્રીઓ પ્રેમના અનેક અર્થ લગાડે છે, પરતુ દરેક સ્ત્રી તેના જુદા જુદા અર્થ કરે છે.

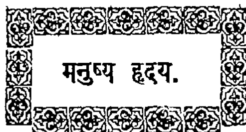
(૧૩) જેટલું રોવું સ્ત્રીના માટે સરળ છે તેટલુ હસવુ નથી.

(૧૪) સ્ત્રીયોનો પ્રેમ રબરની માફક છે. જેના વધવામા વાર લાગે છે, પણ ઘટવામાં જરા પણ નહીં.

(૧૫) સુંદર સ્ત્રીનો ધીમો સ્વર કર્તવ્યની ચિત્કારથી પણ અધિક દુર જાય છે.

(૧૬) જે સ્ત્રીયો અને પુરુષમા વિદ્યા તથા બુદ્ધિની સમાનતા છે ત્યાં પ્રેમ કદી સ્થીર નથી રહી શકતો.

(૧૭) પુરૂષોના કરતાં સ્ત્રીઓ વધુ દયાળુ અને શ્રદ્ધાળુ હોય છે. સ્ત્રી સસાર સર્વથી સુંદર પુષ્પ છે

मनुष्य हृदय.

(અનુવાદક–વાડીલાલ કાકુભાઈ સંઘવી.)

સ્વભાવિક રીતેજ મનુષ્યનુ હૃદય કોમળ અને સરસ વિચારોનું કેન્દ્રસ્થાન છે. જો તેને સ્વ વિચારોના આશ્રયપર છોડી મુકવામા આવે તો તે ખરાબ કામ કરવાની પ્રેરણા કદાપિ ન કરે. કોઇ ગમે તેવો પાપી કેમ ન હોય, ગમે તેવા ખરાબ કૃત્ય કરતો કેમ ન હોય, પરંતુ જો એકાન્તમાં બેસી પોતાના હૃદય સાથે વિચાર કરે તો ખરાબ કૃત્ય તરફ તેને તિરસ્કાર જ ઉત્પન્ન થશે જેટલો વખત કુ સોબતનો પ્રભાવ રહે છે, તેટલોજ વખત હૃદય પણ ખરાબ કામ કરવા પ્રેરાય છે અને ત્યાં સુધીજ અમાનુષિકતાનો વ્યવહાર થવા દે છે, પરંતુ જો તેને સર્વ અપવિત્ર વસ્તુઓના સસર્ગથી દૂર રાખવામા આવે તો પ્રકૃતિને અનુકૂળ સત્યકાર્યોનો જ ઉપદેશ દેશે

જેમ કપડામા મેલ લાગે છે અથવા જેમ ઘર દ્વારમાં કચરો ભરાઇ જાય છે, તેમ મનુષ્ય હૃદય પણ સાસારિક વાસનાઓથી લિપ્ત થઇ મેલુ થઈ જાય છે, જેથી તે સ્વકાર્ય કરવામાં અસમર્થ બની ધીમે ધીમે સાંસારિક વિષય–ભોગોમા જ પોતાની વિચાર શક્તિને પુરી કરે છે. જેમ વસ્ત્રાદિ શુદ્ધ કરવાની અને ઘરદ્વાર સાફ કરવાની આવશ્યકતા હોય છે, તેમ હૃદય દર્પણને પણ સાફ રાખતા રહેવાની જરૂર છે

જેમ સર્વ વસ્તુઓને સાફ કરવાની રીત જૂદી જૂદી હોય છે, તેમ મનને સાફ કરવાની રીત પણ જૂદી જ છે

મનથી અસમયપર કામ ન લેતા સ્વચ્છ વિચારોમાં તેને સ્વચ્છન્દ છોડી દેવામા આવે તો તેની ગતિ નિર્મળ રહે છે અને ત્યારે જ તે યોગ્ય વિષયમા રમણ પણ કરી શકે છે, થોડો વખત એકાતમા રાખી ચિત્તને આત્મ વિચારમા જોડી દેવામાં આવે તો ધીમે ધીમે તે શુદ્ધ થવા લાગે છે.

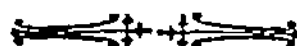
જે માણસ હૃદયની ગતિ સુધારવાનુ શીખ્યા નથી, તેના દરેક કાર્ય ઉલટ–સુલટ થઇ જાય છે અને તેથી જે બાજુ સસારની ધારા વહે છે, તે બાજુ તે લોકો દોરાઈ જાય છે જેમ ચૂમડાનુ પાણી સમુદ્રમા જાય છે, તેમ અનેક હૃદયનો પ્રવાહ વિષય–સાગરમા જાય છે. જેથી દરેક મનુષ્યે પોતાના હૃદયની ગતિ સરલ રાખવાનો ઉપાય કરવો જોઈએ. તેને માટે હરવખત સારા સારા પુસ્તકોનુ અવલોકન કરતા રહેવાની આવશ્યકતા છે, કે જેથી હૃદય મેલુ ન થાય. જે શુભ કાર્ય કરવુ હોય તેનું હમેશાં ચિન્તવન કરવુ, જેથી ચિત્ત અનુકૂળ થઇ તે કરવા દેશે. જો વિચારમાં કર્તવ્યને રાખવામા નહિં આવે તો ચિન્તવન કરેલુ કાર્ય કદી પણ નિર્વિધ્ને પૂર્ણ નહિ થાય. ગમે તેટલી અડચણ હોય, પરંતુ ઉચ્ચ વિચારો કરતા રહેવુ હમેશા કઠણમાં કઠણ કાર્ય કરવાની ઇચ્છા રાખવી જોઇએ. મનુષ્ય જ્યારે સો ગણો વિચાર કરે છે, ત્યારે એક ગણું કરી શકે છે. જો વિચારોમા જ દૃઢતા ઓછી થઇ જાય તો કાંઇ બની શકતુ નથી.

આદર્શ જીવન બનાવવાને માટે પ્રથમ આદર્શ હૃદય બનાવવું જોઇએ. જેનુ હૃદય દૃઢ છે, તેજ આદર્શ બની શકે છે. જેનું હૃદય ચચળ છે, તે જરા વાત સાંભળવાથી ડામાડોળ થઇ જાય છે, તે થોડુ દુઃખ જોઇ પાછો હઠે છે, અને વિચાર-શૂન્ય બની કાર્યક્રમમાં ખલેલ પહોંચાડે છે તે હૃદય કદિ પણ ઉચ્ચ શ્રેણીપર ચઢી શકતું નથી. પરંતુ જે સ્વવિચારોને ઉચ્ચ બનાવી પોતાના કર્ત્તવ્ય તરફ ધ્યાન રાખે છે તે જ આદર્શરૂપ થાય છે મનુષ્યના જેટલાં કામ બગડે છે તે સર્વ હૃદયની દુર્બળતાને લઇને જ નષ્ટ થાય છે.

આવી હૃદયની દુર્બળતાને લઇ જન સમાજનુ કેટલું સત્યાનાશ થઇ જાય છે તે બાબત લખવુ એ મનુષ્યની શકિતની બહારની વાત છે પ્રથમ તો ભારત એવા પુરાણા દેશમાં સર્વત્ર તેનુ રાજ્ય છે, પરતુ જે લોકોમા વિદ્યા શિક્ષા ઓછી છે, ત્યા તો કહેવુ જ શુ? સ્ત્રીઓનુ તો એ ભૂષણુ જ જણાય છે કે, પોતાના હૃદયને કદા હલવા ન દેવું, તેમા જરા પણ બહારના હવા જવા ન દેવી, એટલે વિચાર શૂન્ય ડબીમા ઝવેરાતની માફક બધ રાખે, અને પોત પોતાના પતિની મરજી માફક પોતાનુ સર્વ કાર્ય કરે એવી અવસ્થામા દૈવયોગે પતિ ગુજરી જાય અગર તો પરદેશ ગયેલ હોય તો તે બિચારીને બીજા સારા નરસા માણુસના આશ્રય તળે કામ કરવુ પડે છે. સ્ત્રીઓમાં સગતનો વધારે પ્રભાવ પડે છે. એક મનોબળ નષ્ટ—ભ્રષ્ટ થવાની સાથે સમસ્ત બળ નિષ્ફળ થઇ જાય છે. સર્વ બળમાં મનોબળ પ્રધાન છે જેથી સ્ત્રી, પુરૂષ, બાળક, વૃદ્ધ સર્વને પોતાના હૃદયની ગતિને દૃઢ તથા સુયોગ્ય રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. સ્વાર્થતાથી દૂર રહી પોતાના આત્માની અનન્ત શકિતપર વિચાર કરતા કરતા મન સુદૃઢ થઇ જાય છે, અને જે કાર્ય પહાડ સમાન જણાતું હોય તે હવા સમાન જણાય છે, જે જગ્યાએથી ભય જણાતો હોય ત્યાથી આનંદ મળતો જણાય છે.

લૌકિક અને પારલૌકિક બન્ને સ્થળોમા સુદૃઢ હૃદય વિજય-લાભ કરે છે દૃઢ ચિત્તવાળા મનુષ્યને ક્ષય રોગ, ઉન્મત્તતા, મૂર્છા વગેરે રોગ સતાવતા નથી, મરતા મરતા પણ તેની સ્થિતી સારી રહે છે, અને તેજ માણુસ સ્થિર રહી આત્મ-કલ્યાણ અને પરોપકાર કરી શકે છે.

—चम्पाबाई.

सो वर्ष जीववाने माटे दश स्हेला नियमो.

(લખનાર—કે. સી. મહેતા)

(૧) રોજ સ્હવારે ચાર વાગે ઉઠો. નાહી ધોઇને ઈશ્વરનુ ધ્યાન ધરો. એ બાદ ફરો ફરો. બાળકોને અને સ્ત્રીયોને પણુ આ નિયમ શીખવાડો. સુતી વખતે એકાગ્ર ચીત્ત થઇને પોતાનુ નામ લઇ ને ત્રણુ વાર કહો કે મને ચાર વાગે જગાડી દેજે.

આનો અભ્યાસ કરવાથી થોડા દિવસમા તમે બરાબર ચાર વાગે ઉઠશો.

(૨) જમણા સ્વરમાં મળ ત્યાગ કરો, સ્નાન કરો અને ખાણું ખાઓ, ડાબા સ્વરમાં મુત્ર ત્યાગ કરો અને જળપાન કરો પરતુ દુધ, શરબત અને દવાઓ જમણા સ્વર વાટે.

(૩) ભોજન ભૂખ કરતા કઇક ઓછુ ખાઓ. સાધારણુ ભોજનજ હિતકાર છે. અથાણું અને ચટનીનો ત્યાગ કરો. દરેક કોળીઓ ચાવી ચાવીને ગળે ઉતારો.

(૪) મહીનામાં એક સમય સ્ત્રી પ્રસગ કરો વધુ લોહી ચક્કર મારતુ હોય તો અઠવાડીયામાં એક સમય. આનાથી આધકના માટે આજ્ઞા નથી.

(૫) ઠંડી, ગરમાઈ અને વર્ષાના પ્રહારોને સહન કરવાને માટે શરીરને સુદઢ બનાવો. તમે મીણુના પુતળા નથી તમારો ખોરાક પક્ષીયો કરતા વિશેષ છે

(૬) કામ, ક્રોધને રોકો આજ શક્તિનુ મુળ સાધન છે.

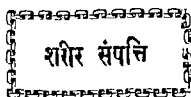
(૭) થોડુ ખાલો, દોડો નહિ વધુ ન સુઓ.

(૮) જ્યા સુધી બને ત્યા સુધી નસાનો ત્યાગ કરવો જોઇયે નજ બને તો બહુજ ઓછા કરી દેવા જોઇયે

(૯) ચિન્તા અને ચિત્તા એકજ વાત છે ઇશ્વરને માટે ચિંતાને છોડી દો

(૧૦) એમ સમજો કે ઇશ્વર શિવાય સર્વ મિથ્યા છે. ઇશ્વર પ્રેમથીજ આવા શુભ અમૃતની પ્રાપ્તિ થાય છે જે સ્વાસ્થય અને શતાયુનો પોષક છે

નોંધ–આ દસ નિયમને મોટા અક્ષરે લખીને ઓરડામાં અને સ્ત્રીયોના સ્થાનમા લટકાવી દો. સમજવાવાળાઓને માટે આ લેખ અમુલ્ય છે.

शरीर संपत्ति

(લેખક—રા રામકૃષ્ણ બાળમુકુંદ ભટ્ટ.)

દરેક પ્રાણીની જાતને માટે ઇશ્વરે કે કુદરતે અમુક આયુષ્ય નિર્માણ કરેલું જણાય છે

જો મનુષ્ય સાદુ અને સંતોષી આયુષ્ય ગાળે, અને સારી રીતે તનદુરસ્તીના નિયમો જાળવે તો સો વર્ષ ઉપરાંત જીવી શકે ઇંગ્લાંડનો પ્રધાન લાર્ડ ગ્લેડસ્ટન આશરે ૯૦-૯૨ વર્ષની ઉમરે ગુજરી ગયો હતો. આપણા દેશના માનવંતા દાદા દાદાભાઇ નવરોજીને ૯૨ વર્ષ થઇ ગયાં હતા.

જર્મનીના હાલના યુદ્ધના જનરલ હીન્ડનબર્ગ અને જનરલ મેકીન્સન વિગેરે સેનાપતિઓ ૮૫-૯૦ વર્ષની ઉમરના છે ફ્રાન્સ અને ઇંગ્લાડના હાલમા પ્રધાનો પણ તેટલી જ લગભગ ઉંમરના છે અને રાજદ્વારી કામ યથાસ્થિત કરે જાય છે એટલે દેશહિતકારી કામોને માટે આરોગ્ય જીવન અથવા તો શરીર સપત્તિ ઘણા ઉચા પ્રકારની જોઇએ આપણે સવારમાં સંધ્યા કરતી વખત ઉપસ્થાનમાં ઇશ્વર પાસે સો સો વર્ષનું આયુષ્ય માગીએ છીએ, **पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शत श्रृणुयाम शरदः शतं प्रब्रवाम शरदः शत मदीना स्याम शरदः शत भूयश्च शरदः शतात् ॥** એ પ્રમાણે વેદમાં ઋષિઓએ સો સો વર્ષનુ આયુષ્ય માગ્યું છે.

લાંબું આયુષ્ય ભોગવવાની ઇચ્છાવાળાએ આહાર વિહાર અને વર્તન નિયમિત રાખવા જોઇએ. આરોગ્ય સાચવવાને માટે સ્થુળ શરીરને જેમ નિયમમાં રાખવાની જરૂર છે તેટલીજ બલ્કે, તેથી પણ વધારે મન અને હૃદયને નિયમમાં રાખવાં જોઇએ.

પાઈ અને પૈસા બચાવવા પર ધ્યાન આપશો તો રૂપીઆ એની મેળે બચશે અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે "Take care of the pence and the pounds will

take care of themselves " જરા જરા બાબતમા પણ શરીરની સંભાળ રાખશો, તો અનાયાસે તમારૂં આયુષ્ય એની મેળે સુધરશે, અને તમારી પ્રજા પણ બળવાન થશે. મનુષ્યો બેદરકારીથી પોતાનુ આરોગ્ય ખોઇ બેસે છે, અને પછી તનદુરસ્તી ખોળવા વૈદો અને દાક્તરોને ત્યા દોડી જાય છે પણ એટલું યાદ રાખવુ કે વૈદો અને દાકતરો પડતાં ઘરને ટેકા સમાન છે, પણ ગયેલી તનદુરસ્તી પાછી લાવવાને એમની બાટલીઓમાં તનદુરસ્તી કાંઇ ભરી રાખેલી નથી

કવિ દલપતરામના શબ્દોમા કહીએ તો " શરીરે સુખી તો સુખી સર્વ વાતે, શરીરે દુખી તો દુખી છે સદા તે " " પહેલુ સુખ તે જાતે નર્યા " માટે નિરોગી શરીરમા જ નિરોગી અંત કરણ—મન રહે છે.

પંચીકરણ તો ઘણાએ વાંચ્યું હશે શરીરનુ બંધારણ પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ એ પાચ તત્વનુ બનેલું છે, હમેશા કામ કરતા આપણા શરીરમાથી આ શકિતઓ—આ તત્વો ખર્ચાતાં જાય છે અને તેની ખોટ બહારના પદાર્થો ખોરાક, હવા, તેજ, પાણીમાથી આપણે મેળવીએ છીએ ડહાપણથી અને કરકસરથી આ શકિતનો—આ તત્વોનો ઉપયોગ કરવાથી એટલે નિયમિત, આત્મસયમી અને આનદયુકત રહેવાથી જીદગી દીર્ઘકાલ પર્યંત ટકે છે. મન અને હૃદયની સામ્યાવસ્થામા આ તત્વો ઘણા ઓછાં ખર્ચાય છે તેવા નિયમિત માણસને આપણે દીર્ઘાયુષી કહીએ છીએ પરતુ કોઈ જાતનો વ્યાધી લાગુ પડે, અસ્વસ્થ હાલતમા આહાર વિહાર અને વર્તનમા અતિરેક થવાથી જીવન શક્તિ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં ખર્ચાઇ જાય છે, અને જીવન ટુકુ થાય છે. જન્મ વખતે જે શક્તિઓ ઇશ્વરે બક્ષેલી હોય છે તે ધીરે ધીરે ખર્ચાઇ જાય છે. શરીરના અવયવો અને ઇંદ્રિયો શીથિલ થઇ વૃદ્ધાવસ્થા વ્હેલી પ્રાપ્ત થાય છે અને સંસાર તથા જીદગી ઉપર કટાળો આવે છે.

વ્યાધિ માત્ર કુદરતના નિયમોનો ભગ કરવાથી થાય છે, આવા કુદરતના નિયમોનો ભંગ કરવાથી જીવન શકિ વધારે ખર્ચાઇ જાય છે રેલ્વેના એનજીનમા જેમ વરાળ કામ કરે છે તેમ આપણા શરીરમા જીવનશક્તિ કામ કરે છે વરાળનો નિયમીત ઉપયોગ કરવાથી હજારો મણ માલના વેગનો રેલવે એન્જીન ખેચી જાય છે તેમ જીવનશકિતનો નિયમીત ઉપયોગ કરવાથી મનુષ્ય પણ મહાભારત કામો કરી શકે છે.

ચરકસંહિતામા કહ્યુ છે કે આહાર સારો અને નિયમીત લેવાથી ઉત્તમ પ્રકારનું વિર્ય બંધાય છે, તેનુ હમેશાં રક્ષણ કરવું કેમકે તેનો ગમે તેમ વ્યય થવાથી અનેક પ્રકારના વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને અસાધ્ય રોગો ભોગવી મરણને શરણ જલદી થાય છે શરીરનું પુરેપુરૂ બધારણ થયા પૂર્વે પ્રજોત્પત્તીના કાર્યમાં જોડાવુ એ કુદરતનો મોટામાં મોટો ગુનો છે. આવાં અવિચારી કાર્યથી કાચી વયના સ્ત્રી પુરૂષો નબળાં બાળકો પેદા કરે છે, અને માબાપ કરતા વ્હેલા મરણને શરણ થાય છે પુરૂષના શરીરનું પુરેપુરૂ બધારણ પચીસમે વર્ષે પુરૂ થાય છે અને સ્ત્રીના શરીરનું બધારણ સોળમે વર્ષથી શરૂ થઇ વીસ વર્ષમા પુરૂ થાય છે. માટે તે ઉંમરની વચમા જો સબંધ કરવામા આવે તો ભવિષ્યની પ્રજા સારી મજબુત બાંધાની અને લાબા આયુષ્યવાળી થશે નહી. જેઓ પોતાના બાળકોને નાની ઉમરમા પરણાવી ઘર મમારમા જોડે છે તેઓ પોતાની પ્રજાના હીત દુશ્મન સમજવા. કેમકે નાતજાતમાં ક્ષણીક લહાવો લેવા સારૂ પોતાનાં બાળકોની જીદગી ખરાબ કરી નાખે છે. અને પરીણામ તરફ વિચાર કરતા નથી, છાંદોગ્ય ઉપનિષદ્ પણ કહે છે કે આચાર્ય

અને માતપિતાએ પોતાનાં બાળકોને પ્રથમ અવસ્થામાં વિદ્યા અને સદ્‌ગુણ પ્રાપ્ત કરાવવાં. અને તેનાજ ઉપદેશનો ગંધ તેના વાતાવરણમાં પ્રસરાવવો. એમ થવાથી બાળક આપોઆપ અખંડિત બ્રહ્મચર્યના સેવનથી સર્વે પ્રકારના રોગથી રહિત થઇને ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરશે બ્રહ્મચર્ય કાંઈ અવિવાહીત એટલે વગર પરણેલા સ્ત્રી પુરૂષોએ પણ આરોગ્ય અને દીર્ઘાયુષને માટે નિયમમાં રહેવાની જરૂર છે. એક બાળકનો જન્મ થયા પછી તે અનાજ ખાતું થાય ત્યાં સુધી એટલે લગભગ અઢી ત્રણ વર્ષ સુધી પરણેલા સ્ત્રી પુરૂષોએ પણ બ્રહ્મચર્ય પાળવું આથી બીજા બાળકને જન્મ આપતા પહેલા તેના પોષણ માટે માતાના શરીરમાં દુધ વિગેરે પુષ્ટિકારક ખોરાક તૈયાર થવાનો વખત મળે છે અને મજબુત બાળકને જન્મ આપે છે.

હાલમાં હિંદમાં જે વિવાહ થાય છે તે લગભગ બધાજ અમાંગળીક અને અપવિત્ર છે. આકાશનો કોઈપણ ગ્રહ જ્યારે એમ જોશે કે કોમળ અને અપરિપક્વ બાળક અને બાળિકાઓનો વિવાહ તેમના ગ્રહોના અનુકૂળ રહેવાના આધારપર કરવામાં આવે છે ત્યારે તે મંગળ (શુભ) સ્થાનપર કદી પણ નહી રહે આવા અમાનુષિક અને નીચ પ્રસંગો જોઇને સર્વ ગ્રહો કંપી ઉઠશે અને પોતાના સ્વસ્થાનમાં ન રહેતાં ચળી જશે. વર કન્યા પોતાના વિવાહને યથાસ્થિત નથી સમજી શકતા, એવા અપવિત્ર વિવાહને વેદ મંત્રો પવિત્ર નથી કરતા, પરંતુ વેદ મંત્ર ઉલટા પોતાનું મહત્ત્વ ગુમાવે છે શું બાળલગ્ન અને બાળ વૈધવ્ય સંસારમાં સર્વથી વિશેષ સૃષ્ટિ વિરૂદ્ધ કર્મ નથી? તમારામાં થોડું પણ મનુષ્યત્વ અને હિંમત રહ્યા હોય તો આ અમાનુષિક અને સૃષ્ટિ નિયમ વિરૂદ્ધ રીતિ રીવાજોને જ્ઞાતીમાંથી દુર કરો. બાળ વિધવાઓ તમારી આંખો આગળ પ્રત્યક્ષ રૂઢી રૂપી ચીતાપર જીવતી સતી પેરે બળ્યા કરે છે એઓનો અંતરાત્મા ઉગ્ર ચંડિકારૂપ ધારણ કરીને તમારાં કુટુંબોનું ભક્ષણ કરે છે, માટે બાળકોનું હીત જાળવવા માટે મા બાપોએ પોતાનાં છોકરાંઓને કાચી ઉમરમાં સંસારમાં નહી જોડવા માટે પુરેપુરી સંભાળ રાખવી જોઇએ.

પોતાની વિષય વાસનાની તૃપ્તિને માટે બાળકનો કુદરતી ખોરાકનો નાશ કરવો એ ઈશ્વરી દૃષ્ટિએ મોટું પાપ છે પ્રજોત્પત્તિના હેતુ શિવાય માત્ર વિષય સુખને માટે જો જીવન શક્તિનો નાશ કરવામાં આવે તો મગજ અને શરીરનાં સઘળાં અવયવો નિર્બળ થઇ નબળાં પડી જાય છે મગજ હંમેશને માટે તરવાં ચઢેલું રહે છે, આંખનું તેજ ઘટે છે. અને હૃદય નબળું પડી દમ અને ક્ષય રોગ પેદા થાય છે લાંબો વખત બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી શરીરમાં કેટલીક જાતના રોગ પેદા થાય છે એવી કેટલાક દલીલ કરે છે, એ દલીલ તદ્દન ભુલ ભરેલી છે જેમ બ્રહ્મચર્ય લાંબો વખત પાળવામાં આવશે તેમ મગજના તંતુઓ મજબુત થઇ તમને દરેક જાતના મહાન કાર્યોનાં સાહસમાં ઝંપલાવવાને નવજીવન આપશે. બ્રહ્મચર્ય અવસ્થામાં હૃદયને પવિત્ર રાખો, સાદા અને સાત્વિક ખોરાક ખાઓ, અને ખુલી હવામાં કસરત કરો. તમારા શરીરની આખી ઇમારતનો પાયો ઘણોજ મજબુત બનાવો

સારી તનદુરસ્તીને માટે ચોખ્ખી હવાની ઘણી જરૂર છે જન્મતાંની સાથે જ બાળક શ્વાસ લેવાની ક્રીયા પહેલી શરૂ કરે છે. સારૂં અને ચોખ્ખું તેલ દીવાને જેમ વધારે પ્રકાશ આપે છે તેમ ચોખ્ખી હવા શ્વાસોશ્વાસમાં લેવાથી મનુષ્યની કાંતી તેજોમય બને છે અંધારા ઓરડામાં, કે ઘણા માણસોના સમુહમાં, કે પુરતાં બારી બારણાં ન હોવાથી ઘરનો ચુલાનો ધુમાડો ઘરમાં ભરાઇ રહેવાથી હવા ઝેરી થઇ શ્વાસોશ્વાસમાં જવાથી તનદુરસ્તીને

નુકશાન કરે છે. ફેફસાંને બગાડે છે. કામકાજ અથવા કસરત કરીને મોઢેથી શ્વાસ ન લેતાં નાકથી લેવો એમ કરવાથી ફેફસા મજબુત થશે. અને ઉંડેથી નાભીમાથી દીર્ઘશ્વાસ લેવાથી શરીરમાથી ઝેરી હવા દૂર થઈ જશે.

ખોરાક શરીરને ટકાવવાને માટે છે. શરીર ખોરાકને માટે નથી. માટે શરીર ટકે અને રૂચી રહે તે પ્રમાણે ખોરાક ખાવો. જાનવરો પોતાની પ્રેરણા બુદ્ધિથી કયો ખોરાક ખાવો તે પારખી શકે છે અને કુદરતી ખોરાક રૂચી પ્રમાણે ખાય છે તેથી તેમને વ્યાધી કવચીતજ થાય છે. પણ મનુષ્ય તો કુદરતી ખોરાકને મીઠુ, મશાલા અને સુગંધીદાર પદાર્થોથી કૃત્રિમ બનાવે છે તેથી તર્ક શક્તિની મદદ લીધા વિના કયો પદાર્થ રૂચીકર છે અને કયો નથી તે નિર્ણય થઈ શકતો નથી. અને સ્વાદને વશ થઈ ભુલાવામાં પડી જાય છે. તેથી સ્વાદને વશ થઇ અનીશય લેવાયાથી શરીરને બગાડે છે. આપણા પૂર્વજો ઋષિ લોકો જીંદગીભરના લાંબા અભ્યાસથી અને શોધથી આખરે એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યા છે કે કુદરતી ખોરાક કૃત્રિમ ખોરાક કરતા વધારે પુષ્ટકારક છે ઋષિલોકો જળાશય કે નદી કાંઠે પવિત્ર આશ્રમમા રહેતા અને તેમને દુધ, લીનાં તથા સુકાં ફળો સહેલાઇથી મળતા. શારીરિક અને વૈદક શાસ્ત્ર પણ ફળાહારને ઉત્તમ ખોરાક ગણે છે.

कट्वाम्ल लवणात्युष्ण
तिक्ष्ण रुक्ष विदाहिनः ॥
आहारा राजस स्येष्टा
दुःख शोकामय प्रदा ॥

કડવા, ખાટા, ખારા, અતીઉષ્ણ તીક્ષ્ણ, લુખા, દાહ ઉપજાવનારા, એવા પદાર્થો ખાવામા આવે તો દુખ, શોક અને વ્યાધિને ઉપજાવનારા છે અને તે રજોગુણી માણસોને પ્રીય હોય છે પેટ સહેલાઈથી સંકોચ વિકાસ પામે માટે એક ભાગ વાયુને માટે, એક ભાગ પાણીને માટે રહેવા દઇ અડધો ખોરાકજ ખાવો. ખોરાક સાધારણ રીતે દીવસમાં બે વાર લીવામા આવે તો ઘણુ સારૂ સાંજના જમ્યા પછી વિશ્રાંતિમાં આખી રાત ઉંઘીએ તો તનદુરસ્ત માણસને બીજે દીવસે અગીઆર વાગ્યા સુધી કાંઈ ખોરાક ખાવાની જરૂર પડતી નથી.

સ્વચ્છતા અથવા નિર્મળતા અંદરની અને બહારની જોઇએ. શરીર જળ વડે શુદ્ધ થાય છે અને મન સત્ય વડે શુદ્ધ થાય છે મેહેનત અને કસરત કરવાથી શરીરમાંહેલો ઝેરી પદાર્થ પસીના વાટે બહાર નીકળે છે તે ધુળ અને ચામડી ઉપરના બીજા કચરાને લીધે શરીર ઉપર ચોટી રહે છે અને શરીર ગંધાય છે માટે ચોખ્ખા પાણીથી (બની શકે તો તનદુરસ્ત આદમીએ ઠંડા પાણીથી) સ્નાન કરવાથી ચામડી ચોખ્ખી થાય છે. તેવીજ રીતે ચોખ્ખુ નિર્મલ પાણી પીવાથી શરીરની અંદરનો કચરો ઓગળીને ઝાડા અને પેશાબ વાટે બહાર નીકળે છે ઠંડા પાણીનુ સ્નાન ઉગ્ર પ્રકૃતિવાળાને ઘણુંજ લાભકારી છે. જમ્યા પછી ત્રણચાર કલાક સુધી નહાવુ નહી. ખાધેલા પદાર્થનો પાચન થયા પછીનો કચરો મોટા આંતરડામા ઉતરે છે અપચાથી માણસોને ઝાડા મારફત એ કચરો બહાર બરાબર નીકળી શકતો નથી, અને સખત જુલાબો લેવા છતા મળ બરાબર સાફ થતો નથી. દરેક માણસ બધકોશ અથવા કોન્સ્ટીપેશનની થોડી ઘણી ફરિયાદ કર્યા કરે છે ઘડપણ અને મૃત્યુ વહેલું આવવાનુ સૌથી અગત્યનુ કારણ અને દરેક રોગનુ મુળ બંધકોશ છે રબરની નળી વાટે ગુદાદ્વારથી પાણી આંતરડામા ચઢાવી શરીરના અંદરના ગંદાના મળને સાફ કર-

વાની ક્રીયાને બસ્તીની ક્રીયા કહે છે. એ ક્રીયા મહિનામા એકાદ વખત નિયમીત રીતે કર-વાથી આરોગ્ય અને દીર્ઘાયુષી થવાય છે.

વૈદક શાસ્ત્રના નિયમોને અનુસરીને શરીરને કસવુ તેનુ નામ કસરત જમ્યા પછી ત્રણ કલાકની અંદર કસરત કરવી નહી. શરીરના સર્વે સ્નાયુઓને બળ અને તેજ મળે તેવા પ્રકારની કસરત જોઇએ. નાના બાળકોને ડમ્બેલ્સ, ફેરવવાની, મગદળ ફેરવવાની, દંડ પીલવાની, ઉઠબેસ કરવાની તથા દોરડુ કુદવાની (બે હાથે દોરડુ પકડી કુદીને પગની નીચેથી કહાડવાની) કસરત ઘણી ફાયદાકારક છે છાતી મજબુત થાય છે મોટાં માણસો પણ એ કસરત કરે તો તેમને પણ ફાયદો કરે છે. ગજા ઉપરાન કસરત કરવાથી પણ શરીરને નુકશાન થાય છે. માટે શરીરમાથી સુસ્તી ઉડી જઇ સાધારણ ગરમાવો થાય તેટલે દરજ્જે કસરત અથવા મેહેનત કરવી

શરીરને કસવાને જેમ કસરતની જરૂર છે તેમ શ્રમ કરીને થાકેલા શરીરને આરામ આપવાની પણ જરૂર છે. ઇશ્વરે બાર કલાકનો દિવસ અને બાર કલાકની રાત્રી બનાવી છે, તે દિવસે શ્રમ કરવાને માટે, અને શ્રમ કરવાથી શરીરના ઘસાએલા ભાગો તે રાત્રીએ આરામ લેવાથી પુરાય છે સવારે જ્યારે આપણે ઉઠીએ છીએ ત્યારે શરીર તાજુ અને નિરોગી જણાય છે શરીરનો સ્થૂલ ઘસારો ખોરાકથી પુરાય છે અને શરીરનો જીવન શ-ક્તિનો ઘસારો સંપૂર્ણ આરામથી પુરાય છે. સાધારણ રોતે દરેક માણસને ૭ થી આઠ કલાકની ઉંઘ શરીરની પ્રકૃતીના પ્રમાણમા જોઇએ પરંતુ અસ્વસ્થ ચિત્તવાળાને, ઘણા દર્દ-વાળાને, ઘણા શોકવાળાને, ઘણા ક્રોધવાળાને અને માંદા માણસોને વધારે ઉંઘની જરૂર છે. તેમજ શરીરની મેહેનત કરતાર કરતાં મનની મેહેનત કરનારને પણ વધારે ઉંઘની જરૂર પડે છે રાતીના ભારે ભોજન લેવુ નહી, કે જેથી ઉંઘને ખલલ પહોચે ઉંઘની સાથે શરીરને આરોગ્યતાનો ઘણો સબંધ રહેલો છે માટે તે ઉપર પુરતુ લક્ષ આપવુ.

સાદા કપડા શરીરને ફાયદો કરતા છે શરીરને કૃત્રીમ સાધનોથી જેમ ઓછુ શણ-ગારીએ તેમ તે વધારે દીપી નીકળે છે. ખર્ચાળ અને મોંઘા કપડા પહેરવાથી કાંઇ શરીરની કીમત વધની નથી. શુદ્ધ આચાર, વિચાર અને પવિત્ર જીવન વડે જ શરીરને દીપાવવાની ખાસ જરૂર છે કપડાં બહુ કસીને અને તંગ પહેરવાથી શરીરમા લોહીના ફરવાને નુકશાન થાય છે અકડ ઉંચા કોલરો અને નેકટાઇ પહેરવાથી, ટાઇટ કમરપટા બાંધવાથી, તંગ ચો-ળીઓ અને કબજા પેહેરવાથી, ધોતીઉ કે ઘાઘરો બહુ તાણીને બાધવાથી, લોહીના ફરવામા અડચણ થવાથી શરીરને નુકશાન થાય છે તેમજ ઘણા કપડા ઉપરા ઉપરી પહેરવાથી છીદ્રો વાટે આણુવાયુ શરીરમા બરાબર જઇ શકતો નથી.

મનની પ્રબળ અસર શરીર ઉપર થાય છે અને શરીરની પ્રબળ અસર મન ઉપર થાય છે. એથી આધી અને વ્યાધીથી માણસને પીડા ઘણી થાય છે સ્વભાવ બગડી જાય છે, ચીડીઓ થાય છે, અને મનની નીર્બળતા વધી પડે છે. ખોરાક ઉપરથી રૂચી ઉડી જાય છે. કેટલીક વખત અત્યત હર્ષ અને શોકથી માણસ ગાંડા બની જાય છે, અથવા છેવટે શરીરનો નાશ પણ થાય છે માટે શરીર સંપત્તિ અથવા આરોગ્ય જાળવવાને માટે ગમતોલ રાખતા શીખવુ જોઇએ

ટુંકામાં શરીર સંપત્તિનો મુળ પાયો મજબુત કરવાને આ વિષય ઉપર જેટલુ લખીએ તેટલુ થોડુ છે. પણ હાલને માટે તો આટલું વીવેચન પુરતું છે. તે પ્રમાણે વર્તનમાં મુકવાની સુબુદ્ધિ અને બળ ઇશ્વર આપણ સર્વેને આપો ॥ હરિ ૐ તત સત ॥

वैदक ज्ञान.

(લખનાર-કે. સી મહેતા.)

ઘાનાપર.

જો તમારા શરીરમાં કોઇ પણ પ્રકારે ઘા થઇ ગયો હોય તો તેમાં ખાંડ ભરી દો. થોડા દિવસોમાં રૂજ આવી જશે.

જગલી છાણુની રાખ કરીને તેલની સાથે મેળવીને રોજ લગાડવાથી શીઘ્ર આરામ થશે. વંતાકના પાંદડા વાટીને તેનો ઘા પર લેપ કરી દો જલ્દીથી આરામ થઇ જશે. કંઇ નહી તો ફટકડી વાટીને ઘાપર ભરી દો, જુઓ કેટલી જલ્દી રૂજ આવી જાય છે. ધોળી ડુંગળી અને કાળુ જીરૂં ઘીમાં કાળું ન પડે ત્યા સુધી સેકો. મલમની માફક કરીને ઘાપર લગાડી દો. તેજ સમયથી આરામ થવા લાગશે.

ગાજરના રસમાં મધ મેળવીને તેનો લપ કરવાથી અવશ્ય ફાયદો થશે. લીમડાનાં પાંદડા વાટીને ઘા પર બાંધી દો જલ્દીથી આરામ થઇ જશે

બળી જવાપર

જો તમે કોઇ કારણથી બળો તો એક અધોળ મીઠું તેલ યાને તલના તેલમા એક પૈસાભાર ખાવાનો ચુનો મેળવીને લેપ કરી દો. કાચો બટાટો ઝીણો વાટીને બળ્યા ઉપર લગાડી દો. ઠંડક થશે.

ખમનાપર.

હરતાલ, સીધાનુણ, હળદર ત્રણે બરાબર મગાવીને વાટીને ગાયના મુત્રમા મેળવીને લગાવતા રહો જલ્દીથી આ રોગનો નાશ થશે

આમળાનું ચુર્ણ ૩ માસા રોજ મધની સાથે ખાવાથી ખસ મટી જશે.

સાકર અને સફેદ જીરૂં બરાબર લઇને વાટીને ६ માસા ચોખાના ધોવાનું પાણીની સાથે મેળવીને ખાવાથી ખસનો નાશ થશે

અજમો સેકીને ઝીણો વાટીને બળેલા બાજીના તેલમા મેળવીને લગાડો

નાસકોરી ફુટે તો.

જો વધુ ફુટે તો લીલી ઘાસ અને આમળાં વાટીને માથાપર લેપ કરો. થોડા દિવસ કરવાથી નહીં ફુટે.

ચોક ધોવાના ટુકડા પાણીમા પતાળીને સુંઘવાથી લોહી પડવુ બધ થશે, ઠંડુ પાણી માથે રેડવાથી બંધ થશે.

शक्ति उपासना.

(લેખક —શ્રી વિવેકાનંદજી મહારાજ.)

આ સંસાર એ શક્તિનો જ વિલાસ માત્ર છે. સૃષ્ટિ સ્થિતિ પ્રલયકારિણી પ્રકૃતિ જ-શક્તિરૂપિણી છે શક્તિનો પરિચય ક્રિયાથી મળે છે બ્રહ્મનિષ્ક્રિય અને સમગ્ર છે ક્રિયા સર્વ મહામાયા (પ્રકૃતિ) દ્વારાજ થાય છે. ચેતનની મદદ વગર જડ પ્રકૃતિમા કાર્યકારિણી શક્તિ હોવા છતા પણ ક્રિયા થઇ શકતી નથી એટલા માટે જ મહામાયાને બ્રહ્મશક્તિ કહે છે. શક્તિની ઉપાસના વિના કોઇની પણ ઉન્નતિ થઇ શકતી નથી. સર્વ વેદ અને શાસ્ત્ર શક્તિ-ઉપાસનાનો જ ઉપદેશ આપે છે દર્શનશાસ્ત્ર શક્તિ ઉપાસનાના જ પ્રતિપાદક છે. જીવનની શરૂઆતથીજ શક્તિ ઉપાસનાનો પ્રારભ થાય છે, અને જીવન્મુક્ત થવાની સાથેજ શક્તિ ઉપાસનાની પરિસમાપ્તિ થાય છે, એટલે જીવન્મુક્તિ બાદ શરીરપાત પર્યન્ત જીવન્મુક્ત પૂર્ણરૂપથી માત્ર શક્તિ-ઉપાસના જ કરતો રહે છે, તે વખતે અહર્નિશ શક્તિઉપાસના જ કરવી એ સ્વાભાવિક થઇ જાય છે. શક્તિ ઉપાસના કર્યા વગર જે કાર્ય કરવામાં આવે છે, તે કાર્ય નકામું જાય છે, અને તે કાર્યને પાપ કાર્ય કહે છે

કર્મ કરવું એ શક્તિના વિરાટરૂપની ઉપાસના કરવી તે છે, ઉપાસના કરવી એ શક્તિના ઇશ્વરરૂપની ઉપાસના કરવી તે છે, અને જ્ઞાનાર્જન કરવું એ શક્તિના મુખ રૂપની અર્થાત્ બ્રહ્મમયીની ઉપાસના કરવી તે છે. તે વખતે તેમા જણાતું ચેતનરૂપજ તેનુ બ્રહ્મમય રૂપ છે

પ્રકૃતિના ઉર્ધ્વ અથવા ગતિશીલ તરંગો અનુસાર આચરણ કરવુ એ શક્તિની ઉપાસના કરવા જેવુ છે, અને તે તરંગો વિરુદ્ધ આચરણ કરવું એ શક્તિના વિરૂદ્ધ આચરણ કરવા જેવું છે

ઉપાસનામા ઉપાસ્ય-ઉપાસક ભાવ રહે છે એ એ વગર ઉપાસના થઇ શકતી નથી. આ સંસાર જડ ચેતનાત્મક છે પ્રકૃતિ પુરૂષના સંયોગથી અર્થાત્ બ્રહ્મ અને બ્રહ્મશક્તિ મહામાયાના સંયોગથી આ સંસારની પ્રકૃતિમાં ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય છે. મનુષ્ય જ્યાં પડે છે, તે જગ્યાનો જ આશ્રય લઇ ઉઠી શકે છે. જીવનો જીવભાવ પ્રકૃતિના કારણથી થયો છે, એટલે જ્યા સુધી તે પ્રકૃતિનો અર્થાત્ શક્તિનો આશ્રય ન લે ત્યાં સુધી તે કદી ઉન્નત અથવા મુક્ત થઇ શકતો નથી.

જો કે જીવ જીવભાવના ઉદયથી જ શક્તિ-ઉપાસનામા જોડાઇ જાય છે તોપણ શક્તિ ઉપાસનાનું સ્પષ્ટરૂપ વર્ણાશ્રમ ધર્મદ્વારા નિયન્ત્રિત ઉપાસના કાંડનો આશ્રય લેતી વખત જણાઇ રહે છે તેમા પણ સગુણ પંચોપાસનામા હોવુ તેથી પણ વધારે સ્પષ્ટીકરણ છે. સગુણ પંચોપાસનામા પણ મધ્યતત્ત્વ અગ્નિતત્વની અધિષ્ઠાતૃદેવી ભગવતીની ઉપાસના એ શક્તિ-ઉપાસનાની આદર્શભૂતા છે તેને શક્તિ-ઉપાસનાની આદર્શભૂતા થવાથી જ તેની પુરેપુરી

પૂર્ણતા શાસ્ત્રોમાં મળી આવે છે, તે એટલે સુધી કે, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશાદિ સર્વ દેવતાઓની શક્તિઓ છે, એ સર્વ-શક્તિમયી ભગવતીની અંશભૂતા છે, જેના વિના દેવતાગણુ કોઇ પણ કાર્ય કરી શકતા નથી. અવતાર પણ તે શક્તિમયીની કલાઓને લઇ આવિર્ભૂત થાય છે. પૂર્ણાવતાર અને અંશાવતારોનો વિગ્રહ ભગવતીની પૂર્ણકલા અને અંશભૂત કલાઓથી જ નિર્માણ થાય છે. તેની કલાઓનો પૂર્ણરૂપથી અથવા અંશરૂપથી આશ્રય લીધા વગર પૂર્ણાવતાર અને અંશાવતાર થઇ શકતો નથી. શ્રી ભગવાનને જે જગત્ જન્માદિ કારણ માનવામાં આવે છે તેનું એક કારણ શ્રી ભગવતી મહામાયા જ માન છે એટલે કે, ભગવતી મહામાયા અર્થાત્ પરાશક્તિ સર્વવ્યાપક છે. તેની ઉપાસના કર્યા વગર દુનિયાનું કોઇપણ કાર્ય થઇ શકતું નથી.

બીજા દેવતાઓની ઉપાસના તેની શક્તિની સાથે થાય છે, પરંતુ ભગવતીના ઉપાસના પોતે જ શક્તિમયી હોવાથી એણીલાનીજ થાય છે પોતે જ સન્મયી, ચિન્મયી અને બ્રહ્મરૂપિણી પણ છે કેમકે શક્તિ અને શક્તિમાનમા અભેદ માનવામા આવે છે. એક સ્તોત્રના પ્રથમ શ્લોકમા **"अचिन्त्यामिताऽऽकारशक्तिस्वरूपा, त्वमेका परब्रह्मरूपेण सिद्धा ।"** એ પ્રમાણે છે એટલે તત્ત્વોમા મધ્યતત્ત્વ (અગ્નિતત્ત્વ)ની અધિષ્ઠાત્રી યતાથી ભગવતીની ઉપાસનાથી જ સર્વ દેવતા, ઋષિ, પિતૃ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ અને સાક્ષાત પરબ્રહ્મની ઉપાસના થઇ જાય છે, કેમકે તે ભાવરૂપથી નહિ પણ યથાર્થરૂપથી સર્વવ્યાપક છે.

શક્તિ ઉપાસનાના દિવ્યાચાર, પશ્વાચાર અને વીરાચાર, શક્તિ ઉપાસનાના ચાળીસરૂપ (ચોવીસ અવતારોની માફક), અથવા ચોવીસ પ્રકારના ધ્યાન શક્તિઉપાસનાની નીચામાં નીચી કોટિના અધિકારીથી લઇ ઉંચામા ઉંચી કોટિના અધિકારી સુધીની અધિકારપ્રદાનની પ્રણાલી, શક્તિ ઉપાસનાની સાકાર અને નિરાકાર ઉપાસનાની પ્રણાલી, શક્તિઉપાસનાની બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશથી લઇ ઉદ્‌ભિજ્જ જીવ સુધીની વ્યાપકતા, શક્તિ ઉપાસનાની, ઉપાસકને ઐહલૌકિક અભ્યુદય, પરલૌકિક અભ્યુદય અને નિઃશ્રેયસ પ્રદાન કરવાની અસાધારણ સહનશીલતા અને વધારે તો શું પણ શક્તિઉપાસનાનો આ વિશાળ રાજમાર્ગ અતુલનીય છે.

અનુવાદક—વાડીલાલ કાકુભાઇ સંઘવી.

પચાસ વરસનું ગુજરાત

(સંપાદક—રામકૃષ્ણ બાળમુકુંદ ભટ્ટ)

(છપ્પાની ચાલ)

કાળો વર્ત્યો કેર, વેર આ કોણે વાળ્યું ?
ભડ ભારતનું બીજ, બુદ્ધિકીણીએ બાળ્યું,
નથી નીકળવા લાગ, આગ ચોપાસે લાગે,
કંઇ જાઇ પાડું બુમ ? ભૈરવી વાજાં વાગે;
ઉગરવાની આશા ટળી, આરો ઓરે નવ રહ્યો,
હડહડની અગ્નિ જ્વાળમા, ગુર્જર છેક બળી ગયો.

ઘણો બગડ્યો ગુજરાત, વાત હાથેથી વહી,
ખસ્યો વર્ણ વિવેક, અધર્મે બાંધી કંઠી;
નાત જાતના નિયમ, રૂઢીએ સૌ રગદોળ્યા,
નથી ક્ષત્રી કે વૈશ્ય, વડા વિપ્રો તે બોળ્યા;
હિંદુના આશ્રમ ચાર તે, જડ મળથી ઉખડી ગયા,
ઉત્તમ તેજ બ્રહ્મચર્યનું, યવન લોક હરી ગયા. ૨

વિદ્યામા વાગે વાસ, શરીર મત્તા ગાડી,
ઘમે હર્યું આયુષ્ય, સપત્તી મર્વે નાડી,
રહ્યા શરીરમાં રોગ, યોગ તે વિષય થયા છે,
વડ્યા સૌ વ્યાપાર, અટકથી દુર ગયા છે,
કળા કૌશલ્યના કામમા, હરદમ દેખે કામિનિ,
આઠે પહોર પ્રપચમાં, જાય દિવસ ને જામિનિ. ૩

હોય ઉદરમા બાળ, કરે વિવાહની વાતો,
વૈરી બહુ મલકાય, ધણીને મારે લાતો,
અદર રાખે રોજ, બોજ આ ગર્ભ ધર્યો છે,
કાલ પ્રસવશે બાળ, બાળ તે રોચ કર્યો છે,
મુરખ જન સાથે માહરૂં, પ્રભુ પાનું તે પાડીયું,
બાર વર્ષની બાળ હું, સીમત કા સપાડીયું ? ૪

બાર વર્ષની માત, તાતને તેર કહાવે,
વણુ મુડી વેપાર, લાભ શો એમાં આવે,
નુર વિના નિર્માલ્ય, હાલ બે હાલ થએલું,
એવુ જન્મે બાળ, જીવતું જેહ મુએલું;
કંતો સુવાવડ કારમી પ્રસુતા બહુ પીડાય છે,
ધાતુ ક્ષયથી કઈ જણા, પુરૂષ મશાણે જાય છે. ૫

કાચી વયમા કામ, નથી નરનારી નાતો,
રાજી રહે કેમ રામ, બને જ્યા બુરી વાતો,
બાર વર્ષમાં બાળ, કાળ એ કઠો જાણો,
ઢીગલીઓ વ્યવહાર, વડા થઇ કેમ વખાણો ?
જન્મી એવાં બાળકો, કહો કદી કુળને તારશે,
વેલા વહેલાં ચમકો, વશ બધો વણમાડશે. ૬

અપુર્ણ.

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું.] ઓગસ્ટ સને ૧૯૨૩ [અંક ૬ ઠો.

વ્યાવહારિક સુખોનું અભિમાન પરિણામે દુઃખદ છે.

(દેખો સખિ ! ડાલરીયે, એ લય.)

બાંધ્યા પ્રભુથી ન નેડા, ઓ જીવડા ! કરશો હવે શું ?
બંધ્યા તેં બંગલા ને બાંધી વખારો, બાંધ્યા તેં માળીયાને મેડા; ઓ.
અહિંનું અહિં બધું જાશે રહી જવ, જમડાનાં આવશે તેડા; ઓ.
ભક્તિનાં ભોજન તેં ન આરોગ્યા, ખાધા તેં બરફી ને પેંડા; ઓ.
વરણાગીનો તો પાર નથી રાખ્યો, ચાલ્યા છો વાંકા ને ટેડા, ઓ.
રાત કે દિવસ કદી પ્રભુને ભજ્યા નહિ, કીધા વેવારના બખેડા; ઓ.
સંસાર પ્રીતિથી બાંધી તેં ગાંઠ ને, પ્રભુથી કીધા છુટા છેડા, ઓ.
હજીએ પ્રભુથી પ્રીત સાચી બંધાશે તો, પાર ઉતારશે બેડા. ઓ.

શો ઉ૦

દૃશ્ય ચિંતનનો ત્યાગ કરવા વિવેકી અભિમાનીનું મનપ્રતિ સંબોધન.

(દીનાનાથ દયાળ નટવર, એ લય.)

દૃશ્ય ચિંતન, સેવી હે મન ! મારી સાથે આવ તું મા,
નહિ બને એ નહિ બને, તુજ સાથ મુજને પ્રવાસમાં,
જગતની કરવા કડાકુટ, આજ સંગી તું થતું મા,—
રેવું હોયે આડું ને વળી આવવું મુજ સાથમાં તો,
પેટ ચોળી એવું દુઃખનું શૂળ તું ઉપજાવતું મા;—
જેમ કીડા છાણના, મરતા સદાએ છાણમાં;
હોય મરવું દૃશ્યમાંહિ સંગ તો મુજ સેવ તું મા;—
સુખી થવું હોય લેશ પણ તો વિષયની આસક્તિના,
બંધનોથી લેશ તુજને બાધ કે બંધાવ તું મા,—
હું કહું તેમ રહેવું હોયે મારી સાથે પંથમાં,
ચાલ જે સુખ અનુભવીશ હું તે અનુભવીશ તું તેમાં,—

શો ન૦ દેવી.

—श्रीमच्छंकराचार्यविरचित—

देव्यपराधक्षमापनस्तोत्रनुं समश्लोकी भाषान्तर.

(અનુવાદક.—શાસ્ત્રી વીરેશ્વર જાની.)

(शिखरिणी.)

न मंत्रं नो यंत्रं तदपि च न जाने स्तुतिमहो
न चाह्वानं ध्यानं तदपि च न जाने स्तुतिकथाः ।
न जाने मुद्रास्ते तदपि च न जाने विलपनं
परं जाने मातस्त्वदनुसरणं क्लेशहरणम् ॥१॥

ન મંત્રો કે તંત્રો જનની નવ જાણું સ્તુતિ કથા,
ન જાણું મા પૂજા તુજ સ્વરૂપનું ધ્યાન અથવા,
ન જાણું હું મુદ્રા વિવિધ વિધિ પાઠો તુજ તણા,
પરન્તુ જાણું કે તવ શરણુ છે કલેશ હરતા. ૧

विधेरज्ञानेन द्रविणविरहेणालसतया
विधेयाशक्यत्वात्तव चरणयोर्या च्युतिरभूत् ।
तदेतत्क्षन्तव्यं जननि सकलोद्धारिणि शिवे
कुपुत्रो जायेत क्वचिदपि कुमाता न भवति ॥२॥

વિધિના અજ્ઞાને, ધન રહિત, આલસ્ય થકી કાં,
અશક્તિથી ક્ષતિ, તુજ ચરણ, સેવાજ તજી મા,
ક્ષમા માગું તેની જનની સકલોદ્ધારિણી સતી.
કુમાતા ના થાયે કદિ કુપુત્ર થાયે જડ મતિ. ૨

पृथिव्यां पुत्रास्ते जननि बहवः संति सरलाः
परं तेषां मध्ये विरलतरलोऽहं तव सुतः ।
मदीयोऽयं त्यागः समुचितमिदं नो तव शिवे
कुपुत्रो जायेत क्वचिदपि कुमाता न भवति ॥३॥

વસુધામાં તારા સરલ સુત છે કૈંક જનની,
પરંતુ તેમાં હું, વિરલ સુત તારો ભમરતી,
શિવે મારો ત્યાગ પ્રભુન જનનો યોગ્ય ન રતી,
કુમાતા ના થાયે કદિ કુપુત્ર થાયે જડ મતિ. ૩

जगन्मातर्मातस्तव चरणसेवा न रचिता
न वा दत्तं देवि द्रविणमपि भूयस्तव मया ।
तथापि त्वं स्नेहं मयि निरुपमं यत्प्रकुरुषे
कुपुत्रो जायेत क्वचिदपि कुमाता न भवति ॥४॥

જગન્માતા મે તો તુજ ચરણ સેવા નવ કરી,
ન દીધાં મે દાનો જનની પ્રભુ પ્રીતિ મન ધરી;
તથાપિ હે અમ્બે મુજ પર બહુ સ્નેહ ધરતી,
કુમાતા ના થાયે કદિ કુપુત્ર થાએ જડ મતિ. ૪

परित्यक्त्वा देवान्विविधविधसेवाकुलतया
मया पंचाशीतेरधिकमपनीते तु वयसि ।
इदानीं चेन्मातस्तव यदि कृपा नापि भविता
निरालंबो लंबोदरजननि कं यामि शरणम् ॥५॥

તજી દીધા દેવો વિવિધ વિધ સેવા શ્રમ થકી,
ગયાં પંચાશીથી અધિક મુજ વર્ષો ઝડપથી,
થશે ના જો હાવે તુજ જરી કૃપા હે ભગવની,
કહે જાઉં કોને શરણ, પછી હેરમ્બ જનની. ૫

श्वपाको जल्पाको भवति मधुपाकोपमगिरा
निरातंको रंको विहरति चिरं कोटिकनकैः ।
तवापर्णे कर्णे विशति मनुवर्णे फलमिदं
जनः को जानीते जननि जपनीयं जपविधौ ॥६॥

બને વક્તા મારો જરૂર જગ હીણો નર ઘણો,
કૃપા તારી થાતાં ગરીબ નર થાયે ધની વડો,
અપર્ણે મા તારો પુનિત જપ જે કો જપી શકે,
અહો તેને શું તું જગત જનની, ના દઈ શકે ? ૬

चिताभस्मालेपो गरलमशनं दिक्पटधरो
जटाधारी कंठे भुजगपतिहारी पशुपतिः ।
कपाली भूतेशो भजति जगदीशैकपदवीं
भवानि त्वत्पाणिग्रहणपरिपाटीफलमिदम् ॥७॥

ચિતા ભસ્મે ચોળે શરીર, વિષ ખાએ, પશુપતિ,
જટાધારી, કંઠે ભુજગપતિ, વસ્ત્રો વિણ સ્થિતિ,

કપાલિ ભૂતેશ ત્રિપુરહર થાયે જગપતિ,
શિવે તારા પાણિ ગ્રહણ વિધિનું આ ફળ મતી. ૭

न मोक्षस्याकांक्षा न च विभववांछापि च न मे
न विज्ञानापेक्षा शशिमुखि सुखेच्छापि न पुनः ।
अतस्त्वां संयाचे जननि जननं यातु मम वै
मृडानी रुद्राणी शिवशिवभवानीति जपतः ॥८॥

ન આકાંક્ષા મોક્ષે નહિ વિભવવાંછા મન વસી,
અપેક્ષા વિજ્ઞાને નહિ, નહિ સુખેચ્છા શશિમુખી,
મહાદેવી, માગુ જનમ મરણ મા મુજ ટળો,
મૃડાની રુદ્રાણી શિવ શિવ, ભવાની હું જપતો. ૮

(वसंततिलका.)

नाराधितासि विधिना विविधोपचारैः
किं रूक्षचिंतनपरैर्न कृतं वचोभिः ।
श्यामे त्वमेव यदि किंचन मय्यनाथे
धत्से कृपामुचितमेव परं तवैव ॥९॥

આરાધી હું ન શક્યો વિધિયો વડે રે,
મિથ્યા જ ચિંતન કર્યું વચનો વડે મે,
કિંતુ કૃપા મુજ પરે જનની કરે તું,
છે યોગ્ય એ તુજને, મુજથી બને શું ? ૯

(उपजाति)

आपत्सु मग्नः स्मरणं त्वदीयं करोमि दुर्गे करुणार्णवेशि ।
नैतच्छठत्वं मम भावयेथाः क्षुधातृषार्ता जननीं स्मरन्ति ॥१०॥

આપત્તિમાં હું તુજને સ્મરું છુ, પયોધિ દુર્ગે કરુણાતણી તું,
જાણે ન મા તે શઠતા જ મારી, ભૂખ્યો સ્મરે છે, નિજ માત પ્યારી ૧૦

(वैतालीय.)

जगदंब विचित्रमत्र किं
परिपूर्णा करुणाऽस्ति चेन्मयि ।
अपराध परंपरावृतं
नहि माता समुपेक्षते सुतम् ॥११॥

જગદમ્બ વિચિત્ર અત્ર શું ?
પરિપૂર્ણા કરુણાથી માત તું

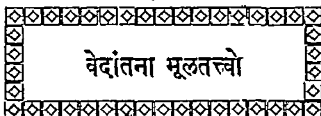
અપરાધ—પરપરા હશે,
તદપિ મા; સુત ના ઉવેખશો. ૧૧

(अनुष्टुप्)

मत्समः पातकी नास्ति पापघ्नी त्वत्समा न हि ।
एवं ज्ञात्वा महादेवि यथा योग्यं तथा कुरु ॥१२॥

નથી કો હું સમો પાપી, પાપઘ્ની તુ સમા નહિ;
જાણી આ હે મહાદેવી, ઘટે તે કરજે સદી. ૧૨

इति शिवम् ।

વેદાંતના મૂલતત્ત્વો

(લે. પૂજ્ય પાદ મહાત્મા શ્રીમન્નથુરામ શર્મા.)
(અનુસંધાન ગતાંકથી)

પણ એ ત્રણ પદાર્થોનુ મિશ્રણ થવાથી તે મિશ્રણમા રક્તતા પ્રકટે છે, તેમજ એ ચાર ભૂતોમાંના એક એક ભૂતમા ચેતના જોવામા આવતી નથી. પણ જ્યારે એ ચારે ભૂતોનું સ્થૂલશરીર માટે મિશ્રણ થાય છે ત્યારે તેમાં ચેતના નામનો ગુણ નવો ઉત્પન્ન થાય છે,' એમ પણ દેહાત્મવાદીથી કહી શકાય નહિ, કેમકે ખસખસના એક એક દાણામા સ્વલ્પ ને અપ્રકટ માદકતા છે તેથી તે માદકતા સ્પષ્ટ પ્રતીત થતી નથી, પણ જ્યારે ખસખસના ઘણા દાણા ભેળા થાય ત્યારે તે માદકતાનુ પ્રમાણ વધી તે સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે કાથામા, ચુનામાં ને પાનમા પણ અપ્રકટ રક્તતા છે તે રક્તતા એ ત્રણે પદાર્થોનું મિશ્રણ થવાથી પ્રકટ થાય છે જેમા જે વસ્તુનો અત્યતાભાવ હોય તેમાથી તે વસ્તુનો આવિર્ભાવ થઇ શકે નહિ, જેમ રેતીમા તેલનો અત્યતાભાવ છે તેથી ગમે તે ઉપાયથી પણ રેતીમાથી તેલ નીકળી શકતું નથી આમ હોવાથી નિશ્ચય થાય છે કે ચેતના ચાર ભૂતોમાથી ઉત્પન્ન થતી નથી, પણ તે જડ ભૂતોથી વિલક્ષણ ચેતનમાથી આવિર્ભાવ પામે છે. વળી જો જીવતા જણાતા જડ શરીરથી ભિન્ન ચેતનાવાળો જીવાત્મા ન માનવામા આવે તો અકૃતાભ્યાગમ ને કૃતવિપ્રણાશ એ નામના બે દોષોની પ્રાપ્તિ થાય છે આ પૃથિવીપરના મનુષ્યોની જે બાહ્યાભ્યંતર વિચિત્રતા જોવામાં આવે છે તેનુ કઇ પણ કારણ હોવુ જોઇએ. કારણવિના કાર્યનો અકસ્માત આવિર્ભાવ માનવો એ વાત યુક્તિયુક્ત નથી. મનુષ્યોની સ્થિતિની આ વિચિત્રતાનુ કારણ તેમનાં પૂર્વ જન્મોનાં કર્મો છે એમ માન્યા વિના બીજી કોઇ પણ રીતે તેમની સ્થિતિની આ વિચિત્રતાનું સંતોષકારક સમાધાન થઇ શકતુ નથી. સ્થૂલ શરીરથી ભિન્ન જીવાત્મા ન માનવામા આવે તો સ્થૂલશરીરની ઉત્પત્તિની

સાથેજ જીવાત્મા ઉત્પન્ન થાય છે, અને સ્થૂલ શરીરના નિશ્ચેષ્ટ થવારૂપ મરણની સાથેજ જીવાત્માનુ મરણ થાય છે એમ માનવુ પડે. એમ માનતા પ્રત્યેક મનુષ્યને પોતપોતાની અનેક પ્રકારની યોગ્યાયોગ્ય સ્થિતિ પોતાના પૂર્વકર્મરૂપ કારણવિનાજ પ્રાપ્ત થઇ છે એમ માનવુ પડે. એમ માનવામાં અકૃતાભ્યાગમરૂપ-નહિ કરેલા કર્મના ફલની પ્રાપ્તિરૂપ-દોષની પ્રાપ્તિ થાય છે. વળી પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાનાં શુભાશુભ કર્મોનાં ફલો પોતાના વર્તમાન શરીરમાં ભોગવી લેતો હોય એમ વિચારી મનુષ્યને પ્રતીત થતુ નથી, પણ તેણે કરેલા કેટલાક કર્મોનુ ફલ તેને મળવુ હજી બાકી હોવુ જોઇએ એમ અનુમાનથી જણાય છે કર્તાએ પોતાના કર્મોના ફલોનો ભોગ કરવો જોઇએ. જે કર્મોના ફલો વર્તમાનજન્મમા ન ભોગવાયાં હોય તે કર્મોના ફલો અજ્ઞાની મનુષ્યે બીજુ શરીર ધારણ કરી તેમા ભોગવવાં જોઇએ મન, ઇંદ્રિયો ને શરીરવડે થયેલા શુભાશુભ કર્મરૂપ આઘાતનુ પ્રત્યાઘાતરૂપ શુભાશુભ ફલ આઘાતથી થતા પ્રત્યાઘાતના પ્રત્યક્ષ નિયમને અનુસરીને થવુ જોઇએ જો સ્થૂલશરીરનેજ જીવાત્મા માનવામાં આવે તો સ્થૂલ શરીરના વિનાશની સાથે કર્તા આત્માનો પણ કેટલાક કર્મોનુ ફલ ભોગવ્યા વિના વિનાશ થયો એમ માનવુ પડે, ને એમ માનવામા કૃતવિપ્રણાશનામનો-કરેલા કર્મોનો ફલ આપ્યાવિના અકારણ વિનાશ એ નામનો-દોષ પ્રાપ્ત થાય છે, એવી રીતે સ્થૂલશરીરને આત્મા માનવામા ઉપર કહેલા અકૃતાભ્યાગમ ને કૃતવિપ્રણાશ એ નામના બે દોષો આવે છે તેથી તે દોષોનો સદ્ભાવ સ્થૂલશરીરને આત્મા માનવાના નિશ્ચયનો વિઘાતક હોવાથી સ્થૂલશરીરને આત્મા માની શકાય નહિ.

વળી પૂર્વોક્ત દેહાત્મવાદ દેહાત્મવાદીને તથા સાક્ષાત્ કે પરપરાવડે તે દેહાત્મવાદીના સંબંધમા આવતારા મનુષ્યોને હાનિ કરનારો છે. દેહનેજ આત્મા માનનારને માત્ર લૌકિક પ્રમાણજ સત્ય લાગે છે અને અર્થ તથા કામ એ બે પુરૂષાર્થોજ તેને સાચા પ્રતીત થાય છે. તેને મતે શરીરથી ભિન્ન આત્માનો, સર્વનિયામક ને કર્મફલપ્રદાતા ઇશ્વરનો, અતીંદ્રિય પદાર્થોનો, શુભાશુભકર્મનો બોધ કરનારા શાસ્ત્રોના પ્રમાણપણાનો, પાપપુણ્યનો ને પાપપુણ્યનુ ફલ ભોગવવાનાં નરક સ્વર્ગરૂપ સ્થાનોનો સદ્ભાવ નથી, તેના આવા વિચાર હોવાથી તે સ્વેચ્છાચારી થાય છે, અને જીવના અંતઃકરણનો તથા ઇંદ્રિયોનો વિષયો ભણીનો તથા વિષયોના સાધનોભણીનો દૃઢ અનુરાગ અનાદિકાલથી ચાલતો આવેલો હોવાથી તેને વશ થઇ તે પ્રધાનપણે પાપકર્મમાં પ્રવૃત્ત થઇ આ લોકમા દુ:ખી થાય છે ને મરણોત્તર તેના જીવાત્માની તેના કર્માનુસાર અધોગતિ થાય છે, તેનુ અંતઃકરણ આસુરીસંપત્તિથી ભરેલુ હોવાનો સભવ હોવાથી જે જે મનુષ્યાદિના પ્રસગમાં તે આવે છે તેને તેને તે પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા દુ:ખ આપવા પ્રવૃત્ત થાય છે. તેનુ અંતઃકરણ દસ્ય વિષયોની તૃષ્ણાથી બહુધા અશાંત ને અતૃપ્ત રહે છે તેના અંતઃકરણમાં ખેદ ના ભય ઉપજ્યા કરે છે. સાત્વિકી શ્રદ્ધા, મનોનિગ્રહ, ઇંદ્રિયનિગ્રહ શુભવિચાર ને શુભપ્રવૃત્તિવડે જે શાંતિ ને દિવ્ય સુખનો અનુભવ વિવેકી પુરૂષોને થાય છે તે શાંતિનો ને તે દિવ્ય સુખનો અનુભવ કરવા તે સુભાગી થતો નથી. નબળા મનના માણસોને તે પોતાના કુવિચારો જણાવી તેમને પણ દેહાત્મવાદી કરે છે, તેથી તેમની પણ આ લોકમા ને પરલોકમાં અધોગતિ થાય છે એવી રીતે દેહાત્મવાદી પોતાના હિતનો અને તેના સબંધમા આવનારા નબળા મનુષ્યોના હિતનો વિઘાતક થાય છે.

દેહાત્મવાદ પશુઓના જેવા વિચારો ને પશુઓના જેવી પ્રવૃત્તિ ઉપજાવનારો તથા જગતમાં અશાંતિ, અવિશ્વાસ, ભય, શોક, ચોરી, વ્યભિચાર, અસત્ય ભાષણ, સ્વાર્થપરાયણતા, રોગો, હિંસા ને અપવિત્રતા વધારનારો હોવાથી પોતાનું હિતઇચ્છનાર સમજુ મનુષ્યે તેમાં લેશ પણ આદર રાખવો ઉચિત નથી."

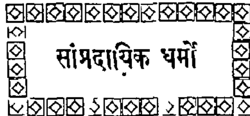
શિષ્ય પૂછે છે—"હે પ્રભો! ઇંદ્રિયો, અંતઃકરણ, પ્રાણ, અજ્ઞાનનો અંશ અને જીવ એમાંથી કોઇ એકને અથવા તે સર્વને આત્મા માનવામાં આવે તો તેમ માનવું યોગ્ય છે કે અયોગ્ય છે એ આપ દયા કરીને સમજાવવા શ્રમ લેશો."

શ્રીસદ્‌ગુરૂ કહે છે—"હે મોક્ષેચ્છો! વાણી, હાથ, પગ ઉપસ્થ ને ગુદા એ પાંચ કર્મેંદ્રિયો સૂક્ષ્મ એટલે અપંચીકૃત (પાંચ ભૂતોનું મિશ્રણ થયા વિનાની સ્થિતિવાળાં) પાંચ ભૂતોમાંના એક એક ભૂતના ક્રિયાશક્તિવાળા અંશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી છે. સૂક્ષ્મભૂતો જડ છે, ચેતનરૂપ નથી. તેથી તે ભૂતોના કાર્યરૂપ પાંચ કર્મેંદ્રિયો પણ જડ છે. ચેતનરુપ આત્મા નથી. પાંચ કર્મેંદ્રિયો જડ છતાં પણ તેમાં જે પોતપોતાની ક્રિયા કરવાનું સામર્થ્ય જણાય છે તે તેમના આધારભૂત ચેતનના સદ્‌ભાવને લીધે તેમનામાં આવેલું છે શ્રોત્ર ત્વચા, નેત્ર જીવ્હા ને નાસિકા એ પાંચ જ્ઞાનેંદ્રિયો પણ સૂક્ષ્મ પાંચ ભૂતોમાંના એક એક ભૂતના જ્ઞાનશક્તિવાળા અંશમાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે. તે પાંચે પાંચ જડ સ્વભાવવાળા ભૂતોમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી હોવાથી જડ છે, ચેતનરૂપ આત્મા નથી. વળી મનુષ્યો 'મારી ઇંદ્રિયો' એમ બોલે છે, પણ 'હું ઇંદ્રિયો' એમ બોલતો નથી તેથી પણ સ્વામિરૂપ આત્માથી તેના કરણરૂપ એટલે કર્મના ને પદાર્થના જ્ઞાનના સાધનરૂપ ઇંદ્રિયો ભિન્ન છે એમ નિશ્ચય થાય છે. કોઈ વાર 'હું બોલું છુ' 'હું જોઉં છુ' એવા શબ્દપ્રયોગો મનુષ્યો કરે છે તેમા જાણે વાણી આદિ ઇંદ્રિયોથી હુંરૂપ આત્મા અભિન્ન હોય એમ જણાય છે, પરંતુ તે શબ્દપ્રયોગો ભ્રાંતિ જન્ય એકપણાના જ્ઞાનથી થયેલા હોવાથી મિથ્યા ગણાય છે, સત્ય ગણાતા નથી. જેમ 'હું કાળો છુ' 'હું ગોરો છુ' ઇત્યાદિ સ્થુલદેહના ધર્મોની સાથે તે ધર્મોના સબંધથી અત્યંતરહિત આત્માનુ અભિન્નપણું જણાવનારા શબ્દપ્રયોગો લોકો ભ્રાંતિજ્ઞાનને વશ થઈને કરે છે તેમ જડ ઇંદ્રિયોમાં તેનાથી અત્યંત ભિન્ન ચેતનરૂપ આત્માના અભિન્નપણાના શબ્દ પ્રયોગો ભ્રાંતિજ્ઞાનને વશ થઇને લોકો કરે છે એમ જાણવું.

જેમ જીવાત્માના બાહ્ય કરણરૂપ હોવાથી તે દશ ઇંદ્રિયો આત્મા નથી તેમ જીવાત્માને પોતાના શરીરની અંતર આવિર્ભાવ પામનારા સુખદુઃખાદિ જાણવાનુ સાધન જે અંતઃકરણ તે પણ આત્મા નથી. એ અંતઃકરણ સ્થિતિ ભેદે પાંચ પ્રકારનુ છે. સ્ફુરણ, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત ને અહંકાર એ તેના સ્થિતિભેદે થતાં પાંચ પ્રકારના નામો છે. અંતઃકરણ જ્યારે પોતાનો સ્થિર ભાવ ત્યજી અંતરના કે બહારના કોઈ પણ પદાર્થને આકારે થવા ચલાયમાન થાય, ત્યારે તેની તે સ્થિતિને સ્ફુરણ કહેવામા આવે છે. અંતઃકરણ જ્યારે સંકલ્પ વિકલ્પરૂપ સંશયવાળુ થાય છે, અર્થાત્ જ્યારે તે અંતઃકરણમાંથી બે વિપરીત કોટીને વિષય કરનારી—'હું આ ખાઉં એ ઠીક છે કે હું આ ન ખાઉં એ ઠીક છે,' 'હું આ ભણું તે ઠીક છે કે હું આ ન ભણું તે ઠીક છે, ઈત્યાદિ ઇત્યાદિ—વૃત્તિઓનો પ્રવાહ ચાલે છે ત્યારે એવી વૃત્તિઓના પ્રવાહવાળુ અંતઃકરણ મન એવા નામથી ઓળખાય છે. જ્યારે એ અંતઃકરણ પોતાના સામર્થ્યાનુસાર પૂર્વા પરનો વિચાર કરીને કોઇ પણ વિષયમાં એક નિશ્ચય-

વાળુ થાય છે ત્યારે તેવી સ્થિતિવાળુ તે અંતઃકરણ બુદ્ધિ એવા નામથી ઓળખાય છે જ્યારે તે અતઃકરણ કોઇ પણ શુભા શુભ વિષયનુ સજાતીય વૃત્તિઓના પ્રવાહવડે ચિંતન કર્યા કરે છે ત્યારે અતઃકરણની તે સ્થિતિ ચિત્ત એવા નામથી ઓળખાય છે, જ્યારે અતઃકરણમાં કોઇ પણ ક્રિયા કરવાનો કર્તાપણાના અભિમાન પૂર્વક આગ્રહ પ્રકટે છે, અર્થાત્ જ્યારે તે અતઃકરણમાથી કર્તાપણાના અભિમાનવાળી વૃત્તિ ઉપજે છે ત્યારે અતઃકરણની તે સ્થિતિ અહંકાર એવા નામવડે કહેવાય છે.

અપૂર્ણ

सांप्रदायिक धर्मो

(લે. શ્રીયુત નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા, બી. એ)

(અનુસધાન ગતાંકથી)

ભક્તિનુ પ્રાધાન્ય અને જ્ઞાન વૈરાગ્ય ગૌણ

શ્રવણ કીર્ત્તનાદિ નવ પ્રકારની સાધન ભક્તિવડે સાધ્ય પરાભક્તિ સિદ્ધ થવાથી મોક્ષ થાય છે નારદ તથા શાંડિલ્યાદિ મહર્ષિઓના ભક્તિ સૂત્રોમા પરમેશ્વરમા નૈસર્ગિક પ્રેમને પ્રકટાવવાનુ જે વિધાન છે, તેનુ બીજ છાન્દોગ્યની શાંડિલ્ય વિદ્યામા, અને નારદ-સનત્કુમાર સંવાદમા છે, અને તેની પરંપરામા તત્ત્વજ્ઞાન ગૌણ અને ભક્તિનુ પ્રાધાન્ય સ્વીકારી જીવાત્મા અને પરમાત્મામાં અંશાંશિભાવ, અથવા કાર્યકારણભાવ પ્રમાણભૂત મનાતા ભક્તિદ્વારા ભેદવિલાપન કરવાનુ ઉપસ્થિત થએલુ જણાય છે.

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યની ગુરૂપરંપરા વિષ્ણુસ્વામીથી જ્ઞાનદેવ, તેમનાથી નામદેવ, તેમનાથી ત્રિલોચન અને તેમનાથી શ્રી વલ્લભ–એમ ઉતરી આવેલી જણાય છે શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યના પુત્ર શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીના સાત પુત્રોની સાત ગાદીઓના આચાર્યોવડે આ સંપ્રદાય પ્રસારને પામેલો છે, અને ગુજરાતમા આ સંપ્રદાયના મનુષ્યો ઘણા છે.

ભક્તિનુ નિર્દોષ સ્વરૂપ ન સમજાય તો અપધર્મતા શુદ્ધ અદ્વૈતમા ઉભી થાય.

ઉપર કહી ગયા તેમ જેમ કેવલ અદ્વૈત સંપ્રદાયનાં ધર્મમાં તત્ત્વજ્ઞાનના અભાવે ત્યાગના આડંબર વડે અપધર્મતા ઉભી થવા સંભવ છે, જેમ વિશિષ્ટ અદ્વૈત સંપ્રદાયમાં પણ સાચી પ્રપત્તિના અભાવે આહાર શુદ્ધિની ભાંજગડવડે અપધર્મતા ઉભી થવા સંભવ છે, તેમ શુદ્ધ અદ્વૈતશાખામા ભક્તિનું નિર્દોષ સ્વરૂપ ન સમજાય તો મનુષ્ય શરીર માત્રના સમર્પણવડે અપધર્મ જામે છે. આ દોષો સંપ્રદાયનાં દર્શન, ભાવના અને કૃતિ એ ત્રણેનો સમન્વય ન થવાથી ઉભા થાય છે. જેઓ શુદ્ધ નિશ્ચયવાળા હોય છે તેઓ સંપ્રદાયના લક્ષ્યની સિદ્ધિ કરી શકે છે.

આ સમ્પ્રદાયના સાચા ભક્તજનો જનજલ્પ નિર્ભય હોય છે, ભગવાનના પ્રેમથી પુષ્ટિસંપ્રદાયના સાચા રમાયેલા હોવાથી હૃદયના કોમળ હોય છે અને સંસારના સઘળા અનુયાયીઓના આઠ મધુર ભાવોને સમજવાની કુશળતાવાળા હોય છે
પંક્ર ગુણો.

આ સમ્પ્રદાયના આચાર્યશ્રીએ પ્રસ્થાનત્રયી ઉપર ભાષ્યો રચ્યા છે, અને તેમના દર્શનના ગ્રંથોની સર્વાંશ શોધખોળ થવાથી સંપ્રદાય વિશુદ્ધિની સારી સમજણ ઉછરતી પ્રજામાં થવા સંભવ રહે છે.

ગુજરાતમાં સદાચારની સારી છાપ આપનાર અને જડ મનુષ્યોને સુનીતિના માર્ગે ચઢાવવામાં સરલ ઉપદેશ આપનાર શ્રી સહજાનંદ સ્વામીના છેવટના
વિશિષ્ટ અદ્વૈતદર્શનવાળો શતકનો સ્તુત્ય પ્રયત્ન પ્રતિ ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર છે, તેમના
શ્રી સહજાનંદ સ્વામીનો સમ્પ્રદાયને ઉદ્ધવસંપ્રદાય નામ આપવામાં આવે છે.
ઉદ્ધવ સંપ્રદાય

શ્રી સહજાનંદ સ્વામીએ ધર્મ પ્રમાણ સંસ્કૃત ભાષાન્તરદ્વારા કરવા કરતાં લોકભાષામાં કર્યું તેટલા અંશમાં તથા તેમના જીવનની સાદાઈને લીધે અને
શ્રી સહજાનંદ સ્વામીના પારકા સિદ્ધાન્તો સામે દ્વેષ બુદ્ધિના અભાવને લીધે ગુજરાતના
સર્વ સિદ્ધાન્તનો મર્મ. તેમને અર્વાચીન કાળના ગૌતમબુદ્ધ કહીએ તો તેમાં અતિશયોક્તિ નથી. તેમના સંપ્રદાયના દર્શન વિશિષ્ટ અદ્વૈત છે, અને ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ઉપરાંત શૈવો ઐશ્વર્યની કિંમત આંકે છે, ત્યારે આ સંપ્રદાયવાળા, "સ્વધર્મ, આત્મજ્ઞાન, વૈરાગ્ય, પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન અને પોતાની માહાત્મ્યે સહિત ભક્તિ"—એ પાંચ મુદ્દાને મહત્ત્વના માને છે. શ્રી સહજાનંદના ઉપદેશ વાક્યોનો સંગ્રહ જે વચનામૃતમાં થયો છે તેમાં આ પાંચ મુદ્દાનો વિસ્તાર લોક ભાષામાં સરલતાથી કર્યો છે. પોતાના સિદ્ધાન્તનો મર્મ તેમણે સ્પષ્ટરીતે નીચે પ્રમાણે લોયાના વચનામૃતમાં કહ્યો છે —

'અમારો અભિપ્રાય તે થોડાકમાં લ્યો કહીએ જે જેવી રીતે શંકર સ્વામીએ અદ્વૈત બ્રહ્મનું પ્રતિપાદન કર્યું છે તેને વિષે તો અમારે રૂચિ નથી, તથા રામાનુજ સ્વામીએ જેવી રીતે ક્ષર અક્ષર થકી જે પુરુષોત્તમ ભગવાન તેનું નિરૂપણ કર્યું છે તે પુરુષોત્તમ ભગવાન વિષે તો અમારે ઉપાસના છે, તથા ગોપીઓના જેવી તો એ પુરુષોત્તમ ભગવાન વિષે અમારે ભક્તિ છે તથા શુકજીના જેવો તથા જડ ભરતના જેવો અમારે વૈરાગ્ય છે અને આત્મનિષ્ઠા છે એવી રીતે અમારો અભિપ્રાય તથા રુચિ છે તે અમારી વાર્તાએ કરીને તથા અમે માન્યા જે અમારા સમ્પ્રદાયના ગ્રંથ તેણે કરીને જો પૂર્વાપર વિચારીને જુએ તો જે બુદ્ધિમાન્ હોય તેના જાણ્યામાં આવે છે."

આથી શ્રી સહજાનંદના અભિપ્રાય પ્રમાણે તેમનું દર્શન વિશિષ્ટ અદ્વૈત છે, તેમની ભાવના પુરુષોત્તમ એટલે ક્ષર અને અક્ષરથી પર વસ્તુ વિષયક છે, તેની બાહ્ય પૂજા શ્રીજી મહારાજના અવતારી શરીરમાં સ્વીકારી છે, અને જ્ઞાન વૈરાગ્ય સાધનો ભક્તિના પરિપોષક તરીકે સ્વીકાર્યો છે.

ભાવના પુરુષોત્તમ એટલે ક્ષર અને અક્ષરથી પર વસ્તુ વિષયક છે, તેની બાહ્યપૂજા શ્રીજી મહારાજના અવતારી શરીરમાં સ્વીકારી છે, અને વૈરાગ્ય સાધનો ભક્તિના પરિપોષક તરીકે સ્વીકાર્યા છે.

ધર્મશૈથિલ્ય કરતાં સાંપ્રદાયિક ધર્મબંધન વિશ્વવ્યવસ્થામાં ઉપયોગી છે.

નવા જમાનાના કેળવાયેલાં સ્ત્રી પુરુષોને સમ્પ્રદાયધર્મોના આચાર વિચાર ન રૂચે તે સ્વાભાવિક છે, પરંતુ ધર્મતત્વનો નિર્ણય તેઓ સ્વતંત્ર બુદ્ધિથી કરી શકતા હોય, અથવા તો દ્વૈત, દ્વૈતા દ્વૈત, અથવા અદ્વૈત દર્શનના કોઇ પણ દર્શન ઉપર પ્રાચીન સમયમાં જે મીમાંસા થઇ છે તે મીમાંસાનો ન્યાયાનુસાર સ્વીકાર થતો હોય તો તે દર્શનને અનુસાર તેમણે ઇશ્વર વિષયક ભાવના ધડવી જરૂરની છે, અને તે ભાવનાનુસાર તેમના જીવનની સઘળી પ્રવૃત્તિઓ રચવી જરૂરની છે જો દર્શનાનુસારી ભાવના અને કૃતિની યોજના કરે તોજ તેઓ ધાર્મિક જીવન ગાળતા ગણાય, અને તેમ થાય તોજ ધર્મપાલનજન્ય શાંતિ મળવા સંભવ છે પરંતુ કેવલ ધર્મનો વિચાર કરવા માત્રથી, અને આચારને સગવડીઓ પદાર્થ માનવાથી તો ધર્મશૈથિલ્ય વિના બીજું કંઇ પરિણામ પ્રકટે નહિ, અને ધર્મની શિથિલ ભાવનાવાળા મનુષ્યો સમાજનું નાવ ધ્રષ્ટ ભૂમિ તરફ લઇ જવાને બદલે હાલડોલ કરે, અને સમાજના બંધારણમાં ધર્મને ગાણ કરી અર્થ તથા કામને પ્રાધાન્ય આપવાનાં જે માઠાં પરિણામો પ્રકટે તેમાં તેઓ નિમિત્ત થવાનો સંભવ ઉભો કરે છે એ પ્રત્યેક વિચારશીલને સમજાય તેમ છે.

ઉપસંહાર.

સંપ્રદાય ધર્મોની કાળી બાજુ છે તે કોઇ ના પાડતું નથી, પરંતુ તેની ઉજળી બાજુ અલક્ષ્ય કરવા જેવી નથી અને કેવલ અસાંપ્રદાયિક સ્વૈર ધર્માચરણ કરવા કરતાં સાંપ્રદાયિક ધર્મનું વિવેકથી પાલન કરનાર વિશ્વવ્યવસ્થામાં વધારે ઉપકારક છે એજ આ વિષયચર્ચાનું તાત્પર્ય છે. ધર્મવસ્તુનો નિર્ણય થયા પછી અને ભાવના તથા કૃતિનો બરાબર યોગ સિદ્ધ થયા પછી "સર્વતંત્ર સ્વતંત્ર" રહેવાને કોઇ ના પાડતું નથી, પ્રાચીન મહર્ષિઓ તે પદ તે તે તંત્રની શિષ્ટમર્યાદાના પાલનવડે મેળવી શક્યા હતા પરંતુ ધર્મ કંઇ સ્વૈર બુદ્ધથી ઉભો થયેલો પદાર્થ નથી, પરંતુ આત્માના વિકાસનું આત્માએ ઉભું કરેલું સંયમનું બંધન છે, જેઓ યથાર્થ સંયમી થાય તેઓજ ધર્મ રહસ્યને સમજે છે, અને તેઓજ ધર્મનું વિધાન કરી શકે છે સ્વયંપ્રકાશ પરમાત્મા પણ તેનેજ **आविरासीत्संयमिनः** એ શ્રુતિ અનુસાર હૃદય તથા નેત્ર આગળ પ્રકટ રહ્યા કરે છે.

મનની ગુપ્ત શક્તિયો

વિશ્વમાં જેટલી સર્વથી વધુ પ્રબલ શકિતયો છે, અને જે ગુપ્ત અને અવ્યક્ત રૂપે કામ કરે છે, તે સર્વ શકિતયોમા જેટલી વધુ શકિત હોય તેને સન્માર્ગમા સ્થાપવાથી ઉપયોગી થઇ પડે છે અને કુમાર્ગમાં સ્થાપવાથી તે હાનિકર્ત્તા થઇ પડે છે. વીજળીની શકિત, વરાળની શક્તિ વિગેરે શકિતયોમા પણ તેમજ બને છે. છતા ઘણા એવા છે કે શકિતયો કરતા પણ ઘણી પ્રબળ એવી એક ગુપ્ત શકિત છે કે જેનો દુરૂપયોગ કરે છે. આ ગુપ્ત શકિતયો એ મનની માનસિક શક્તિયો છે. મનની વિચાર શકિતયો એ સર્વથી વધુ પ્રબલ હોય છે. નિરતર્ ઉત્પન્ન થયા કરે છે અને સુખ કે દુખનું રૂપ ધારણુ કરી સર્વત્ર તેનો અનુભવ કરાવે છે.

આ ગુપ્ત શક્તિયો મનુષ્યે પોતામાં પ્રકટાવવી ઘટે છે. તે શકિતયો બીજી બધી શકિતયો કરતાં ઘણીજ પ્રબળ છે. આ શકિતયોને હસ્તગત કરવાથી મનુષ્ય પોતાની ઉન્નતિ કરી શકે છે. મનુષ્યે આ શકિતયો હસ્તગત કરવા માટે પોતાના મનને પૂર્ણપણે વશ કરીને સ્વાર્થ માત્રનો પોતીના હૃદયમાથી ત્યાગ કરવો ઘટે છે ઇશ્વર તો કહે છે કે તમારા શત્રુઓ સાથે પણ પ્રેમ કરો, તેનો અર્થ એવો નથી કે જે માનસિક શકિતયો મનુષ્યને સ્વાર્થ તરફ કે વિષય વાસના તરફ લઇ જાય છે તેનો તે દાસ બનીને રહે પરતુ તે શક્તિયોને મનુષ્યે પૂર્ણ રીતે પોતાને વશ કરીને તેના ઉપર પોતાનો પૂરો અધિકાર જમાવી લેવો જોઇએ.

પૂર્વના આપણા ઋષિ મુનિયોને આ ઇશ્વરીય નિયમોનુ જ્ઞાન હતું અને તેથી તે બહારની સર્વ ક્રિયાઓનો આંતરિક વિચારો સાથે સબધ છે એવુ જણાવતા હતા સમાજની ઉન્નતિ કે અવનતિનો સઘળો આધાર આતરિક વિચારો ઉપર છે વિચારમા કેટલી પ્રબલ શકિત છે તેના જ્ઞાનથી જ તે ભવિષ્યની વાત પણ કહી શકતા હતા. આ વિચાર શકિતયો એ મનની ગુપ્ત શકિતયો છે. તે વિચાર શકિતયો ધીમે ધીમે કામ કરનારી અને સર્વ ઉપર અસર પહોચાડનારી છે. બીજુ તો શું પણ આખો સસાર પણ વિચારથીજ ઉત્પન્ન થયો છે મનુષ્યના તમામ કાર્ય પ્રથમ વિચાર રૂપમા હોય છે. પછી સ્થુલ રૂપમાં આવે છે લેખક, ચિત્રકાર, શિલ્પકાર પ્રથમ પોતાના કામનો ચિતાર પોતાના મનમા કલ્પે છે, પ્રથમ તેનો મનમાં વિચાર કરે છે પછી તેને બાહ્ય રુપમાં લાવે છે કોઇપણ કામનો પહેલા મનમાં વિચાર આવે છે પછી તે કાર્યરુપે બહાર આવે છે.

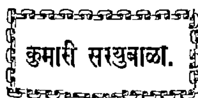
જ્યારે માનસિક શકિતયોનો ઇશ્વરીય નિયમ અનુસાર સદુપયોગ કરવામાં આવે છે ત્યારે તેથી ઉત્તમ અને પવિત્ર વિચારોની એવી પાકી ઇમારત બને છે કે જેનોં કદી નાશ થતો નથી જે તેનો દુરૂપયોગ કરવામા આવે છે તો તેનાથી તે ઇમારત કમજોર બની પોતાની મેળે નષ્ટ થઇ જાય છે. જે તમે તમારા વિચારોને ઉત્કૃષ્ટ સર્વ શક્તિ અને ઉચ્ચતાની તરફ પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી વાળશો તો તમે તેનાથી ભલાઇની સાથે કામ કરી શકશો અને તમે જાતે તમારી અંદર તમામ પ્રકારના અશુભ કામ કરવાના કારણોનો નાશ કરી શકશો

શ્રદ્ધા પૂર્વક સદ્વિચારથી વર્ત્તવાથી તમારૂં જીવન આનંદથી વ્યતીત થશે નિત્ય અને અવિનાશી સત્યના અનંત પ્રકાશમા પ્રવેશ કરી, અને તેનો તમારા મનમા પૂર્ણ રીતે વિચાર અને અનુભવ કરીને અશુભ કર્મોના અધકારથી બચી જતા શીખો.

જ્યા ભય, શકા, ચિંતા, વ્યથા અથવા દુખ, શોક, અને નિરાશા હોય છે ત્યાં અજ્ઞાનતા અને અશ્રદ્ધા હોય છે. આ સપૂર્ણ માનસિક અવસ્થાઓનુ કારણ સ્વાર્થ પરાયણતા અને અશુભ કાર્યમા શ્રદ્ધા એ છે. આવી અવસ્થાથી દરેકે દૂર રહેવુ જોઇએ. જ્યા સુધી મનુષ્ય સ્વાર્થપરાયણ રહે છે ત્યા સુધી તેને કદાપિ મુક્તિ મળી શકતી નથી. ભય ધરવો કે ચિંતા કરવી એ પણ એક પાપ છે જે મનુષ્ય ન્યાયી છે, અનન્ત પ્રેમી છે અને જેને અન્યનુ ભલુ કરવાની ઇચ્છા છે તેને કદી પણ ભય હોતો નથી. તે કદી ચિંતા પણ કરતો નથી ભય ધરવો, ચિંતા કરવી અને દરેક કાર્યમાં શકા કરવી એ ઇશ્વરના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર ન કરવા તુલ્ય છે

આ માનસિક અવસ્થાઓથી સર્વ પ્રકારની નિર્બલતા અને નિષ્ફળતા જણાય છે. કારણ કે એ અવસ્થાઓ વિચારની ઉત્તમ શક્તિયોને કાપનારી અને નાશ કરનારી છે જો તે અવસ્થાઓ ન હોત તો તે શક્તિયો પોતાના અભીષ્ટને બલ પૂર્વક પ્રાપ્ત કરી શકત, અને તેનું ઉપયોગી ઉત્તમ પરિણામ આવત.

कुमारी सरयुबाळा.

(લેખક—ગૌરીશંકર મોતીરામ ભટ્ટ. બી. એ.)

(અનુસધાન ગતાંકથી)

પ્રકરણ ૮ મું.

પુરોહિત—(મનમા) જો ભણ્યા હોઇએ તો આટીઓ ઘુટીઓ શુ કરવા કરવી પડે? અહી તો ભજ કડ્ડાર, ભજ કડ્ડાર કલ્યાણ નમો સ્તુતે વ્યાસ વિશાળ બુધ્ધે શુ વ્યાસની વિશાળ બુદ્ધિ. એનુ ટીપણું જોયુ હોય તો પાયસો હાથ વ્યાસ તો વ્યાસ હતા એ જ્યોતિષમાં કુશળ હતા અને પાડવોની જન્મોતરી, વર્ષફળ, જોતા એમાજ વિદ્યા ભરી મુકલી છે કેમકે ટીપણુ જોતા આવડે એટલે ભજકડ્ડાર, ભજકડ્ડાર, નમો સ્તુને વ્યાસ વિશાળ બુદ્ધે, વ્યાસની જ બુદ્ધિ પૈસો પડાવવામા વિશાળ હતી. યજમાન કહે મહારાજ, બે ઘડીમા વરકન્યાને પરણાવી દો. તો હું કહુ ભાઇ, તારી બે ઘડી તો મારી પા ઘડી હુ કયા નવરો બેઠો છું કે રાત્રે ઉજાગરો કરૂ તું પૈસા મૂકી દેને એટલે થયુ ! ભાઈ, બ્હેનનો હાથ ઝાલો કહેતા કયાં નથી આવડતું ? ભજકડ્ડાર ભજકડ્ડાર નમો સ્તુને વ્યાસ વિશાળ બુધ્ધે.

પોચો—અરે મહારાજ, વરકન્યાને હાથે મીંઢળ તો બાધ્યુ નથી ? કઇ કરીયામા ભુલ્યા કે શુ ?

પુરોહિત—અમે પરોત તે ભૂલતા હઇશું વળી ? હજી મીંઢળીયો તારો ઉગરો ત્યારે મીંઢળ બધાશેને ? તમે લોકો બહુજ ઉતાવળીયા બૈરા, ગાવા માંડો ઢોલી વગાડો તમારાં ઢોલ.

(સ્ત્રીઓ ગાય છે)—" ઢોલા ઢમકર્યા ને વરવહુના હાથ મળ્યા"—

પરોત ગયા. પરોઢ થયો જાન પણ બીજે દિવસે વિદાય થઇ લક્ષ્મી પોયાને ત્યા છે. પોયાને ત્યા લગ્ન હતુ તેમા લક્ષ્મીના દિવસો આનદમા ગયા. પોતે જોધપુરથી જે ઘોડેસવાર જોડે આવી હતી તેના ઉપર તે મોહિત થઇ હતી. પણ એ ઘોડેસવાર તો ક્યાંએ ગયો તેનો પત્તો ન હતો. હવે કયા જવુ ? ભાઇને કયા શોધવો એ ચિતામા તે બેઠી છે, એટલામા પાસેથી મરઘાના નીચે પ્રમાણે શબ્દો તેણે સાંભળ્યા—

મરઘો—ભોગ લાગ્યા છે મારા કે મને કુભારજા મલી. શાં શાં એનાં વખાણ કરૂ ? શા શા એના ગુણ ગાઉ ? શી એની મોટાઇ, શો એનો ઉમળકો ? ડગલે ને પગલે એની યાદિ મારા હૈયામા ભરી મૂકી છે. એના કામની ને એવા શબ્દોની પ્રસાદી કઇક ઓર જ છે. જુઓ —

કહો શા તે ફુવડના ગુણ ગાઉં ?
બોલે બોલે હુ તો વરાઇ જાઉ,
લોક થોક જુએ મારી ફજેતી,
હુ તો મનમા ને મનમા મુઝાઉ—કહો૦
પહોર દહાડે પડી ન ઉઠે,
ઉઠતા કરે કકામ,
ધીઓ ધીમ બાળકને ધુએ,
પતિને દે ત્રામ૦—કહો૦

ફુલી—કેમ શુ ચાલી રહ્યું છે ? જ્યા ને ત્યા બેઠા તે બેઠા ? આવા તે માણસ—

મરઘો—ગમે તેવા તોપણ તમારા ધણી.

ફુલી—ધણી એટલે શું ? ઘરનો ધણી, ઘરની વસ્તુઓનો ધણી, શુ તે સ્ત્રીઓનોય ધણી ? ત્યારે શુ ભાયડા આગળ બૈરાંનો તો એકડો જ કહાડી નાખ્યો ? શુ દુનીયામાં સ્ત્રી જાતિ નઠ્ઠી છે ? પતિની સેવામા હાજર રહેવુ, ઘર કામમા વૈતરૂ કરવુ, અને હરેક બાબતમા ચૂપ રહેવુ એ તે કોના ઘરની વાત ?

મરઘો—એ તો મરઘા પટેલના ઘરની વાત. અહિ તો બુધે જાર બાજરી ને બુધે નાર પાધરી.

ફુલી—ત્યારે બુધુ તો તમને જ વાપરતા આવડતું હશે ? શુ અમારાં હાથ કઇ ઘરેણે મુકયા હશે ?

મરઘો—ત્યારે તો અમે તમારી આગળ શાકભાજી ?

ફુલી—અરે શાકભાજી તો કહેવાય ? તમે અમારા પ્રાણનાથ છો. બધુ એ તો અમારા બૈરાના સ્વભાવ—ઘડીમા આમેય બોલાય 'ને ઘડીમા તેમેય બોલાય. પણ બોલીએ એથી શુ ?

મરઘો—ત્યારે અમને મીઠા વચન ન કહો. જુઓ અમારે ફરજ કેટલી ?

ફુલી—તે તમે કમાવ છો તે કઇ બૈરાં માટે ? મારા ઘરેણા'—

મરઘો—પેલા કકડીબાએ માર મારીને આટો તો કહાડી નાખ્યો, ને હજી તમારે ઘરેણા જોઇએ છે.

ફુલી—ત્યારે હું તો કુવામાં પડીશ.

મરઘો—અરે એમ તે થાય, મારા મરઘા ભાઈના પટરાણી.

ફુલી—મુવાં માબાપે મને અહિં ક્યાં નાખી ? ન મળે ઘરેણાં કે ન મળે સારા કપડાં. કહી કહીને તો જીભે કુચો વળ્યો પણ કશુએ લાવી આપે શેના ?

લક્ષ્મી—શાંત થાવ, શાંત થાવ. બ્હેન, મરઘા ભાઈ તો બધી ચીજો લાવી આપે તેવા છે.

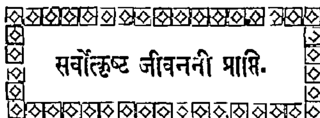
ફુલી—ત્યારે એ૦ કંઈ ફરીયાદ કરવાનું મને મન થાય છે ?

લક્ષ્મી—અરે બ્હેન, કંઈ પતિ ઉપર તે ફરિયાદ માંભળી છે ? પતિ એ તો પરમેશ્વર.

ફુલી—ત્યારે કંઈ પરમેશ્વરે એવું લખી આપ્યું છે કે પતિ ખોટું કામ ન કરે ? કેમ જાણ્યું પતિ માત્ર સારા જ હશે ?

લક્ષ્મી—એ તો આપણી ભાવના આપણી ભાવના સારી હોય તો ખોટું પણ સારૂં બની જાય છે,

મરઘો—(મનમાં) ઠીક આ લડાઈ ઓરાડી દીધી લક્ષ્મીને માથે. આપણે બંદા થયા છુટા લાવો એકાંત બેસીને વિચાર કરીએ કે પરિશ્રમ બડા કે પ્રારબ્ધ ? ખેતીના ધંધામાં પડ્યા ત્યારથી ભિક્ષુક થયા. પાકે તો શેનું ઉલટા સરકારના માણસો પજવીને પેશ કરે છે, પ્રભુ આ જીવનમાંથી મુક્ત કરે તો સારૂં, ચાર રૂપીઆની હવાલદારી મુકીને હળના અછોડા પકડવા કોણ આપણા જેવું નવરૂં હોય ? અધુરામાં પૂરો ઘરમાં કકાસ, પ્રભુ તોબાહ, પ્રભુ તોબાહ.

(લેખક—મી. મણિલાલ ન. દોશી બી. એ.)

આ વાતતો સદા સ્મરણમાં રાખવી ઘટે છે કે મનુષ્ય જીવનમાં નિષ્ફળ નીવડયો, તે સર્વ રીતે નિષ્ફળ નીવડયો સમજવો. જીવનની નિષ્ફળતા તેજ ખરી નિષ્ફળતા છે, કોઈ નજીવી બાબતમાં આપણે વિજય પણ મેળવીએ, અને તે વિજય બહુ આકર્ષક હોય તોપણ જો જીવનમાં નિષ્ફળ નીવડયા તો તે વિજય પણ નકામો છે જે મનુષ્ય સંકુચિત જીવન ગાળે છે, અને પોતાના અંગત સ્વાર્થમાંજ મગ્ન રહ્યા કરે છે, તે જીવનની નિષ્ફળતાના માર્ગપર ગયો છે

કોઈ પણ સુજ્ઞ મનુષ્ય ક્ષણિક અથવા દેખીતા લાભ સારૂ પોતાના ઉજ્જવલ ભવિષ્યનો ભોગ આપે નહિ. વક્રમાર્ગ, અપ્રમાણિક રસ્તો, અથવા અશુભ કાર્ય પોતાનો ભાવ ભજવ્યા વિના રહેતાજ નથી. છેવટે તો પ્રમાણિક જીવનજ વ્યાપારમાં, મિત્રતામાં, રાજકીય બાબતમાં અને જીવનના દરેક પ્રસંગમાં વિશેષ લાભદાયી થાય છે

અમુક મનુષ્ય વ્યાપારમાં પ્રમાણિક અને સત્યવાદી છે એવી જે શાખ મેળવવી તેની કિંમત કાંઈ ઓછી નથી ઘણીવાર એમ બને છે કે લાખો રૂપીઆની મુડી કરતા તેની

શાંખ તેને વિશેષ હિતકર થઇ પડે છે. જે વ્યાપારીએ કોઈ પણ સમય દગો દેઇ બીજાને છેતર્યા હોય, તેને આગળ જતા જણાય છે કે આ દગાની કિંમત તેને બહુજ ભારે આપવી પડે છે.

ઘણીવાર રાજકીય પુરૂષો પોતાનો હેતુ પાર પાડવાને અયોગ્ય સાધનોનો આશ્રય લે છે, પણ તેમને આગળ જતાં જણાય છે કે આ અપ્રમાણિક સાધનોથી તેમણે પોતાનોજ વિકાસ અટકાવ્યો છે. રાજકીય નેતા થવા ઇચ્છનાર યુવક અમુક વ્યક્તિઓના વમળમા નહિ ખેંચાતા લોકોના હિતને પોતાનુ લક્ષ ગણે છે, જે આવેશમા નહિ દોરાતા દેશના ખરા રાજકીય કલ્યાણને પોતાનુ ધ્યેય કરી પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે આખરે દેશનું હિત સાધે છે, અને સાથે પોતાનું પણ હિત સાધી કીર્તિના શિખરે પહોચે છે

જીવન યુદ્ધમા જય મેળવવા માટે અમુક ચોક્કસ યોજના હોવી જોઇએ, અને તે યોજના અમલમા મુકવી ને જોઇતી સાધન સામગ્રી પણ આવશ્યક છે. કાર્યનો આરંભ કરવાને જે યોજનાની સવિસ્તર વિગત તથા તે સામગ્રીની બધી વિગતનું જ્ઞાન શરૂઆતથી હોવુજ જોઇએ, એમ જરૂરનું નથી. જો આપણે ખરા ઉત્સાહી અને જીગરથી કાર્ય કરતારા હોઇએ તો આ વિગતો તો આગળ જતા મળી રહે છે

યુવાવસ્થા, મધ્યમાવસ્થા અને ઉત્તરાવસ્થા—આ ત્રણે પ્રસંગમાં દરેક મનુષ્યને અમુક કર્તવ્યો, અમુક જોખમદારીઓ અને અમુક આનંદના પ્રસંગો હોય છે. જે યુવક પોતાના સમયનો, શક્તિનો અને ધનનો વ્યય સામાન્ય કેળવણી મેળવવામા, અને પોતાના ખાતાને લગતી ખાસ કેળવણી મેળવવા પાછળ કરે છે, તે આખરે વિજયી થાય છે એમા સંદેહ નથી

ઘણીવાર એવુ બને છે કે મધ્યમ અવસ્થામાં જીવો પોતાના વ્યાપારની પ્રવૃત્તિમાં એટલા બધા ગરક થઇ જાય છે કે તેઓના જીવનમાંથી માનસિક વ્યાપાર અને કલ્પના શક્તિ સર્વથા નાશ પામવા લાગે છે વ્યાપારની ધમાલમા પુસ્તકો પ્રત્યેની રૂચિ જતી રહે છે, અને સાહિત્ય પ્રત્યે તેઓ તદન બેદરકાર રહે છે, મેકોલેએ લખ્યુ છે કે —

"જો મને કોઈ મહાન રાજા બનાવે અને તેની સાથે મહેલોમા તથા બગીચામા રહેવાનુ હોય, સારા ભોજનો અને ગાડીઓ તથા સુંદર વસ્ત્રો હોય, પણ તે સાથે એવી શરત કરે કે મારે પુસ્તકો ન વાચવા તો હુ તો રાજા થવાને બદલે મારી નાની ઝુંપડીમા રહી પુસ્તકો વાચવાનુ વધારે પસંદ કરૂં."

આ મધ્યમ અવસ્થામાં પોતાની જાતને સંભાળી રાખવાની મોટી ફરજ ઉભી થાય છે પોતાની તદુરસ્તી બરાબર સાચવવી અને બનાવવી એ દરેક મનુષ્યનો આનંદ અને કર્તવ્ય હોવુ જોઇએ. મનુષ્ય ઘરની વ્યાપારની તથા બીજી અનેક પ્રવૃત્તિઓમા એવો ગુંથાઇ જાય છે કે તે શરીરની દરકાર રાખતો નથી, યુવાવસ્થાની પ્રવૃત્તિઓ, ટેવો અને વિચાર શ્રેણીઓ ઉપર મધ્યમાવસ્થાની સ્થિતિનો આધાર છે, તેમ મધ્યમ અવસ્થામા કરેલી પ્રવૃત્તિઓ, પાડેલી ટેવો અને કરેલા વિચારોપર ઉત્તરાવસ્થાનો આધાર છે.

જે મનુષ્યો મધ્યમ અવસ્થામાં ઉત્તમ વિચારનાં બીજ રોપે છે, અને યુવકોની પ્રવૃત્તિઓમાં અને આસપાસના મનુષ્યોના કલ્યાણમા રસભર્યો ભાગ લે છે, તે મનુષ્યો વૃદ્ધ-અવસ્થામા પણ યુવકને છાજતો ઉત્સાહ અને આનંદ રાખી શકે છે, અને વૃદ્ધાવસ્થાથી નહિ ડરતાં તેને પણ જીવનના એક આવકારદાયક પગલા તરીકે ગણે છે

આપણે અનુભવી આગળ વધીએ છીએ, તો વૃદ્ધ મનુષ્યો વિશેષ અનુભવી હોવાથી વિશેષ આગળ વધેલા હોવા જોઇએ જે મનુષ્યે યુવાવસ્થા તથા મધ્યમ અવસ્થા સારી રીતે ગાળી હશે, તે વૃદ્ધ અવસ્થામા પણ સગૃહીત અનુભવો અને જ્ઞાનથી આનંદમા રહી શકશે. રૉબર્ટ બ્રાઉનીંગ લખે છે કે —

" મારી સાથે વયમા વધો. જીવનનો છેલ્લો ભાગ જેને વાસ્તે પ્રથમ ભાગ બનાવવામા આવ્યો હતો—ને સર્વોત્તમ ભાગ હજી આવવાનો છે. આપણુ ભવિષ્ય પ્રભુના હાથમાં છે તેણે કહ્યુ છે કે, 'મે તો આખી યોજના રચી છે યુવાવસ્થામાં જીવનનો અર્ધો ભાગ પ્રકટ થાય છે " પ્રભુપર વિશ્વાસ રાખો, સર્વ જુઓ, અને જરા પણ ગભરાતા ના "

ઘણા લોકોની સ્થિતિ બ્રુક હરફોર્ડના જણાવ્યા પ્રમાણે નીચે પ્રમાણે છે, તેઓ ઘોડાના પુચ્છ તરફ મુખ રાખી ઘોડાપર બેસે છે. તેઓ નિરતર ભૂતકાળ તરફજ દૃષ્ટિ રાખે છે.

તેઓને ભૂતકાળજ પ્રિય લાગે છે તેઓ ભૂતકાળની ખામીઓ અને નિર્બળતાઓનોજ વિચાર કરી વર્તમાનનુ સુખ ભોગવી શકતા નથી.

જીવન કેવળ ગુનાઓનો ક્યારો નથી. જીવના પ્રશ્નો દરેકને ઉકેલવાના હોય છે ઘણાઓને ગુજરાન મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરવાનો હોય છે કેટલાક પૈસા હોય તો તેનો કેવી રીતે સદ્વ્યય કરવો. તે પ્રશ્ન વિચારવાનો હોય છે કેટલીક બાબતમા વ્હેમ પડે, કેટલાક પ્રસગમાં દુ:ખ પણ થાય, કોઇ સ્વજનનુ મરણ પણ થાય, પણ જેઓ જીવનની સત્યતા ઉપર પોતાની વિચારશ્રેણી બાંધે છે, તેઓ આ બધા બનાવોને જ્ઞાન, શક્તિ અને પ્રેમ ખીલવવાના પ્રસંગરૂપ માને છે હેન્રી ડ્રમન્ડ લખે છે કે જીવન એ તહેવારનો દિવસ નથી, પણ સયમ અને વ્યવસ્થા ખીલવવાનું સાધન છે પ્રભુએ આપણને આ સંસારની પાઠશાળામા મૂક્યા છે આ વાતનું વિસ્મરણ થવાથી જીવનનો કોયડો ગુચવાય છે." નિશાળ ચાલતી હોય ત્યારે પણ આપણે આનંદ લઇ શકીએ. દરેક પ્રસગે કામ તો કરવાનુ જ હોય. રસ્કીન લખે છે કે —

"Pleasure comes though toil and not by self-indulgence and indolence, When one gets to love wor., his life is a happy one "

" વિષય સેવન અથવા આલસ્યથી સુખ મળી શકતુ નથી, પણ જ્યારે 'કાર્યને કાર્ય' પ્રત્યે પ્રીતિ જાગે છે, ત્યારે તેનું જીવન સુખમય બને છે."

સુખ સ્વાભાવિક છે, અને જ્યા સત્ય-નિષ્ઠા હોય, ત્યા તે ચોક્કસ હોવુ જ જોઇએ. વિશ્વના અને આપણા સ્વભાવના નિયમોને અનુકૂળ થઇ યોગ્ય જીવન ગાળવુ એ જ સત્યનિષ્ઠા છે, જો આ નિયમો જાણવાને અને તે પ્રમાણે વર્તવાને આપણે મધ્યમસરનો પ્રયત્ન કરતા રહીશું, તો આપણું જીવન મોટે ભાગે સુખમય જ થશે.

ત્યારે તો આપણે આપણા જીવનમાં સુખનાજ પરમાણુઓને દાખલ કરીશુ જેમ આપણે આપણા શરીરમા ચિંતા, ભય, અસતોષ અને અશુભ દૃષ્ટિના પરમાણુઓ દાખલ કરી શકીએ, તેવીજ રીતે અને તેટલીજ સ્હેલાઇથી આ સુખના પરમાણુઓને આપણા હૃદયમા સ્થાન આપી શકીએ આપણે હવે ને દુ:ખમય ચીજોનો વિચાર કરવો તજી દઇશુ. જો ભય, ચિંતા અસતોષ કે અશુભ દૃષ્ટિનો વિચાર કરીશુ તો આપણી વિચારશક્તિ મંદ પડી જશે, અને આપણો સર્વ કરવાનો ઉત્સાહ પણ ધીમો થઇ જશે માટે તેમાં જ્યા

પણ લાભ નથી આપણે તો વિજેતાની દૃષ્ટિ રાખાવુ આપણી આસપાસની અનેક ચીજોમા સુખ અને આનંદ રહેલાં છે. હવે તેનો લાભ લેવાને બદલે, વચમા આવતી અડચણનો વિચાર કરી શા માટે દુ:ખી થવુ ? જો આપણે સીધા માર્ગપર ચડીએ, અને તે માર્ગપર ચાલવાનુ જારી રાખીએ, તો આપણી આસપાસ સુખનાં અનેક સાધનો પડ્યા છે. જે મનુષ્ય નિરાશાથી સુઇ જાય છે, તેજ નિષ્ફળ નીવડે છે, માટે દરેક સંયોગમાં એક વીરને છાજે તેવી વૃત્તિ રાખી તેમાંથી શીખવા યોગ્ય શીખવુ.

દરરોજ પ્રાત:કાળે સુખી થવાના નિશ્ચય સાથે જાગ્રત થાઓ. કોઈ પણ ગમગીનીનો કે અશાંતિનો વિચાર આવે, ત્યારે હિમ્મતથી તેની સામે થાઓ, અને તમારો પ્રાત:કાળનો નિશ્ચય સંભારો. આવી વૃત્તિ રાખવાથી દુ:ખમાથી ડંખ મારવાની શક્તિ ચાલી જશે

જે સંયોગો આપણાથી દૂર કરી ન શકાય, તે કાંતો આનંદપૂર્વક સ્વીકારો, અથવા તેને ભૂલી જતા શીખો. બડબડવાથી અને નિસાસા નાખવાથી કાંઇ લાભ નથી. પ્રભુના હાથથી મળેલા સુખના અનુકૂળ સાધનો સ્વીકારવાને જેટલા આતુરત છો તેટલાજ દુ:ખના પ્રતિકૂળ પ્રસંગોને પણ સ્વીકારવા આતુર બનો

કેટલાકને એમ લાગે છે કે આ સ્થિતિ કરતાં બીજી સ્થિતિમાં હું વધારે સુખી થઇશ. પણ તેમ માનવુ તે મોટી ભૂલ છે

તે છતાં કેટલાક ફેરફારની તો આપણને જરૂર છે, આપણી દરરોજની ફરજોમાંથી થોડા સમયને સારૂ આપણે અલગ થવુ જોઇએ કે જેથી આપણને નવા જીવનનો અનુભવ થાય, અને જુની વસ્તુઓ આપણે નવા સ્વરૂપમા દેખાવા લાગે, આપણા દરરોજના મિત્રો, દરરોજના સોબતીઓ અને કુટુંબના મનુષ્યોથી પણ થોડા સમય સારૂ આપણે અલગ થવું જોઇએ. તે આપણા તેમજ તેમના બંનેના લાભ માટે થાય છે આ ફેરફારથી આપણે તેમને સારા રૂપમાં ઓળખતાં શીખીએ છીએ, અને તેઓ આપણને સારા રૂપમાં ઓળખતા શીખે છે, આપણા મગજમાંથી કેટલાક પ્રથમથી બાંધેલા વિચારો દૂર થાય છે.

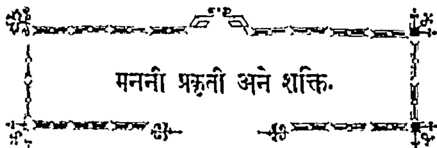
પ્રસંગોપાત કરેલી ટુંકી મુસાફરીથી ઉપર જણાવેલા લાભ થાય છે, પણ તે વાસ્તે આપણે આપણા સાથે સુખની ભાવના લઇ જવી જોઇએ. જો આપણા હૃદયમા સુખની ભાવના નહિ હોય તો આપણે ગમે તેટલા દૂર ભમીએ તો પણ સુખ આપણને મળી શકશે નહિ લોવેલ લખે છે કે, “ આપણે આપણી અંદર કેવા પ્રકારની દુનિયાને લઇ જઇએ છીએ, તેના પર આપણા સુખ દુ:ખનો આધાર છે, અને બહારની દુનિયાની સુંદરતા, શોભા અને કીમતનો આધાર આ આંતરની દુનિયા પર છે.”

જીવન આપણે ગુંચવાડાભર્યું બનાવીએ તો બને, બાકી તે એટલું ગુંચવાડાભર્યું નથી. આપણી અંદર શ્રદ્ધા અને ધૈર્યની જરૂર છે ગભરાવાની જરૂર નથી, કોઇપણ મનુષ્ય પોતાનો ભારે બોજો રાત પડતા સુધી ઉચકી શકે, કોઇપણ મનુષ્ય એક દિવસ માટે ગમે તેવુ સખ્ત કામ કરી શકે કોઇ પણ મનુષ્ય સૂર્યાસ્ત સુધી માધુર્યથી, ધીરજથી, પ્રેમથી અને પવિત્રતાથી રહી શકે—અને જીવનનો આજ અર્થ છે, દરરોજ સવારે નવુ ચૈતન્ય પ્રકટે છે.

આપણે આજની અડચણોનો કેવી રીતે ઉકેલ લાવીએ છીએ અને આપણાં કર્તવ્યો બજાવીએ છીએ—તેજ વિચારવાનું છે. આવતી કાલનો વિચાર આવતી કાલ કરી લેશે.

આ રીતે જીવન ગાળનારને સહાયકારક ઘણાં પ્રસંગો મળી આવશે, અને જ્યારે આ

સ્થુલ દેહ તજવાનો સમય આવશે, ત્યારે પણ આપણે તૈયાર હોઇશું, આપણે મરણથી ડર પામીશું નહિ, કારણ કે પવિત્ર અને અંતઃકરણ પ્રમાણે જીવન ગાળનારને અહીં પણ ભય હોતો નથી, તેમ મરણ પછી પણ ભય રહેતો નથી. તેણે સર્વોત્તમ તત્ત્વનો અનુભવ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે તેણે જીવનની અમરતા અનુભવી છે, આવી અમરતાનો અભાવ પામનાર મનુષ્ય સર્વ પ્રસંગોમાં અને સર્વ સમયે સુખ અને શાંતિ અનુભવે છે.

મનની પ્રકૃતી અને શક્તિ.

(લેખક K C Mehta)

મન જીવનનો વ્યવસ્થાપક છે અર્થાત્ જીવનનો પુરો સુકાન છે (સારો યા ખરાબ) મનના હાથમા છે. તેના પર જ જીવનની બધી દશાઓ ટકેલી છે. તે વૃત્તિઓને કરનાર ધરનાર તથા પોતાના પરીણામોને મદદ કરવાવાળું છે. તેમાં પ્રમાતમક અને સત્તાત્મક બે શકિતઓ છે

(૨) મન ભાગ્યને રચવાવાળું છે, વિચાર તેનું સુતર છે, સારા અને ખરાબ કર્મ તાના અને બાના છે અને જીવન તાંતણાપર કરેલી વણાવટ ચદીર છે. મનસ્વચરીત વસ્ત્રોને ધારણ કરે છે.

(૩) મનુષ્ય વિચારશીલ જીવ હોવાના કારણથી મનની તમામ શકિતઓ રાખે છે અને તેની અભીપ્સી અસીમ છે તે અનુભવદ્વારા શીખે છે પરન્તુ તેને જાતે પોતાને ઘણી બધી વાતોથી બાધી રાખ્યો છે, અને જે પ્રકારે તે પોતાને બાધી શકે છે તેવીજ રીતે પોતાને જ્યારે ઇચ્છે ત્યારે છોડાવી પણ શકે છે. તે પોતાની ઇચ્છાનુસાર કતથીન યા નિરોગ, નિન્દ્ય યા ઉચ્ચ બની શકે છે, તે વારંવાર અભ્યાસથી ટેવો મજબુત કરી શકે છે, તે પોતાને બ્રમમાં નાખી શકે છે, એટલે સુંધી કે સત્યતા લેશ માત્ર પણ ન રહે અને તે એક એક કરીને બ્રમોને નિર્મુલ કરીને ફરીથી પુર્ણરૂપે સત્યતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેની સંભાવનાઓ અપરીમીત છે તેને પુર્ણ સ્વતંત્રતા છે. તે પોતાનો મનનો એકલો રાજા છે.

(૪) તેને પોતાની સ્થીતી બનાવવી તથા પોતાના રહેવાના માટે દશાઓને ચાળવી યા વીણવી મનુષ્યનો સ્વભાવ છે તેમા કોઇ સ્થીતીને બદલવાની અને કોઇ દશાને છોડી દેવાની પણ શકિત છે અને તે અદતીશ એક એક કરીને દશાઓનું જ્ઞાન સંગીત કરતો રહે છે

(૫) આંતરીક વિચાર શરીર અને જીવનને બનાવે છે અર્થાત્ વિચાર પર જ શરીર અને જીવન પુર્ણ રીતે ટકેલા છે. અને મનુષ્ય તેમા પોતાની વિચારશકિતઓ અને પ્રયત્નોદ્વારા સંશોધન અને પરીવર્તન કરી શકે છે તેની બેડી અને પાપના બંધન સ્વતંનમાંત હોય છે અને પોતાનાજદ્વારા નષ્ટ કરી શકાય છે, તે મનના સિવાય બીજે કશાંય નથી હોતા

મનજ તેનું નિવાસસ્થાન છે અને યદ્યાપિ પ્રત્યક્ષમાં તેમનો સંબંધ બહારના પદાર્થો હો છે, તથાપી ખરી રીતે જોતા તેમ નથી બાહરનો રંગ અંદરના રંગની માફક હોય છે. અને અંદરના રંગબીજ તેને જીવન ધન મળે છે, આનું ઉલટુ નથી થતું. શ્રાન્ત કોઇ બહારના પદાર્થથી પેદા નથી થતી, પરંતુ પદાર્થને પ્રાપ્ત કરવાની માનસીક ઇચ્છાથી ઉત્પન્ન થાય છે એજ પ્રકારે દુ:ખ અને શોકની ઉત્પત્તી બહારની વસ્તુઓ ને જીવન ઘટનાઓથી નથી થતી, પરન્તુ તે પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરવાની માનસીક ઇચ્છાથી ઉતપન્ન થાય છે વસ્તુઓને ઘટનાઓની તરફ મનની પ્રવૃત્તિનો નિગ્રહ કરવાના કારણથી થાય છે. તે મન જે પવિત્રતાદ્વારા શીગીન અને જ્ઞાનદ્વારા થાય છે, તે લાલચો અને ઇચ્છાઓને જેમના દુ:ખથી અટુટ સાથે છે—પોતાથી દુર રાખે છે, અને તેટલા માટેજ તે જ્ઞાન અને શક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે

(૬) બીજાઓને ખરાબ સમજીને તેમને તીરસ્કારની દ્રષ્ટિએ જોવાથી અને બહારની દશાઓને અનિષ્ટકારક માનીને તેમને ખરાબ બનાવવાથી સંસારનો કલેશ અને વ્યાકુલતા વધે છે, ઘટતા નથી, બહારનો રંગ અંદરના રંગની કેવળ પ્રતીચ્છાયા અને પ્રભાવ છે અને જ્યારે હૃદય પુનીત અર્થાત શુદ્ધ થાય છે, ત્યારે બહારની બધી વાતો શુદ્ધ થઇ જાયછે

(૭) સમસ્ત ઉન્નતી અને જાગૃતીનો ક્રમ અંદરથી બહારની તરફ, આ સર્વવ્યાપક નિયમ છે, સમસ્ત વૃદ્ધિ અને વિકાસ અંદરથી થાય છે સમસ્ત સંયોજન અને વિયોજનનુ અંદરથી જ થવુ ઉચીત છે. તે મનુષ્ય, જે બીજાઓથી વ્યર્થ લડતો નથી કરતો અને પોતાની શક્તિઓનો પોતાના મનને બદલવા અને પુનર્જીવન કરવામા તથા ઉન્નતી આપવામાં લગાડે છે, પોતાની શક્તિઓને અને પોતાને સુરક્ષીત રાખે છે. અને, આ પ્રકારે પોતાના ચિત્તને સામંજસ્ય આપીને, તે બીજાને પણ ઉદારતા અને સહિષ્ણુતાથી પોતાની જ અવસ્થામા લઇ આવે છે, કારણ કે બીજાઓના અંગીકારી અને પ્રપ્રદર્શક બની ભેળવવાથી શાતી અને ચૈતન્યના પ્રાપ્ત નથી થતી પરંતુ પોતાના પર પૂર્ણ સંયમ રાખવાથી અને નીતિના માર્ગ પર દ્રઢતાપૂર્વક અગ્રસર થવાથી.

(૮) મનુષ્યના જીવનનો સ્રોત તેનુ હૃદય, તેનુ મન છે. તેને પોતાનુ મન પોતાના વિચારો અને કાર્યોથી તૈયાર કર્યુ છે, તેને નવીન વિચારોદ્વારા, ફેર અદલબદલ કરવાનો તેને અંગીકાર છે. એ કેવી રીતે થઇ શકે છે—તેનાપર હવે અમે વિચાર કરીશુ

ટેવ કેવી રીતે પડે છે.

(૧) જ્યારે કોઇ ભાવ ચિત્તમાં ઠરી જાય છે અને તે વારંવાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક નવી ટેવ બની જાય છે, ઉદાસીનતા અને આનંદ, ક્રોધ અને શાન્તી, લોભ અને ઉદારતા એટલે સમસ્ત માનસીક વૃતીઓ—પોતાની ઇચ્છાથી ગ્રહણ કરેલી ટેવો છે. જે વિચાર વારવાર મનમા આવ્યા કરે છે, તે આખરે દ્રઢ ટેવનુ રૂપ ધારણ કરી લે છે, અને આજ ટેવો જીવનના સ્રોત્ર છે. જીવનની ઉત્પત્તી આનાથીજ છે.

(૨) પોતાના અનુભવોની પુનરાવૃત્તિદ્વારા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લેવું મનનો સ્વભાવ છે.

આરંભમાં જે વિચારને ગ્રહણ કરવો અને તેનાપર સ્થીર રહેવું ઘણું કઠણ હોય છે, આખરે તેજ વિચાર મનમા વારંવાર થવાથી પ્રાકૃતીક તથા સ્વભાવીક વૃત્તિ થઇ જાય છે જેમ જ્યારે કોઇ પુરૂ કોઇ વેપાર શીખવો આરંભ કરે છે ત્યારે તે પોતાના ઓજારોને કામમાં લેવાં તો દુર રહ્યા તેમને સારી રીતે ચલાવી પણ નથી શકતો, પરંતુ કેટલોક વખત વીસા બાદ પોતાનાજ ધૈર્ય અને અભ્યાસથી ઓજારોની સાથે પુર્ણ સહેલાઇ તથા ચતુરાઇથી કામ લે છે, જે પ્રમાણે કોઇ વૃત્તિને મનમા સ્થાપીત કરવાના માટે ચાહે પ્રથમ કેટલી પણ મુશ્કેલી યા અસંભવીતા પ્રતીત થાય પણ અધ્યવસાય અને અભ્યાસથી તે દૃઢ થાય છે, અને આખરે ચરીત્રનું સ્વભાવીક અને સહેજ અંગ બની જાય છે.

(૩) મનમા પોતાની ટેવો અને વૃત્તિયોને બતાવવાની તથા બદલવાની જે શક્તિ છે તેજ મનુષ્યને ઇન્દ્રીયોના વશથી મુક્ત કરી પુર્ણ સ્વતંત્રતાનો રસ્તો દેખાડે છે, કારણ કે મનુષ્યમાં જેમ ખરાબ લત પકડવાની મમતા છે તેમજ સારાં લક્ષણ શીખવવાની પણ છે

હવે એક વાત અમારી સન્મુખ ઉપસ્થીત થાય છે, જેનુ સમજવુ ઉચીત છે અને જેનાપર અમારો ખુબ વિચાર કરવો આવશ્યક છે.

(૪) સાધારણ રીતે એમ કહેવાય છે કે ભલાઇ કરવા કરતા બુરાઇ કરવી અને પુણ્ય કરવા કરતાં પાપ કરવુ સહેલુ છે. આ વાત સર્વમાન્ય છે લોક આજે એક સ્વયસીદ્ધ વાત માને છે. ગૌતમ બુદ્ધ જેવા એક પુરૂષે પણ કહ્યુ છે—"ખરાબ અને નુકશાનકારક કાર્ય કરવા સહેલા છે, પરંતુ ફાયદાકારક અને ઉત્તમ ઘણાં મુશ્કેલ છે." સાધારણ લોકપર તો આ વાત ઘટીત થાય છે પણ ખરી રીતે જોતાં આ એક ક્ષણ સ્થાયી અનુભવવાળી છે, માનવી વિકાસનુ એક ચલ અંગ માત્ર છે. આ પદાર્થનો કોઇ અવિચલ ગુણ નથી અનાદી સત્યતાનો આમા કઇ સ્વભાવ છે.

(૫) માનવ વર્ગની ભલાઇ કરવા કરતાં બુરાઇ કરવી સહેજ થાય છે, કારણ કે મનુષ્યોમાં અજ્ઞાન રહેલું છે. તે વસ્તુઓની સાચી પ્રકૃતી અને જીવનના સાર અને અર્થથી અજાણ્યાં છે જ્યારે બાળક લખવુ વાચવુ શરૂ કરે છે ત્યારે તેને માટે કલમને અનુચીત રીતે પકડવી અને વર્ણોને ખોટા લખવા સહેલુ છે, પરન્તુ કલમને બરાબર પકડવું અને સારી રીતે લખવુ ઘણું મુશ્કેલ છે. આનુ કારણ એજ છે કે તે લેખનકળાને નથી જાણતો પણ તે પોતાના નિરંતર ઉદ્યોગ અને અભ્યાસથી પોતાના આ અજ્ઞાનને ભુસાડીને, આખરે ખરાબ લખવુ શીખી જાય છે અને પછી તેને માટે ખોટુ કાર્ય કરવુ મુશ્કેલ અને સાથે ને સાથે સર્વથા વ્યર્થ થઈ જાય છે. મન અને જીવનની પણ આજ દશા છે તેમનાપર પણ આ વાત ઘટીત થાય છે એમાં કોઈ શક નથી કે મનમાં આ સાધ્ય વિચાર લાવવા અને સારા કામ કરવાની ટેવ નાખવાના માટે ઘણા અભ્યાસ અને નિરંતર ઉદ્યોગ આવશ્યકતા છે, પરંતુ, આખરે, એક સમય એવો આવશે ત્યારે સારા કાર્ય અને વિચાર કરવા સ્વભાવીક અને સરલ થઇ જશે અને ખરાબ કામ કરવા કઠણ અને સર્વથા અનાવશ્યક.

(૬) જેમ કારીગર પોતાના અભ્યાસથી, થોડા દિવસોમા, પોતાના વ્યવસાયમાં ચતુર થઇ જાય છે, તેમજ મનુષ્ય પણ પોતાના અભ્યાસથી સુજનતામા પ્રવિણ બની શકે છે આ કાર્ય કરવુ કઇ કઠણ નથી. કેવળ તેને પોતાના વિચારોને નવીન અને ઉત્તમ બનાવવાની જરૂર છે, કારણ કે જે પુરૂષને માટે સારા વિચાર મનમા લાવવા સુગમ અને સ્વભાવીક

થઈ જાય અને ખરાબ વિચાર અને કામ કડવુ દેખાય, તો નિસંદેહ તેને બધાથી ઉચ્ચ ધર્મ અને પુનીત આત્મીક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લીધુ છે

(૭) લોકોને પાપ કરવુ સરલ અને સ્વભાવીક છે, કારણુ કે તેઓએ કોઇ ખરાબ કાર્ય વારવાર કરીને જ્ઞાનહીન વિચારોની ટેવ પ્રાપ્ત કરી લીધી છે. અવસર મળવા પર ચોરને માટે ચોરી કરતાં અટકી જવુ ઘણું કઠણુ છે. કારણુ કે આટલા દિવસો સુધી તેના માનસીક ભાવો લોભ અને લાલચથી પરીપુર્ણ હતા. પરન્તુ ઇજતદાર પુરૂષને માટે જેને અત્યાર સુધી ખરા અને સત્ય વિચારોમા પોતાનું જીવન વ્યતીત કર્યું હોય અને એથી જેને ચોરીની ક્ષુદ્રતા, મુર્ખતા અને નિષ્ફળતાનું એટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ ગયુ હોય કે તેના હૃદયમાં ચોરી કરવાનુ ધ્યાન પણુ ન થતુ હોય આ કાર્ય કઇ કઠણુ નથી. ચોરી કરવી ઘણું મોટુ પાપ છે અને મે એનો પ્રયોગ એટલા માટે કર્યો છે કે આપને સ્પષ્ટ માલુમ થઇ જાય કે ટેવનો કેટલો મોટા પ્રભાવ હોય છે અને તે કેવી રીતે પડે છે. પરન્તુ સમસ્ત પાપ અને પુણ્યનો પાયો આવી રીતે જ ન ખાય છે હજારો મનુષ્યોને માટે ક્રોધ અને અધીરતા સ્વાભાવીક અને સરળ છે, કારણુ કે તેઓ એવા વિચારો અને કાર્યોને મનમા વારવાર સ્થાન આપે છે અને ફરી ફરીને તે કરવાથી આ ટેવ વધારે દ્રઢ અને સ્થાયી થઇ જાય છે એજ પ્રમાણે શાંતી અને ધૈર્યવાળા વિચારો મનમા લાવીને ફરીથી તેને નિરંતર મનમા ફેરવવાથી અને તેમા પ્રવૃત્તી થઇ જવાથી તેવોજ સ્વભાવ થઇ જાય છે. આ પ્રકારે શાંત રહેવાની અને ધૈર્ય રાખવાની ટેવ પડી જશે અને ક્રોધ અને અધીરતા હમેશને માટે વિદાય થઇ જશે આવી રીતે બધા ખોટા વિચારોને મનમાંથી કાઢી શકાય છે, અશુભ કર્મમાથી છુટકારો મળી શકે છે અને પ્રાપ્તપર વિજય પ્રાપ્ત થઇ શકે છે.

કાર્ય અને જ્ઞાન.

(૧) જીવનમા મનજ સર્વ કંઈ છે અને તે એવી ટેવોના સમુહ છે જેને મનુષ્ય ધીરે ધીરે યત્નપુર્વક પોતાની ઇચ્છાનુસાર સુધારી શકે છે, એટલે જેના પર પોતાનો પુર્ણ પ્રભાવ અને અધીકાર જમાવી શકે છે આ વાત જેવી મનુષ્યના હૃદયમા બેસી ગઇ કે તેના સ્વતન્ત્રતાના દ્વારની કુચી મળી ગઇ.

(૨) પરંતુ જીવનની વિપદોથી (જે માનસીક વિકાર છે) છુટકારો પ્રાપ્ત કરવાના માટે અંદરથી ધીરે ધીરે ઉન્નતિની જરૂરત છે, આ કાર્ય કઇ એવુ તો છે જ નહી કે જે બહારથી એકદમ કરી લેવામાં આવે, અરતુ દર કલાક અને દર દીવસે મનમા નિર્દોષ વિચાર લાવવાની અને એવી અવસ્થાઓમા, જેમા ભુલ અને લોભની સમાનતા ન હોય, યોગ્ય અને શાંતીપ્રદ ભાવ ધારણુ કરવાની ટેવ નાખવી જોઇએ. જે પ્રકારે ધીર શીલ્પકાર પત્થરના એક કકડાને ઘણા અભ્યાસની સાથે કાપ કુપ કરીને ઠીક કરે છે, ત્યાં સુધી પોતાના પવિત્ર આદર્શને સિદ્ધ ન કરી લે ત્યાં સુધી નિષ્કલંક જીવન વ્યતીત કરવા ઇચ્છનારા મનુષ્યે-પોતાના મનના અનગઢ વિચારોને ઠીક કરવા જોઇએ.

(૩) આ પ્રકારે શ્રેષ્ટ મનોરથો રાખીને મનુષ્યે સર્વથી ઉચ્ચ અને સરલની સરણીયોથી શરૂઆત કરવી અને પછી ધીરે ધીરે ઉચ્ચ અને કઠણુ શ્રેણીઓ પર ચઢવું આવશ્યક છે આ પ્રકારની વૃદ્ધિ, વિકાસ અને ઉન્નતીનો આ નિયમ જીવનના પ્રત્યેક વિભાગમાં અને પ્રત્યેક માનવી-ઘટના પર ઘટીત થાય છે અને જયા આનુ ઉલંઘન થાય છે ત્યાં પુરી અ-સફળતા થાય છે. વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવામા, કોઈ વ્યાપાર શીખવામા અથવા કોઈ વ્યવસાય કર-

વામા બધા લોક આ નિયમને પુર્ણરૂપે અંગીકાર અને પાલન કરે છે, પરતુ પુણ્ય કમાવાનાં, સત્યતાની જીજ્ઞાસામા અને જીવનના યોગ્ય આચરણ અને જ્ઞાન પર ચાલવામા લગભગ બધા મનુષ્ય આનું ઉલ્લંઘન કરે છે એટલા માટે ધર્મ, સત્ય, અને નિષ્કલંક જીવન અપ્રાપ્ત અને અજ્ઞાન રહે છે

(૪) લોક સમજે છે કે અધ્યયન કરવુ અને અધ્યાત્મીક તથા દાર્શનીક કલ્પનાઓને સ્વીકારી લેવુંજ ઉચ્ચતર જીવન છે, તેઓ વિચાર કરે છે કે એમ કરવાથી આત્મીક સિદ્ધાન સમજી શકાશે આ તેઓની ભુલ છે, ઉચ્ચતર જીવનનો અર્થ છે વિચાર, શબ્દ, અને કાર્યને ઉચ્ચ બનાવવું અને તે આત્મીક સિદ્ધાંતોનુ જ્ઞાન જે મનુષ્યો અને સૃષ્ટિમાં સ્વાભાવીક હોય છે-કેવળ ધર્મના અનીકાલીન અનુસંધાન અને અભ્યાસથી પ્રાપ્ત થાય છે

(૫) પ્રથમ એની શુદ્ધ વાત જાણી શકાય, નાની વાતોમા પુણ્ય પવિત્રતા પ્રાપ્ત કરી લેવી અને તેને સમજી લેવુ જોઇએ, સત્યનો અભ્યાસ કરવાથી સાચુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. અધ્યાપક પોતાના વિદ્યાર્થીઓને આરંભમાં જ ગણીત શાસ્ત્ર સંબંધી અઘરા સિદ્ધાંતોને શીખવવાનો ઉદ્યોગ નથી કરતો.

તે જાણે છે કે આવી રીતે શીખવુ અને શીખવવુ વ્યર્થ અને અસમર્થ થશે. પ્રથમ તે તેમના આગળ એક સાધારણ સવાલ મુકી દે છે અને પછી તેને સમજાવીને તેમને શીખવાનો અવકાશ આપે છે

જ્યારે વારવારની અસફળતા અને ઉદ્યોગથી તેઓ આખરે તેને ઠીક કરવા લાગે છે. તેના પછી તેના કરતા પણ વધારે કઠણ અને જ્યા સુધી તેઓ કેટલાક વર્ષ પરીશ્રમ કરીને, ગણીતના સંપૂર્ણ પાઠોને જાણી નથી લેતા ત્યા સુધી તે ગણીતોના સુક્ષ્મ સિદ્ધાંતોને પ્રકટ નથી કરતો.

(૬) કોઇ વ્યાપારને માનીલો, શીલ્પકારીને શીખતી વખતે છોકરાને પ્રથમ યંત્ર વિદ્યાના સિદ્ધાંતોને શીખવવામાં નથી આવતા, પરતુ એક સાધારણ ઓજાર તેમના હાથમ મુકી દેવામા આવે છે અને ત્યારે તે તે ઓજારનો પ્રયોગ કરવા માંડે છે જેમ જેમ તે પોતાના ઓજારોને ઠીક ચલાવવા લાગે છે તેમ તેમ તેને વધારે કઠણ કામ આપવામાં આવે છે, એટલે સુધી કે કેટલાક વર્ષના સફળતાપૂર્વકના અભ્યાસથી તે યંત્ર વિદ્યામાંના સિદ્ધાંતોને જાણવા અને સમજવાને તૈયાર થઇ જાય છે.

(૭) જે ગૃહસ્થીમા પ્રબંધ સારો છે ત્યા બાળકને પ્રથમ આજ્ઞાપાલન શીખવાડવામાં આવે છે, બાળકને એટલું પણ નથી બતાવવામા આવતું કે એ શા માટે કરવુ જોઇએ પરતુ એમ કરવાની આજ્ઞા આપવામા આવે છે અને જ્યારે ઉચીત અને ઠીક કામ કરવામા સફળતા પ્રાપ્ત કરી લે છે, ત્યારે તેને તેમ કરવાનુ કારણ બતાવવામા આવે છે કોઇ પણ પિતા બાળકને પુત્ર સબંધી કર્તવ્ય અને સામાજીક ધર્મનો અભ્યાસ કરાવી લેવાના પહેલા નીતિશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોને શીખવવાનો પ્રયોગ નહી કરશે.

(૮) એટલા માટે સાધારણ વાતોમાં પણ અભ્યાસ, જ્ઞાનથી પહેલાં છે અને આત્મીક વાતોમા ઉચ્ચતર જીવન વ્યતીત કરવામાં આ નિયમ અક્ષરસઃ સત્ય ઠરે છે ધર્મ કરવાથી જ ધર્મની ઓળખાણ આવી શકે છે, અને ધર્મના અનુષ્ઠાનમાં પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કરી લેવાથી જ સત્યનું જ્ઞાન થઇ શકે છે, કારણ કે પુણ્યના અભ્યાસ અને સદ્ગુણમાં પુર્ણ પ્રવિણ થવુ એ સત્યના જ્ઞાનમાં દક્ષ થવું છે-પ્રત્યેક પ્રતિ કલાક અને પ્રતિ દિવસે ભલાઇનો અભ્યાસ

કરવાથી જ શરૂમાં સરળ અને બાદમાં કઠણ વાતો પર સત્યનું જ્ઞાન થઇ શકે છે, જેમ બાળક પોતાના નિરંતરના અભ્યાસથી અને ઉદ્યોગથી સમસ્ત અસફળતાઓ અને મુશ્કેલીઓને પાર કરતો પોતાના પાઠોને ધૈર્ય અને ઉત્સાહપૂર્વક યાદ કરે છે, તેમજ સત્યનો જીજ્ઞાસુ બાળક, વિઘ્નોથી નહી ડગતો અને મુશ્કેલીયોથી દૃઢ બનતો, પોતાના કાર્યમાં ભલી ભાતીથી લાગે છે અને જેમ જેમ તે પુણ્યને ઉપાર્જન કરતો જાય છે, તેમ તેમ તેનું મન સત્યના જ્ઞાનથી ઉલ્લાસીત થતું જાય છે, આ તે જ્ઞાન છે, જેમાં તે સુરક્ષીત રહીને વિશ્રામ કરી શકે છે.

શૈવભાવ અને વૈષ્ણવભાવ

[લેખક—શ્રી સ્વામી વિવેકાનંદજી મહારાજ]

કર્મના રહસ્યને જાણવું એ મનુષ્ય બુદ્ધિની બહારની વાત છે. આ રહસ્યને જીવન્મુક્ત મહાપુરૂષ જ જાણી શકે છે કર્મોની દુર્દમનીય વ્યાપકશક્તિ જીવનમુક્તોમાં પણ પોતાનું કાર્ય કર્યા કરે છે. સાધારણ મનુષ્ય કર્મરહસ્યજ્ઞાનહીન બની કાર્યોની વિમોહિત કરવાવાળી અસાધારણ શક્તિના ફંદામાં ફસાઇ કર્મ પરંપરાના ઉત્પાદક બને છે, અને આવાગમન ચક્રમાં અટવાય છે, પરંતુ જીવનમુક્ત મહાપુરૂષ કર્મ ભોગ કરતા થકા પણ કર્મ રહસ્યજ્ઞાતા હોવાથી નવીન કર્મ સંપાદનરૂપ કર્મ પરંપરાના ઉત્પાદક ન બનતાં, પોતાના આવાગમન ચક્રને શાન્ત કરી દે છે, અર્થાત્ કર્મભોગ કરતા થકા પણ સ્વરૂપસ્થિત રહી બ્રહ્માનંદનો અનુભવ કરે છે, જેથી પોતે ધન્ય થાય છે અને જગત્ને ધન્ય કરે છે

પરોપકારવ્રતપરાયણ ઇશકોટિના જીવનમુક્તોનો જગતની સાથે ઔપચારિક સંબંધ બની રહેવાથી તેમનામાં કદી શૈવભાવની પ્રધાનતા અને કદી વૈષ્ણવભાવની પ્રધાનતા વ્યુત્થાન દશામાં થયા કરે છે સતભાવ એ શૈવ ભાવ છે અને ચિતભાવ એ વૈષ્ણવ ભાવ છે. આનંદભાવની પૃથક્ સ્થિતિ નથી. આનંદભાવ શૈવભાવમાં અને વૈષ્ણવભાવમાં વ્યાપક રૂપે અવસ્થાન કરે છે, તેનો આવિર્ભાવ કદી શૈવભાવની પ્રધાનતામાં અને કદી વૈષ્ણવ ભાવની પ્રધાનતામાં થાય છે જીવન્મુક્તનું સચ્ચિદાનંદ રૂપ હોવાથી તેની વ્યુત્થાન દશામાં ભલે શૈવભાવનું પ્રાધાન્ય હોય કે ભલે વૈષ્ણવભાવનું પ્રાધાન્ય હોય, પરંતુ તેમાં હમેશાં પૂર્ણ આનંદભાવ બની રહે છે નિર્વિકલ્પ સમાધિ દશામાં ત્રણે ભાવ સામ્યાવસ્થાને પ્રાપ્ત થઇ જાય છે. જે પ્રમાણે સામ્યાવસ્થા પ્રકૃતિ લયને પ્રાપ્ત થઇ જાય છે, તે પ્રમાણે એ ત્રણે ભાવોની સમાનતામાં ત્રણેની પૂર્ણતા સ્વરૂપ એક અનિર્વચનીય દશા ઉત્પન્ન થાય છે,

તે ભાવાતીત દશા છે; અને તેને સચ્ચિદાનંદ રૂપતા પ્રાપ્તિ કહે છે વ્યુત્થાન દશા પ્રારબ્ધ કર્મ વેગદ્વારા ઔપચારિક સ્વરૂપથી હોવાથી તેમાં ચેષ્ટા ગમે તેટલી હોય તોપણ તે વખતે સતભાવ સંબંધીય પ્રાકૃતિક પૂર્ણતા અને ચિત્તભાવ સંબંધીય જ્ઞાનની પૂર્ણતા થઈ જવાથી તે બન્નેમાં વ્યાપક આનંદ ભાવની પણ પૂર્ણતા થઈ જાય છે. કેમકે તે વખતે ખડાનંદની માફક તે આનંદ સૃષ્ટિના ઉત્પાદક ન થતા લયના જ કારણ રૂપ બને છે. અનિર્વચનીય ભાવાતીત દશામાં વાસ્તવિક રૂપે કોઈ ભાવની સ્થિતિ રહેવી એ અસંભવિત હોવાથી તે ભાવોની પૂર્ણતાને માટે તેને સચ્ચિદાનંદ રૂપના પ્રાપ્તિ કહે છે કેવળ વ્યુત્થાન દશામાં તે ભાવોનું ઓપચારીક રૂપ જણાઇ આવે છે સાધારણ મનુષ્યોમા પણ એજ વૃત્તિઓ ઉદય થયા કરે છે, પરંતુ જ્ઞાનની પૂર્ણતા તેમાં ન હોવાથી સતસત્તાની, ચિત્તસત્તાની અને આનંદસત્તાની પણ પૂર્ણતા થતી નથી. અવિદ્યાની ઉપાધિ આ સત્તાઓને ખડાકારમાં પરિણત કરતી થકી પરમ શિવરૂપ જીવને ક્ષુદ્ર બનાવી દે છે જીવન્મુક્ત મહાપુરૂષોમાં એ ત્રણે સત્તાઓ પૂર્ણ રૂપને ધારણ કરી લે છે. તેની વ્યુત્થાન દશામા જે વખતે તેમાં પ્રકૃત્તિ પ્રાધાન્યથી અર્થાત્ ઉર્ધ્વ ગતિશીલા પ્રકૃતિના અવલંબનથી પ્રધાનત. ભાવનો ઉદય થાય છે, તે વખતે તેમાં પ્રધાનત સત્ સત્તા કાર્ય કરે છે અને તેને શૈવભાવ કહે છે, તે વખતે પ્રકૃત્તિ સબંધીય કોઈ જાતની અડચણ ન હોવાથી સરલતાથી તે ભાવની ક્રિયા થાય છે જેથી તે શૈવભાવની ક્રિયા થાય છે સત્ સત્તાની પ્રધાનત સ્થિતિ શિવમાં હોવાથી તે ભાવનું નામ શૈવભાવ છે અને તેથી જ શિવજીને ભોલાનાથ કહે છે કેમકે તે પ્રકૃતિના ઉર્ધ્વ ગતિશીલ સ્વાભાવિક પ્રવાહમાં ઘણે ભાગે એટલા તલ્લીન રહે છે કે તેમને કોઇ પણ ચેષ્ટા ઘણે ભાગે આયાસપૂર્વક કરવી પડતી નથી. જે વખતે જીવન્મુક્તોની વ્યુત્થાનદશામાં જ્ઞાન પ્રાધાન્યથી પ્રધાનત ભાવોનો તેમાં ઉદય થાય છે તે વખતે તેમાં પ્રધાનત ચિત્સત્તા કાર્ય કરે છે, તેને વૈષ્ણવભાવ કહે છે તે વખતે પ્રકૃત્તિ સંબંધીય અનેક અડચણો થવા છતાં પણ જ્ઞાનનુ અવલબન ન છૂટવાથી અટલરૂપે તે ભાવની ક્રિયા થતી રહે છે, જેથી તે વૈષ્ણભાવની ક્રિયા છે સ્થિતિ કાર્ય વિષ્ણુનું હોવાથી વિષ્ણુને સામંજસ્ય રક્ષાર્થ અનેક પ્રબળ પુરૂષાર્થ કરવો પડે છે. પરંતુ તેમાં જ્ઞાનનુ અવલબન બરાબર બની રહે છે જેથી ચિત્ સત્તાની પ્રધાનત સ્થિતિ વિષ્ણુમા છે અને તેથીજ તે ભાવનું નામ. વૈષ્ણવભાવ છે વિષ્ણુ ભગવાનને શીવજીની માફક કોઇ ભોલાનાથ કહેતું નથી, તે પ્રતિક્ષણ સ્થિતિ સબંધીય સામંજસ્ય વિચાર કરતા જગદુપકારક કર્મોમા આસક્ત રહે છે. બ્રહ્મકોટીના જીવન્મુક્ત શૈવભાવમા અધિક ભાવિક રહે છે, અને જીવકોટિના જીવન્મુક્ત વૈષ્ણવભાવમા અધિક ભાવીક રહે છે

જીવન્મુક્ત મહાપુરૂષોમાં નિર્વિકલ્પ સમાધિની અવસ્થાને વખતે તે અવસ્થાની પ્રકૃતિથી પર હોવાથી સચ્ચિદાનંદ ભાવોની પૂર્ણતા રહે છે, પરંતુ તેની વ્યુત્થાન દશા પ્રકૃતિની સાથે ઓપચારિક સબંધ યુક્ત હોય છે, જેથી તે દશામા ઉપરના ત્રણે ભાવોમાથી આનંદ ભાવની પૂર્ણતા રહેવા છતા પણ સત્ અને ચિત્ ભાવોની ક્રિયામાં સૌકર્યતા પ્રતીત થાય છે. તેને લઇ શૈવભાવ અને વૈષ્ણવભાવ શબ્દોની કલ્પના થઇ છે.

બ્રહ્માથી સંબંધ રાખવાને માટે આનંદભાવ સૃષ્ટિનો ઉત્પાદક છે. જ્યારે સત્ અને ચિદ્ ભાવની પૂર્ણતા થઇ જાય છે, ત્યારેજ આનંદ ભાવની પૂર્ણતા થાય છે. અપૂર્ણ આ-

નંદ ભાવ સૃષ્ટિના ઉત્પાદક અને પૂર્ણ આનંદભાવ લયના ઉત્પાદક છે પ્રાકૃતિક પૂર્ણતા વગર પૂર્ણ આનંદભાવની ઉત્પત્તિ થઇ શકતી નથી, જેથી સતભાવની આવશ્યકતા છે અને પૂર્ણ જ્ઞાન અર્થાત સંસાર સંબંધીય પૂર્ણ જ્ઞાન થયા વગર પૂર્ણાનંદભાવની ઉત્પત્તિ થતી નથી, માટે ચિત્ ભાવની આવશ્યકતા છે. બન્ને અર્થાત્ પ્રકૃતિ પુરૂષના સંયોગથી જેમ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ સત્ ભાવ અને ચિદ્ ભાવના સંયોગથી આનંદભાવની ઉત્પત્તિ થાય છે જ્યારે સત્ ભાવ અને ચિદ્ ભાવ પૂર્ણતાને પ્રાપ્ત થઇ જાય, ત્યારે જ તે આનંદ ભાવ પૂર્ણતાને પ્રાપ્ત થાય છે સતભાવ અને ચિદ્ભાવ જ્યાં સુધી પૂર્ણતાને પ્રાપ્ત નહિ થાય ત્યાં સુધી એ બન્નેના સંયોગથી ખંડાનંદની ઉત્પત્તિ થઇને ખંડાનંદ સૃષ્ટિનું કારણ થશે એ ત્રણે ભાવોના પૂર્ણતા થવાથી સૃષ્ટિનો લય તો થશે પરંતુ ત્રણે ભાવોનો પણ લય થઇ જશે અર્થાત તે ભાવાતીત અવસ્થા થશે બ્રહ્મભાવ આ અવસ્થાનું નામ છે શૈવભાવ અને વૈષ્ણવ ભાવનો સંબંધ ભાવ જગતથી છે જેથી શ્રી ભગવાનના વિભૂતિ સ્વરૂપ શિવ અને વિષ્ણુના નામથી તેનુ નામ કારણ થયુ છે. પ્રતિ બ્રહ્માંડમાં સ્થિત બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહેશ્વર શ્રી ભગવાનના વિભૂતિ સ્વરૂપ જ છે, તેમાં સંદેહ નથી -

બ્રહ્મભાવનુ સાકાર રૂપ બતાવવાને માટે દક્ષિણાકાલીની મુર્તિપર વિચાર કરવામાં આવે છે દક્ષિણાકાલીની મૂર્તિમાં પરમ શિવ સ્વરૂપથી અર્થાત્ નિર્ગુણ રૂપથી કેવલ સાક્ષી-ભૂત થઇ અર્થાત્ પોતાની ચેતન સત્તા દઇ શવાસનથી સુતેલ છે, અને તેપર મહાકાલ સ વાસનથી સુતેલ છે અને તે પર મુલ પ્રકૃતિ મહામાયા વિપરીત રતાતુરા થઇ ક્રિયા કરી રહી છે જીવન્ મુક્તની વ્યુત્થાન દશાનો આ અવસ્થા સાથે સંબંધ છે જીવન્ મુક્તની નિર્વિકલ્પ સમાધિ દશા નિરાકાર બ્રહ્મભાવ સાથે સંબંધ રાખે છે અને વ્યુત્થાન દશા તે બ્રહ્મભાવના ઉક્ત આકાર રૂપ સાથે સંબંધ રાખે છે. વ્યષ્ટિ કાલ પુરૂષ રૂપ પોતાની સાથે વ્યષ્ટિ પ્રકૃતિ રૂપા માતા રતિ સંબંધ કરે છે જેથી સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય છે ક્રિયાશીલા પ્ર-કૃત્તિ છે જેથી પુરૂષની સૃષ્ટિમાં પ્રધાનતા નથી એટલે પુરૂષ નિરાકાર અને પ્રકૃતિ સાકાર છે, પુરૂષ ચેતનાંશ અને પ્રકૃતિ ક્રિયાશીલા પરંતુ જડ છે પ્રત્યેક મનુષ્યના અંતઃકરણમાં કર્મ સૃષ્ટિ પણ આ ક્રમથી હોય છે પ્રાકૃતિક શરીરમાં ક્રિયા થાય છે પરંતુ શરીર જડ હોવાથી ચેતનાંશ કાલ પુરૂષના સંયોગથી ક્રિયા થાય છે, એટલે કાલ અને પ્રકૃતિના સંયોગથી મ-નુષ્ય શરીરમાં નૂતન કર્મોની સૃષ્ટિ બરાબર થતી રહે છે જીવન્મુક્તની વ્યુત્થાન દશા પ્રારબ્ધ વેગજનિત હોવાથી તેનુ આલ સ્વરૂપ કર્મ સૃષ્ટિ કરવાના વખતે જેવુ હશે તેવું જણાશે પરંતુ નૂતન કર્મોની સૃષ્ટિ તેથી નહિ થાય. તે દશા કુલાલ ચક્રના ઘુમવાની માફક કેવળ પ્રારબ્ધવેગે પોતાની મેળે થતી રહેશે જીવન્ મુક્તમાં સત્ અને ચિત્ ભાવોની પૂર્ણતા થવાથી જીવન્ મુક્તની તે અવસ્થાનુ દૃશ્ય જોવાને માટે વ્યષ્ટિ પ્રકૃતિના સ્થાનમાં મુલ પ્રકૃતિ અને વ્યષ્ટિ કાલના સ્થાનમાં મહાકાલ રૂપ દક્ષિણાકાલીની મુર્તિમાં બનાવાઈ ગયું છે. આ પૂર્ણતાને માટે જ જે પ્રમાણે સૃષ્ટિના સમયની ક્રિયાઓ માફક સર્વ કાંઇ ક્રિયા કરતા રહેવા છતા પણ નૂતન સૃષ્ટિ થતી નથી તે પ્રમાણે જીવન્ મુક્તની વ્યુત્થાન દશામાં પણ સર્વ કાઇ કરતા રહેવા છતાં પણ નૂતન કર્મોની સૃષ્ટિ થતી નથી. જીવન્ મુક્તમાં સતભાવની પૂર્ણતા થઈ જવાથી મુલ પ્રકૃતિના ભાવનો વિકાસ થઇ જાય છે જેથી તેની વ્યુત્થાન દશામાં જે શૈવભાવ અને વૈષ્ણવભાવ ઉદય થાય છે તેથી નૂતન કર્મોની સૃષ્ટિ થતી નથી. તેની પ્રકૃતિ લૌકિક ક્રિયા કરતી રહેવા છતાં પણ વ્યષ્ટિ પ્રકૃતિની માફક

समान सृष्टि ઉत्पन्न કરતી નથી ચરખો ચાલવા છતા પણ સુતર કતાતુ નથી. મુલ પ્રકૃતિ જ સર્વ કાંઇ કરે છે. પરમ પુરૂષ કાંઇ કરતા નથી, તેને બતાવવાને માટે જ ભગવતીને વિપરીત રતાતુર બનાવવામા આવેલ છે

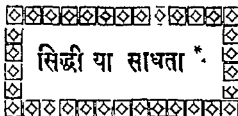
સહજ કર્મોદ્વારા જ સૃષ્ટિ સ્થિતિ પ્રલય થાય છે, સહજ કર્મજ ચતુર્વિધ ભુત સંઘમાં ક્રિયા કરાવે છે સહજ કર્મજ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશથી કાર્ય કરાવે છે, અને સહજ કર્મજ સપ્તમ ઉર્ધ્વલોક સ્થિત જીવોને પ્રાકૃતિક સુખની પરાકાષ્ઠા બતાવે છે. સહજ કર્મજ જીવન્ મુક્તમાં કાર્ય કરે છે, એટલે સહજ કર્મજ મુલ પ્રકૃતિનુ સ્વરૂપ છે. ભગવતીના રૂપમા જ સહજ કર્મ સ્વરૂપા તેને બતાવવામા આવેલ છે, સહજ કર્મ નવીન કર્મોત્પાદક નથી; સહજ કર્મજ જૈવ કર્મ અને ઐશ કર્મ ભાવને પ્રાપ્ત થતા જીવન્ મુક્તમાં ફરી સહજ ભાવને ધારણ કરી લે છે જે પ્રમાણે ભગવતીના રૂપમાં તેને સહજ કર્મ સ્વરૂપ બતાવેલ છે તે પ્રમાણે જીવન મુક્તની પ્રકૃતિ પણ મુલ પ્રકૃત્તિ રૂપને ધારણ કરતી થકી સહજ કર્મ ભાવને ધારણ કરી લે છે. મુલ પ્રકૃતિના ક્રિયાશીલા થઇ નતન કર્મ કરવાનું નથી. તે તેનુ સહજાત છે, તે પ્રમાણે જીવન્ મુક્તનુ પણ કર્મ નૂતન કર્મોત્પાદક થતું નથી.

શિવનુ વિષ્ણુમાં અને વિષ્ણુનુ શીવમા તન્મય હોવાનું વ્યખ્યાન પણ ધ્યાન દેવા લાયક છે. શિવનો મુખ્યત્વે કરી પ્રકૃતિ લયથી સબધ છે અને વિષ્ણુનો મુખ્યત્વે કરી પુરૂષ લયથી સબધ છે. શિવ મુખ્યત્વે પોતામે ઉદ્ધવગતિશીલા પ્રકૃતિને અર્થાત્ સહજ કર્મોને આધીન કરી સ્વરૂપોપલબ્ધિ કરે છે. તેમા લક્ષ્ય સ્વરૂપોલબ્ધિ કરવાનુ હોવાથી ચિત્‌સત્તાની તરફ તેવું લક્ષ્ય થવુ અને ચિત્ સત્તાના અધિષ્ઠાતા વિષ્ણુ છે, એટલે શિવનું વિષ્ણુમાં તન્મય થવુ યુક્તિસર જ છે એ પ્રમાણે વિષ્ણુ જ્ઞાનમા અવલબનદ્વારા પ્રકૃતિનું સામજસ્ય વિધાન કરે છે, એટલે તે પ્રકૃતિને ઉર્ધ્વગતિશીલા બનાવી સ્વરૂપોપલબ્ધિ કરે છે, જેથી વિષ્ણુ સત્ સત્તાધિષ્ટાતા શિવમાં તન્મય છે, એ કહેવુ પણ યુક્તિસરજ છે શિવમા સ્વરૂપોપલબ્ધિનું અવલબન પ્રકૃતિ અર્થાત્ સહજ કર્મ છે અને વિષ્ણુમાં સ્વરૂપોપલબ્ધિનુ અવલબન ચિત્સત્તા અર્થાત્ જ્ઞાન છે શિવમા સહજ કર્મો કર્મોના અર્થાત પ્રકૃતિના યથાર્થ સ્વરૂપના અવલબનથી જ્ઞાનોપલબ્ધિ થાય છે. અને વિષ્ણુમાં જ્ઞાનના અવલમનથી સહજ કર્મોના સ્વરૂપનો ઉદય થાય છે શિવ પ્રકૃતિને સાથે લઇ બેઠેલા છે; અને વિષ્ણુની ચરણસેવા પ્રકૃતિ કરી રહી છે શિવનું લક્ષ્ય જ્ઞાનોપલબ્ધિ છે, અને વિષ્ણુનુ લક્ષ્ય પ્રકૃતિના યથાર્થ સ્વરૂપની ઉપલબ્ધિદ્વારા જ્ઞાનોપલબ્ધિ છે શિવ વિષ્ણુની પરસ્પર તન્મયાસક્તિને મળતું બીજુ ઉદાહરણ મળવુ અસભવિત છે

શ્રી ભગવાન કૃષ્ણચદ્ર વિષ્ણુના અવતાર અને શ્રી ભગવાન્ આદિ શકરાચાર્ય શિવના અવતાર હતા. શ્રી શકરાચાર્યના પ્રારબ્ધ કર્માનુસાર કાપાલિકને પોતાનું શીર કાપી લેવાની આજ્ઞા દેવી એ શૈવભાવની ક્રિયા છે, અને શ્રીકૃષ્ણચદ્રના કાલયવન રાક્ષસને ક્ષત્રિય ધર્મવિરૂદ્ધ યુદ્ધમાંથી જતા રહેવા છતાં મહારાજા મુચકુન્દદ્વારા મરાવી નખાવવો એ વૈષ્ણવ ભાવની ક્રિયા છે. એ પ્રમાણે વિચાર કરતાં પુરાણોમા, મહાભારતમા અને રામાયણમા આ ભાવોનુ ઉદાહરણ જીવન્મુક્ત મહાપુરૂષ અને ઋષિયોના ચરિત્રમાં અનેક મળી આવશે આથી એમ ન સમજવું કે, શિવ અવતારમાં વૈષ્ણવ ભાવ રહેતો નથી, અને વૈષ્ણવ અવતારમાં શૈવ ભાવ રહેતો નથી, અથવા બ્રહ્મકોટિના જીવન્મુક્તમાં વૈષ્ણવભાવ રહેતો નથી,

અને ધ્રુવાદિના જીવનમુક્તમા ભેદભાવ રહેતો નથી. પ્રધાનતા અને ગૌણતા એ વિચારથી તે બન્ને ભાવ સર્વ પૂર્ણ પુરૂષોમા વિદ્યમાન રહે છે. જેમ જગતમા ચિત્ અને સત્ સત્તાનો જૂદો જૂદો પ્રકાશ જોવામાં આવે છે, તેમ આ બન્ને ભાવ પણ ઉચ્ચ અધિકારીઓમાં જૂદા જૂદા રહે એ સ્વભાવસિદ્ધ છે.

અનુવાદક—વાડીલાલ કાકુભાઇ સંઘવી.

સિદ્ધી યા સાધતા *

(અનુવાદક —કે. સી. મહેતા.)

સ્વર્ગની અધિકાર પ્રાપ્તિમા મનુષ્યને કોઇ પ્રકારનો વાંધો ન આવે, આજ એનું પણ હતું. એથી જ તેને ઘણી શોધથી અમર થવાનો મત્ર શીખ્યો હતો. હવે તે એકલો જ જંગતમા તે મત્રની સાધનામા લાગેલો છે વડાના એક ખુણામા લાકડાં વેચનારી એક છોડી રહેતી હતી તે તપસ્વીના માટે છેડો ભરીને ફળ અને પાદડાના પડીયામાં જળ લઇ આવતી હતી. ધીરે ધીરે તપશ્ચર્યા એટલી કઠોર થઇ ગઈ કે તે ફુલને અડતો પણ ન હતો. પક્ષીયો આવીને તેને ખાઇ જતા હતા. થોડાક બીજા દિવસો વિત્યા, ત્યારે તેણે પાણી પીવું પણ છોડી દીધું. ઝરણાનુ જળ પડીયામા જ સુકાઇ જતુ હતુ. તેના હોઠો સુધી નહતુ પહોંચતુ, છોડી વિચારવા લાગી—હવે શુ કરૂં ? મારી તો સેવાજ વ્યર્થ જઇ રહી છે.

આના બાદ તે ફુલ ચુંટીને તપસ્વીના પગો આગળ મુકી દેતી હતી. પણ તપસ્વીને આનો કઇ અનુભવ નહતો થતો. બપોરે જ્યારે તડકો પડતો હતો ત્યારે તે છેડો ફેલાવીને તેના પર છાંયડો કરતી હતી, પણ તપસ્વીને માટે શું તડકો અને શું છાંયડો, કૃષ્ણપક્ષમાં જ્યારે રાત્રી બહુ અંધારી થઇ જતી હતી ત્યારે તે જાગતી બેસી રહેતી હતી. તપસ્વીના માટે ભયનું કોઇ કારણ ન હતું, તો પણ તે પહેરો દેતી હતી

(૨)

એક દિવસ એવો પણ આવ્યો જ્યારે તપસ્વીએ છોડીને ઘણા સ્નેહથી પુછ્યું—તું સારી છે ? છોડી બોલી–મારા માટ મારૂં શુ અને ખોટુ શુ ? પણ તમારી દેખરેખ રાખનારૂં કોણ ? શું મા, બ્હેન છે ? કોઇ નથી.

તપસ્વીએ કહ્યું—છે તો ખરા, પણ હમેશા શુ તેઓ મારી સંભાળ રાખી શકે છે ? શુ તેઓ મને સદા બચાવી રાખશે ?

છોડી બોલી—પ્રાણ હમેશા સુધી નથી રહેતા, ત્યારે જ તો પ્રાણને માટે આટલી વ્યાકુલતા થાય છે.

તપસ્વીએ કહ્યું—હું તો શોધુ છુ એવો પંથ જેથી હમેશા સુધી બચ્યો રહું, હું મનુષ્યને અમર બનાવીશ.

*ભગ સાહિત્ય સમ્રાટ બાબુ રવિન્દ્રનાથ ટાગોરની એક ગલ્પનો અનુવાદ.

આ કહીને તપસ્વીએ ફરી જે વાતો કહી તે જાણે પોતાને જ કહી, તે તે સમજને કોણ? છોડી એ કઇ સમજ્યુ નહી, પણ આકાશમાં નવીન મેઘનો શબ્દ સાભળીને મયુરીનુ હૃદય જેવું વ્યાકુલ થાય છે તેવુંજ તેનુ મન થયુ. થોડા દિવસો બાદ તપસ્વીએ મૌન વ્રત ધારણ કયુ, તે છોડીથી બોલતો નથી, કેટલા દિવસો બાદ તેની આંખો પણ બધ થઇ ગઇ, હવે તે છોડીને જોતો પણ નથી

છોડી પોતાના મનમા અનુભવ કરવા લાગી કે તપસ્વીની તપશ્ચર્યા હજારો ગાઉના ફાસલા પર છે હજારો વર્ષોમાં પણ તેને છેદીને તેની પાસે પહોંચવાની સંભાવના નથી દેખાતી

ત્યારે તો કઇ પણ આશા ન રહી. તોપણ તે વ્યથીત રહ્યા કરતી હતી. જો એક દિવસમા એક વાર પણ તેઓ બોલતા કે તુ કેમ છે તો તે વડે જ દિવસ કાપી લેત, જો તેઓ એક જ વાર ફળ અને જળ ગૃહણ કરત તો તને પણ અન્ન જળ રૂચત.

(૩)

અહીંયા ઇન્દ્રલોકમા ખબર પહોંચી કે મનુષ્ય મૃત્યુલોકનું ઉલધન કરીને સ્વર્ગમાં જવાની ઇચ્છા કરે છે તેની એટલી સ્પર્ધા થઇ ગઇ છે.

ઇન્દ્રે ઉપરથીતો ખુબ ક્રોધ કર્યો પણ મનમા ને મનમા ડરવા લાગ્યો.

વિચાર્યું—દૈત્યસ્વર્ગ-વિજય કરવા ઇચ્છતા હતા પોતાના બાહુબળથી તેમની સાથે લડાઇ થતી હતી પણ મનુષ્ય સ્વર્ગ લેવા ઇચ્છે છે દુખના બળથી તો શુ તેનાથી હાર માનવી પડશે?

મેનકાને બોલાવીને ઇન્દ્રે આજ્ઞા આપી—જાઓ, તેની તપશ્ચર્યા ભગ કરો

મેનકાએ કહ્યુ—સુરરાજ, જો સ્વર્ગના શસ્ત્રથી મૃત્યુ લોકના મનુષ્યનો પરાજય કરવામા આવે તો તેથી સ્વર્ગનોજ પરાભવ છે શું મનુષ્યનું મરણબાણ સ્ત્રીના હાથમાં નથી?

ઇન્દ્રે કહ્યુ—આ પણ ખરૂં જ છે

(૪)

વસંતકાળના પવનના ઝોકા ખાઇને માધવી લતા પ્રફુલીત થઇ ઉઠી. આવી રીતેજ એક દિવસે તે લાકડા વેચનારી છોડીને પણ નન્દનવનની હવા આવીને લાગી ગઇ એક પ્રકારના આત્સુક્ય-પુર્ણ માધુર્યના ઉન્મેષથી તેનુ હૃદય વ્યથીત થઇ ઉઠ્યું તેના મનની ભાવનાઓ મધપુડાની મધમાખીઓ સમાન ઉડવા લાગી. તેમને કઇ મધની ગધ મળી ગઇ ઠીક આજ વખતે સાધનાની એક ક્રિયા શેષ થઇ હવે તેને નિર્જન ગીરીશૃગપર જવું પડશે. તેણે આંખો ઉઘાડી સામે જોયુ તો છોડીના અંબોડામા જગલી ગુલાબ ખોસેલા હતાં અને તેના શરીર પર વસ્ત્રની રગની સારી શોભા રહી હતી ને ઓળખાણમા આવતી હતી અને નહતી પણ આવતી જાણે એવુ સગીત છે જેનો સ્વર પરીચીત છે પણ પદ સ્મરણમા નથી આવતું.

તપસ્વી આસન છોડીને ઉઠ્યો અને બોલ્યો—હું બહુ દુર જઇશ

છોડીએ પુછ્યુ—પ્રભો, શુ કામ જવા ઇચ્છો છો?

તપસ્વી—તપશ્ચર્યા પુર્ણ કરવાને માટે.

છોડીએ હાથ જોડીને કહ્યું—મને દર્શનના લાભથી કેમ વંચીત કરો છો ?
તપસ્વી ફેર આસનપર બેસી ગયો અને કંઇ વિચારવા લાગ્યો પણ કંઇ બોલ્યો નહી.

(૫)

તપસ્વીએ છોડીની વાત તો માની લીધી, પણ આજ વાત તેના હૃદયમાં ખુચવા લાગી. તે વિચારવા લાગી—હું તો સાધારણ છોડી છુ તો મારી વાતથી વાધા કેમ થાય

તેજ અને પાદડાના બીછાનાપર પડી પડી તે પોતાની જાતથી ડરવા લાગી બીજે દિવસે તે ફળ તોડીને લઇ આવી અને તપસ્વીએ હાથ લબાવીને લઇ લીધાં તેને પાંદડાના પડીયામાં જળ લાવીને આપ્યુ અને તપસ્વીએ તેનાથી પાણી પી લીધુ સુખથી છોડીનું હૃદય પુર્ણ થઇ ગયુ. પરન્તુ તે બાદ નદી કાંઠે ઝાડની છાંયા તળે તેની આંખોમાંથી ચોધાર આંસુ પડવા લાગ્યા ન જાણે તે શું વિચારવા લાગી

બીજે દિવસે તેને તપસ્વીને આવીને પ્રણામ કર્યો-પ્રભો, હું આશીર્વાદ ઇચ્છું છું.

તપસ્વી—કેમ ?

છોડી—હું બહુ દુર જઇશ

તપસ્વી—તારી સાધના સિદ્ધ થાવ.

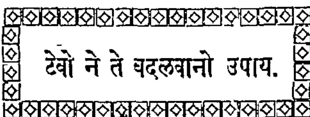
(૬)

એક દિવસે તપશ્ચર્યા પુર્ણ થઇ ઇન્દ્રે આવીને પુછ્યુ—સ્વર્ગપર, તમારો અધિકાર થઇ ગયો છે

તપસ્વી—હવે મને સ્વર્ગની ઇચ્છા નથી

ઇન્દ્ર—તો તમારી શી ઇચ્છા છે ?

તપસ્વી—હું આજ વનની લાકડાં વેચનારી છોડીને ચાહું છુ

(લેખક —વિશ્વનાથ શામરાવ કોગન્તે)

(અનુસધાન ગતાંકથી.)

(૬) મનુષ્યના મન ઉપર પરિસ્થિતિ અનુસાર નવીન સસ્કાર પડયા કરે છે

આ કેટલા નિયમ ધ્યાનમા રાખવો, મનુષ્ય પ્રાણી એ કેવળ પ્રારબ્ધ અને સંચિત કર્મના હાથમાનુ ખાવનું નથી. જો તેવુ હોય તો મોક્ષ, મુમુક્ષુ, સિદ્ધ, સાધક, સુધારકતા વિગેરે અશક્ય થશે. પણ વસ્તુ-સ્થિતિ તેવી નથી મનુષ્યના મન ઉપર તદ્દન પડે નવીન સંસ્કારો છે. પ્રારબ્ધ કર્મ સંચિત કર્મ ક્રિયમાણ વિગેરેના સરવાળા અને બાદબાકીના સિલકમાં માણસ સ્વતંત્ર રીતે ઉમેરો કરી શકે છે અને પ્રયત્નવાદ આથીજ સિદ્ધ થાય છે અસ્તુ !

(૭) જે પ્રમાણે હવામા વાયુના અને સમુદ્રમાં પાણીના ભિન્ન ભિન્ન પ્રવાહો હોય છે તેજ પ્રમાણે મન સૃષ્ટીમા પણ ભિન્ન ભિન્ન પ્રવાહો હોય છે.

(૮) વિશીષ્ટ ગુણ ધર્મના વિચાર–પ્રવાહ તેના જેવા આવા વિચાર–પ્રવાહનુ આકર્ષણ કરે છે. (like attracts like.)

(૯) સમાન ગુણધર્મવાળી બે શકિત અથવા બે પ્રવાહનો સંયોગ તેનું બળ વધાર-નારો થાય છે.

(૧૦) અમુક એક શકિત—પ્રવાહનો પ્રતિકાર કરવા માટે તેના જેવાજ ગુણધર્મવાળી નહી પણ તેના વિરૂદ્ધ ગુણધર્મવાળી શકિત-પ્રવાહની સાથે સંયોગ થવો જોઇએ.

(૧૧) આ વિરૂદ્ધ ગુણધર્મવાળી શક્તિ નિર્બળ હશે તો તે બીજી શકિત પર શકિત અનુ-સાર પરિણામ અસર કરી નાશ પામશે.

(૧૨) સમાન બળવાળી હશે તો પરસ્પર બેઉનો નાશ થશે

(૧૩) અને જો વધારે બળવાળી હશે તો પ્રથમની શક્તિનો નાશ કરી બાકી રહેલી શકિતથી પોતે ઇષ્ટ પરિણામકારક થશે.

ઉપરના સર્વ નિયમો શિવાય મનુષ્યના મેંદુ સમજવામાં કેટલીક વાતો ધ્યાનમા રાખ-વાની જરૂર છે.

(૧૪) માણસનો મેંદુ એ અસંખ્ય સુક્ષ્મ પરમાણુનો બનેલો છે.

(૧૫) આ પરમાણુના વિશીષ્ટ જ્ઞાન–શકિત યુકત એવા જુદા જુદા ભાગો મેંદુમા છે.

(૧૬) આવા પરમાણુના વિશિષ્ટ ભાગો પૈકી ઘણા ખરા ભાગો અગર તેમનો ઘણો ખરો અંશ ઉપયોગમાં ન આવવાથી નિદ્રિત અને નિર્બલ થએલા હોય છે.

(૧૭) જો માણસ પોતાનુ લક્ષ અને પ્રયત્ન કોઇ એક માર્ગ તરફ દૃઢ નિશ્ચય પૂર્વક લગાડે તો તે વિશીષ્ટ ભાગમાની નિદ્રીત શકિત જાગૃત થઇ અને નિર્બલ શકિત પ્રબલ થઇ કાર્યકારી થશે એટલુંજ નહિ પણ.

(૧૮) આ જાગૃત થએલા પરમાણું મનુષ્યોના તે વિશિષ્ટ માર્ગની ઇચ્છા, ગુણ, અને વિચારોને પ્રકટ કરવાને જરૂર જેટલા નવા પરમાણુ પણ ઉત્પન્ન કરવા લાગશે અને એવી રીતે પૂર્ણ પરિપકવ, જાગૃત, અને સશકત એવો નવો મેંદુનો ભાગ તૈયાર થશે

આ સર્વ એકદર નિયમો લક્ષમા લઇ વિચાર કરીયુ તો નવીન સંસ્કાર કેવી રીતે પાડવા અગર જુના સંસ્કાર કેવી રીતે ભુસી નાખવા એની કલ્પના આવવા જેવી છે સર્વ પ્રકારના ટેવોના ઉગમની અંદર વિચાર એ જ તત્વ છે દરેક મનુષ્યને કેટલીક નિરર્થક અને હાનિકારક ટેવો પડેલી હોય છે, આ પૈકી કેટલીક ક્ષુલ્લક ટેવો ઉપર ઉપરથી જોતાં ક્ષુલ્લક લાગે છે પણ તે હાનિકારક હોય છે તેજ પ્રમાણે કેટલીક ભયંકર હાનિકાર હોય છે. આપણને ફકત ખરાબ ટેવો વિશે વિચાર કરવાનો છે, કારણ સારી ટેવો એ આપણને ફાયદાકારક છે બોલવામા એકાદ અપશબ્દનો ઉચ્ચાર કરવાની ક્ષુલ્લક ટેવથી, મદ્યપાન, ચોરી, પરનિંદા, વ્યભિચાર વિગેરેના જેવી અત્યંત હાનિકારક ટેવો છે

અર્થાત જે ટેવો હાનિકારક છે તે પ્રથમ દુર કરવી ઇષ્ટ છે પણ પ્રત્યક્ષ વ્યવહારમા ટેવો દુર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો હોય તો પ્રથમજ જે ટેવના મુળીયા ઘણાજ ઉંડા ઉતરેલા

હોય તે દુર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો યોગ્ય નથી. તેનું પરિણામ ધુંગણીએ ચાલતું નાનું છોકરૂં દોડવાનો પ્રયત્ન કરે તેના જેવું નિષ્ફળ અને નિરાશાજનક આવવાનું અને કદાચ ફરીથી પ્રયત્ન કરવાની વૃત્તિ પણ થવાની નહિ એટલા માટે જે સાથી મહેલી લાગશે તે પ્રથમ દુર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો.

હવે ટેવ દુર કરવી એનો અર્થ શું ? અહિયા નિયમ વિચારમાં લેવો જોઇએ. જે અનિષ્ટ ટેવ આપણને દુર કરવી હોય તે વિરૂદ્ધ ઇષ્ટ ટેવ પાડવાનો પ્રયત્ન એજ પ્રથમની ટેવ દુર કરવાનો ઉપાય છે એટલે ટેવ દુર કરવી હોય તેનોજ સતત વિચાર કરીએ કે મારે અમુક ટેવ દુર કરવી છે, તો તે ટેવ દુર ન થતા દ્રઢ મુન થવાની એ પ્રથમ આપેલા માર્ગના દ્રષ્ટાંત ઉપરથી ધ્યાનમા આવશે.

હવે ટેવો કેવી રીતે બદલવી એનો વિચાર કરતાં પહેલાં નીચે બતાવેલી બે મહત્વની વાતો તરફ દુર્લક્ષ કરવું ન જોઇએ.

અપૂર્ણ.

પચાસ વરસનું ગુજરાત

(સંપાદક—રામકૃષ્ણ બાળમુકુંદ ભટ્ટ)

પીવા વેલો થાય, વરે જ્યાં વાંજ આડે,
મુંડુ શું બંધાય, નક્કી નગળાં રહે કહિ;
નથી કુદરતનુ વલણ, ચતણ આ અવળુ ચાલ્યું,
હિત શત્રુ માબાપ, ગાળીયુ ખોટુ ઘાલ્યું;
કુદરતના સામુ કામ આ, કૃત્રીમ તે કદી નહીં રહે,
તુચ્છ સ્વારથને કારણે, સ્વારથીયાં કદી છો ગ્રહે. ૭
કાના બોલે બોલ, કોણ શા તેને નેકરવા,
સુજ વિનાના બાળ, ધરે ચોરીમાં વરવા;
પુરા પ્રભુના ચોર, ગોર જે કર્મ કરાવે
વિદ્યાહિન નાદાન, બાળકો રોજ વરાવે,
ઉપદેશક થઇ આદરે, શામન ગણે ન શાસ્ત્રનું,
જન્મ જનને જરૂર પુછશે, લેખુ માણસ માત્રનું. ૮
વિશ્વામિત્ર વશિષ્ઠ જમદ્ અગ્નીના જેવા,
પરશુરામ ને દ્રોણુ, હતા બ્રાહ્મણો એવા,
ભિષ્મ પિતા ભડવીર, ભીમ ભારે તોફાની,
ખુટયુ ક્ષત્રી બીજ, રહી નહીં એક એંધાણી.
વેપાર વિનાના વાણીયા, રામાઓમાં જે રમે.
પોમલીઓ પૈસા મેળવે, જશુરાઓ તે જમે. ૯
ભણ્યા હાથથી વેદ, રઘુ કર્મે પવાણુ,

પુસ્તક પેટી માળ મુખે સોનાનુ તાળું,
ગાયત્રી નો મંત્ર, ગોરને ઘેર ઘરાણો,
ઉપવિતપર આધાર, વટો હું વિપ્ર જણાવું
આશાઓ ગણે અન્નની, દુખે કપાળ હાલતાં,
ભટ બોડ માગે ભટકતા ઘર ઘર શોધે સાકરા. ૧૦
તમાકુનો તરેવાર, મુખમાં મસાલો ગણે,
ગોમુખીમાં હાથ, જમે કંઇ જુદું ભણે.
તડો પાડતા તોર બને રાતા ને પીળા,
બ્રાહ્મણોના બાપ, જુઓ આ તેની લીલા,
પૈસા માટે નીચ પામરો પ્રપંચ વિચ વિચના કરે
હૈયાફુટ યજમાનનો, કરો અર્થ કેવો મરે. ૧૧
ભગડ્યું બુદ્ધિ બીજ, બીજ કડકની આતો,
ચપટ વળ્યુ ચોપાસ, બુરી ચોગઠી નાતો,
નથી ઉપરની છુમ, ખરે કહેતાં નહિ ખારો,
બીનર પામ્યું પેટ, હવે ક્યાં આવુ પારો.
દીકરીઓના દામ કઇ, ખાહિશો લેતા થયા,
કશ્યપ કુળનાં બાળો, વંશ વટી વટલી ગયા. ૧૨
પૈસા માટે પાંચ વર્ષની પામર બાળા,
પાપી જુએ પચાસ, અરે આ ઓછા હાળા !
કરે કસાઇનું કામ, બાપ દિકરીઓ વેચે,
એવાનમાં આગ મુળને આંખો મીચે,
આપી દેખાડો હાથમાં, રડાવીને વળાવતાં,
દિલમા કાંઇ ડરતાં નથી, કરતાં ભોજન ભાવતાં, ૧૩
કોઇ ભટ ભગવાન, દિકરી દેવા જેવા
નર માનુષ છે શુદ્ધ, નથી કંઇ જેવા તેવા,
બાપ એમના બાર આપશે બાળે પરણ્યા
વશ વિરહી હતા મુખે નવ લાજે વરણ્યા,
ખાવન અક્ષર મહિ આપડે, કાગળ પર કાઢ્યા નથી,
આ ઉદર આધાર વીજુ કાગળનું કુળ આચરી. ૧૪
જેણે છુરી લાય, માથડો નદીએ નાખે,
ખરે ખાનાનો પાસ, ફાટેલો ખડીઓ ગણે,
કરે કાયની મગી, આગળી ટેગો પાગે,
ઘરમાં લપ કંદન, કરીને સુખે માગે,
રાજાની પદવી કહે, અન્ન વગર વિગુ આપડી.
ઘેર ઘેર અથડાય છે ઇપ ઉપર રે આપડી ૧૫

અપૂર્ણ.

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું.] સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૨૩ [અંક ૭ મો.

सशक्त छतां इष्टेच्छाने अधीन वर्तनार साधकना श्रीइष्टप्रति संतोप वचनो

(ગઝલ)

આનંદ છે, આનંદ છે, મારા પ્રભો ! આનંદ છે,
જ્યા આપ શિરપર ગાજતા ત્યા કયા પછી આક્રન્દ છે.
જ્યા નિત્ય મુક્ત સ્વતંત્ર આપની સાથ ઉર સમ્બન્ધ છે.
ત્યાં આ જીવનતણી દશામા, પણ પ્રભો ! આનંદ છે.
જો આપનાં આપ્યાં ઉપાધિ કષ્ટ કેરાં વૃન્દ છે,
તો આપકેરી એ પ્રસાદી ચાખતા આનંદ છે.
છૂટવા મથું એ સ્થિતિથી ન જ્યાં ઉન્નતિનો ગંધ છે,
પણ ચહો જો રાખવા ત્યા, તોય પણ આનંદ છે.
એવે સ્થળે રાખો મને જ્યાં દ્વાર સુખનાં બન્ધ છે,
એ દ્વારને દેનાર તાળું (જો) આપ તો આનન્દ છે.
ચઢું યત્ને તે પદ પામવા જે અનુભવનો કંદ છે.
આપ જ પછાડો ત્યાંથી તો પડવામહિં આનન્દ છે.
જ્ઞાનાદિ દેવી પામવા મુજને ઘણોએ છંદ છે.
આપ જ ન દેવા ચહો તો અજ્ઞાનમાં આનન્દ છે.
નથી જોઈતું મારે સ્વયત્નનું ફલ ભલે અત્યન્ત છે.
દો આપ જે ઇચ્છા કરી તેમાં મને આનન્દ છે.
જે આપ દેશો તેહ મારે નિત્ય શિરસાવન્દ્ય છે.
દીધેલ આપનું ભોગવ્યે, આનન્દ-અત્યાનન્દ છે.

શ્રી૦ ૨૦

मतिने तत्त्वस्पर्शी राखवा प्रबोध

(નિર્મલ કર તારી વાણી, એ લય)

મતિને ચિતિમાં રમાડો, કદી તત્ત્વ સ્મૃતિથી તેને ન છુટી પાડો.
ચિન્તન માત્રના વિષય વિષે, તત્ત્વવ્યાપકતા દેખાડો; કદી૦
અન્યથી નિરસતા ઉપજાવીને, રસ ચિતિ ચિન્તને જગાડો; કદી૦
તત્ત્વ ચિન્તન ઉદ્ધરણ માર્ગ છે, જગચિન્તન જાણો ખાડો; કદી૦
બ્રહ્માસ્મિના અખાડા વિષે, ફરી ફરી તેને પછાડો; કદી૦
સ્વરૂપજ્ઞાનના પ્રખર વાદ્યને, મતિમા અખંડ વગાડો, કદી૦
દૃશ્યની કેફ જવા તત્ત્વની, જડીબુટ્ટિને સુંઘાડો; કદી૦
અન્યમાં જતી જોઈ આરભમાજ તત્ત્વનો પટ લાવો આડો; કદી૦
તત્ત્વમાં તરબોળ થાતા મતિ, દુઃખ નહિ લહે કોઇ દહાડો; કદી૦
ઉપેન્દ્ર સ્વરૂપમા સ્થાપી મતિ, સ્વર્ગનાં દ્વાર ઉઘાડો કદી૦

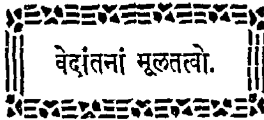
શ્રી૦ ૬૦

ज्ञानीनो महिमा

ધનાશ્રી.

આવું જીવન સાર, જગતમા, આવું જીવન સાર. ટેક.
પરમાનંદ સ્વરૂપે રહેવું, ભમવું ન દૃશ્યમોઝાર. જગ૦ ૧
પરંજ્યોતિનું દર્શન નિત્યે, થાય ભૂલી સંસાર. જગ૦ ૨
મન દૈવી સંપતથી ભરેલું, થાય પ્રતીત સુખકાર. જગ૦ ૩
આસુર ભાવનો લેશ ન દીસે, જેમ રવિમા અંધકાર. જગ૦ ૪
શુદ્ધ સત્ત્વના સૌ ધર્મોથી, શોભે ચિત અપાર. જગ૦ ૫
રજસ્તમોગુણના ધર્મોનું, બલ નવ રહે લગાર. જગ૦ ૬
ભય એક વિલીન થયા થઇ, આનંદનો વિસ્તાર જગ૦ ૭
દૃશ્ય અસાર સર્વે મૂકયું, ભલુ બ્રહ્મ અતિસાર. જગ૦ ૮

શ્રી૦ ૭૦

वेदांतनां मूलतत्वो.

(લેખક.—બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાત્મન્ શ્રીનથુરામ શર્મા.)

(અનુસંધાન ગતાંકથી.)

(૩)

એ અંતઃકરણ આકાશાદિ પંચ સૂક્ષ્મભૂતોના મળેલા જ્ઞાનપ્રધાન અંશોમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું હોવાથી જડ છે, ચેતન નથી. તેમા જે જ્ઞાનધર્મ જણાય છે તે તેના આધારભૂત ચેતનમાંથી આવેલો છે. જેમ અગ્નિથી તપેલા લોઢાના ગોળામાં અગ્નિનું દાહકપણું અને ગોળથી મધુર થયેલા લાડુમાં ગોળનું મધુરપણું ક્રમથી અગ્નિમાંથી અને ગોળમાંથી આવે છે તેમ અંતઃકરણમાં પ્રતીત થતો જ્ઞાનધર્મ ચેતનમાં આવે છે. જેમ કોઇ અલ્પવિવેકવાળા મનુષ્યો સ્થૂલશરીરને ચેતનાવાળું જોઇને સ્થૂલ શરીરને આત્મા માને છે, અને બીજા કોઇ અલ્પવિવેકવાળા મનુષ્યો કર્મેન્દ્રિયોમાં કર્મ કરવાનું સામર્થ્ય જોઇને તથા જ્ઞાનેંદ્રિયોમાં જ્ઞાનધર્મ જોઇને તેમને આત્મા માને છે, તેમ કોઇ અલ્પવિવેકવાળા મનુષ્યો મન તથા બુદ્ધિ આદિમાં જ્ઞાનધર્મ જોઇને તેમને આત્મા માને છે. એ સર્વની સમજ શ્રુતિ, સ્મૃતિ, વિવેકીઓનો અનુભવ ને યુક્તિથી વિરુદ્ધ હોવાથી ભ્રાંતિજન્ય છે.

સ્થૂલશરીરનું રક્ષણ કરનાર અને ક્રિયાભેદે ને સ્થાનભેદે પ્રાણ, અપાન, સમાન, વ્યાન ને ઉદાન એ પાંચ નામવડે કહેવાતો મુખ્યપ્રાણ પણ આત્મા નથી, કેમકે તે આકાશાદિ પાંચ જડભૂતોના મળેલા ક્રિયાપ્રધાન અંશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો છે જો કે મુખ્ય પ્રાણના સદ્‌ભાવથી સ્થૂલશરીર ચેતનાવાળું જણાય છે, ને તેના અભાવમાં તે ચેતનારહિત સ્વરૂપ થાય છે, તેના સદ્‌ભાવથી દશ ઈંદ્રિયો પોતપોતાના વિષયોને ગ્રહણ કરી શકે છે, ને તેના અભાવમાં કોઇ પણ ઈંદ્રિય પોતાના વિષયને ગ્રહણ કરી શકતી નથી, અને તેના સદ્-ભાવથી સ્ફુરણ, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત ને અહંકાર પોતપોતાનું કામ કરી શકે છે, ને તેના અભાવમાં તેઓ પોતપોતાનું કામ કરી શકતાં નથી, તોપણ જેમ પ્રધાનવડે રાજ્યના સર્વકામોનો નિર્વાહ થતાં છતાં પણ તે રાજાને વશ વર્તનાર હોવાથી રાજા નથી, તેમ મુખ્ય પ્રાણવડે સ્થૂલશરીરાદિ સર્વ પોતપોતાનું કામ કરવામાં સમર્થ થાય છે છતાં તે જડ ને આત્માની સત્તાવડે સત્તાવાળો હોવાથી આત્મા નથી.

પાંચ કર્મેંદ્રિયો, પાંચ જ્ઞાનેંદ્રિયો, અંતઃકરણ ને મુખ્ય પ્રાણ એ સર્વના સમૂહને સૂક્ષ્મ શરીર એવું નામ આપવામાં આવે છે, આ સૂક્ષ્મશરીર પાંચ સૂક્ષ્મભૂતોના કાર્યરૂપ હોવાથી તથા સ્થૂલ શરીરના કરતાં સૂક્ષ્મ હોવાથી સૂક્ષ્મશરીર એવા નામવડે ઓળખાય છે. સ્થૂલ-શરીરને અન્નમયકોશ પણ કહેવામાં આવે છે સ્થૂલશરીરની અન્નના કાર્યરૂપ શુક્ર તથા શોણિતમાંથી ઉત્પત્તિ થાય છે, તથા તે શરીર પ્રધાનપણે અન્નવડે જીવતું રહે છે, અને પ્રારબ્ધકર્મની સમાપ્તિએ તે શરીર અન્નની ઉત્પત્તિના કારણરૂપ પૃથિવીમાં લીન થાય છે તેથી તે અન્નમય તથા મ્યાન જેમ તરવારને ઢાંકે છે તેમ તે શરીર આત્માને ઢાંકે છે

માટે તે કોશ—ઢાંકનાર—કહેવાય છે. સૂક્ષ્મશરીરમાં પ્રાણમય, મનોમય ને વિજ્ઞાનમય એવા ત્રણ કોશ છે. મુખ્યપ્રાણના પેટા વિભાગરૂપ પાંચ પ્રકારના પ્રાણો તથા પાંચ કર્મેંદ્રિયો મળીને પ્રાણમયકોશ (મુખ્યપ્રાણના પેટાવિભાગરૂપ પાંચ પ્રકારના પ્રાણોનું જેમાં વિશેષપણું છે એવો કોશ) થાય છે, મન ને પાંચ જ્ઞાનેંદ્રિયો મળીને મનોમયકોશ (મનનું જેમાં પ્રધાનપણું છે એવો કોશ) થાય છે, અને બુદ્ધિ ને પાંચ જ્ઞાનેંદ્રિયો મળીને વિજ્ઞાનમયકોશ (વિજ્ઞાન-બુદ્ધિ—જેમાં મુખ્ય છે એવો કોશ) થાય છે. આ સૂક્ષ્મશરીર અપંચીકૃત—સૂક્ષ્મ—પાંચ ભૂતોના કાર્યરૂપ હોવાથી જડ છે, આત્મા નથી.

પાંચ પંચીકૃત ભૂતો પાંચ અપંચીકૃત ભૂતોમાંથી થયેલાં છે. એ પાંચ પંચીકૃત ભૂતોના કાર્યરૂપ સ્થૂલ-શરીર તથા પાંચ અપંચીકૃતભૂતોના કાર્યરૂપ સૂક્ષ્મશરીર એ બન્ને શરીરો કારણશરીરરૂપ અવિદ્યાના અંશમાંથી થયાં છે. બધા સ્થૂલ જડ પદાર્થોના કારણરૂપ સ્થૂલ-પંચીકૃત-ભૂતો છે અને બધા સૂક્ષ્મ જડ પદાર્થોના કારણરૂપ સૂક્ષ્મ-અપંચીકૃત-ભૂતો છે. આ અપંચીકૃત ભૂતો અવિદ્યામાંથી આકાશાદિ ક્રમે ઉપજ્યાં છે. આકાશના કરતાં સમષ્ટિઅવિદ્યા (સઘળું અજ્ઞાન) વધારે વ્યાપક છે. એક એક સ્થૂલ સૂક્ષ્મ શરીરમાં કારણરૂપે રહેલો સમષ્ટિઅવિદ્યાનો અંશ વ્યષ્ટિઅવિદ્યા કહેવાય છે. વ્યષ્ટિઅવિદ્યા-રૂપ કારણશરીર પણ જડ હોવાથી ચેતનરૂપ આત્મા નથી. જેમ અધિષ્ઠાનરૂપ ચેતનના સદ્ભાવથી ને તેના સદાદિ સ્વભાવોનું તેમાં સંક્રમણ થયેલું હોવાથી સૂક્ષ્મશરીર ચેતનના જેવું જણાય છે તેમ અધિષ્ઠાનરૂપ ચેતનના સદ્ભાવથી ને તેના સદાદિ સ્વભાવોનું તેમાં સંક્રમણ થયેલું હોવાથી બન્ને અવિદ્યા—અજ્ઞાન—પણ ચેતનના જેવી પ્રતીત થાય છે. વ્યષ્ટિ અવિદ્યા સ્થૂલશરીરનું તથા સૂક્ષ્મશરીરનું સ્થૂલસૂક્ષ્મભૂતોદ્વારા કારણ હોવાથી કારણશરીર પણ કહેવાય છે. એ સ્થિતિમાં બીજરૂપ થયેલી અંતઃકરણવૃત્તિએ દુઃખરહિત અજ્ઞાનરૂપ નિરુપાધિક આનંદનો ઘણો આવિર્ભાવ થયેલો હોવાથી એ કારણશરીરને આનંદમયકોશ કહેવામાં આવે છે.

કારણશરીર, કારણશરીરે રોકેલા બ્રહ્મનો અંશ અને કારણ શરીરમાં સામીપ્ય તથા યોગ્યતાથી આવિર્ભાવ પામેલા બ્રહ્મના સદાદિ સ્વભાવો એ ત્રણ પદાર્થોની મિશ્ર થયેલા જેવી એક સ્થિતિ તે જીવ કહેવાય છે. એ જીવ વ્યાવહારિક સત્તાવાળો છે. વ્યવહારકાલે તે જીવ કારણશરીરમાં, સૂક્ષ્મશરીરમાં અને સ્થૂલશરીરમાં પ્રાપ્ત પ્રસંગને અનુસરીને તેમને પોતાનું સ્વરૂપ માની હુંપણાનું અભિમાન કરે છે. જીવમાં બ્રહ્મનો જે શુદ્ધ (અમિશ્ર) અંશ છે તે ચેતનરૂપ હોવાથી તે જીવનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે, પણ અજ્ઞાનકાલે અનાદિ અજ્ઞાનના પ્રાબલ્યથી જીવને પોતાના તે વાસ્તવિક સ્વરૂપનું ભાન હોતું નથી તેથી તે કારણશરીરને, અથવા સૂક્ષ્મશરીરના કોઈ એક અવયવને, અથવા સ્થૂલશરીરને પોતાનું સ્વરૂપ માને છે. જીવનો આ જીવભાવ જ્યાંસુધી પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપનું બોધના સમર્થ સદ્ગુરુના કારુણ્યથી અને પોતાના અંતઃકરણની અંતર્મુખવૃત્તિથી દૃઢ ભાન ન થાય ત્યાં સુધી સ્થિર રહે છે. જીવમાં રહેલા ઉપર જણાવેલા બે જડાંશ પણ જડરૂપ હોવાથી આત્મા નથી. એવી રીતે વ્યાવહારિક જીવ પણ આત્મા નથી.

જેમ લોઢામાં ભળવાથી અગ્નિને પણ ઘણના પ્રહાર સહન કરવા પડે છે તેમ સ્થૂલ શરીરાદિ જડમાં આત્માની ભ્રાંતિ કરવાથી તે અનાત્માને પણ દુઃખના પ્રહારો સહન કરવાના જેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. મુમુક્ષુ આવી સ્થિતિને શામાટે આવવા દે? જ્યાં

સુધી મનુષ્ય સ્થુલશરીરમાં, ઇંદ્રિયોમાં, અતઃકરણમાં, મુખ્ય પ્રાણમાં કારણશરીરમાં કે જીવના વ્યાવહારિક સ્વરૂપમાં તેમાંના કોઇ એકને કે તે સર્વને પોતાનું સ્વરૂપ માની આત્માનુ એટલે હુંપણાનુ અભિમાન કરે છે ત્યા સુધી તે મનુષ્ય મિથ્યાજ્ઞાનને વશ વર્તતો હોવાથી સર્વ દુઃખોથી રહિત પરમાનદરૂપે સ્થિતિ કરવા ભાગ્યશાલી થતો નથી, માટે તમારે એ જડમાં કદી પણ આત્માની–હુંપણાની–બુદ્ધિ ન કરવી, પણ એ સર્વનો પ્રકાશક સચ્ચિદાનંદાદિ સ્વભાવવાળા અતરાત્મામા વા પ્રત્યકૃતત્વમા હુંપણાની એટલે આત્માની બુદ્ધિ સુસ્થિર કરવી.

દેહાદિ જડ પદાર્થોમાં તમને અનાદિકાલથી આત્માની ભ્રાંતિ સ્થિર થઇ છે તે ભ્રાંતિ તુરતજ નિવૃત્ત થઇ શકય નથી, માટે તમારે 'હું દેહાદિરૂપ જડ નથી, પણ ચેતનરૂપ આત્મા છુ, આવી આત્મભાવના દીર્ઘકાલ નિરંતર આદરપૂર્વક કર્યા કરવી જોઇએ. એ આત્મભાવનાનો પરિપાક થતા આત્માનો સાક્ષાત્કાર થઇ દેહાદિમાં રહેલી આત્માની ભ્રાંતિ નિવૃત્ત થશે.

દેહાદિ અપવિત્ર ને જડ પદાર્થમા હુંપણાની બુદ્ધિ રાખી જીવવુ તે ચમારની અથવા ખાટકીની પેઠે દુર્ગંધવાળા શરીરે–મલિનપણે–જીવવુ છે, અને પરમપાવન ને સચ્ચિદાનદરૂપ આત્મામા હુંપણાની બુદ્ધિ રાખી જીવવુ તે ઉંચી જાતના અતરો વેચનારા અત્તરીઆની પેઠે-સુગધવાળા શરીરે–પવિત્રપણે–જીવવું છે

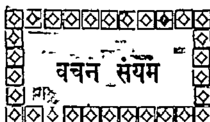
જો તમારા મનને સપૂર્ણ સમાધાનની, પરિપૂર્ણ શાતિની અને અવધિરહિત નિરુપમ સુખની પ્રાપ્તિવાળુ કરવું હોય તો તમારે અચલ, પ્રશાત ને આનદઘન આત્મામાંજ આત્માની બુદ્ધિ સુસ્થિર કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. દેહાદિમા આત્માની બુદ્ધિ રાખી રાગપૂર્વક અપવિત્ર હાડચામનું સેવન કરવાથી કે જનસમૂહમા સોનારૂપાને નામે ઓળખાતા પદાર્થના કકડાઓના ઢગલાઓના સ્વામી થવાથી કે લોકોના બહુમાન આપવારૂપ પૂજનથી તમારા મનને સાચુ સમાધાન, સાચી શાંતિ ને સાચુ સુખ મળવાનો લગારે સભવ નથી:'

શિષ્ય પૂછે છે –" હે કરુણાનિધે ! ચેતનરૂપ આત્મામા દેહાદિ જડને વિષે હુંપણાનુ અભિમાન કરાવનારી ભ્રાંતિ અથવા અજ્ઞાન કયા કારણથી અને કયા સમયથી ઉપન્યું હશે અને જો સૂર્યમા તેનો વિરોધી અધકાર રહી શકતો નથી તો ચેતનમા તેનુ વિરોધી અજ્ઞાન શી રીતે રહી શકતુ હશે આ શકા મારા અતઃકરણમા ઉદ્ભવે છે તો તેનો સમૂલ ઉચ્છેદ કરવા આપ કૃપા કરશો, એવી હુ આશા રાખુ છુ "

શ્રીસદ્ગુરુ કહે છે—" હે સુમતે ! જેમ મનુષ્ય જ્યારે નિદ્રાના આગમનથી પોતાનુ વ્યાવહારિક સ્વરૂપ ભૂલે છે ત્યારે તેની પોતાના વ્યાવહારિક શરીરમાંથી હુંપણાની બુદ્ધિ દૂર થઇ તેને સ્વપ્નના પ્રાતિભાસિક સ્વરૂપમા હુંપણાની બુદ્ધિનો ઉદય થાય છે તેમ જ્યારે વ્યાપક ચેતનરૂપ બ્રહ્મના કલ્પિત અશરૂપ કૂટસ્થ વા આત્મા પોતાને આશરે રહેલા અનાદિ અજ્ઞાનના વિજ્ઞ્ભણથી પોતાનું પારમાર્થિક સ્વરૂપ ભૂલે છે ત્યારે અજ્ઞાનના કાર્યરૂપ મનના વિજ્ઞ્ભણવડે તેને વ્યાવહારિક સ્થૂલશરીરાદિમાં હુંપણાની બુદ્ધિનો ઉદય થાય છે. એવી રીતે પોતાના પારમાર્થિક સ્વરૂપનુ અનાદિ અજ્ઞાનના બલથી અનાદિ કાલથી વિસ્મરણ થવાથી અને અનાદિ વાસનાવાળા અજ્ઞાનના કાર્યરૂપ મનનુ વિજ્ઞ્ભણ થવાથી આત્મા અજ્ઞાનના જ સામર્થ્યથી પ્રતીત થયેલા સ્થૂલ શરીરાદિમાં હુંપણાની બુદ્ધિ કરે છે, આ

ભ્રાંતિ અનાદિ કાલથી ઉદય પામેલી છે એમ માનવામાં આવે છે. આમ શા માટે થતુ હશે ? એવી શંકાનો ઉદય થાય તો તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે સમજવુ'—બ્રહ્મના સમાદ એ વાસ્તવિક અને અવિકારી સ્વભાવો છે, ને તેના એક દેશમાં પ્રવર્તતો તેનો નામરૂપાદિરૂપે પ્રતીત થવાનો મિથ્યા ને વિકારી સ્વભાવ છે આ મિથ્યા ને વિકારી સ્વભાવના બળથી શુદ્ધ આત્મામાં અસત્ દેહાદિની મિથ્યા કલ્પનાનો ઉદય થાય છે, આ મિથ્યા કલ્પનાની નિવૃત્તિ કલ્પિત જડનો અને તેના આધારભૂત સત્ ચેતનનો વિવેક કરવાથી થાય છે જાગ્રદવસ્થાની પ્રાપ્તિ વડે સ્વપ્નની નિવૃત્તિ થવાથી જેમ નિદ્રાના બળથી સ્વપ્નકાલે પ્રાતિભાસિક શરીરાદિમાં જે હું પણાની ભ્રાંતિ ઉપજી હતી તે ભ્રાંતિ દૂર થઇ જાગ્રતમાં પ્રતીત થતાં વ્યાવહારિક શરીરાદિમાં હુંપણાનો નિશ્ચય ઉદય થઇ સ્થિર થાય છે તેમ અજ્ઞાનકાલે અજ્ઞાનના બળથી અંતઃકરણની જાગ્રદવસ્થામાં પ્રતીત થતાં વ્યાવહારિક સ્થૂલશરીરાદિમાં જે હું પણાની ભ્રાંતિનો ઉદય થઇ તેની સ્થિરતા થઇ હતી તે ભ્રાંતિ ઉત્કૃષ્ટ વિવેકવડે અંતઃકરણને તુર્યાવસ્થાની પ્રાપ્તિ થતાં શુદ્ધાત્મામા હુંપણાની બુદ્ધિનો ઉદય થઇ સ્થિર થાય છે, ને તે શુદ્ધાત્માનુ જ્ઞાન વ્યાવહારિક શરીરાદિમાં ઉપજેલી હુંપણાની ભ્રાંતિને દૂર કરે છે અજ્ઞાન અઘટિતઘટના કરવામા પરમચતુર મનાય છે. જેમ વર્ષાઋતુમાં સૂર્યને આશરે રહેલા આચ્છાદક સ્વભાવવાળા વાદળાંએ સૂર્યને ઢાંકી દીધો હોય એમ જણાય છે તેમ અજ્ઞાનકાલે આત્માને આશરે રહેલા આચ્છાદન–આવરણ–કરવાના સ્વભાવવાળા અજ્ઞાને આત્માને ઢાંકી દીધો હોય એમ જણાય છે. અજ્ઞાનના એ આવરણ નામના સ્વભાવથી આત્માને પોતાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ ઢંકાયા જેવુ વા ભૂલાયા જેવું થતાં એ અજ્ઞાનના વિક્ષેપ નામના સ્વભાવથી આત્માને સૂક્ષ્મશરીરમાં ને સ્થૂલ શરીરમાં તે મારૂં સ્વરુપ છે એવી ભ્રાંતિનો ઉદય થાય છે, ને જ્યાં સુધી આત્માના યથાર્થ સ્વરૂપનું મનુષ્યને દૃઢ જ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી તે ભ્રાંતિ સ્થિર રહે છે, જેમ સ્વપ્નકાલે પ્રતીત થતા સ્વપ્નના પ્રાતિભાસિક શરીરમા હુંપણાની ભ્રાંતિ ક્યારે ઉપજી તે સ્વપ્નકાલે નક્કી કરી શકાય નહિ, પણ તે ભ્રાંતિ અનાદિ છે એમ તે કાલે પ્રતીત થાય, તથા તે જ્ઞાન ભ્રાંતિરૂપ છે એમ પણ તે કાલે સમજાય નહિ, પરતુ તે જ્ઞાન સત્ય છે એમ સમજાય અને જાગ્યા પછી જ્યારે મારૂં પોતાનું વ્યાવહારિક સ્વરુપ ભૂલાયુ ત્યારે એ ભ્રાંતિજ્ઞાન ઉદય પામ્યુ હતુ એમ સમજાય છે તેમ અજ્ઞાનકાલે સત્યરૂપે પ્રતીત થતા પોતાના સ્થૂલશરીરમાં હુંપણાની ભ્રાંતિ ક્યારે ઉપજી તે અજ્ઞાનકાલે અજ્ઞાની મનુષ્યથી નક્કી કરી શકાય નહિ, પણ તે ભ્રાંતિ અનાદિ છે એટલું જ માત્ર તે કાલે તેનાથી ને અન્યથી કહી શકાય. તથા આ હું પણાનું જ્ઞાન ભ્રાંતિરૂપ છે એમ પણ તે વેલા તેનાથી સમજી શકાય નહિ, પરતુ તે સત્યજ્ઞાન છે એમ તેનાથી સમજાય. જ્યારે પોતાના પૂજ્ય શ્રી સદ્‌ગુરુની અમોઘ કૃપા થાય ને પોતાના અંતઃકરણની અંતર્મુખવૃત્તિ થાય ત્યારે તે અંતઃકરણની વૃત્તિ આત્મા પરના અજ્ઞાનકૃત આવરણનો ભંગ કરી આત્માકાર થાય છે. અંતઃકરણની આવી અવસ્થા તુર્યાવસ્થાની પ્રાપ્ત થયે આત્મામાં હુંપણાની બુદ્ધિ ઉદય પામી સ્થિર થાય છે, અને વ્યાવહારિક સ્થૂલ શરીરાદિમાંથી હુંપણાની બુદ્ધિ નિવૃત્ત થાય છે. આ વેલા તે જ્ઞાનીના અંતઃકરણને સ્પષ્ટ સમજાય છે કે જે વેળા અજ્ઞાનના આવરણ સ્વભાવવડે મારૂં આ આત્મસ્વરૂપ ભૂલાયુ તે વેળા અજ્ઞાનના વિક્ષેપ નામના સ્વભાવ વડે આ સ્થૂલ શરીરાદિમાં મને હુંપણાનુ મિથ્યાજ્ઞાન ઉપજ્યુ હતુ.

અપૂર્ણ.

(લેખક—શ્રીયુત્ મણીલાલ નથુભાઇ દોશી. બી. એ.)

" જે મનુષ્ય પોતાની વાણી પર સંયમ રાખી શકે છે, તે કલહરહિત જીવન ગાળી શકશે, ને જે મનુષ્ય વાચાળપણું તજી દેશે તે અશુભથી બચી જશે. તને જે કહેવામાંઆવ્યુ હોય તે બીજાને સંભળાવતો ના, તો તેથી તને ગેરલાભ નહિ થાય. મિત્ર હોય કે દુશ્મન હોય પણ બીજાના જીવનની વાતો કરતો ના, બીજાના જીવનની વાતો કર્યા વિના રહી શકાતુ હોય તો સર્વથા તે વાત કરવાનુ છોડી દે, જો કોઇ વાત તે સાંભળી હોય તો તે વાતને તારી સાથે મરવા દેજે. મિત્રને સલાહ આપ, કદાચ તેણે તે ભૂલ ના પણ કરી હોય અને જો તેણે કરી હોય તો તે ફરીથી ના પણ કરે. મિત્રને સલાહ આપ, કદાચ તે શબ્દ તે ન પણ બોલ્યો હોય, અને જો તે બોલ્યો હોય તો તે ફરીથી ના પણ બોલે. મિત્રને સલાહ આપ કદાચ તેના સબંધમા કોઇએ તને જુઠી વાત કરી હોય, દરેક વાતને સત્ય તરીકે માની લેતો ના કેટલીકવાર મનુષ્યના બોલવામા ભૂલ પણ થાય, પણ તેથી તે હૃદયની ભૂલ છે, એમ ગણતો ના, અને એવો કોણ છે કે જેણે જીભથી ભૂલ નહિ કરી હોય ? પ્રભુની આજ્ઞાને અનુસરવું એજ જીવનનો સિદ્ધાંત છે. પ્રભુની પ્રીતિ પ્રાપ્ત થાય, તેવા કાર્ય કરનાર અમરતાનુ ફળ મેળવે છે. પ્રભુને જાણવા તે જ પૂર્ણ પવિત્રતા છે. અને તેની શક્તિનો અનુભવ કરવો તેજ અમરતા છે "

—ઉપયોગી પત્ર.

આપણે માટી મોટી વાતો કરીએ છીએ, પણ જીવનને ઉપયોગી અને જીવનને ઉન્નત બનાવનાર નાની બાબતો પ્રત્યે દુર્લક્ષ કરીએ છીએ લોકો કાયદાના શબ્દોને માન આપે છે, પણ હૃદયથી કાયદાનો ભંગ કરતા જણાય છે, જે લોકો બહારથી ઇંદ્રિયોને સંયમમા રાખે છે, પણ મનથી ઇંદ્રિયોના વિષોનું ધ્યાન કરે છે, તે લોકો મિથ્યાચારી-ઢોંગી છે તેઓ રંગથી ધોળેલી કબર જેવા છે તે કબર બહારથી ઉજ્વળ ભાસે છે, પણ તે કબરમાં અશુચિ હાડકાં ભરેલાં હોય છે. આપણે દરેક બાબતમા સાવધ થઇ અપ્રમત્ત જીવન ગાળવાનુ છે પણ વાણીનો સંયમ એ ઘણી અગત્યની બાબત છે, અને આજના લેખમાં આપણે તે બાબતપર વિશેષ લક્ષ આપીશુ.

વચન સંયમ ઉપર વિશેષ લક્ષ આપવાને મોટું કારણ છે આપણે આવા પ્રશ્નો ઘણી-વાર ચર્ચા હશે પણ પુનઃ તે કહેવાની જરૂર છે કારણ કે વાણી એ એવું સાધન છે કે જે વડે આપણે બીજાનું ઘણું અશુભ કરી બેસીએ. આપણાં કાર્યો કેવા થશે, તેનો આધાર. આપણા જનસમાજની સંસ્કૃતિ પર રહેલો છે આપણે કેટલાક દુષ્ટ ગણાતા કાર્યો કદાપિ કરીશુ નહિ. જંગલી મનુષ્યો એક બીજાનાં ખુન કરે, ચોરી કરે, ધોળે દહાડે લુંટફાટ કરે, પોતાના સ્થૂલ શરીરથી અયોગ્ય કૃત્યો કરે, આપણે આવાં કાળા ન કરીએ, કારણ કે આપણે તે સ્થિતિ ઓળંગી ગયા છીએ.

આપણે ઘણી જીંદગીઓમાંથી પસાર થઇ હાલની સ્થિતિએ આવ્યા છીએ. આપણે પણ આપણું જીવન એક જંગલી મનુષ્ય તરીકે શરૂ કર્યું હતું. જંગલી મનુષ્ય એટલે જંગલી શરીરમાં જીવનની શરૂઆત કરતો બાળ જીવાત્મા સમજવો. આપણે સુધરેલા શરીરમાં પ્રકટ થયેલા મોટી વયના આત્મા છીએ. બાળક અમુક રીતે પોતાની લાગણીઓ પ્રકટ કરે છે, આપણે તેવી રીતે તે લાગણીઓ કદાપિ દર્શાવીશું નહિ, જો તેને કાંઇ જોઇતું હોય તો તે બુમો પાડીને રડવા લાગશે, આપણે તેમ કરીશું નહિ, આપણને તે વસ્તુઓ તો જોઇએ છે, પણ તે મેળવવાના આપણે બીજા માર્ગો મકબુ કરીશું કારણ કે આપણે બાલ્યાવસ્થાને પસાર કરી ગયા છીએ આપણે આપણને ઉપયોગી અથવા જરૂરની વસ્તુઓ સભ્યતાથી મેળવવાના માર્ગો સ્વીકારીશું.

પણ વાણીના સંબંધમાં સુધરેલા કહેવાતા આપણે અનેક રીતે ભૂલો કરી બેસવાનો સંભવ છે. કઇ બાબતોમાં આપણી ભુલ થાય છે, તેનો આપણે વિચાર કરીએ. આપણી વાણી સત્ય હોવી જોઇએ આપણે જે સત્ય હોય તેજ બોલવું જોઇએ! તમે બધા આ મારા અભિપ્રાય સાથે મળતા થશો એમાં મને સંદેહ નથી, છતાં આપણી વાણીમાં ઘણું અસત્ય જાણતાં અજાણતાં ભળી જાય છે માટે આપણે જે કહેવા ન માગતા હોઇએ, તે કહેવાનો આભાસ સાંભળનારના હૃદય પર આપણા વચનથી પડવો ન જોઇએ કેટલાક એમ પણ કહેશે કે સભ્યતાને ખાતર અમુક શબ્દો આપણે બોલવા જોઇએ. તેમ કરવું વ્યાજબી છે, એમ મને તો નથી લાગતું, આપણે જે જાણતા હોઇએ, તે સર્વ કહેવાને આપણે બંધાયલા નથી. ઘણી બાબતમાં મૌન પણ ધારણ કરવું પડે, પણ જે બોલીએ તે તો સત્ય જ હોવું જોઇએ. આપણે આપણા વચનમાં અસભ્ય થવાની જરૂર નથી, પણ હૃદયમાં કાંઇક હોય, અને બ્હારથી જુદું બતાવવાની પણ જરૂર નથી.

આ લેખને મથાળે આવેલો પત્ર ઘણો ઉપયોગી છે, અને જો મનુષ્યો તે દરરોજ વાંચે અને તેમાં રહેલી ભાવના પ્રમાણે જીવન ગાળે તો તેમને ઘણો લાભ થાય આવા નાના ફકરામાં આટલી બધી ઉપયોગી શીખામણ એકઠી કરેલી કવચિત્‌જ જોવામાં આવે છે, આપણને જે લાગતું હોય તે બધુ કહેવાની જરૂર નથી પણ જે કહેવું તે સત્ય હોવું જોઇએ, અને તે યોગ્ય શબ્દોમાં ગોઠવીને કહેવું જોઇએ.

બીજો વાણીનો દોષ એ છે કે આપણે આપણા શબ્દોમાં ઘણા અયોગ્ય હોઇએ છીએ. કેટલીકવાર મનુષ્ય પાસે શબ્દ સમૃદ્ધ ન હોય, અને તેથી એકને બદલે બીજો શબ્દ બોલી જાય. પણ જીવનના દરરોજના પ્રસંગોમાં અતિશયોક્તિભર્યાં વચનો ઉચ્ચારવા તે મોટી ભુલ છે કારણ કે તેમ કરવાથી વાણી ઉપરનો કાબુ જતો હોય છે અને વિચારો પણ અસ્તવ્યસ્ત થાય છે, અને જે મનુષ્ય આત્મિક જીવન ગાળવા માગતો હોય તેને વાસ્તે આ એક ગંભીર પ્રશ્ન છે. તમે જે કહેવા માગતા હો તેજ કહો પણ તેથી વધારે કે ઓછું કહેતા ના, પાણી સ્હેજ ઓછુ ગરમ હોય તો લોકો કહે છે કે, "આવા બરફ જેવા ઠંડા પાણીએ શી રીતે સ્નાન કરાય!" કોઇને સ્હેજ તાવ આવે તો તેઓ કહેશે "તોબા તપે તેવો તાવ આવ્યો છે, કોઇએ એકાદ કડુ વચન કહ્યું હોય તો તેઓ કહેશે કે, "તેણે તો મારા પર ગાળોનો વરસાદ વરસાવ્યો" આ બધું મુર્ખાઇ ભર્યું છે. વળી શબ્દોનો જે અર્થ હોય, તેના કરતાં જુદાજ અર્થમાં શબ્દોનો ઘણીવાર ઉપયોગ કરવામાં આવે છે

આમાં ચતુરાઇ નથી પણ વિચારની અસ્તવ્યસ્તતા અને શબ્દ સમૂહની ખામી છે અને તે બાબતમાં પણ જીવનના અભ્યાસીએ દરકાર રાખવી આપણે બહુ ચોકસ થવું, આપણામાં આ અચોકસતાનો દોષ ન આવી જાય તેની સભાળ રાખવી. કેટલીકવાર વાચાલ મનુષ્ય યોગ્ય શબ્દ વિચારવાને અટકતો નથી અને તેથી નહિ બોલવા યોગ્ય મૂર્ખતાભર્યો અથવા અસંગત શબ્દ બોલી જાય છે.

હવે આ પત્રનો લેખક ઘણો સુજ્ઞ મનુષ્ય હોવો જોઇએ કારણ કે તે જણાવે છે કે વાણી ઉપર સયમ રાખનાર ઘણા કલહથી બચી જાય છે વળી તે આપણને જણાવે છે કે વાચાળપણાથી દોષથી જે મુક્ત હશે, તે અશુભથી બચી જશે તેના કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે બોલવાને ખાતર જ બોલવુ નહિ આપણામા આ એક ટેવ પડી છે કે આપણા અતિથિને ખુશ રાખવાને બધો વખત તેની સાથે કાંઇ નહિ ને કાંઇ વાત કરવી જ જોઇએ આપણે કાંઇ કહેવાનુ હોય માટે વાત કરતા નથી કેટલીકવાર તો વાત કરવાનો વિષય પણ જડતો નથી છતા આપણે બોલવુ જ જોઇએ આ સ્થિતિ ઘણી શોચનીય છે. જ્યા ઓછો પ્રેમ હોય છે, ત્યા ઘણુ બોલવામા આવે છે, પણ ખરા પ્રેમીઓ એક બીજાના હૃદયને સમજે છે અને ત્યા થોડા અને યોગ્ય શબ્દોથી બધો વ્યવહાર ચાલી રહે છે

આપણને કહેવામા આવ્યુ છે કે “ તને જે કહેવામા આવ્યુ હોય તે બીજાને સભળાવતો ના તો તેથી તને ગેરલાભ નહિ થાય ” કોઇના સબંધી અશુભ વાત બીજાને નહિ કહેવાથી આપણને કાંઇપણ ગેરલાભ થશે નહિ પણ તે વાત કહેવાથી આપણને ઘણુ નુકશાન થવાનો સભવ છે શાંત રહેવાથી આપણું કશુ જવાનુ નથી “ મિત્ર હો કે શત્રુ હો, પણ બીજાની વાતો કરતો ના. ” આપણે આ બોધ એક વા જેવો લાગશે, કારણ કે ઘણાને તો વાત કરવાનો વિષય જ નહિ જડે લોકો પારકી વાતો કરવામા જ પોતાનો ઘણો સમય પસાર કરે છે, પણ જો તે બધ કરવામા આવે તો તેઓ કહેશે કે અમે શુ કરીએ ? જો બધા લોકો આ સલાહ સ્વીકારે તો ઘણી વાતો બધ થઇ જાય—અને તેમાં એકંદર બધાને લાભ છે, હાલમા જે વાતો કરવામા આવે છે તેનો ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગ જો ન કહેવામાં આવતો હોય તો તેમાં સર્વને લાભ છે, આપણે કોઇપણ વાત બીજાના સબંધમાં સાંભળી હોય તો ત્રીજા મનુષ્ય આગળ કહેવાનું આપણું કામ નથી. તમારા મિત્રને સલાહ આપો, કદાચ તેણે અમુક કામ ન પણ કર્યું હોય તો પણ તમારી સલાહથી ફરીથી તે કામ કરશે નહિ.

તમારા મિત્રને ધીમેથી સલાહ આપો તે અમુક શબ્દ ન પણ હોય, અને બોલ્યો હોય તો પણ તમારી સલાહથી ફરીથી તેવો શબ્દ બોલતો અટકી જશે, પણ તેની પાસે સીધા જવાને બદલે તમે તમારા ૫૦ મિત્રો આગળ જણાવો છો કે અમુકે આમ કર્યુ અથવા કર્યું અને તેમને કહો છો કે આ વાત બીજા કોઇને જણાવતા ના કોઇની નિંદાની વાત એકદમ માની લેતા ના આ ઘણી ઉપયોગી અને સાચી સલાહ છે. ઘણી વાતો આપણને અસભવિત લાગતી હોય, છતા જો તે ખરાબ હોય તો આપણે ઝટ તે માની લઇએ છીએ, સામાન્ય વિવેક બુદ્ધિથી અશક્ય લાગતી વાતો પણ સ્વીકારી તેમા મરી મશાલા ભરી લોકો રજનુ ગજ કરી મૂકે છે. આપણને બધાને આ બાબતનો અનુભવ છે, અશુદ્ધ મનુષ્યને બધા જીવો અશુદ્ધજ લાગે છે. પોતે અનુદાર છે, એમ સ્વીકારવાને બદલે

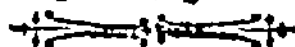
તે જગતના જીવોની હલકી બાબતો એકદમ માનવાને દોરાય છે. લોકો સંબંધી હલકી વાતો જે જલ્દીથી માની લે છે, તે સાબીત કરી આપે છે કે પોતે ઘણા હલકા છે

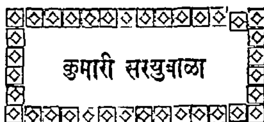
વળી કેટલીકવાર હૃદયની ભૂલ ન હોય, છતા બોલવામા મનુષ્ય ભૂલ કરી બેસે છે. તેનો તેમ બોલવાનો આશય પણ ન હોય. જો તેણે વિચાર કર્યો હોત તો તે શબ્દ તેના મુખમાથી કદાપિ નીકળ્યો ન હોત. આ બધુ બેદરકારીનું પરિણામ છે આપણે બધા આવી ભૂલો કરીએ છીએ અને તેની એવી ટેવ પડી જાય છે કે તે ભૂલ દૂર કરવાનું કામ ઘણુ કઠણ હોય છે, પત્રમા લખ્યા પ્રમાણે એવો કોણ છે કે જેણે વાણીનો દુરુપયોગ નહિ કર્યો હોય ?"

જો આપણે આપણું જીવન તપાસીએ તો આપણને બધાને લાગશે તે ઘણીવાર એવા શબ્દો બોલી ગયા હઇશું કે જેને વાસ્તે આપણને પાછળથી પસ્તાવો કરવો પડ્યો હશે. અને આપણને એમ પણ લાગ્યુ હશે કે અમુક વાત ન કરી હોત તો ઘણુ સારૂં ! મી. લેડબીટર લખે છે કે "મારા લગભગ ૭૫ વર્ષના જીવનમા અમુક વાત નહિ કહેવા બદલ મને દીલગીરી થઇ, એવો એક પણ બનાવ બનેલો મને યાદ નથી" જ્યારે શંકા પડે ત્યારે મૌન રહેવુ એ વધારે શ્રેયસ્કર છે તેથી તમને ગેરલાભ થશે નહિ એક જુની કહેવત આપણને જણાવે છે કે 'વાણી રૂપેરી છે, અને મૌન સોનેરી છે'

એકવાર મહાત્મા ક્રાઇસ્ટ આગળ એક સ્ત્રીને લાવવામા આવી જેને અપકૃત્ય કરતાં પકડવામા આવી હતી. આમાં કેવળ ઉડતી વાત ન હતી લોકો તેને ક્રાઇસ્ટ આગળ લાવ્યા અને તેણીનાપર વ્યભિચારનો આરોપ મૂક્યો, અને કહેવા લાગ્યા કે મોઝીસના કાયદા પ્રમાણે તે સ્ત્રીને પત્થરવડે મારી નાખવી જોઇએ ક્રાઇસ્ટે શું કર્યું ? તે મૌન રહ્યા જાણે તે લોકોને પોતે સાંભળતા ન હોય તેમ આગળીવતી જમીનપર લીસોટા કાઢવા લાગ્યા પણ જ્યારે તેઓએ ક્રાઇસ્ટને પુછી પુછીને જવાબ માગ્યો, ત્યારે તેમણે કહ્યુ "તમારામાથી જે પાપ રહિત હોય તે પહેલો પત્થરો તેને મારે" બધા ચુપકી પકડી ગયા આ ક્રાઇસ્ટના મૌનનો એક દૃષ્ટાંત છે જો આપણે કોઇ મુખથી હલકી વાત સાંભળીએ, તો આપણે મૌન ધારણ કરવુ આગળ કરવાથી આપણે પણ મહાન પુરૂષોને અનુસરીશુ

આપણી વાણીમાથી બીજો પણ એક દોષ દૂર કરવાની જરૂર છે. દરરોજના જીવનમાં બીજાને દુઃખ લાગે એવાં તીક્ષ્ણ વચનો બોલવાનું જતું કરો, નજીવી બાબતો સંબંધી બીજાને ઠપકો આપવાનુ બંધ કરો તમે જેવુ ધાર્યું હોય તેવુ કામ કોઇ ન કરે તો તેમા દીલગીરી બતાવતા ના મારા વિચાર પ્રમાણે તમે એમ કર્યું હોત તો વધારે સારૂ એમ પણ કહેતા ના. તમે શુ ધારતા હતા તે જાણવાને કોઇ માગતું નથી કાર્ય થઇ ગયું તમે તેને બદલી શકવાના નથી તો પછી નકામા નાખુશીકારક શબ્દો બોલવાથી લાભ શો! વાણીની શક્તિ પ્રભુએ આપણને આપી છે, પ્રભુની મહત્તા ગાવાને અને લોકોને મદદ કરવાને તે શક્તિ વાપરવી જોઇએ જેમ મહાપુરૂષો પોતાના વિચારમાં, વચનમા, અને કાર્યમાં શુભતત્વો ફેલાવતા જાય છે, તેમ આપણે પણ ચાલવાને પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. માટે મથાળાનો પત્ર વારવાર વાંચશો, અને તેમાં લખ્યા પ્રમાણે વાણીમાં સત્યતા, ગાંભીર્ય, ચોકસાઇ, અને પ્રમાણિકતા દાખલ કરજો, અને ખાસ કરીને બીજાના જીવન વિષે બોલતા ના, કારણ કે તેવી વાતો કરવામા ઘણુ નુકશાન થાય છે, અને લાભ તો ક્વચિતજ થાય છે. માટે મહાપુરૂષોના પગલે ચાલી શુભ કરો, શુભ બોલો અને શુભ વિચારો.

कुमारी सरयुबाळा

(લેખક—ગૌરીશંકર ગોતીરામ ભટ્ટ બી. એ.)

પ્રકરણ ૯ મું.

જગત્ સુકોમળ થતું ગયું ત્યારથી બાગ બગીચાઓનું સેવન સામાન્ય લોકોમાં પણ વધવા લાગ્યું છે, પણ આજના બગીચાઓમા પુષ્પો સુગંધી વિનાનાં હોય તોપણ શોભા ખાતર રાખવામા આવે છે. મોગરો, ગુલાબ, ચંપો, ચંપેલીને બદલે આજે અંગ્રેજી નામના અનેક રોપાઓ માત્ર ચક્ષુને પ્રિયકર થઇ પડે છે પણ વાડીમા પગ મૂકતા જ ફૂળ ફુલો મઘમઘી રહેતાં નથી. માણસનું આયુષ્ય તેની આસપાસની આબોહવાની ઉપર પણ આધાર રાખે છે. ખોરાક, હવા, પાણી અને કસરત વિના આરોગ્ય મેળવી શકાતું નથી તેથી બગીચાની ચોકખી હવાની પણ જરૂર રહે છે

ક્ષિપ્રાની સેર ઉપર એક સુંદર ટેકરી ઉપર બગીચો આવેલો છે તેની અંદરથી આસપાસ દૃષ્ટિ નાંખતાં પહાડોના ઉંચા નીચા શિખરો નદીઓના નાનકડા પ્રવાહ, ધુણીથી વીંટાયા હોય તેવા દૂરથી દેખાતા પર્વતો વગેરે જોતા ઇશ્વરની અપૂર્વ લીલાનો ખ્યાલ આવ્યા વિના રહેતો નથી પહાડ ઉપર છાતી વરણ ઢોળાવથી ચડયા પછી જો નીચે જોઇએ તો તમ્મર આવ્યા વિના ન રહે નાના નાના છોકરાઓ જેવાં ઝાડો ધુમાડાથી જેમ વિંટાયા હોય તેમ પહાડ ઉપરથી નીચે જણાય છે જેમ ઉંચાઇએ વધારે જઇએ તેમ તેમ નીચેની વસ્તુઓ વધારે અંધારામા લપેટાતી જાય છે ભાગ્ય જોગે પવનનો સપાટો આવે તો પગ પરાણે મુકીને પત્થરના ખૂણે ઉભેલો મુસાફર છેક પર્વતની ટોચેથી નીચે પડી જવાનો સંભવ રહે છે.

આ પર્વત ઉપરની થોડીક જગામા એક સુંદર વાડી આવી રહી છે પર્વત ઉપરનાં તમામ ઝરણ એક તરફ વાળી લઇને એક કુંડ બનાવવામા આવ્યો છે ને આ કુંડના પાણીથી કુદરતી નીકોવડે બગીચામા પાણી લાવવામાં આવે છે બગીચામા કેળ, લીંબુ, આંબાની એટલી બધી ગીચ ઘટા થઇ છે કે બહારથી જોનારને બગીચાની અંદર એટલી બધી જગા હશે કે કેમ તેની શંકા થાય. એક બાજુ પેલી નીકોનુ વહેણ નદી સ્વરુપે ઘણી જ ઉંડી ખીણમા વહે છે એક બાજુ પર્વતના થર ઉપર થર ઉંચે ચઢીને બગીચો ઢળતો બનાવી મુકે છે ખરા ઉનાળાના વખતમા પણ જાણે ચોમાસુ હોય તેવો દેખાવ બગીચાની અંદર થઇ રહે છે. પાસેના દેવાલયમા શંકર ભગવાન અને ભવાની બિરાજી રહેલાં છે, બગીચામાંથી નીચે નદીમા કે ઉપર દેવાલયમાં જવુ હોય તો અનેક પગથીયાં ચડવા ઉતરવા પડે

આ બગીચાના મધ્ય ભાગમાં એકાંત જગો પસંદ કરીને શાંત મુદ્રાથી એક કુમારિકા બેઠી રહેલી છે આ કુમારિકાના હૃદયના ભાવ શુ હશે તે તો એકદમ જણાય તેમ નહતું પણ તેનામા કંઇક ચપળતા, કંઇક આવેશ, કંઇક મનોહરતા જોતા તે એક રસમય સ્ત્રી

વિરહ હતું તેમ જણાયા વિના ન રહેતું તેણે આજ ગુલાબી રંગની સાડી પહેરી હતી. તે ગુલાબી રંગના વસ્ત્ર સાથે તેના સર્વાંગનો ગૌર વર્ણ પણ મળી જતો. તેના સુકોમળ હાથ, સુંદર મુખ અને સાડીની નાજુક કોર જોનારને મોહક લાગતા હતાં. તે બાળા પાસે કોઇ આવતું જણાયું. દૂરથી ગીતનો ધ્વનિ સંભળાયો:—

લ્યો બાળા આપું માળા, પહેરો પ્રેમથી રે
રાખજો સ્નેહથી રે. લ્યો૦
માળા મોતીની એ રૂડી, પ્રેમ તણી નિશાની પૂરી,
સ્નેહ થકી મીનારી ધાગે કદમા રે, લ્યો૦

સરયુ —(માળા લઇને) આ માળા ? આ માળા તમારા હાથમાં ક્યાંથી ?

રઘુનાથસિંહ —જ્યાં મનોમન સાક્ષી છે ત્યાં વસ્તુઓ આપે દોડી ચાલીને આવે છે. સાંજના ભોજન પછી બગીચામાં ફરતાં એ મળી.

સરયુ.—મોટો ઉપકાર

રઘુનાથસિંહ –ઉપકાર કહો કે અપકાર કહો, પણ આતિથ્ય ભૂલાય તેમ નથી. શુ સ્નેહની પરિસીમા, પરંતુ હવે જવાનું હોવાથી હૃદય—

સરયુ-શું ? જવાનું ? મને એકલી મુકીને ? ના ના, નહિ જવા દઉં.

રઘુનાથસિંહ —પરંતુ હું પરાધિન છું. " પરાધિન સ્વપ્ને સુખ નાહિં." અમે લડાઇ સાથે વરેલા છીએ. રણક્ષેત્ર એ અમારો રાજમહેલ છે. શીવાજી મહારાજ આજ્ઞા આપે ત્યાં અમારૂં પ્રયાણ થાય છે

સરયુ –(મનમાં) ત્યારે વારૂ એ રાજકુમાર હશે ? લાવને વધારે પ્રશ્નો પૂછું પણ એ તો જવાની તૈયારી કરે છે ? (મોટેથી) બહાના, ક્યારે પધારશો ?

રઘુનાથસિંહ —તમારૂં દર્શન કરવાને હું ફરીથી ક્યારે ભાગ્યશાળી થઇશ તે આગળથી કહી શકાતું નથી, પણ એ તો નક્કી જ સમજજો કે તમારા આતિથ્યનું સ્મરણ મને હંમેશા થયા કરશે હું તમને કોઈ દિવસ નહિ વિસારૂં, તમે પણ મારા ઉપર દયા રાખશો.

સરયુ –દયા ? મારી તમારા ઉપર ? નાહ નહિ, પથીજી. એમ ન બોલો હું તમારી હંમેશ માટે દાસી–

રઘુનાથસિંહ –(નિશ્વાસ નાખીને) પ્રભુ, એ અમર આશા પુરી કરો. લ્યો, હવે તો હું જઇશ.

સરયુ –ના ના, અંતર્યામીજી હવે હું જવા નહિ દઉં. વિરહ અને પ્રેમની આગ અંદર અને અંદર જ સળગે છે, એ આગને નથી હોતી ઝાળ કે નથી હોતો ધુમાડો. છતાં તે શરીરના લોહી તથા માંસને બાળી નાંખે છે પંથીજી, એ આગ સળગાવીને ન જાવ.

રઘુનાથસિંહ–સરયુ. તમારી આ સ્થિતિ જોઇને મને અપાર દુઃખ થાય છે, કેમકે

' પ્રેમ છિપાયા ના છિપે, ના ઘટ પર ઘટ હોય,
જો પઇ મુખ બોલ નહિ નયન દેત હૈ રોય "

સરયુ —ઇશ્વર તમને વિજય આપો, પણ આ હૃદયને સાથે લઇને જાવ છો તે યાદ રાખજો.

રઘુનાથસિંહ—અસ્તુ બાલા, હવે હું જાઉ છું,

પ્રકરણ ૧૦ મું.

એક વખત એવો હતો કે વિલાયતની રાણી ઈલીઝાબેથના વખતમા સ્પેન દેશના રાજાએ ઇંગ્લાંડ જીતવાને એક મોટો વહાણનો કાફલો મોકલ્યો. અનેક ગાઉ સુધી એ કાફ-લાએ દરિયો રોક્યો હતો અને તેના ડુંગર જેવડા જેવડા વહાણ વિલાયતના કિનારેથી દેખાવા લાગ્યાં. લોકોના ટોળે ટોળાં મળી કિનારેથી જોતા હતા એવામા ઇંગ્લાંડનો વડો કપ્તાન બોલની રમત રમી રહ્યો હતો તેણે એ વહાણ જોયા છતા રમતમાથી અટક્યો નહી અને બોલ્યો, "રમત પુરી થવા દો અને એક રમત પુરી કરીને હું બીજી રમત પુરી કરીશ"

હિંદુસ્તાનના રાતા પીળા રંગથી રંગાએલા નકશામા મોગલ સલ્તનતથી જે ફેરફારો થવા પામ્યા તે આપણે તપાસીએ તો જ આપણાં પાત્રો રઘુનાથસિંહ લક્ષ્મિ, શિવાજી, અને સરયુબાળાની શુ સ્થિતિ હતી તે આપણે બરાબર સમજી શકીએ આખો દેશ તે વખતે ચારે દિશાથી ઘવાયલો હતો ને લોક વાયકા એવી હતી કે "શીવાજી ન હોતતો સુનત હોત સબકી"

એ ન્યાયે સર્વત્ર હિંદમાં ઝઘડો ઝામેલો હતો અને તે તેથીએ વળી ઔરંગઝેબે અકબરના વિચાર ઉપર પાણી ફેરવીને હિંદના ચારે ખુણે એ ઝઘડા રૂપી આગ સળગાવી હતી

આપણે ઉપર જોયુ કે વિલાયતની કપ્તાન જેમ એક રમત પરી કરીને બીજી રમત રમ્યો અને એ રમતમા સ્પેનને સંપૂર્ણ રીતે હરાવ્યુ એ વાત જગજાહેર છે તેવીજ રીતે હિંદુસ્તાનની ભુમિ ઉપર એવી અનેક રમતો રમાઈ ગઇ અને અનેક જણ તેમા જીત્યા અને હાર્યા, બાબર તુર્ક હતો છતાં પણ તેને મોગલ કહેવાની ભૂલ કોઈક કરી અને ગાડ-રીયા પ્રવાહ માફક આ જ પણ તે મોગલના નામથી ઓળખાય છે એની ઇચ્છા આખું હિંદુસ્થાન જીતવાની હતી પણ કાળે તેને વહેલો બોલાવ્યો અને બિચારા હુમાયુની શક્તિ ન હતી કે પિતાનુ આપેલું પણ તે જાળવી શકે, શેરશાહ એ રમતમા જીતી ગયો અને હુમાયુની બુરી દશા થઇ અકબરની એવી ઇચ્છા હતી કે દાદાનો ડગલો પાર પડે અને હિંદુસ્તાન જીતાય એ માટે તે રજપુત કુંવરીઓને પરણ્યો અને પોતાની પ્રજાને ગમે તે ધર્મ પાળવાની છુટ આપી જહાગીર અને શાહજહાંન પોતાના પિતા જોડે લડવામાં જ નવરા ન પડયા એટલે અકબરની આશા ઉપર એ ધ્યાન શાના જ આપે નુરજહાને પોતાના જમાઇ શહરીયારને ગાદી આપવાનું ધાર્યું ત્યારથી જ એની કીર્તિને ઝાંખપ લાગી અને શાહજહાનને પણ અણવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો પરિણામે ઘરડો જહાગીર કેદમાં પુરાયો રફતે રફતે તેના પુત્ર ઔરંગઝેબે શાહજહાનની પણ એ દશા કરી અને "સો ઉંદર મારી બીલ્લીબાઇ પાટ બેઠા"

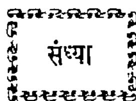
આટલી રમતો દિલ્હીમા રમાઇ પણ હજી તો દક્ષિણમા રમવાની હતી, ઔરંગઝેબે આખુ ઘડપણ દક્ષિણમા કહાડયુ પણ મરાઠા તાબે ન થયા તે ન જ થયા. શીવાજી દિલ્હીથી આવ્યા પછી પૂનાની ગાદીએ રાજા બન્યો છે, પણ એ લુંટારા, એ ઠગારા, એ કાયર મરેઠાઓ દક્ષિણના રાજા જ કેમ કહેવાય એવો ઔરંગઝેબે મનસુબો કરી મુકયો હતો.

પ્રિય વાચક આપણે ધીમે ધીમે જોઈશુ કે એજ મરાઠાઓ આખા હિંદુસ્તાનમાં ઘુમ્યા, ચોથ અને સરદેશ મુખી ઉઘરાવી અને પૂનાના તો શું પણ એક વખત દીલ્હીની ગાદીના માલીક થવાની અણીપર આવ્યા હતા પણ નારાયણે તેમનામા ગર્વ મૂક્યો ને તે પણ પડયા

પૂનામા શિવાજી મહારાજ ધર્મ રાજ્ય કરી રહ્યા છે મોગલોની ચારે તરફથી બીક છે. પોતાનુ છે તેનાથી રાજ્યને વધારવાનો લોભ શિવાજીને બીલકુલ નથી રાજ્યમા સર્વત્ર સુખ અને શાન્તિ ફેલાએલા છે એવામા વીર રઘુનાથસિંહ તેની નોકરીમા આવીને રહેલો છે.

પ્રિય વાચક ચાલો હવે આ સંજોગોમાં લક્ષ્મિ અને સરયુનુ શું થાય છે તે જોઈએ.

અપૂર્ણ.

(લેખકઃ- શ્રીમાન પં. રાધિકાપ્રસાદજી,-કાશી.)

સમ+ધ્યા=સંધ્યા-પરમેશ્વરનુ ધ્યાન અર્થાત્ ઉપાસનાને જ સંધ્યા કહે છે તે દિવસ અને રાત્રિની સન્ધિ વખતે કરવાય છે, અને તેથી તેને સંધ્યા કહે છે, સન્ધ્યાની ઉપાસના એ બ્રહ્મની જ ઉપાસના છે શાસ્ત્રમા લખ્યુ છે કે—

> या सन्ध्या सा तु गायत्री द्विधाभूत्वा प्रतिष्ठिता ।
> सन्ध्या उपासिता येन तेन ब्रह्म उपासितम् ॥
> स च सूर्य्यसमो विप्रस्तेजसा तपसा सदा ।
> तत्पादपद्मरजसा सद्यः पूता वसुन्धरा॥
> जीवन्मुक्तः स तेजस्वी सन्ध्यापूतो हि यो द्विजः॥

જે સન્ધ્યા તેજ ગાયત્રી છે તે અદ્વૈત મહાશક્તિ સાધકની સામે પ્રતિષ્ઠિત થાય છે. સંધ્યાની ઉપાસના કરવાથી બ્રહ્મનીજ ઉપાસના થાય છે જે સંધ્યાની ઉપાસનામાં સિદ્ધ થાય છે, તે તેજ અને તપશ્ચર્યાથી સૂર્યની માફક તેજસ્વી થાય છે તેની ચરણરજથી પૃથ્વી પણ પવિત્ર થાય છે તે સંધ્યાપૂત બ્રાહ્મણ જ જીવન્મુક્ત મહાપુરૂષ થાય છે. પરબ્રહ્મ નિર્ગુણ, નિરાકાર અને મન, બુદ્ધિ તથા ધ્યાન ધારણાથી અતીત છે દેહાભિમાની જીવ કદીપણ તેના તે સ્વરૂપની ઉપલબ્ધિ કરી નહિ શકે દેહાદિમા અહંભાવ તથા મમત્વ બુદ્ધિ છોડી દઇ નિર્ગુણ સ્વરૂપમા સ્થિત થવાથી તે, તે ભાવની ધારણા કરી શકે છે. જે લોક સગુણ અને સાકાર છે, તે સત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણ ગુણોથી યુક્ત આકાર બ્રહ્મની ઉપાસના કરી શકે છે સંધ્યામા બ્રહ્મશક્તિ, રૂદ્રશક્તિ અને વિષ્ણુ શક્તિની ઉપાસના થાય છે. જો કે પરમેશ્વર સર્વત્ર બિરાજમાન છે તોપણ માત્ર ઉપાસનાથીજ મનુષ્ય તેના સ્વરૂપને જાણી શકે છે. મહર્ષિ યાજ્ઞવલ્કયે કહ્યુ છે કે.—

गवां सर्पिः शरीरस्थं न करोत्यङ्गपोषणम् ।
निःसृतं कर्मसंयुक्तं पुनस्तासां तदौषधम् ॥
एवं स हि शरीरस्थः सर्पिवत् परमेश्वरः ।
विना चोपासनादेव न करोति हितं नृप ॥

ઘી દૂધની સાથે ગાયના સમસ્ત શરીરમાં વ્યાપી રહેવા છતા પણ તેથી કોઈનું શરીર પુષ્ટ થતુ નથી, દોહનાદિ ક્રિયાથી તેના શરીરમાંથી તે દૂધને કાઢી ઘીના રુપમાં પરિણિત કરવાથી તે પૌષ્ટિક અથવા રોગનાશક બને છે તે પ્રમાણે પરમેશ્વર ઘીની માફક જીવોના શરીરમા રહેવા છતા પણ તેની ઉપાસના વિના મનુષ્યોનુ કલ્યાણ થઇ શકતુ નથી. સંધ્યા એ દ્વિજોનુ નિત્ય કર્મ છે કર્મ ત્રણ પ્રકારનુ છે નિત્ય, નિમિત્તિક અને કામ્ય નિત્ય કર્મ એટલે જેને કરવાથી પાપ, પુણ્ય થતુ નથી. જીવ પોતપોતાની અવસ્થામા સ્થિત રહે છે કોઇ નિમિત્તથી જેને કરવામા આવે છે, તેને નૈમિત્તિક કર્મ કહે છે, અને કોઇ કારણથી જેને કરવામા આવે છે, તેને કામ્ય કર્મ કહે છે ઉદ્‌ભિજજથી દેવતા પર્યંત જીવ જગતમાં એક એક સ્તર (સોપાન) છે, જીવ પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે પ્રાપ્ત સ્તરમા સ્થિત રહી આગળના સ્તરમા પહોચવાને માટે કોશિશ કર્યા કરે છે જે કર્મદ્વારા જીવ પોતાના સ્તરમા સ્થિત રહે છે તેને નિત્ય કર્મ કહે છે. માટે નિત્ય કર્મથી વિશેષ કાંઈ પણ ફળ ન મળે તેમ હોવા છતા આગળ વધવાને માટે તેઓ માત્ર એક સહાયક છે જીવ નિયમિત રૂપથી નિત્ય કર્મજ કરતો રહે, અને કાંઇ પણ પુણ્ય કર્મ ન કરે તો પ્રકૃતિના નિયમાનુસાર ક્રમોન્નતિધારામા આગળ વધતો વધતો અંતમા બ્રહ્મલોક સુધી જઈ શકે છે. જેથી મહર્ષિ યમને કહ્યુ છે કે,

सन्ध्यामुपासते ये तु सततं संशितव्रताः ।
विधूतपापास्ते यान्ति ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥

નિયમ પૂર્વક જે સંધ્યાની ઉપાસના કરે છે તે પાપથી મુક્ત થઇ સનાતન બ્રહ્મલોકમા પહોચી જાય છે, અને જે સંધ્યાની ઉપાસના કરતા નથી તે પોતાની અવસ્થાથી નીચેની ઉદ્‌ભિજ્જાદિ યોનિમા જાય છે અગ્નિપુરાણમા લખ્યુ છે કે,

सन्ध्या येन न विज्ञाता सन्ध्या नैवाप्युपासिता ।
जीवन्नेव भवेच्छूद्रो मृतः श्वा चाभिजायते ॥

જે સંધ્યા જાણતા નથી, સંધ્યાની ઉપાસના કરતા નથી, તે જીવતા શુદ્રની માફક અને મૃત્યુ બાદ કુતરાદિ યોનિમાં જન્મ લે છે સંધ્યાહીન બ્રાહ્મણને ચાંડાલ બ્રાહ્મણ કહે છે

શાસ્ત્રમા લખ્યુ છે કે,

क्रियाहीनश्च मूर्खश्च सर्वकर्मविवर्जितः ।
निर्दयः सर्वभूतेषु विप्रश्चांडाल उच्यते ॥

જે બ્રાહ્મણ સંધ્યાદિ ક્રિયા વગરનો, મૂર્ખ, સ્વધર્મથી રહિત, સર્વ જીવો તરફ દયાહીન હોય છે તેને ચાંડાલ વિપ્ર કહે છે. શાસ્ત્રમા જે જે પ્રકારની સાધન શૈલિયો છે, તેમા

સંધ્યા જ સર્વોત્તમ છે. મંત્ર, હઠ, લયાદિ યોગ ક્રિયાઓ સાથે પણ તેનો સંબંધ છે. પોત પોતાના અધિકારાનુસાર ગુરૂદેવ પાસેથી ઉપદેશ પ્રાપ્ત કરી તેનું સાધન કરવું જોઈએ.

સંધ્યા ઉપાસના પણ છે.

કર્મકાંડના સિદ્ધાન્તાનુસાર સંધ્યા નિત્ય કર્મ હોવા છતાં પણ ઉપાસના કાંડના સિદ્ધાન્તાનુસાર તે ઉપાસના પણ છે. જે પ્રમાણે બ્રહ્મ, ઈશ્વર અને વિરાટ્ પુરૂષરૂપી અધ્યાત્મ, અધિદૈવ અને અધિભૂત એ ત્રણે ભાવ પરમાત્માના જ છે, તે શૈલી પ્રમાણે શબ્દ બ્રહ્મરૂપી વેદ પણ અધ્યાત્મ શુદ્ધિ, અધિદૈવશુદ્ધિ અને અધિભૂત શુદ્ધિનો અર્થ જ્ઞાનકાંડ, ઉપાસનાકાંડ અને કર્મકાંડરૂપી કાંડત્રયમાં જુદો છે. ઉપાસનાકાંડ, કર્મકાંડ અને જ્ઞાનકાંડ એ બંનેનો સહાયક છે. જો કે ત્રણે કાંડોના સાધનમાં ત્રણે કાંડોનો સંબંધ થોડો ઘણો રહે છે, પરંતુ ઉપાસનાકાંડ સર્વ સુહૃદ્ હોવાથી તેની ક્રિયા સિદ્ધાંતની સાથે અન્ય બંને કાંડ સંબંધી ક્રિયાઓનો પ્રત્યક્ષ સંબંધ રહે છે. સંધ્યોપાસના વાસ્તવિક રીતે વેદોક્ત બ્રહ્મોપાસના છે. ગાયત્રી મંત્રનો ભાવાર્થ જ્ઞાનકાંડનો પ્રકાશક છે, અને સંધ્યોપાસનાની અન્ય ક્રિયાઓ કર્મકાંડની રહસ્ય પ્રતિપાદક છે. કર્મકાંડના સંબંધથી સંધ્યોપાસના નિત્ય કર્મ છે, પરંતુ ઉપાસના કાંડના વિચારથી સંધ્યોપાસના સર્વ ફલ પ્રદાયિનાપકારિણી અને આત્મ ચૈતન્ય પ્રબોધિની બ્રહ્મોપાસના છે.

ઉપાસના શબ્દનો અર્થ પાસે જવું એ છે. ઉપાસના સંબંધી સાધનદ્વારા સાધક પોતાના અંતઃકરણની શુદ્ધિ અને ચિત્ત વૃત્તિઓ નિરોધ કરતા ભગવત્ સાન્નિધ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. જો કે પૂર્ણ સર્વવ્યાપક પરમાત્મા સર્વ સ્થાનોમાં સ્થિત છે, પરંતુ જીવ પોતાના ચિત્તની મલિનતાના કારણને લઈ તેનો સાક્ષાત્કાર કરવામાં સમર્થ થતો નથી, જેમ જ્યાં સુધી કોઈ સ્ફટિક મણિની સામે કોઈ રંગીત ચીજ રાખવામાં આવે ત્યાં સુધી સ્ફટિકનું સ્વસ્વરૂપ ઢંકાઈ જશે અને સ્ફટિક તે રંગીત ચીજના રંગ જેવું માલુમ પડશે, પરંતુ તે રંગીત ચીજને ખસેડવાની સાથેજ સ્ફટિક પોતાના અસલ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે એ પ્રમાણે ઉપાસનાકાંડના સુકૌશલપૂર્ણ સાધનદ્વારા સાધક જ્યારે પોતાના અંતઃકરણમાંથી વૈષયિક પ્રતિબિમ્બ રૂપી મલિનતા દૂર કરે છે, ત્યારે તે ભગવત્ સાક્ષાત્કાર કરવામાં સમર્થ થાય છે, એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી અંતઃકરણરૂપી તળાવમાં વૃત્તિરૂપી તરંગોના હિલોળા રહે છે, ત્યાં સુધી પ્રકાશીત સૂર્યમંડળની માફક આ સ્વસ્વરૂપ પણ તરંગોમાં છૂપાયું રહે છે. પરંતુ યોગ ભિત્તિપર સ્થિત ઉપાસના કાંડના સુનૈપુણ પૂર્ણ સાધનદ્વારા ચિત્તવૃત્તિ નિરોધ હોવાથી સાધકને આત્મસાક્ષાત્કાર થઈ જાય છે. ઉપાસનાકાંડની ગંભીર વિજ્ઞાન યુક્ત ક્રિયાઓની સહાયતાથી સાધક જેટલી જેટલી પોતાના ચિત્તની મલીનતાને સાફ કરી અંતઃકરણની વૃત્તિઓનો નિરોધ કરવામાં સમર્થ થાય છે, તેટલો જ સાધક શ્રી ભગવાનની નજીક પહોંચી જાય છે. શ્રી ગીતોપનિષદ્ અને યોગ દર્શનમાં એજ કહ્યું છે કે, વૈરાગ્ય, વગેરે અને અભ્યાસ જ સાધનની મુખ્ય ભિત્તિ છે. આ રીતે પ્રમાણે ઉપાસના કાંડાનુસાર ગાયત્રીની ઉપાસના કરવાથી સાધક બ્રહ્મની નજીક પહોંચી શકે છે.

પૌરાણિક દ્રષ્ટિદ્વારા.

પુરાણમાં કહ્યું છે કે,

त्रिंशत् कोटयो महावीर्या मन्देहा नाम राक्षसाः ।
कृष्णातिदारुणा घोराः सूर्यमिच्छन्ति खादितुम् ॥

ततो देवगणाः सर्वे ऋषयश्च तपोधनाः ।
उपासतेऽत्र ये सन्ध्यां प्रक्षिपन्त्युदकांजलिम् ॥
दह्यंते तेन ते दैत्या वज्रीभूतेन वारिणा ।
एतस्मात् कारणात् विप्रः सन्ध्यां नित्यमुपासते ॥

એક વખત ત્રીસકરોડ રાક્ષસોની સાથે મહા બળવાન મન્દેહ નામનો રાક્ષસ સૂર્ય ભગવાનને વિનષ્ટ કરવાને માટે ઉપસ્થિત થયો હતો. તે વખતે દેવગણ અને ઋષિગણે મળી હાથમાં જળ લઇ સંધ્યાની ઉપાસના કરી વજ્રની માફક તે જળથી રાક્ષસોને મારી નાખ્યાં એટલા માટે બ્રાહ્મણ ગણ નિત્ય સધ્યાની ઉપાસના કરે છે

સંધ્યા કરવાથી રોગ થતો નથી.

સધ્યા કરવાથી કેવળ આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ જ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ નિયમીત રીતે તેની ઉપાસના કરવાથી કોઇ જાતની બીમારી પણ થઇ શકતી નથી. વૈદકશાસ્ત્રથી એ સિદ્ધ થાય છે કે, વાત, પીત્ત અને કફ એ ત્રણ ધાતુઓથી પ્રત્યેક જીવનું શરીર બન્યુ છે. એ ત્રણે ધાતુઓની સમતાથી શરીર સ્વસ્થ રહે છે. અને વૈષમ્ય થવાથી જ શરીર અસ્વસ્થ થઇ જાય છે, અને હરેક જાતની બીમારીનુ ઘર બની જાય છે, સધ્યા કરવાથી એ ધાતુઓની ગતિ ઠીક ઠીક થયા કરે છે, કદી બગડતી નથી. આજકાલના નવા વર્ણ ચિકિત્સા વિજ્ઞાન એ સિદ્ધ કરી આપે છે કે, લાલ, કાળો વગેરે સાત રંગો દ્વારા સર્વ રોગ દૂર થાય છે. 'ઋષિ' લોકોનો પણ એજ સિદ્ધાન્ત છે કે, પ્રાતઃકાળમા લાલ બ્રહ્માણી, મધ્યાને કાલી વૈષ્ણવી, અને સાયંકાળે સફેદ રુદ્રશક્તિની ચિન્તના કરવાથી વાયુ, પિત્ત અને કફની ગતિ ઠીક ઠીક રહ્યા કરે છે શરીર કદી અસ્વસ્થ થતુ નથી. મનુષ્યને નીરોગતા અને દીર્ઘ જીવનની પ્રાપ્તિ થાય છે, નીરોગિતા એ જ સંસારમાં સર્વથી મોટામા મોટુ સુખ છે

"ऋषयो दीर्घ सन्ध्यत्वात् दीर्घमायुरवाप्नुयुः ।"

ઋષિગણ નિયમિત રીતે સધ્યા કરતા હતા જેથી વધારે દિવસ જીવતા હતા. માટે સંધ્યા કરવાથી સ્વસ્થતા, દીર્ઘાયુ અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ એ ત્રણે પ્રાપ્ત થાય છે.

સંધ્યાનો વખત.

સંધ્યા ચાર પ્રકારની છે. આર્યશાસ્ત્રમાં લખ્યુ છે કે —

चत्वारः किल सन्ध्यो भवन्त्यहोरात्रस्य ताः ।
यथा प्रातस्तथा सायं मध्याह्नो निशीथः क्रमात् ॥

અર્થાત્—સમસ્ત દિવસ–રાત્રિની મધ્યમા પ્રાત, મધ્યાહ્ન, સાયં અને નિશીથ એ ચાર સન્ધિક્ષણ હોય છે તે પ્રમાણે સધ્યા પણ ચાર પ્રકારની હોય છે પ્રાતઃકાળમાં બ્રાહ્મી, મધ્યાન્હમા વૈષ્ણવી, સાયકાળે રૂદ્રાણી અને નિશીથમા એ ત્રિવિધ શક્તિઓની સમન્વય ભૂતા તુરીયા મહાશક્તિની અર્ચના હોય છે. નિશીથ સધ્યા ઉચ્ચકોટિના સાધક યોગીગણ કરી શકે છે એટલા માટે મન્વાદિ સ્મૃતિશાસ્ત્રમા સાધારણ ત્રિવિધ સધ્યાનુ જ વિધાન કર્યુ છે. આ ત્રિવિધ સધ્યામા પણ પ્રાત અને સાયં સંધ્યા નિત્ય છે, તે અવશ્ય કરવી જોઇએ. મધ્યાન્હ સધ્યા કામ્ય છે, તે કરવાથી

આદિ પ્રાચીન સમ્રહકારોએ તે સંધ્યા મંત્રોની સાથે બીજા શાસ્ત્રોમાથી લઇ કાયક વૈદિક મંત્ર જોડી દીધો છે. તે અંશને ન કરવાથી કાંઇ નુકસાન થતું નથી કરવાથી " **अधिक-स्वाधिकफल** ન્યાયાનુસાર અધિક ફલ થાય છે એટલા માટે પદ્ધતિકારોના મતાનુસાર જ સંધ્યાની પદ્ધતિ તેમા લખવામાં આવી છે

ક્રિયા ભાગ.

સંધ્યામાં દસ પ્રકારની ક્રિયાઓ છે. ૧ માર્જન, ૨. પ્રાણાયામ, ૩. આચમન, ૪ પુનર્માર્જન, ૫ અઘમર્ષણ, ૬ સૂર્યોપસ્થાન, ૭ ગાયત્રીનો જપ, ૮ આત્મરક્ષા, ૯ રૂદ્રો-પસ્થાન, ૧૦ સૂર્યાર્ઘ્ય.

૧. માર્જન—શાસ્ત્રમા જે સાત પ્રકારના સ્નાનનુ વિધાન છે તે તેનુજ અન્યતમ તેને મંત્ર સ્નાન કહે છે. અવગાહન સ્નાન કરવાથી તેને ન કરવાથી કાંઇ નુકશાન થતું નથી પરંતુ ત્રણ વખત સ્નાન કરવુ એ દરેકથી બનતું નથી, જેથી આ મંત્રને સંધ્યાની માફક સંધ્યા મંત્રમા સંયોજિત કરી દીધો છે ઘણા માણસો સ્નાન કર્યા વગર પ્રાણાયામથી સંધ્યાનો આરંભ કરે એવા હોય છે, પરંતુ તેથી કાંઇ લાભ થતો નથી સ્નાનથી દેહની શુદ્ધિ થાય છે દેહ પવિત્ર ન થાય ત્યા સુધી કોઇ દૈવ કાર્યનો અધિકાર નથી, એટલે પ્રથમ સ્વચ્છ થઇ પ્રાણાયામ કરવું ઉચિત છે. જળ ઇશ્વરની વિભૂતિઓમાંથી છે, અને સ્થૂલ રસનો મુખ્ય આશ્રય છે વિભૂતિદ્વારા જ સર્વવ્યાપી નિસ્સંગ સૃષ્ટિથી અતીત જગદીશ્વરના પ્રત્યક્ષ દર્શન થયા કરે છે શુદ્ધિ કાર્યમા જળની પ્રધાનતા રહેવાથી પ્રથમ જળમા જ તેની ભાવના કરતા થકા સાધક પવિત્રતાને પ્રાપ્ત કરે છે પૂજ્યપાદ મહર્ષિ યાજ્ઞવલ્ક્યજીની પણ આજ્ઞા છે કે, " **आप स्वभावतो मेध्या** "—જળ સ્વભાવથી જ પવિત્ર છે. માટે જ જળથી માર્જન કરવાની વ્યવસ્થા છે

૨. પ્રાણાયામ—આ મંત્રાદિ યોગોનું પ્રધાન અંગ છે શાસ્ત્રોક્ત પ્રાણાયામ મંત્ર યોગાનુસાર એક પ્રકારનુ, હઠયોગાનુસાર આઠ પ્રકારનું અને લય યોગાનુસાર એક પ્રકારનુ માનવામાં આવ્યું છે જેનું વિસ્તારથી વિવરણ મંત્ર યોગ સંહિતા, હઠયોગ સંહિતા, અને લય યોગ સંહિતામા બતાવ્યુ છે પ્રાણાયામના ત્રણ પ્રકાર છે પૂરક, કુમ્ભક અને રેચક. બાહારના વાયુને ઉદરમા ભરવો તેને પૂરક, તે વાયુનો હૃદયમાં નિરોધ કરવો તેને કુમ્ભક અને તે વાયુને બહાર કાઢી નાખવો તેને રેચક કહે છે. હઠયોગાદિ શાસ્ત્રોક્ત પ્રાણાયામ ૨—૮—૪ અથવા ૧૬—૬૪—૩૨ એ પ્રમાણે સંખ્યા રાખી કરવામા આવે છે. પરંતુ આ પ્રાણાયામમા સંખ્યાની જરૂર રહેતી નથી તેમાં કુંભક, પૂરક અને રેચક એ ત્રણેની સંખ્યા સરખી છે. તેનો ક્રમ એ છે કે, નાભિમા સૃષ્ટિ કર્તા બ્રહ્માજીનુ ધ્યાન કરતા થકા ડાબા હાથના અંગુઠા દ્વારા ડાબી નાસીકાને બંધ કરી વામનાસાપુટ દ્વારા ધીમે ધીમે મનમા જપ કરતા કરતા ઉદરમા વાયુ ભરે, તે પછી બન્ને નાસિકાને બંધ કરી મંત્રનો મનમાં જપદ્વારા હૃદયમા વિષ્ણુનુ ધ્યાન કરતા કરતા વાયુનો નિરોધ કરે, ત્યાર બાદ કેવળ મંત્ર જપ કરતા થકા મસ્તકમા રૂદ્રનુ ધ્યાન કરતા ડાબી નાસિકા દ્વારા ધીમે ધીમે વાયુને બહાર કાઢે. પ્રાણાયામ સાધન બહુજ ધીમે ધીમે કરવુ યોગ્ય છે. પ્રાણાયામ કરતી વખતે બ્રહ્માદિનું ધ્યાન કરવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે, બ્રહ્મા સૃષ્ટિ કર્તા છે જેથી દેહની વચ્ચે વાયુના આવિર્ભાવરૂપ પૂરકમા બ્રહ્માનુ ધ્યાન, વિષ્ણુ સ્થિતિ કર્તા છે માટે વાયુના સ્થિતિરૂપ કુંભકમા વિષ્ણુનુ ધ્યાન, અને રૂદ્ર સંહાર કર્તા છે, માટે સંહાર રૂપ

રેચકમાં રૂદ્રનું ધ્યાન કરવામાં આવે છે. એ પ્રમાણે પ્રાણાયામ કરવાથી સાધકના હૃદયમાં સ્થિત થયેલ પાપનો સમૂહ નાશ પામે છે, ચિત્તની ચચળતા દૂર થઇ જાય છે, અને મનુષ્ય દીર્ઘ જીવનનો લાભ લઈ શકે છે ભગવાન્ મનુએ કહ્યું છે કે,

यथा पर्वत धातूनां दोषान् दहति पावकः ॥

एवमन्तर्गतं चैनः प्राणायामेन दह्यते ॥

જેમ અગ્નિથી પાર્વત્ય ધાતુઓની મલિનતા નષ્ટ થઇ જાય છે, તેમ પ્રાણાયામથી સાધકના સમસ્ત પાપ અને રોગાદિ નષ્ટ થાય છે. સાધકોને માટે પ્રાણાયામ વિશેષ હિત કર છે, જેથી દરેકે ઘણે ભાગે પ્રાણાયામ કરવાની જરૂર છે.

૩. આચમન-આ મત્રનો વિચાર કરવાથી એ તાત્પર્ય નીકળે છે કે પ્રથમ પોતાની ભૂલથી ભયભીત બની શ્રીભગવાનનું સ્મરણ કરવુ, પછી પોતાના પૂર્વકૃત પાપોથી બચવાને માટે શ્રી ભગવાન પ્રત્યે પ્રાર્થના કરવી અને સસ્કાર શુદ્ધિને અર્થે ભગવાનના અધિદૈવ તેજરૂપી સૂર્યદેવને સાક્ષાત્ સમજી પોતાના પાપોની નિવૃત્તિ કરી, પોતાના ચિત્તને સંસ્કૃત કરવું પડે છે. પ્રથમ મત્રથી સાધારણ પવિત્રતા સંપાદન કરી આ મંત્ર તેમજ આગલા મત્ર દ્વારા સાધક પૂર્ણ રીતે પવિત્ર થઇ જાય છે આ પ્રમાણે આચમન કરવાથી વાક્શક્તિ વધે છે, મત્રોચ્ચારણમાં સામર્થ્ય આવે છે, અને ચિત્તની પ્રસન્નતા અને સાધનામા વિશેષ ઉત્સાહ વધે છે

૪ પુનર્માર્જન—આ પૂર્વ માર્જનનુંજ અનુરૂપ છે, ઋષિ છંદ, દેવતાના સ્મરણથી દેહની સાથે જીવાત્મા અધિકતર પવિત્ર થાય છે. એટલા માટે પ્રથમ સાધારણ માર્જન કરી ઋષ્યાદિની સાથે વિશેષ માર્જન કરવામા આવે છે

૫ અઘમર્ષણ—અઘ શબ્દનો અર્થ પાપ અને મર્ષણ શબ્દનો અર્થ નાશ છે. અર્થાત્ જેથી પાપ નાશ પામે છે, તેને અઘમર્ષણ કહે છે કેવળ નાસિકામાં જળ લગાવવાથીજ તેની ક્રિયા થતી નથી. બન્ને નાસીકાપુટોને ઉપરની બાજુ ઉઠાવી ડાબા હાથની હથેળીપર જળ લેઈ, દક્ષિણ નાસીકા બધ કરતા થકા વામ નાસીકાથી તે જળનું ઘ્રાણ લીધા બાદ મસ્તકની ડાબી બાજુ તરફ ઝુકાવી નાસીકાના છીદ્રને નીચા કરે અને મંત્રોચ્ચારણની સાથે દેહસ્થ પાપ સમૂહ કૃષ્ણ વર્ણના પુરૂષ રૂપે તે જળની સાથે મળી ગયા છે એવી ચિંતા કરે તે પછી તે જળને પૃથ્વીપર બળપૂર્વક નાખી દે, આ ક્રિયાથી સદ્રુપરૂપ મનની શક્તિદ્વારા તક્તિ શક્તિ સહિત અધ્યાત્મ અધિભૂત મલ વાયુની સાથે જળમાં પ્રવેશ કરી જાય છે, કેમકે જળ તડિત શક્તિનો ગ્રાહક છે તે પછી જળને બળપૂર્વક ફેંકવાની ક્રિયા પણ કેવી રીતે વિજ્ઞાન સમ્મત છે, તે આજકાલના નવીન આવિષ્કૃત મેસમેરીઝમ વિદ્યાની હસ્તક્રિયાને જોનારાઓજ સમજી શકશે. તે વખતે શરીરની આધિભૌતિક શક્તિ આ શુદ્ધિ કાર્યમા સહાયતા કરે છે, વિજ્ઞાન શાસ્ત્રના જ્ઞાના સનાતન ધર્મોક્ત એવા સાધનોપર જેટલો વિચાર કરે છે, તેટલા જ વૈજ્ઞાનિક રહસ્યને જોઇ પુલકિત થઇ જાય છે. આજકાલ શ્રદ્ધાની ન્યૂનતા થઇ ગઇ છે જેથી નવીન રીતથી સમજાવવુ પડે છે. આ પ્રમાણે હરહંમેશ આ ક્રિયા કરવાથી મસ્તક શીતળ રહે છે, આજ્ઞા ચક્ર ઉદ્બોધિત થઈ જાય છે, અને પાપસમૂહ વિનષ્ટ થઇ જાય છે

૬. સૂર્યોપસ્થાન—આ સૂર્ય મડળમા સ્થિત ચૈતન્યમય બ્રહ્માના તેજસ્ તત્ત્વની

ઉપાસના છે, ભગવાન્ સૂર્યદેવ બ્રહ્મની સર્વશ્રેષ્ટ આધિભૌતિક વિભૂતિ છે. તેમાં તેની પ્રાણસ્વરૂપા બ્રહ્મશક્તિ ગાયત્રી દેવીની ઉપાસના કરવામાં આવે છે, જેથી સંધ્યોપાસનામાં સૂર્યોપસ્થાન જ સર્વ શ્રેષ્ટ કાર્ય છે

૭. ગાયત્રી જપ—સંધ્યોપાસનામાં આજ સર્વ શ્રેષ્ટ અનુષ્ટાન છે, ગાયત્રી બ્રહ્મોપાસનાનું મૂળ મંત્ર છે, પરતુ નિર્ગુણ બ્રહ્મની ઉપાસના કરી શકતા નથી જેથી બ્રહ્મના સગુણ ભાવની ઉપાસના કરે છે. તત્વ, રજ અને તમ એજ ત્રણ ગુણ છે એ ત્રણ ગુણથી વિશ્વબ્રહ્માંડ વિરચિત થયેલું છે. જેથી સત્વ ગુણમયી સ્થિતિ કારિણી વિષ્ણુશક્તિ વૈષ્ણવી, રજોગુણમયી સૃષ્ટિકારિણી બ્રહ્મશક્તિ બ્રહ્માણી અને તમોગુણમયી વિનાશકારિણી રૂદ્રશક્તિ રૂદ્રાણીની ઉપાસના કરે છે. સૂર્યના ઉદયકાળમાં ઉત્પત્તિ પ્રધાન બ્રહ્મશક્તિ, મધ્યાહ્ન કાળમાં વિષ્ણુશક્તિ અને અસ્તકાળમાં રૂદ્રશક્તિનો વીકાસ થાય છે. વ્યષ્ટિ ભાવમા પ્રત્યેક જીવના નાભિ, હૃદય અને લલાટ એ ત્રણ સ્થાન ત્રિવિધ શક્તિઓનું કેન્દ્ર છે, જેથી પ્રાતઃકાળમાં નાભિદેશમા બ્રહ્માણી, મધ્યાહ્ન કાળે હૃદયમા વૈષ્ણવી અને સાયકાળે લલાટમા રુદ્રાણીની ઉપાસના કરવામા આવે છે સૃષ્ટિ ત્રિગુણમય હોવાથી પ્રત્યેક જીવશરીરમા ઇડા, પિંગલા અને સુષુમ્ના રૂપી નાડીત્રય વિદ્યમાન છે ઇડા અને પિંગલાની સંધિમાં સુષુમ્નાનો ઉદય થાય છે અહો રાત્રની આ સધિઓમા પણ સુષુમ્ના અધિક સ્થાયી હોય છે. સુષુમ્ના વહેતી વખત બ્રહ્મરન્ધ્રનો સાક્ષાત્ સંબધ હોવાથી સાધકનુ મન અધિકતર સ્થિર થઇ શકે છે યોગિરાજોની એજ સમતિ છે કે, સુષુમ્ના વહેતી વખત સાધકને આત્મસાક્ષાત્કાર થયા કરે છે તેમા " **तत् सवितुर्वरेण्यं** " એ મત્રનો જપ કરવામા આવે છે, આ મત્રથી ઇશ્વરનુ ધ્યાન ધરવામાં આવે છે વસ્તુતઃ ગાયત્રીની ઉપાસના એ ઇશ્વરનીજ ઉપાસના છે. બ્રહ્માણી અને રૂદ્રાણીની મૂર્તિ અવલબન માત્ર છે. અર્થાત્ ઇશ્વરની એ શક્તિઓને હૃદયમા લઇ ઇશ્વરનીજ ઉપાસના કરવી જોઇએ.

૮ આત્મરક્ષા—આત્મન્ શબ્દનો અર્થ બુદ્ધિ છે, તેના જપ વખતે, ' **सोऽहमस्मि** "—હુંજ બ્રહ્મ છુ, એવી ચિંતવના કરવાથી ચેતનમય પરમ પુરૂષની જે કલ્યાણમયી શક્તિનો આવિર્ભાવ થાય છે, તે શક્તિ બરાબરને માટે અવસ્થિત હો—એવી ઇચ્છા આ વિધિમા કરવામાં આવે છે આ લય યોગનુ ક્રિયા વિશેષ છે. આમા અગ્નિની ઉપાસના કરવામાં આવે છે. પરતુ સાધારણ અગ્નિ ઉપાસ્ય નથી. યોગી યાજ્ઞવલ્કયે કહ્યુ છે કે,—

रविमध्ये स्थित सोम सोममध्ये हुताशनः ।
तेजोमध्ये स्थितं सत्यं सत्य मध्ये स्थितोऽच्युतः ।
एकोहि सोम मध्यस्थोऽमृतं ज्योतिस्वरूपकं ।
हृदिस्थं सर्व भूतानां चेतो द्योतयते ह्य सौ

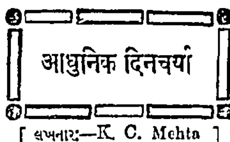
સૂર્યની મધ્યમા ચદ્ર, ચદ્રની મધ્યમા અગ્નિનુ તેજ, તેજની મધ્યમાં સત્ય, અને સત્યની મધ્યમા અચ્યુત પરમાત્મા અવસ્થિત છે સોમની મધ્યમા જે અમૃતમય જ્યોતિ સ્વરૂપ પરમાત્મા છે, તેજ સમસ્ત જીવોના હૃદયમાં રહી ચિત્તને પ્રકાશિત કરે છે. જેથી અગ્નિ શબ્દથી પરમાત્માનેજ સમજવા જોઇએ. ચિત્ત નિશ્ચલ થઇ ચેતનાત્માની સાથે એકત્વને પ્રાપ્ત કરે છે, એજ સાધકનો ' **सोऽहमस्मि** ' ભાવ છે, અને એજ આત્મ રક્ષાનું તાત્પર્ય છે. તેમા ડાબા કાનના પાછલા ભાગનો સ્પર્શ કરવાની જે વિધિ છે, તેનુ

તાત્પર્ય એ છે કે તે સ્થાન જીવની શક્તિઓને આધારભુત છે એટલે આત્મરક્ષામાં તે શક્તિની સ્થાયિત્વની પણ પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે

૯ રૂદ્રોપસ્થાન—રૂદ્ર પરબ્રહ્મનુ જ સ્વરૂપ છે. ગાયત્રી દ્વારા બ્રહ્મની ઉપાસના કરી આત્મ રક્ષાથી ચિતશક્તિની દ્રઢતા સ્થાપન કરી સત્ય બ્રહ્મને પ્રણામ કરવાની આ વ્યવસ્થા છે.

૧૦ સુર્યાર્ધ્યદાન—અર્ધ્યદાનથી સમાન પ્રદર્શન કરવામા આવે છે સાધકની સામે સુર્ય અને બ્રહ્મ બન્ને અભિન્ન પ્રતીત થાય છે. માટે સુર્યને અર્ધ્ય દેવાથી બ્રહ્મનેજ આપ વામાં આવે છે, મંત્રના અર્થથી એ સ્પષ્ટ થાય છે.

અનુવાદક :— વાડીલાલ કાકુભાઈ સંઘવી,

[લખનાર:—K. C. Mehta]

૧. પ્રાતઃકાળે ઉઠવું.

રાત્રે દશ વાગે સુતી વખતે એકાગ્ર ચિત્તથી ઇશ્વરનું નામ લઇને કહો કે મને ચાર વાગે જગાડી દે જે. આનો અભ્યાસ કરવાથી રોજ પ્રાતઃકાળે ચાર વાગે ઉઠી શકશો. સહવારે ઉઠતાંની વાર પલંગ પરથી કુદી પડવુ હાનિકારક છે. આંખો ઉઘાડવા પર સુતાં સુતાં પરમાત્માનુ સ્મરણ કરવાથી આલોકને પરલોક તો સુધરશેજ અને સાથે વળી સ્વાસ્થ સારૂ રહેશે. પ્રાતઃકાળે વહેલા ઉઠવાથી આખા વર્ષમાં લગભગ ૩૧૦ કલાક યાને ૩૦ કાર્ય દિવસ વધી જાય છે અને આ હિસાબથી આખા જીવનમા ૪–૫ કાર્ય વર્ષ અધિક મળી જાય છે શુ આ લાભ ઓછો છે ? 'વ્હેલા સુઇ જવાથી જ વ્હેલું ઉઠાશે ' આ નિયમનું પાલન કરવાથી બીજા નિયમો પોતાની મેળે પળાશે. અને ખાસ ચિંતા વગર ધન, બુદ્ધિ અને બળની વૃદ્ધિ થવા લાગશે. આને અંગ્રેજો પણ માને છે—"Early to bed and early to rise, makes a man healthy, wealthy and wise "

૨ મુખ ધોવું.

ઉઠતાં જ મુખ ધોવુ અને મંજન કરવુ જોઇએ. આના માટે ટુથ-બ્રશના કરતાં દાતણ બહુ સ્વાસ્થ્યકારક છે, દાતણમાં પણ બાવળના કરતાં લીંબડાનુ દાતણ ઘણું જ ફાયદાકારક છે લીંબડાના કુણુ દાતણ કરવાથી મુખની દુર્ગંધી તથા ગીલાય, દાંતમાંથી લોહીનુ પડવું અને દાંતમા ભરાઇ રહેલા અનાજના સડાથી ઉત્પન્ન થતા જંતુઓનો નાશ થાય છે અને વળી મુખ સ્વચ્છ થાય છે, દાતણની સાથે દંતમંજન (tooth-powder) નો વ્યવહાર કરવામાં આવે તો વધારે સારૂ થાય એમ ધારીને એ ત્રણ નુસ્ખા દંતમંજનના અત્રે લખવાનું યોગ્ય ધારીએ છીએ (ક) સોટી હરડે ૦॥ તોલો, આમળા ૦॥ તોલો, સુંઠ ૦॥ તોલો, કાળામરી ૦॥ તોલો, પીંપર ૦॥ તોલો, માજુફળ ૦॥ તોલો, ફટકડી ૦॥ તોલો

મોરથુથુ ૦ાા તોલો, સીંધાલુણ ૦ાા તોલો, જુની સોપારી ૦ાા તોલો અને પુર્વીદાણા યાને મોટી એલાયચીના દાણા ૦ાા તોલો, આ બધાને ખુબ વાટીને કપડાવડે ચાળીને કામમા લાવો. (ખ) લીંબડાની છાલ ૧ તોલો, નાની એલાયચી ૧ તોલો, નાની પીંપળ ૧ તોલો અને મોટી હરડે ૧ તોલો આ બધાને ઝીણું વાટીને કપડાવડે ચાળીને કોઇ અત્તરની સુગંધી આપીને કામમા લાવો (ગ) બ્હેડાં ૩ તોલા, સીંધાલુણ ૧ તોલો, કાળાંમરી ૧ તોલો આ ત્રણેને ખાંડીને કપડા વડે ચાળીને કામમા લાવો. (ઘ) વિલાતી દંતમંજન યુકલીપ્ટસ તેલના ૧૨ ટીપાં (12 drops of Eucalyptus oil) ૨ાા તોલા કપુરમાં (camphor) મળવો પછી તેમા ૧૭ તોલા શુદ્ધ ચાક નાખવો જ્યારે આનો બારીક પાઉડર થઇ જાય ત્યારે કપડાં વડે ચાળીને શીશીમા ભરી રાખવું (રમણીકલાલ)

નોટ-૪ થો પ્રયોગ મી. રમણીકલાલનો લખેલો છે જે હુન્નર વિજ્ઞાનમાથી અત્રે ઉદ્ધૃત કરવામા આવેલ છે તો તેમનો ઉપકાર માની લઉ છુ

૩. દિશાએ જવું.

સવારે જ ઝાડે ફરી આવવુ જોઇએ. કારણ કે આજ પ્રાકૃતિક નિયમ છે. બહુવાર સુધી પથારીમાં પડી રહેવાથી પ્રાકૃતિક વેગ ઓછો થાય છે. જેના માટે કોઇ ઉત્તેજકની આવશ્યકતા હોય છે સર્વથી ઉત્તમ ઉતેજક શીતળ જળ છે, પરતુ કોઈને ચાની તો કોઇ ને ધુમ્રપાનની આવશ્યકતા હોય છે, પરતુ ચા અને ધુમ્રપાન બને ઝેરીલા પદાર્થો છે માટે આનો બીલકુલ ઉપયોગ ન કરવો જોઇએ આ પદાર્થો કરતા નીચે વર્ણવેલી ચીજોનો વ્યવહાર કરવો અધિક ઉત્તમ છે (ક) દુધની સાથે ૪ માસા એરંડીઉ (castor oil) લો. (ખ) ચોખ્ખો એળીઓ ૨ ભાગ, સુંઠ ૧ ભાગ, સાબુ ૧ ભાગ, લવીંગ ૧ ભાગ તેની વાલ વાલની ગોળીઓ કરવી. રાત્રે સુતી વખતે એક યા બે ગોળી કબજીઆત મુજબ લેવી. આથી સહવારમાં ખુલાશીને ઝાડો થશે જ્યા સુધી બને ત્યા સુધી જાજરૂમા ઝાડે ફરવા ન જવું જોઇએ. ઝાડે ફરવા તો જગલમા જ જવુ ઉત્તમ છે. ઝાડે ફરી આવીને હાથને માટીથી ધોવા જોઇએ. હાથને ધોવા બાદ લોટાને માટીથી માજીને ખુબ સારી રીતે ચોખ્ખા જળથી ધોઇ કાઢવો જોઇએ બાદમાં ફરીથી સાબુથી હાથ ધોઇ કાઢવા

૪ સ્નાન કરવું.

દિશાએ જઇ આવવા બાદ તરત જ સ્નાન કરવુ જોઇએ. બારે મહીના ઠંડા જળથી નહાવાની ટેવ પાડવી જોઇએ. તાજા શીતળ જળથી નહાવાથી શરીરનો એટલો મેલ કપાય છે જેટલો કે ગરમ પાણી અને સાબુથી નહાવાથી નહાવા પહેલાં જો શરીરે કોપરાનુ તેલ મસળવામા આવે યાને આખા શરીરે કોપરેલની માલીસ કરવામાં આવે તો જળની શીતળતા નુકશાન નથી કરતી અને વળી પોતાના હાથે તેલની આખા શરીરે માલીસ કરવાથી એક પ્રકારની કસરત પણ થાય છે નહાની વખતે વધારાના તેલ (extra oil) ને સાબુ વડે કાઢવુ જોઇએ. લેખ અધિક લાંબો થઇ જવાના ડરના લીધે (toilet soaps) નહાવાનો સાબુ બનાવવાની વિદ્યા અત્રે આપવામા નથી આવતી. અવકાશ પર અન્ય લેખમા આપવાનો વિચાર છે. નહાતી સમયે જો પગ ધોવાના પહેલાં માથુ ધોઇ લેવામાં આવે તો મસ્તક કદી કમજોર નહીં થાય.

ગરમીની ઋતુમા જો શરીરપર અળાઇઓ નીકળી હોય તો નહાવા જેટલા પાણીમાં એક લીંબુ નીચોવીને તે પાણીવડે સ્નાન કરવાથી અળાઇઓ મટશે.

લીંબુના રસ નીમીત જળથી સ્નાન કરવાથી શરીરનો મેલ કપાશે તેમજ વળી દાદર, ખીલ, ગુમડા, ફોલ્લા ફોલ્લીના રગ બેગ્ગી કાથ વિગેરે મટશે નહાવાનો (Bath Soap) અધિક ખારવાળો ન હોવો જોઇએ નહીંતો ચામડીને નુકશાન પહોચવાનો સંભવ છે.

૫ પ્રાત કાલનો નાસ્તો.

આજકાલ ઘણા લોક સવારના નાસ્તામા ચા બીસ્કુટ વિગેરે અનેક હાનિકારક ચીજો ખાય છે, બીસ્કુટના સ્થાનમા ઘીમા તળેલી પુરી અને ચાના સ્થાનમા સ્વદેશી કોફી કામમા લાવી શકાય છે. (ખ) ચવ્વા મમરા પણ બીસ્કીટની જગ્યાએ ઘીમાં તળીને કામમાં લાવી શકાય છે

ચાના સ્થાનમા તુલસીની ચા પીવો. આ બનાવવાનો સરળ ઉપાય તુળશીના પાદડા ૬ તોલા લઇને પુરોગેર પાણીમા ગરમ કરો, અધશેર જળ રહેવાપર ખાંડ—દુધ નાખીને જરાવાર ચુલે રહેવા દો.

બાદ ગાળીને પીઓ. આ ચાની માફક હાનિકારક નથી આ પ્રકારની ચા પીવાથી તાવ, અજીર્ણ, આળસ, કફ–સર્દી, વીયવિકાર અને પિત્ત વિગેરે રોગોનો નાશ થાય છે. તેમજ વળી પાચનશક્તિ ઉત્તેજીત થઇને ભુખ લાગે છે માનસીક અને શારીરિક બળ વધીને નવી ઉમગો પેદા થાય છે બદામ વિગેરે સુકા મેવા પણ ખાઇ શકાય છે. ગરમી અને વરસાદમા શરબતનો અધિક વ્યવહાર ન કરવો જોઇએ. શીતળ જળ ફાયદા કારક છે ખાવાની સાથે ઘણુ ખુબ ભરપુરું પાણી પીવાથી પાચન શક્તિ ઓછી થાય છે.

૬ ભોજન

આહાર સરળ, સ્વચ્છ અને પુષ્ટીકારક હોવો જોઇએ. અધિક મરચા અને ગરમ મસાલા તેમજ વળી અધિક તેલ, ખટાશ ન ખાવી જોઇએ આજકાલ ઘણા ખરા મનુષ્યો ૯–૧૦ વાગેજ ભોજન કરી લે છે માટે સવારે નાસ્તો બહુ ઓછો હોવો જોઇએ. બે ભોજનની વચમાં ઓછામાં ઓછો બે ચાર કલાકનો તફાવત હોવો જોઇએ, ભોજન કરતી વખતે મન શાંત અને નિશ્ચીંત હોવુ જોઇએ અને ભોજન સ્વચ્છંદતાથી ધીરે ધીરે ખુબ ચાવીને પ્રિયજનોની સાથે વાર્તાલાપ કરતાં કરતા કરવુ જોઇએ, બપોરે ઇચ્છા હોય તો નહીં જેવો નાસ્તો કરી શકાય છે. સાંજે રોટલીની જગ્યાએ પુરી, પુરણ પોળી, પુવા વિગેરે અને અન્ય સારવાળા પદાર્થો ખાઇ શકાય છે

૭ કસરત.

કસરત પણ દિનચર્યાનો એક આવશ્યક વિષય છે. ક્રીકેટ, ફુટબોલ વિગેરે રમતો (Games) રમવાથી પુરતી કસરત થઇ શકે છે. ઈંગ્રેજ વિદ્વાનનું કહેવુ છે કે "Waking is the best excercise" અને ખરેખર સવારમાંજ એક એક કલાક ખુલ્લી હવામા ફરવા જવાથી શરીર દ્રઢ થાય છે અને શારીરિક ધાતુઓની શુધ્ધિ પણ થાય છે. તેમજ વળી મસ્તકની ઉન્નતી થાય છે. પરંતુ એટલું ધ્યાનમા રાખવુ જોઇએ કે વાયુ મુખવડે ન લેતા નસીકાદ્વારા લેવી જોઇએ

૮. સર્વ પ્રિય થવાનું સંક્ષિપ્ત સાધન.

(ક) પ્રાત કાલે વ્હેલા ઉઠીને શરીરને સ્વચ્છ કરીને પરમાત્માનું ધ્યાન અને પોતાના શુભ કર્મોમા સફળતા પ્રાપ્ત થવાની પ્રાર્થના કરી (૪ થી ૫ સુધી)

(ખ) સ્વચ્છ વાતુમાં કસરત કરવી અને કપ્ક હલકો નાસ્તો કરવો (૫ થી ૬ાા સુધી)

(ગ) પોતાના રોજના કાર્યોને આરંભ કરવું. યાને વિદ્યાર્થીઓના માટે પઠન પાઠન, ગૃહસ્થોના માટે પોતાના બાળક, બાળકીઓ યા ગરીબ બાળક-બાળકીઓને ભણાવવું યા પોતે વિદ્યાભ્યાસ કરવો અથવા બીજું અન્ય આવશ્યક કાર્ય કરવા (૬ાા થી ૮ સુધી)

(ઘ) પરોપકાર અથવા સમાજને ફાયદો થાય તેવું કામ કરવું યા વિચારવું (૮ થી ૯ાા સુધી)

(ચ) ઇશ્વરે જે કંઇ આપ્યું હોય તેનું ઘણા સ્વાદથી ભોજન કરવું (૯ાાથી૧૦ સુધી)

(છ) નાહીને થોડીકવાર આરામ કરવો આડા થવું યા સુઈ રહેવું (૧૦ થી ૧૦ાા)

(જ) પછી પોતાનો દૈનીક કાર્ય સ્કુલ, કોલેજ, ઓફીસ, દુકાન વિગેરેમાં લાગી જવું. (૧૦ાા થી ૪ાા સુધી)

(ઝ) સાંયકાળે નાહી ધોઇને ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરીને બજારમાં આવશ્યક કામ માટે જવું. (૪ાા થી ૭ સુધી)

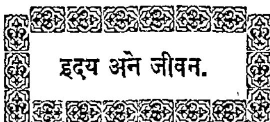
(ટ) ખુલ્લી હવામાં વાને બાગ બગીચામાં ફરવા જવું (૭ થી ૮ સુધી)

(ઠ) ભોજન કરવું (૮ થી ૮ાા)

(ડ) આરામ કરવો (૮ાા થી ૯ સુધી)

(ઢ) રામાયણને અથવા અન્ય ભજનને પ્રેમથી વાંચવું, ગાવું, અથવા બાળકને નીતિ સદાચારની વાતો કહેવી આ આનન્દમાં નિમગ્ન થઇને વિશ્રામ કરવો (૯ થી ૧૦ સુધી)

(ણ) વિશ્રામ કરવો (૧૦ થી ૪ સુધી) ન વધુ અને ન ઓછું.

हृदय अने जीवन.

(લખનાર Mr. K C. Mehta.)

(૧) જેવું જેવું હૃદય હોય છે, તેવુંજ તેનું જીવન, કારણ કે જે અંદર થાય છે તે નિરંતર બહાર આવ્યા કરે છે કોઈ પણ વસ્તુ ચિરકાળ સુધી નથી રહેતી દાખલા તરીકે બીજથી વૃક્ષ, વૃક્ષથી ફુલ અને ફુલથી ફળ ઉત્પન્ન થાય છે, જેવી રીતે ફળનો રંગ-ઢંગ બીજપર આધાર રાખે છે, તેવીજ રીતે મનુષ્યના હૃદયની ગતી તેની હાર્દીક દશાપર ટકેલી છે હૃદયના વિચાર રૂપી ફુલમાં કાર્યરૂપી ફુલ ખીલે છે અને કાર્યરૂપી ફુલમાં ચરીત્ર અને ભાગ્યરૂપી ફળ લાગે છે.

(૨) જીવન અંદરને અંદર જ ખીલીને પ્રકાશી તપતું રહે છે તથા હૃદય જનીત વિચાર આખરે શબ્દ, કાર્ય અને સિદ્ધ મનોરથોના રૂપમાં દ્રષ્ટિએ પડે છે.

(૩) જેવી રીતે ઝરણું કોઇ છુપી કોતરમાંથી નીકળી પડે છે, તેવી જ રીતે મનુ-

આનુ જીવન હૃદયના ગુપ્ત સ્થાનોમાંથી પ્રકટ થાય છે તેના ગુણ, સ્વભાવ અને કર્મ બ-ધાની ઉત્પત્તી ત્યાંથી જ છે. ભવિષ્યમાં તે જે કંઈ કરશે, તેનુ પણ જન્મ સ્થાન હૃદય જ થશે.

(૪) હર્ષ અને શોક, સુખ અને દુખ, આશા અને નિરાશા, પ્રેમ અને તિરસ્કાર, જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બધાનુ નિવાસ સ્થાન હૃદય છે, આ બધી માનસીક અવસ્થાઓ છે. મનુષ્ય પોતાના હૃદયનો રક્ષક, મનનો પહેરેદાર તથા જીવન કોટનો એકલોજ સંત્રી છે, ચાહે તે પછી પોતાના કામમાં સાવધાન રહે અસાવધાન. તે હૃદયની ધ્યાન પુર્વક રક્ષા કરી શકે છે, આ જ્ઞાન અને આનંદનો માર્ગ છે. આનાથી વિપરીત જો તે પોતાના જીવનને ઉચીત રીતે કાયદા પુર્વક ન રાખે અને સમયને અસાવધાનીથી ગુમાવે તો તે અજ્ઞાન અને કષ્ટનો માર્ગ પામે છે.

(૫) જીવનની ઉત્પત્તી પુર્ણ રીતે હૃદયથીજ થાય છે. આ વાત જ્યાં મનુષ્યના હૃદયમાં દાખલ થઈ કે માનો તેના માટે આનંદનો માર્ગ ઉઘડી ગયો, કારણ કે આનાથી તેઓ સમજી શકે છે કે મનને વશમાં રાખવુ અને તેને પોતાની ઇચ્છાનુસાર વાળવુ તે પોતાના જ અધિકારમાં છે. એટલા માટે તે તેજ વિચાર તથા કાર્યરૂપી પગ દંડીઓપર ચાલવુ પસંદ કરશે, જે બધા પ્રકારે ઉત્તમ છે. જીવન તેને માટે આનંદમય અને પવિત્ર થઈ જશે અને યથા સમયે સમસ્ત અનિષ્ટ, અવ્યવસ્થા અને કલેશને દુર કરી નાખશે, કારણ કે આ એક અસંભવિત છે કે તે પુરૂષ જે પોતાના હૃદયપટની સાવધાનીની સાથે રક્ષા કરી શકે છે તેને જ્ઞાન, શાંતી અને મુક્તિ પ્રાપ્ત ન થાય.

દુશ્મનની કીંમત.

(અનુવાદક—ગીરજાશંકર ભોળાનાથ ભટ્ટ.)

" માણસ હંમેશાં સંગતિથી ઓળખી શકાય. "—

" કિન્તુ તેના ચારીત્ર્ય સબંધી વધુ ચોકસ વાતો તેના દુશ્મનોના ગુણ દોષથી સાબીત થઈ શકે. "

" માણસ પરદેશી વાતને કદાચ ખોટી પાડી શકે ખરો. પરંતુ બીજી વાત તેનાથી ખોટી પાડી શકાય તેમ નથી. મારી દુનીયામાં બીકણ અને બાયલાઓ હંમેશાં ઝગડા અને જુઠા પુરૂષો હંમેશાં સાચાના દુશ્મન હોય છે જ. આખી આલમમાં મનુષ્યના ચારી-ત્ર્યની વધુ પુરી પરીક્ષા જ્યારે કોઈ દુષ્ટ તેને સતાવે ત્યારે જ થાય છે તેવીજ રીતે સ્ત્રીના સતીત્વની ખરી કસોટી જ્યારે લંપટના પંજામાં તે સપડાય ત્યારે જ પુરેપુરી થઈ શકે છે "

" જ્યારે હું કોઈ માણસને મૂર્ખ માણસથી ધીક્કારતો જોઉં ત્યારે મને એમજ ખાત્રી થાય કે તે પુરૂષ સુજ્ઞ છે. જ્યારે કોઈ ધનરાજીઓ તેની નીંદા કરતો હોય ત્યારે તે માણસ પ્રમાણીક છે એમ મને ભાસે. હું મારી જાત માટે એક દુષ્ટ, બીજો ગપ્પી, ત્રીજો મૂર્ખ અને બાકીના બે ઉતરતા વર્ગે ગુણ સંપન્ન એવા દુશ્મનો મેળવવા ભાગ્યશાળી થયો છુ. પહેલા બંનેએ મારી આબરૂ વધારવાને કંઈ વધુ કર્યું નથી. કિંતુ મારે એટલું તો કબુલ કરવું જોઈએ કે છેલ્લા બે એ મારી આબરૂ જેટલી વધારી છે તેટલી ભાગ્યેજ કોઈ આ દુનીઆ ઉપરનો મનુષ્ય અદ્યાપિ પર્યંત વધારવાને શક્તિમાન થયો હોય. "

" તેથી આપ તમારો વખત વેર લેવાને નકામો ગુમાવશો ના "

'ઉદાહરણ તરીકે એક માણસ પોતાની સ્ત્રી, તથા છોકરા સાથે પોતાના મીત્રની સાથે રહેતો હતો થોડા સમય પછી પહેલાં મીત્રે ખાનગી રીતે તે માણસની પત્ની સાથે આડો વહેવાર શરૂ કર્યો અને વખત જતા તેને લઇ નાશી ગયો. સ્ત્રી થોડા સમય પછી છોકરાને પણ નસાડી લઇ ગઇ તે માણસે આ બાબત ઉપર વીચાર કરી પોતે પોતાની જાત ઉપર મધરો ઠપકો વ્હોરી લીધો. છેવટે લોકોમા ધીક્કારને પાત્ર થયો. પરતુ નાશી ગયેલાને કોઇપણ જાતનો ઠપકો આપ્યો નહી તેમ વેર પણ લેવાનો વિચાર સરખો કર્યો નહી. "

" પરતુ તેનુ પરીણામ કઇંક ઓર જ આવ્યુ ? તે માણસ પછીથી લોક લાગણીને જીતવાને અને લોકમા માન પામવાને શક્તિમાન થયો, નસાડીને લઇ ગયેલો છોકરો મોટો થયો અને ધીમે ધીમે તેને ઉછેરનાર માબાપને ધીક્કારવા લાગ્યો, કારણ તેનો પાલક પીતા દારૂડીઓ થઇ ગયો હતો અને ઘરમા માતા અને પીતા વચ્ચે હમેશની તકરારો ચાલતી હોવાથી તેમનો સસાર વીષમય બની ગયો હતો આ રીતે તે માણસને કરેલા અપમાનનું વેર તેની મેળેજ લેવાઇ ચુક્યુ. "

" માટે વૈર લેવુ એ બેવકુફીભરેલું છે. " " તમારા ઉપર વિષ્ટા પડી હોય તો તેને દૂર ખસેડતાં તમારા પોતાના જ હાથ બગડશે, "

- તમારા મિત્રો સભાળપૂર્વક પસદ કરજો, પરતુ દુશ્મનો પસંદ કરતાં હમેશા સાવચેત રહેજો, તમારા મિત્રો તમને અગત મદદ આપશે. પરતુ સારી રીતે પસંદ કરેલો દુશ્મન તમારાથી અળગો રહીને પણ તમારૂ નામ દુનિયામા અમર કરશે. "

રોગમાં વપરાતા અનુભવી ઉપાય.

(લખનારઃ—આર્યવૈદ્ય મયારામ સુંદરજી.)

અજીર્ણારી રસવટી.

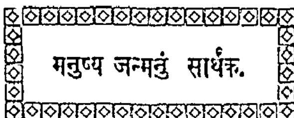
પારો, ગધક, ટંકણખાર ને વછનાગ, એ સર્વ શોધેલ એકેક ભાગ, હરડે, સુંઠ, પીપર, મરી ને વિજ્યા-ભાગ તે પ્રત્યેક બબેભાગ, સિધાલુણ ૧૦ ભાગ, એ સર્વમા પ્રથમ પારો ગધકની ખરલમા કજ્જાલી કરીને પછી બાકીના બારીક કરેલ ઓસડીયા તે સાથે મેળવી પછી આમલીના કાતરાનો ગર્ભ શેર પા તેટલા પાણીમાં પલાળી ચોળી ગળીને તેનાથી ઉપરની દવા લઢવી, તે લઢના ગોળી વળવા જેવુ થાય એટલે તેની ચણા જેવડી ગોળીઓ વાળવી અને તે સુકવી બાટલીમા ભરી લવી. તેમાથી નાની ઉમર પ્રમાણે ૦ાા થી ૧ અને મોટી ઉમરનાને દરદ મુજબ ૧ થી ૨ ગોળી સવાર સાજ ભોજન વખતે કે જ્યારે જરૂર જણાય ત્યારે આપવાથી મદાગ્નિ, અજીરણ, અપચો આફરો, પેટનો દુઃખાવો, મોળ, ઉલટી, અરૂચી, અજરો, સગ્રહણી, જીર્ણજ્વર, સરદી, સળેખમ તથા ઉરરસ, કફ અને દમ હાફને શાત કરી મટાડે છે અને ખાધેલા ભારે ખોરાકને પચાવી જઠરાને પ્રદિપ્ત કરે છે આ અજીર્ણારી રસવટી અમારે વૈદોને ત્યા તથા ફારમસીઓમા તૈયાર મળે છે. અથવા શુદ્ધ શોધેલ ઓસડીયાં લઇ ઉપર પ્રમાણે બનાવવી.

નૂતન શંખવટી–મંદાગ્નિ ઉપર.

શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ ગંધક, શુદ્ધ ટંકણખાર, શુદ્ધ વછનાગ, એક એક ભાગ, શંખભસ્મ ૪ ભાગ, સીંધાલુણ ૪ ભાગ, સંચળ ૪ ભાગ, વિડ્લવણ ૪ ભાગ, ત્રીકટુ ચુર્ણ ૪ભાગ એકત્ર મેળવી પછી તેમાં પ્રથમ પારા ગંધકની કજ્જલી કરી પછી બીજા બારીક કરેલાં ઓસડીયાં તે સાથે મેળવી તેને લીંબુ રસવડે કે આમલી દોઢ પાશેર (રૂ ૧૫ ભાર) જેના પાણીમાં પલાળી ચોળી ગાળીને તેનો પટ દઇ લસોટીને ગોળી વળવા જેવું થાય કે તેની ચણા ચણા જેવડી ગોળીઓ કરવી. તે હમેશ સવાર સાંજ નાની ઉંમરનાને દરદ ને અવસ્થા મુજબ ૦॥ થી ૧ કે ૧॥ અને મોટી ઉંમરનાને ૧ થી ૨ કે ૩ સુધી આપવી. તેથી મંદાગ્નિ, અજીરણ, અપચો, આફરો, પેટનો દુખાવો, પવન ગોળો, મરોડ, સગ્રહણી શરદી સળેખમ, ઉધરસ, દમ, કફ, અરુચી, મોળ, ઉબકા, ઉલટી, વિસૂચિકા (કોલેરા) વિગેરે મટાડે છે

નવીન રાજવટી–અજીર્ણ ઉપર

પારો, ગંધક, ટંકણખાર, વછનાગ શંખભસ્મ, ગાજી, સિંધાલુણ સંચળ, વડાગરૂ મીઠું, સુંઠ, પીંપર, મરી, જાવત્રી, તજ ને લવીંગ સર્વ સમભાગે લઇ. પ્રથમ પારાગંધકની કજ્જલી કરી પછી બીજાં બારીક કરેલ ઓસડીયા મેળવી લીંબુ રસવડે લસોટી ચણા ચણા જેવડી ગોળીઓ કરવી. ઉપયોગ શંખવટી પ્રમાણે.

(લખનાર—મગનલાલ શંકરભાઇ પટેલ.)

મહાન દયાળુ પ્રભુની પુર્ણ કૃપાથી ભાગ્ય ખડમાં આપણને ઉત્તમમાં ઉત્તમ મનુષ્ય જન્મ મળેલો છે, તેજ આપણા ભાગ્યનો ઉદય બતાવે છે જેણે આપણાપર કરોડો પ્રકારના અનહદ ઉપકારો કર્યા છે તેનો યત્કીંચીત બદલો દેવાને માટે સવાર સાંજ બે ઘડી તેના પવિત્ર નામનું સ્મરણ કરી આપણી ફરજ બજાવવી જોઇએ. જો તે પ્રમાણે આપણે નહી કરીએ તો આપણી મોટામા મોટી ભુલ કહેવાશે. જુઓને શિબીએ પરમાત્માને પ્રસન્ન કરવા માટે પોતાના વહાલા માંસનો પણ ત્યાગ કર્યો, તેમજ ભરતજીએ પોતાની માતાનો ત્યાગ પ્રભુ માટે કર્યો, વીદુરજી રાણી કુંતીના ને તેના કુળની શીતળતા પોતે પ્રભુને પ્રસન્ન કરવા માટે મેં છોડી દીધી, ગોપીઓએ મનુષ્ય જન્મને ઉત્તમ ગણી શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ રાખવા માટે પોતાના વહાલા પતીનો ત્યાગ કર્યો, તેમ ચેન રાજાએ પોતાના પુત્રનો ત્યાગ કર્યો. પ્રહ્લાદજીએ પોતાના પીતાનો ત્યાગ પરમાત્માની પ્રસન્નતા માટે કર્યો હતો, તેજ પ્રમાણે બલી રાજાએ લક્ષ્મી કરવા માટે ગુરૂનો ત્યાગ કર્યો

હતી. પણ પરમાત્માની ભક્તિ અનહદ દુ ખ પરતા રહી પણ છોડી નહી તેના નામો આજ પણ શાસ્ત્રોમા ઘેર ઘેર ગવાઈ રહ્યા છે. ધન્ય છે એવા મહાન ભક્તોને !

મનુષ્ય જન્મની ઇચ્છા દેવતાઓ પણ કરે છે, કારણ કે ત્યાં ભોગ વીલાસતો મૃત્યુ લોક કરતાં વિશેષ છે, પણ આત્યતીક મોક્ષ પામવા માટે એક સાધન નથી, તેનું સાધન તો આ કર્મ ક્ષેત્ર (ભરત ખડ) માત્ર છે હું કોણ છુ ? ક્યાથી આવ્યો છુ ? ને પુનઃ મારે આ દુનીઆની ટુકી મુસાફરી કરી અવશ્યને ક્યાં જવાનું છે ? તેનો હમેશા શોચ કરી પોતાનુ કર્તવ્ય કરવુ જોઇએ ! જે મહાન દયાળુ પીતાએ આપણા ઉપર અનહદ ઉપકારો કર્યા છે તેના ગુણો સવાર સાજ આપણે શાંત થઇ ન સંચરીએ તો આપણા જેવો આ જગતમાં કૃતઘ્ની બીજો કોણ ? ભલે ગમે તેવા વીદ્વાન, ગુણી ને પ્રવીણ હોય અને જગતમાં મોટો ઐશ્વર્યવાન હોય પણ જો તેનામા પરમાત્માને રીઝવવાની શક્તી નથી તો તે ઇદ્રાવર્ણાના ફળ જેવા છે એમા કાંઈ સાર્થક થાય નહી.

પરમાત્માની ભક્તિ વીનાના બીજા ઘણા ગુણો મનુષ્યમા હોય તો તેવા કરીને તે ખરી રીતે શોભતો નથી કારણ કે મીઠા વીનાનુ જેમ અનાજ લાગે તેવો તે દીસે છે તેના અતરમા કદી દૈવી ગુણો આવતા જ નથી તેમ ખરી રીતે આ લોકમા અને પરલોકમા પુર્વના પુણ્યના યોગે જો દેખાવમા બે દીવસ આપણને સુખી લાગે પણ તેને ખરી રીતે જોતાં સુખી સમજવો નહી તે આખર જતા મહા દુ ખનો ભોક્તા થશે, એ નીસદેહ છે.

ન્હાના બચ્ચાઓને નીતિની કેળવણી પોતાના ઘરમાથી શરૂ કરવાની છે. ઘરમાં પોતાના માબાપોનુ કર્તવ્ય બચ્ચા હમેશા જુએ છે અને તેજ પ્રમાણે તે ચાલે છે એક આધળો ને બહેરો ડોસો હમેશાં રાત્રીએ ફાનસ લઇ પ્રભુના કીર્તન સાભળવા જતો તેને એક માણસે પુછ્યુ કે કાકા તમે દેખતા તેમજ સાભળતા નથી ને હમેશા કથામાં શુ કામ જાઓ છો ! તેના ઉતરમા તે ડોસાએ તેને કહ્યું કે ભાઇ મારી સતતી મારૂં કર્તવ્ય દેખી તે પ્રમાણે હમેશા ચાલે તેના માટે હમેશા હુ ભાગવત કથામા જાઉ છુ, કે મારી પાસે ચાર પુત્રો પણ તે રસ્તો અગીકાર કરે આથી મને બે પ્રકારનો લાભ છે એક તો એ કે મારૂં કર્તવ્ય થાય ને મારી સતતી સુધરે જે પોતે સદરસ્તે ચાલી હમેશાં પ્રભુને ભજે છે તેનુ કદી અપ્રીય થતું નથી, અને જગતમા હમેશાં સુખી રહે છે. પ્રભુ કોઇને દોલતવાળો બનાવતો નથી પણ જે મનુષ્ય નીતિને રસ્તે ચાલી પ્રભુને પીછાણી તેના સઘળા ઉચ્ચ જીવનને અનુસરી પોતાનુ જીવન વ્યતીત કરે છે, તેજ આખર જતા દોલતવાન થાય છે, ને તેમાં સઘળા ઉચ્ચ સદગુણો નીવાસ કરીને રહે છે. જેઓ ઈશ્વરીય આજ્ઞાને સભાળે છે અને તે પ્રમાણે પોતાનુ જીવન ગાળે છે તેમને ધન્ય છે ! મનુ ભગવાને કહ્યુ છે કે, જે મનુષ્ય પોતાના આત્મામા સર્વ પ્રાણીઓના પરમ આત્માને જોઇ શકે છે અને જે સર્વ તરફ સમભાવથી જુએ છે, તે મનુષ્યજ સર્વોત્કૃષ્ટ આનદ પ્રાપ્ત કરે છે. જે મનુષ્યનુ મન પરમાત્મામા લીન છે તેની સભાળ પરમાત્મા રાખે છે આધુનીક સમયમા ખોટા સુધારાને લઇને સનાતન ધર્મપર લોકોને ઓછી શ્રદ્ધા છે. પણ તેમણે ખાસ વિચારવુ જોઇએ કે જે પ્રમાણે ધર્મ તેજ પ્રમાણે જય છે, ધર્મ વીના આપણો વીજય કદી પણ થવાનો નથી. એ ધર્મ તે શુ અને કેવા રીતે પળાય તેનો અહોનીશ વિચાર કરવો જોઇએ મહાન પુરૂષો જે પ્રમાણે કહે તે પ્રમાણે આપણે વર્તન કરવુ જોઇએ આપણે વ્યવહારે સુખી હોઇએ તો આપણા હીનદશાવાળા ભાઇઓને સુધારવા માટે આપણા

ધનનો સદવ્યય કરવો. ગરીબ ને નીરાધાર માણસોને ઉંચી કેળવણી આપવા સારી રકમ કાઢી એક ફંડ સ્થાપવુ જોઇએ તે સીવાય દવાખાના, કુતરશાળા, ઇત્યાદિ જન હીતાર્થ સસ્થાઓ ખોલી બીજાને મદદ કરતા થવુ જોઇએ પણુ સુખી થઇ બીજાને સુખી કરવાનો માર્ગ અવશ્ય ઉઘાડો કરવો જોઇએ આ સઘળી સૃષ્ટી એક જ પીતાનો પરીવાર છે, તેમાં કોઇને નાના, મોટા તેમજ હલકા ગણવાના નથી પરાકાર એ મહાન પુરૂષની વીભુતી છે અને પરોપકારથીજ આપણા દેશનો ઉદય થશે નહી તો પોતાનુ પેટ તો કાગડા કુતરા જેવા હલકા પ્રાણીઓ પણુ ભરે છે, ભરતખડમા જનમ ધરી જે બીજાને ઉપયોગી થયો નથી જેને બીજાના સુખ માટે લેશ માત્ર પ્રયાસ કર્યો નથી, તે ખરેખર માતાને પેટે પાષાણુ રૂપે જન્મેલો છે આપણા દેશમા ઇર્ષા ને અભીમાન ઘર કરી બેઠા છે અને તેના લીધે આ પશુને ખરો માર્ગ સુઝતો નથી હાલમા મહાત્મા ગાંધી જેવા પરોપકારી વીર મહાપુરૂષ પ્રગટ થવાથી આપણા દુખનો અંત આવશે! તેઓ આપણુને જે રસ્તો સુચવે છે તે રસ્તે ચાલવુ જોઇએ ને હમેશા ધર્મની ખાતર વીરોધી વસ્તુઓનો પરીત્યાગ કરવો જો ઇએ હમેશા મહાત્મા પુરૂષોની કૃપાથી ભાગ્યનો ઉદય થાય છે અને આપણી સદબુદ્ધિ જાગે છે માટે નીરતર કુસગનો પરીત્યગ કરી મહાત્મા પુરૂષની સોબતમાજ રહેવુ જોઇએ. ઇર્ષા, અદેખાઇ, માન વીગેરેનો ત્યાગ કરવો જળાસાની પેઠે સજ્જન પુરૂષનો દ્રોહ કરવો નહી જેમ વરસાદથી આખી સૃષ્ટી રજન થાય છે પણુ જવાસે ઉટો સુકાઇ જાય છે. આપણે હમેશાં ગુણુ ગ્રાહક થવુ જોઇએ જે મુર્ખ છે અને જેનો પોતાના કલ્યાણુનો ખપ નથી તે તો સ્વચ્છદી રીતે ભને ખુશી પડે તેવી રીતે વર્તે. તેના સામુ આપણે જોવાનુ નથી. છતકી જેમ દુધ પાસે જ એટલે ગાય ભેસના આંચળ ઉપર વાસ કરી રહે છે પણુ તે રકતની ભુખી હોવાથી ઉત્તમમા ઉત્તમ ચીજ દુધનો ત્યાગ કરી લોહનો આહાર કરે છે તેજ પ્રમાણે સત પુરૂષો સસારમા અવતાર ધરી સજ્જનને મહાત્મા પુરૂષોનો ઉલટો દુર્ગુણુ રહે છે આ કેટલુ બધુ શોચનીય છે, તેનો મનુષ્ય જન્મ આખર એળે જાય છે, પણુ ખરેખર જેમ સાકર શનરૂ સમાન છે તે પ્રમાણે તેને કષ્ટનો સુબોધ લેશ માત્ર લાગતો નથી તે હંમેશા પોતાના મનમાં આવે તેમ વર્તે છે.

આ સૃષ્ટીમાં પરમાત્માએ અનેક તરેહના મનુષ્યો ઉત્પન્ન કર્યા છે, પણુ તેમા હંમેશા સંગ પ્રમાણે રંગ ચડે છે, મહાત્માના પીંજરામા પાળેલો પોપટ રાધાકૃષ્ણ એ પવીત્ર નામનુ ઉચ્ચારણુ કરે છે તેમ જગલમા વસનારો પોપટ અર્થ વીનાનુ રાત્રી દીવસ બોલે છે એનુ કારણુ આપણે બારીક દ્રષ્ટીએ તપાસીશુ તો સગનોજ પ્રતાપ છે કવી શામળભટ કહે છે કે "રૂડે સગ રૂડો થશે બુરે સગે બુરો બને" એ સત્ય છે.

જગતની સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થીતિ પ્રાપ્ત કરવાની જો તમારા મનમાં આકાક્ષા હોય તો તે સ્થીતિને માટે યોગ્ય હોય તેવા વિચારોથી તમારા મનને ભરી દો ને તે વિચારોના ગાજમાં તમે રહો પરોપકારનો જેને શુદ્ધ અતઃકરણથી વિચાર કર્યો હોય તેને તુરતજ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, પણુ તે પરોપકાર કરવાનો પોતાનો દૃઢ નિશ્ચય કેવળ સ્વાર્થ વિનાનો હોવો જોઇએ તે વિષે એક અમેરીકન બાઇનુ ન્હાનુ દૃષ્ટાત આપુ છું. એક અમેરીકન બાઇએ પોતાના દેશમાં સેવાસદન બાધવા માટે વીચાર કર્યો પણુ પોતા પાસે એક પાઇ સરખી પણુ સીલકમા હતી નહીં પછી તેને એકાંતે બેસી પોતાના મનનો સપુર્ણ રીતે કાબુ મેળવ્યો, થોડા જ વખતમા એક ધનાઢય ગૃહસ્થે આવી તાબડતોબ તે

તે બાઇને ઉત્તેજન આપ્યું. ને તેની મદદથી હજારો નીરાધાર બાઇઓને તે બાઇએ સુખી કરી છે તાત્પર્ય એટલુ જ છે કે આપણે જે વીચાર કરીએ છીએ તે શુદ્ધને પ્રમાણીક હશે તો ખરેખર પરમાત્મા સહાય કર્યા વીના કદી રહેશે જ નહી, માટે પોતાના આત્માના રહેલા વિચારો પુર્ણ પ્રમાણે હમેશા કેળવવાની ખાસ જરૂર છે આપણે હમેશાં સારા કાર્યમાં મદદ કરતા રહેવુ જોઇએ આપણુને પરમાત્માએ સુખી બનાવ્યા હોય તો ગરીબ માણસો પ્રત્યે પ્રેમની લાગણી રાખી તેને વીદ્યાદાન દેવા માટે ઠામ ઠામ રાત્રીશાળા તથા હુન્નરશાળા સ્થાપી આપણા દેશવાસી ભાઇઓનું ભલુ કરવા હમેશા લક્ષ રાખવુ. તેમા પરમાત્મા હમેશા રાજી રહે છે. અને આપણે પણ મરે ગીને સુખી જીંદગી ગુજારીયુ નિરાધાર મનુષ્યને મદદ કરવી એ આપણુ ખાસ કર્તવ્ય છે તે હમેશા આપણે કદી પણ ચુકવુ જ નહી હમેશા "કરે તેવુ પામે ને વાવે તેવુ લણે." એ કહેવત સત્ય છે.

બીજાની સેવામા પોતાના જીવનનો ભોગ આપવામાં જ આપણુને આપણા ખરા જીવનનો અનુભવ થાય છે શુભ યત્ન કે વર્તન આપણે બીજાને માટે કરીએ છીએ તેની સાથે તે આપણાં પણ થતાં આવે છે.

પચાસ વરસનું ગુજરાત.

(સંપાદક—રામકૃષ્ણ બાલમુકુંદ ભટ્ટ)

વણીક જુએ કઇ વાટ, લાગ લાખેણો આવે,
બુઢ્ઢો બલો શેઠ, ફરી પરણે તો ફાવે;
પુજી પદર લાખ, સાખ સઘળામા ખાશી,
વર્ષે વર્ષ શીતેર, નથી મામો કે માશી,
દીકરી આપીને દામડા, ખાનેથી ખાવા થશે,
છો લોકો લવરી કરે, પણ એમાં મારું શુ જશે. ૧૭
શેઠ વર્ષ શીતેર, શેઠાણી સોળ સુહાવે,
કાકી મામી એમ, કહીને લોક બોલાવે;
લાજ ધરે નહિ લેશ, વેશ બાળેશ એનો,
કુળી ધરની હાય, પછી કહો પડદો કેનો!
નક્કી નામ માત્ર છે નોકરું, ચાકર સુકર આપડા,
આંતા કરે જેમ તેહને, તેમ વર્તે તેહ બાપડા. ૧૮
ગાયત્રીનો મત્ર, સતત જે મુખથી કરવો
સુને ચોળી તર્ત, તમાકુ તેમાં ભરવો,
કુભક રેચક દ્વાર, મનો મળ શુદ્ધ થાયે,
ચપટે ચપટા ભરી, પ્રથમથી મારા વટે,

અમી તીર્થ જે હાથમાં, ચુનાથી ગેળાઈ ગયું;
પીચકારીના પાપમાં, મંદીર સૌ બેળાઈ ગયું — ૧૯
વૈશ્વ દેવનો કુંડ, કમારા ઘડતાં થાક્યા,
કારીગર કુંભાર, ઘણા તે ઘડવા લાગ્યા,
કીંમત મુકી જુજ, જુજ કંઈ વિપ્રે જાણી,
ચતુર મનના સુત, ચરમને લીધી તાણી.
સાત પાંચ થઇ એકઠા, ફુંકે આહુતી આપતા,
ગાળના ભડકા કરી, પિતર નરકમાં નાખતા. ૨૦

आंखोनी रक्षा.

અનુવાદક Mr. K C. Mehta.

(૧) આંખો ખાસ કરીને, નાનપણમા, બહુ ધીમી અથવા તેજ રોશનીથી ખરાબ થઇ જાય છે માતા-પિતાનુ ધ્યાન ન હોવાથીજ છોકરાઓને નાની ઉમરમા ચશ્મા લેવા પડે છે. તેમના માથામા દર્દ થવા લાગે છે, અને માનસિક શક્તિ પણ ઓછી થઇ જાય છે. ઘડપણમા કંઇક ઝાંખુ પણ દેખાય છે.

(૨) ચમકતી રોશની ખુલ્લી આંખોથી ન જોવી જોઇએ.

(૩) કંપતા પ્રકાશથી (Flickering light) યથા સભવ યાને બની શકે તેટલી રક્ષા કરવી જોઇયે. પલકોને વિના કારણે સંકુચન-પ્રસારણ ન કરવી જોઇયે. આથી આંખોમાં દર્દ થવા લાગે છે.

(૪) અંધારામાંથી એકાએક પ્રકાશમાં યા પ્રકાશમાંથી એકાએક અંધારામા ન જવુ જોઇયે.

(૫) વાંચતી યા શુભ કામ કરતી વખતે રોશની ઉપરથી યા એક તરફથી આ-વવી જોઇયે

(૬) પ્રકાશને આંખોની સામે યથા સંભવ ન મુકવો જોઇયે.

(૭) ઉજળો પ્રકાશ રંગીન પ્રકાશોથી વધુ લાભદાયક છે.

(૮) ઉગ્ર, લાલ અને લીલા રંગથી પીળો પ્રકાશ અધિક આરામ આપવાવાળો હોયછે

(૯) ગાઢો, ઉંડો અથવા લીલો રંગ આંખોને જલ્દીથી થકવી દે છે.

(૧૦) ચમકતી વસ્તુને પીળા રંગના કાચથી જોવામાં આવે, તો સારું સારૂ દેખાશે, અને આંખોપર જોર પણ નહીં પડે

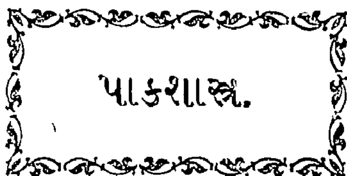
વસ્તડીથી રાઠોડ મેરૂ ડાયા લખે છે કે, આપનુ ધનવાન પુસ્તક વાંચી મને સંતોષ થયો છે.

ગઢડાથી વૈદ્ય નાનભટ્ટ લખે છે કે, તમારૂં ભવિષ્યવેત્તા પુસ્તક ઘણુંજ ઉત્તમ છે. તેનાં જેટલાં વખાણ કરીએ તેટલાં થોડાંજ છે,

આજના અંકનો વધારો! આજના અંકનો વધારો!!

તૈયાર છે! તૈયાર છે!!

દરેક કુટુંબમાં રાખવા લાયક—નાની બાળાઓએ અભ્યાસ કરવા લાયક.

લેખક તથા પ્રસિદ્ધ કર્તા

ગ. સ્વ. લલિતાગૌરી સામરાવ, તથા

ગં. સ્વ. વિમલાગૌરી મગનલાલ.

કિમ્મત રૂ ૩-૦-૦.

ઘર ઉપયોગી રસોઇ કળા.

પ્રભુએ મુખ્ય વિષય શું કર્યો? તો કે ખોરાક, તેથી શરીરનુ પોષણ થાય છે પ્રાણી માત્રનું જીવન ટકાવી રાખનાર છે એટલે તે વિષય ઘણોજ અગત્યનો છે ખાવા પીવામા હમેશા નિયમિત રહેવુ જોઇએ દેશ કાળ ને રૂતુના પ્રમાણમા ખોરાક લેવો જોઇએ ખોરાક ખાવા પીવાથી વાત, પીત ને કફ એ ત્રણે દોષો ઉત્પન્ન થાય છે જો એ ત્રણે દોષો. સમાન રહે તો શરીર આરોગ્ય રહે છે અને વધારે ઓછુ રહે છે, તો અનેક પ્રકારના રોગો પેદા થઇ શરીર બગાડે છે વધારે ઓછો રૂતુના ફેરફાર ને ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા ઉપર રહેલો છે રૂતુના ફેરફારથી પ્રકૃત્તીમાં પણ ફેરફાર થાય છે અને જુદી જુદી પ્રકારે બનાવેલો ખોરાક ખાવાની સ્વભાવિક ઇચ્છા થાય છે નિત્ય એકજ જાતનો ખોરાક ખાવામાં આવે તો અરૂચી થાય છે, માટે જુદી જુદી જાતના બનાવેલા પદાર્થોનો ખાવામાં ઉપયોગ લેવો જોઇએ.

ખોરાકના પદાર્થમા કુદરતી રીતેજ અનેક તરેહના સ્વાદ ભરેલા રસો રહેલા છે પરંતુ તેમને સારી રીતથી જો પાકશાસ્ત્ર જાણતા હોય છે, તો ઘણુજ સ્વાદિષ્ટ બનાવી શકે છે

પ્રાચીન કાળમાં નળરાજા, ભીમસેન, રેણુકા, અરૂધતિ, વિગેરે સ્ત્રી, પુરૂષો સ્વાદિષ્ટ રસોઇકળા ઉત્તમ પ્રકારે જાણુતા હતા. પરંતુ હાલમાં આ શિક્ષણની બહુ ખામી જોવામાં આવે છે ઘરનાં માણુસોની ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા કરવાનો મુખ્ય આધાર સ્ત્રીઓ ઉપર રહેલો છે

જેમ પુરૂષોને વિદ્યા આવડવી આવશ્યક છે તેમ સ્ત્રીઓને સારી રસોઇ કરતાં આવડવી જરૂરની છે જેમ પુષ્કળ વિદ્યાવાળા પુરૂષને માન પ્રતિષ્ઠા મળે છે, અને તે તેનુ ભૂષણુ છે, તેમ સ્ત્રીઓને સારી રસોઇ કરતાં આવડે છે, તો તેની પ્રતિષ્ઠા વધે છે પુરૂષોએ ઘરમા આણેલા પદાર્થો સારી રીતે તૈયાર કરી જમાડવા એ સ્ત્રીઓનું કર્ત્તવ્ય છે સારો ને સ્વચ્છ ખોરાક ખાવાને આવવાથી પ્રકૃતિ નિરોગી રહે છે અને મન સતુષ્ટ થાય છે. સારી રસોઇ કરનાર સ્ત્રી કુટુંબમાં સર્વને વ્હાલી થઇ પડે છે માટે હમેશાં પોતાની પુત્રીઓને રસોઇ ક..ાં શીખવાડવી, તે ઘણીજ જરૂરની છે અને દરરોજના અભ્યાસથી તેને કટાળો તેમજ મુઝવણુ રહેતી નથી માટે રસોઇનું કામ તો લક્ષ અને કાળજીથી કરવાથી ઘણીજ સ્વાદીષ્ટ બનશે રસોઇ સ્વાદીષ્ટ કરવા પહેલા સ્વચ્છતાની પહેલી જરૂર છે કયા કયા પદાર્થોમાં શું શુ ને કેટલુ કેટલુ નાંખવુ, તે લક્ષમા રાખવું રસોઇમા વખતો વખત આળસ કરવું તે બિલકુલ કામનું નથી. સારૂ ચઢેલુ અન્ન ખાવાથી પાચન ક્રિયા સારી થાય છે. તેમજ વાસી ટાઢુ અન્ન ખાવાથી શરીરમા અનેક જાતના રોગ પેદા થાય છે તે માટે સ્ત્રીઓએ ખાસ સભારી ઘણીજ સુઘડતા રાખી જે રૂચીકર હોય તે પદાર્થ કરવા રાધેલ અન્નમાં મીઠાશ આવવીજ જોઇએ એટલુજ નહીં પણ દેખાવમા પણ ખરાબ ન જોઇએ. આપણામા કહેવત છે કે આંખને ગમે તે મોંને ભાવે! જે અન્ન જોતાજ સારૂ ન દેખાય તે ખાવાને મન પણ ન થાય. રસોઇ સારી દેખાવા સ્વચ્છ રાખવી જોઇએ તેમાં કચરો પડી ખરાબ ન થાય, તેના તરફ લક્ષ રાખવું જોઇએ રસોઇના પદાર્થો શી રીતે કરવા તે ટુકમાં બધી વિગત આ ચોપડીમા કરવામા આવી છે તો કોઇની શીખવાડવાની કે મદદની જરૂર રહેતી નથી

રસોઇની વ્યવસ્થા:—રસોઇના વાસણુ સારી રીતે માજી લૂછી સાફ કરીને ક ટેવાળો કરી તૈયાર રાખવાં અને તેને વખતો વખત કલાઇ કરેલી હોવી જોઇએ. ચઢેલા પદાર્થોમા મેલી કડછી ઘાલવી નહીં વેલણુ, આડણી, તવઇ, થાળી, વાડકી, કઢાઇ, તવેથા તથા ઝારા, ઝારીઓ વગેરે સ્વચ્છ હોવા જોઇએ ચોખા, દાળ, લોટ વીગેરે ચિજો સારી રિતે વીણી તેમજ ધોઇ, સ્વચ્છ કરી પછી તેને રસોઇના ઉપયોગમા લેવું શાક, ભાજી, પણુ વીણી સમારી ધોઇને સ્વચ્છ કરી પછીથી કરવુ મેલા હાથ કશામાં અડકાડવા નહી, રસોઇના જોઇતા પદાર્થો કશા ઉગાડા મુકવા નહી દહિં, દૂધ, ઘી અને તેલ વગેરે પદાર્થો ઘણાજ સાચવવા, પદાર્થ ચઢતી વખતે તાપ તરફ ઘણુંજ લક્ષ કરી ધ્યાન રાખવું જોઇએ નહીં તો કાચું, અગર દુણાઇ જાય, તો સ્વાદ બગડશે ચઢતી વખતે ઉતાવળ કે બહુ ધિમાશ રાખવી નહી ચઢેલો પદાર્થ જમનારને પિરસતા સુધી ઉનો રહેવો જોઇએ, તેમાં કચરો કે રાખ ન પડે તેમજ ધુમાડી ન જાય, તેમ ઢાકી મુકવુ જોઇએ

રસોઇ તૈયાર થયા પછી પાક સંસ્કાર કરવો જોઇએ.

પાક સસ્કાર.

નિત્ય રસોઇ થયા પછી, ગૃહસ્થને ઘેર વૈશ્વદેવ થવોજ જોઇએ, કારણ કે પ્રત્યેક ગૃહસ્થના ઘરમાં પાચ અહીંનમાના સ્થાન રહેલા છે

ખાંણીઓ, ઘ ટી અને નીશા, ચુલો અને સઘડી, પાણી ભરી રાખવાથી, પૂજો, વાસીદું, લીપવાના અથવા પ્રતિદીન અજાણતાં નાના જીવોની અહિંસા થવાનો સંભવ છે માટે તેના નિવારણને માટે ગૃહસ્થોને ઘેર અવસ્ય વૈશ્વદેવ પચ મહા યજ્ઞ થવા જોઇએ, ધર્મ શાસ્રમા વૈશ્વદેવ કર્યા વીના જમવાથી નિચે પ્રમાણે દોષ બતલાવ્યા છે દ્વિજો વૈશ્વદેવ ક્ર્યા વિના ભોજન કરે છે, તે સર્વ નિષ્ફળ જાણુવા અને તેવો અપવિય નરકો વિષે પડે છે, માણુસ માત્ર પોતાને માટે રાધીને જમે છે, તે કેવળ પાપનુ ભોજન કરે છે, માટે વૈશ્વદેવનો હોમ કરતાં અવશેશ રહેલું અન્ન શ્રી યજ્ઞનારાયણુની પ્રસાદી રૂપ હોવાથી સત્પુરૂષોને જમવાને માટે વિશેષ યોગ્ય ગણેલુ છે માટે રસોઇ કરી રહ્યા પછી સધવાએ કે વિધવા સ્રીઓએ પોતાના ઘરમા વૈશ્વદેવ કરનાર કોઇ પુરૂષ હોય તો તેની પાસે વૈશ્વદેવ કરાવવો, અને જો પુરૂષ વર્ગમા કોઇ વૈશ્વદેવ કરનાર ના હોય તો નીચે બતાવેલી રીતે પોતે વૈશ્વદેવ કરવો જે અગ્નિથી રસોઇ કરી હોય તે સળગતી અગ્નિને કુંડમાં અને બીજા તાંબાના પાત્રમાં લઇ તેમાં નિચેના પાંચ મંત્રો ભણી ઘીવાલા ભાતથી કે એકલા ઘીની પાંચવાર આહુતી આપવી

અગ્નયેનમ વાયવેનમ· સૂર્યાયનમ પ્રજાપતિયેનમ અગ્નયે સ્વિષ્ટકૃતેનમ·

એ પ્રમાણે અગ્નિમા હોમ કરી પોતાના ઘરમાં જે દેવોનું સ્થાન હોય તેમને નૈવેદ્ય ધરાવવું અને તે પછી તે રંધાયલા અન્નમાથી ગૌગ્રાસ (ગાયનો ભાગ), શ્વાનગ્રાસ (કૂતરાનો ભાગ) તે પ્રમાણે કાઢી તે સમયે જો કોઇ બારણે અભ્યાગત આવેલો દ્રષ્ટીએ પડે તો તેને બોલાવીને પ્રેમથી જમાડવુ

આવનાર અભ્યાગતને જો રાંધેલુ અન્ન ન ખપતું હોય તો તેને કાચુ અન્ન આપી પ્રસન્ન કરવો।

અતિથી ઉપર કેવો ભાવ રાખવો તે વિષે શ્રી બ્રુહત્પારાશર સહિતામા કહ્યુ છે કે,

गृहिणो वैश्व देवान्ते, गृहद्वारा मुपागत ।
विष्णुं रुपोऽतिथी, सोऽयं मत्तारार्यमिहागत ॥

ગૃહસ્થોએ વૈશ્વદેવની અ તે પોતાના ઘરને બારણે આવી ચઢેલા અતિથીને આ વિષ્ણુરૂપ અતિથી મારા ઉદ્ધાર માટેજ આવેલા છે એમ જાણી તેને આદર પૂર્વક સત્કાર કરીને જમાડવો.

ભોજન સમયે આવેલા અતિથિના સત્કાલનુ ફલ તથા તેની આશાભંગ કરવાથી થતી હાની વિષે શ્રી વિષ્ણું સ્તુતિમા કહ્યુ છે કે,

स्वाद्ययेनाग्नि होत्रेण, यज्ञेन तपसा तथा ।
न चा भोति गृही लोकान, यथात्वतिथि पूजनात् ॥
अतिथि र्यस्य भग्नाशों, गृहान्प्रतिनिवर्तते ।
तस्मात सुकृतमादाय, दुष्कृतं तुं मयच्यति ॥

ગૃહસ્થાશ્રમીને જેવો અતિથિનો સત્કાર કરવાથી સ્વર્ગાદીલોકોની પ્રાપ્તિ થાય છે તેવા વેદાભ્યાસ કરવાથી, અગ્નિહોત્ર રાખવાથી, યજ્ઞ કરવાથી અને તપ કરવાથી પણુ થતી નથી જેને ઘેરથી આવેલા અતિથિ આશા ભગ થઇને પાછો જાય છે શ્રદ્ધા પૂર્વક અતિથિને આપવામાં આવતુ જળ સાગર સમાન અને મેરૂ તુલ્ય થાય છે માટે સુજ્ઞ સ્ત્રીઓએ તે સમયે આવી મળેલા અતિથિનુ સન્માન કરી, યથાશક્તિ રાધેલુ અથવા કોરૂં અન્ન આપી પ્રસન્ન કરવો.

અતિથિને ભોજન કરવામા કાંઈ કરણુસર માડુ થાય તેમ હોય તો બાલક, વૃદ્ધ, રોગી અને ગર્ભણી સ્ત્રીઓ આદિ ને અતિથિના પહેલા જુદુ અન્ન કાઢી આપીને સ્પર્શા સ્પર્શ ન થાય એમ જમાડવા.

તે પછી પોતાના પૂજ્ય કુટુંબીઓને બાળકોને તેમજ વૃદ્ધ સર્વેને જમાડીને પોતે જમવા બેસવુ એજ વિવેકી સ્ત્રીઓનુ ખરૂ કર્તવ્ય છે

પતિવૃતા સ્ત્રીઓએ તો ગમે તેવુ વિઘ્ન આવે પણુ પતિને જમાડ્યા બાદ પછી જમવું, એ સ્ત્રીઓનો ખરો ધર્મ છે

ઘર ઉપયોગી પદાર્થની પરિક્ષા.

ગૃહ વ્યવહારમા ઘણી વસ્તુઓનો ખપ પડે છે તેમા પણુ કેટલીક વસ્તુઓ વેચનારાઓ પોતાને વધારે નફો મેળવવા માટે તેમા ભેળસેળ કરે છે એવી ભેળસેળવાળી વસ્તુઓ જેવી કે દુધ, ઘી, તેલ, મધ, વિગેરે ખાવાથી શરીરને નુકશાન કરે છે, માટે તેવા પદાર્થોની પરીક્ષા કરતા સ્ત્રીઓએ અવશ્ય શિખવુજ જોઇએ તેથી થોડા પદાર્થોની પરિક્ષા કરવાની રીત આમા બતલાવી છે

દુધની પરીક્ષા—દુધમાં નાઈટ્રીક એસીડના એક બે ટીપાં નાંખતાજ જો પાણીનો ભેગ હશે તો દુધ ને પાણી છુટા પડી જશે.

બીજી રીત—દુધમાં આગળી બોળી એક ટીપુ જમિન ઉપર કે અંગુઠાના નળ ઉપર મુકવાથી જો દુધ ચોખ્ખુ હશે તો દુધનું ટીપું ગોળાકાર રહેશે, અને જો પાણીનો ભેગ હશે તો ટીપુ પમરી જશે.

ખાંડની પરીક્ષા—રાતી ખાડમાં રેતી ભેળવેલી આવે છે અને ધોળી ખાંડમા હાડકાની ભુકી ભેળવેલી આવે છે માટે એક કાચના ગ્લાસમાં પાણી ભરી તેમાં થોડી ખાડ નાંખીને ચમચાથી હલાવીને ઓગાળવી પછી તે ગ્લાસને થોડીવાર મૂકી રાખવી, જો ખાંડમાં રેતી કે હાડકાંનો ભૂકો અગર બીજી જાતની મેળવણી હશે તો ગ્લાસમાં તળે ઠરી જશે.

માખણની પરીક્ષા—કેટલીક વખતે સસ્તા માખણમા ઘણી અનેક જાતની વસ્તુ ભેળસેળ થાય છે માટે થોડા માખણને કાચની શીશીમા તાવીને તપાસવાથી ભેળવેલી ચીજ છૂટી પડશે, અને ઠંડુ થયા પછી તેમા ભેળવેલી ચીજ માલુમ પડશે.

મધની પરીક્ષા—મધમા ખાડ અથવા સાકરની ચાસણી ભેળવી વેચે છે, માટે ૨૦ ટીપાં મધના ને ૬૦ ટીપા પાણીનાં લઇને ચમચા વતી હલાવી નાખવુ, જો તે મધ ચોખુ હશે તો આ રીતથી તે દુધ જેવુ સફેદ થશે, જો તેમા ચાશણીનો ભેગ હશે તો તેમાથી કાજી જેવો ભાગ છૂટો પડી નીચે ઠરી જશે.

હીંગની પરીક્ષા—હીંગના ગાગડાને દિવાસળી વતી સળગાવવો જો તે કપૂરની પેઠે એકદમ સળગી ઉઠે તો જાણવું કે સારી છે ને જો ન સળગે તો ભેગ સમજવો!

આટાની (લોટની)—આટો સારો છે કે નહી તેમા બીજી વસ્તુનો ભેગ છે કે નહી તે જાણવા સારૂ થોડો આટો હાથમાં લઈ અડધી મીનીટ સુધી મસળીને ગોળી વાળવી. તેથી તે સારો હશે તો છૂટો પડશે નહી, જો તેમાં કાંઈ ભેગ હશે તો હાથમાંથી છૂટા પડતા વેળાઈ જશે

ટરપીટન તેલની પરીક્ષા—જો ટરપીટન તેલમાં બીજું હલકી જાતનું તેલ ભેળવેલું હોય તો તેને સોધવા એ તેલને સફેદ કાગળ ઉપર અગર કપડાં ઉપર નાંખી તેને દેવતા અગર ગરમીમાં પાસે જરા રાખી જોવુ જો તે ઉડી જાય તો ચોખું છે ને ડાઘો રહે તો તેમાં બીજા તેલનો ભેગ છે તેમ સમજવુ

થોડી ખોરાકની સુચના.

શરીરની રચના અસ્થિ માસ, મજ્જા અને ચરબીથી થયેલી છે એ સર્વે ખોરાકના રૂપાંતરથી થાય છે જે ખોરાક ખાઈએ તે લોહી અને મજ્જા ઉત્પન્ન થઈ અસ્થિ પછી મજબૂત થાય એવા પ્રકારનો ખોરાક ખાવો જોઇએ

(૧) શરીરની વૃદ્ધિ થવાને જે સાધન જોઇએ તેનો ઉમેરો કરવો જોઇએ

(૨) શરીરમાંથી દરરોજ ક્ષય થાય છે તો તેનો ઉમેરો કરવો

૩) શરીરમાં ગરમી રહી સ્નાયુની શક્તિ વધીને જ્ઞાનતતુ મજબુત રહેવાને જે કંઈ જોઇએ તે પુર્ત્તતા કરવી

કયા કયા પદાર્થો કયા કયા વર્ગને ઉપયોગી છે તેની વિગત:—

શરીરને પોષણ આપી માંસની વૃદ્ધિ કરનાર પદાર્થ:—ઘઉં, બાજરી, જુવાર, મકાઈ વિગેરે અનાજ અને દહી, છાશ, વગેરે આ વર્ગમા આવે છે

શરીરની ઉષ્ણતા ગરમી આપનાર પદાર્થ:—મનુષ્યના શરીરમાં ચરબીનો ભાગ હોવાથી તેમાં ઉષ્ણતા રહે છે જે પદાર્થમાં ચરબી વધે છે, એ પદાર્થમાં ઘી, દુધ, માખણ, તેલ, સાકર, ખાંડ, ગોળ, કોપરૂ, બટાટા, રતાળુ, વિગેરે છે એવો પદાર્થ જે લોકો વધારે ખાય છે તે દેખાવમા ઘણાજ મજબુત હોય છે બાળક ને ગળ્યો પદાર્થ ખાય તો તેને નડે છે અને દાત બગડે છે, એમ કહે છે, પણ તે ભૂલ છે જેમની પ્રકૃતીને માફક આવે છે તેને બહુ ફાયદા કરતા છે બાળકને ગળ્યા પદાર્થ બહુજ ભાવે છે, તેથી શરીર પણ બેવડ થાય છે અને તે વયમાં તેવા પદાર્થપર પ્રિતિ હોય છે. માટે છોકરાને ગળ્યા પદાર્થ આપવા નહી મોટા માણસને ગળપણ ઉપર પ્રિતિ વધારે હોતી નથી પણ તેમને તેલ કે ઘીમા તળેલી ફરસી વસ્તુ વધારે ભાવે છે પણ આવા પદાર્થ વધારે ખાવાથી શરીરને નુકશાનકારક નીવડે છે, પણ બળ વધતું નથી ઘઉં, બાજરી, જુવાર વગેરે ખાનારાઓ મહેનત મજુરી કરી શકે છે પણ ચરબીવાળા વધારે પદાર્થ ખાનાર મહેનત મજુરી કરી શકતા નથી તેમજ નાની ઉમરમાં વાળ સફેદ થઈ જાય છે અને તેમા મેદ વધવાથી કેટલાક રોગ પણ થાય છે ઠંડા દેશમા વધારે ગરમી ઉત્પન્ન કરનારા પદાર્થોમાં ચરબીની પણ જરૂર છે પણ હદ ઉપરાત વધારે શરીરમાં ચરબી હોય તો નુકશાન કરનાર છે આ પદાર્થ હાડકા, માસને મજબૂત કરનાર અને રક્ત શુદ્ધિ કરવાને ઉપયોગમા આવે છે મીઠુ, મસાલા, શાકભાજી વિગેરે આવે છે આ પદાર્થથી લોહી સારૂ થાય છે આપણા લોકોએ ગોરસ ભોજનને ઉત્તમ માનેલુ છે, તેનુ કારણ આપણું અન્ન વનસ્પતિથી ઉત્પન્ન થયેલુ છે, તેમાં દુધ, ઘી, દહીં, માખણ એ પદાર્થ વિશેષ કરીને આવે છે ઘઉં, બાજરી, ચોખા વિગેરે અનાજ ખોરાક નથી પણ તેમાં ચરબી વધારવાનો એક ગુણ છે તુવેરની દાળમા ઘી મેળવી ખાવાથી પોષક ગુણ વધે છે શાકમા સીંગો પણ ઉત્તમ છે મશાલા પણ માફક સર ખાવા। વધારે ખાવાથી નુકસાન કરતા છે સ્વચ્છ ખોરાક શુદ્ધ સારો પ્રકૃતિને અનુકૂળ અને બરાબર રાંધીને ખાધેલો ખોરાક પોષણ કરે છે પણ અશુદ્ધ, સડેલો, વાસી કે બગડેલો, કાચો, લુખો, અતિ ઠંડો, અતિ ગરમ, ભારે અતિ, વધારે અતિ, થોડો આ સર્વે રોગને ઉત્પન્ન કરે છે.

ખાવું શી રીતે—જે ખોરાક ખાવો તે બરાબર ચાવીને ખાવો નિમેલે વખતેજ ખાવો બીજી વખત ખાવા બેસીએ ત્યારે ખાધેલુ બરાબર પચી ગયેલું હોવું જોઇએ કામ કરતા પહેલા થોડુ ખાવાથી શરીરમા બળ આવે છે અને નિરોગી રહે છે. રાતમા મોડુ જમવુ નહી ખાધા પછી થોડો આરામ લેવો જમતાં જમતાં ઘણું પાણી પીવુ નહી પણ જરૂર પડે તો અડધુ જમ્યા પછી વચમાં થોડુ પાણી પીવુ, તેમજ ખોરાક ખાઇ રહ્યા પછી પણ ઘણુ પાણી પીવુ નહી ખોરાક ખાતા હોઇએ તેટલોજ અને પ્રકૃતિને માફકસર ખાવુ ઈત્યાદી ધ્યાનમા રાખીને ખાવુ

Printed by N Cursetjee at the Union Press, Dhobi Talao—BOMBAY

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું.] ઑક્ટોબર સને ૧૯૨૩ [અંક ૮ મો.

कर्त्तव्य

૧

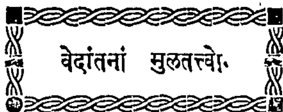
પામ્યા કર્તવ્ય પાર, ધન્ય તે, પામ્યા કર્તવ્ય પાર — ટેક
લૌકિક કર્તવ્ય કાંઇ રહ્યું નહિ, રહે કર્મ–અનુસાર — ધ૦ ૧
સ્વર્ગેચ્છા શમવાથી કરે નહિ, કામ સકામ લગાર — ધ૦ ૨
ચિત્તશુદ્ધિ થવાથી પામ્યા, નિષ્કામ કર્મનો પાર — ધ૦ ૩
વિવેકાદિ ચારે સાધનની, દ્રઢતા થઇ અપાર — ધ૦ ૪
શ્રવણ મનનકેરા પરિપાકે, સંશય શમ્યા અસાર — ધ૦ ૫
નિદિધ્યાસન દ્રઢ થવાથી, રહી ન ભ્રાંતિ લગાર — ધ૦ ૬
બાહ્યદ્રષ્ટિએ દ્રશ્ય પ્રતીતિ, આ અનુભવ કરનાર — ધ૦ ૭
આંતરદ્રષ્ટિએ બ્રહ્મ એકરસ, દેખે વારંવાર — ધ૦ ૮

वंदन

૨

વંદન વારંવાર, જ્ઞાનીને, વંદન વારંવાર — ટેક
પ્રાપ્તવ્ય જેણે પ્રાપ્ત કર્યું ને, જાણ્યું જ્ઞાતવ્ય સાર — જ્ઞા૦ ૧
બાહ્યાભ્યંતર સર્વ સ્થાનમાં, દેખ્યું બ્રહ્મ અપાર — જ્ઞા૦ ૨
ભય ભેદ સમૂલ ઊપાડી, મેળવ્યું સુખ અવિકાર — જ્ઞા૦ ૩
જડતા મનની દૂર કરીને, સ્થૂળતા કાઢી અસાર — જ્ઞા૦ ૪
દૂર કરી મનની ચંચલતા, હણ્યા સર્વ વિકાર — જ્ઞા૦ ૫
દ્રશ્યસંગનો દાહ શમાવ્યો, મેળવી શાંતિ અપાર — જ્ઞા૦ ૬
મલિન વાસના દગ્ધ કરી પણ, ધર્યો ન ગર્વ લગાર — જ્ઞા૦ ૭
સર્વે દ્રશ્ય દ્રષ્ટામાં હોમ્યું, જઇ મનવાણીની બા'ર — જ્ઞા૦ ૮

[પૂ પાદ શ્રીમન્નથુરામ શર્મા.]

वेदांतनां मुलतत्त्वो.

(લેખક—બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાત્મન્ શ્રી નથુરામ શર્મા.)

[અનુસંધાન ગતાંકથી]

ઉત્તમમુમુક્ષુએ પોતાના સ્થૂલ શરીરાદિમાં હુંપણાનું મિથ્યાજ્ઞાન ક્યારે ને ક્યા કારણથી ઉપજ્યું તેનો વિચાર કરવામાં પોતાના જીવનનો મૂલ્યવાન્ સમય વ્યર્થ વ્યતીત નહિ કરતાં તે મિથ્યાજ્ઞાન ગમે તે સમયમાં ને ગમે તે કારણથી ઉપજ્યું હોય, પણ તેની નિવૃત્તિ કર્યા વિના દુ:ખની નિત્યનિવૃત્તિ ને પરમાનંદની નિત્યપ્રાપ્તિ થવાનો સંભવ નથી એમ સમજી તે મિથ્યાજ્ઞાનની નિવૃત્તિ કરનારાં પ્રમાણભૂત શાસ્ત્રો ને પોતાના શ્રીસદ્‌ગુરુએ કહેલાં સાધનોનું અનુષ્ઠાન તે મિથ્યાજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થતાં સુધી અડગ શ્રદ્ધા ને અવિચલ ઉમંગથી નિરંતર કર્યા કરવું જોઇએ.

હવે ચેતન સ્વભાવવાળા અથવા પ્રકાશસ્વભાવવાળા આત્મામાં અજ્ઞાન કેવી રીતે રહી શકે છે તે તમારી શંકાનું સમાધાન કરાય છે તે તમે સાવધાન થઇને એકાગ્ર મનથી સાંભળો:—પ્રકાશ બે પ્રકારનો છે, એક સામાન્ય ને બીજો વિશેષ જેમ સામાન્ય પ્રકાશ તેજસ્તત્વરૂપે વાયુના એકદેશમાં સર્વત્ર વ્યાપક છતાં પણ તે પ્રકાશ અંધકારને દૂર કરતો નથી, પણ ઉલટો તે અંધકારને આશ્રય આપે છે, અને સૂર્યાદિ અધિકરણમાં રહેલો વિશેષ પ્રકાશ અંધકારને દૂર કરે છે, તેમ વ્યવહારપક્ષે ચેતન પણ બે પ્રકારનું માનવામાં આવે છે, એક સામાન્ય ને બીજું વિશેષ તેમાં સર્વવ્યાપક સત્તા સ્વભાવવાળું સામાન્યચેતન પારમાર્થિક સત્તા વિનાના અજ્ઞાનને દૂર કરતું નથી, પણ પોતાના સદ્‌ભાવથી અજ્ઞાનના સદ્‌ભાવની સિદ્ધિ કરે છે, અને બ્રહ્મદર્શી પુરુષના અંત:કરણની બ્રહ્મસાક્ષાત્કારવાળી મનોવૃત્તિના અગ્રભાગમાં રહેલું ને વ્યવહારપક્ષે વિશેષ ચેતનને નામે ઓળખાતું ચેતન અજ્ઞાનને દૂર કરે છે,—ત્યાં અજ્ઞાન રહી શકતું નથી. અંત:કરણની સુષુપ્તિ અવસ્થામાં સામાન્ય ચેતન વિદ્યમાન છતાં પણ ત્યાં અજ્ઞાન રહી શકે છે એમ જાગ્યા પછી 'મેં કાંઇ જાણ્યું નહિ' એવા સ્મરણથી નક્કી કરાય છે, તેથી સિદ્ધ થાય છે કે સામાન્ય ચેતન અજ્ઞાનનું વિરોધી નથી. વળી 'હું અજ્ઞાની છું' આવો અજ્ઞાની મનુષ્યોને થતો અનુભવ પણ હુંમાં—આત્મામાં—સામાન્ય ચેતનમાં અજ્ઞાન રહી શકે છે, અર્થાત્ તે ચેતન અજ્ઞાનનું વિરોધી નથી એમ સિદ્ધ કરે છે. જ્યારે તમારા અંત:કરણની વૃત્તિ અજ્ઞાનકૃત આવરણનો ભંગ કરી આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવા સમર્થ થશે, ત્યારે તમને સ્વાનુભવથી જણાશે કે સ્વયંપ્રકાશ સામાન્યચેતનને આશરે અજ્ઞાન રહી શકે છે, ને જ્યારે ઉત્તમમુમુક્ષુને આત્માનું અપરોક્ષજ્ઞાન થાય છે ત્યારે તે અજ્ઞાન નિવૃત્ત થઇ જાય છે.

તમે સ્થૂલાદિ ત્રણ શરીરના અથવા અન્નમયાદિ પાંચ કોશોના સાક્ષી છો, પ્રાણીઓના અંત:કરણમાં રહી તે અંત:કરણના ને અંત:કરણની વૃત્તિઓના પણ સાક્ષી છો, વ્યાપક છતાં અસંગ છો, વૃત્તિરહિત શુદ્ધચેતનરૂપ છો, ત્રણ શરીરથી વિલક્ષણ સત્સ્વભાવ-

વાળા છો, મન તથા વાણીના અવિષયરૂપ ને તેનાથી પર રહેનારા છો, પરમાનંદરૂપ છો અવિકારી છો, ને ક્ષુધાતૃષાદિ સંસારના સર્વધર્મોથી અત્યંત રહિત છો, જીવરૂપ કે ચૈત્યરૂપ નથી."

શિષ્ય પૂછે છે–હે પરમાનંદરૂપ! હે પરમોદાર! હે સર્વજ્ઞ! હે મુમુક્ષુઓના પરમહિતેચ્છો! આપશ્રીની અગાધ ને અમોઘ કૃપાવડે મારા અંતઃકરણને સમજાયું કે મારા શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપમાં સ્થૂલાદિ ત્રણ શરીરોનો તથા તે ત્રણ શરીરોના ધર્મોનો ત્રણે કાલમાં વાસ્તવિક સંબંધ નથી, હું તેમની સાથે માત્ર કલ્પિત સબંધવાળો ને તેમનો અસંગ ને અવિકારી રહી પ્રકાશક છું શરીરની બાલ્યાદિ અવસ્થાઓ, અંતઃકરણની જાગ્રદાદિ અવસ્થાઓ, ક્ષુધાતૃષા ને સુખદુઃખ એ સર્વ મારા શુદ્ધસ્વરૂપમાં ત્રણે કાલમાં નથી, શરીરાદિ જડસમૂહમાં તે ભલે હોય, ને વ્યાવહારિક જીવ વ્યવહારકાલે ભલે તે પોતાના વ્યાવહારિક ધર્મો માનતો હોય, તેથી મને કાંઈ પણ હાનિ લાભ નથી, પરંતુ આ અપાર જેવું સ્પષ્ટ પ્રતીત થતું જગત્ જે રૂપે મનુષ્યોને પ્રતીત થાય છે, તે રૂપે તે સત્ય નથી, પણ તે વસ્તુતાએ તેના મુલકારણરૂપે એટલે બ્રહ્મરૂપે સત્ય છે, તે મારા અંતઃકરણને હજી જેવું સ્પષ્ટ સમજાવું જોઇએ તેવું સ્પષ્ટ સમજાતું નથી, તો આપશ્રી પોતાશ્રીના અમોઘ સામર્થ્યવાળા વચનોવડે મને તે વાત સ્પષ્ટ સમજાવવા કૃપા કરશો એમ હું દીનભાવે પ્રાર્થના કરું છું."

શ્રીસદ્ગુરુ કહે છે–હે વિવેકિન્! અનાદિકાલની ભ્રાંતિવડે દેહાદિમાં આરૂઢ થઈ રહેલી હુંપણાની બુદ્ધિ તમે ત્યજી તે બહુ સારું કર્યું. હવે તમે એકાંત સ્થલમાં સુયુક્તિઓથી અવશેષ રહેલા સંશયોની નિવૃત્તિ થતાં સુધી પુનઃ તેનું મનન કરી પછી એકાંત સ્થલમાં આત્માકારવૃત્તિઓનો પ્રવાહ સતત ચલાવી દેહાદિમાંથી આત્માની હુંપણાની ભ્રાંતિ નિઃશેષ નિવૃત્ત કરી તમારા શુદ્ધસ્વરૂપનો દૃઢ સાક્ષાત્કાર કરશો. મુમુક્ષુએ જેમ દેહાદિમાંથી હુંપણાની બુદ્ધિ ત્યજી દેવી જોઇએ, તેમ પ્રતીત થતા આ જગતમાંથી સત્યપણાની બુદ્ધિ પણ ત્યજી દેવી જોઇએ વ્યવહારકાલે પ્રતીત થતા આ જગત્માંથી સત્યપણાની બુદ્ધિ દૂર કરવાના શાસ્ત્રોક્ત ત્રણ ઉપાયો છે તેમાંનો કોઈ એક ઉપાય જે તમારા અંતઃકરણને વિશેષ અનુકૂળ જણાય તે ઉપાયનો આ જગત્નાં મિથ્યાપણાનો સુદૃઢ નિશ્ચય તમારા અંતઃકરણમાં ઉદય પામે ત્યાં સુધી તમારે નિરંતર પરમપ્રીતિથી અભ્યાસ કરવો જોઇએ. જેમ રંગરહિત આકાશ તેના અજ્ઞાનરૂપ ભ્રાંતિથી જોનારને નીલરંગનું ભાસે છે જેમ ખારી ભૂમિપર પડતાં સૂર્યનાં કિરણો તેના અજ્ઞાનરૂપ ભ્રાંતિથી જોનારને જલરૂપે [મૃગજલરૂપે] દેખાય છે. જેમ મંદ અંધકારમાં સમીપ સમુખ પડેલી દેરડી તેના અજ્ઞાનરૂપ ભ્રાંતિથી જોનારને સર્પાદિરૂપે ને દૂર રહેલું ઠુંઠું તેના અજ્ઞાનરૂપ ભ્રાંતિથી જોનારને પુરુષરૂપે પ્રતીત થાય છે, અને જેમ પ્રકાશવાળા દિવસે સંમુખ દૂર પડેલી છીપ તેના અજ્ઞાનરૂપ ભ્રાંતિથી જોનારને રૂપારૂપ પ્રતીત થાય છે તેમ નામરૂપાત્મક જગતના અધિષ્ઠાનરૂપ બ્રહ્મ તેના વિશેષસ્વરૂપના અનાદિકાલના અજ્ઞાનરૂપ ભ્રાંતિથી ને અનાદિકાલની જગત્ની વાસનાથી અજ્ઞાની મનુષ્યોને જગતરૂપે પ્રતીત થાય છે. જેમ આકાશાદિમાં નીલરંગાદિ ત્રણે કાલમાં નથી માત્ર ભ્રાંતિથીજ જોનારને તે પ્રતીત થાય છે તેમ બ્રહ્મરૂપ ચિદાકાશમાં ત્રણે કાલમાં અજ્ઞાનીઓને સત્‌રૂપે જણાતું જગત્ નથી, માત્ર અનાદિકાલની ભ્રાંતિથીજ અજ્ઞાની મનુષ્યોને તે પ્રતીત થાય છે આવા વિચારની પરંપરા જ્યાં સુધી દૃશ્ય જગત્ના મિથ્યાપણાનો તમારા અંતઃકરણને દૃઢ અનુભવ થાય અને તેના અધિષ્ઠાનરૂપ બ્રહ્મનો તમામ અંતઃકરણને સ્પષ્ટ સાક્ષાત્કાર થાય ત્યાં સુધી નિરંતર પરમાદરથી ચલાવ્યા કરવી.

[આ આ જગતમાંથી સત્યપણાની બુદ્ધિ દૂર કરવાનો પહેલો ઉપાય છે, પ્રતીત થતા સર્વ નામરૂપવાળા ભૌતિક પદાર્થો પંચીકૃત પાંચ ભૂતોના કાર્યરૂપ હોવાથી પંચીકૃત પાંચ ભૂત રૂપ કારણથી તે ભૌતિક પદાર્થો ભિન્ન નથી. તે પંચીકૃત પાંચ ભૂતો અપંચીકૃત પાંચ ભૂતોના કાર્યરૂપ હોવાથી કારણરૂપ અપંચીકૃત ભૂતોથી ભિન્ન નથી, તે અપંચીકૃત પાંચ ભૂતોમાં પૃથ્વી પોતાના કારણ જલથી ભિન્ન નથી, જલ પોતાના કારણ તેજથી ભિન્ન નથી, તેજ પોતાના કારણ વાયુથી ભિન્ન નથી, ને વાયુ પોતાના કારણ આકાશથી ભિન્ન નથી, એ આકાશ માયાનું કાર્ય હોવાથી માયારૂપ પોતાના કારણથી તે ભિન્ન નથી. માયા સચ્ચિદાનંદરૂપ બ્રહ્મને આશરે રહેલી હોવાથી તે માયા બ્રહ્મથી ભિન્ન નથી, એવી રીતે હું, તું, આ ને તે એવા સર્વ વ્યાવહારિક ભેદો અને જોવામાં ને સાંભળવામાં આવતા સર્વ પ્રાણી પદાર્થો બ્રહ્મથી ભિન્ન નથી, પણ બ્રહ્મરૂપ જ છે, આમ અંતરબહાર વ્યાપી રહેલા એક સૂક્ષ્મ બ્રહ્મની ભાવના જ્યાં સુધી તમારા અંતઃકરણને માયામાં ને તેના કાર્યરૂપ સર્વ જગતમાં મિથ્યાપણાનો દૃઢ નિશ્ચય થાય, અને સર્વાંતરતમ પરમસૂક્ષ્મ બ્રહ્મનો સુદૃઢ અનુભવ તમારા અંતઃકરણને થાય ત્યાં સુધી તમારે લેશ પણ સંશયવિપર્યયને તમારા અંતઃકરણમાં અવકાશ નહિ આપી, નિત્ય નિરંતર આદરપૂર્વક કર્યા કરવી. આ આ દૃશ્ય પ્રપંચમાંથી સત્યપણાની બુદ્ધિ દૂર કરવાનો બીજો ઉપાય છે. મનુષ્યાદિને પ્રતીત થતા સર્વ પ્રાણી પદાર્થોમાં પાંચ અંશ પ્રતીત થાય છે. અસ્તિ, ભાતિ, પ્રિય, નામ ને રૂપ તેમાં નામ ને રૂપ પ્રત્યેક પ્રાણી પદાર્થમાં ભિન્ન ભિન્ન હોવાથી તે માયાના અંશરૂપ ગણાય છે, જ્યાં પ્રતીત થતા કોઈ સજાતીય પ્રાણીપદાર્થોમાં રૂપના સરખાપણાની પ્રતીતિ થાય ત્યાં સૂક્ષ્મદૃષ્ટિવડે જોવાથી તેમના રૂપમાં તમને કાંઈક પણ વિલક્ષણતા જોવામાં આવશે, એટલે તેમનું રૂપ એક નથી એમ તમને નક્કી થશે જ્યાં નામના એકપણાની તમને પ્રતીતિ થાય ત્યાં પણ તે નામ તેનો આગળ પાછળનો સબંધ ને તેનું વિશેષ સ્વરૂપ વિચારવાથી અથવા તે નામ તે વ્યક્તિનું નથી, પણ તેની જાતિનું છે એમ વિચારવાથી પ્રત્યેક પ્રાણિ પદાર્થનું નામ ભિન્ન ભિન્ન છે, વા તે ભિન્ન ભિન્ન હોવું જોઈએ, એમ તમને સ્પષ્ટ સમજાશે. એ નામરૂપ વ્યવહારમાં તેની સિદ્ધિ માટે ઉપયોગી હોવાથી વ્યવહારપૂરતાં સત્ય મનાય છે પણ શાસ્ત્રીયદૃષ્ટિએ તે વાસ્તવિક સત્ય ગણાતાં નથી. એવી રીતે સર્વ પ્રાણિ પદાર્થોનાં નામરૂપ માયિક હોવાથી મિથ્યા છે, એવો નિર્ણય થાય છે, અને સર્વ પ્રાણી પદાર્થોમાં જે અસ્તિ, [સત્– છે] ભાતિ [ચિત્–જણાય છે] અને પ્રિય [આનંદરૂપ–પ્રથમ પ્રતીતિએ સુખરૂપ] આ ત્રણ અંશો રહેલા છે તે સર્વ પ્રાણિપદાર્થોમાં ભિન્ન ભિન્ન નથી, પણ તે સર્વમાં એકરૂપ જ છે, ને તે બ્રહ્મના સ્વભાવો હોવાથી અનાદિ અનંત છે સર્વ પ્રાણીપદાર્થોમાં રહેલા તે ત્રણ અંશો માયાના નથી, પણ બ્રહ્મના છે, તેથી તે સર્વ વસ્તુતાએ બ્રહ્મરૂપ જ છે એમ નક્કી થાય છે.]

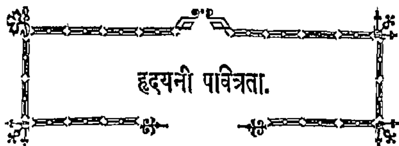
સદંશને લીધે સર્વવસ્તુઓનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થાય છે, ચિદંશને લીધે તે અંતઃકરણના ને જ્ઞાનેંદ્રિયોના વિષયરૂપ થાય છે, તથા તે ચિદંશના સદ્‌ભાવથી જ અંતઃકરણને જ્ઞાનેંદ્રિયો દૃશ્યને જાણવાના સામર્થ્યવાળા થાય છે, અને પ્રિયાંશને લીધે સર્વ પ્રાણિપદાર્થો તેમને જોનારને પહેલી દૃષ્ટિએ–તેના સામાન્યજ્ઞાનની વેળાએ–પ્રિયરૂપ–સુખરૂપ–પ્રતીત થાય છે કોઈ કોઈ પ્રાણિપદાર્થના દર્શનથી જોનારા મનુષ્યને દ્વેષ, ખેદ કે ભય ઉત્પન્ન થાય, છે, ત્યાં પહેલી દૃષ્ટિએ તો તેમાં તેને સુખનું ભાન થયું હતું, પણ પછી અંતઃકરણની

વૃત્તિ તે પ્રાણિપદાર્થ ભણી વધારે જતાં જોનારના અંતઃકરણમાં તેનું વિશેષ ભાન થઈ તેમાં પ્રતિકૂલતાનો પૂર્વાનુભવ સ્ફુરી આવી વા અન્યના કથનનું એવું સ્મરણ થઈ આવી તુરત બીજી દ્વેષાકાર, ખેદાકાર કે ભયાકાર વૃત્તિ ઉપજે છે, ને પ્રથમની સુખાકારવૃત્તિને આ વેગવાળી બીજી વૃત્તિ દબાવી દે છે તેથી અવિવેકી જોનારાને ભાન નથી રહેતું કે મને પ્રથમ તો સુખાકારીવૃત્તિ ઉપજી હતી, અને પછી વ્યવહારાનુભવના વા અન્યના કથનના સ્મરણના બલથી આ બીજી દ્વેષાકાર, ખેદાકાર કે ભયાકાર વૃત્તિ પ્રથમની વૃત્તિથી ભિન્ન ઉપજી છે એવી રીતે પ્રત્યેક પ્રાણીપદાર્થમાં રહેલા નામરૂપ એ નામના બે અંશો કલ્પિત હોવાથી તેના મિથ્યાપણાનો નિશ્ચય વારંવાર આદરપૂર્વક કર્યા કરવાથી, અને પ્રત્યક પ્રાણીપદાર્થમાં રહેલા અસ્તિ, ભાતિ ને પ્રિય એ નામના ત્રણ અંશો વાસ્તવિક હોવાથી તેનાજ સત્યપણાનો વારંવાર આદરપૂર્વક નિશ્ચય કર્યા કરવાથી, એવા અભ્યાસીને બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થઈ દૃશ્યનું મિથ્યાપણું સ્પષ્ટ અનુભવાય છે. આ આ દૃશ્ય જગતના મિથ્યાપણાને સ્પષ્ટ અનુભવવાનો અને બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો ત્રીજો ઉપાય છે,

આ જગતના મિથ્યાપણાનો નિશ્ચય કરાવનારા ઉપર દર્શાવેલા ઉપાયો જણાવ્યા છતાં પણ જ્યાં સુધી તે ઉપાયોમાં તેના માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક પૂરી શ્રદ્ધા મનુષ્યના અંતઃકરણમાં પ્રકટે નહિ, ત્યાં સુધી તે ઉપાયોનું સેવન કરવામાં તે મનુષ્યનું અંતઃકરણ એકાગ્ર ને વેગવાળું થાય નહિ, અને જ્યાં સુધી તેનું અંતઃકરણ તે ઉપાયના સેવનમાં એકાગ્ર ને વેગવાળું ન થાય ત્યાંસુધી તે ઉપાયને પૂર્ણ સિદ્ધ કરવા માટે સદાગ્રહવાળો યથાયોગ્ય પ્રયત્ન તેનાથી થઈ શકે નહિ. અને જ્યારે તેમ ન થાય ત્યારે તે મનુષ્યના અંતઃકરણમાં જગતના મિથ્યાપણાનો નિશ્ચય સુસ્થિર થઈ શકે નહિ.

સંસારના સત્યપણાની ભ્રાંતિ જીવના અંતઃકરણમાં અનાદિ કાલથી છે. તે ભ્રાંતિ જ્યારે તેના મિથ્યાપણાનો વિચાર લાંબા સમયસુધી અન્ય વિપરીત વિચારો ને વિપરીત પ્રવૃત્તિઓનો પરિત્યાગ રાખી, પરમાદરપૂર્વક કર્યા કરવામાં આવે ત્યારેજ નિઃશેષ નિવૃત્ત થાય છે. મુમુક્ષુના અંતઃકરણમાંથી એ ભ્રાંત જેમ જેમ ન્યુન થતી જાય છે તેમ તેમ તેના શરીરની અંતર ને બહાર વ્યાપી રહેલા એક, અખંડ, એકરસ ને અદ્વૈતતત્ત્વની પ્રતીતિ તેના અંતઃકરણમાં વધતી જાય છે. પરમકૃપાળુ પરમાત્માની, પરમોદાર સદ્‌ગુરુની ને સર્વ સંશયોનો ઉચ્છેદ કરનારા મોક્ષશાસ્ત્રોની બહુમાનપૂર્વક અને પરમપ્રીતિપૂર્વક સેવા કરવાથી (તેમણે ઉપદેશેલા સદ્વિચારનું ને સદાચારનું ઉમંગપૂર્વક સતત પરિપાલનથી) મુમુક્ષુના અંતઃકરણની યોગ્યતા ક્રમથી વધતી જાય છે, ને તેમનો પરમહિતકર સદુપદેશ તેના અંતઃકરણમાં સુસ્પષ્ટ આવિર્ભાવ પામતો જાય છે. જેમના અંતઃકરણો પરમાત્માથી, પોતાના સદ્‌ગુરુથી ને મોક્ષશાસ્ત્રોથી વિમુખ હોય, તેવા માત્ર નામધારક મુમુક્ષુઓના અંતઃકરણોમાં તેમનો પરમહિતકર સદુપદેશ યથાર્થ સ્વરૂપમાં ક્યાંથી સ્ફુરે ? નજ સ્ફુરે. સંસારના પ્રાણિપદાર્થોમાં જેમના અંતઃકરણો ગાઢી આસક્તિવાળા હોય, સંસારના વિષયોમાંજ જેમને સુખાનુભવ થતો હોય, અને સાંસારિક વિષયોની પ્રાપ્તિના સાધનોના સેવનમાંજ જેઓ પોતાનો સર્વ સમય વ્યતીત કરતા હોય એવા સ્થુલ ને ચંચલ ચિત્તવાળા મનુષ્યો પરમતત્ત્વનો અનુભવ કરનારાં સાધનોના સેવનમાં પ્રવૃત્તિ ન કરી શકે તે વિવેકી મનુષ્યને સ્પષ્ટ સમજી શકાય એમ છે. અંતઃકરણની યોગ્યતા ન હોય તો સારામાં સારી વસ્તુ પણ તેવા અંતઃકરણવાળાને સારી તથા પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય જણાતી નથી, પૂર્વના મહાપુણ્યોનો ઉદય થયો હોય ત્યારેજ શુભ વસ્તુનું માહાત્મ્ય મનુષ્યથી સમજાય છે, તેનું પ્રતિપાદન કરનારાં વચનોમાં તેને સકારણ શ્રદ્ધા પ્રકટે છે, ને તેના અંતઃકરણમાં તે મેળવવાની અભિરુચિ પ્રકટી તેનાથી તદનુકૂલ પ્રયત્ન થાય છે.

અપૂર્ણ.

हृदयनी पवित्रता.

[અનુવાદક—વાડીલાલ કાકુભાઇ સઘવી]

સંસારના સર્વ ધર્મોનો સાર હૃદયની પવિત્રતા જ છે. આ અમૃતની પ્રાપ્તિને માટે જ જપ, તપ, વ્રત અને સયમાદિની યોજના કરવામા આવી છે આ નિયામતની ગરજ થી જ મુસલમાન રોજા રાખે છે, અને તેને માટે ખ્રિસ્ત ધર્માવલમ્બી ધર્મ સ્થાનકમાં જઇ પોતાના ગુન્હાઓની ગાસડી છોડે છે બૌદ્ધોનો વૈરાગ્ય, જૈનિઓની અહિંસા તથા નાસ્તિકોનો નિરીશ્વરવાદ પણ હૃદયની પવિત્રતાને જ માટે છે. જે ધર્મમાં હૃદયની પવિત્રતા નથી તે ધર્મ નથી, તેમા ગમે તેવો મનોરમ્ય બાહ્ય સાધનોનો સમાવેશ કરવામા આવ્યો હોય, યમ નિયમાદિની ભારે ગોઠવણ હોય તોપણ તેનુ મૂલ્ય એક સુંદર પરતુ નિર્જીવ શરીરથી જરાપણ વધી શક્તું નથી. પવિત્રતા જ ધર્મનો પ્રાણ છે, પવિત્રતા જ ધર્મનુ જીવન છે, તેજ તેનો આત્મા છે, પવિત્રતા વિનાનો એ ધર્મ નહિ, પરતુ એક મનોહર છળ છે.

પવિત્રતાનુ સ્વરૂપ પણ ભારે પવિત્ર છે તેનું સ્થાન તો હૃદય છે. તે મનુષ્ય શરીરના કેન્દ્રમા, શરીર સામ્રાજ્યની રાજધાનીમા, મનોમદિરની અદર અંત કરણના સુવર્ણ સિહાસનપર સુશોભિત હોય છે જેના હૃદયમા પવિત્રતાનો પ્રવેશ થાય છે, તેનામાથી કુવાસના અને કુવિચાર તત્કાળ નાશ પામે છે, અને અત કરણ એક અલૌકિક આલોકથી ખીલી ઉઠે છે.

પવિત્રતાનો આરભ પાપ—વાસનાઓના ત્યાગથી થઇ શકે છે, તથા તેનો અત પ્રભુની પ્રાપ્તિમાં છે જ્યાં સુધી જગત્ નાયકનો સાક્ષાત્કાર ન થાય ત્યા સુધી પવિત્રતાની પૂર્ણતા ન સમજવી જોઇએ પવિત્રતાનુ પરમ લક્ષ્ય પ્રભુપ્રાપ્તિ જ છે જે મનુષ્ય પવિત્રતાના પુણ્ય—સામ્રાજ્યમાં પ્રવેશ કરવા ચાહે છે, તેને પોતાના મોટા મોટા પાપોનો બોજો તો પ્રથમથી જ ફેકી દેવો પડે છે તે પછી ઇન્દ્રિય સયમની વારી આવે છે સયમેદ્રિય થયા વગર કોઇપણ મનુષ્ય પવિત્ર હૃદયનો થઇ શકતો નથી. જેણે ઇદ્રિઓપર જય મેળવ્યો નથી તે વ્રત, ઉપવાસાદિ કરી પવિત્રતાને પ્રાપ્ત કરી શકતાં નથી. સર્વે ઇદ્રિઓમાં સ્વાદ ઇદ્રિને જીતવી એ ઘણું કઠણ છે પરતુ તે જેટલુ કઠણ છે, તેટલું જરૂરનું પણ છે, કેમકે સ્વાદ ઇદ્રિને વશ કર્યા વગર પૂર્ણ ઇદ્રિય સયમ થઇ શકતો નથી, અને પોતાની માનસિક વૃત્તિઓ પર વિજય પણ મેળવી શકાતો નથી. જેથી રસેન્દ્રિને તો જરૂર વશ રાખવી જોઇએ. આ પ્રસંગે મહાત્મા ગાંધીજીના શબ્દોનું અવશ્ય સ્મરણ કરવું જોઇએ તેઓએ કહ્યું છે કે,

"મનુષ્ય ખાવાને માટે પેદા થયા નથી અને ખાવાને માટે જીવતા પણ નથી, પરંતુ તે પોતાના ઉત્પન્ન કરવાવાળાને ઓળખવાને માટે પેદા થયા છે, અને તે કામને માટે જ જીવતા છે."

જે પદાર્થ સ્વાસ્થ્યને અનુકૂળ હોય તે શરીર રક્ષાને માટે જેટલો આવશ્યક છે, તેટલો જ ખાવો જોઇએ, અને ત્યારે જ રસનેન્દ્રિય વશ રાખી શકાશે એમ કરતાં છતા પણ જો સ્વાદિષ્ટ પદાર્થની તરફ ચિત્ત આકર્ષાય તો તેને ઇન્દ્રિય સયમ કહી શકાતો નથી ઇન્દ્રિય સયમ તો ત્યારે કહી શકાય કે જ્યારે ઇન્દ્રિયોના વિષયો તરફ પૂર્ણ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય. પછી ભલે નિર્લિપ્ત ભાવથી તેને ભોગવાય. આ પ્રમાણે રસનેન્દ્રિય સાથે સર્વ ઇન્દ્રિઓનો સયમ કરી લેવાય તો પવિત્રતાના લક્ષ્યથી બહુ દૂર ન રહેવાય. પાપ વાસનાઓ દૂર થવાથી પુણ્ય ભાવોનો હૃદયમા એની મેળે આવિર્ભાવ થઇ જાય છે. જેમ વાયુ વગરની કોઇ જગ્યા ખાલી રહેતી નથી, તેમ હૃદય પણ કદી ભાવ-શૂન્ય રહી શકતું નથી હૃદયમાથી પાપ-વાસનાઓ નીકળતાંજ પવિત્ર ભાવોની ગગા વહેવા લાગે છે, તથા હૃદય, ઉદારતા, શાન્તિ, ક્ષમા, સહાનુભૂતિ, સત્ય અને પ્રેમ પૂર્ણભાવથી ભરાઇ જાય છે અને જ્યા હૃદય પવિત્ર થયું ત્યાં પ્રભુએ તેમા પ્રવેશ કર્યો સમજવો, આત્મા પરમાત્માનો અશ જ છે, તે તો સ્વાભાવિક રીતે જ તે તરફ આકર્ષિત રહે છે, પરતુ પાપ વાસનાઓની વચ્ચે આવી જવાથી તેનો સયોગ થતો નથી. તેના દૂર થવાની સાથે જ પ્રભુ એની મેળે હૃદયમાં આવી બિરાજે છે. આ અવસ્થાનુ વિવેચન પરમહસ રામકૃષ્ણે એક સારા ઉદાહરણ સાથે કર્યું છે. તેઓ કહે છે કે —

"ઇશ્વર ચુમ્બક અને મનુષ્ય લોઢાના એક કકડા તુલ્ય છે તે લોઢાનો કકડો હમેશાં ચુમ્બકની તરફ આકર્ષિત રહ્યા કરે છે, પરતુ તેનાપર પાપરૂપી કાટ ચઢેલો છે, જેથી આકર્ષણ થઇ શકતું નથી, પાપરૂપી કાટને એંચીને દૂર ફેંકી દેવામાં આવે, ત્યારે તમારો નિર્મળ આત્મા એની મેળે જ પરમાત્માની તરફ ખેચાઇ જશે."

ફક્ત પાપને ચીરી નાખી દૂર ફેંકી દેવાની અને પવિત્ર હૃદય બનાવવાની આવશ્યકતા છે એટલું બને તો પ્રભુ મળી જાય, લોઢુ ચુમ્બક સાથે ચોટી જાય, અશ અશમાં મળી જાય; અને આત્માને પરમાત્મા મળી જાય.

પવિત્રાત્માને મ ટે આખો સસાર પવિત્ર થઇ જાય છે. તે ન હોય તો પોતે કોઇને છેતરે છે, અથવા બીજાથી પોતે છેતરાય છે. તેના શત્રુ મીત્ર થઇ જાય છે, અને સંસારમાં રાગ, દ્વેષ, ઘૃણા, પ્રતિહિંસા વગેરે છે એમ તે જાણી શકતો નથી. તેનુ હૃદય તો હમેશા દિવ્ય ભાવોમાં લહેર માર્યા કરે છે. તે પવિત્રાત્મા છે, એટલે તેને જગત્ પણ પવિત્ર જણાય છે જેની આખમાં કમળો તેને આખો સંસાર પીળો જણાય, તેમ જેને પવિત્રતાનો રોગ થયો હોય તેને આખો સંસાર પવિત્ર જ જણાય છે. બાહ્ય જગત એ અન્તર્જગતનું માત્ર પ્રતિબિંબ જ છે

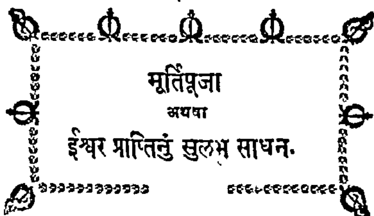
જેનુ હૃદય જેવા ભાવોથી રંગાયુ હશે, તેને માટે સંસાર પણ તેવોજ થશે. ભગવાન નિશાનાથની કમનીયકાન્તિથી ખીલેલી રાત્રિ, એક ચોરને ભયંકર પિશાચીની માફક જણાય છે, એક કવિને તે એક શુક્લાભિસારિકા છે, પરતુ એક પ્રભુના પ્યારાને માટે તે એક સ્નેહમયી જગજ્જનનીની ભવ્ય પ્રતિમા તુલ્ય છે. આ પ્રમાણે જો મનુષ્ય રાત્રિ દિવસ સાચું જુઠું બોલી પૈસા એકઠા કરવામા જ લાગ્યો રહે તો, પૈસો જ તેનો પ્રાણ થઇ જાય છે જે કોઇનું ધન દબાવી પાડે છે, તેને હરવડી ઠગાઇ જવાનો ડર રહે છે, અને તેથી તેને માટે દુનિયામા કોઇ વિશ્વાસપાત્ર રહેતુ જ નથી. જે મનુષ્ય કોઇનો વિશ્વાસ કરતો નથી, તો તેનો વિશ્વાસ પણ કોઇ કરતું નથી જેના હૃદયમા કોઇને માટે દયા નથી, તો તેને માટે કોઇને દયા રહેતી નથી, અને તેને સંસારમાં કોઇ પોતાનુ જણાતું નથી, પોતાનો અતરાત્માજ પોતાનો સંસાર છે. પોતાનુ હૃદય જગતના દર્પણ સ્વરૂપ છે. જગતના સર્વ ભાવ

પોતાના શરીરરૂપી જગતમાં મૌજૂદ છે જો આપણે ભાવ બદલીએ તો જગત્ પણ પોતાનો ભાવ બદલે એ પ્રત્યક્ષજ છે. જે લોકો પોતાનો ભાવ બદલે છે તેને માટે જગત્ પણ બદલાઈ જાય છે, એ ઈશ્વરની મહામાયા છે એ જ ખૂબી છે, અને તેમા જ આપણા સુખનું મૂળ છુપાએલું છે પવિત્રાત્માને અપવિત્ર ભાવોને માટે કોઈ પણ કારણ મળી આવતું નથી. તે કદી ક્રોધાયમાન થતો નથી, કેમકે અપરાધીની ભૂલપર તેને સહાનુભૂતિ અને ધષ્ટતાપર દયા ઉત્પન્ન થાય છે તે કોઇની સાથે દ્વેષ રાખતો નથી, કેમકે તેને પ્રભુના સર્વ પુત્રસમાન છે, તેને કોઇનામાં મોહ ઉત્પન્ન થતો નથી, કેમકે તે નિજાનંદમા મસ્ત છે, અને બાહ્ય જગત્ તેને ક્ષણિક પ્રતીત થાય છે તે સસારને ચ્હાય છે અને સંસાર તેને ચ્હાય છે. જડ ચેતન કોઇ પણ તેના આદેશને ટાળી શકતું નથી, સર્વ તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે છે જેને સંસાર કુટુંબી સર્વ સારૂ છે તેના વૈભવનું શું પુછવું ? અવશ્ય તે એક અતુલ સમ્પત્તિનો સ્વામી છે, કેમકે તેનુ હૃદય પવિત્ર છે અને પવિત્રતા જ પરમ સંપત્તિ છે

જે પવિત્રાત્મા છે, તેને પ્રથમ તો વિપરીત પરિસ્થિતિ આડે આવતી નથી, અને કદાચ દૈવવશાત કોઇ વિપત્તિમા આવી પડે તો તેને લાભ જ થાય છે. તે તેથી પોતાની પવિત્રતાની પરીક્ષા થાય છે એમ સમજે છે. દાખલા તરીકે સત્યનિષ્ટ હરિશ્ચન્દ્રે પોતાના અતુલ સાહસથી સસારને ચકિત કરી દીધુ છે એવા વખત પોતાની નિર્મળ કીર્તિને અમર કરવાને માટે જ મળે છે જો વિપરીત પરિસ્થિતિઓ સામે ન આવત તો રામ, યુધિષ્ટિર, પ્રહ્લાદ અને પ્રતાપને આજ કોણ જાણત ? વિપત્તિઓ જ મનુષ્યની કીર્તિ તથા ચારિત્રને ચારગણુ ચમકાવે છે પરંતુ પવિત્રાત્મા કીર્તિના ભીખારી બનતા નથી. તેની નીન્દા તેને બમણો ઉપકાર કરે છે, તે તેને પોતાની સ્તુતિથી અધિક પ્રિય થાય છે તે દ્વારા તેનો સયમ વધારે દૃઢ થાય છે, અને તે પોતાની નિંદા અને સ્તુતિની જરા પણ પરવા ન કરતા પોતાના કર્ત્તવ્ય પાલનમાં બમણો ઉત્સાહ બનાવે છે જો તેના પર કોઇ પ્રહાર કરે છે, તો તેને તે માથે ચઢાવે છે કેમકે તેના પ્રતિકારને માટે તેની પાસે ક્ષમા એ એક મોટુ હથીયાર છે. ક્ષમાદ્વારા તે વિપક્ષીના પાષાણ હૃદયને પણ પાણી કરી દે છે. એ પ્રમાણે તેના હૃદયમા વિપત્તિથી ધૈર્ય, નિંદાથી ઉત્સાહ, ક્રોધથી ક્ષમા, કઠોરતાથી નમ્રતા અને દ્વેષથી દયા જાગ્રત થાય છે. જે હૃદયમા પવિત્રતાનું બળ હોય છે તેની પાસથી દુષ્ટતા નાસી જાય છે અને ક્ષુદ્રતા માથુ ઝુકાવે છે. તેના સસર્ગથી અશુભ પણ શુભ થઇ જાય છે, અપવિત્ર પવિત્ર થઇ જાય છે અને દાનવ દેવતા થઇ જાય છે. એ પરમ બળનો મહિમા અતી મહાન છે તેની પ્રાપ્તિને માટે બધો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

પવિત્રતાજ સર્વોચ્ચ સભ્યતા છે, આજકાલની સભ્યતા પવિત્રતા શૂન્ય છે તેમાં સ્વાર્થ, કલહ, તથા પ્રતિહિંસાનું અખંડ રાજ્ય છે જેથી માનવ સમાજ એટલુ દુ ખી છે. સ્વાર્થ તથા પ્રતિહિંસા આદિના ભાવ અશુભ છે અશુભથી શુભ ફળની પ્રાપ્તિ કદી થઇ શકતી નથી માટે જો યથાર્થ સુખ તથા શાન્તિની ઇચ્છા થાય તેણે હૃદયની પવિત્રતાનુ ઉપાર્જન કરવી જોઇએ. સંતોષ, સંયમ, શાન્તી અને ક્ષમા એ સર્વોચ્ચ સભ્યતાનાં અંગ છે તેમા તો સર્વત્ર અખંડ સુખ તથા શાન્તિનુ સામ્રાજ્ય છે જે હૃદય આ સભ્યતામાં તરબોર થઈ ગયુ હોય છે તેને સસારમાં કોઇનો ભય લાગતો નથી, અને તે કોઇથી ડરતો નથી. જે દેશ આ સભ્યતામાં રંગાઇ જાય છે તેની પણ એવીજ દશા થઇ જાય છે પ્રાચીન ભારત આવી સભ્યતામા રંગાઇ ગયું હતું જેથી પ્રત્યેક દેશ તેને માતાની માફક મમતા ભરી દૃષ્ટિથી જોતું હતુ, અને તે તેનુ પુત્રવત્ પાલન કરતું હતું તે દીવસ એ ભારતનો પરમ સૌભાગ્યનો દીવસ હતો. પ્રભુ કરે, ને તે દીવસ તુરતજ પાછો આવે, અને ભારતમાં જ નહી, પરંતુ સંસારમાં સર્વત્ર હૃદયની પવિત્રતાનો પ્રચાર થાય.

ॐ तत्सद् ब्रह्मणे नमः

मूर्तिपूजा
अथवा
ईश्वर प्राप्तिनुं सुलभ साधन.

(લે. રા. લાલજી વિરેશ્વર જાની.)

यस्माज्जातं जगत्सर्वं यस्मिन्नेव विलीयते ।
येनेदं धार्यते चैव तस्मै विश्वात्मने नमः ॥

વસંતતિલકા

જેનાથકી જગત આ સરજાયલું છે;
જેમાં વિલીન વળી જેહ અહો બને છે !
જેનાવડે નિયમથી સ્થિતિમાં રહ્યું છે,
તે દેવને અમ પ્રણામ નિરંતરે છે.

જગતના મુખ્ય ધર્મોમાં મૂર્તિપૂજાની કલ્પનાનો આરંભ કેવી રીતે થયો, તે બાબત.

૧ જગતના મુખ્ય ધર્મોમાં મૂર્તિપૂજાની ઉત્પત્તિ વિષે વિચાર કરતા પ્રથમ આપણને સમસ્ત પૃથ્વી ઉપર દૃષ્ટિ નાંખવી પડશે, અને તે માટે ચિત્ર વિચિત્ર ભૂગોળ અને તે ઉપર વસતા વિવિધ ગુણના મનુષ્યોનો ઇતિહાસ જાણવાની જરૂર છે; તથા આ અખિલ બ્રહ્માંડને ઉત્પન્ન કરી તેને નિયમમા રાખનાર જગતનિયંતા પરમેશ્વર સંબંધી જ્ઞાનની પણ આવશ્યકતા છે. તેથી ઉપરની બાબતો વિષે આપણે પ્રથમ વિચાર કરીએ. આધુનિક ભૂગોળના જ્ઞાન પ્રમાણે પૃથ્વીના પાચ ખંડ કે વિભાગ કરવામાં આવેલા છે, અને આ પાંચ ખંડમાં આજદિન સુધીમાં જાણવામાં આવેલા જળ તેમજ જમીનના ભાગોનો સમાવેશ થઇ જાય છે. એશિયા, યુરોપ, અમેરિકા, આફ્રિકા, અને આસ્ટ્રેલિયા, આવા પૃથ્વીના પાચ વિભાગ છે. આ પાંચ ભાગ પૈકી તુર્કસ્તાન સિવાયના યુરોપ, અમેરિકા અને આસ્ટ્રેલિયામાં મુખ્યત્વે કરીને ક્રિશ્ચિયન ધર્મ પ્રચલિત છે. આફ્રિકામાં ત્યાંના મૂળ વતનીઓ જેઓ છેક જંગલી હાલતમાં છે, તેઓને માટે ખાસ ધર્મ જાણવામા આવ્યો નથી, પરન્તુ એટલું તો ખરૂં કે તેઓને પણ કંઇ કુદરતી પદાર્થમાં ધર્મની ભાવના હોય છે. જેઓ સુધરેલી સ્થિતિએ પહોંચ્યા છે, તેઓ મુખ્યત્વે કરીને મુસલમાની ધર્મ પાળે છે. તથા યુરોપમાંથી આવી ધંધા માટે જે જે પ્રજાઓ આફ્રિકામાં વસી છે તે પૈકી ઘણીખરી ક્રિશ્ચિયન ધર્મ માનનારી છે. હવે જે બાકી રહે છે, તે એશિઆ ખંડ છે, જેમાં વિવિધ ધર્મના લોકો જુદા જુદા ભાગમાં વસે છે. બલુચિસ્તાન, અફઘાનિસ્તાન, અરબસ્તાન, તુર્કસ્તાનાદિમાં મુસલ-

માની ધર્મ ચાલુ છે. ચીન, જાપાન, મંગોલિયા, બ્રહ્મદેશ, સિંહલદ્વીપાદિમાં વિશેષ કરીને બૌદ્ધ ધર્મ પ્રચલિત છે. ઇરાનમાં પારસી ધર્મ, એશિયાઇ રૂશિયામાં ખ્રિસ્ત ધર્મ, અને હિંદુસ્તાનમાં મુખ્યત્વે કરીને સનાતન હિંદુ ધર્મ, જૈન ધર્મ, પારસી અને મુસલમાની ધર્મ છે.

મૂર્તિપૂજાના જ્ઞાન પૂર્વે માણસોને થએલું ધર્મનું જ્ઞાન

(ત્ર) દુનિયાના ભિન્ન ભિન્ન ભાગમાં વિચિત્ર ગુણનાં અને વિચિત્ર સ્વભાવનાં અનેક મનુષ્યો વસે છે, પરંતુ તે બધા ઉપર ઇશ્વરી સત્તાનું સામ્રાજ્ય છે અને સુધરેલા તેમજ જંગલી લોકો પણ તે સત્તાને માન આપે છે, તથા તેનાથી ડરે છે અમુક કાર્ય કરવા યોગ્ય છે. અને અમુક કરવા યોગ્ય નથી, એવી જે લાગણીઓ માણસના અંતઃકરણમાં ઉઠ્યાં કરે છે. તે સબંધી વિચાર કરતાં માણસના કરતાં અધિક શક્તિવાળી આ જગતની પાર કોઇ એક પ્રબળ સત્તા છે. એમ ખાત્રી થાય છે આ સત્તા તરફ માણસ પૂજ્યભાવ અને પ્રેમ વૃત્તિથી જુવે છે, અને તે અલૌકિક સત્તાના નિયમોનો ભંગ કરતાં ડરે છે એ દૈવી સત્તા આ વિશ્વનો નિયંતા ઇશ્વર છે. એ ઇશ્વર સાથે પોતાને નિરંતર સબંધ છે. તથા તે સબંધને અવલંબીને અને પ્રભુની આજ્ઞાઓનો ખ્યાલ રાખીને માણસ જે આચારવિચાર કરે છે તે "ધર્મ" કહેવાય છે આવી રીતે અંતઃકરણની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા માણસને પ્રથમ ધર્માધર્મનું જ્ઞાન થયું. પછી ઋષિમુનિઓ, ડાહ્યાપુરૂષો અને વિદ્વાનજનોએ ધર્મ સબંધી પુખ્ત વિચાર કરી ધર્મની વ્યાખ્યાઓ ઘડી કાઢી, જે માંહેની થોડી નીચે લખીં છે, ૧. **वेदे प्रणिहितो धर्मः** । વેદમાં કહ્યા પ્રમાણે આચરણ કરવું તેનું નામ ધર્મ. **यतोऽभ्युदय निःश्रेयससिद्धिः स धर्मः** । (વૈશેષિક દર્શન) જેનાથી ઉન્નતિ અને પરલોકની સિદ્ધિ થાય તેનું નામ ધર્મ. ૩. **यं त्वार्याः क्रियमाणं प्रशंसन्ति स धर्मः यन्तु गर्हन्ते सोऽधर्मः** । (આપસ્તંબ ધર્મ સૂત્ર) જે કામને આર્ય સ્ત્રી પુરૂષો વખાણે તે ધર્મ, અને જેને નિંદે તે અધર્મ ૪. **आरंभाद् न्याय युक्तो यः स हि धर्मः** । (વન પર્વ) જે કાર્ય આરંભથી ન્યાય યુક્ત હોય તેજ ધર્મ ઇત્યાદિ આવી રીતે ધર્મ સંબંધી નિયમાનુસાર આચરણ કરતાં કરતાં માણસનો પ્રભુ સાથેનો સંબંધ ચાલુ રહે છે, અને જ્યારે તેનો આત્મસબંધ નિરંતર સતેજ રહે છે ત્યારે તેને સદાકાળ પ્રભુનું જ ધ્યાન થઇ રહે છે

પ્રભુના ધ્યાન માટે ધ્યેયની જરૂર

(ત્ર) ઉપર કહ્યું તેમ માણસોને પોતાના અંતઃકરણની લાગણીઓ દ્વારા ધર્મનું જ્ઞાન પ્રથમ થયું પછી પાછળના કાળમાં ડાહ્યા અને સુજ્ઞ પુરૂષોએ ધર્માચરણ કરવા માટે ધર્મ સંબંધી ઉપર લખ્યા તેવા નિયમો ઘડ્યા, આ નિયમોનું પાલન કરતાં માણસોનો પ્રભુ સાથે સબંધ જોડાયો. પરંતુ તેમને એકદમ પ્રભુનો ધ્યાન નહોતો, પ્રથમ જે જે વસ્તુઓમાં કંઇ અદ્ભુત ગુણ કે વિલક્ષણ શક્તિ તેમના જોવામાં આવી તે તરફ તેઓ પૂજ્યબુદ્ધિ ધરાવવા લાગ્યા તથા તેવી કુદરતી પ્રતિભાશાળી વસ્તુઓની તેઓ પૂજા કરવા લાગ્યા. અગ્નિ, સૂર્ય, ચંદ્ર, વાયુ, જળ, ઉષા, સંધ્યા, મોટાં વૃક્ષો, પહાડ, સાપ કે મોટી નદીઓમાં અથવા કોઇ વિચિત્ર કે મહાન જળચર, ભૂચર, કે ખેચરમાં ઇશ્વર કે ઇશ્વરીસત્તા તેઓ માનવા લાગ્યા, અને તેને પૂજવા પણ લાગ્યા. પાછી ઘણાં વર્ષોના વિચારને પરિણામે તેમને ખાત્રી થઇ કે: આ સૂર્ય, ચંદ્ર તથા

જળ, પર્વત વગેરે ઇશ્વર નથી. પણ તે બધાને ઉત્પન્ન કરનાર કોઇ સમર્થ સત્તા હોવી જોઇએ. અને તેજ આ સકળ વિશ્વનો ઇશ્વર કે પરમેશ્વર છે પછી તેઓને સમાધિક ધ્યાનના અભ્યાસથી ખરા ઇશ્વરનુ અને તેના ખરા સ્વરૂપનું ભાન થયું. હવે આ ઇશ્વરનું નિરંતર ધ્યાન થવા માટે ધ્યેય અથવા ધ્યાનની વસ્તુની તેમને જરૂર પડી. ધ્યેય અમુક વસ્તુ હોવી જોઇએ કે જેનાં વિવિધ અગો, વસ્ત્રાલકારો તથા ગુણ વગેરે સાધન સપત્તિ દ્વારા એકંદર વસ્તુનુ માણસ ધ્યાન કરી શકે, આ પ્રમાણે પ્રભુ ધ્યાનના વિષયરૂપ ધ્યેયની અપેક્ષા થતાં ઋષિ મહર્ષિઓએ માટી, પાષાણ, ધાતુ કે કાષ્ઠની મૂર્તિ બનાવી, તેમા ઇશ્વરની ભાવના કરી તેની પૂજા કરવા માંડી, વળી પાછળના સમયમા જ્યારે જ્યારે સજ્જનોના રક્ષણ માટે, દુર્જનોના વિનાશ માટે અને ધર્મના સસ્થાપન માટે ઇશ્વરે રામ કૃષ્ણાદિ અવતારો ધારણ કીધા, ત્યારે તે દિવ્ય અવતારોની યાદગીરી કાયમ રહેવા માટે તે તે અવતારોનીજ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થયા પછી શિષ્ટ પુરૂષોએ તેમના નામના મુર્તિઓ બનાવી તેની પૂજા કરવા માડી વળી સૂર્ય, ચદ્ર, જળ, અગ્નિ વગેરેને ઇશ્વરના અશવાળા દેવો ગણી આર્યો તેમને પૂજવા લાગ્યા, અને હાલ તેમના નામની મુર્તિઓ બનાવીને પણ પૂજે છે. પારસી લોકો અગ્નિને દેવ તરીકે પૂજે છે. હિંદુઓ અગ્નિ, વાયુ, જળ, આકાશ ને પૃથ્વી એ પાંચ તત્ત્વોને તથા સૂર્ય, ચદ્ર, ગ્રહ નક્ષત્રાદિને માને છે, અગ્નિને તેઓ મુખ્ય દેવ ગણે છે.

अग्नि र्वै देवानां प्रथम: ।
विष्णुः परमः अथान्तरे सर्वान्या देवताः ॥

ઉપાસના કરવા માટે અગ્નિ એ પ્રથમ દેવ છે. સૂર્ય, ચદ્ર, વાયુ, તથા પ્રજાપતિ આદિ દેવો તે પછી અને છેવટે સર્વથા મોટા સર્વવ્યાપક વિષ્ણુભગવાન છે. જૈન, મુસલમાન અને ક્રિશ્ચિયનો કુદરતી તત્ત્વોને માને છે. પરતુ વૈદિક ધર્મના અનુયાયી હિંદુઓ તો અગ્નિ, વાયુ, વરૂણાદિ કુદરતી તત્વોને પ્રત્યક્ષ દેવ તરીકે દિનરાત ભાવપૂર્વક પૂજે છે. તથા તેમને પોતાના શુભાશુભ કર્મોના સાક્ષીભૂત દેવ તરીકે માને છે આ પ્રમાણે સૃષ્ટિના આરભ-કાળમાં માણસોને મૂર્તિપૂજાની કલ્પના થઇ તે વિષે કહેવામાં આવ્યું અને હવે મુર્તિપૂજાના આરભ કાળનો તથા જુદા જુદા ધર્મ અને તેની શાળાઓનો વિચાર કર્યા પછી તે તે ધર્મોમા મૂર્તિપૂજાની કલ્પના અને પ્રારભ કેવી રીતે થયો તે આગળ ઉપર કહેવામાં આવશે.

મૂર્તિપૂજાના આરંભનો સમય અને તત્સંબંધી પ્રમાણો.

૧. મુર્તિપૂજા આધુનિક છે, એમ કોઇપણ સપ્રમાણ કહી શકે તેમ નથી, પરતુ ઘણા પ્રાચીન કાળથી સુધરેલી તમજ જગની પ્રજાઓ પણ મૂર્તિની પૂજાઓ કરે છે એવા હજારો પ્રમાણો મળી શકે તેમ છે. વૈદિક મત પ્રમાણે મૂર્તિપૂજા વેદ રચ્યા તે સમયથી જ ચાલુ છે. અને વેદમા ઘણે સ્થળે મૂર્તિપૂજાનુ તથા તેના મહીમાનુ વર્ણન છે. મૂર્તિપૂજાના આરભ કાળ બાબત નીચે ચૌદ પ્રમાણ આપ્યાં છે.

(૧) काऽसीत्प्रमा प्रतिमा किं निदानमाज्यम् किमासीत् परिधि. ।
• कमासीच्छन्दः किमासीत्प्रउगं किमुक्थं यद्देवादेवमयजन्त विश्वो

આ મંત્રમાં પ્રશ્ન અને ઉત્તરનો સમાવેશ છે,

પ્રશ્ન ૧ લો-कासीत्प्रमा=પરમાત્માના જ્ઞાનનુ યથાર્થ સાધન શું છે

ઉત્તર-प्रतिमा=પ્રભુની મુર્તિ

પ્રશ્ન બીજો—किं मिदाज्यमाज्यम्=ઘીના સમાન (સંસારમાં) સાર વસ્તુ શું છે ?

પ્રશ્ન ત્રીજો-किमासित परिधिः=જગતની અન્તિમ સીમા કોણ છે ?

પ્રશ્ન ચોથો—कआसीत छन्दः સ્વતંત્ર કોણ છે અથવા સ્તુતિ કરવા યોગ્ય કોણ છે ?

પ્રશ્ન પાંચમો-किमासीत्प्रउगं સર્વત્ર પ્રાપ્ત થનાર કોણ છે ?

પ્રશ્ન છઠ્ઠો—किमुक्थं સર્વથી શ્રેષ્ટ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય કોણ છે ? બેથી ૭ સુધીના પ્રશ્નનો ઉત્તર

यद्देवादेवमजयन्तविश्वे જે દેવનુ વિશ્વમાં સમસ્ત દેવતાઓ પૂજન કરે છે તેજ દેવ અર્થાત્ જે પરમેશ્વરને ઇન્દ્રાદિ દેવતાઓ પૂજે છે, તેજ ઘીના સમાન સાર વસ્તુ છે, તેજ જગતની પરિધિ છે, તેજ સ્વતત્ર છે, તેજ સર્વત્ર પાત્ર થનાર છે, અને તેજ સર્વથી શ્રેષ્ટ સ્તુત કરવા યોગ્ય છે.

अजयन्त પૂજે છે આ શબ્દથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ઇશ્વરની પ્રતિમાની પચામૃત સ્નાનથી તેમજ ધુપ, દીપ, નૈવેદ્ય, અબીલ, ગુલાલ, ચદનાદિથી પૂજા કરે છે. (૨) વળી યજુર્વેદ સંહિતાના ૩૨ મા અધ્યાયના પ્રથમ મત્રમાં કહ્યુ છે કે—

तदेवाऽग्नि स्तदादित्य स्तदवायु तदु चंद्रमाः ।
तदेव शुक्रं तद् ब्रह्म तदापः स प्रजापतिः ॥

અર્થાત્ તેજ ઇશ્વર અગ્નિ, સૂર્ય, વાયુ, ચદ્ર, વીર્ય, પ્રજાપતિ, જળ વગેરે સ્વરૂપ ધારણ કરીને રહેલા છે. એટલે કે સૂર્ય, ચદ્ર, અગ્નિ આદિની પૂજા કરવી તે ઇશ્વરની પૂજા સમાન છે, કારણ કે તેઓમા ઇશ્વરનુ અસ્તિત્વ બતાવ્યું છે.

(૩) યજુર્વેદના શતપથ બ્રાહ્મણમા યજ્ઞકુડ

(૪) વેદ ઉપનિષદાદિમા "प्रतिक" એવું જે નામ વપરાયું છે તે મૂર્તિપૂજાના જ અર્થમા છે.

(૫) પ્રાણુનીય આચાર્યની અષ્ટાધ્યાયી રચાઇ તે વખતે હાલના જેવી પાષાણુની મૂર્તિ પૂજાતી હોવી જોઇએ. કારણ કે મૂર્તિનુ વર્ણન હાલની મુર્તિઓ જેવુ છે આથી પાણિનીના સમય પહેલા મુર્તિપૂજા ન હતી એમ માનવાનું નથી કારણ કે તે પૂર્વે મુર્તિ આધુનિક સમયની મુર્તિથી ભિન્ન આકારમા, ભિન્ન રૂપમાં પૂજાતી હોય, એ ઉપરના વેદ મહિના આપેલાં મુર્તિપૂજાના પ્રમાણુથી સિદ્ધ થાય છે.

— મુસલમાની ધર્મના અધાધુંધી શરૂ થયા પછી વેદ તેના પૂર્ણ સ્વરૂપે કેવો છે, કેટલી સહિતા છે, તેમાં મંત્રોના ઋષિ અને દેવતા કોણ છે, તે બાબત ગણ્યાગાંઠયા વેદિયા સિવાય કોઇને ખબર ન હતી અને હજુએ ઘણ્યાને ખબર નથી તથાપી ભટ્ટ મોક્ષમુ'લરે ઘણા વર્ષના પરિશ્રમ અને ખતથી ઋગ્વેદ સહિતા તેના ભાષ્ય સહિત પ્રગટ કરીને દુનિયાના ઘણા પડીતોને આભારી બનાવ્યા છે. आर्यधर्मप्रकाश. (ભટ્ટ મોક્ષમુલ્લરનો સ્વર્ગવાસ)

(૬) પારમાર્થિક જ્ઞાનના સાધનભૂત પુસ્તકોમા યોગના પુસ્તકો પણ જોવામાં આવે છે. તો યોગાદિ વિદ્યા અને તેને લગતા પુસ્તકોની પ્રવૃત્તિ સાથેજ મૂર્તિની અપેક્ષા સહજ ઉભી થાય છે. કારણ કે ધ્યાન જે યોગનું એક મુખ્ય અગ છે. તે તેના વિના સંભવે નહી અને યોગ અનુશાસનના કર્તા ઇ. સ. પૂર્વે પ્રથમ સૈકામાં થઇ ગયા, એમ મનાય છે. એટલે આજથી લગભગ ૨૦૦૦ વર્ષ પહેલાં તો મૂર્તિપૂજા હતી એવુ સહજ સિદ્ધ થાય છે. હવે તેથી આગલા વખતની વાત કરીએ.

(૭) " યુફ્રેટીસ અને ટૅગ્રિસ નામે બે મોટી નદીઓ એશીયા માઇનરના પર્વતોમાંથી નીકળી ઇરાની અખાતને મળે છે ઈ. સ. પૂર્વે સુમારે ૪૦૦૦ વર્ષ પર એ નદીઓની ખીણુમાં એક જાતના લોક રહેતા હતા. તેમણે જમીનને પાણી પાવાને નહેરો ખોદી હતી તેથી જમીન અતી રસાળ બની, અને તેઓ ધનવાન તથા આબાદ થયા હતા. તેમણે મોટા શહેરો વસાવી ભવ્ય મહેલો અને દેવળો બાંધ્યાં હતાં. એ ઇમારતોનાં ખંડેરો હમણાં શોધી કાઢયા છે. તેમનું મુખ્ય શહેર બાબીલન હતુ એ શહેર હાલના લંડન જેવડુ હતુ એમ કહેવાય છે. લોકો બહુ વહેમી હતા અને અનેક દેવોને પુજતા હતા. "

(નવી વાચનમાળા પુ. ૭ પા. ૨૬)

ઉપરના ફકરા ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ઇ. સ. પૂર્વે ૪૦૦૦ વર્ષ પહેલાં એટલે આજથી લગભગ ૬૦૦૦ વર્ષ પર યુફ્રેટીસ અને ટૅગ્રિસ નદીઓની ખીણોમા વસતા લોકો દેવળો બાધતા, અને તેમાં દેવોની મૂર્તિઓ સ્થાપન કરીને તેમને પૂજતા હતા. પછી આજથી આશરે ૬૦૦૦ વર્ષ પૂર્વે તે સુધરેલા લોકોનો એક ભાગ એશિયા માઇનરના વાયવ્ય ખુણામાં યૂરોપ તરફ અને બીજો ભાગ તેના અગ્નિ ખુણા તરફ આર્યાવર્તમાં આવી વસ્યો. ત્યારથી ગ્રીસ અને યુરોપના બીજા દેશોમાં તેમજ હિંદમા તે લોકો સાથે મૂર્તિપૂજાનો ફેલાવો થયો. ગ્રીક લોકોમા પણ હિંદુઓની પેઠે બહુ દેવોની માન્યતા છે. મહાન્ કવી હોમરકૃત "ઇલિયડ" જેમણે વાચ્યુ હશે તેમને ગ્રીક લોકોની દેવોની માન્યતા વિષે માહિતી હશે. ઉપરની વાતથી તથા બીજા પ્રમાણોથી ખાત્રી થાય છે કે ઇ સ. પૂર્વે લગભગ ૪૦૦૦ થી ૫૦૦૦ વર્ષ પૂર્વે જુના સમયના સુધરેલા અથવા આર્ય લોકો મૂર્તિને પુજતા. અગ્નિ, વાયુ, જળ, સૂર્ય, ચદ્રાદિને દેવ ગણી પ્રાત મધ્યાન્હ તથા સાયંકાલે તેમની પ્રાર્થના કરતા.

(૮) જગતના સર્વ ધર્મના લોકોમા તીર્થક્ષેત્રોની માન્યતા અનાદી ચાલુ છે. અને આ તીર્થો પૈકી કેટલાક જે ઘણા કાળથી સ્થાપિત થયેલા છે તેની સાથે મૂર્તિપૂજાના કાળની પણ કઇ હકીકત મળે છે. મક્કા, મદીના, અજમેર વગેરે મુસલમાનોના પ્રસિદ્ધ તીર્થના સ્થળો છે અને તેની શરૂઆત મહમદ પેગબરના જન્મકાળથી અર્થાત્ આજથી લગભગ ૮૦૦ વર્ષ પૂર્વે થએલી છે. આ સમયમા મક્કા, મદીના જે અરબસ્તાનમા આવેલાં છે, ત્યાના વતની આરબ લોકો મુર્તિપૂજક હતા. ત્યાર પછી મહમદ પેગંબર અને તેના શિષ્યોના ઉપદેશથી આરબોએ મુર્તિપુજાનો નિષેધ કર્યો અને મહમદને પેગબર (ખુદાનો સદેશો લાવનાર) તરીકે માનવા લાગ્યા.

(૯) બૌદ્ધ લોકોમાં પણ ઘણા તીર્થો મનાય છે, તે ઉપરથી બૌદ્ધ ધર્મના વિસ્તારનું આપણુને ભાન થાય છે. ગયા પાસે " બુદ્ધ ગયા " નામનું તીર્થ છે. જ્યાં ચીન અને

જાપાન જેટલા દૂર પ્રદેશથી પણ લોકો યાત્રા કરવાને આવે છે, અને આંહી મહાત્મા બુદ્ધ દેવની ભવ્ય મુર્તિનાં દર્શન કરી પોતાને કૃતાર્થ થયા સમજે છે. આ બુદ્ધગયાનુ સ્થળ ઘણા પ્રાચીન સમયથી તીર્થ તરીકે મશહુર છે.

(૧૦) ક્રિશ્ચિયન ધર્મ સ્થાપન કરનાર મુળ પુરૂષ જીસસ ક્રાઇસ્ટ પરધર્મીઓએ જેરૂસાલમ આગળ જે સ્થળે મારી નાખ્યા, તે સ્થળે એક નદી છે. તે સ્થળને એટલ જેરૂસલામને તથા તે નદીને ક્રિશ્ચિયનો તીર્થ તરીકે માને છે. અને ક્રિશ્ચિયન થનારા હરકોઇ મનુષ્યને તે જળ પાય છે, એવુ સાંભળવામાં આવ્યુ છે. પરધર્મી દુષ્ટ લોકોએ ખ્રિસ્તિ ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા જીસસ ક્રાઇસ્ટને ક્રોસના આકારમા ઉભા રાખી મારી નાખ્યા હતા તેથી ક્રિશ્ચિયનો પોતાના મશુરૂપ ધર્મપ્રવર્તકની યાદગીરી માટે ક્રોસનુ આવું + ચિન્હ પોતાના અંગ ઉપર વસ્ત્ર કે અલકારોમાં ધારણ કરે છે. અથવા તો ક્રોસના આકારવાળુ પદક પોતાના કઠમાં પહેરે છે. તેમજ આજ ચિન્હ પોતાના ક્રિશ્ચિયન ધર્મના દેવળોમાં અને તેની ધ્વજોમાં ધારણ કરે છે ખ્રિસ્તિ ધર્મના પાદરી વગેરે મેરી-ક્રાઇસ્ટ તથા ઘણા સાધુઓની મુર્તિને પૂજે છે. ઉપર કહ્યુ તે ક્રોસ ચિન્હ પણ એક આકારદર્શક મુર્તિ છે, અને તેને ક્રિશ્ચિયનો ભજે છે, પુજે છે, અને ધ્યાનમા લે છે. ક્રાઇસ્ટના મરણનો સમય પણ મુર્તિના આરંભ કાળની કેટલીક હકીકત પૂરી પાડે છે.

(૧૧) જૈન લોકોના તીર્થોની શરૂઆત આશરે એક હજાર વર્ષ પૂર્વે થયેલી હોય તેમ ગણવામાં આવે છે અને તેથી જૈન સપ્રદાયમા તેમના ૨૪ તીર્થંકરોની મુર્તિની પૂજા તેટલા કાળથીજ ચાલુ હોવી જોઇએ.

(૧૨) " મુબઇથી પુને જતાં ઘાટના ડુંગરોમા લુણાવલીનું સ્ટેશન આવે છે, ત્યાંથી છએક માઇલ દૂર વિહાર અને કાર્લી નામનાં ગામો છે. એ ગામોની પાસે પર્વતમાં કોતરેલા બૌદ્ધ સાધુઓના કેટલી ગુફાઓ છે તેમા એક બૌદ્ધ ધર્મનુ સુંદર દેવાલય છે. આ તરેહનાં દેવાલયને ચૈત્ય કહે છે પાછળના વખતમા બૌદ્ધ દેવાલયોમાં બુદ્ધદેવની અને બીજી મુર્તિઓ પધરાવવામા આવતી; પણ અસલ તો તેમા બુદ્ધ દેવની ચિતામાથી રહેલો એમનો શરીરનો કોઇક ભાગ સાચવી રાખેલો તે પૂજવામાં આવતો × + × બૌદ્ધ ધર્મની શરૂઆત ઉત્તર અને પૂર્વ હિંદુસ્તાનમાં થઇ તો પણ ઘણાં ખરાં ચૈત્યો પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનમાં છે. એ સૂત્રળામાં કાર્લીનું ચૈત્ય મોટામા મોટુ છે × × × એનો અસલ ભાગ ઇ. સ. પહેલા સકામાં કોતરેલા જણાય છે "

(ગુજરાતી વાચનમાળા પુ. ૫ પા. ૨૦)

ઉપરના અવતરણવાળા ભાગથી સાબીતી મળે છે કે આજથી લગભગ બે હજાર વર્ષ પૂર્વે હિંદમા બુદ્ધ ધર્મ ચાલતો હતો, અને બુદ્ધ લોકો બુદ્ધદેવની મુર્તિને પૂજતા હતા.

(૧૩) ગગાદિતીર્થ લગભગ પાચ છ હજાર વર્ષ પહેલાથી છે, એમ માનવામા આવે છે. રાજતરગિણી નામના ગ્રન્થમા કૌરવ પાડવોનો ઇતિહાસ છે, તેમાં શ્રીકૃષ્ણના જન્મ સમયના ગ્રહો લખ્યા છે તે પ્રમાણે દ્વાપર યુગના અતમાં અને કલિયુગની શરૂઆતમા શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ થયેલો માનવામાં આવે છે ગગાતીરે " પાડવ ચક્રી " નામે મદીર છે ત્યાં તામ્રપત્ર ઉપર લખેલા પાચ લેખ છે તેમનો એક લેખ પાડવોના વડિલ બધુ યુધિષ્ઠિરે લખી આપેલો છે, તેની મતલબ સાંભળવા પ્રમાણે નીચે પ્રમાણે છે. " તીર્થયાત્રા

નિમિત્તે હું અહીં આવ્યો હતો. મારા પછી જે રાજા થાય તે આ મંદિરનું રક્ષણ કરે" આ લેખ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે આજથી પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાં મંઆદિ તીર્થ સાથે ત્યાં આગળની શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિની સ્થાપના થયેલી હોવી જોઈએ. ભરતખંડની અંદરના કેટલાક પ્રાચીન ખંડેરોમાંથી તથા કેટલાક તીર્થક્ષેત્રોમાંથી અથવા તેના આજુબાજુનાં ભાગમાંથી ઘણા જુના કાળમાં બનાવેલી મુર્તિઓ ખંડિત વા અખંડિત રૂપમાં જડી આવે છે. તેથી પણ મુર્તિપૂજાનો ઘણો પ્રાચિન કાળ સિદ્ધ થાય છે.

(૧૪) દક્ષિણમાં તુંગભદ્રા નદીને સામે કાંઠે કિષ્કિંધા આગળ એક સ્ફાટિકની શિલા છે. ત્યાં એક મંદિર છે. જેમાં જનમેજય રાજાનો નીચે પ્રમાણે એક લેખ છે "હું અહીં આવ્યો હતો, આ મંદિર જે જૂનું થઇ ગયું હતું તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો, બ્રાહ્મણોને ચૌદ ગામ આપવામાં આવ્યા છે. તે કોઇએ દૂર ન કરવા." વળી તુંગભદ્રા ઉપર "હર્મતિવિરૂપાક્ષેત્ર" છે તેમાં બહુ જૂની કારીગીરી છે લોકો તેને જોઈ આશ્ચર્ય પામે છે. બંગદેશવાળા પ્રાચીન લેખ ઉદ્ધારક શ્રીયુત રાજેંદ્રલાલમિત્ર આ મંદિર ૧૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાં બંધાયાનું જણાવે છે. "એન્ટીકવેરિયન" પત્રમાં તે વિષે લેખ છે. આ નોંધ પ્રમાણે આજથી ૧૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાં ભારત વર્ષમાં મંદિરો અને દેવાલયો અને મુર્તિઓની સ્થાપના થયેલી જાણવામાં આવે છે. (સ્વામી આત્મસ્વરૂપનું વ્યાખ્યાન)

૩. જગતના મુખ્ય ધર્મની શાખાઓ અથવા વિવિધ સંપ્રદાય.

૩ મુર્તિપૂજાનો વિકાસ શી રીતે થયો. આ સબંધે વિચાર કરવા માટે આપણને જગતના મુખ્ય ધર્મના ભિન્ન ભિન્ન સંપ્રદાયોનો ઇતિહાસ જાણવાની જરૂર છે. પ્રથમ આપણે યુરોપખંડમાં ચાલતા ખ્રિસ્તી ધર્મ સંપ્રદાયોની વાત કરીએ

યૂરોપ અને અમેરિકામાં ધર્મની શાખાઓ.

"યૂરોપખંડમાં ૯૬ ટકા લોક ખ્રિસ્તી ધર્મ પાળે છે. લોર્ડ જીસસ ક્રાઇસ્ટે ખ્રિસ્તી ધર્મની સ્થાપના કરી નવમી સદીમાં આ ધર્મના બે ફાંટા પડ્યા. એક રોમન કેથોલિક અને બીજો ગ્રીક ચર્ચ. તેજ વખતે ગ્રીક ચર્ચના લોકોએ રોમનકેથોલિક ધર્મનો મુખ્ય ગુરૂ પોપ છે તેની સત્તા કબુલ કરી નહિ. આટલા ફેર સિવાય બીજી ઘણી રીતે એ બ પંથ એક બીજાને મળતા આવે છે ઇ. સ. ની ૧૫ મી સદીમાં રોમન કેથોલિક ધર્મમાંથી કેટલાક રીતરિવાજ સામે વાંધો ઉઠાવ્યો તેથી તેઓ પ્રોટેસ્ટંટ (વાંધા ઉઠાવનાર) અને તેઓનો ધર્મ પ્રોટેસ્ટંટ ધર્મ કહેવાય છે. પ્રોટેસ્ટંટ ધર્મના લોકો પોપને પોતાનો ધર્મગુરૂ માનતા નથી તેમજ તેઓ મુર્તિને પણ માનતા નથી, લોકોના બે ભાગ રોમન કેથોલિક, એક ભાગ પ્રોટેસ્ટંટ ધર્મ, અને એક ભાગ ગ્રીક ચર્ચનો ધર્મ પાળે છે. રૂમાનિક લોકો રોમનકેથોલિક ધર્મ ટ્યુટોનિક લોકો પ્રોટેસ્ટંટ ધર્મ અને સ્લાવ જાતો ગ્રીક ધર્મના અનુયાયી છે. રોમનકેથોલિકના ધર્મના મુખ્ય ધર્મગુરૂ જેમને અંગ્રેજીમાં પોપ કહે છે, તેઓ રોમમાં રહે છે, પ્રોટેસ્ટંટ ધર્મવાળા, પોપને પોતાનો ધર્મગુરૂ તરીકે માનતા નથી"

[અ ૨. દેશાઈકૃત ભુગોળવિદ્યા મૂલતત્વો ભા. ૨]

[૨] અમેરિકામાં યૂરોપના કરતા ધર્મની કઇ ખાસ નવીન શાખાઓ નથી, ઉત્તર અમેરિકામાં ૯ કરોડ માણસની વસ્તી છે તેમાં ૭ કરોડ માણસ યુરોપમાંથી જઇ વસેલી

પ્રજાઓના વંશનો છે. અમેરિકામાં આવ્યા પછી તેઓમાં કંઇ ધર્મની નવી શાખાઓ પડી નથી. પરન્તુ યુરોપમા તેમનો પૂર્વનો જે ધર્મ હતો તેજ તેઓ પાળે છે. બાકીની ત્રણ કરોડની વસ્તી ત્યાં મુળ વતનીઓ ઈંડિયનો કે સીદીઓની છે.

[૨] યુરોપ, અમેરિકાના લોકો મુર્તિપૂજા સબંધે શું શું આચરણ કરે છે તે આગળ કહેવાઇ ગયું છે ખ્રિસ્તી ધર્મનો દેશ દેશાન્તરમાં વિકાસ થાય તેટલા માટે રાજ્યના ખર્ચે બ્રિટિશ સસ્થાનો તેમજ બીજા પ્રદેશમાં પણ પાદરીઓ રાખવામાં આવ્યા છે જેઓ લોકોને ખ્રિસ્તી ધર્મનો અને તેના મતનો "બાઇબલ" માંથી ઉપદેશ કરે છે. લોકોના અજ્ઞાનતામાંથી ઉદ્ધાર કરીને ધર્મ માર્ગ બતાવનાર જીસસક્રાઇસ્ટ અને તેમની માતા મેરીને ભજવા તથા માન આપવા શિખામણ આપે છે અને નીતિવાળી સરલ જીદગી ચલાવવા લોકોને બોધ કરે છે. ખ્રિસ્તી ધર્મના અનુયાયીઓને તથા તે ધર્મ સ્વીકારનારાને પાદરી લોકોના મીશન તરફથી પૂર્ણ મદદ આપવામાં આવે છે. ગરીબ લોકોનાં બાળકોને મફત કેળવણી આપવામાં આવે છે, તથા ઘણે સ્થળે દવાખાનાં ખોલવામાં આવ્યાં છે, જેનો લાભ શ્રીમંત તેમજ ગરીબ લોકોને મળે છે.

યૂરોપમાં મુસલમાની ધર્મ.

[૪] ઉપર કહી તે શાખાઓ ઉપરાંત રોપમાં "મુસલમાની" અને "યાહુદી" એવા બીજા બે ધર્મ પ્રચલિત છે જેમનો મુસલમાની ધર્મ તુર્કસ્તાનમા પળાય છે, "મુસલમાની ધર્મ માનવારાની સખ્યા ૭૦ લાખ અને યાહુદી ધર્મ માનનારાની સખ્યા ૫૦ લાખ છે, તુર્કસ્તાનનો સુલતાન પૃથ્વી ઉપરના બધા મુસલમાનનો ધર્મગુરુ છે.

[અ. ર. દેશાઇકૃત ભૂ. ભા. ૨ જો]

આફ્રિકામાં ધર્મ સંબંધી માન્યતા.

(૫) "આફ્રિકાના ઉત્તર ભાગના બધા લોકો મુસલમાની ધર્મ માને છે આબિસિનિઆના લોકો ખ્રિસ્તી ધર્મ પાળે છે. મધ્ય ભાગના લોક, ઝાડ અને પ્રેતને પૂજે છે, અને તેને બલિદાન આપે છે. કેપકાલોની અને વલદાના સંસ્થાનોમાં રહેનારા સંસ્થાનિકો પ્રોટેસ્ટંટ ધર્મ પાળે છે"

(અ. ર. દેશાઇકૃત ભૂ ભા. ૨ જો)

(૬) આસ્ટ્રેલિઆમા બ્રિટિશ સંસ્થાનિકો વસે છે. અને તે પ્રોટેસ્ટટ ધર્મ પાળે છે, ત્યાંના અસલ વતનીઓનો ધર્મ કઇ જાણવામાં આવ્યો નથી. ત્યાંના અસલ વતનીઓની સંખ્યા ૬૦ હજારથી વધારે નથી અને તે ખડની એકંદર વસ્તી ૩૭,૫૦,૦૦૦ ની છે.

એશિયા ખંડમાં ધર્મ સંપ્રદાય અને તેની શાખાઓ.

(૭) "એશિયા ખંડમાં જોવામા આવતા ધર્મોમા મુખ્ય ધર્મ ત્રણ છે બોદ્ધ, હિન્દ અને મુસલમાન ખ્રિસ્તી ધર્મનો હાલ ધીમે ધીમે આ ખંડમાં ફેલાવો થતો જાય છે.+++ ચીન, જાપાન, હિંદી ચીન અને સિલાનના લોકોનો મુખ્ય ધર્મ બાદ્ધ છે. જેની સખ્યા ૪૨,૫૦,૦૦,૦૦૦ છે. હિન્દુસ્તાનના ક્ષે એટલે ૨૦,૮૦,૦૦,૦૦૦ લોકો હિંદુ ધમ માને છે. નૈઋત્ય તરફ મુખ્ય ધર્મ મુસલમાની છે અને તેમની સખ્યા ૧૨,૦૦,૦૦૦ છે"

(અ. ર, દેશાઇકૃત ભૂ. ભા, ૨)

स्वास्थ्य रक्षानुं मुख्य साधन

(અનુવાદક. વાડીલાલ કાકુભાઈ સંઘવી.)

દાતણથી દાંત સાફ કરવા અને મુખને અંદર તથા બહારથી સ્વચ્છ રાખવું, એ સ્વાસ્થ્ય રક્ષાનુ મુખ્ય સાધન છે માણસ અગર તો પશુ દરેકની પાસે દાંતરૂપી અમુલ્ય અને જીવનોપયોગી વસ્તુ છે. દાત નિરોગી રહેવાથી માણસ સારી રીતે ભોજન ચાવી શકે છે અને પાચન રસનું સારી રીતે ભોજનમા મિશ્રણ કરી શકે છે, જેથી ભોજન પરિપકવ થાય છે અને બલવૃદ્ધિ થાય છે. દાંતોનું મહત્વ યુવાન પુરૂષોની દૃષ્ટિમા ભલે કાંઇ પણ ન હોય, પરંતુ જે વૃદ્ધ માણસ છે અને જેને બને દશાનો અનુભવ થએલો છે, તે જાણે છે કે દાત એ અમૂલ્ય રત્ન છે. વૃદ્ધાવસ્થામા જ્યારે દાંત હાલવા લાગે છે, અથવા યુવાવસ્થામાંજ જ્યારે પ્રકૃતિક નિયમોનું સારી રીતે પાલન કરવામાં આવતું નથી, ત્યારે દાંતોમાં અનેક જાતની પીડાઓ થવા લાગે છે તે વખતે અસહ્ય દુઃખ અને પૈસાનો દુરૂપયોગ થાય છે. દાંતોના પડી જવાથી ભોજનમાં સ્વાદ જણાતો નથી, અને માટી જેવો ખોરાક જણાય છે. જે ચીજો ખાવાથી અપુર્વ આનંદ જણાતો હતો તે ચીજો દાંતોના પડી જવાથી ખાવી મુશ્કેલ થઇ પડે છે. જેથી દાંતોને સ્વચ્છ રાખવા, તેમાં કોઇ પણ જાતનો રોગ ઉત્પન્ન ન થવા દેવો અને રોગ ઉત્પન્ન થાય તો તુરત યોગ્ય ઉપચાર કરવો એ પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. આ વાત જો બચ્ચાંઓને સમજાવવામાં આવે તો તે પોતાના જીવનમાં અનેક આપદાઓમાંથી બચી જાય. આ બાબતમા માતા, પિતા અને સરક્ષકોએ હમેશાં કાળજી રાખવી જોઇએ દાતની રક્ષાના ઉપાયોમાથી અહિં પ્રથમ દત ધાવનનું વિવેચન કરવામાં આવે છે.

દંતધાવન

ઉપર બતાવેલાં કારણોને લઇ પ્રત્યેક દેશ અને સમાજમાં દતધાવન જુદી જુદી રીતે થાય છે. આજકાલ દાંતોને સાફ કરવાની અનેક રીત પ્રચલિત છે. કોઇ બાવળ આદિના તાજા નરમ દાતણથી દાંતોને સાફ કરે છે કોઇ લાકડાના કોલસાના ભૂકાથી, કોઇ વિવિધ ઔષધીઓના ચુર્ણથી, કોઇ વિલાયતી પાઉડરથી અને કોઇ બ્રસ વગેરેથી દાંતોને સાફ કરે છે આ સર્વ રીત કરતાં પ્રથમની રીત સર્વથી ઉત્તમ, સુગમ અને અનેક રોગોનો નાશ કરવાવાળી છે, આ બાબતમાં સુશ્રુત આદિ મહર્ષિ કહી ગયા છે કેઃ—

> तत्रादौ दन्तपवन द्वादशां गुलमायतम् ।
> कनिष्टिका परिणाह मृज्वग्र थितमव्रणम् ॥
> अयुर्ग्मग्रंथी यद्यपि प्रत्यम शयनभुमिस्नम् ।
> अवेक्ष्यच देषंच रसं वीर्यंच योजयेत् ॥
> कषायं मधुरं तिक्तं कटुकं प्रात रुत्थिता. ।

પ્રાતઃકાળમાં ઉઠી મલમૂત્રનો ત્યાગ કર્યા બાદ, બાર આંગળ લાંબુ, સીધું, જેમાં કીડા ન હોય તેવું, એક સાથે જેમાં બે ગાંઠ ન હોય તેવુ; તાજી, સ્વચ્છ જગ્યામાં ઉત્પન્ન થયેલું; ઋતુ, દોષ, રસ અને વીર્યનો વિચાર કરી, કષાય, મધુર, તિક્ત અને કટુ રસવાળુ દાતણ કરવુ હમેશા તાજુ દાતણ કરવાથી મોઢામા કોઇ જાતની દુર્ગંધ રહેતી નથી અને અને ચિત્ત પ્રસન્ન રહે છે. દાતણનો તુરો રસ સંકોચક હોય છે. એટલે થોડા દિવસ સુધી મોલસરી, ખેર અથવા બાવળનુ દાતણ કરવાથી દાતના પારા જો ઢીલા પડી ગયા હોય તો સંકુચિત્ત થઇ જાય છે અને દાતનુ હાલવુ બધ થઇ જાય છે.

ઉપર્યુક્ત પ્રમાણવાળા દાતણને લઇ પ્રથમ વિશુદ્ધ જળથી કોગળા કરવા. બાદ તેને દાંતવતી ધીમે ધીમે ચાવવુ, કે જેથી દાતણનો કુચો થઇ જાય. કુચો પત્થરથી કૂટીને પણ બનાવાય છે, પરતુ દાતવતી ચાવીને કુચો બનાવવામા કાંઇ વિલક્ષણ જ રહસ્ય છે, અને તે એ છે કે, ચાવતી વખતે દાંતના ઉપરના ભાગમા જોર આવવાથી ત્યાંનો મળ સાફ થઇ જાય છે. જેથી કુચો ચાવીને બનાવવો જોઇએ કૂચાવતી ધીરે ધીરે એક એક દાત ઘસવો જોઇએ ઘણા માણસો જોરથી દાંતને ઘસે છે જેથી ઘણી વખત લોહી નીકળે છે એ ઘસવુ યોગ્ય નથી, કેમકે એ પ્રમાણે હમેશાં બને તો દાંત કમજોર થઇ જાય છે, અને તેથી દન્તનું હાલવુ, વૈદર્ભ આદિ અનેક રોગો પેદા થાય છે અને છેવટે દાત પડી જાય છે.

આચાર્ય વાગ્ભટે લખ્યુ છે કે,—

घृष्टेषु दन्तमांसेषु संरंभो जायते महान् ।
चला भवन्ति दन्ताश्च स वैदर्भोऽभिघाततः ॥

દાંતોનું માંસ ઘસાઇ જવાથી અત્યંત બળતરા થઇ પેઢા પાકી જાય છે; જેથી પરૂ વહેવા લાગે છે, અને એવી સ્થિતિમા દાતણથી દાત ઘસવાને લઇ ઉત્પન્ન થતા દર્દને વૈદર્ભ નામનો રોગ કહે છે.

પૂર્વના મહાપુરુષોનુ કથન છે કે, "मणिमन्त्रौषधयोरचिन्त्य प्रभावाः" હીરા આદિ મણિ, ણમોકાર આદિ મંત્ર અને સહદેવી આદિ ઔષધિયોનો પ્રભાવ અચિન્ત્ય થાય છે ઘણા ખરા આદમીઓને એવી શંકાઓ કોઇ વિષયમાં પૂર્ણ અનુભવ કર્યા વગર થવા લાગે છે કે, અમુક ઔષધિ, અમુક જડી બુટી તો ઘાસ છે, તેમા આ રોગને જલ્દીથી નાશ કરવાની શક્તિ ક્યાથી હોય ? પરતુ તેમનુ એ કહેવુ ઠીક નથી, કેમકે આજકાલના જમાનામા પણ ઔષધિઓના પ્રભાવને પ્રત્યક્ષ બનાવનારાવાળા અનેક મહાનુભાવ વિદ્યમાન છે દાતણના પણ પુરાતન વૈજ્ઞાનિકોએ કોએ કંઇ એવા ફાયદા બતાવ્યા છે કે, જેમા શંકા થાય છે, પરતુ શંકા કરવાવાળા મહાશય જો આ બાબતમાં થોડો વખત અનુસંધાન કરે તો તેને અવશ્ય જણાય કે, આ વાત સર્વથા સત્ય છે.

આચાર્યોનુ એમ કહેવું છે કે, આકડાનુ દાતણ કરવાથી તાકાત વધે છે, વડનુ દાતણ કરવાથી મુખમાં સુગધ આવે છે, કદમ તથા ચિરચિરાનુ દાતણ કરવાથી સ્મરણ શક્તિ વધે છે, ચપાનુ દાતણ કરવાથી કોયલના જેવો સ્વર નીકળે છે, તોતડાપણું મટે છે, અને શ્રવણશક્તિ વધે છે, વિજયસારનુ દાતણ કરવાથી બુદ્ધિ તેજ થાય છે, અને ચમેલી તગર અને આમ્રડાનુ દાતણ કરવાથી ખરાબ સ્વપ્ના આવતા નથી.

મધુર રસવાળાં દાતણમાં મહુડાનુ દાતણ સર્વથી શ્રેષ્ઠ અને હીતકારી છે, તે વાયુ તથા તેથી ઉત્પન્ન થતા રોગનો નાશ કરે છે કટુ રસવાળા દાતણમાં કણજનુ

દાતણુ શ્રેષ્ટ અને ગુણુકારી છે, તે કફ તથા તેથી ઉત્પન્ન થતા રોગનો નાશ કરે છે, તિક્ત રસવાળા અને કષાય રસવાળા દાતણુમા ખેરનુ દાતણુ સર્વોત્તમ છે અને તે કફ, પિત્ત અને તેથી થતા વ્યાધીને દૂર કરે છે. સોપારી, તાડ વૃક્ષ, કેવડા; ખજુર, નારિયેળ વિગેરે વૃક્ષોનો રસ દાતોને ઘસતી વખતે તેના રેસા વચ્ચે ભરાઇ જાય છે, અને તેથી અનેક જાતની વ્યાધિ ઉત્પન્ન થાય છે માટે તેનુ દાતણુ કદી ન કરવુ જોઇએ

આચાર્યોની આજ્ઞા છે કે, દાતણુ સવારમા અને અને જમ્યા પછી પણુ કરવું જોઇએ. આચાર્ય વાગ્ભટે લખ્યુ છે કે, 'प्रातर्भुक्त्वाच' અર્થાત્ દાતણુ પ્રાતઃકાળ અને જમ્યા પછી કરવું જોઇએ, જમ્યા પછી દાતણુ કરવાની જે આજ્ઞા છે, તેનુ કારણુ એજ કે, જે કાંઇ ખાવાપીવામાં આવે છે, તેના અશ અવશ્ય મુખમા અથવા દાંતમા રહી જાય છે, અને તે કાળાન્તરે રોગનુ કારણુ થઇ પડે છે દાતણુ કર્યા પછી પ્રત્યેક ચીજ ખાધા પીવા બાદ વિશુદ્ધ જળ દ્વારા મુખ શુદ્ધિ કરવો જોઇએ, ભારતવર્ષમા મુખને એઠુ ન રાખવાની રીત ઘણા વખતથો પ્રચલિત છે થોડા વખતથી તો આ સુરીતિને ફેંકી નાખવાને માટે સુશિક્ષિત વર્ગ ભગી થ પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે, કેમકે આ રીત કવચિત્ ક્યાંક બ્રહ્મચારી, સંયમી અને મુનિયો આદિમાજ સકુચિત થઇ રહી ગઇ છે, પરન્તુ એ સમય જલ્દી આવવાનો છે કે, જ્યારે આજ રીત ઘણીજ સારી રીતે સમજાશે.

થોડા વખત પહેલા દાતોના સબન્ધમા વિચાર કરવાને માટે યુરોપીય વિદ્વાનોની એક સમિતિ મળી હતી. તેમણે પૂર્ણરીતે નિશ્ચય કરી કહ્યુ હતું કે, દાંતોની રક્ષાના સર્વોત્તમ ઉપાય પ્રતિદિન વૃક્ષોનુ તાજું દાતણુ કરવું અને મુખને દરેક ચીજ ખાવા પીવા પછી ધોઇ સાફ કરવું. અને એમ પણુ કહ્યું હતું કે, દાતણુ કરવાવાળા ભારતવાસીઓની દંતાવળી, પાઊડર આદિથી દાંત સાફ કરવાવાળા યુરોપિયનોની અપેક્ષા નીરોગ, સુંદર અને મજબૂત થાય છે. સપુર્ણ શાસ્ત્રોની એજ આજ્ઞા છે કે, મનુષ્યે, અગ્નિહોત્રની માફક પ્રાત.કાળ અને સાયકાળ એ બે વખત જ જમવું જોઇએ.

અનુકરણુશીલ ભારતીઓએ.

सायं प्रातर्मनुष्याणामशनं श्रुतिबोधितम् ।
नान्तरा भोजनं कुर्यादग्निहोत्र समोविधि ॥

આદિ પૂર્વજોના વાક્યોપર કાંઇ પણુ ધ્યાન આપ્યા વગર દેખાદેખી દિવસ રાત્રિમા ચારવાર, છવાર, અને આઠવાર જમવાનો આરભ કરી દીધો છે, ભોજન સિવાય ચા, કાફી, ફળ, પાન, સોપારી, જળપાન, બીડી વગેરે તો અગણિત વાર કરે છે આવી જાતની અવ્યવસ્થિત ભક્ષણુપ્રણાલી મહાની પશુએમા પણુ હોતી નથી, ત્યારે દુનિયાના સર્વ શ્રેષ્ટ પ્રાણી મનુષ્યમા તેનુ હોવુ કેટલુ હાસ્યાસ્પદ છે, આવી ભક્ષણુ પ્રણાલીમા દાંતાની અથવા મુખની સફાઇપર કેટલુ ધ્યાન દેવામા આવે, એ પાઠક પોતેજ વિચારી લે.

અહિં આવી ટેવથી ઉત્પન્ન થતા થોડા રોગનુ દિગ્દર્શન કરાવવામા આવે છે

માછલી વગેરેનુ માંસ એ મનુષ્યોનો સ્વાભાવિક ખોરાક નથી એ વાતનો તો પાશ્ચાત્ય અને પૌર્વાત્ય સર્વ વિદ્વાનોએ સ્વીકાર કર્યો છે માંસના ખાવાથી તેના સૂક્ષ્મ રેસા દાંતોની સાંધમા ભરાઇ જાય છે, અને સડી જઇ દાતની બીમારી ઉત્પન્ન કરે છે. નીચુ ગોઠું રાખી સુવુ, દાતણુ ન કરવુ, કોગળા ન કરવા વગેરે કારણોથી પણુ દાંતોમાં રોગ

ઉત્પન્ન થાય છે, જ્યારે દાંતોમાં ઉપરના કારણોને લઇ મળનો સંચય થાય છે, ત્યારે વાતાદિ દોષ પ્રકુપિત થઇ અનેક રોગ પેદા કરે છે

सधावनाम्म लोदन्ते कफो वा वात शोषितः
. पुति गंध. स्थिरो भुतः शर्करा ॥

अष्टांग हृदय उ० स्था०

દાતણ અથવા કોગળા ન કરવાથી દાંતોની અંદર જે મેલ અથવા કફ જામી જાય છે તેને અંદર વાયુ સુકાવી દે છે ને તેમા અત્યંત દુર્ગંધ આવવા લાગે છે અને મલ તે જગ્યાપર મજબૂત ચોટી જાય છે. તેને સર્કરા રોગ કહે છે. જો તે રોગની યોગ્ય ચિકિત્સા ન કરવામાં આવે તો કાળાન્તરે તે મેલથી દાંત ખાવાઇ જાય છે થોડા દિવસ પછી દાંતોમાંથી છોડા નીકળવા લાગે છે અને છેવટે દાંત નષ્ટ થઇ જાય છે. તેને કપાલિકા રોગ કહે છે. આ પ્રમાણે દાંતોની સાંધો અથવા જડોમા જ્યારે ભોજનના કણ ભરાઇ જાય છે અને તે કણના સડવાથી જ્યારે નાના નાના કીડા પેદા થાય છે ત્યારે દાંતના મસડામા સુજન ઉત્પન્ન થાય છે, અને લોહી તથા પાચ નીકળવા લાગે છે. જ્યારે કીડા ઉગ્ર સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, ત્યારે અત્યંત દર્દ થાય છે અને દાંત હલવા લાગે છે, જ્યારે કીડા દાંતનું હાડકુ ખાઇ લે છે ત્યારે દાંત ખોખરા થઇ જાય છે, ને છીદ્રમા અન્ન ભરાઇ જાય છે અને પછી વારેત્રડોયે કીડાનો ઉપદ્રવ રહ્યા કરે છે અને દાંત કાળા પડી જાય છે. તેને કૃમિદંતક વ્યાધિ કહે છે

લોહી વિના કારણ પણ ઘણી વખત દાંતોમાથી નીકળે છે. દાંતોના મસડા મુલાયમ, અને કાળા થઈ પડી જાય છે, તેને શીતાદ નામનો રોગ કહે છે,

દાંતોના મસડામાં બળતરા થાય છે, વખતે ચળ આવે છે, મસડાનો રંગ લાલ થઇ જાય છે, અને હંમેશા લોહી નીકળતું રહે છે જ્યારે કદી લોહી બંધ થઇ જાય છે ત્યારે મસડા ફુલી જાય છે, દાંત હલવા લાગે છે, થોડું થોડું દર્દ થાય છે. અને મોઢામાં વાસ આવવા લાગે છે, તે રોગને ઉપકુશ કહે છે

બે અથવા ત્રણ દાંતોની વચમા કઠણ સુજન થાય છે, અને જલ્દી પાકી જાય છે તથા અત્યંત દર્દ થાય છે, તેને દન્તપુપ્પુટ રોગ કહે છે.

એવા એવા અનેક રોગ ફક્ત હમેશા દાતણ નહિ કરવાથી અને મોઢું સાફ નહિ રાખવાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

દાતણ કોણે ન કરવું જોઇએ?

ઘણા હમેશનાં કાર્ય એવા હોય છે કે, જે સ્વસ્થ પુરૂષોને જ ફાયદો પહોંચાડે છે, તેનો વ્યવહાર રોગી પુરૂષ પણ કરવા લાગે તો તેને ફાયદાને બદલે નુકસાન વેઠવું પડે છે. એવી જ રીત દાતણની પણ છે. માટે અજીર્ણ રોગ, વમન, શ્વાસ, ખાંસી, તાવ, લકવો, હૃદય રોગ, નેત્ર રોગ, શિરો રોગ, કર્ણ રોગ, ઓષ્ટ રોગ, જિન્હા રોગ, મુર્છા વગેરે રોગોમાં દાતણ નહિ કરવુ જોઇએ.

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે દાંતોને દાંતણથી બરાબર સાફ કર્યા બાદ તે દાતણની ચીર કરી ઉભ ઉપરથી મેલ ઉતારી લેવો જોઇએ. દાતણના અભાવે કામ ચલાવવાને માટે કદાચ સોના, ચાંદી અને ત્રાંબા વગેરેની પટ્ટીથી દાતણની ચીર તરીકે ઉપયોગ કરવામ આવે છે, પરંતુ બને ત્યા સુધી દાતણની ચીરનો જ ઉપયોગ કરવો જરૂરનો છે. અને તે

પણ કોમળ, ગાંઠ રહિત અને ચીકાસદાર હોવું જોઇએ તેની ધીમે ધીમે જીભ ઉપરના મેલને ખેંચી કાઢવો જોઇએ, કેમકે જોરથી કાઢતા જીભને લાગી જાય. સારી રીતે ચીરનો ઉપયોગ કરવાથી મોઢાનો મેલ, દુર્ગંધ અને વિરસતા દૂર થઇ જાય છે. જીભ અને મોઢાના રોગ તેથી નષ્ટ થઇ જાય છે. અરુચી દૂર થઇ મોઢામા વિશદતા અને હલકાપણું પ્રગટ થાય છે. તે પછી પાણીયા કોગળા કરી મોઢું અદરથી સાફ કરવું જોઇએ. જો પિત્ત તથા શ્વાસ વગેરે વ્યાધિ હોય તો ઠંડા પાણીથી અને જો કફ, અરૂચિ, મલ, દાંતોની જડતા, મોઢાનું ભારેપણુ હોય તો થોડુ ગરમ પાણી લઇ કોગળા કરવા જોઇએ.

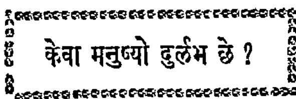
જેણે વિષ ખાધુ હોય, મૂર્ચ્છિત હોય, નીસામા હોય, જેને શોષ તથા રક્તપિત્તની બીમારી હોય, આંખો દુખતી આવી હોય, દુક્ષતા વધારે હોય, મલ ક્ષીણ હોય, એવા પુરૂષોએ ગરમ પાણીની કોગળા ન કરવા જોઇએ;

મોઢાને બહારથી પણ સારી રીતે સાફ રાખવુ જોઇએ તેથી રાત્રિમા સઇ જવાથી ઉત્પન્ન થએલ સુરતા દૂર થઇ મોઢાની કાન્તિ વધે છે. તેથી ચહેરો સાફ થાય છે, અને ડાઘ વગેરે જ તું નથી.

ગાયના દૂધને થેડુ ગરમ કરી, તેથી કોગળા કરી શકાય છે, અને મોઢું પણ ધોવાય છે. એમ કરવાથી મોઢાની રૂક્ષતા વગેરે દૂર થાય છે, અને કફ, વાતની વ્યાધિ થતી નથી.

ગરમ પાણીમાં સીંધલુણ નાખી કોગળા કરવાથી ઇનફ્લુએન્ઝા, ખાંસી, શ્વાસ વગેરે રોગોમાં ઘણા જ લાભ થાય છે

વિજ્ઞાન.

केवा मनुष्यो दुर्लभ छे ?

[લેખક—Mr. K. C. Mehta.]

(૧) પોતાનો સ્વાર્થને સાધવાવાળા તો અનેક છે પણ પરસ્વાર્થને સાધવાવાળા દુર્લભ છે.

(૨) પડેલાને પાટુ મારવાવાળા અનેકને પણ તેને હાથ પકડીને મદદ કરવાવાળા દુર્લભ છે.

(૩) અનેક પ્રકારના પ્રપચોમાં જીવન વીતાવનારા અનેક છે પણ સાદું અને સરળ જીવન વીતાવનારા દુર્લભ છે.

(૪) અન્યના છિદ્ર પ્રકાશ કરનારાવાળા અધિક છે પણ મતાડનારાવાળા દુર્લભ છે.

(૫) ભય અને ચિન્તાયુક્ત જીવન વીતાવવાવાળા અનેક છે, પણ નિર્ભય અને નિશ્ચીંત રહેવાવાળા દુર્લભ છે

(૬) જે મીઢીપર ચડ્યા છે તેને લાત મારવાવાળા અનેક છે, પણ તેનો ઉપકાર માનવાવાળા દુર્લભ છે.

(૭) અન્યને સુધારવા પ્રતી દૃષ્ટિ રાખવાવાળા અનેક છે, પણ આત્મા આદિને સાધવાવાળા દુર્લભ છે.

(૮) દુઃખમા બુમ માગવાવાળા અનેક છે પણ શમન કરવાવાળા દુર્લભ છે.

(૯) વિપત્તીમાં ધીરજ ન ધરવાવાળા અનેક છે પણ ધીરજ ધરવાવાળા દુર્લભ છે.

(૧૦) અન્યાઅન્ય સુખ પ્રાપ્ત કરવાવાળા અનેક છે પણ ન્યાયથી દુઃખ સહન કરવાવાળા દુર્લભ છે.

वींछीनुं झेर उतारवानी विविध रीतो

લેખક—કે. સી. મહેતા.

દેશી દવાઓ.

(૧) કડવા તુરીઆના બીજ ઘસીને લગાડવાથી વીંછીના કરડવાની પીડા જલદીથી દુર થઇ જાય છે

(૨) ઉમરડાના પાંદડા વાટીને ડંખપર ચોપડવાથી ઝેર ઉતરી જશે.

(૩) ધસરના મુળ ઘસીને ડંખપર ચોપડવામાં આવે તો ઝેર ઉતરી જાય.

(૪) આકડાના મુળ ઘસીને ચોપડવાથી ઝેર ઉતરી જાય છે.

(૫) સેકેલો આમલીનો કચુકો પત્થરપર ઘસીને લગાડવાથી તે ઝેર ચુસી લેશે.

(૬) કેરીનો ચીક ડંખપર ચોપડવાથી વીંછાનું ઝેર ઉતરે છે,

(૭) ધંકડના મુળ પાણીમાં ઘસીને ચોપડવામા આવે તો વીંછીનું ઝેર ઉતરી જશે.

(૮) આકડાના પાન, વછનાગ અને રાઇ વાટી ડંખપર ચોપડવાથી ઝેર ઉતરે છે.

(૯) ફટકડીને પીગળાવીને વીંછીના ડંખપર લગાડવામા આવે તો બળતરા મટી જશે.

(૧૦) ઉંચામાનુ મધ, એકતારનો ભુઝાવેલો ચુનો અને ઘી, એક એક તોલો લઇને કોઇ ચીકણા પાત્રમાં ત્રણેને મથો જ્યારે ગરમ થઇ જાય ત્યારે ડંખસ્થાનપર અર્ધો કલાક ધીરે ધીરે મસળો આનાથી વીંછીનુ ઝેર અવશ્ય દુર થઇ જશે.

(૧૧) શરીરના જે ભાગમાં વીંછી કરડે તેના વિપરીત કાનમા પાણીમા મીઠું ઘોળીને તે પાણી નાખે તો જરૂર ફાયદો થાય માને જમણા અંગમા વીંછી કરડે તો ડાબા કાનમા મીઠાનું પાણી નાંખે અને ડાબા અંગમા કરડે તો જમણા કાનમા.

વિલાયતી દવાઓ.

(૧૨) પરમેન્ગનેટ ઓફ પોટાસ—જો દવા વીંછીના ડંખપર ૧૫ યા ૨૦ મીનીટ મસળવામાં આવે તો વીંછીનું ઝેર જરૂર ઉતરી જશે

(૧૩) સ્મેલીંગસોલ્ટ (Smelling Salt) વીંછીના કરડવાપર આ દવા સુંઘવામાં આવે તો ઝેર બીલકુલ ઉતરી જાય છે, દવા બનાવવાની વિધી—એમોનીઆનો અર્ક ૨ ઔંસ, લીંબુનું તેલ ૭ ટીપા, લવન્ડરનું તેલ ૨ ટીપા બધુ મેળવીને કાચના બુચવાળી કાચની શીશીમા ભરીને રહેવા દો.

(૧૪) એમોનીઆનું સ્ટ્રોન્ગ સોલ્યુશન ડંખપર ચોપડી દેવાથી તે બળતરા ઓછી કરી દે છે અને આની અસર લાંબી મુદ્દત સુધી રહે છે.

(૧૫) [Thymol] અજમાના સત્વને પાણીમાં ઘોળીને વીંછી કરડ્યો હોય ત્યાં લગાડવાથી ઝેર ઉતરી જાય છે,

(૧૬, એમોનીઆ કાર્બોનેટ નામનો ક્ષાર તોલા ૫ લઇ ખલમા ઘુંટી ઝીણો પાઉડર બનાવવો પછી તેમાં લવંડરનુ યા સાઇટ્રોનીલાનું તેલ ૩૦ ટીપા મેળવી અને તેમને ખલમાં ઘુંટીને એકત્ર કરીને બાટલીમાં ભરીને બુચ મારીને રહેવા દો વીંછીના ડંખપર જો આ દવા પાણીમાં પલાળીને લગાડવામા આવે તો વીંછી ઉતરી જાય.

નોટ—[૧૪] અને [૧૬] આ દવાઓના પ્રયોગો રા. રા. જેઠાલાલ દેવશંકર દવે લખેલા છે. જે અહીં ફરીથી લખવાનું યોગ્ય ધારીનેજ લખવામાં આવ્યા છે. તો હું મં- તેમના ઉપકાર માનવાની રજા લઉ છુ.

બાળ રક્ષા

(લખનાર—Mr K. C Mahta.)

[અનુસંધાન ગતાંકથી]

બાળકના જીવનમાં દાંત આવવાનો સમય ખરેખર નાજુક હોય છે અને તેના માટે ઘણી સાવચેતી અને સભાળની આવશ્યકતા છે.

(૩) બાળક જેટલી વધુ લાળ ટપકાવશે તેટલી જ તેના દાત આવવામા અધિક સુગમતા રહેશે. તેના બાસીયા (bibs) વારવાર બદલવા જોઇએ. નહી તો ફેફડા સુઝી જવાનો યાને [bronchitis] થવાનો સભવ રહે છે.

(ખ) જો બાળક રાત્રીએ આરામની નિદ્રાએ ન ઉઘતુ હોય અથવા ચીડચીડા સ્વભાવવાળુ માલુમ પડે તો તેનુ માથુ ઠડુ રાખીને તેના શરીરને ગરમ પાણીથી નવરાવવુ જોઇએ.

(ગ) બાળક પહેલાંની માફક નહી ખાય અને તે જરા જેટલુ ખાશે તે પણ ઉલ્ટી વાટે બહાર કાઢી દેશે, આના માટે ચિંતા ન કરવી જોઇએ. આ સમયે માતાએ પોતાના ખોરાક પર વધુ ધ્યાન રાખવુ જોઇએ.

(ઘ) જ્યારે સામેના બે દાત નીકળી આવે ત્યારે માતાએ દુધની સાથે સાબુ દાણા આપવા. જ્યારે બધા દાંત નીકળી આવે ત્યારે દુધ આપવું બધ કરી દેવુ જોઇએ. જો કોઇ રીતે માતાના સ્તનના દુધ ઓછુ આવે તો ઔષધિ દ્વારા તે વધારવાની કોશીશ કરવી જોઇએ. જો દુધ વધવાની આશા ન હોય તો ધાય રાખવી જોઇએ. ધાય રાખવાની શક્તિ ન હોય તો બકરી યા ગાયનુ દુધ પાણીમા મેળવીને પાવુ. જેમ જેમ બાળકની ઉમર વધતી જાય તેમ તેમ પાણી પણ ઓછુ કરતા જાય પાણી મેળવવાનો હેતુ એટલો જ છે કે દુધ પાતલુ થઇને શીઘ્ર પચી જાય.

(ચ) બાળકને દાંત નીકળતા હોય ત્યારે માતાએ ગભરાઇ ન જવું જોઇએ. જો બાળકની સારી રીતે સભાળ લેવામા આવે તો, તેને સાફ ખોરાક નાના નાના ભાગોમાં આવે અને તેના આંતરડા સાફ રાખવામાં આવે તો સાધારણ બાળકને દાત આવવામા મોટી અડચણ નહી પડે.

બાળકને માદલીઓ, તાવીજ, કાળો દોરો, પૈસો વિગેરે બાંધવાથી કઇ ફાયદો નહી થાય અને આનાથી તેના દુ ખમાં તેને કઇ પણ મદદ નથી મળતી

આપણે કાયદાથી બધાએલા છીએ કે આપણે આપણા બાળકને જો તે તદુરસ્ત હોય! તો છ મહીનાનું થાય તે પહેલાં માતા ગોદાવવી, રસી મુકાવવી જોઇએ લોકનો આના પર ગમે તેવો વિચાર હોય પણ વાસ્તવીક રીતે જોતાં તો આનાથી મનુષ્ય જાતીમાં ઘણો ફાયદો થાય છે રસી મુકાવવાથી શીતળા માતાનો રોગ બહુજ ઓછો યાને નહી જેવો થાય છે. બાળક ત્રણ મહીનાનુ થાય તે પહેલાં યાને તે ૭૫ દીવસનુ હોય ત્યારે રસી મુકાવવી! જોઇએ કારણ કે મોટી ઉમરે ગોદાવાથી તે ખજવા અને ખોતરવા લાગી જાય છે રસી મુકાવવા બાદ બાળકના પર ખાસ દેખરેખ રાખવાની જરૂર નથી. સિવાય કે તે ભાગને ધોવો અને સાફ રાખવો જોઇએ, જો બાળક સારી હાલતમા ન હોય તો તેને રસી ન મુકાવવી જોઇએ. આવી હાલતમાં ડાકટર તેની મુદત લાંબી કરવાનુ સરટીફીકેટ આપશે.

બાળકને કોઇ અકસ્માત થાય ત્યારે ડરી યા ગભરાઇ જવુ ન જોઇએ. પાડોશીની અથવા સગા સબંધીની સલાહ લેવામાં સમય ન વીતાવવો જોઇએ પરાયું યા પારકુ હાથ દેવા નહીં આવે. પારકી આશ સદાય નિરાશ આપણે આપણા પગ ઉપર ઉભુ રહેવુ જોઇએ.

(ક) બાળકને એકદમ નાની ચીજો સાથે ન રમવા દેવું જોઇએ જેવી કે કાગળના ટુકડા, બટન, બીજ ઇત્યાદિ, આવી કોઇ ચીજ ગળામાં અટકી જાય તો માતાએ ડાબા હાથે તેનું માથુ પકડી રાખવું અને ખભાની પાસે પીઠ પર હલકા મુક્કા અથવા જલ્દી જલ્દી થપ થપાવવુ, જો આ નિષ્ફળ જાય અને બાળક ઉલ્ટી વાટે વસ્તુ બહાર કાઢી ન નાંખે તો ડાકટર ને બોલાવી મગાવવો યા બાળકને પાસેના દવાખાનામાં લઇ જવું.

(ખ) જો કોઇ વસ્તુ નાકમાં પેસી જાય તો નાકને પકડીને તેની પાસે છીંકાવવુ જો બાળક નાની વયનું હોય તો તેને જરા છીંકણી સુંઘાડો, જો તોપણ નાકમાં વસ્તુ રહી જાય તો ડાક્ટર બોલાવો યા બાળકને પાસેના દવાખાનામા લઇ જાઓ

(ગ) નાના જીવજંતુ કોઇ કોઈ વખતે કાનમાં પેસી જાય છે પીચકારીમાં ગરમ પાણી ભરીને કાનમાં લગાડો વસ્તુ બહાર નીકળી જશે જો કોઈ કઠણ વસ્તું પેસી ગઇ હોય તો તેને સળી વડે બહાર કાઢવાની કોશીશ ન કરશો અને બાળકને સોની પાસે ન લઇ જતાં ડોક્ટર પાસે લઇ જશો.

(ધ) જો શરીર પર કોઇ ઠેકાણે કાપો પડયો હોય અથવા કોઇ ભાગ શરીરનો બળી ગયો હોય તો તે જગ્યા પર ઝમબક (zambak) નામનો મલમ લગાડો આથી એકદમ રૂઝ આવી જશે.

[ચ] જયારે બાળકનાં કપડા પર આગ લાગે ત્યારે બુમ બરાડા ન મારતા તેના પર પાણી છાંટો અથવા તેને ખુલ્લી હવામા ખીચી લઇ જાઓ બળતી જગ્યા પર કામળ નાંખો અથવા કોઇ જાડી ચીજ નાખો કે જે જલ્દીથી બળી ન ઉઠે અને આગને દબાવી દો યા ઘસી નાંખો આ કામ બહુ ધૈર્યથી કરો.

[છ] વીંછી, મધમાખી, ભમરો વિગેરેના ડંખપર ખીંચીને પટી બાંધ દો અને સાધારણ સોડા અથવા સ્મેલીંગ સોડા વડે ઘસો.

[જ] વાગવા પર યા છોલાઈ જવા પર બહુ ઠંડુ પાણી યા બરફ જો મળી શકે તો વાગેલી ય છોલાયલી જગ્યા પર લગાડો જો વધુ છોલાયુ હોય તો પહેલા તેલ લગાડો અને બાદમાં ઠંડુ પાણી યા બરફ.

(૧૧) બીજાઓના અભિપ્રાયમા શુ સત્ય છે તેનો વિચાર ન કરવાવાળા અનેક છે, પણ તેને વિવેકદ્રષ્ટિથી દેખવાવાળા દુર્લભ છે.

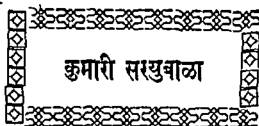
(૧૨) બીજાઓને દુખી જોઇને સુખી થનારા અનેક છે, પણ બીજાઓને સુખી કરીને સ્વય દુખી થનારા દુર્લભ છે.

(૧૩) અનુકુળ સંયોગોમાં સદાચારી રહેનારા અનેક છે, પણ પ્રતીકુળ સંયોગોમાં રહેનારા દુર્લભ છે.

(૧૪) સુખમાં શોક અને દુઃખમાં હર્ષ માનનારા અનેક છે, પણ સુખદુઃખમાં સમાન રહેનારા દુર્લભ છે.

(૧૫) કાર્યને શરૂ કરનારા અનેક છે, પણ પુર્ણ કરવાવાળા દુર્લભ છે.

(૧૬) સ્વાર્થ વિના સંબંધ કરવાવાળા અનેક છે, પણ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ કરવાવાળા દુર્લભ છે.

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

(લેખક. ગૌરીશંકર મોતીરામ ભટ્ટ, બી. એ.)

પ્રકરણ ૧૧ .

રઘુનાથ રાનમાં આંટા મારતો નજરે પડે છે. ચોતરફ બધું શૂન્ય છે. ઘોર અંધારામાં ક્યાંક ક્યાંક આગીયાનો પ્રકાશ જણાય છે તમરાં ભય ભરેલાં અવાજ કરી રહ્યા છે. બબ્બે ચચ્ચાર ઘડીએ દૂરથી શીયાળના સ્વર સંભળાય છે. પોતાની મુસાફરીમા રાત પડી જવાથી એક વૃક્ષ હેઠે ઘોડાને બાંધીને મુકામ કર્યો છે. સરયુના પ્રથમ મેળાપ પછી તેનુ હૃદય વિહ્વળ બન્યુ છે. આખું જગત તેને સરયુમય ભાસવા લાગ્યું છે હવે તેણે બોલવાનું શરૂ કર્યું, પણ બોલવાની સત્તા રહી નથી, તેના હૃદયમા સ્હેજ ગાન નીકળ્યુ·····

ચંપકવરણી પ્રેમ·· પ્રતિમા, ક્યા મળશે મુજને જ હવે
લલિતલતા સમ હંસ ગતિ એ, કોમલ મંજુલ ભાષિણીરે · · ·
વિજ સમ ચમકી ગોરી છુપાઇ, કૃષ્ણ ઘને કહો ક્યાં મળશે· ·· ,
મૃદુલ હાસ્ય હસન્તી રમણી, કયાં ક્યારે નજરે પડશે·· ··ચંપકવરણી॰

અહા ! ઘવાયો છુ અનંગ, તારા પુષ્પાયુધે, એ રમ્ય મૂર્તિ ભૂલાવે છે મારા ભાનને ક્યાં જવુ ? શું કરવુ ? સંગ્રામે સુલભ છે સહન કરવા બાણના પ્રહારો, પરતુ ઓ પુષ્પા-યુધ ! તારા કોમલ છતાં અસમર્થ છુ પ્રહાર સહન કરવા

બનાવ્યો તાનથી ઘેલો, ભુલાવો ભાનને મારા
મળો કે ના મળો તોયે, ભૂલું શુ ભાન ને પ્યારા ?
ચકોરી ચિત્તડું ચોરી; રહ્યા છો દૂર દેશોમાં !
નથી જાણુ, નથી સ દેશ, નથી કંઈ કે'વી મુજ કથની,
નથી જપમાળને ભજવી, નથી એ માટ મુજ ભગવી.
હતો અજ્ઞાન જ્યારે હું, નથી સૌંદર્યને મોહ્યુ,
હતો અજ્ઞાન જ્યારે હું, નથી તુજ રૂપને જોયું.
નથી હું આપતો મ્હારૂં; વચન કે લક્ષ તા'રામાં;
તથાપિ દૈવથી દોર્યો, વિચારૂ નિત્ય તા'રામાં
પડે પાષાણ પર પ્રહારો; સુરંગોથી તૂટે છે તે,
હજારો કાટકા થાયે, ન ત્હોયે મેઘની હેલી.
તને દેખુ ન દેખું પણ, હજારો હર્ષ ઉભરાયે;
ઉનાળામાં અતિ તાપે, ન સિંધુવારિ સૂકાયે.

શિવાજી મહારાજનો સંદેશ લઈને જનાર્દનને ત્યાં ગયો, ત્યાં પકડાયો, તેની ચતુર પુત્રીથી. સરયુબાળા, શું તા'રૂં મનોહર મુખડું ? શું તા'રી મધુરતા ? શું જમાડની હતી ઉત્તમ પકવાનો ભાવથી ?

અરે ! હું શું કરૂં ? હું મ્હારૂં ભાન કેમ ભૂલી ગયો છું ? હું તો મહારાજ શીવાજીનો સેવક બન્યો છુ હાલ દેશની સ્થિતિ ભયંકર છે ! દુષ્ટ મોગલોના ધાડાં દેશને ઉજ્જડ કરી રહ્યાં છે ! બ્હેન લક્ષ્મી, તુ કયા છે. રે દુષ્ટ ચદ્રસિંહ, તુ મ્હારી વ્હાલી બ્હેનને દુખ આપતો હશે પિતાજી, પિતાજી તમારૂ મૃત્યુ ? (પિતાના પ્રેતનુ દેખાવુ.)

રઘુનાથસીહ–(આંખો ચોળીને) શુ હુ કલ્પનાના ભ્રમમા પડયો છુ ? આ શું પિતાજીનુંજ પ્રેત દેખાય છે ?

પ્રેત—બેટા રઘુનાથ

રઘુનાથ—(બ્હીને) હા, પિતાજીનુ તો મૃત્યુ થયુ છે અને વળી આ કોણ બોલે છે એમના જેવું ?

પ્રેત—એ હુંજ છુ રઘુનાથ. બ્હીશ મા, બ્હીશ મા.

(રઘુનાથ સામેજ જોઇ રહે છે)

પ્રેત—બેટા રઘુનાથ મ્હારૂ ખુન થયું હતું એ સાચુ, પણ એ વાત હમણા જવા દે. હાલ તો તુ તા'રૂ સભાળ ત્હારી આસપાસ આપત્તિ રૂપી વાદળાં ઘેરાઇ રહ્યાં છે તેનો વિચાર કર. પ્યારા પુત્ર, મને તારી દયા આવે છે.

રઘુનાથ—(ચમકીને) શું તમે મારા પિતાજી જ છો ?

પ્રેત—હા, અત્યારે તો પ્રેતરૂપે ભમતો તારો પિતા છું.

રઘુનાથ—(દોડીને ભેટવા જાય છે) પ્રણામ છે, પ્રણામ છે, ઓ મ્હારા વ્હાલાપિતા.

પ્રેત—(દુર ખસીને) રઘુનાથ, અડતો ના મને દુર રહીને તારે જે પુછવુ હોય તે પુછ

રઘુનાથ—પિતાજી, કહો ત્યારે તમારૂ ખુન કોણે કર્યું ? વૈરની જ્વાળાઓ પ્રગટીને મારા અંગને ભસ્મીભુત બનાવે છે, તેનો ઉપાય બતાવો.

પ્રેત—વીરપુત્ર, શાન્ત થા. લેવાય તો લેજે એ મારૂ વેર. જે ચંદ્રસિંહને તમારો વાલી નિમ્યો છે, તેજ મારા દેહનો ઘાતક હતો. લક્ષ્મીની માગણી એજ તેનુ કારણ ત્યારપછીની વાત તુ જાણે છે.

રઘુનાથ—અરે એજ દુષ્ટ, શુ કહો છો, પિતાજી ? કાંતો હું નહી આ પૃથ્વી ઉપર કે કાંતો એ દુષ્ટ નહી બસ હવે તો એજ ઠરાવ.

પ્રેત—હા, તેમજ.

રઘુનાથ—ચંદ્રસિંહ, આ દુનિયામાં તુ જન્મ્યો જ નથી એમ માનજે. આ તરસી તલવાર તારૂં લોહી પીશે અને તારા ટુકડે ટુકડા કરશે, યાદ રાખ, યાદ રાખ, કુકર્મી કીડા. તારૂં મોત તારે શિર ભમે છે.

ચક્રાળ ચાક ચડયો હવે, તુજ પુણ્ય સૌ પુરાં થયા,
તૈયાર થા તૈયાર થા, તુજ પુણ્ય સૌ પુરાં થયા.
વીંછી તણી ક્ષણુ વેદના તે નહિ ફરે તે નહિ ફરે,
મુજ કાળજાના જખમ, સૌ તે નહી ફરે. તે નહી ફરે.
દુનીયા તણું સૌ ઝેર આ; તે નહી ફરે; તે નહી ફરે;

પિતા તણું મૃત્યુ કદાપિ, નહી ફરે, તે નહી ફરે.
દુષ્ટો તમારાં પાપ સૌ, તે નહી ફરે, તે નહી ફરે,
આ લોકથી પરલોકમાં, તે નહી ફરે, તે નહી ફરે.

એમ લવતો લવતો રઘુનાથ જાણે ગાડો બની ગયો હોય તેવો દેખાયો.

પ્રેત—બેટા શાંત થા, શાંત થા, ક્ષમા આપવી તે વીરનું લક્ષણ છે. ગઇ ગુજરી ને સુધારી લે.

રઘુનાથ—ડગારી કુદરતનો કોપ પિતાજી સહન થતો નથી. ચંદ્રરાવને ધુળ ભેગો કરીશ ત્યારે જ મને શાંતિ વળશે તેના હાડ જ્યારે રઝળાવીશ ત્યારે જ શાંત થઇશ. અત્યારે તો હું તપુ છું, બળું છું એ વૈરાગ્નિથી.

પ્રેત—શાંત થા, શાંત થા ભાઇ. હરિની ગતિ ન્યારી છે. દોષિતને પ્રભુ શિક્ષા આપે છે જ શિક્ષાનુ કાર્ય હરિને હાથ સોંપવું એ જ યોગ્ય છે.

રઘુનાથઃ—પિતાજી, આ લોકમાં તો તેમ નહી જ બને.

પ્રેત—ત્યારે સંભાળ રાખજે. અમારો પ્રેતોનો એ નિયમ છે કે મનુષ્યોને ચેતવવા. એ માટે જ હું તારી પાસે આવ્યો છુ. લે હવે અજવાળુ જણાય છે, હું જાઉ છુ.

રઘુનાથ—શુ અદશ્ય ? પિતાજી, પિતાજી. રઘુનાથ જમીન ઉપર ઢળી પડયો. આ ફાની જગતની બધી જંજાળો એ ક્ષણ વાર ભુલ્યો ને સ્વપ્નનો આનંદ લેવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૨.

દરબાર ગઢની આસપાસ ઘોડાઓની દોડધામ થઇ રહી છે. ઠેકાણે ઠેકાણે હાથીઓના ઘંટનો નાદ સંભળાય છે, પાયદળની ટુકડીઓ હારબંધ દરવાજા પાસે ઉભી છે. એટલામાં કંઇક અવાજ થયો. એક શ્વેત ઘોડા ઉપર કોઇ તેજસ્વી મૂર્તિ આગળ અને પાછળ સવારોની ટુકડીઓ આવતી જણાય છે સૈનિકોએ દમામથી માન આપ્યું તે તેજસ્વી મુર્તિ દરવાજા પાસે ઉતરી તેની સાથે અનેક સામંતો અને પ્રધાનો ઉતર્યા.

દરબાર ભરાઇ ચુક્યો છે, માત્ર એક પુરૂષની રાહ જોવાની હતી તે આવ્યો; સૌ ઉભા થયા અને તેના બેઠા પછી પોતપોતાની જગ્યા લીધી એક ટાંકણી પડે તો તેનો અવાજ સંભળાય એટલી શાંતિ ચોમેર પ્રસરી રહી છે. એટલામાં એક ચોપદાર આવ્યો.

" મહારાજ, દેવડી ઉપર એક જાસુસ તમને મળવા ચાહે છે. "

" બોલાવો તેમને અંદર. "

જાસુસે અંદર આવીને મહારાજના હાથમાં એક પત્ર આપ્યો.

" જનાર્દન આ પત્ર વાંચો. "

જનાર્દને પત્રને ફોડ્યો. મહારાજને કાનમાં કંઇક કહ્યું અને બંને જરા વિચારમાં પડ્યા.

" શુ વિચાર કરો છો ? વાંચો જે હોય તે. "

" જી " જનાર્દને ઉત્તર વાળ્યો, અને પત્ર વાંચવો શરૂ કર્યો.

" શ્રીમાન્ મહારાષ્ટ્ર નરેશ શિવાજી છત્રપતી,

લી. તમારા દાસાનુદાસ જયસિંહના પ્રણામ વાંચશો. વિશેષ વિનતી કે તમારી આશા, તમારો ઉત્સાહ અને તમારૂં શૂર જોઇને શ્રીમાન સામ્રાટ દિલ્હીશ્વર તમારાથી ઘણાજ સંતુષ્ટ થયા છે. તમે એક જાગીરદાર છો એ પથરીઓથો ચઢાવીને તમને એક સુબેદાર બનાવવા એવી અમારા સ્વામીની ઇચ્છા છે તમારી ચપળતા બુદ્ધિ, અને ખંત જોઇને તમને એક ઉમદા હોદ્દો બક્ષીસ કરવાની મે બાદશાહને ભલામણ કરી છે. યુદ્ધ આરંભીને હજારો નિર્દોષ લોકોના પ્રાણ લેવા તેના કરતા માન સાથે તમે થઇ આ ઉંચો હોદ્દો સ્વીકારશો ઉમ્મીદ છે. તમારૂં લશ્કર જો કે બળવાન છે તોપણ તે શાહીદળને ભેટવાને અસમર્થ થશે. તમારો જાન ગુમાવશો. તમારૂં ગામ ગુમાવશો અને તમારૂં સર્વસ્વ ગુમાવશો, માટે તમે થઇને તલવારને વિરામ આપશો એવી મારી માન્યતા છે. અનેક ઇચ્છાઓ હોય તે મનુષ્યનો સ્વભાવ છે પરંતુ વાસનાને તાબે થઇ દેખીતા લાભમાં વિક્ષેપ આણવો એ મુર્ખતા છે. શરીર શિવાજી ઉજ્જવળ ભવિષ્ય જુઓ અને શાહની નોકરી સ્વીકારો એજ માત્ર ઇચ્છા છે. થોડું લખ્યું ઘણું માનજો અને આ પત્ર લાવનાર દૂતને યોગ્ય જવાબ આપશો. ”

શિવાજી—(રક્ત નેત્રે) ફાડી નાખો એ કાગળને, કેદ કરો એ જાસુસને અને તૈયાર કરો આપણા લશ્કરને. નથી જોઇતી આપણે એની ભલામણો. જયસિંહ, જયસિંહ! રજપુત બચ્ચાને છાજતા આ વચનો છે!

એટલામાં એક અજાણ્યા માણસે ઉભા થઇને કહ્યુ “ મહારાજ, આ લડવાનો વખત નથી. તમે જરૂર હારશો ” ચોતરફ ધોંધાટ થઇ રહ્યા. તે અજાણ્યો માણસ રજપુત જેવો હતો. તે શાંત મુદ્રાથી ઉભો જ રહ્યો. આજુબાજુના ખળભળાટથી તે જરા પણ ડગ્યો નહી. જો શિવાજી મહારાજે બોલવાનુ શરૂ ન કર્યું હોત તો તે અજાણ્યા માણસનું શિર જુદુ થયું હોત.

“ સબૂર. આ કોઇ ધૈર્યવાન્ યોધ્ધો જણાય છે. એના ધૈર્યથી મને આનંદ થાય છે. મંત્રી એને દરબાર પછીના વખતમાં મને મેળવજે. રઘુનાથ તું મારી પાસે રહેજે. જનાર્દન તમે પણ રહેજો. મારા શરીર સામનો આપણે અનેક જીવોનુ બલિદાન આપ્યુ છે. બીજાપુર રાજ હવે મ્હાત થયો. સાહિસ્તખાને આપણા હાથનો સ્વાદ ચાખ્યો. અફઝલખાન ભવાનીનો ભોગ થયો પણ આ હિંદુ મગતરૂં શાહની વની સ્વારી લઇને આવ્યુ છે તો તે પણ કંઇ સ્વાદ ચાખશે.

રઘુનાથ—સ્વામિન્ ભાર નથી એ શાહીદળના દર્શે દિશાથી આપણા જીતે વિજય મળશે.

શિવાજી—બસ એજ. લડાઇ અને વિજય એજ મારો હેતુ છે. શરીર સૈનીકો અને મહારથીઓ લડાઇ માટે તૈયાર થાવ.

ચોતરફ “ ભવાનીની જય ” “ શિવાજી મહારાજની જય ” ના પોકાર થયા અને સભા વીખરાવા માંડી. પેલા નવા આવેલા રજપુતે રઘુનાથ સામે તિક્ષ્ણ કટાક્ષ નાંખીને ચાલવા માંડ્યું

उपमन्यु

[લેખક —શ્રીયુત પાંડેય ગંગાવિષ્ણુ શાસ્ત્રી.]

આયોદવંશી મહર્ષિ ધૌમ્યના બીજા શિષ્યનું નામ ઉપમન્યુ હતું ઉપમન્યુ ગુરૂજીને ત્યાં રહી વિદ્યાધ્યયન કરતા હતા અને યથાશક્તિ ગુરૂની સેવા કર્યા કરતા હતા, એક દિવસે ગુરૂજીએ તેને કહ્યું, ઉપમન્યુ! તમે ગાયોની રક્ષા કર્યા કરો અને તેને ચરાવ્યા કરો, આજથી તમને તે કામ હું સોંપું છુ, અને તે કાર્ય બરાબર બજાવવું એ તમારૂ કામ છે. ગુરૂભક્ત ઉપમન્યુ આજ્ઞા મળતાજ તે દિવસથી ગાયો ચરાવવા લાગ્યા.

ઉપમન્યુનો હમેશનો એ નિયમ હતો કે, આખો દિવસ જંગલમાં ગાયો ચરાવવી અને સાંઝે આશ્રમમાં આવી ગુરૂજીને પ્રણામ કરી બેસવું. ગુરૂજી તેને જમવાને માટે કાંઈ કહેતા નહિ તેમ તે પણ ત્યાં કાંઈ જમતો નહિ, પરંતુ ઉપમન્યુ હમેશા પ્રસન્ન અને હૃષ્ટપુષ્ટ જણાતો. તેને આવી સ્થિતીમાં જોઇ એક દિવસે ગુરૂજીએ પુછ્યું, વત્સ ઉપમન્યુ! તું શું જમે છે કે જેથી તારૂં શરીર આવું મજબૂત જણાય છે? સરલ સ્વભાવી ઉપમન્યુ હાથ જોડી બોલ્યો, ગુરૂજી! ગાયોને જંગલમાં લઇ જઇ ચરવાની યોગ્ય જગ્યામાં છૂટી મુકી દઉં છુ. જ્યારે તે ચરવા લાગે છે ત્યારે હું ઉદરનિર્વાહને માટે ભીક્ષા માગી લાવું છુ, અને તે પ્રમાણે મારૂં જીવન ગુજારૂં છુ. ગુરૂજીએ કહ્યું. પુત્ર! કોઇ પણ વસ્તુ ગુરૂને જણાવ્યા સિવાય ખાઇ લેવી એ શિષ્યનો ધર્મ નથી. હવેથી ભીક્ષામાં તને જે મળે તે મને બતાવજે, અને જો હું તે આપું તો ખાવું, નહિતો ન ખાવું. ઉપમન્યુએ 'બહુ સારૂં' કહી તે દિવસથી ભીક્ષામાં જે વસ્તુ મળવા લાગી તે ગુરૂને સમર્પણ કરવા માંડી, પરંતુ ગુરૂજી તેને જમવાને માટે કહેતા નહિ.

બે ચાર દિવસ તો ઉપમન્યુએ આ પ્રમાણે ગુજાર્યા પરંતુ પછી ન ચાલ્યું. કેમકે જમ્યા વગર દેહ નિભાવવો અને ગાયો ચરાવવાનું કામ કરવું એ કેમ બની શકે? હવે ઉપમન્યુ બે વખત ભીક્ષા માગવા લાગ્યો. પ્રથમની ભીક્ષા ગુરૂજીને અર્પણ કરતો અને બીજી વખતની ભીક્ષાથી દેહ નીભાવવા લાગ્યો અને ગાયો ચરાવવા લાગ્યો.

કેટલાક દિવસ વિત્યા બાદ એક દિવસ ઉપમન્યુ જંગલમાંથી આશ્રમમાં આવી ગુરૂજીને પ્રણામ કરી આજ્ઞા લઇ પાસે બેઠો. ત્યારે ગુરૂજીએ તેને ફરી પૂછ્યું, ઉપમન્યુ! આખો દિવસ તું ગાયો ચરાવે છે, અને જે કાંઇ ભીક્ષા મળે છે તે તું મને અર્પણ કરી દે છે, છતાં પણ તું આવો બળવાન કેમ જણાય છે? માટે ખરેખરૂં કહે. ત્યારે ઉપમન્યુએ ખરેખરી બાબત જણાવી દીધી, કેમકે જુઠું બોલવું એ, તે શીખ્યો જ નહોતો.

ઉપમન્યુની વાત સાંભળી ગુરૂજી હૃદયમાં તો ઘણાં જ પ્રસન્ન થયા, પરંતુ ઉપરથી

ધમકી આપી બોલ્યા, ઉપમન્યુ! આ તમારૂં કાર્ય ન્યાયપૂર્વક નથી. કેમકે આવી રીતે બે વખત ભીક્ષા માંગવા જાય તો વખતસર ગાયોને ચરાવવાનુ અને પાણી પીવડાવવાનું કેવી રીતે બની શકે? અને તારા સિવાય બીજા જે ભીક્ષા માગીને જ ગુજરાન ચલાવતા હોય તેને તું આડખીલ રૂપ થઇ પડે તું બે વખત ભીક્ષા માંગી લાવે તો બીજાને કેવી રીતે મળી શકે. આથી બીજાને નુકશાન થાય અને તને લોભી સમજી લોકો તારા પર વિશ્વાસ નહિ રાખી શકે. માટે આજથી તારે તે કામ છોડી દેવું.

ઉપમન્યુએ માથુ નમાવી ' જેવી આજ્ઞા ' કહી, તે દિવસથી ભીક્ષા માગવાનુ છોડી દીધુ જમ્યા વગર પેટની અગ્નિ કેવી રીતે શાન્ત થઇ શકે. થોડા દિવસ તો ઉપમન્યુએ એમને એમ ચલાવ્યુ, અને ગાયો ચરાવવા લાગ્યો, પરંતુ પછી નહિ સહન થવાથી ગાયોનું દુધ પીવા લાગ્યો

એક દિવસ ઉપમન્યુ ગાયો ચરાવી લાવી આવતો હતો એવામા ગુરૂજીએ તેને બોલાવ્યો અને કહ્યું, ઉપમન્યુ! જે ભીક્ષા તું માગી લાવે છે તે મને આપી દે છે, અને ફરી ક્યાંય માગવા જતો નથી તો પછી તુ તારો નિર્વાહ કેવી રીતે કરે છે કે જેથી તું જેવો ને તેવો જ મજબુત જણાય છે? ગુરૂજીના આ સવાલનો જવાબ ઉપમન્યુએ યથાતથ્ય જણાવ્યો. ગુરૂજી ક્રોધાતુર થઈ બોલ્યા, અરે ઉપમન્યુ! શું એ ન્યાય છે! મે તને ગાયો ચરાવવાને માટે રાખ્યો છે કે તેનું દુધ પીવાને માટે? ખબરદાર! આજથી દુધ પીશ નહી, નહી તો પરિણામ સારૂ નહી આવે. ઉપમન્યુએ ' તથાસ્તુ ' કહી તે દિવસથી દુધ પીવાનું પણ તજી દીધુ.

કેટલાક દિવસ એ પ્રમાણેવિત્યા બાદ એક દિવસ ઉપમન્યુ જંગલમા ગાયો ચરાવી રહ્યો હતો તે વખતે તેને ક્ષુધા લાગી. તેણે વિચાર કર્યો કે, દુધ પીવાની તો ગુરૂજીની આજ્ઞા નથી, પરંતુ વાછડાઓને દુધ પીવાના વખતે ગાયોના સ્તનમાંથી જે ફીણ નીચે પડે છે તે પીવામા કાંઇ દોષ નથી. એમ કરવાથી ગુરૂજીની આજ્ઞા પળાશે અને પ્રાણની પણ રક્ષા થશે. એ દિવસથી ઉપમન્યુ ફીણ પીને ગાયો ચરાવવા લાગ્યો. દયાર્દ્રત પશુ એોમા પણ હોય છે. ઉપમન્યુ પર કૃપા કરી વાછડાઓ જાણી જોઇને વધારે ફીણ નીચે પાડવા લાગ્યા. આથી ઉપમન્યુનુ શરીર વધારે હૃષ્ટપુષ્ટ બનતું ગયું.

ગુરૂએ તેને પ્રથમની માફક હૃષ્ટપુષ્ટ જોઇ એક દિવસ ફરી પૂછ્યું કે ઉપમન્યુ! તું સાચે સાચુ કહે કે, કાંઇપણ ભોજન કર્યા વગર અને પરિશ્રમ કર્યા છતા તું આવો મજબુત કેમ જણાય છે! ઉપમન્યુએ કહ્યુ, મહારાજ! વાછડાઓ ધાવતી વખતે જે ફીણ નીચે પડે છે તે ચાટી જઇને હું મારો નિર્વાહ ચલાવુ છું, અને તેથી જ હું આવો જણાઉં છું.

ગુરૂજી કહે, ઉપમન્યુ! તું ઘણોજ નિર્દય જણાય છે. આ નાના વાછરડાઓને તું અંતરાય રૂપ થઇ પડે છે? તારે જો મારા કહેવા મુજબ કામ કરવુ હોય અને અભ્યાસ કરવો હોય તો અહી રહે, નહી તો પછી તું તારે ઘેર ચાલ્યો જા.

ઉપમન્યુએ હાથ જોડી કહ્યુ, ભગવાન! 'ક્ષમા કરો, હવે હું આવુ કામ નહી કરૂં.' તે દિવસથી ઉપમન્યુએ ફીણ પીવાનું પણ છોડી દીધું. એક દીવસ તે વનમાં ગાયો ચરાવતો હતો. તે વખતે તેને ક્ષુધા વ્યાપી. તેણે ઘણું ધૈર્ય રાખ્યુ, પરંતુ તે ભુખ સહન કરી શક્યો નહી. ક્ષુધાને માટે તો વિશ્વામિત્ર શ્વપચ ભોજનનો સ્વિકાર કર્યો હતો. ક્ષુધાની

પીડા ટાળવાને માટે દરેક માણસ હલકામાં હલકું કાર્ય કરવાને તૈયાર થઇ જાય છે. તેને ક્ષુધા શાન્ત કરવાને માટે બીજો કોઇ ઉપાય નહી સુઝવાથી પાસે ઉગેલા આકડાના લીલા પાન ખાઇ ક્ષુધા શાન્ત કરી, પરંતુ તે પાનની કડવાશને લઇ તેનું માથુ ભમી ગયુ તે બને આંખે આંધળો થયો અને બેહોશ બની જઈ રસ્તામા ચાલતા એક કુવામા પડી ગયો. પાણીમા ડુબવાથી અને ગોથા ખાવાથી આકડાના પાનની ગરમી કાંઇક શાન્ત થઇ અને તેને કાંઇક શુદ્ધિ આવી, પરતુ અંધાપાને લઇ બહાર નીકળવાનો ઘણો પ્રયાસ કર્યો, પણ નીકળી શકયો નહી દિવસ અસ્ત થઇ ગયો છતાં ઉપમન્યુ ગાયોને લઇ કેમ ન આવ્યો જેથી ગુરૂજીને ચિંતા થવા લાગી અને શિષ્યોને પુછવા લાગ્યા. શિષ્યોએ કહ્યું, મહારાજ ! હમેશાં ઉપમન્યુ વખતસર આવી જાય છે અને આજે નહી આવવાથી કાઇક ખાસ કારણ હોવુ જોઇએ,

ગુરૂજીએ કહ્યું, મેં સર્વ પ્રકારના ભોજનનો ત્યાગ કરાવ્યો તેથી ઉપમન્યુ કદાચ ક્રોધને વશ થઇ આવ્યો નહી હોય, ચાલો આપણે તેની તપાસ કરીએ એમ કહી ગુરૂજી શિષ્યોને સાથે લઇ વનમા ગયા અને તેને ખોળવા લાગ્યા પરતુ પત્તો નહી લાગવાથી જોરથી મોટા અવાજે બોલાવવા લાગ્યા. ઉપમન્યુએ ગુરૂજીનો અવાજ સાભળી કુવામાંથી જવાબ આપ્યો, કે ગુરૂજી ! હુ આ કુવામા પડ્યો છુ, કૃપા કરી મને જલ્દી બહાર કાઢો.

ગુરુજીએ કહ્યું, તું આ કુવામાં કેવી રીતે પડ્યો ?

ઉપમન્યુએ કહ્યું, હું ક્ષુધા સહન કરી શકયો નહી, જેથી મે આકડાના પાન પેટ ભરીને ખાધા, અને તેની ગરમીને લઇ આંધળો થઇ ગયો અને આ કુવામાં પડી ગયો

ગુરુજી કહે, તુ અશ્વિનીકુમારની સ્તુતિ કર, તેઓ પ્રસન્ન થઈ તને દેખતો કરી દેશે.

ઉપમન્યુ ગુરુજીના કહેવા મુજબ અશ્વિનીકુમારની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો, તેની સ્તુતિથી તેઓ તુરત જ હાજર થયા અને બોલ્યા, ઉપમન્યુ ! હુ તારી ગુરૂભક્તિ અને સ્તુતિથી હમેશા પ્રસન્ન છુ હું તારે માટે આ એક દિવ્ય પદાર્થ લાવ્યો છુ, તેનું તુ ભોજન કર, તારા નેત્ર તુરત જ સારા થઇ જશે.

ઉપમન્યુએ કહ્યુ, મહારાજ ! શું આપ મારી પરીક્ષા કરો છો ? હુ ખરૂ કહું છુ કે, મારા ગુરૂની રજા લીધા વગર, અને તેમને બતાવ્યા વગર હુ તે દિવ્ય પદાર્થનું ભોજન નહી કરી શકુ. ભલે મારા નેત્ર સારા થાય કે ન થાય. આપને મારી રક્ષા કરવી ઘટે તો કરો.

અશ્વિનીકુમારે કહ્યું તારા ઉપર આવો નિર્દયતાનો વ્યવહાર ચલાવનાર ગુરૂજી પ્રત્યે આવી શ્રદ્ધા રાખવી એ તારી મુર્ખતા છે, તું કુવામા પડ્યો અને આ સ્થિતિ ભોગવી રહ્યો છુ એ તારા ગુરુની કૃપાનું પરિણામ છે. તું આ પદાર્થ ખાઇ જા, ફરી તને કોઇ વ્યાધ નહી થાય.

ઉપમન્યુએ કહ્યું, ગમે તેમ થાય, ભલે હું જન્મભર આ દશામાં પડી રહું, પરતુ મારા ગુરુને સમર્પણ કર્યા વગર અને તેમની આજ્ઞા લીધા વગર હું તે ખાઇ નહી શકું. તેમણે મને ભોજન અને વસ્ત્રાદિ આપી ભણાવ્યો છે, તેમનો મારા ઉપર ઘણો જ ઉપકાર છે. તેઓ મને ભલે ગમે તે સ્થિતિમાં રાખે, પરતુ મારૂં કર્તવ્ય તો હમેશાં તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરવું એ જ છે.

અશ્વિનીકુમારે કહ્યું, તારા ગુરુએ જ મને તારી પાસે મોકલ્યો છે, અને તને ખવરાવવાનું કહ્યું છે. હવે તારે ખાવામાં શું હરકત છે ? લે ખાઇ જા, અને નિરોગી બન.

ઉપમન્યુએ કહ્યું અરે ભાઇ ! જેવું ગુરુજીએ તારા પ્રત્યે વર્તન ચલાવ્યું તે પ્રમાણે તેની સાથે વર્ત. એ કયાનો ન્યાય કે તને તે દુઃખ આપે અને તું તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે ? મન્ને હાથે તાળી વાગે પ્રીતિ પણ અરસપરસ હોવી જોઇએ બુદ્ધિમાન મનુષ્યે મરંથા પોતાના કાર્યનું સાવ‍ા કરવુ જોઇએ.

ઉપમન્યુએ કહ્યું, ભગવાન ! હું આપને હાથ જોડી પ્રાર્થના કરૂં છું કે, હવે આપ આ બાબતમાં મને કાંઇ ન કહેશો.

અશ્વિનીકુમાર, ઉપમન્યુની આવી ગુરુભક્તિ જોઇ ઘણા જ પ્રસન્ન થયા, તેમની કૃપાથી ઉપમન્યુનાં નેત્ર પ્રથમ હતાં તેવા થઇ ગયાં અને આશીર્વાદ આપ્યો કે, ગુરૂ કરતાં પણ સમાજમાં તારી ખ્યાતિ વધશે

અશ્વનીકુમાર અને ઉપમન્યુ વચ્ચે જે વાતચીત થઇ હતી તે ગુરુજી ત્યાંજ શિષ્યો સાથે ઉભા ઉભા સાંભળી રહ્યા હતા અને મનમાં તેથી પ્રશંસા કરી રહેલા હતા અને ઉપમન્યુ કૂવા બ્હાર નીકળ્યો કે તુરત તેની દૃષ્ટિ ગુરૂજી પ્રતે પડી તે દોડીને ગુરુના પગે પડવા જતો હતો, પરતુ તેને ઉભો કરી છાતી સર લગાવી ભેટી પડયા અને પ્રેમથી તેનો હાથ પકડી ગુરુજી બોલ્યા, પુત્ર ઉપમન્યુ ! મેં તને ઘણું કષ્ટ આપ્યું છે, અને તારી ઘણી રીતે પરીક્ષા કરી, પરંતુ તું નિષ્ફળ ન નિવડયો. ગુરુ પ્રત્યે શિષ્યનો જે ધર્મ છે તે તે બરાબર બજાવ્યો છે. કોઇ શિષ્ય આવી રીતે કષ્ટ સહન કર્યા વગર વિદ્યાધ્યયન કરી શકતો નથી. તને અને તારા માતા પિતાને ધન્ય છે. મને ઘણો જ આનંદ થયો છે અને તને આશીર્વાદ દઉં છું કે, તારૂં કલ્યાણ થાય સત્ વેદ વેદાન્ત તને એની મેળે સ્ફુરણ થાય અને લોકમાં તારી પ્રતિષ્ટા વધે

આજકાલના નવયુવકોએ આ બાબત બહુ જ ધ્યાનમાં રાખવી જોઇએ પ્રાચીન ઋષિ ગણ આ પ્રમાણે કષ્ટ સહન કરી ગુરુભક્તિ અને વિદ્યાધ્યયન કરતાં અને ત્યારે જ હજુ સુધી આ સંસારમા તેમની કીર્તિ ફેલાઇ રહી છે

જો કોઇ કહે કે, ગુરુજીએ શિષ્યની સાથે આવુ ખરાબ વર્તન કરી દુઃખ દીધુ કે જેવું કામ એક નીચ માણસ પણ ન કરે, તેનો ખુલાશો એજ કે, પરીક્ષા કષ્ટ વગ થઇ શકે નહી. સુવર્ણને પણ અગ્નિમા તપાવે છે ત્યારે જ શુદ્ધ થાય છે. દાખલા તરીકે, વિશ્વમિત્રે હરિશ્ચંદ્રને, વામન ભગવાને બલી રાજાને, વિષ્ણુએ મકરધ્વજને પરીક્ષાને માટે થોડું કષ્ટ આપ્યું હતું ? આ કષ્ટ પાસે એ કષ્ટ કાઇપણ હીસાબમા ન'થી. ભક્તિની પરીક્ષા કષ્ટ વગર થઈ શકતી નથી.

અનુવાદક —ચાડીલાલ કાકુભાઇ સંઘવી.

દશાઓનું ફળ તથા તે કેટલા દિવસ રહે તે–સુર્યની ... બેસે છે તે ધનનો નાશ કરે, ચંદ્રની દશા દીન ૫૦ ની બેસે તે ધન તથા અર્થનો લાભ કરે, મંગળની દશા દીન ૨૮ ની બેસે તે શત્રુથી પીડા કરાવે, બુધની દશા દીન ૫૬ ની બેસે તે સંપતી અપાવે, શનીની દશા દીન ૩૬ ની બેસે તે મદવાડ કરાવે, ગુરૂની દશા દીન ૫૮ ની બેસે તે વૈભવ કરાવ, રાહુની દશા દીન ૪૨ ની બેસે તે બંધન કરાવે, શુક્રની દશા દીન ૭૦ ની બેસે તે સર્વ પ્રકારે સુખ આપે, દરેક રાશીના નામવાળાના નામના પહેલા અક્ષરો લખ્યા છે તે ઉપરથી પોતાની રાશી શોધી નીચે પ્રમાણે દશા જોવી.

મેષ. અ-લ-ઈ	વૃષભ. બ-વ-ઉ	મિથુન ક-છ-ઘ.	કર્ક. ડ-હ	સિંહ. મ-ટ	કન્યા પ-ઠ-ણ	તુલા. ર-ત	વૃશ્ચિક. ન-ય(જેષ્ઠા)	ધન. ભ-ધ-ફ-ઢ	મકર ખ-જ	કુંભ ગ-શ	મીન. દ-ચ-ઝ-થ
સંવત ૧૯૮૦ ના માગશર સુદ ૧૫ રવીવારે રાહુની દશા બેઠી	સંવત ૧૯૮૦ કાર્તિક વદ ૬ ને સોમવારે ગુરૂની દશા બેઠી	સંવત ૧૯૮૦ કાર્તિક સુદ ૧૨ મંગળવારે શનીની દ. બેઠી	સંવત ૧૯૮૦ ના માગશર સુદ ૧૨ ગુરુવારે શનીની દશા બેઠી	સંવત ૧૯૮૦ ના કાર્તિક વદ ૧ ને શનીવારે બુધની દશા બેઠી	સંવત ૧૯૮૦ ના કાર્તિક વદ ૬ ના સોમવારે મંગળની દશા બેઠી	સંવત ૧૯૭૯ ની આસો વદ ૧૩ મંગળવારે ચંદ્રની દશા બેઠી	સંવત ૧૯૮૦ ના કાર્તિક સુદ ૮ શુક્રવારે સુર્યની દશા બેઠી	સંવત ૧૯૮૦ માગશર સુદ ૮ શનીવારે સુર્યની દશા બેઠી	સંવત ૧૯૭૯ આસો વદ ૧ મંગળવા શુક્ર ની દશા બેઠી	સંવત ૧૯૭૯ આસો વદ ૧ ને ગુરુવારે રાહુની દશા બેઠી	સંવત ૧૯૮૦ કાર્તિક વદ ૧ શનીવારે રાહુની દશા બેઠી
પોષ વદ ૧૨ ને શનીવારે શુક્રની દશા બેઠી	પોષ સુદ ૧૫ સોમવારે રાહુની દશા બેઠી	માગશર વદ ૨ મંગળવા ગુરૂની દશા બેઠી	પોષ વદ ૧ ને મંગળવારે ગુરૂની દશા બેઠી	પોષ સુદ ૧૨ શુક્રવારે શનીની દશા બેઠી.	માગશર સુદ ૧૫ રવીવારે બુધની દ. બેઠી	માગશર વદ ૨ મંગળવારે મંગળની દશા બેઠી	કારતક વદ ૧૩ ગુરુવારે ચંદ્રની દશા બેઠી	માગશર વ. ૧૩ ને શુક્રવારે ચંદ્રની દશા બેઠી	પોષ સુદી ૮ સોમવારે સુર્યની દશા બેઠી	કાર્તિક વદ ૧૩ ગુરુવારે શુક્રની દશા બેઠી.	માગશર વદ ૧૩ શુક્રવારે શુક્રની દશા બેઠી
ચૈત્ર સુદ ૮ શનીવારે સુર્યની દશા બેઠી	મહા વદ ૧૩ ને સોમવારે શુક્રની દશા બેઠી	મહા સુદ ૧૫ બુધવારે રાહુની દશા બેઠી	ફાગણ સુદ ૧૫ શુક્રવારે રાહુની દશા બેઠી	મહા સુદ ૧૪ મંગળવારે ગુરૂની દશા બેઠી	મહા સુદ ૧૧ શનીવારે શનીની દશા બેઠી	પોષ સુદ ૧૫ સોમવાર બુધની દશા બેઠી	પોષ વદ ૧ ને મંગળવારે મંગળની દશા બે.	માહ વદ ૨ શુક્રવારે મંગળની દશા બેઠી	પોષ વદ ૧૨ શનીવારે ચંદ્રની દશા બેઠી	મહા સુદી ૭ મંગળવારે સુર્યની દશા બેઠી	ફાગણ સુદ ૭ ગુરુવારે સુર્યની દશા બેઠી
ચૈત્ર વદ ૦) શનીવારે ચંદ્રની દશા બેઠી	વૈશાખ સુદ ૯ મંગળવારે સુર્યની દશા બેઠી	ફાગણ વદ ૧૩ બુધવારે શુક્રની દશા બેઠી	ચૈત્ર વદ ૦) શનીવારે શુક્રની દશા બેઠી	ચૈત્ર વદ ૨ સોમવારે રાહુની દશા બેઠી	ફાગણ વદ ૩ ને રવીવારે ગુરૂની દશા બેઠી	ફાગણ સુદ ૧૧ સોમવારે શનીની દશા બેઠી	મહા સુદ ૧૫ બુધવારે બુધની દશા બેઠી	ફાગણ સુદ ૧૫ શુક્રવારે બુધની દશા બેઠી	ફાગણ વદ ૭ ને રવીવારે મંગળની દશા બેઠી	મહા વદી ૧૨ રવીવારે ચંદ્રની દશા બેઠી	ફાગણ વદ ૧૦ મંગળવારે ચંદ્રની દશા બેઠી
જેઠ વદ ૮ ને મંગળવારે મંગળની દશા બે	જેઠ સુદ ૧ મંગળવારે ચંદ્રની દશા બેઠી	જેઠ સુદ ૧૨ ને શનીવારે સુર્યની દશા બેઠી	અશાડ સુદ ૧૫ બુધવારે સુર્યની દશા બેઠી	જેઠ સુદ ૧૩ મંગળવારે ગુ ની દશા બેઠી	વૈશાખ વદ ૪ ગુરુવારે રાહુની દશા બેઠી	ચૈત્ર વદ ૪ ને બુધવારે ગુરૂની દશા બેઠી	ચૈત્ર સુદ ૧૨ ને બુધવારે શનીની દશા બેઠી	વૈશાખ સુદ ૧૨ શુક્રવારે શનીની દશા બેઠી	ચૈત્ર વદ ૨ સોમવારે બુધની દશા બેઠી	ચૈત્ર વદ ૪ બુધવારે મંગળની દશા બેઠી	વૈશાખ વદ ૬ શનીવારે મંગળની દશા બેઠી
અશાડ વદ ૮ ને ગુરુવારે બુધની દશા બેઠી	અશાડ વદ ૧૦ શનીવારે મંગળની દશા બેઠી	અશાડ સુદ ૩ શનીવારે ચંદ્રની દશા બેઠી	શ્રાવણ સુદ ૫ મંગળવારે ચંદ્રની દશા બેઠી	શ્રાવણ વદ ૨ શનીવારે સુર્યની દશા બેઠી	અશાડ સુદ ૪ રવીવારે શુક્રની દશા બેઠી	જેઠ વદ ૬ રવીવારે રાહુની દશા બેઠી	વૈશાખ વદ ૬ ને શનીવારે ગુરૂની દશા બે	જેઠ વદ ૮ ને મંગળવારે ગુરૂની દશા બેઠી	જેઠ સુદ ૧ ને બુધવારે શનીની દશા બેઠી	વૈશાખ વદ ૩ શનીવારે બુધની દશા બેઠી	જેઠ વદ ૬ રવીવારે બુધની દશા બે
ભાદરવા વદ ૭ ને શનીવારે શનીની દ. બેઠી	શ્રાવણ વદ ૯ શનીવારે બુધની દશા બેઠી	શ્રાવણ વદ ૧૧ મંગળવારે મંગળની દશા બેઠી	ભાદરવા વ. ૧૩ શુક્રવારે મંગળની દશા બેઠી	ભાદરવા સુદ ૮ શનીવારે ચંદ્રની દશા બેઠી	ભાદરવા વદ ૦) મંગળવારે સુર્યની દશા બેઠી	શ્રાવણ સુદ ૫ મંગળવારે શુક્રની દશા બેઠી	અશાડ વદ ૮ ગુરુવારે રાહુની દશા બેઠી	શ્રાવણ વદ ૯ રવીવારે રાહુની દશા બેઠી.	અશાડ વદ ૧૦ શનીવારે ગુરૂની દશા બેઠી	અસાડ વદ ૩ શનીવારે શનીની દશા બે	શ્રાવણ વદ [illegible] બુધવારે શનીની દશા બેઠી
આસો વદ ૧૩ રવીવારે ગુરૂની દશા બેઠી.	આસો વદ ૧૧ સોમવારે શનીની દશા બેઠી.	ભાદરવા વદ ૧૧ બુધવારે બુધની દશા બેઠી	આસો વદ ૧૧ ને શુક્રવારે બુધની દશા બેઠી	આસો વદ ૧૩ રવીવારે મંગળની દશા બેઠી	આસો સુદ ૮ ને સોમવારે ચંદ્રની દશા બેઠી	આસો વદ ૪ ગુરુવારે સુર્યની દશા [illegible]	ભાદરવા સુદ ૮ શનીવાર [illegible]	આસો સુદ ૮ ને સોમવારે [illegible] દશા	ભાદરવા વદ ૧૧ બુધવારે શુ ની દશા	શ્રાવણ વદ ૧૧ ને મંગળવારે ગુ [illegible] દશા	ભાદરવા વદ ૧૩ શુક્રવાર ની દ

ચોઘડીયાં જોવા માટે ગોરખ ચાક. ત્રીજને તેરસ, ચોથને ચૌદસ, પાંચમને પુનમ સુદ/વદ અને અમાસ ૧૫

ક્ર.	મા.	પો.	મા.	ફા.	ચૈ.	વૈ.	જે	અ.	શ્રા.	ભા.	આ.	યોગ	પ્રહર૧	પ્રહર૨	પ્રહર૩	પ્રહર૪	પુર્વ	દક્ષીણ	પશ્ચીમ	ઉત્ત
૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	સુખ ઉપજે	અર્થ	સુખ	દીલગી	સુખ	સુખ	કલેશ	ભય	દ્રવ્ય
૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	મહા ભય થાય	ભય	કલેશ	સુખ	કલેશ	શુન્ય	નાશ	દરીદ્ર	ચિં
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	કાર્યસિદ્ધ થાય	અર્થલાભ	સુખ	સુખ	વિનાશ	વ્યય	દુઃખ	ઇષ્ટપ્રાપ્તિ	ધન
૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	કલેશ થાય	કલેશ	અર્થ	કલેશ	અર્થ ન	કલેશ	અર્થ ન	ધન	સુ
૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	વસ્તુલાભ થાય	સંકટ	કલેશ	લાભ	સુખ	લાભ	દ્રવ્યપ્રાપ્તિ	ધન	સુ
૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	ઘરની ચિંતા	સંકટ	કલેશ	મિત્ર	અર્થ	ભય	લાભ	મૃત્યુ	દ્રવ્ય
૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	આરોગ્ય થાય	વિઘ્ન	અર્થ	સુખ	સુખ	લાભ	કષ્ટ	લાભ	સુ
૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	ખરાબ	૦	૦	૦	૦	૦	સુખ	૦	સુ
૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	અર્થ સિદ્ધિ	અર્થ	ભય	મિત્ર	સુખ	સુખ	લાભ	કાર્યસિદ્ધિ	કષ્ટ
૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	સૌભાગ્ય મળે	સ્ત્રીલાભ	સંપૂર્ણ	રસ્તા	રસ્તેસુ	કલેશ	કષ્ટ	દ્રવ્ય	ધન
૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	કલેશ થાય	રસ્તેમ	અર્થ	કુશળ	મૃત્યુ	લાભ	દ્રવ્યના	૦	મિ
૧૦	૧૧	૧૨	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	અર્થસિદ્ધિ થાય	મરણ	અર્થ	સુખ	કુશળ	૦	સુખ	મૃત્યુ	કે

શકે ૧૮૪૬ ની સાલના વસા

વરસાદના	૭	અનાવૃષ્ટિ	૩	ગરણ	૫	વશીકરણ	૧૭
અનાજના	૫	સ્વચક્ર	૯	જન્મ	૫	વશીકરણના	૭
ઘાસના	૯	પરચક્ર	૯	દેશોપદ્રવ		વાતપ્રકૃતી	૧૩
[illegible]ના	૭	પરચક્રનાશ	૧૫	દેશ ગામાદી	૩	પિતપ્રકૃત	૧૯
[illegible]		[illegible]	૯	ચોરભય	૭	કફપ્રકૃતિ	૭
વાયુના	૭	વસ્ત્ર	૩	ચોરનાશ	૧૭	દ્વંદ્વજ	૧૧
વૃદ્ધિના	૧૫	ઘી	૫	અગ્નિભય	૧૭	સન્નિપાત	૧૫
વિનાશના	૧૫	તેલ	૧૧	અગ્નિનાશ	૭	યશ	૧૯
લાભ	૧૧	હીર	૧૩	વિષભય	૫	અપયશ	૫
સુખ	૧૩	ઊન	૧૫	વિષશમન	૧૩	સર્વ	૭
તરસ	૫	વલ્કલ	૧.	સેવક	૧૫	ઉગ્રતા	૯
દુઃખ	૧	ભોજપત્ર	૫	સ્વામિ	૧૧	પ્રપંચ	૧૧
આળસ	૯	સોનું	૧૫	બંધન	૧૯	ભુતબાધા	૧૩
ક્ષેમ	૧	તાંબુ	૩	પરધન	૫	ભુતનાશ	૧૫
કીર્તિ	૧	કપાસ	૧૯	કુમાર	૩	મહદોષ	૧૭
ક્રોધ	૯	રૂ	૧૭	પુનર્ધીકર્મ	૧૫	મહદોષશ	૧૯
દંભ	૯	લોઢું	૧૧	જારણ	૭	અંડજ	૧૩
મૈત્રી	૫	પિતળ	૯	જારણનાશ	૧૩	જરાયુજ	૫
રસ નિષ્પ	૭	પાપપ્રકૃતિ	૫	મારણ	૧૭	સ્વેદજ	૧૧
ફલ નિષ્પ	૧૧	વ્યાધી	૫	મારણનાશ	૧૯	ઉદ્‌ભિજ	૭
પ્રસાદ	૯	ઔષધ	૯	સ્તંભન	૧૫	પુન્ય	૨
ઉદર	૩	આચાર	૩	સ્તંભનના	૧૭	પાપ	૧૮
અતિવૃષ્ટિ	૫	અનાચાર	૭	મોહન	૧૩	મર્ર નિષ્પ	૧૩

શકે ૧૮૪૫-૪૬ નો બારે રાશીનો આયવ્યય વરો.

સંવત	રા	મે	વૃ	મી	ક	સિં	ક	તુ	વૃ	ધ	મ	કુ	મી.
૧૯૮૦	આ.	૨	૧૧	૧૪		૧૧	૧	૧૧	૨	૫	૮	૮	૫
	વ્ય.	૧૪	૫	૨	૨	૧૧	૨	૫	૧૪	૫	૧૧	૧૧	૫
૧૯૮૧	આ.	૧૧	૮	૧૧	૫	૮	૧૧	૮	૧૪		૫	૫	૨

પ્રવેશ—સોના વાતચંદ ગુરુનું ઉદ

રાશી	મે.	વૃ.	મી	ક	સિં.	ક.	તુ.	વૃ.	ધ.	મ	કુ.
માસ	શ્રા	મા	આ	પો	જે	ભા	મા	આ	શ્રા	વૈ	ચૈ
તીથી	૧૧	૧૫	૧૨	૧૨	૧૩	૧૫	૧૪	૧૧	૧૩	૧૫	૧૩
વાર	ર	શ	સો	બુ	શ	શ	બુ	બુ	શુ	મ	બુ
નક્ષત્ર	મ	હ	સ્વા	અ	મૃ	અ	ઉ	રે	ભ	રો	આ
યોગ	વ	સુ	પ	આ	ધ્રુ	શ	સુ	વ્ય	વૃ	વ	અ
કરણ	બ	શ	ચ	ના	બ	કૌ	તૈ	ગ	તૈ	વ	કિ
હોર	૧	૪	૩	૧	૧	૧	૪	૧	૧	૪	૩
ચંદ્ર	૧	૫	૯	૨	૬	૧૦	૪	૭	૪	૮	૧૧
ગ્રહ સ્વામી	ગુ	બુ	ચ	ર	શુ	શુ	મ.	બુ	શ	શ	

જનોઈનાં મહુર્તો.

મહામાસ—સુદ ૩ ગુરૂ, સુદ ૫ રવી, સુદ ૧૦ શુક્ર. ફાગણ—વદ ૭ રવીવાર. ચૈત્ર—સુદ ૫ બુધ, સુદ ૧૦ સો[illegible] વૈશાખ—સુદ ૫ શુક્ર, શુદ ૧૦ બુધ વદ ૫ શુક્ર જેઠ—સુદ ૩ ગુરૂ, સુદ ૧૦ ગુરૂ વદ ૩ ગુરૂ

લગ્નનાં મહુર્તો.

માગશર—સુદ ૪ મંગળ, સુદ ૯ રવી, સુદ ૧૦ સોમ, [illegible] ૧૩ શુક્ર, શુદ ૧૪ શની, શુદ ૧૫ રવી, વદ ૭ રવી, વદ [illegible] ગુરૂ મહા—સુદ ૪ શની, શુદ ૫ રવી શુદ ૮ બુધ, શુદ [illegible] શુક્ર, વદ ૧૨ રવી, ફાગણ—સુદ ૩ શની, વદ ૫ મંગળ, ૭ ગુરૂ, વદ ૯ શની, વૈશાખ—સુદ ૨ મંગળ, શુદ ૩ બુ[illegible] શુદ ૮ સોમ, શુદ ૧૦ બુધ, શુદ ૧૧ ગુરૂ, વદ ૧ સો[illegible] વદ ૩ બુધ, વદ ૪ ગુરૂ, વદ ૫ શુક્ર, વદ ૭ મંગળ, વદ [illegible] બુધ, વદ ૧૧ ગુરૂ જેઠ—શુદ ૨ બુધ, સુદ ૬ રવી, [illegible] ૭ સોમ, શુદ ૮ મંગળ, સુદ ૯ બુધ, સુદ ૧૦ [illegible] શુદ ૧૩ રવી, શુદ ૧૫ મંગળ, વદ ૩ ગુરૂ

ગ્રહણ.

ખગ્રાસ ચંદ્ર ગ્રહણ—સં ૧૯૮૦ મહા સુદ ૧૫ બુધવાર તા ૨૦-ફેબ્રુઆરી સન ૧૯૨૪ના રોજ ઘડી સ્પર્શ ૭-૩૦, મોક્ષકાલ ૧૧-૮ મીનીટ. શ્રાવણ સુદ ૧૫ તા ૧૪ ઑગષ્ટ ખગ્રાસચંદ્રગ્રહણ સ્પર્શ ૧૧-૨૬ મોક્ષ ૯-૩

પનોતી—સંવત ૧૯૭૯ ના ભાદરવા વદ ૧ બુધવાર વૃશ્ચિકરાશીને ૭॥ વર્ષની પનોતી બેઠી. અને [illegible] મીન રાશીને ૨॥ વર્ષની પનોતી બેસશે ને ૧૯૭૬ આસો સુદ ૯ થી તુલારાશીને ૭॥ વર્ષની બેઠેલી છે. [illegible]

દીવસનાં ચોઘડીયાં. રાતનાં ચોઘડીયાં.

ર.	સો.	મ	બુ.	ગુ	શુ.	શ	ર.	સો	મ.	બુ.	ગુ	શુ.	શ.
ઉ	અ	રો.	લા.	શુ	ચ	કા.	શુ	ચ.	કા.	ઉ	અ	રો.	લા
ચ.	કા.	ઉ	અ.	રો	લા.	શુ	અ.	રો	લા	શુ	ચ	કા	ઉ
લા.	શુ.	ચ.	કા	ઉ	અ	રો.	ચ	કા.	ઉ	અ	રો.	લા	શુ
અ.	રો.	લા.	શુ	ચ.	કા.	ઉ.	રો	લા.	શુ	ચ	કા.	ઉ	અ.
કા	ઉ	અ	રો.	લા.	શુ.	ચ	કા.	ઉ.	અ.	રો.	લા	શુ.	ચ.
શુ	ચ	કા	ઉ.	અ	રો.	લા.	લા.	શુ	ચ.	કા.	ઉ	અ	રો.
રો	લા	શુ.	ચ.	કા.	ઉ	અ.	ઉ	અ	રો	લા	શુ	ચ.	કા
ઉ	અ.	રો.	લા.	શુ.	ચ.	કા.	શુ	ચ	કા.	ઉ	અ	રો	લા.

ચોરાયલી અથવા ખોવાયલી ચીજ નીચેના નક્ષત્રમાં ગઇ હોય તો ક્યાં ગઇ છે તેનું કોષ્ટક.

પુર્વ દિશામાં	દક્ષીણદીશામાં	પશ્ચીમદીશામાં	ઉત્તર દીશામ
તરત મળશે	ત્રણ દીવસમાં મળશે	એક મહીનામાં મળશે	મીલકુલમળશે નહી
ર પુ. ઉ.વી.	મૃ. આ ઙ	આ. મ. ચી	પુ પુ ફા.સ્વા
ધ. ષ. રે	અ.ઉ.શ.અ.	જ્ય અ.પુ ભા.	મુ શ્ર ઉ કૃ.

રેલ્વેની માહીતી.

છોકરાં—ત્રણ વરસની અંદરનાં છોકરાંની ટીકીટ લેવામાં આવતી નથી, તેમ ૩ થી ૧૨ વરસની અંદરનાં છોકરાંની અરધી ટીકીટ લેવામાં આવે છે

રહી ગયેલો—ઉતારૂ-ટીકીટ લીધા પછી જો તે માણસ રહી જાય તો સ્ટેશન માસ્તરને કહેવાથી ટીકીટ બીજી ટ્રેનમાં ચાલે તેવા રોગે મારી આ- [illegible] પૈસા પાછા માગવાથી મળી શકશે.

[illegible]ને મફત સામાન—૧ લા વગનાને બીજા વર્ગનાને ૩૦ શેર, ઇન્ટરમીડીયટ [illegible] ૨૦ શેર તથા ત્રીજા વર્ગવાળાને ૧૫ શેર સામાન મફત લઇ જવા દેવામાં આવે છે.

રેલવે પારસલનો દર

માઇલ	૧૦ શેર સુધી	૨૦શેર સુધી	[illegible] શેર [illegible]	૪૦ શેર સુધી
૨૫ સુધી	૦ ૪	૦–૪	૦—૪	૦ ૪
૫૦ ,,	૦ ૪	૦–૪	૦—૮	૦ ૮
૧૦૦ ,,	૦ ૪	૦–૮	૦–૧૨	૧ ૦
૧૫૦ ,,	૦ ૮	૦–૧૨	૧—૦	૧ ૮
૩૦૦ ,,	૦ ૮	૧–૦	૧—૮	૨ ૦
૬૦૦ ,,	૧ ૦	૨–૨	૩—૦	૪ ૦
૭૦૦ ,,	૧ ૪	૨–૮	૩–૧૨	૫ ૦
૧૦૫૦ ,,	૧ ૯	૩–૨	૪–૧૨	૬ ૪

ન્યુસપેપર અને કુળકુળાદી માટે ઓછો દર.

તારનો દર—તાકીદના (એક્સપ્રેસ) મહેશા સરનામા બાર શબ્દોનો રોક રૂપીઓ, તે ઉપર દરેક શબ્દે બે આના, સાધારણ (ઓર્ડીનરી) બાર શબ્દે [illegible] આના, તે ઉપરના દરેક શબ્દે એક આનો

મુસાફરીનો ભો.

ચાંદોદ જવા માટે વિશ્વામિત્રી ઉતરવું ડાકોર કે પેટલાદ, ખંભાત જવા માટે આણંદ ઉતરવું વીજાપુર કે કડી જવા માટે કલોલ મેસાણા સીદપુર કે અંબાજી જવા માટે વાદ ઉતરી નાની ગાડીમા બેસી આબુરોડ બહુચરાજી અમદાવાદથી જવાશે, કપડવણજ માટે નડીઆદ ઉતરવું કાળીકાજી જવા માટે ચાં ઉતરી ચાંપાનેર રોડ ઉતરવું.

દર મહીને રૂ. ૧ થી રૂ. ૨૦૦ સુધીનો [illegible]

પગાર	૨૮ દિવસ	૨૯ દિવસ	૩૦ દિવસ	૩૧ દિ
૧	૦—૦—૭	૦—૦—૬	૦—૦—૬	૦–
૨	૦—૧—૦	૦—૧—૭	૦—૧—૧	
૩	૦—૧—૯	૦—૧—૮	૦—૧—૭	૦—૧
૪	૦—૨—૩	૦—૨—૨	૦—૨—૨	
૫	—૨—૧૦	૦—૨—૯	૦—૨—૮	૦—૨—[illegible]
૬	૦—૩—૫	૦—૩—૪	૦—૩—૨	૦—૩—[illegible]
૭	૦—૪—૦	૦—૩—૧૦	૦—૩—૮	૦—૩—[illegible]
૮	૦—૪—૭	૦—૪—૫	૦—૪—૩	૦—૪—૨
૯	૦—૫—૨	૦—૫—૦	૦—૪—૧૦	[illegible]
૧૦	૦—૫—૯	૦—૫—૬	૦—૫—૪	૦—૫—૨
૨૦	૦—૧૧—૫	૦—૧૧—૦	૦—૧૦—૮	૦—૧૦—૪
૩૦	—૧—૨	૧—૦—૭	૧—[illegible]	૦—૧૫—[illegible]
૪૦	૧—૬—૧	૧—૬—૧	૧—૫—[illegible]	[illegible]
૫૦	૧—૧૨—	૧—૧૧—૭	૧—૧૦—૮	૧—[illegible]
૧૦૦	૩—૯—૨	૩—૭	૩—૫—૫	૩—[illegible]
૨૦૦	૭—૨—૩	૬—૧૪—૪	૬—૧૦—૮	૬—૭—[illegible]

પોસ્ટને લગતા કાગળપત્રો વગેરેનો દર

કાર્ડ-એકવડો ના આનો. જવાબ સાથેનો ૧ આનો

રજીસ્ટર કી વાળી ૦-૨-૦ થી રજીસ્ટર કરેલા વર્તમાન પત્ર

પરબીડીયા.

અર્ધા તોલાનો ૧ આના
ના તોલાથી ૨ા તોલા ૨ આનો
પછી દર ૨ા તોલે ૦–૧–૦ વધુ

૮ તોલા સુધી ન આનો
૮ થી વધુ દર ૧૦ તોલા સુધી ા આનો

ચોપડી અને નમુના.

પાંચ તોલા સુધી ના આનો
બીજા દરેક પાંચ તોલા માટે વધુ ના આનો

પારસલો.

૨૦ તો સુધી [illegible] આના ને ઉપર ૨૦ ૪૪ તોલા સુધી દર ૪૦ તોલા માટે ૦–૩–૦

મનીઓર્ડરો તથા વેલ્યુપેબલ પોસ્ટની દલાલી એક રૂપીઆથી દશ રૂપીઆ સુધી ૨ આના, ૧૦ થી ૨૫ સુધી ૪ આના. ૫૦ થી વધુ દર ૨૫ રૂપીએ ૦–૪–૦

હિંદની બહાર-બ્રીટીશ હદમાં કાગળો એક આઉંસના ૦–૧–૬ વર્તમાનપત્રો બે આઉંસે ના આનો ને વેપારી દસ્તાવેજને દશ ઔંસે ૨ા આના ઉપર દર ઔંસે ના આનો નમુના બાર ઔંસે ૧ આનો પરરાજ્ય માટે અર્ધા ઔંસે ૨ા આના વાઉં—રૂ. ૫૦ સુધી ૦–૧ તે ઉપરાંત દર દોઢસે ૦–૨ વી.પી. રજીસ્ટર કરાવવાના ૦–૨–૦

સંવત ૨૦૨૦ કાર્તિક શકે ૧૮૮૫ તથા ૧૯૬૩ નવેમ્બર–ડીસેમ્બર મુ. સન ૧૩૪૨ રબિઆખર પા. સને ૧૩૩૩ બુદ્ધિ સિ. મા ૨૭–૩૬. દક્ષિણાયન હેમંતઋતુ

તા.	વાર				નક્ષત્ર													પરચુરણ હકીકત અને તહેવારો
૧	શુક્ર				ધનિષ્ઠા													સ. ૧૧–૧૯૮૦ મેં ત્રુવાર્થ અ–૧૮૮ બુદ્ધિ
૨	શનિ				અનુરાધા													ભાઈબીજ ચંદ્રદર્શન મુ. ૧ પપમદ્વિતિયા
૩	રવિ				જ્યેષ્ઠા													નામભાખર
૪	સોમ				મૂળ													લાભપંચમી ચોથ
૫	મંગળ				પૂર્વાષાઢા													દગ્ધ યોગ ૯–૧૮ જ્ઞાનપાંચમ
૬	બુધ				ઉત્તરાષાઢા													કલ્પાદિ
૭	ગુરુ				શ્રવણ													દુર્ગા આઠમ પંચક ૩૭–પછી
૮	શુક્ર				ધનિષ્ઠા													વૃ. ચક્રના સૂર્ય કે મુ. ૧૫ કે ન.વ. કે શુ.પં.
૯	શનિ				શતતારા													દગ્ધયોગ ૩–૫૧ કુષ્માંડ નવમી પંચક
૧૦	રવિ				પૂર્વાભાદ્ર													વિગ પંચક
૧૧	સોમ				ઉ. ભા.													પ્રબોધિની એકાદશી ભીષ્મપંચક વ્રત
૧૨	મંગળ				રેવતી													પ્રદોષ ૫. ૨૩ [અનુરાધા સ ૫.
૧૩	બુધ				અશ્વિની													મૃ યોગ ૨૮–૮
૧૪	ગુરુ				ભરણી													યમઘંટ વૈકુંઠ ચતુર્દશી
૧૫	શુક્ર				કૃત્તિકા													દેવદીવાળી ત્રિપુરારી પુનમ.
૧	શનિ				રોહિણી													અમૃતયોગ ૪૭–૨૯ વડાદરે શ્રીઉપેન્દ્ર
૨	રવિ				મૃગશર													તુનાનો મંગળ ૫૩–૪૮ [જયન્તિ
૩	સોમ				આર્દ્રા													ધનનો શુક્ર ૧૨ ૩૧ (મહોત્સવ.
૪	મંગળ				પુનર્વસુ													અનારકા ચોથ ચંદ્ર ઉ. ૧૮
૫	બુધ				પુષ્ય													પાંચમ
૬	ગુરુ				પુનર્વસુ													અમૃત યોગ ૧–૪૨
૭	શુક્ર				આશ્લેષા													મૃત્યુયોગ ૨–૧૫
૮	શનિ				મઘા													કાલભૈરવ જયંતી શુક્ર ડીસેમ્બર
૯	રવિ				ઉ. ફાલ્ગુ.													જ્યેષ્ઠાનો સૂર્ય ૪૭–૩
૧૦	સોમ				હસ્ત													ધનનો બુધ ૫૫ ૪૫
૧૧	મંગળ				ચિત્રા													ઉત્પત્તિ એકાદશી
૧૨	બુધ				સ્વાતિ													પ્રદોષ વ્રત
૧૩	ગુરુ				વિશાખા													શિવરાત્રી
૧૪	શુક્ર				અનુરાધા													દર્શ અમાસ વડાદરે શ્રીમ–ન્યાયમંદા

ર	ચં	મં	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
૭	૧	૫	૭	૭	૭	૬	૪
૬	૧	૨૮	૧૧	૨			૧૪
૪૧	૪૧	૧૩	૮	૫	૧	૩૯	૧૮
૨૬	૨	૦	૨	૭	૧૮	૪	૪૭

ર	ચં.	મ	બુ	શુ	ગુ	શ	રા.
૭	૭	૬	૮	૭	૮	૦	૪
૨૧	૨૧	૭	૧	૧૨	૧	૮	૩
૫૬	૪૫	૧૬	૨૫	૧૨	૦	૫	૩૧
૪૫	૨૦	૧૯	૨૬			૩	૫

	વાર	નક્ષત્ર	પરચુરણ તહેવારો અને હકીકત.
૧	રવી	પુન	ચંદ્ર દર્શન મુ. ૩૦ શુક્ર ઉદય પુર્વે
૨	સોમ	પુષ્ય	મુ જમાહનાવલ મુ. [પા. તીર
૩	મંગળ	આશ્લે-	વિનાયકી ચોથ
૪	બુધ	શ્રવણ	નાગપુજા પાચમ-પચક ૫૬ પછી.
૫	ગુરૂ	ધનિષ્ઠા	ચ પા ૩૬ સ્કંધ છઠ્ઠી.પચક
૬	શુક્ર	શતતારા	દગ્ધયોગ. પચક
૭	શની	પુર્વાભાદ્ર	પ. દુર્ગા આઠમ. મુળ-ધનુનો સૂર્ય
૮	રવી	ઉત. ભાદ્ર	ક્ષયતિથિ, પચક [૧૯-મુ-૪૫.
૯	સોમ	રેવતી	દગ્ધયોગ. પંચક ૪૦
૧૦	મંગળ	અશ્વિની	નોતરા રમાડે એકાદશી. અમૃતયોગ
૧૧	બુધ	ભરણી	વૈશ્ય એકાદશી
૧૨	ગુરૂ	કૃતિકા	પ્રદોષ મકરેશુક્ર ૬૫
૧૩	શુક્ર	રોહિણી	યમઘંટ ૬૦
૧૪	શની	રોહિણી	હુતાશન. અમૃત ૬૨
૧૫	રવી	મૃગશર	પુનમ
૧	સોમ	આર્દ્રા	પડવો
૨	મંગળ	પુનર્વસુ	બીજી નાતાલ
૩	બુધ	પુષ્ય	સંકટ ચોથચ ઉ ક ૮ મિ.૨૨
૪	ગુરૂ	આશ્લેષા	પાચમ
૫	શુક્ર	મઘા	પુર્વાષાઢાનો સૂર્ય, ૫૫-૧૮ મકરેબુધ પૂ.
૬	શની	પૂ.ફાલ્ગુ.	વિષ્ટી
૭	રવી	ઉત્તરા.ફા	કાલાષ્ટમી.
૮	સોમ	હસ્ત	નવમી
૯	મંગળ	ચિત્રા	જાનેવારી સને ૧૯૨૪ ખ્રીસ્તિવર્ષ
૧૦	બુધ	સ્વાતિ	રાકુલા એકાદશી
૧૧	ગુરૂ	વિશાખા	બારસ
૧૨	શુક્ર	અનુ.	પ્રદોષ વક્રીબુધ.
૧૩	શની	મૂળ	બીજી
૧૪	રવી	પુર્વાષાઢા	અમાસ

ર	ચ.	મ	બુ.	ગુ.	શુ	શ	રા
૮	૨	૬	૮	૭	૯	૬	૪

ર	ચ	મ	બુ	ગુ	શુ	શ	રા.
૯	૮	૬	૯	૭	૯	૬	૪

૧	[illegible]	૭	૨૦	૩૯	ઉ.ષાઢા	૪૬	૩૧	વ્યાઘા.	૫૪	…	૨૨	…	૧.૨	ચંદ્રદર્શન મુ ૪૫ અમૃતયોગ ૪૬-૩૧ પછી
૨	મંગળ	૮	૨૧	૫૨	શ્રવણ	૪૫			૫૪	૧૨	…	…	મકર	૫ આમુત્કાદ મુ ૪૭ માહલાપર
૩	બુધ	૯	૨૦	૨	ધાનષ્ઠા	૪૫	૫૦	સાદ્ધ	૫૦	૫૨	…	…	મ.૧૫	વક્ર ગાતનો ધ. વિ બુધ કુંઠુ ૫.૧૫
૪	ગુરુ	૧૦	૧૯	૨૬	શતતારા	૪૭		ધતિ	૪૭	૪૮	…	…	કુંભ	[illegible] ઉત્તરાષાઢાનો સૂર્ય કુંભ
૫	શુક્ર	૧૧	૨૦	૨૦	પૂ.ભાદ્ર	૪૯		વરીયા	૪૧	૧૫	…	…	કુ.૩૩	પચગી પચકે [પચક
૬	શની	૧૨	૨૨	૨૧	ઉ.ભાદ્ર	૫૬	૪૭	પરીઘ	૪૪	૪૨	…	…	મીન	વૃશ્ચિકનો મંગળ ૬-૨૨. પચક
૭	રવી	૧૩	૨૫	૩૪	રેવતી	૫૮	૪૧	શિવ	૪૪	૩૦	…	…	મી.૫૯	કુંભનો શુક્ર ૨૪-૫૮, પચક ૫૯
૮	સોમ	૧૪	૩૦	૩૬	અશ્વની	૬૦		સિદ્ધિ	૪૫		…	…	મેષ	મકરના સૂર્ય ! ઉત્તરાયણારાશરુતુ.
૯	મંગળ	૧૫	૩૪	૫૮	અશ્વની						…	…	મેષ	અમૃતયોગ ૪-૦૦ [મકરસ પુણ્યકાલ]
૧૦	બુધ	૧૬	૪૦		ભરણી	૧૦	૫૬	શુભ	૪૭	૨૧	…	…	[illegible]	દમમ
૧૧	ગુરુ	૧૭	૪૫		કૃત્તિકા	૧૭	૧૮	શુક્લ	૪૮	૩૧	…	…	વૃષભ	પુત્રદા એકાદશી. યમઘંટ [illegible]
૧૨	શુક્ર	૧૮	૫૦	૧૬	રોહિણી	૨૦		[illegible]			…	…	વૃ.૫૭	યમઘંટ ૨૪-૮
૧૩	શની	૧૯	૫૫		મૃગશીર	૨૬		ઐન્દ્ર			…	…	મિથુન	શનિ પ્રદોષ
૧૪	રવી	૨૦	૫૭		આર્દ્રા						…	…	મિથુ.	ચાદસ
૧૫	સોમ	૨૧			પુનર્વસુ	૩૭					…	…	[illegible] ૨૧	પુનમ માઘસ્નાનારંભ
૧	મંગળ	૨૨	૫૯	૪૨	પુષ્ય	૩૯					…	…		બુધ પૂર્વે ઉદય
૨	બુધ	૨૩	૫૮		આશ્લેષા	૪૦					…	…		બીજ [અર્કસ્યાભિષ્ટતોનિ
૩	ગુરુ	૨૪	૫૬	૫૪	મઘા	૪૧					…	…		શ્રવણના સૂર્ય [illegible] માર્ગબુધ
૪	શુક્ર	૨૫			પુર્વાફાલ્ગુ	૩૯					…	…	સિ.૫૪	[illegible] ચ ઉ ક. ૬ મિ.
૫	શની	૨૬			ઉ.ફાલ્ગુ	૩૭					…	…		ભદ્ર યમઘંટ ૩૭-૦૦ પછી
૬	રવી	૨૭			હસ્ત	૩૪					…	…	ક.૫૧	અમૃતયોગ ૩૪ ૩૨ પછી
૭	સોમ	૨૮	૪૯	૩૧	ચિત્રા	૩૧		[illegible]			…	…		વ્રીષ્ટ - ૧૨-૧૨
૮	મંગળ	૨૯	૩૪	૫૦	સ્વાતી	૨૭	૧૧				…	…		કાલાષ્ટમી
૯	બુધ	૩૦	૨૮		વિશાખા	૨૩	૧૧				…	…		અમૃતયોગ ૨૩-૧૧ પછી
૧૦	ગુરુ	૩૧	૨૨	૧૫	અનુરાધા	૧૯			૪૨		…	…	વૃશ્ચિક	વ્રીષ્ટ ૨-૧૫
૧૧	શુક્ર	૧	૧૬	૪૧	જેષ્ટા	૧૫	૧૦		૩૪		…	…	વૃ.૧૫	કૈલાસારી શાટતીલા એકાદશી
૧૨	શની	૨	૧૧	૩૩	મૂળ	૧૧	૦				…	…	ધન	શનિપ્રદોષ
૧૩	રવી	૩	૬	૫૫	પૂ.ષાઢા			વજ્ર	૨૦	૩૦	…	…	ધ.૨૨	શિવરાત્રી.
૧૪	સોમ	૪	૩	૧૩	ઉ.ષાઢા	૬	૩૭	સિદ્ધિ		૩૨	…	…	મકર	સોમવતી અમાસ ૩-૧૨ પછી
૩૦	મંગળ	૫	૦		શ્રવણ	૪	૫૧	વ્યાત.	૯	૨૫	…	…	મ.૩૫	મહોદયપર્વ સ.ઉ. પછી ૨૦ પળ ૫.૩૫ પછી

તિ.	વાર	ઘડી	પળ		નક્ષત્ર	ઘડી	પળ	યોગ	ઘડી	પળ	કરણ							ચંદ્ર	પરચુરણ હકીકત અને તહેવારો.
૨	બુધ	૧	૫૮		પૂ. ષા.	૫	૧૬	૧૦	૫	૩	બા	૨૮	૧૩	૦૦	૩૦	૩૬	૫૪	કુંભ	ચંદ્રદર્શન, સુ.૧૫ ધનિષ્ઠાનો સૂર્ય ક્રૂ. પું.
૩	ગુરૂ	૭	૫૬	૨	શતતારા	૬	૦૭	શિવ	૫૭	૫૫	તૈ	૨	૧૪	૧	૧	૩૪	૫૪	૩	મીને શુક્ર ૪-૪૬ પ્ર.શનિ.સુ રંજભ પં.
૪	શુક્ર	૮	૬૦		પૂર્વા. ભા.	૮	૫૫	સિદ્ધ	૫૮	૧૦	વ	૩૦	૧૬	૨	૨	૩૩	૫૫	મીન	ગણેશજયંતિ.મકરનો બુધ ૨૭ પંચક
૪	શની	૯	૧	૧૪	ઉત. ભા	૧૨	૩	સાધ્ય	૫૭	૨૭	વિ	૧	૧૯	૩	૩	૩૨	૫૫	મીન	પંચક
૫	રવી	૯	૪	૭	રેવતી	૧૭	૧૯	શુભ	૫૮	૧૦	બા	૪	૨૧	૪	૪	૩૩	૫૬	મી ૧૭	પ.-૧૭ વસંત પંચમી.
૬	સોમ	૧૧	૮	૫	અશ્વિની	૨૦	૧૨	શુક્લ	૫૯	૭	તૈ	૯	૨૩	૫	૫	૩૨	૫૬	મેષ	મન્વાદિ.
૭	મંગળ	૧૨		૫૦	ભરણી	૨૯	૧	બ્રહ્મ	૬૦	૦	વ	૧૪	૨૫	૬	૬	૩૧	૫૭	મે. ૪૬	રથસપ્તમી. કુંભના સૂર્ય ૪૦-૨૮. મુ-
૮	બુધ	૧૩	૧૮	૩	કૃત્તિકા	૩૫	૩	ઐન્દ્ર	૦	૨૩	બ	૧૯	૨૭	૭	૭	૩૧	૫૭	વૃષભ	દુર્ગાષ્ટમી ભીષ્માષ્ટમી [૩૦
૯	ગુરૂ	૧૪	૨૦		રોહિણી	૪૨	૩	ઐન્દ્ર	૧	૩૫	કૌ	૨૪	૨૯	૮	૮	૩૦	૮	વૃષભ	મૃત્યુયોગ ૪૨-પછી
૧૦	શુક્ર		૮		મૃગશર	૪૭	૬	વૈધૃતિ	૨	૪૦	ગ	૨૯	૩૧	૯	૯	૩૦	૫૮	મિ ૧૫	દસમ.
૧૧	શની	૧૧	૩૩		આર્દ્રા	૫૨	૬	વિષ્કુ.	૩	૨૨	વ		૩૩	૧૦	૧૦	૨૯	૫૯	મિથુન	જયા એકાદશી
૧૨	રવી	૧૫	૩૦	૪૨	પુનર્વસુ	૫૬	૪૮	પ્રીતિ	૩	૮	બ	૪	૩૬	૧૧	૧૧	૨૯	૫૯	મિ૪૦	ભીષ્મબારસ. ધ્વયોગ ૩૫-૪૨
૧૩	સોમ	૧૮	૩૭	૨૮	પુષ્ય	૫૯	૨૦	આયુ	૨	૪	કૌ	૬	૩૮	૧૨	૧૨	૨૮	૫૯	કર્ક	સોમપ્રદોષ.
૧૪	મંગળ	૧૯	૮	૧	આશ્લેષા	૬૦	૦	સૌભા	૫૭	૧૧	ગ	૮	૪૦	૧૩	૧૩	૨૭	૬૦	કર્ક	રાશીનો સૂર્ય ૧૫-૪૧
૧૫	બુધ	૨૦	૩૭		આશ્લેષા	૦	૪૬	અતિગંડ	૫૮	૫	વિ	૯	૪૬	૧૪	૧૪	૨૭	૬૦	૧	અમાસ, ગ્રહણ. ૨૫ રાશી ૩૦ મોક્ષ. માઘસ્નાન સમાપ્ત
૧	ગુરૂ	૨૧	૨૪	૫૯	મઘા	૧	૧	સુકર્મ	૪૮	૮	બા	૬	૪૬	૧૫	૧૫	૨૬	૬	સી ૬	કર્કદિન [કાલ ક ૧૬-૮
૨	શુક્ર	૨૨	૩૧	૪૨	પૂ. ફા.	૫૮	૭	ધૃતિ	૪૪	૨૫	તૈ	૩	૪૬	૧૬	૧૬	૨૬	૧	સિ ૧૪	વિષ્ટિ
૩	શની	૨૩	૨		ઉ. ફા.	૫૮	૧	શૂળ	૩૬	૪	વિ	૨૩	૫૨	૧૭	૧૭	૨૫	૧	કન્યા	સંકષ્ટચોથ. ચ. ઉ. ક ૮ મિ. ૪૧. મૃત્યુ
૪	રવી	૦	૨૮	૩૧	ચિત્રા	૫૧	૫	ગંડ	૨૯	૦	બા	૨૨	૫૫	૧૮	૧૮	૨૫	૨	૬ ૨૬	બુધઅસ્ત પૂર્વ. [યમઘંટ
૫	સોમ	૨૦	૧૫	૧૧	સ્વાતી	૪૮	૨	વૃદ્ધિ	૨૧	૪૬	તૈ	૧૭	૫૭	૧૯	૧૯	૨૪	૨	તુલા	યમઘંટ ૪૮ ૨ પછી
૬	મંગળ	૧૬	૧	૧૬	વિશાખા	૪૪	૦	ધ્રુવ	૧૪	૮	ન	૧૧	૫૯	૨૦	૨૦	૨૩	૨	તુ. ૨૦	ધનનો મંગળ ૫૩-૩૫
૭	બુધ	૨૦	૫૪	૪૧	અનુરાધા	૩૬	૪૧	વ્યાઘા	૫	૨૬	બ	૫	૬	૨૧	૨૧	૨૦	૩	વૃ.	કાલાષ્ટમી. અમૃતયોગ ૩૯-૫૪
૮	ગુરૂ	૨૮	૫૪	૫૨	જ્યેષ્ઠા	૩૧	૦	હર્ષ	૫૧	૯	તૈ	૨૭	૪	૨૨	૨૨	૨૧	૩	વૃ. ૩૧	રામદાસ નવમી કુંભે બુધ ૧૩-૪૮
૧૦	શુક્ર	૨૯	૪૯		મૂળ	૩૨	૧૪	વજ્ર	૪૪	૩૨	ન	૨૧	૭	૨૩	૨૩	૨	૪	ધન	વિષ્ટિ
૧૧	શની			૨૨	પૂર્વાષાઢા	૨	૨	સિદ્ધિ	૩૭	૨	બ	૧૭	૬	૨૪	૨૪	૨૦	૪	ધન ૪૪	વિજયા એકાદશી માઘ
૧૨	રવી		૨૦	૩૬	ઉત્તરાષા.	૨૯		વરીયાન	૩૦	૫૦	ગ	૧૧	૧૧	૨૫	૨૫	૯	૪	મકર	દગ્ધયોગ ૪૦-૩૯ [ચંદ્રમા.૪૫પછી
૧૩	સોમ	૩	૩૧	૧	શ્રવણ	૨૫	૧૧	શિવ	૨૫	૩૨	બ	૯	૧૩	૨૬	૨૬	૧૮	૪	મ ૪૫	મહાશિવરાત્રિ સોમપ્રદોષ પુ.ભા.પ.
૧૪	મંગળ	૧		૮	ધનિષ્ઠા	૨૦	૧	સિદ્ધ	૧૧	૮	વિ	૭	૧૫	૨૭	૨૭	૧૭	૫	૧	અહોરાત્ર, પછી પંચકશનિનો ઉદય.
૩૦	બુધ		૩૪	૩૫	શતતારા	૨૬	૧	સાધ્ય	૨૦	૪									

સૂ.	ચં.	મં.	બુ.	ગુ.	શુ.	શ.	રા.
૧૦	૩	૭	૯	૧૧	૬		૪
૭	૨૯	૨૫	૧૬	૨૫	૧૫	૧૧	૯
૨૪	૫૧	૨૭	૧૭	૪	૨૧	૨૯	૨૫
૪૬	૬	૫૫	૧૧	૨૮			૪૬
૬૦	૭૮૮	૪૦	૯૨	૭	૭		૩
૨૬	૩૮	૨	૨૦	૨૨	૩૨	૧૧	૧૧

ર	ચ	મ	બુ	ગુ	શુ	શ.	રા
૧૦	૧૦		૮	૧૦	૭	૦	૪
૨૧	૧૪		૪	૧૦	૨	૧૧	૮
૩૦	૧૯		૪૦	૧	૧૮	૫૦	૫૧
૨૬	૧૧		૩	૩	૩૫	૫	૧૩
૬૦	૭૮૮		૪૦	૭	૫	૬	૩
૫	૫૪		૨	૨૨		૫૯	૧૧

... સંવત ૧૯૮૪ ... સન ૧૯૨૮ ... ઉત્તર ગોળ શીશિર અને વસંત ઋતુ

તિ	વાર	[illegible]	[illegible]	[illegible]	નક્ષત્ર	[illegible]	[illegible]	યોગ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	પરચુરણ હકીકત અને તહેવારો.
૧	શુક્ર	૪૬	૩૧	૧૫	પૂર્વા ભાદ્ર	૨૮	૨૫	[illegible]	૧૪	૫૯	ક	૫	૨૬	૨૯	૨૬	૧૬	૫	૧૩	પડવો, ફાગણમાસ. પંચક
૨	શનિ	૭	૩૮	૨૯	ઉ ભાદ્ર	૨	૨૭	શુભ	૧૩	૨૭	મા	૬	૨૩	૩૦	૩૦	૧૬	૬	મીન	ચંદ્રદર્શન મુ ૪૫, બીજ. ૫.
૩	શનિ	૮	૧૨	૫	રેવતી	૬	૮	શુક્લ	૧૨	૪૮	તૈ	૧૦	૨૫	૧	૧	૧૬	૬	મી.૩૬	પા. મેહેર મુ સાબાન, ૫. ૩૬
૪	રવી	૯	૪૬	૨૪	અશ્વની	૧૧	૨૯	બ્રહ્મા	૧૩	૨	વ	૧૪	૨૮	૨	૨	૧૫	૬	મેષ	વિનાયકી ચોથ
૫	સોમ	૧૦	૫૧	૧૫	ભરણી	૧૯	૧૫	[illegible]	૧૩	૫૧	બ	૧૯	૨૧	૩	૩	૧૪	૬	મેષ	પાંચમ
૬	મંગળ	૧	૫૫	૨	કૃતિકા	૫૨	૮	વૈધૃતિ	૧૫	૬	કૌ	૨૪	૩૪	૪	૪	૧૩	૬	મેષ ૪	છઠ
૭	બુધ	૨	૧૦	૯	રોહિણી	૬	૦	[illegible]	૧૬	૨૦	ગ	૨૨	૩૦	૫	૫	૧૨	૭	વૃષભ	સાતમ
૮	ગુરૂ	૧૩	૧	૩	રોહિણી		૨૧	પ્રીતિ	૧૭	૪૧		૧	૫૦	૬	૬	૧૧	૭	૭ ૩૩	દુર્ગાષ્ટમ, મીનમાંસય રૈફ મુ, ૩૦
૯	શુક્ર	૧૪	૧	૧	મૃગશર	૬	૭	આયુ	૧૮	૩૦	અ	૬	૨	૭	૭	૧૧	૭	મિથુન	દગ્ધયોગ ૬ ૭ [વસંતઋતુ
૦	શનિ	૧૫	૧	૨૧	આર્દ્રા	૧	૪	સૌભાગ્ય	૧૮	૩૯		૧૦	૪૪	૮	૮	૧૦	૭	મિ-૫૯	મીને બુધ ૪૧-૩૫, દગ્ધયોગ ૧૦-૨૧
૧	રવિ	૧૬	૨	૨૧	પુનર્વસુ	૧૫	૨	શોભન	૧૯	૫૫	ગ	૧૨	૪૭	૯	૯	૯	૮	કર્ક	ઉત્તરા ભાદ્રપદનો સૂર્ય ૪૯-૪૫
૨	સોમ	૧૫	૧	૨૭	પુષ્ય		૨૭	અતિ	૧૬	૨૦	વિ	૧૨	૪૯	૧૦	૧૦	૮	૮	કર્ક	આમલકી એકાદશી
૩	મંગળ	૧૮	૭	૨	આશ્લેષા	૨૦	૨	સુકર્મા	૧૩	૨૬	બા	૧૫	૫૩	૧૧	૧૧	૭	૯	ક-૨૦	પ્રદોષ
૪	બુધ	૧૯	૨	૯	મઘા	૨૧	૭	ધૃતિ	૯	૫૧	તૈ	૧૪	૫૫	૧૦	૧૨	૬	૯	સિંહ	ધૈરિયા ચૌદશ
૫	ગુરૂ	૨૦	૧	૮	પૂ ફાલ્ગુ	૮	૨	શૂલ	૫૪	૨૮	વ	૧૧	૨૯	૧૩	૧૨	૫	૯	સિં ૩૫	હોળી, હુતાશની પુનમ
૧	શુક્ર	૨૧	૮	૯	ઉત્તરા ફા	૧૨	૪	વૃદ્ધિ	૫૪	૦	બ	૮	૩૦	૧૪	૧૪	૫	૯	કન્યા	ધુલેટી, ધુલીવંદન,
૧	શનિ	૨૨	૫૬	૨	હસ્ત	૧૫	૮	ધ્રુવ	૪૯	૧	કૌ	૪	૩૫	૧૫	૧૫	૬	૯	૪૪	આબાનો મોર ખાવો, મૃત્યુ ૫મ૫૮
૩	રવિ	૨૯	૫૩	૮	ચિત્રા	૧	૦૮	વ્યાઘાત	૩૯	૫૩	ગ	૨૬	૧	૧૬	૧૬	૩	૯	તુલા	કલ્પાદી [૫ ૫૮
૪	સોમ	૨૨	૫૫	૦૧	સ્વાતિ	૮	૯	હર્ષણ	૩૨	૩		૨૦	૮	૧૭	૧૭	૨	૧૦	તુ ૫૧	સંકટ ચોથ, ચ. ઉ, ૬ ૯ મિ ૨૮
૫	મંગળ	૨૫	૧	૨	વિશાખા	૩	૯	વજ્ર	૨૪	૪૧	કૌ	૪	૧૧	૧૮	૮	૧	૧૦	વૃશ્ચિક	રંગ પાંચમ દગ્ધયોગ ૪૧ ૪૨,
૬	બુધ	૨૬	૨	૪૧	અનુ જેષ્ઠા	૫૬	૫૬	સિદ્ધિ	૧૭			૯	૧૩	૧૯	૧૯	૬	૧૧	વૃ-૫૯	એકનાથ છઠ, અમૃતયોગ ૯-૫૩
૭	ગુરૂ	૨૭	૩૦	૭	મૂળ	૫૩	૧૧	વ્યતિપાત	૯	૨૩		૩	૧૬	૨	૨૦	૭	૧	ધન	કાલાષ્ટમી
૮	શુક્ર	૨૮	૨૬	૧૨	પૂ. ષાઢા	૬૯	૧૮	વરીયા	૫૨	૧	કૌ	૨૫	૧૯	૨	૨૧	૫	૧	ધન	દગ્ધયોગ ૨૪-૨૨
૯	શનિ	૨૯	૨૦	૪	ઉત્તરાષાઢા	૨૮	૨૮	પરિઘ	૪૮	૫૮	ગ	૨૦	૧	૨૨	૨૨	૫૮	૧૧	મ ૪	દગ્ધયોગ ૨૦-૧ વૃષભનો શુક્ર ૫૪-૧૨
૦	રવિ	૩૦	૧૬	૧૧	શ્રવણ	૪૫	૧૯	શિવ	૪૩	૨૬		૧૧	૨૧	૨૩	૨૨	૭	૧૨	મકર	રેવતીનો સૂર્ય ૧૬ ૧૮ [ર૮૫.૧૫ પછી
૧	સોમ	૩૧	૧૩	૨૯	ધનિષ્ઠા	૪૫	૭	સિદ્ધ	૩૮	૪૯	બા	૧૩	૨	૨૪	૨૪	૬	૨	[illegible]	પાપમોચની એકાદશી દગ્ધયોગ ૧૩-
૨	મંગળ	૧	૧૧	૧૧	શતતારા	૧૫	૯	સાધ્ય	૩૫	૯	તૈ	૧૧	૨	૨૫	૨૫	૫	૧૨	કુંભ	પ્રદોષ મેષ બુધ ૨૫-૫૩ એપ્રીલ,
૩	બુધ	૨	૧૧	૬	પૂર્વા ભાદ્ર	૪૭	૯	શુક્લ	૩૨	૨૧	વ	૧૧	૩૨		૨૬	૫૪	૧	કુ-૨	શિવરાત્રિ, પંચક પ્રા૦ ૬ ૫.
૪	ગુરૂ	૩	૧	૬	ઉ ભાદ્ર	૧	૧	બ્રહ્મા	૩૦	૩૭	શ	૧૨	૩૪		૨૧	૫	૧૨	મીન	અમાસ, પંચક
૦	શુક્ર	૪	૧૨	૧૯	રેવતી	૫૪	૫૯	એન્દ્ર	૨૯	૫૨	ના	૫૨	[illegible]	૨	૨૮		૧૨	મીન ૫	અમૃતયોગ [illegible]

ર	ચ	મ	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
૧૧	૫	૮	૧૧	૭	૦	૯	૧
૭		૧૫	૯	૨૮	૨૦	૧	૮
૨૮		૧૫	૪૯	૩૬	૭	૩૮	૦
૫૬	૧	૫૭	૫૯	૫૬	૫૯	૧૯	૨૦
૫૯	૮૨૪	૪૧	૧-૯	૨	૬૮	૩૫	
૩૬	૧૨	૫૦	અ	૨	૩૮	વ	૧૦

૧ બુ, ૧૧ કે, ૧૨ સૂ, ૧૦, ૨, ૩, ૯ મ, ૬ ચ, ૮ ચં, ૪, ૫ રા, ૭ શ

ર		ચ	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
૧૧	૧૧	૮	૧૦	૭	૧	૬	૪
૧	૧	૨૪	૩	૨૯	૫	૯	૭
૧૯	૩૯	૧૪	૫	૨	૨૭	૫૦	૧૫
૪૩		૫	૩૬	૨૩	૪૮	૨૫	૦
૫૯	૭૩૪	૩૭	૦૫	૦	૧	૪૭	૩
૪	૨૫	૩૮	૩	૨	૧૩	વ	૧૦

૧ બુ, ૧૧ કે, ૧૨ શુ, ૧૨ સૂ ચ, ૧૦, ૩, ૯ મ, ૪, ૮ ગુ, ૫ રા, ૭ શ

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
૧ મં	૫	૧૧	૪૯	[illegible]	૧૦	૦	વૈધૃત	૩૦	૧	બા	૧૯	૪૨	૨૮	૨૯		૬	મેષ
૨ રવી	૧	૨૧	૨૯	અશ્વની	૦	૪	વિષ્કુ	૩૦	૪૦	તૈ	૧૩	૪૨	૨૯	૧	૩૨	૫૦	મેષ
૩ સોમ	૭	૨૬	૩૦	ભરણી	૬	૪૦	પ્રીત	૩૧	૫૯	વ	૫૮	૭	૩૦	૨		૫	મે ૨૩
૪ મંગળ	૮	૩૧	૧૯	કૃતિકા	૧૨	૫૧	આયુ.	૩૩	૨૧	બ	૬	૪૯	૧	૩	૩૦	૫૦	વૃષ
૫ બુધ	૯	૩૬	૨૬	રોહિણી	૧૮	૫૯	સૌભા	૩૪	૪૧	તૈ	૭	૫૨	૨	૪	૩૦	૫૧	વૃ ૨
૬ ગુરૂ	૧૦	૪૧	૧૩	મૃગશર	૨૫	૩૩	શોભન	૩૬	૩	કૌ	૮		૩	૫	૨૯	૫૧	મિથુન
૭ શુક્ર	૧૧	૪૪	૫૨	આર્દ્રા	૩૦	૨૮	અતિ.	૩૬	૧	ગ	૧	૫૯	૪	૬	૨૮	૫૧	મિથુન
૮ શનિ	૧૨	૪૯	૫૦	પુનર્વસુ	૩૪	૫૯	સુકર્મા	૩૬	૯	વિ	૧૭	૯	૫	૭	૨૭	૫૧	મિ ૧૮
૯ રવી	૧૩	૪૬	૨૦	પુષ્ય	૩૮	૨૪	ધૃતિ	૩૪	૧૮	બા	૧૯	૨	૬	૮	૨૭	૫૨	કર્ક
૧૦ સોમ	૧૪	૪૮	૨૦	આશ્લેષા	૪૦	૮	શૂળ	૩૨	૯	તૈ	૧૮	૬	૭	૯	૨૬	૫૨	ક-૪૦
૧૧ મંગળ	૧૫	૩૯	૫૮	મઘા	૪૦	૫૪	ગંડ	૨૮	૫૦	વ	૧૮	૮	૮	૧૦	૨૫	૨	સિં ૯
૧૨ બુધ	૧૬	૪૬	૧	પૂ.ફાલ્ગુ	૪૦	૨૧	વૃદ્ધ	૨૪	૩૩	બ	૧૬	૧૧	૯	૧૧	૨૪	૨	સિં ૫૦
૧૩ ગુ	૧૭	૪૮	૨૪	ઉત્તરાફા	૩૮	૫૫	ધ્રુવ	૧૯	૨૧	કૌ	૧૪	૧૪	૧૦	૧૨	૨૩	૫૩	કન્યા
૧૪ શુક્ર	૧૮	૩૮	૯	હસ્ત	૩૬	૨૧	વ્યાઘાત	૧૩	૩૧	ગ	૧૦	૧૬	૧૧	૧૩	૨૨	૫૪	
૧૫ શનિ	૧૯	૩૪	૧૦	ચિત્રા	૩૨	૧૯	હર્ષણ	૭	૩	વ	૫	૧૯	૧૨	૧૪	૨૧	૫૪	—
૧ રવી	૨૦	૨૭	૧૯	સ્વાતિ	૨૯	૩૪	વજ્ર	૫૨	૧૯	બા	૫૪	૪૨	૧૩	૧૫	૨૦	૫૪	તુલા
૨ સોમ	૨૧	૨૧	૩૦	વિશાખા	૨૪	૪૦	વ્યાત	૪૪	૫૫	વ	૪૮	૨૪	૧૪	૧૬	૨૦	૫૪	તુ-૧૮
૩ મંગળ	૨૨	૧૫	૩૨	અનુરાધા	૨૧	૩૫	વરિયાન	૩૭	૧૭		૪૨	૨૬	૧૫	૧૭	૨૦		વૃશ્ચિક
૪ બુધ	૨૩	૯	૩૦	જ્યેષ્ઠા	૧૭	૩૩	પરિઘ	૨૯	૪૮	કૌ	૩૬	૨૮	૧૬	૧૮	૧૯	૫૪	વૃ-૧૭
૫ ગુરૂ	૨૪	૫૯	[illegible]	મૂળ	૧૩	૪૦	શિવ	૨૨	૨૩	ગ	૩૧	૩૦	૧૭	૧૯	૧૮	૫૪	ધન
૬ શુક્ર	૨૫	૫૮	૩૩	પૂર્વાષાઢા	૧૦	૩૦	સિદ્ધ	૧૫	૩૦	વિ	૨૫	૩૨	૧૮	૨૦	૧૮	૫૫	ધ-૨૪
૮ શનિ	૨૬	૪૯	૪	ઉત્તરાષાઢ	૭	૪૭	સાધ્ય	૯	૨૯	બા	૨૧	૩૪	૧૯	૨૧	૧૭	૫૫	મક
૯ રવી	૨૭	૪૬	૪૯	શ્રવણ	૫	૪૯	શુભ	૫૯	[illegible]	તૈ	૧૮	૩૭	૨૦	૨૨	૧૬	૫૫	૩૫
૧૦ સોમ	૨૮	૪૫	૭	ધનિષ્ઠા	૫		શુક્લ	૫૪	૫૯	વ	૧૫	૩૯	૨૧	૨૩	૧૬	૫૬	ક
૧૧	૨૯	૪૪	૧૯	શતતારા	૫	૨૧	ઐન્દ્ર	૫૧	૫૯	બ	૧૪	૪૧	૨૨	૨૪	૧૫	૫૬	૫૧
૧૨ બુધ	૩૦	૪૫	૧૪	પૂર્વાભાદ્ર	૧	૫૫	વૈધૃત	૫૦	૩૫	કૌ	૧૨	૪૩	૨૩	૨૫	૧૫	૫૬	મીન
૧૩ ગુ	૧	૪૭	૧૦	ઉ.ભાદ્ર	૯	૩૯	વિષ્કુ.	૪૯		ગ	૧૬	૪૫	૨૪	૨૬	૧૪	૫૭	મીન
૧૪ શુક્ર	૨	૫૦	૨૦	રેવતિ	૧૩	૪૧	પ્રીત	૯	૨	વ	૧૮	૪૭	૨૫	૨૭	૧૪	૫૮	મી ૧૩
૩૦ શનિ	૩	૫૪	[illegible]	અશ્વની	૧૮	૫૨	આયુ.	૪૯	૪૮	ચ		૨૦	૨૬	૨૮	૧૩		મેષ

શકે ૧૮ ... ચૈત્ર સુદ વર્ષ સ્વજારોપણ
... [ચૈત્રા નવરાત્ર
ગૌરીત્રીજ, મત્સ્યજયંતી
પા અશ્વમાન વિનાયક ચોથ
પાંચમ કલ્પાદિ
કત્તુયોગ ૨૫–૨૩ છઠ
વિધી (મ ૭ ભવાની ઉત્પાત્ત
દુર્ગાષ્ટમી અશ્વની ને મેષના સૂર્ય
શ્રી રામનવમી.
દગ્ધયોગ ૧૮–૨૦
કામદા એકાદશી
બારસ
પ્રદોષ
ગુ.ફાયડે
ચૈત્રી પુનમ મહાલક્ષ્મીયાત્રાહનમાન જયંતી

પડવો
યમઘંટ ૨૪–૪૦
સંકટ અંગારકી ચોથ ચં. ઉ. ક.૧૦
યમઘંટ ૧ –૩૩
દગ્ધયોગ ૫૮–૨૦
દગ્ધયોગ ૫૩–૩
... ભરણીનો સૂર્ય ૪૯–૪૯
નવમી ... પછી
દગ્ધયોગ ૫–... પંચક
... વરૂથીની એકાદશી
બારસ પંચક
પ્રદોષ પંચક
શિવરાત્રી અમૃતયોગ ૧૩–૪૬ પ.૧૩
અમાસ ...

	ર	મ	બુ	ગુ	શુ			ન.
	૦	૫	૯	૦	૭	૧	૬	૪
	૬	૨૮	૩	૨૩	૯	૨૧	૮	૬
	૧	૪૫	૫૯	૫૪	૩	૨૭	૪૪	૨૯
શુદ	૧૮	૫૭	૨	૭	૧૮	૮	૫૦	૬
	૫૮	૮૪૨	૩૮	૬૦	૮	૬૩	૪	૩
	૨૭	૩૮	૭	૪૧	૭	૫૮	૫૨	૧૧

૨ શુ — ૧૨ — ૩ — ૧૧ બુ — ૪ — ૧૦ ગ. — ૫ ગ — ૭ રા — ૯ — ૬ ચં. — શુ ૮

	ર	મ	બુ.	ગુ	શુ.	ચ	ન
	૦	૦	૯	૦	૭	૮	૧	૪
	૧૯	૯	૧૩	૨૮	૮	૪		૫
	૩૬	૩૩	૨૬	૩૭	૩૦	૭	૩૯	૪૪
વદ	૧	૨૭	૧૪	૧	૨૫	૪૦	૧૯	૩૬
	૫૮	૭૬૩	૩૬	૨૧	૩૧	૫૬	૪૧	૩
	૦	૧૪	૩૬	૧૧	૨૧	૪૭	૪૨	૧૧

૨ — ૧૨ — ૩ શુ — ૧૧ બુ — ૪ — ૧ — ૫ — ૭ રા — પરા — ૬ — ૮

વાર	નક્ષત્ર	યોગ	ચંદ્ર રાશિ	પરચુરણ હકીકત અને તહેવારો.
રવી	મરસી	પ્રેમ	મે.	૫ ડવા
સોમ	કૃતિકા	આયુષ્માન	વૃષભ	ચંદ્રદર્શન મુ ૪૫
મંગળ	રોહિણી	અતિ	[illegible]	મુ મવાલ પરશુરામજયંતી
બુધ	મૃગશીર્ષ	સુકર્મા	[illegible]	અખાત્રીજ.
ગુરુ	આર્દ્રા	ધૃતિ	મિથુન	પા. આદર
શુક્ર	પુનર્વસુ	શૂળ	મિ	પાંચમ
શની	પુષ્ય	ગંડ	કર્ક	કૃતિકાનો સૂર્ય ૧૮–૪૦
રવી	આશ્લેષા	વૃદ્ધિ	[illegible]	યમઘંટ
સોમ	મઘા	ધ્રુવ	[illegible]	દુર્ગા અષ્ટમી
મંગળ	પૂ. ફાલ્ગુની	વ્યાઘાત	[illegible]	વૃષભના સૂર્ય મુ ૩૦ ગ્રીષ્મઋતુ
બુધ	ઉ. ફાલ્ગુની	[illegible]	[illegible]	નિષ્ઠ
ગુરુ	હસ્ત	વજ્ર	કન્યા	મોહિનીએકાદશી
શુક્ર	ચિત્રા	સિદ્ધિ	[illegible]	પ્રદોષ
શની	સ્વાતિ	વ્યતિ	[illegible]	નૃસિંહ ચૌદસ શોષ્ય પુ ૨૪ ૩૦
રવી	વિશાખા	વરીયાન	તુ	કૂર્મજયંતી પુનમ
સોમ	અનુરાધા	પરીઘ	વૃશ્ચિક	પડવો
મંગળ	જ્યેષ્ઠા	શિવ	[illegible]	માર્ગીબુધ ૪૪ વદી ગુરુ ૫૫
બુધ	મૂળ	સિદ્ધ	[illegible]	દગ્ધયોગ ૩૧–૮૨
ગુરુ	પૂ. ષાઢા	સાધ્ય	ધનુ	સંકટ ચોથ ચં ઉ ૩૯
શુક્ર	ઉ. ષાઢા	શુભ	મકર	પાંચમ
શની	શ્રવણ	શુક્લ	મ.	રોહિણીનો સૂર્ય પંચક ૫૪–૪૮ પછી
રવી	ધનિષ્ઠા	બ્રહ્મ	કુંભ	પંચક આઠમ
સોમ	શતતારા	ઐન્દ્ર	કુંભ	૫ કાલાષ્ટમી
મંગળ	પૂ. ભાદ્ર	વૈધૃતિ	[illegible]	પંચક વિંછી
બુધ	ઉ. ભાદ્ર	વિષ્કુંભ	મીન	દશમ–પંચક
ગુરુ	રેવતી	પ્રીતિ	મી.	૫ ૩૨–૩૬ અપરાએકાદશી
શુક્ર	અશ્વિની	આયુષ્માન	મેષ	પ્રદોષ
શની	ભરણી	શોભન	મે. ૫	શિવરાત્રી
રવી	કૃતિકા	અતિ.	વૃષભ	અમાસ

વાર	નક્ષત્ર	પરચુરણ હકીકત
૧ મંગળ	મૃગશીર	જેઠમાસ.પડવો.કુંભનો મંગળ.દશહરા
૨ બુધ	મૃગશીર	ચંદ્રદર્શન—બીજ વૃષભનો બુધ
૩ ગુરૂ	આર્દ્રા	ઝુલેલાલ.
૪ શુક્ર	પુનર્વસુ	વિનાયક ચોથ—વક્રી શુ
૫ શની	પુષ્ય	૫૦.ઢે—મૃગશીરનો સૂર્ય.વા.દેડ઼ુ.સ.છે
૬ રવી	અશ્લેષા	યમઘ૯ (પુ. સ્ત્રી. સ. ચં.
૭ સોમ	મઘા	ત્રણી
૮ મંગળ	પૂર્વા ફા	દુર્ગાઅષ્ટમી.
૯ બુધ	ઉત્તરા ફા	નવમી
૧૦ ગુરૂ	હસ્ત	દશમ દશહરાસમાપ્ત
૧૧ શુક્ર	ચિત્રા	નિર્જલા એકાદશી.
૧૨ શની	સ્વાતી	પ્રદોષ—મિથુનનો સૂર્ય. ૪૨—૪૫
૧૩ રવી	વિશાખા	મૃત્યુયોગ.૭—૨૮ વટસાવિત્રી વ્રતારંભ
૧૪ સોમ	[illegible]	વટપુનમ
૧૫ મંગળ	મૂળ	પુનમ
૧ બુધ	[illegible]	દગ્ધયોગ ૫૯—૪૮—પડવો.
૩ ગુરૂ	[illegible]	બીજ
૪ શુક્ર	શ્રવણ	સંકટ ચોથ.ચં ઉ.ક.૧૦—૨૪બુધઅસ્ત
૫ શની	ધનીષ્ટા	પંચક ૧૨—પછી આદ્રાનો સૂર્ય વા
૬ રવી	શતતારા	પંચક મિથુનનો બુધ.(હાથી સ.છે
૭ સોમ	પૂર્વા ભાદ્ર	પંચક શુક્રાસ્ત પરે (સ્ત્રી.પુ ચ.સ.
૮ મંગળ	ઉત્તરા ભાદ્ર	પંચક કાલાષ્ટમી
૯ બુધ	રેવતી	પંચક ૧૧—માર્ગશિની મૃત્યુયોગ
૧૦ ગુરૂ	[illegible]	નિષ્ટી
૧૧ શુક્ર	[illegible]	યોગીની એકાદશી. શુક્રાસ્ત
૧૨ શની	[illegible]	બારસ
૧૩ રવી	[illegible]	પ્રદોષ.
૧૪ સોમ	[illegible]	શિ રાત્રી વિષ્ટી.
૧૫ મંગળ	મૃગશીર	જુલાઈ. યમઘંટ ૨૦—૪૨.

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	પરચુરણ હકીકત અને તહેવારો
૧	ગુરૂ	૦	૩૧	૫૬	પુનર્વસુ	૩૧	૩૬	વ્યાઘાત	૩૯	૧૭	ના	૪૭	૫૬	૨૭	૨૯	૬	૧૫	મિ.૧૫	ચંદ્રદર્શન મુ. ૩૦
૨	શુક્ર	૪	૧૮	૩૬	પુષ્ય	૩૫	૪૫	હર્ષણ	૩૮	૩૫	તે	૪૯	૪૬	૨૮	૧	૯	૧૫	કર્ક	રથબીજ મૃત્યુયોગ ૩૬ રથયાત્રા
૩	શની	૫	૨૦	૯	આશ્લેષા	૩૮	૩૪	વજ્ર	૩૬	૩૯	વ	૫૦	૪૪	૨૯	૨	૯	૧૫	ક-૩૮	પુનર્વસુનો સૂર્ય વા. દેડકો સ્ત્રી ઓઘ ચ ગ ન
૪	રવી	૬	૨૦	૧૮	મઘા	૪૦	૦	ગંડ	૩૪	૨૮	બ	૩૯	૪૩	૩૦	૩	૧૦	૧૫	સિંહ	વિનાયક ચોથ ચન્દ્ર ૮૪ -૪ શુક્રાસ્ત ૩૩
૫	સોમ	૭	૧૯	૧૫	પૂ. ફાલ્ગુ	૪૦	૩૭	ધૃતિ	૩૦	૫૦	કો	૪૮	૪૨	૧	૪	૧૦	૧૫	સિં ૫૦	ભાદ્રમન
૬	મંગળ	૮	૭	૧	ઉ. ફાલ્ગુ.	૩૯	૪૨	વરીયાન	૨૬	૧૭	ગ	૪૫	૪૧	૨	૫	૧૧	૧૫	કન્યા	૭૬ ઉપર માતમ
૭	બુધ	૯	૧૩	૫૪	હસ્ત	૩૭	૪૧	પરીઘ	૨૦	૫૨	વ	૪૧	૪૦	૩	૬	૧૧	૧૫	કન્યા	દુર્ગાષ્ટમી ૪૩ ને બુધ ૨—૧૧
૮	ગુરૂ	૧૦	૯	૧૬	ચિત્રા	૩૫	૦૭	શિવ	૧૪	૧૭	બા	૬	૩૯		૭	૧૧	૧૫	ક. ૬	નવમી માર્ગીશુક્ર ૦—૪૨
૯	શુક્ર	૧૧	૫૪	૬૦	સ્વાતી	૦૧	૫૫	સિદ્ધિ	૮	૯	તે	૩૧	૩૯	૫	૮	૧૧	૧૫	તુલા	મન્વાદિ દશમનો ક્ષય
૧૧	શની	૧૦	૫૨	૦૭	વિશાખા	૨૮	૧	સાધ્ય	૫૨	૫૨ ૩૮	વ	૨૫	૩૯	૬	૯	૧૨	૧૫	તુ ૧૩	શયની (દેવપોઢી) સ્માર્ત એકાદશી
૧૨	રવી	૧૩	૪૬	૪૦	અનુરા	૨૩	૫૮	શુભ	૪૧	૦	ગ	૧૯	૩૮	૭	૧૦	૧૨	૧૫	વૃશ્ચિક	વૈષ્ણવ એકાદશી દગ્ધયોગ ૪૬-૪૦ મૃ. યો
૧૩	સોમ	૧૪	૪૦	૨૯	જેષ્ટા	૧૯	૫૦	શુક્લ	૩૮	૧૭	કૌ	૧૩	૩૭	૮	૧૧	૧૩	૧૫	વૃ. ૯	સોમ પ્રદોષ ૮ ગુ
૧૪	મંગળ	૧૫	૦૪	૩૯	મૂળ	૧૫	૪૮	બ્રહ્મ	૩૦	૫૦	ગ	૭	૩૭	૯	૧૨	૧૩	૧૫	ધન	કર્કના સૂર્ય મુ ૩૦ વર્ષાઋતુ
૧૫	બુધ	૧૬	૨૮	૫૮	પૂ. ષાઢા	૧૨	૧૭	વૈધૃત	૨૩	૪૮	વ	૧	૩૬	૧૦	૧૩	૧૩	૧૫	ધ-૨૬	ગુરૂપૂર્ણિમા. વડોદરેશ્વે સાધુનો ઉત્સવ
વ૧	ગુરૂ	૧૭	૨૩	૫૫	ઉ. ષાઢા	૯	૭	વિષ્કુંભ	૧૭	૯	તે	૫૧	૩૫	૧૧	૧૪	૧૪	૧૫	મકર	પડવો હિંદોળા
૨	શુક્ર	૧૮	૧૯	૪૧	શ્રવણ	૬	૩૯	પ્રીત	૧૧	૫	વ	૪૮	૩૪	૧૨	૧૫	૧૪	૧૫	મ-૩૫	ભદ્રાપ્રવેશ ૪૮—૫ પંચક ૩૫ પછી
૩	શની	૧૯	૧૬	૨૮	ધનિષ્ઠા	૪	૫૪	આયુ.	૫	૫૦	બ	૪૫	૩૩	૧૩	૧૬	૧૪	૧૫	કુંભ	પ. સંકટચોથ પુષ્યનો સૂર્ય વા. ગધેડુ
૪	રવી	૨૦	૧૪	૨૨	શતતારા	૪	૨૬	સૌભા.	૫૯	૨૮	કૌ	૪૦	૩૨	૧૪	૧૭	૧૪	૧૪	કુંભ	પાંચમ. પંચક [સ્ત્રી પુરૂષ સુખે છે.
૫	સોમ	૨૧	૧૩	૨૦	પૂ. ભાદ્ર	૫	૪	શોભન	૫૫	૨૯	ગ	૪૩	૩૧	૧૫	૧૮	૧૪	૧૪	કુ ૪૯	પંચક
૬	મંગળ	૨૨	૧૩	૫૦	ઉ. ભાદ્ર	૭	૫	સુકર્મા	૫૪	૧૭	વ	૪૪	૩૧	૧૬	૧૯	૧૪	૧૪	મીન	પંચક વિષ્ટી
૭	બુધ	૨૩	૧૫	૩૦	રેવતી	૧૦	૧૩	ધૃતિ	૫૩	૨૮	બા	૪૬	૩૦	૧૭	૨૦	૧૫	૧૪	મી ૧૦	પ ૧૦ મૃત્યુયોગ ૧૦-૧૩ વક્રીબુધ ૫૫
૮	ગુરૂ	૨૪	૧૮	૧૦	અશ્વિની	૧૪	૧૯	શૂલ	૫૩	૫૧	તે	૫૦	૨૮	૧૮	૨૧	૧૫	૧૪	મેષ	કાલાષ્ટમી [બુધોદય ૩૬
૯	શુક્ર	૨૫	૨૧	૧૫	ભરણી	૧૯	૩૩	ગંડ	૫૪	૫૫	વ	૫૪	૨૬	૧૯	૨૨	૧૬	૧૪	મે ૩૬	ભદ્રાપ્રવેશ ૫૪—૪
૧૦	શની	૨૬	૨૬	૧૩	કૃતિકા	૨૫	૧૧	વૃદ્ધિ	૫૬	૨૦	બ	૫૮	૨૪	૨૦	૨૩	૧૬	૧૪	વૃષભ	વિષ્ટી
૧૧	રવી	૨૭	૩૧	૧૦	રોહિણી	૩૨	૧૬	ધ્રુવ	૫૭	૪૭	કૌ	૬૦	૨૨	૨૧	૨૪	૧૭	૧૩	વૃષભ	કામિકા એકાદશી મિશ્રનો બુધ ૮-૧૨
૧૨	સોમ	૨૮	૩૬	૩	મૃગશર	૩૮	૪૧	વ્યાઘા	૫૯	૨૨	કૌ	૩	૨૦	૨૨	૨૫	૧	૧૨	વૃ. ૭	બારસ (હિંડોળા શરૂ, થયા
૧૩	મંગળ	૨૯	૪૦	૩૦	આર્દ્રા	૪૪	૨૮	હર્ષણ	૬૦	૦	ગ	૮	૧૮	૨૩	૨૬	૧૮	૧૨	મિથુન	ભોમપ્રદોષ પમધ૮ ૪૭—૩૮ ૮ ગુ
૧૪	બુધ	૩૦	૪૪	૧૮	પુનર્વસુ	૪૯	૪	વજ્ર	૦	૨૨	વ	૧૨	૧૬	૨૪	૨૭	૧૮	૧૨	મિ-૩૭	શિવરાત્રી માર્ગીગુરૂ ૩૫—૫૫
૩૦	ગુરૂ	૩૧	૪૭	૧	પુષ્ય	૫૪	૧૨	સિદ્ધિ	૦	૪૬	ચ	૧૫	૧૬	૨૫	૨૮	૧૯	૧૧	કર્ક	દિવાસો અમાસ

ર	ચ	મં	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
૩	૮	૧૦	૩	૭	૨	૬	૪
૭	૨૩	૧૪	૧૦	૨૦	૭	૫	–
૯	૫૫	૨૯	૧૩	૨૮	૩૦	૨૬	૩૯
૫૧	૩	૫૨	૧૧	૪૧	૩	૨૮	૧૭
૫૮	૮ ૧૧	૧૩	૧૦૯	૧૮૧	૪	૧	૩
૨૩	૮૩૧	૩૯			૫૯	૪૭	૧૧

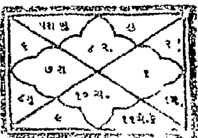
પુરી
૩ શુ
૧૨ ચંબુ
૭ રા
૧
૧૦
૯ ૦
૧૧ મં કે

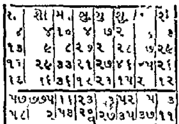
ર	ચ.	મં.	બુ	ગુ	શુ.	શ.	રા
૩	૩	૧૦	૪	૭	૨	૬	૪
૧૪	૫	૧૫	૬	૧૯	૯	૫	૧
૨૫	૩૦	૨૧	૧૨	૪૪	૧૮	૫૭	૧
૩૮	૩૭	૪૧	૫૬	૫૦	૪૪	૧	૩૬
૭	૭૪૧	૩	૯૪	૦	૩૧	૨	૩
૧૮	૨૦	૩૯	૨૨	૧૪	૧૦	૫૧	૧

પરાં બુ
૩ શુ
૪ ચં ર
૭ રા
૧
૧૦
ચં ૯
૧૧ મં કે

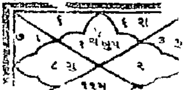
તિથિ	વાર	[illegible]	ઘ	પ	નક્ષત્ર	ઘ	પ	યોગ	ઘ	પ	કરણ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	ચંદ્ર	પરચુરણ વગીરત.
શુ૧	શુક્ર		૪૮	૨૨	અશ્લેષા	૫૭	૨૧	[illegible]	૫૮	૩૯	કિ	૧૭	૪૬	૨૧	૨૯	૧૬	૧૪	કે ૫૭	આ દ્ર -૨૩ પછી વ્યતિ. [illegible]
૨	શની	૨	૪૯	૧૩	મઘા	૫૯	૧૫	[illegible]	૫૬	૪૩	ના	૧૮	૯	૨૭	૩૦	૧૯	૧૦	સિં ૯	ચંદ્રદર્શન મૂ-૩૦ આશ્લેષાનો સૂર્ય
૩	રવી	૩	૪૮	૬	પૂર્વા ફાલ્ગુ	૫૯	૭	પરિઘ	૫૩	૧૧	તૈ	૧૮	૭	૨૮	૧	૨૦	૧૦	સિં ૧૪	મોહરમ—મુ સન ૧૩૪૩.(વા શિયાળ
૪	સોમ	૪	૪૫	૫૮	ઉ. ફાલ્ગુ	૫૯	૨૧	શિવ	૪૮	૫૫	વ	૬	૫	૨૯	૨	૨૦	૧	[illegible]	વિનાયક—બોળચોથ. મ નથી)
૫	મંગળ	૫	૪૨	૩૫	હસ્ત	૫૭	૪૧	સિદ્ધ	૪૩	૩૮	બ	૧૪	૩	૩૦	૩	૨૦	૯	કન્યા	નાગ પાંચમ
૬	બુધ	૬	૩૮	૨૫	ચિત્રા	૫૫	૧૦	સાધ્ય	૩૭	૩૯	કૌ	૧૦	૧	૧	૪	૨૧	૯	—૨૬	સુપોદન આરપદાર
૭	ગુરૂ	૭	૩૩	૨૪	સ્વાતી	૫૧	૭	શુભ	૩૦	૫૧	ગ	૫	૩૬	૨	૫	૨૧	૮	તુલા	શિતલા સપ્તમી—કલ્કી જયંતી.
૮	શુક્ર	૮	૨	૨૮	વિશાખા	૪૮	૧૩	શુકલ	૨૩	૪૬	વ	૫૪	૫૭	૩	૬	૨૨	૮	વૃ ૩૪	દુર્ગા આઠમ-દગ્ધયાગ-ર[illegible].
૯	શની	૯	૨૧	૫૯	અનુરાધા	૪૪	૧૭	બ્રહ્મ	૧૬	૨૧	તૈ	૪૮	૫૫	૪	૭	૨૨	૭	વૃશ્ચિક	દગ્ધયોગ ૨૧ - ૫૯ નોળીનોમ
૧૦	રવી	૧૦	૧૫	૫૨	જ્યેષ્ઠા	૪૦	૬	ઐન્દ્ર	૮	૪૬	વ	૪૨	૫૨	૫	૮	૨૨	૬	વૃ. ૪૦	વિષ્ટી
૧૧	સોમ	૧૧	૯	૪૯	મૂળ	૩૬	૨	વૈધૃ.વિ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	૩૬	૫૧	૬	૯	૨૨	૬	ધન	પુત્રદા એકાદશી. વૈધૃત૧-૨૯ દગ્ધયોગ
૧૨	મંગળ	૧૨	૫૪	૫૬	પૂર્વાષાઢા	૩૨	૮	પ્રીત	૪૬	૨૫	કૌ	૧૧	૫૦	૭	૧૦	૨૨	૫	ધ—૪૬	ભૌમ પ્રદોષ. તાબુત ઠંડા કરવાં.
૧૪	બુધ	૧૩		૧૫	ઉત.ષાઢા	૨૮	૫૬	આયુ	૩૯	૩૮	ગ	૨૫	૪૭	૮	૧૧	૨૩	૫	મકર	ભદ્રાપ્રવેશ ૫૩—૪૪
૧૫	ગુરૂ	૧૪	૪૯	૫	શ્રવણ	૨૬	૫	સૌભા	૩૩	૨૦	વિ	૨૧	૩૪	૮	૧૨	૨૩	૪	મ. ૫૫	બળેવ. ખગ્રાસ ચંદ્રગ્રહણ સ્પ. ૧૧-૨૬, મોક્ષ ૩-૫૮.
વ૧	શુક્ર	૧૫	૫	૩૯	ધનિષ્ઠા	૨૬	૨૫	શોભન	૨૭	૫૪	બ	૧૭	૩૪	૧૦	૧૩	૨૩	૪	કુંભ	પડવો—પંચક.
૨	શની	૧૬	૪૩	૩૦	શતતારા	૨૩	૩૯	અતિ	૨૩	૧૨	તૈ	૧૪	૪૧	૧૧	૧૪	૨૩	૩	કું. ૮	પંચક મઘા અને સિંહનો સૂર્ય
૩	રવી	૧૭	૪૨	૨૮	પૂ.ભાદ્ર	૨૪	૩	સુકર્મ	૧૯	૧૫	વ	૧૨	૩૯	૧૨	૧૫	૨૩	૨	મીન	વિષ્ટી—પંચક(સુ.૧૫ વાહનભેંસ છે
૪	સોમ	૧૮	૪૦	૫૫	ઉત ભાદ્ર	૨૫	૪૧	ધૃતી	૧૬	૨૪	બ	૧૨	૩૭	૧૩	૧૬	૩	૧	મીન	સંકટચોથ ચં ઉ ક.૧૦-૦૫ [illegible]
૫	મંગળ	૧૯	૪૪	૨૮	રેવતી	૨૮	૪૨	શુળ	૧૫	૮	કૌ	૧૩	૩૪	૧૪	૧૭	૨૪	૦	મી-૨૮	દગ્ધ ૪૪-૨૮ નાગપંચમી પંચક
૬	બુધ	૨૦	૭	૮	અશ્વિની	૩૨	૩૬	[illegible]	૧૪	૧૭	ગ	૧૬	૩૨	૧૫	૧૮	૪	૦	મેષ	મૃત્યુયોગ [illegible] રાંધણ છઠ
૭	ગુરૂ	૨૧	૫૦	૫૬	ભરણી	૩૭	૪૫	વૃદ્ધિ	૧૪	૩૦	વિ	૧૯	૩	૧૬	૧૯	૨૪	૫૬	મે ૫૪	યમઘંટ [illegible] શીતળા સાતમી
૮	શુક્ર	૨૨	૫૫	૨૫	કૃતિકા	૪૩	૪૨	ધ્રુવ	૧૫	૧૪	ના	૨૩	૨૮	૧૭	૨૦	૨૪	૫૮	વૃષભ	ગોકુલ આઠમ—જન્માષ્ટમી
૯	શની	૨૩	૧૦	૦	રોહિણી	૪૯	૫૮	વ્યાઘા	૧૬	૩૫	તૈ	૨૭	૨૬	૧૮	૨૧	૨૪	૫૮	વૃષભ	દગ્ધયોગ ૬૦
૯	રવી	૨૪	૦	૨૬	મૃગશર	૫૬	૨૦	હર્ષણ	૧૮	૧૩	વ	૩૨	૨૪	૧૯	૨૨	૨૫	૫૭	વૃ—૨૩	વિષ્ટી ૩૨—૪૨
૧૦	સોમ	૨૫	૫	૧૦	આર્દ્રા	૬૦	૦	વજ્ર	૧૯	૨૬	બ	૩૭	૨૨	૨	૨૦	૨૫	૫૭	મિથુન	દગ્ધયોગ ૭-૩૧ વક્રીબુધ ૧૧-૨૨
૧૧	મંગળ	૨૬	૯	૪૪	આર્દ્રા	૨	૩૧	સિદ્ધ	૨૦	૪૮	કૌ	૪૧	૧૯	૨૧	૨૪	૨૫	૫૧	મિ ૫૧	અજા એકાદશી.
૧૨	બુધ	૨૭	૧૩	૨૭	પુનર્વસુ	૭	૫૪	વ્યતી	૨૧	૮	ગ	૪૪	૧૬	૨૨	૨૫	૨૫	૫૫		પ્રદોષ
[illegible]	ગુ		૧૬	૧૮	પુષ્ય	૧૨	૨૯	વરીયાન	૨૦	૫૪	વિ	[illegible]	૧૩	૨૩	૨૬	૨૬	૫૫		[illegible]

ર.	ચ		બુ	ગુ	શુ	શ	રા
૪	૪	૧૦		૭	૨	૬	૪
૨૭	૧૭	૧૦	૨૩	૧૫	૧		
૪૮	૧૩	૪	૫૯	૪૧	૩૩		૧
૩	૨૧	૧૪	૨૫	૧૭	૫૦	૧૨	
૫૭	૩૭	૧૬	૫૮	૯	૨૭	૭	૩
૨૯	૨	વ	૪૪	૬	૮૩	૧૬	૧૧

ર.	શ	મ	બુ	ગુ	શુ		રા
૪	૪	૧૦	૪	૭	૨		૩
૧૩	૯	૮	૨૭	૨	૨૮	૭	૨૯
૧૭	૨૯	૩૩	૨૧	૨૭	૪૬	૫	૨૬
૧૨	૧૬	૩૬	૧૮	૨૧	૧૫	૨	૧૨
૫૭	૭૫	૧૬	૨૩	૩	૫૨	૫	૩
૫૮	૨	૫૩	૨૦ વ	૨૭	૩૫	૩૭	૧૧

વાર	[illegible]	[illegible]	[illegible]	નક્ષત્ર	[illegible]	[illegible]	યોગ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	પરચુરણ હકીકત અને તહેવારો.
રવી	૩૧	૧૭	૪૭	પુર્વા-ફાલ્ગુ	૧૯	૫	સિદ્ધિ	૧૧	૧૨	બા	૪૬	૩૫	૨૧	૨૪	૨૬	૫૬	૧૨ ૧૩	ચન્દ્રદર્શન મુ. ૪૫ કર્કનો શુક્ર ૨૫
સોમ	૧	૧૫	૪૨	ઉત્ત ફાલ્ગુ	૧૮	૪૧	સાધ્ય	૧	૫૭	તૈ	૪૪	૩	૦૭		૨૬	૫૦	૭ ન્ના	સપ્ટેમ્બર મુ. સફર વરાહજયંતી.
મગળ	૨	૧૨	૨	હસ્ત	૧૭	૧૧	શુભ-શુ	૫૪	૫૫	વ	૪૮	૩૧	૨૮	૨	૨૬	૧૯	૭ ૪૬	હરિતાલીકા ત્રીજ શ્રીગણેશ ચતુર્થી.
બુધ	૩	૮	૨૯	ચિત્રા	૧૫	૪	શુક્લ	૫૨	૧૦	બ	૩૧	૫૮	૨૯	૩	૨૬	૪૮	તુલા	ઋષિપંચમી. સ્કાંમા પાંચમ
ગુરૂ	૪	૫૪	૨૬	સ્વાતી	૧૧	૫૯	ઐન્દ્ર	૪૫	૧	કૌ	૩૧	૫૫	૩૦	૪	૨૬	૪૭	તુ ૫૪	દગ્ધયોગ ૫૮
શુક્ર	૫	૫૨	૧૭	વિશાખા	૮	૧૪	વૈધૃત	૩૭	૫૫	ગ	૨૫	૫૨	ગા	૫	૨૬	૪૬	વૃશ્ચિક	ભદ્રા ... દગ્ધયોગ ... યમઘંટ ...
શની	૬	૪૬	૧૮	અનુરાધા	૪	૧૩	વિષ્કુંભ	૩૦	૨૬	વિ	૧૯	૫૦	ગા	૬	૨૦	૪૫	વૃશ્ચિક	દુર્ગાષ્ટમી ધરોઆઠમ
રવી,	૭	૪૦	૧૬	જ્યેષ્ઠા મુળ	૫૫	૫૫	પ્રીતિ	૨૨	૩૩	બા	૧૩	૪૭	ગા	૭	૨૬	૪૪	ધ. ૧૧	અદુઃખનવમી. ૭ શ
સોમ	૮	૩૮	૨૭	પુર્વાષાઢા	૫૨	૬	આયુ.	૧૪	૫૮	તૈ	૭	૪૪	ગા	૮	૨૭	૪૪	ધન	દગ્ધયોગ ... મુ. ...
મગળ	૯	૨૮	૫૧	ઉત્તરાષાઢા	૪૮	૪૮	સૌભાગ્ય	૭	૩૨	બ	૧	૪૨	ગા	૯	૨૭	૪૩	મ ૬	પરીવર્તિની સ્માર્ત એકાદશી [વા.જ
બુધ	૧૦	૨૩	૫૧	શ્રવણ	૮૫	૫૯	શોભન	૦	૪૯	કૌ	૫૧	૩૯	૧	૧૦	૨૮	૪૨	મકર	પારસી નવુ વર્ષ ૧૨૯૪ ... પેટેટી.
ગુરૂ	૧૧	૯	૩૫	ધનિષ્ઠા	૪૩	૫૨	સુકર્મા	૪૮	૩૪	ગ	૪૭	૩૬	૨	૧૧	૨૮	૪૧	મ. ૬	પચ. ૬૫છી ગોત્રા.[ત્રી પૃ.સ.સ બુધઉ ૯
શુક્ર	૧૨	૧૬	૧૪	શતતારા	૪૨	૪૫	ધૃતિ	૪૪	૧	વિ	૪૫	૩૪	૩	૧૨	૨૮	૪૦	કુંભ	અનંત ચાદશ ઉત્તરા ફાલ્ગુની સૂર્ય
શની	૧૦	૧૪	૭	પુર્વા ભાદ્ર	૪૨	૫૩	શુળ	૩૮	૩૮	બા	૪૩	૩૧	૪	૧૩	૨૮	૩૯	કું ૧૪	વ્યાસપુનમ શ્રાદ્ધપક્ષ (વા.મોર,સ.નથી.
																		(આરંભ. પંચક
રવી	૧૪	૧૩	૧૪	ઉત્ત-ભાદ્ર	૪૪	૧૨	ગંડ	૩૬	૪૪	તૈ	૪૩	૨૮	૫	૧૪	૨૮	૩૮	મીન	પંચક
સોમ	૧૫	૧૩	૩૬	રેવતિ	૪૭	૩૪	વૃદ્ધિ	૩૪	૩૦	વ	૪૪	૨૫	૬	૧૫	૨૯	૩૮	મી. ૪૭	૫ ૪૭ ભદ્રા પ્ર. ... માર્ગીબુધ ...
મગળ	૧૬	૧૫	૧૨	અશ્વની	૫૦	૩૨	ધ્રુવ	૩૦	૨૫	બ	૪૬	૨૩	૭	૧	૨૯	૩૭	મેષ	સંકષ્ટચતુર્થી કન્યાનો સુર્ય મુ.૩૪ ચ.ઉ. ...
બુધ	૧૭	૧૭	૫૦	ભરણી	૫૫	૨૪	વ્યાઘાત	૩૩	૧૭	કૌ	૪૯	૨૦	૮	૧૭	૨૯	૩૬	મેષ	
ગુરૂ	૧૮	૨૧	૫૪	કૃતિકા	૬૦	૦	હર્ષણ	૩૩	૫૪	ગ	૫૩	૧૭	૯	૧૮	૨૯	૩૫	મે ૧૧	દગ્ધયોગ ... યમઘંટ ૬૦
શુક્ર	૧૯	૨૬	૧૩	કૃતિકા	૧	૧૨	વજ્ર	૩૧	૫૮	વ	૮	૧૪	૧૦	૧૯	૦	૩૪	વૃષભ	વિષ્ટી
શની	૨૦	૩૧	૧૩	રોહિણી	૧૧	૧	સિદ્ધિ	૩૬	૨૬	બા	૬૦	૧૨	૧૧	૨૦	૩૦	૩૩	વૃ ૪૨	
રવી	૨૧	૩૬	૬	મૃગશર	૧૦	૪૯	વ્યતિ	૩૭	૫૫	બા	૬	૯	૧૨	૨	૩૦	૩૩	મિથુન	કાલાષ્ટમી.
સોમ	૨૨	૪૦	૪૯	આર્દ્રા	૧૧	૪૬	વરીયાન	૩૯	૧૬	તૈ	૮	૭	૧૩	૨૨		૩૨	મિથુન	ડોશીયોની નોમ ૮ શુ
મગળ	૨૩	૪૪	૪૩	પુનર્વસુ	૨૫	૩૧	પરીઘ	૩૯	૪	વ	૧૨	૪	૧૧	૨૩	૩૦	૩૦	મિ.	વિષ્ટી
બુધ,	૨૪	૪૭	૪૯	પુષ્ય	૩૦	૨૫	શિવ	૩૯	૦	બ	૧૬	૧	૧૧	૨૪	૩૦	૩૦	કર્ક	ઇન્દીરા એકાદશી.
ગુરૂ	૨૫	૪૯	૩૭	આશ્લેષા	૩૧	૧૩	સિદ્ધ	૩૮	૨૦	કૌ	૧૮	૫૭	૧૬	૨૫	૩૧	૨૯	ક-૩૧	[માર્ગીભોમ ... શ્રી.સ.ચ.
શુક્ર	૨૬	૦	૧૭	મઘા	૩૬	૬	સાધ્ય	૩૦	૨૨	ગ	૧૯	૫૧	૧૭	૨૬	૧	૨૮	સિં	પ્રદોષ હસ્તનો સુર્ય વા ભ સઓ. ૧૦ કે
શની	૨૭	૪૯	૨૫	પૂર્વા ફાલ્ગુ	૩૧	૨૨	શુભ	૩૩	૨૬	વ	૧૯	૫૩	૧૮	૨૭	૩૧	૨૭	સિ. ૫૨	શિવરાત્રી.
રવી	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	આજની સર્વ પિત્રી અમાસ.

રા	ચ.	મ	બુ	ગુ	શુ	શ	રા
૪	૧૦	૧૦	૪	૭	૨	૬	૩
૨૬	૧૩	૫	૧૭	૨૧	૧૧	૮	૨૮
૪૫	૫૦	૧૫	૨૨	૪૦	૫૫	૫૫	૧
૩૯	૪૨	૨૧	૨૦	૨૮	૧૭	૩૧	૪૧
૫૮	૧૦૨	૪	૨૩	૫	૧૩	૫	૩
૨૫	૫૫		૭	૩૭	૩૪	૨૨	૧૧

ર	ચ	મં.	બુ.	ગુ.	શુ.	શ	રા
૫	૫	૧૦	૪	૭	૨	૬	૩
૧૧	૧	૪	૨૫	૨૩	૨૭	૧૦	૨૭
૨૧	૩૫	૪૦	૩૮	૧૬	૫૫	૨૦	૫૩
૮	૪૭	૫૩	૫	૨૨	૩૧	૨૫	૫૯
૫૯	૭૯૭	૦	૫૮	૭	૬૫	૬	૩
૧	૧	૪૫	૫૮	૩૬	૩૦	૪	૧૧

વાર	[illegible]	[illegible]	[illegible]	નક્ષત્ર	[illegible]	[illegible]	યોગ	[illegible]	[illegible]	કરણ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	ચંદ્ર
૧ સોમ	૨૯	૪૪	૨૨	હસ્ત	૩૦	૪૬	બ્રહ્મા	૨૪	૭	કિં	૧૫	૪૬	૨૦	૨૯	૩[illegible]	૨૬	કન્યા
૨ મંગળ	૩૦	૪૦	૧૮	ચિત્રા	૩૪	૨	ઐન્દ્ર	૧૮	૩૨	ના	૧૦	૪૫	૨૧	૩૦	૩૧	૨૪	ક-૫
૩ બુધ	૧	૩૫	૪૮	સ્વાતી	૩૧	૩૧	વિધૃતિ	૧૧	૫૮	તૈ	૮	૪૨	૨૨	૧	૩૧	૨૩	તુલા
૪ ગુરૂ	૨	૨૦	૧	વિશાખા	૨૫	૫૮	વિષ્કું	૫૨	૩૧	વ	૫૯	૪૦	૨૩	૨	૩૨	૨૩	વૃ-૧૩
૫ શુક્ર	૩	૨૪	૨૭	અનુરાધા	૨૫	૮	આયુ	૪૫	૫૦	કૌ	૫૧	૩૧	૨૪	૩	૩૨	૨૨	વૃશ્ચિક
૬ શની	૪	૧૮	૩૨	જ્યેષ્ઠા	૧૯	૫૪	સૌભા.	૪૧	૪૦	ગ	૪૦	૩૪	૨૫	૪	૩૨	૨૧	ધ-૧૯
૭ રવી	૫	૧૨	૩૪	મૂળ	૧૫	૪૮	શોભન	૩૪	૧૮	વ	૩૯	૩૨	૨૬	૫	૩૨	૨૦	ધન
સોમ	૬	૬	૩૮	પૂર્વાષાઢા	૧૧	૫૩	અતિગં	૨૬	૪૭	બા	૩૧	૨૯	૨૭	૬	૩૩	૨૦	ધ-૨૫
મંગળ	૭	૫૫	૧૫	ઉત્તરાષાઢા	૮	૧૬	સુકર્મા	૧૯	૪૩	તૈ	૨૮	૨૬	૨૮	૭	૩૩	૧૯	મકર
બુધ	૮	૫૨	૪	શ્રવણ	૫	૧૪	ધૃતી	૧૨	૩૬	વ	૨૪	૨૩	૨૯	૮	૩૪	૧૮	મ-૩૪
ગુરૂ	૯	૪૮	૫૬	ધનિષ્ઠા	૩	૯	શૂળ	૭	૫	બ	૨૦	૨૧	૩૦	૯	૩૪	૧૮	કુંભ
૩ શુક્ર	૧૦	૪૬	૫૦	શતતારા	૨	૪૩	ગંડ	૫૫	૫૭	બા	૧૭	૧૮	૧	૧૦	૩૪	૧૭	કુ. ૪૬
૪ શની	૧૧	૪૬	૫	પૂર્વાભાદ્ર	૧	૩૯	ધ્રુવ	૫૩	૫૮	ગ	૧૬	૧૫	૨	૧૧	૩૫	૧૬	મીન
૫ રવી	૧૨	૪૬	૩૩	ઉત્તરાભા	૨	૩૩	વ્યાઘા.	૫૧	૩૭	વ	૧૬	૧૪	૩	૧૨	૩૫	૧૫	મીન
૧ સોમ	૧૩	૪૮	૧૦	રેવતી	૪	૪૭	હર્ષણ	૫૦	૧૦	બા	૧૭	૩૬	૪	૧૩	૩૫	૧૪	મી-૪
૨ મંગળ	૧૪	૫૦	૫૫	અશ્વની	૮	૨૬	વજ્ર	૪૯	૪૩	ત	૧૯	૭	૫	૧૪	૩૬	૧૪	મેષ
૩ બુધ	૧૫	૫૪	૫૨	ભરણી	૧૩	૪	સિધ્ધિ	૫	૩	[illegible]	૨૨	૪	૬	૧૫	૩૬	૧૩	મે-૨૯
૪ ગુરૂ	૧૬	૫૯	૩૫	કૃતિકા	૧૮	૪૦	વ્યાત	૫૧	૧૬	અ	૨૦	૨	૭	૧૬	૩૬	૧૨	વૃષભ
૫ શુક્ર	૧૭	૬૦	૦	રોહિણી	૨૪	૧	વરીયા	૫૨	૮	કૌ	૩૨	૨૯	૮	૧૭	૩૭	૧૨	વૃ-૫૮
૫ શની	૧૮	૪	૩૧	મૃગશર	૩૦	૧૧	પરીઘ	૫૪	૧	ગ	૩૭	૫૧	૯	૧૮	૩૭	૧૧	મિથુન
૬ રવી	૧૯	૯	૩૪	આર્દ્રા	૩૭	૧૨	શિવ	૫૫	૪	વ	૪૧	૫૦	૧૦	૧૯	૩૮	૧૧	મિથુન
૭ સોમ	૨૦	૧૪	૨૦	પુનર્વસુ	૪૩	૧૭	સિદ્ધિ	૫૫	૨૭	બા	૪૧	૫૦	૧૧	૨૦	૩૮	૧૦	મિ ૨૬
૮ મંગળ	૨૧	૧૮	૨૬	પુષ્ય	૪૮	૧	સાધ્ય	૫૫	૫૬	તૈ	૪૯	૪૮	૧૨	૨૧	૩૯	૯	કર્ક
૯ બુધ	૨૨	૨૧	૧૬	આશ્લેષા	૫૧	૧૦	શુભ	૫૫	૩	[illegible]	૪૨	૪૧	૧૩	૨૨	૩૯	૮	ક-૫૨
૦ ગુરૂ	૨૩	૨૨	૨૫	મઘા	૫૪	૯	શુક્લ	૫૩	૭	ગ	૫૩	૪૨	૧૪	૨૩	૩૯	૭	સિંહ
૧ શુક્ર	૨૪	૨૪	૦	પૂર્વા ફા.	૫૧	૨૪	બ્રહ્મા	૫૦	૧૯	કૌ	૨	૩૯	૧૫	૨૪	૩૯	૬	સિંહ
૨ શની	૨૫	૨૩	૧૮	ઉત્તરા ફા.	૫૬	૧૯	ઐન્દ્ર	૬	૯	ગ	૫૦	૩૭	૧૬	૨૫	૩૯	૫	સિં ૨૧
૩ રવી	૨૬	૨૧	૬	હસ્ત	૫૫	૪૪	વૈધૃત	૪૬	૭	[illegible]	૪૯	૩૪	૧૭	૨	૪૦	૫	કન્યા
૪ સોમ	૨૭	૧૮	૧૧	ચિત્રા	૫૩	૪૪	વિષ્કું	૪૧	૩૩	[illegible]	૪	૩૨	૧૮	૨૭	૪૦	૪	ક ૪
	૨૦			સ્વાતી													

પચુરણ હકીકત.

નવરાત્રી આરંભ ગરબાની સ્થાપના
ચંદ્રદર્શન મૂ.૩૦ [સિંહનો શુક્ર ૬
અક્ટોબર ગ્વીલાવલ દ્વય ચે.કન્યાનો
વિનાયક ચોથ. [બુધ ૭૩
લલિતા પંચમી યમઘંટ ૨૫-૮
સરસ્વતી આવાહન
દુર્ગા-મહાઅષ્ટમી સરસ્વતી પૂજન
સરસ્વતી બલીદાન ૮ગુ
વિજયાદશમી દશેરા બૌદ્ધ જયંતી
પાશાંકુશ સ્માર્ત એકાદશી.પ.૩૪ પછી
વૈષ્ણવ એકાદશી ગોવત્સ બારસ. પં.
પ્રદોષ ચિત્રાનો સૂર્ય અર્ધરાત્રે પં.૧૦૩
વિષ્ટી.
કોજાગરી શરદપુનમ માણેકઠારી.પં

પડવા પચક ૪—૦
બીજ
દગ્ધયોગ પૂર્ણતુલાનો સુ.૪૫યમઘંટ.
સંકટ ચોથ ચ. ઉ. ક ૯-૪૬ કરક ચોથ
પાચમ.
બે પાંચમ છે. શનિઅસ્તપરે ૧૩-૨૨
ભદ્રાપ્રવેશ ૯-૩૪
સાતમ.
કાલાષ્ટમી તુલાને બુધ ૧૩
ભદ્રા પ્રવેશ
સ્વાતીનો સૂર્ય ૨૭-૨૪
રમા એકાદશી. [શુક્ર ૬
પ્રદોષ મૃ સુ ૫૧-૪૯ યમઘંટ કન્યાનો
ધનતેરસ યમદીપદાન ૧૧
કાળીચૌદશ લક્ષ્મીપૂજન.

ર.	ચં.	મં.	બુ.	ગુ.	શુ.	શ.	રા.
૫	૧૧	૦	૫	૭	૪	૬	૩
૨૮	૧૧	૮	૧૪	૧૫	૧	૨૧	૨૬
૧૫	૫	૧૪	૧૨	૨૮	૩૩	૫	૯
૪૭	૪૧	૪૭	૩૦	૮	૫૭	૬	૨૮
૫૯	૭૮૦	૧૬	૯૦	૬	૬૮	૬	૨
૩૩	૪૦	૧૫	૫૫	૨૧	૧૧	૨૬	૨૨

૭ રા
૫ શ.
૬-૨ બુ
૯
૩
૧૨ મં
૧૧ મ
૧

ર.	ચં.	મં.	બુ	ગુ.	શુ.	શ.	રા.
૬	૬	૨૦	૬	૭	૫	૬	૩
૧૧	૮	૨૨	૧૧	૨૮	૨	૧૩	૨૬
૧૩	૨	૪૧	૫૫	૯	૫૨	૪૭	૧૮
[illegible]	૪૩	૪૦	૪૨	૬	૨૩	૫૧	૩૫
૫૯	૮૩૨	૧૯	૧૦૬	૧૦	૭૦	૫	૩
૧	૨	-	૨૫	૪૮	૫૦	૧૭	૨૧

૮ શુ
સૂ.
૭-૨ બુધ
૧૦ કેમ
૪ રા
૧

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું.] નવેંબર સને ૧૯૨૩ [અંક ૯ મો.

इष्टाश्रित साधकना अभयोदगार.

(ધન્ય ધન્ય આ વિશ્વમા તેજ મતિ, એ લય.)

ગાજે ગાજે મારે શિરે વિશ્વપતિ, પછી શાની ભીતિ; ગાજે૦
જેના આધારે ત્રિભુવન સ્થિત છે, જેના આશ્રય નીચે સર્વનું હિત છે,
તેના હસ્તની મારા પૃષ્ઠે સ્થિતિ, ગાજે૦
જેના અમયોઘ રક્ષકબલથી, રક્ષાય સર્વ અનાદિ સમયથી,
તેની મર્યાદામા ખેલું અતિ; ગાજે૦
મનમતિ વાણીના પ્રેરક જે છે, સોપી કરણુ મુજ તે સત્તા નીચે,
ધારૂં અખંડ હુ મસ્ત વૃત્તિ; ગાજે૦
રંક બકરી સિંહનો આશ્રય લઈ, ગજના મસ્તકપર બેઠી ચઢી જઈ
(તેમ) ષડરિપુ શિરે ચઢું પ્રભુ બલથી; ગાજે૦
વાયુ બલે તૃણુ જેમ ઉડીને, બેસે જઈ મસ્તકે નરપતિને,
તેમ ઉડું બ્રહ્મધામ પ્રતિ, ગાજે૦
પ્રભુ આશ્રિત મને જાણી પ્રતિકુલ, અદૃષ્ટ પણુ થઈ જાતું અનુકુલ,
ત્યાં મારી કોણુ કરે પડતી; ગાજે૦
સ્વાસ્થ્ય, સામર્થ્ય ને શાંતિ અપરિમિત, ભોગવી વૃત્તિ આ મારી
સતત હિત,
પરમ પ્રસન્નતા અનુભવતી, ગાજે૦
ઉપેન્દ્ર ગુરુબલે રક્ષાઈ રહું છુ, બ્રહ્મ ભાને હું અખંડ લહું છુ.
દશદિશ મુજ જય શ્રી ગાજતી; ગાજે૦

શ્રી૦ ઉ૦

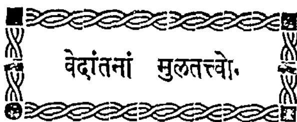
द्वादश पंजरिका स्तोत्र.

(શ્રીમચ્છંકરાચાર્ય વિરચિત મૂળ સંસ્કૃત ઉપરથી)

(છવુ ત્યા સુધી જગજીવન, ભૂધર ભૂખ્યા રાખીશ માં—એ રાગ)

મૂઢ તજી દે ધનની તૃષ્ણા, સંતોષે સુખ માની લે,
ધર્મથી ધંધો કરતાં આવે, આનંદ તેથી માની લે..... ...... ૧
અર્થ અનર્થતણો છે હેતુ, તેથી સુખ નવ માનીશ જી રે,
ધનવાનોને ભય છે મોટો, મોહ ન મનમાં રાખીશ જી રે; ૨
કોણ પુત્ર ને નારી તારી, વિચિત્ર ભવ આ ભારે જીરે;
ક્યાંથી આવ્યો ક્યા વળી જાવું, તત્વ જ તે જ વિચારે જી રે. ૩
ગર્વ ન કર ધન જન જોબનનો, ક્ષણમાં નાશ જ થાયે જી રે;
માયામય આ અખિલ જગતને, જાણી ઈશ્વર જાણે જી રે. ૪
કામ ક્રોધ મદ મોહ તજીને, આત્માનુભવ કરજે જી રે,
આત્માકેરા જ્ઞાનવિના જન, નરકવાસમા ચડશે જી રે. ૫
શીતળ વૃક્ષને છાંયે વાસો, ભૂપર શૈયા કરવી જી રે;
સર્વ ભોગનો ત્યાગ કરીને, અવિચળ શાંતિ ધરવી જી રે. ૬
શત્રુ મિત્ર ને પુત્ર બંધુમા, વિગ્રહ સંધિ ન કરજે જી રે.
સમાન દૃષ્ટિ રાખ સરવમા, જો વિષ્ણુપદ ઇચ્છે જી રે. ૭
એકજ વિષ્ણુ વ્યાપક તુંમા, હુંમા પણ એ ભરિયોજી રે,
સર્વ સ્થાનમા વસિયો ભૂધર, ભેદ સકળ તું છોડે જી રે. ૮
પ્રાણાયામ જ પ્રત્યાહારે, નિયમ વિવેક વિચારે જી રે,
જપજે મંત્ર સમાધિ ધારી, ધારણા ધ્યાન ન છોડે જી રે. ૯
કમળપત્રપર જળનું બિંદુ, તેવું અસ્થિર જીવિત જી રે;
વ્યાધિ મોહથી વિશ્વ ગળાયું, શોકે છેક હણાયુ જી રે. ૧૦
તારે ચિંતા શેની પ્રાણી, ઇશ્વર દીનદયાળુ જી રે,
રાખ ભરોસો તેનો હૃદયે, સદ્‌વર્તન શુભ સેવી જી રે. ૧૧
સદગુરૂના ચરણાબુજ સેવ્યે, મોક્ષ અમુલખ મળશે જી રે;
મન, ઇન્દ્રિયગણ નિયમે રાખે, નિરખે તે હરિ હૃદયે જી રે. ૧૨
દ્વાદશ શ્લોક તણા શુભ સારે, ભવસાગર જન તરતા જી રે,
સારાસાર વિવેક ન સમજે, તે જન નરકે સડતા જી રે. ૧૩

—લાલજી વિરેશ્વર જાની.

वेदांतनां मुलतत्त्वो.

(લેખક—બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાત્મા શ્રી નથુરામ શર્મા.)

[અનુસંધાન ગતાંકથી]

૬

શ્રીસદ્‌ગુરુ કહે છેઃ-"હે સૌમ્ય ! વેદો ચાર છે, ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ ને અથર્વવેદ. તેમાં યજુર્વેદના બે પ્રકાર છે. કૃષ્ણયજુર્વેદ ને શુક્લયજુર્વેદ. સંહિતા, બ્રાહ્મણ, આરણ્યક ને ઉપનિષદ્ એ સર્વની વેદમાં ગણના થાય છે. વેદોની મુખ્યપ્રવૃત્તિ બ્રહ્મના સ્વરૂપનો અને બ્રહ્મસ્વરૂપના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાક્ષાત્ સાધનોનો ઉપદેશ કરવો એ છે, અને તેની ગૌણપ્રવૃત્તિ અંતઃકરણની શુદ્ધિનાં ને તની એકાગ્રતાનાં સાધનોનો ઉપદેશ કરવો એ છે. સંહિતાભાગમાં, બ્રાહ્મણભાગમા ને આરણ્યકભાગમા પ્રધાનપણે અધિકારાનુસાર ચિત્તશુદ્ધિના હેતુભૂત કર્મોનો ને તેનાં સાધનાદિનો ઉપદેશ છે, અને ઉપનિષદ્ ભાગમાં પ્રધાનપણે બ્રહ્મસ્વરૂપનુ નિરૂપણ અને બ્રહ્મસ્વરૂપના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાક્ષાત્ સાધનોનું નિરૂપણ છે. વેદમા કેટલેક સ્થલે સકામકર્મોનું અને કોઇક સ્થલે પોતાના કે પોતાના યજમાનના શત્રુનો વિનાશ કરવાના સાધનરૂપ અભિચારકર્મોનું જે નિરૂપણ જોવામાં આવે છે તે નિરૂપણનુ કારણ આ પ્રમાણે છેઃ-પોતાનું અને પોતાના સગાવહાલાઓનું શરીર નીરોગ ને દૃઢ હોય, તથા નિવાસસ્થાન, સોનુ રૂપું અને ગાય આદિ ઉપયોગી પશુઓ પોતાના ને અતિથિઓના ઉપયોગપૂરતાં પ્રાપ્ત હોય, અને શત્રુઓ તથા હિંસક પ્રાણીઓ અપકાર કરી શકે એવી પોતાની સ્થિતિ ન હોય તો જિજ્ઞાસુ મનુષ્ય બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના સાધનોનો અભ્યાસ પ્રસન્ન મને કરી શકે માટે ખેડ. આદિ લૌકિક સકામકર્મોથી ભિન્ન યજ્ઞાદિ અલૌકિક સકામ કર્મોનો ઉપદેશ વેદમાં કેટલેક સ્થલે કર્યો છે. વળી આવા કર્મો કરવાથી તેના ફલની પ્રાપ્તિવડે તે કર્મ કરનારને વેદનાં તે વચનોનો મહિમા સમજાઇ વેદનાં તે વચનોમા શ્રદ્ધાનો વધારો થઈ વેદે પ્રતિપાદન કરેલાં અંતઃકરણની એકાગ્રતાના તથા બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાધનોમાં અભિરુચિ પ્રકટે છે. અને આગળ જતાં તે જિજ્ઞાસુ થઇ બ્રહ્મવિચારમાં ને તેના સાધનોના અભ્યાસમાં પ્રવૃત્ત થઇ શકે છે. જેમનાં અંતઃકરણો

તીવ્ર દ્વેષથી ભરેલાં હોવાથી જેઓ પોતાના શત્રુને ક્ષમા આપી શકતા નથી, વા તેમના ઉપર દયા કે પ્રેમ રાખી શકતા નથી, પણ જો થઇ શકે તો તેમનું ઘણામાં ઘણું અનિષ્ટ કરવાને ઇચ્છે છે તેમને પણ શાસ્ત્રની મર્યાદામાં લાવવા તથા પોતાના કર્મના પરિણામનો વિચાર કરાવી તેમના અંતઃકરણમા રહેલા તીવ્ર દ્વેષના સંસ્કારોને શિથિલ કરવા વેદમાં અભિચારકર્મનો ઉપદેશ કરેલો છે પોતાના શત્રુને વિષ આપીને એના નિવાસસ્થાનને અગ્નિ લગાડીને, અ થવા એકાંતમાં શસ્ત્રાદિ મારીને ન મારતાં તેને અભિચારકર્મવડે મારવાની ઇચ્છા કરે તો તેને શાસ્ત્રનાં તે વચનમાં વિશ્વાસ આવતા આગળ ઉપર શાસ્ત્રનાં નિ-ષ્કામકર્મબોધક, ઉપાસના બોધક ને બ્રહ્મસ્વરૂપબોધક વચનોમા વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ હોવાથી, અને શાસ્ત્રમાં અભિચારકર્મનું ફલ અભિચારકર્મ કરનારને નરક પ્રાપ્તિ કહેલું હોવાથી પોતાના શત્રુને મારી નાંખવાનો તેના અંત.કરણમા વેગ ઉપજાવનાર દ્વેષ શિથિલ થવાનો સંભવ હોવાથી, તેવા અં-તઃકરણવાળાને ક્રમથી કલ્યાણને માર્ગે ચડાવવા વેદમા અભિચારકર્મનું પ્રતિ-પાદન કરેલું જોવામા આવે છે.

અંતઃકરણની શુદ્ધિવિના અતઃકરણના એકાગ્રતા થઇ શકે નહિ, અને અંતઃકરણની એકાગ્રતાવિના બ્રહ્મસાક્ષાત્કાર થઇ શકે નહિ માટે વેદનો કર્મનું નિરૂપણ કરનારો ભાગ પરંપરાવડે બ્રહ્મના જ્ઞાનમાં ઉપયોગી થાય છે અંતઃક-રણની એકાગ્રતા, સૂક્ષ્મતા અને વિવેકાદિ સાધનવિના વેદાંતનું શ્રવણ મનન ને નિદિધ્યાસન થઇ શકે નહિ, ને તે વિના બ્રહ્મસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થઇ શકે નહિ, તેથી એવાં સાધનોનો ઉપદેશ કરનાર વેદનો ભાગ પણ બ્રહ્મના જ્ઞાનમાં સાક્ષાત્ ઉપયોગી થાય છે. એવી રીતે સર્વ વેદોનું તાત્પર્ય અદ્વિતીય બ્રહ્મના નિરૂપણમા છે એમ જાણવું.

આયુર્વેદ, ધનુર્વેદ, ગાંધર્વવેદ ને અથર્વવેદ એ ચાર ઉપવેદોનાં નામો છે. આયુર્વેદમાં સ્થુલશરીરના સર્વ ભાગોનુ, સ્થુલ શરીરને થતા બહુવિધ રો-ગોનું, તે રોગો ઉત્પન્ન થવાના હેતુઓનું, તે રોગોને તથા અન્ય પીડાઓને દૂર કરવાના ઉપાયોનું, આહારના પદાર્થોના તથા જલના ગુણદોષોનું, સ્થૂલ શરીરને પુષ્ટ તથા બલવાન્ કરવાના ઉપાયોનું, અને સ્થૂલ શરીરને નીરોગ રાખવા માટે વર્ષના વિભાગરૂપ ઋતુઓમાં કેવા આહારાદિનો ઉપયોગ કરવો તથા કેવું વર્તન રાખવુ તેનું નિરૂપણ કરેલું છે. એ આયુર્વેદનું મુખ્ય તા-ત્પર્ય વૈરાગ્યની તથા અંતઃકરણની શુદ્ધિની પ્રાપ્તિદ્વારા બ્રહ્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિમાં છે. સ્થૂલશરીરના વિભાગોનો, તેની સ્વાભાવિક મલિનતાનો, તે સ્થૂલશરીરને પ્રાપ્ત થતા બહુવિધ રોગોનો, ઔષધાદિવડે દૂર કરેલા રોગોનો પુનઃ આવિ-ર્ભાવ થાય છે તેનો ને સ્થૂલશરીરના વિનાશીપણાનો શાંતચિત્તે વિચાર કરવાથી

પુણ્યવાન્ સમજુ મનુષ્યને સ્થુલશરીરનુ કુત્સિતપણું સમજાય છે, અને એવા તુચ્છ સ્થૂલશરીરવડે તુચ્છ વિષયોને ભોગવવાની લાલસા રાખવી તે મનુષ્યના મનનું એક પ્રકારનું કંગાલપણું વા ગાંડપણુ છે એમ સમજાઇ તેને સ્થૂલ શરીરમાં ને શબ્દાદિ વિષયોમા વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, સ્થુલશરીરને નીરોગ રાખવાના ઉપાયોને જાણીને તેને આચારમાં મુકવાવડે મનુષ્યનું સ્થુલશરીર બહુધા નીરોગ રહેવાથી તેના મનની સ્વસ્થતા જળવાય છે, ને જો તેનું મન સ્વસ્થ હોય તો તેનાથી બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાધનો સાધી શકાય છે તથા જો પોતાને રોગનિવૃત્તિના ઉપાયો જ્ઞાત હોય અને પોતાની પાસે રોગની નિવૃત્તિ કરનારાં ઔષધો હોય તો નિષ્કામબુદ્ધિથી રોગીને તેના રોગની નિવૃત્તિના ઉપાયો બતાવવાથી તથા તે રોગને નિવૃત્ત કરનારું ઔષધ આપવાથી થતા પુણ્યદ્વારા તેમ કરનારના અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય છે, અને અંતઃકરણની તે શુદ્ધિ વિવેકાદિની પ્રાપ્તિમાં હેતુભૂત થઇ વેદાંતના શ્રવણાદિવડે બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં હેતુ થાય છે.

ધનુર્વેદમાં આયુધોનુ, તેના ઉપયોગનું, અસ્ત્રને લગતા મંત્રોનું, સેનાની વ્યુહરચનાનું તથા આયુધોનો ઉપયોગ કરનારા અધિકારીનું વર્ણન કરેલું છે. ક્ષત્રિયોને અને રાજાઓને પોતાના રક્ષણમાં તથા અન્ય આયુધરહિત નિર્બલ ને નિરપરાધીનના રક્ષણમાં તે ઉપયોગી થાય છે, અન્ય વર્ણને પણ પોતાના ને નિર્બલ તથા નિરપરાધીના રક્ષણમાં તે ઉપયોગી ગણાય છે. ધનુર્વેદના જ્ઞાનથી શત્રુઓથી ને હિંસક પ્રાણીઓથી પોતાનું રક્ષણ કરવાના સામર્થ્યવડે પોતાના અંતઃકરણમા નિર્ભયપણું રહેવાથી આગળ ઉપર વિવેકાદિ સાધનોની પ્રાપ્તિ કરી બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકવાનો સંભવ હોવાથી, બીજાનું રક્ષણ કરવાથી પ્રાપ્ત થતા પુણ્યવડે અંતઃકરણની પવિત્રાતદ્વારા વિવેકાદિ સાધનોની પ્રાપ્તિ કરવા માટે અનુકૂલતા થવાથી, અને બલવાન્‌વડે નિર્બલનો પરાભવ તથા મરણ થવાનો સંભવ સ્પષ્ટ જણાવાથી આ ધનુર્વેદનું જ્ઞાન સાચી શાંતિ ને સાચુ સુખ આપવા સમર્થ નથી એમ પુણ્યવાન્ મનુષ્યને સમજાઈ વૈરાગ્યદ્વારા તેનુ અંતઃકરણ વેદાંતના શ્રવણાદિમાં પ્રવૃત્ત થવાનો સંભવ હોવાથી ધનુર્વેદનું પરમપ્રયોજન પણ જીવને અદ્વિતીય બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કરાવવારૂપ મોક્ષ છે.

(અપૂર્ણ)

પરમેશ્વર એકજ છે. જીવ અને શિવની અભેદતા છે. દેહ મરે છે આત્મા અમર છે. એવો ઉપદેશ કરી લોકોનો દ્વંદભાવ દૂર કર્યો. શંકરાચાર્યના શિષ્યોએ ભારત વર્ષના જુદા જુદા પ્રદેશમાં ફરીને શૈવધર્મનો ઉપદેશ કર્યો, અને શિવાલયોની સ્થાપના કરી.

યૂરોપ, અમેરિકામાં વૈદિક ધર્મ.

(ઘ) સનાતન હિન્દુધર્મ કે વૈદિક ધર્મની શાખાઓ યૂરોપ તેમજ અમેરિકામાં પણ સ્વર્ગસ્થ સ્વામી શ્રીવિવેકાનંદ તથા સ્વામી રામતીર્થ વગેરેનો જ્વલંત, કીર્તિવંત અને બોધક ઉપદેશથી સ્થાપિત થઇ છે. જેમાં ઘણા યૂરોપિયન સ્ત્રી પુરૂષો દાખલ થતાં જાય છે.

વૈષ્ણવ ધર્મની રામાનુજ અને વલ્લભીય શાખાઓ.

(ક) આખરે હિન્દ જીત્યું ત્યારે બૌદ્ધધર્મ ભરતખંડમાં નહતો, ને ×જૈન ધર્મનું જોર પડી ભાંગ્યુ હતું. તે સમયે શંકરાચાર્યે ચલાવેલા શૈવ માર્ગનું જોર વધારે હતું તેથી સઘળા રાજા રાણા એ પંથમાં ભળ્યા. પાછળથી વિષ્ણુપંથ ફેલાયો. એ પંથ ઇ સ. ના બારમા સૈકામાં રામાનુજ સ્વામીએ દક્ષિણમાં ચલાવ્યો. તેમણે પ્રથમ મહિસુરના વિષ્ણુ વર્ધમાન નામે શ્રાવક રાજાને વૈષ્ણવ ધર્મમાં આણ્યો. એ સ્વામી સમાધિસ્થ થયા ત્યારે એમના પંથના ૭૦૦ મઠ હતા. એમની ગાદીએ પાંચમા આચાર્ય રામાનંદ સ્વામી થયા તેમણે પોતાની ગાદી કાશીમાં કરી, તથા ઉત્તર ભરતખંડમાં એ ધર્મ ઘણો ફેલાવ્યો.
+ + + + સોળમા સૈકામા વિષ્ણુ માર્ગની પડતી થતી જોઇ તૈલંગણમાં જન્મેલા વલ્લભ સ્વામીએ એ પંથમાં થોડો ફેરફાર કરી એજ સૈકામાં કૃષ્ણની ભક્તિનો "પુષ્ટિ માર્ગ" ચલાવ્યો. આજે વાણીઆ, ભાટીઆ, લુવાણા વગેરે ઘણા લોકો એ પંથમાં છે, ઉત્તર ભરતખંડમાં એ ધર્મનું જોર વિશેષ છે.

(ભરતખંડનો સરળ ઇતિહાસ વિ ધ. પટેલકૃત પૃ. ૮૫)

શ્રી વલ્લભાચાર્યના ઉપદેશ પ્રમાણે જે ધર્મ હાલ પાળે છે તે વૈષ્ણવધર્મ કહેવાય છે અને વિષ્ણુના ઉપાસકો વૈષ્ણવો કહેવાય છે. હાલ ગુજરાત, કાઠિયાવાડ તથા ગોકુલ મથુરાની આજુબાજુના વાયવ્ય પ્રાન્તમાં વૈષ્ણવધર્મ વધારે વિસ્તારમાં વિકાસ પામેલો છે તેઓ શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રીરાધિકાની મૂર્તિને પૂજે છે. તેના દિરસમાં જુદા જુદા સમયે વિવિધ પ્રકારે દર્શન થાય છે. વૈષ્ણવો શ્રીનાથજીની તથા શ્રીરણછોડજીની છબીઓની ભાવપૂર્વક પૂજા કરે છે. કાઠિયાવાડના પશ્ચિમ કિનારે અરબીસમુદ્રને તીરે આવેલું દ્વારકાં નામનું શ્રીકૃષ્ણનું બધાવેલું શહેર છે. જ્યાં શ્રીકૃષ્ણ અને લક્ષ્મીજીની મૂર્તિઓ છે તે ઉપરાંત બીજા પ્રસિદ્ધ મંદિરો ઘણાં છે, જેમાંનું એક "જગત મંદિર" નામે ઓળખાય છે, તે હિંદુસ્તાનમાં સર્વથી પુરાણું મંદિર હોય એમ જણાય છે. આ ઉપરાંત ગુજરાતમાં આવેલા ડાકોર શહેરમાં શ્રીરણછોડજીનું ઘણું મોટું મંદિર છે.

ગોકુલ મથુરા તેમજ જગન્નાથ એ વૈષ્ણવોની યાત્રાનાં પવિત્ર સ્થળો છે, અને ત્યાં વૈષ્ણવ ધર્મનો પૂર્ણ વિકાસ થયેલો માલૂમ પડે છે.

× બૌદ્ધ અને જૈનધર્મ એ બે તદન જુદા ધર્મ નથી પરંતુ બૌદ્ધધર્મના મતમાં સાધારણ ફેરફાર કરી સ્થાપિત કરેલા ધર્મને જૈન ધર્મ કહે છે.

પુણ્યવાન્ સમજુ મનુષ્યને સ્થુલશરીરનું કુત્સિતપણું સમજાય છે, અને એવા તુચ્છ સ્થૂલશરીરવડે તુચ્છ વિષયોને ભોગવવાની લાલસા રાખવી તે મનુષ્યના મનનું એક પ્રકારનું કંગાલપણું વા ગાંડપણુ છે એમ સમજાઇ તેને સ્થુલ શરીરમાં ને શબ્દાદિ વિષયોમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, સ્થુલશરીરને નીરોગ રાખવાના ઉપાયોને જાણીને તેને આચારમા મુકવાવડે મનુષ્યનું સ્થુલશરીર બહુધા નીરોગ રહેવાથી તેના મનની સ્વસ્થતા જળવાય છે, ને જો તેનું મન સ્વસ્થ હોય તો તેનાથી બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાધનો સાધી શકાય છે તથા જો પોતાને રોગનિવૃત્તિના ઉપાયો જ્ઞાત હોય અને પોતાની પાસે રોગની નિવૃત્તિ કરનારાં ઔષધો હોય તો નિષ્કામબુદ્ધિથી રોગીને તેના રોગની નિવૃત્તિના ઉપાયો બતાવવાથી તથા તે રોગને નિવૃત્ત કરનારૂં ઔષધ આપવાથી થતા પુણ્યદ્વારા તેમ કરનારના અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય છે. અને અંતઃકરણની તે શુદ્ધિ વિવેકાદિની પ્રાપ્તિમાં હેતુભૂત થઇ વેદાંતના શ્રવણાદિવડે બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં હેતુ થાય છે.

ધનુર્વેદમાં આયુધોનું, તેના ઉપયોગનું, અસ્રને લગતા મંત્રોનું, સેનાની વ્યુહરચનાનું તથા આયુધોનો ઉપયોગ કરનારા અધિકારીનુ વર્ણન કરેલું છે. ક્ષત્રિયોને અને રાજાઓને પોતાના રક્ષણમાં તથા અન્ય આયુધરહિત નિર્બલ ને નિરપરાધીનના રક્ષણમાં તે ઉપયોગી થાય છે, અન્ય વર્ણને પણ પોતાના ને નિર્બલ તથા નિરપરાધીના રક્ષણમાં તે ઉપયોગી ગણાય છે. ધનુર્વેદના જ્ઞાનથી શત્રુઓથી ને હિંસક પ્રાણીઓથી પોતાનું રક્ષણ કરવાના સામર્થ્યવડે પોતાના અંતઃકરણમા નિર્ભયપણું રહેવાથી આગળ ઉપર વિવેકાદિ સાધનોની પ્રાપ્તિ કરી બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકવાનો સંભવ હોવાથી, બીજાનું રક્ષણ કરવાથી પ્રાપ્ત થતા પુણ્યવડે અંતઃકરણની પવિત્રતાદ્વારા વિવેકાદિ સાધનોની પ્રાપ્તિ કરવા માટે અનુકૂલતા થવાથી, અને બલવાન્‌વડે નિર્બલનો પરાભવ તથા મરણ થવાનો સંભવ સ્પષ્ટ જણાવાથી આ ધનુર્વેદનું જ્ઞાન સાચી શાંતિ ને સાચુ સુખ આપવા સમર્થ નથી એમ પુણ્યવાન્ મનુષ્યને સમજાઇ વૈરાગ્યદ્વારા તેનું અંતઃકરણ વેદાંતના શ્રવણાદિમાં પ્રવૃત્ત થવાનો સંભવ હોવાથી ધનુર્વેદનું પરમપ્રયોજન પણ જીવને અદ્વિતીય બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કરાવવારૂપ મોક્ષ છે.

(અપૂર્ણ.)

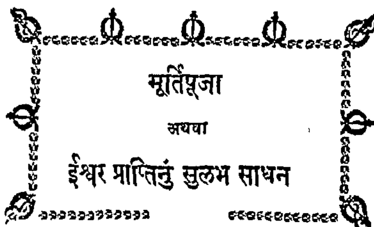
પોતાના વિચારોનેજ સત્ય માનનારા કદાગ્રહી ઉચ્છેદક પક્ષના અનુયાયીઓ માનતા હશે કે જુના સ્થિતિચુસ્ત 'ટોરી' સદ્‌ગૃહસ્થો પણ પોતાના જેવા સારા અને ઊગરથી કામ કરનારા હશે, અથવા પ્રમાણિકપણે પોતાને જે યોગ્ય લાગે તે કરતા હશે!

આપણા કરતા જુદા નિર્ણયપર કોઈ મનુષ્ય આવે તો આપણે તેની સાથે પણ મળતા થઈએ છીએ, એવું કહેવાનો ઢોંગ કરવાની જરૂર નથી, પણ તેના સારા આશય વાસ્તે આપણે તેને માન આપવું જોઈએ.

વર્તમાન જીવનનું એક ખરાબ સ્વરૂપ એ છે કે ઘણા બીજાનું અશુભ તત્ત્વ મળવાને ઘણા આતુર હોય છે. અને તેથી તેઓ દરેક વસ્તુનું જે ખરાબમાં ખરાબ સ્વરૂપ આપી શકાય તે આપવાની ટેવવાળા માલમ પડે છે. અને આપણને જેમણે મદદ કરી હોય, અને જેમના તરફથી મળેલા જ્ઞાન અને પ્રેરણા માટે આપણે જેમના આભાર નીચે છીએ, તેવા તરફ જો આવી વૃત્તિ રાખવામાં આવે તો તે ઘણીજ હલકી ગણાય. એક મહાત્માના શબ્દો યાદ રાખો. તે કહે છે કે "કૃતઘ્નતા એ અમારો દોષ નથી." આપણા કરતાં વિશેષ જાણકાર [illegible] ટીકા કરવા ગાંડાની માફક દોડવું એ એક જાતની ભૂલ છે. રાહ જોવાની [illegible] પરિણામોપર વિચાર કરવો—રાહ જોવી અને આગળ ઉપર શું પરિણામ [illegible] તે જોવું—તે વધારે ડહાપણ ભર્યું છે કાળ અને પરિણામની એકા[illegible] "તેમના ફળથી તમે તે કાર્યોને જાણશો." આપણે [illegible] નિરિક્ષણનો નિયમ રાખવો; આપણે આપણું કામ કરવું, અને [illegible] બીજાને સ્વતંત્ર રહેવા દેવા.

ને નિદિધ્યા[illegible] નહિ, તેથી[illegible] સાક્ષાત નિરૂપણ

ॐ तत्सद् ब्रह्मणे नमः

मूर्तिपूजा

अथवा

ईश्वर प्राप्तिनुं सुलभ साधन

(ले. रा. लालजी विरेश्वर जती)

[अनुसंधान गतांकथी]

(૪) ઉપર પ્રમાણે પૃથ્વી ઉપરના ભિન્ન ભિન્ન ધર્મની હકીકત ધ્યાનમા રાખીને હવે આપણે તે ધર્મોમાં અથવા તેમની શાખાઓમાં સપ્રદાયમા મુર્તિપૂજા કેટલે અંશે છે તેના વિચાર કરીએ.

વિવિધ સંપ્રદાયમાં મૂર્તિપૂજા કેટલી ફેલાયલી છે.

ખ્રિસ્તી ધર્મમા મુર્તિપૂજા નથી પરન્તુ મુક્તિના જેવું—ક્રોસનું સગ્રાચિન્હ ખ્રિસ્તી લોકો ધારણ કરે છે જે બાબત આગળ લખાણુથી કહેવામાં આવ્યું છે.

(૩) મુસલમાની ધર્મમાં મહમદપેગબરના સમયથી મુર્તિની પૂજા બંધ થઇ છે. તે પૂર્વે હતી, હાલ જો કે મુસલમાનો કબરને તો પૂજે છે, તેને ધુપ કરે છે, ફુલ ચડાવે છે, શ્રીફળ વધેરે છે વગેરે મુર્તિપૂજાના જેવુંજ કબરો અને પીરના રોજા પ્રત્યે તેમનુ આચરણ છે મુસલમાનોમાં મુર્તિપૂજાની શરૂઆત કેવી રીતે થઇ તે વિષે "કુસુમલ ખમીસા" નામના ઉર્દુ પુસ્તકમાં નીચેની મતલબની વાત છે.

સૃષ્ટિના આરંભ કાળમાં મુસલમાનોમાં થયેલો મૂર્તિપૂજાનો પ્રારંભ.

(૨) સૃષ્ટિની શરૂઆત કરનાર મુળ પુરૂષ આદમ નામથી ઓળખાય છે ખુદાએ આદમને રહેવા માટે (જન્નતમાં—સ્વર્ગમાં) જગા આપી, પછી હવા [તે નામની સ્ત્રી] ને ઉત્પન્ન કરી, આદમ તથા હવા જન્નતમાં રહેવા લાગ્યાં, ખુદાનો હુકમ થયો કે તમારે બધી ચીજ ખાવી પણ ઘઉં ખાવા નહી, પરંતુ સેતાન નામે આદમના એક દુશ્મને આદમને ભૂલાવી ઘઉં ખવરાવ્યા, ખુદાએ ફરમાવ્યુ કે તમે મારા હુકમનુ 'અપમાન કર્યું' છે માટે તમે જન્નતમાં રહેવાને પાત્ર રહ્યાં નથી તેથી ખુદાએ ફીરસ્તાની મારફતે આદમ તથા હવાને દુનિયામાં ફેંકી દીધાં, તથા કહ્યું છે કે ત્યા તમને ફરજંદ થશે. પ્રથમ તેઓ દુનિયાના સરાનદ્વીપમાં જઇ રહ્યાં. ત્યાંથી આદમ જ્યારે હિંદુસ્તાનમાં આવી રહ્યાં ત્યારે હવાને આશા રહી. તેનાથી તેને એક સાથે દિકરો, દિકરી પેદા થયાં દિકરાનું નામ કાબિલ અને દિકરીનું નામ અકલિમા રાખ્યુ. પછી હવાને બીજીવાર ગર્ભ રહ્યો. તેનાથી તેને એક પુત્ર પુત્રા

થયાં. પુત્રનું નામ હાબિલ અને પુત્રીનુ નામ ગાજા પાડ્યુ. ખુદાએ આદમને હુકમ કર્યો કે તમે તમારા દિકરા દિકરીનાં અરસપરસ લગ્ન કરી દો એટલે કે કાબિલ સાથે જન્મેલી અકલિમાને હાબિલ સાથે પરણાવો, અને હાબિલ સાથે જન્મેલી ગાજાને કાબિલ સાથે પરણાવો. અકલિમા ખુબસુરત હોવાથી કાબિલને ગાંજાને બદલે અકલિમા સાથે પરણવા મરજી હતી. પરન્તુ આદમે ખુદાના હુકમ પ્રમાણે હાબિલના અકલિમા સાથે લગ્ન કરી દીર્ધા. કાબિલ ગુસ્સે થયો અને તેણે પોતાના ભાઇ હાબિલને મારી નાંખ્યો. તેથી આદમને ઘણો શોક થયો, અને કાબિલ પ્રત્યે તેની બહુ ખફરાજી થઈ. પછી કાબિલ જે પાછળ રહ્યો તેનાથી છઠ્ઠી પેઢીએ "મહાઇલ" નામનો એક દિકરો પેદા થયો. જે આદમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તતો હતો. "મહાઇલ" પછી તેનો દિકરો 'અજદ" નામે થયો. મહાઇલ બહુ ડાહ્યા અને ખુબસુરત હતો, અને દુનિયામા વખણાતો હતો. તેથી દુનિયા તેને જોવા માટે આવતી. પરન્તુ તેના મરણ પછી મહાઇલની મુલાકાત નહી થવાના સબબથી લોકો નિરાશ થતા હતા તેથી એક દિવસે ઇબલિસલઇન (ખુદાથી ધીટકારાયેલો) સેતાન માણસની સુરતમાં મહાઇલના દિકરા અજદ પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે "તમારો બાપ તમારાથી ઘણો નારાજ છે, કારણ કે આખી દુનિયા નજરાણું લઇને તેની મુલાકાત લેવા આવે છે પણ તેને ગેરહાજર જોઇને લોકો નિરાશ થઇ પાછા જાય છે." ત્યારે બધાએ હવે શુ કરવુ તે વિષે સેતાનને પુછ્યુ સેતાને કહ્યુ "એક તસવીર-મૂર્તિ અથવા છબી તમારા બાપના ચહેરા જેવી પાડવી જોઇએ, તો તમામ દુનિયા તેનાં દર્શન કરે અને તેને પુજે. આથી તમારા બાપનો જીવ ખુશ થશે અને તમારી પણ દુનિયામા આબરૂ વધશે. જો આમ નહી કરો તો દુનિયામાં તમે હલકા થશો." તેથી અજદે પોતાના બાપ "મહાઇલ"ની મુર્તિ બનાવરાવી રાખી. દુનિયા તેનાં દર્શન કરવા આવતી હતી. આ પ્રમાણે આ મુર્તિનાં દર્શન કરતાં થોડો સમય જતાં મુસલમાનો પોતાના બાપદાદાના રસ્તાને ભૂલી જઇને સેતાને બતાવેલે રસ્તે કાયમ થઇ ગયા અને મૂર્તિઓને પૂજવા લાગ્યા

ત્યાર પછીથી મહમદ પેગમ્બરના જન્મ સુધીમાં મુસલમાનોમા મૂર્તિપૂજા વિષે મતભેદ થતો ગયો છેવટે મહંમદ પેગમ્બરે ઉપદેશ કરી મુસલમાનોમાં મુર્તિપૂજાનો અંત આણ્યો.

બૌદ્ધધર્મનો વિસ્તાર.

(૩) બૌદ્ધ ધર્મમાં હાલ મુખ્ય બે વિભાગ જોવામાં આવે છે દિગમ્બરી અને શ્વેતામ્બરી પ્રથમ વિભાગ મુર્તિપૂજક છે, અને બીજો મુર્તિને પૂજતો નથી અથવા તપા અને ઢુંઢિયા એવા પણ અનુક્રમે તેના બે ભાગ છે જૈન લોકોએ મુર્તિપૂજાના સબંધમાં બધા ધર્મો કરતાં વધારે સારો વિકાસ કર્યો છે. તેમ થવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે દેરાશ્રય અથવા તીર્થંકરોના મદિરો બંધાવી તેમાં મૂર્તિઓની સ્થાપના કરવી એ મોટામાં મોટું પુણ્ય કાર્ય છે, એવી તેમની માન્યતા છે જુનાગઢના ગિરનારના પહાડ ઉપર, આબુ ઉપર તેમજ કાઠિઆવાડમાં શેત્રુંજા (શત્રુંજય) ઉપર, તેમજ હિન્દના બીજા ભાગોમ કરોડો રૂપિયા ખર્ચીને જૈન લોકોએ પોતાના દેવમદિરો બંધાવ્યાં છે, અને હજુ બંધાવ્યા કરે છે આજથી લગભગ આઠસો નવસો વર્ષ પૂર્વે એટલે કે કુમારપાળ રાજા જે જૈન ધર્મ પાળતો હતો તેના સમયમાં એ ધર્મનું એટલું બધું પ્રાબલ્ય વધી ગયું હતું કે જૈન ધર્મના અહિંસા મતનું પાલન થવા માટે જનાવરોને પિતાનુ પાણી પણ ગળાવીને ગળેલું પાણી પાવાની ગોઠવણ રાખવામાં આવતું. જ્યારે રાજાની સવારી શહેરમાં નીકળતી ત્યારે હાથી અને

ઘોડાની ડોકે પીંજણીઓ બાધવામાં આવતી, કે જેથી આગલા ભાગમાં રહેલા જીવજંતુઓ દૂર થઇ જાય અને કચરાય નહિ. વળી "સ્વકીય" શબ્દના અર્થમાં "મારૂં" (My or mine) એવો શબ્દ પણ લોકોથી વાપરી શકાતો નહિ કારણ કે તેમાં મારવાપણાના જેવો ઉચ્ચાર થાય છે, તેથી જે કોઇ બોલતા તે "અમારૂં" કહીને જ બોલતા એટલે કે જો કોઇને "આ મારૂં પુસ્તક છે" અથવા "આ પુસ્તક મારૂં છે" એમ કહેવુ હોય તો તેઓ "આ અમારૂં પુસ્તક છે" અથવા "આ પુસ્તક અમારૂં છે" એમ બોલતા, વળી આજ કુમારપાળ રાજાના સમયમાં આબુ પહાડ ઉપર તેમજ શેત્રુંજ ઉપર લાખો ખાંડી દોલત ખર્ચીને જૈન મંદિરો બાધવામાં આવ્યાં છે. જૈન ધર્મના આદી તીર્થંકર વૃષભદેવજી આદિનાથ કે આદિશ્વર ભગવાનને નામે પ્રસિદ્ધ છે. હિન્દુસ્તાનમાં જે જે ગામોમાં જૈનોની વસ્તી ઠીક ઠીક છે, ત્યાં આદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર નહોય એવું કોઇજ સ્થળે માલૂમ પડશે.

ગૌતમ બુદ્ધનું જીવન વૃત્તાંત.

[૪] જૈન કે બૌદ્ધધર્મ સ્થાપન કરનાર ગૌતમબુદ્ધ ઇ. સ પૂર્વે પાંચસેક વર્ષ ઉપર કપીલવસ્તુ નામે નગરમાં જન્મ્યા હતા. બાલપણથીજ તેમનામાં પરોપકાર બુદ્ધિ અને દયાળુ સ્વભાવ જાગૃત હતા એથી યુવાનવયમાં પોતાની સ્ત્રી અને પુત્રને છોડીને ધર્મ ઉપદેશ કરવા માટે જગતમા ફરવા લાગ્યા આ સમયે બ્રાહ્મણ ધર્મ લોકોમા પ્રચલિત હતો, તેમાની કેટલીક બાબતો તેમને પસદ નહિ પડવાથી તેમણે પોતાનો સ્વતત્ર મત ફેલાવ્યો. તેમણે મુખ્યત્વે કરી પાંચ પ્રકારે સદાચરણ પાળવાનો ઉપદેશ કર્યો છે, ૧. કોઇ પણ જીવની હિસા કરવી નહિ, ૨ કોઇ પણ ચીજ ચોરવી નહિ. ૩ પર સ્ત્રીનો સગ ન કરવો. ૪ અસત્ય બોલવુ નહિ. ૫ માદક પદાર્થ ખાવા નહિ ગૌતમબુદ્ધનો આ ઉપદેશ પાછળથી તેમના શિષ્યોએ હિદુસ્તાન અને હિદુસ્તાન બહાર ચીન, જાપાન, બ્રહ્મદેશ, સિલોન વગેરેમાં ફેલાવ્યો અને જ્યાં જ્યા ફર્યા ત્યાં ગૌતમબુદ્ધની મુર્તિની સ્થાપના કરાવી.

હિન્દુ ધર્મનો વિસ્તાર અને તેની શાખાઓ

(૫) સનાતન હિદુધર્મ હિંદુસ્તાનમાં ઘણા વિસ્તારમાં ચાલુ છે. તેને વૈદિક ધર્મ પણ કહે છે. હાલ તેમાં નિચે પ્રમાણે મુખ્ય બે સપ્રદાય અથવા શાખાઓ છે. ૧ શૈવ સપ્રદાય ૨ વૈષ્ણવ સપ્રદાય.

શંકરાચાર્યે સ્થાપિત કરેલો શૈવ ધર્મ.

(અ) ગૌતમ બુદ્ધની પહેલા ખાસ કરીને હિદમા બ્રાહ્મણ ધર્મ ચાલતો હતો. ગૌતમબુધે પોતાનો જે મત ચલાવ્યો તે લગભગ ચારસો વરસ સુધી ચાલ્યો, પછી ધીમે ધીમે નબળો પડવા લાગ્યો અને બ્રાહ્મણ ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા પેદા થયા. તેના ઉપદેશથી શિવ અને વિષ્ણુની ભકિત લોકો કરવા લાગ્યા. રાજાઓ પણ બ્રાહ્મણધર્મ સ્વીકારવા લાગ્યા. ઠામ ઠામ શિવાલયો અને મદિરો બધાવા લાગ્યાં. અને ઠેઠ અફઘાનિસ્તાન સુધી તેની જાહેરજલાલી ફેલાણી. વિવિધ ભાષામાં શિવનાં સ્તોત્રો રચવામા આવ્યાં અને છેક દક્ષિણમા પણ તામિલ ભાષામાં શિવસ્તોત્ર રચાયા, આ વખતે શ્રીમચ્છંકરાચાર્ય અને કુમારિલભટ્ટ નામે બ્રાહ્મણ ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા બે અગ્રગણ્ય પુરૂષ હતા. તેમનાજ હાથે બ્રાહ્મણધર્મના પુર્ણ ઉદય થયો. શ્રીમચ્છંકરાચાર્યે શિવની પુજા કરવાનો લોકોને ઉપદેશ કર્યો તથા

પરમેશ્વર એકજ છે. જીવ અને શિવની અભેદતા છે. દેહ મરે છે આત્મા અમર છે, એવો ઉપદેશ કરી લોકોનો ભેદભાવ દૂર કર્યો. શંકરાચાર્યના શિષ્યોએ ભારત વર્ષના જુદા જુદા પ્રદેશમાં ફરીને શૈવધર્મનો ઉપદેશ કર્યો, અને શિવાલયોની સ્થાપના કરી.

યૂરોપ, અમેરિકામાં વૈદિક ધર્મ.

(ચ) સનાતન હિન્દુધર્મ કે વૈદિક ધર્મની શાખાઓ યૂરોપ તેમજ અમેરિકામાં પણ સ્વર્ગસ્થ સ્વામી શ્રીવિવેકાનંદ તથા સ્વામી રામતીર્થ વગેરેના જ્વલંત, કીર્તિવંત અને બોધક ઉપદેશથી સ્થાપિત થઇ છે. જેમાં ઘણા યૂરોપિયન સ્ત્રી પુરૂષો દાખલ થતાં જાય છે.

વૈષ્ણવ ધર્મની રામાનુજ અને વલ્લભીય શાખાઓ.

(છ) બાબરે હિંદ જીત્યું ત્યારે બૌદ્ધધર્મ ભરતખંડમા નહતો, ને ×જૈન ધર્મનું જોર પડી ભાગ્યું હતું. તે સમયે શંકરાચાર્યે ચલાવેલા શૈવ માર્ગનું જોર વધારે હતું. તેથી સઘળા રાજા રાણા એ પંથમાં ભળ્યા. પાછળથી વિષ્ણુપંથ ફેલાયો. એ પંથ ઇ. સ. ના બારમા સૈકામાં રામાનુજ સ્વામીએ દક્ષિણમાં ચલાવ્યો. તેમણે પ્રથમ મહિસુરના વિષ્ણુ વર્ધમાન નામે શ્રાવક રાજાને વૈષ્ણવ ધર્મમા આણ્યો. એ સ્વામી સમાધિસ્થ થયા ત્યારે એમના પંથના ૭૦૦ મઠ હતા. એમની ગાદીએ પાંચમા આચાર્ય રામાનંદ સ્વામી થયા તેમણે પોતાની ગાદી કાશીમાં કરી, તથા ઉત્તર ભરતખંડમાં એ ધર્મ ઘણો ફેલાવ્યો.
+ + + + સોળમા સૈકામાં વિષ્ણુ માર્ગની પડતી થતી જોઇ તૈલંગણમાં જન્મેલા વલ્લભ સ્વામીએ એ પંથમાં થોડો ફેરફાર કરી એજ સૈકામાં કૃષ્ણની ભક્તિનો "પુષ્ટિ માર્ગ" ચલાવ્યો. આજે વાણીઆ, ભાટીઆ, લુવાણા વગેરે ઘણા લોકો એ પંથમાં છે, ઉત્તર ભરતખંડમાં એ ધર્મનું જોર વિશેષ છે.

(ભરતખંડનો સરળ ઇતિહાસ વિ. ધ. પટેલકૃત પૃ. ૮૫)

શ્રી વલ્લભાચાર્યના ઉપદેશ પ્રમાણે જે ધર્મ હાલ પાળે છે તે વૈષ્ણવધર્મ કહેવાય છે અને વિષ્ણુના ઉપાસકો વૈષ્ણવો કહેવાય છે હાલ ગુજરાત, કાઠિયાવાડ તથા ગોકુલ મથુરાની આજુબાજુના વાયવ્ય પ્રાન્તમા વૈષ્ણવધર્મ વધારે વિસ્તારમાં વિકાસ પામેલો છે. તેઓ શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રીરાધિકાની મૂર્તિને પૂજે છે. તેનાં દિવસમાં જુદા જુદા સમયે વિવિધ પ્રકારે દર્શન થાય છે. વૈષ્ણવો શ્રીનાથજીની તથા શ્રીરણછોડજીની છબીઓની ભાવપૂર્વક પૂજા કરે છે. કાઠિયાવાડના પશ્ચિમ કિનારે અરબીસમુદ્રને તીરે આવેલું દ્વારકાં નામનુ શ્રીકૃષ્ણનું બધાવેલુ શહેર છે. જ્યાં શ્રીકૃષ્ણ અને લક્ષ્મીજીની મૂર્તિઓ છે તે ઉપરાંત બીજા પ્રસિદ્ધ મંદિરો ઘણાં છે, જેમાંનુ એક "જગત મંદિર" નામે ઓળખાય છે, તે હિંદુસ્તાનમાં સર્વથી પુરાણું મંદિર હોય એમ જણાય છે. આ ઉપરાંત ગુજરાતમાં આવેલા ડાકોર શહેરમાં શ્રીરણછોડજીનું ઘણું મોટું મંદિર છે.

ગોકુલ મથુરા તેમજ જગન્નાથ એ વૈષ્ણવોની યાત્રાનાં પવિત્ર સ્થળો છે, અને ત્યાં વૈષ્ણવ ધર્મનો પૂર્ણ વિકાસ થયેલો માલૂમ પડે છે.

× બૌધ અને જૈનધર્મ એ બે તદન જુદા ધર્મ નથી પરંતુ બૌદ્ધધર્મના મતમાં સાધારણ ફેરફાર કરી સ્થાપિત કરેલા ધર્મને જૈન ધર્મ કહે છે.

રામમાર્ગ અથવા રામ ઉપાસના.

(૬) શૈવ અને વૈષ્ણવ સંપ્રદાય ઉપરાંત શ્રીવિષ્ણુના સાતમા અવતારરૂપ શ્રીરામચંદ્રની ઉપાસના કરનારાઓ "રામ માર્ગી" એ નામથી ઓળખાય છે. પ્રભુ શ્રીરામચંદ્ર અને યોગમાયારૂપ સીતાની મૂર્તિની તેઓ પૂજા કરે છે હિંદના નાના મોટાં ગામોમાં સ્થળે સ્થળે તે મૂર્તિઓ જોવામાં આવે છે. રામ અને સીતા સાથે શ્રીરામના આજ્ઞાંકિત બન્ધુ લક્ષ્મણ અને ઉદાર ચરિતવાળા સેવક હનુમાનની મૂર્તિઓ પણ સાથે જોવામાં આવે છે આ ચતુર્મૂર્તિની પવિત્રતા અને ઉત્તમ વર્તનની યાદગીરીમાં બાલકો પણ આજે બોલે છે કે "રામ લક્ષ્મણ જાનકી, જય બોલો હનુમાન કી"

શ્રી રામચંદ્રની દિવ્ય મૂર્તિની સ્તુતિ કરતાં એક લેખક લખે છે કે "કલ્યાણની પરમ સીમા રૂપ, વર્ષાકાલીન મેઘ સમાન ઘનસ્યામ, જેને પ્રણામ કરવાથી સંસારરૂપી અટવી ભટકવાનો શ્રમ મટી જાય છે, એવા દશેદિશામા જેનો મહિમા પ્રસિદ્ધ છે, દેવતાઓ જેની સ્તુતિ કરે છે, અને અયોધ્યા જેનુ નિવાસસ્થાન છે એવી અનિર્વાચ્ય રામનામની દેવમૂર્તિ સર્વે જનોનુ કલ્યાણ કરો."

(આર્યધર્મ પ્રકાશ, વિશ્વાવલોકન, વિશ્વાવસુ)

ઘણા બાવા સાધુ સંતો તથા મહાત્માઓ શ્રીરામના ઉપાસક છે. તથા ઘણા ક્ષત્રિયો અને વૈશ્યો પણ શ્રીરામની ઉપાસના કરે છે.

સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાય અને સહજાનંદ સ્વામી

(૭) શૈવ, વૈષ્ણવ, અને "રામ માર્ગ" ઉપરાંત ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાય લગભગ એક સૈકાથી ચાલુ થયો છે. આ ધર્મનો સ્થાપન કરનાર મુળ પુરૂષ સહજાનંદ સ્વામી છે. કાઠી, મોચી, ભીલ, કોળી, હજામ તથા બીજી હલકી કોમો કોઇ પણ ધર્મ સ્વીકારનારી નહિ હોવાથી હમેશાં અનાચારમાં અને કજીઆટંટામાં ડુબતી જતી હતી, તે જોઇને આવી અધમ જાતોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે સ્વામી સહજાનંદ નામના મહાત્માએ તેમને "સ્વામીનારાયણ" એવા ઇશ્વરવાચ્ય નામનો જપ કરવા તથા સ્વામીનારાયણની મુર્તિ કરી તેને પૂજવા ઉપદેશ કર્યો, બ્રહ્મચર્ય પાળી નીતિથી જીદગી ગાળવાને, ડુંગળી, લસણ, જેવા બુદ્ધિની જડતા વધારનારા પદાર્થ નહિ ખાવાને, નિત્ય પ્રાતઃસ્નાન કરીને સ્વામીનારાયણની પૂજા તથા માળા કરવાને તથા સાંજ સવાર દેવમંદિરમા દર્શન કરવા જવાને ઉપદેશ કર્યો. આ સંપ્રદાયના નીતિ નિયમો સારા હોવાથી થોડા વર્ષથી બ્રાહ્મણ, વાણીઆ પણ તેમાં ભળતા જાય છે ગઢડા, જુનાગઢ, વડતાલ અને અમદાવાદમાં તેમજ બીજે સ્થળે તેમની ગાદીઓ છે અને તેઓ રાધાકૃષ્ણ તથા સ્વામીનારાયણની મુર્તિઓને પૂજે છે થોડાં વર્ષોથી તેનો ઠીક વિકાસ થતો જાય છે.

શક્તિ અથવા દેવી સંપ્રદાય.

(૮) હિંદુસ્તાનના કેટલાંક સ્થળોમા લોકો શક્તિ કે દેવીની પૂજા કરે છે. અને તેઓ વિશેષ કરીને મહાકાલી કે ચંડીની મુર્તિને માને છે. આ મતમા વહેમ વધારે જેવામાં આવે છે. કારણ કે કેટલાક દેવીને મદિરા, માંસ વગેરેના નૈવેદ્ય ધરાવી ખાય છે. અથવા પાડા, ઘેટા, બકરાં કે મરઘાંનો ભોગ ધરાવે છે. આ વાત નિંદવા યોગ્ય છે જે ધર્મ કે સંપ્રદાયથી પ્રાણીઓને સુખ થવાને બદલે દુઃખ અને કલેશ ઉભો થાય તે ધર્મ કહી શકાય

નહિ. પરન્તુ ધર્મના નામનાં ધતિંગ કહેવાય, તો પણ હાલ કેટલાક ઉપદેશકોના પ્રયાસથી, જીવતાં પ્રાણીઓનો ભોગ ધરાવવાનુ બધ થતું જાય છે. બગાળામાં કલકત્તાની અંદર જ્યાં મહાકાલીનું મદિર છે ત્યાં તે સપ્રદાયનું વધારે પ્રાબલ્ય છે. હિંદુસ્તાનનાં બીજાં કોઇ કોઇ ગામોમાં મહાકાલીની કે ભવાનીની મુર્તિઓ છે, પરન્તુ તેનો વિશેષ ફેલાવો થયો નથી.

નાનક સંપ્રદાય.

(૯) પજાબમા પદરમા સૈકામા કબીર નામે એક મહાન પુરૂષ પેદા થયો. મુસલમાન અને આર્ય પ્રજા વચ્ચે ઐક્ય થાય એવો એક નવો પથ પંજાબ અને તેની આજુબાજુ ફેલાવ્યો. ત્યાર પછી એજ સૈકાના પાછળા ભાગમાં કબીરનો શિષ્ય નાનક થયો. તેના નામ ઉપરથી આ સપ્રદાય નાનકપથ નામે ઓળખાય છે. આ ધર્મના શિષ્યોમાં પડિતો સન્યાસીઓ, મુલ્લાઓ, દરવેશો, તથા હિંદુઓ અને મુસલમાનોની સારી સંખ્યા હતી, અને તેઓ પોતાને શીખ કહેવડાવતા. તે લોકોએ પોતાના ગુરૂઓના વચનામૃતનો સમહ કરી તેને ગ્રન્થનું નામ આપી તેની દેવસ્થાનમાં પ્રતિષ્ઠા કરી. બીજી મૂર્તિને તેઓ પુજતા જણાતા નથી.

ભિન્ન ભિન્ન મત પ્રવર્તક સમાજ.

(૧૦) આ સપ્રદાયો ઉપરાંત હિન્દમાં આર્યસમાજ બ્રહ્મોસમાજ, પ્રાર્થના સમાજ વગેરે કેટલાક સમાજ ચાલે છે. તે પૈકી આર્યસમાજ આજકાલ આખી દુનિયાનું ધ્યાન ખેંચી રહ્યો છે. આ ત્રણે સમાજ મૂર્તિને પૂજતા નથી એ શિવાય તેમના બીજા નિયમો ઘણે અશે ચાહવા લાયક અને હિતકર્તા છે. આર્યસમાજ પ્રવર્તક મુળ પુરૂષ સ્વામી દયાનદ સરસ્વતીએ મુર્તિપૂજા વેદવિરૂદ્ધ છે એવો પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ કર્યો. તથા કેટલાક જગલી રીવાજો અને વહેમોનુ ખડન કરી સામાજીક સુધારણા કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. ઘણા સુધરેલા હિન્દુઓ તેમજ બીજી હલકી કોમના કેટલાક લોકો આ સમાજમા ભળેલા છે, હિન્દના વિવિધ ભાગમાં મુર્તિપૂજા પૂર્ણ કળામાં હાલ પ્રચલિત છે માત્ર આર્યસમાજ મુર્તિપૂજાનુ ખડન કરે છે, તે છતા તેનો વિકાસ એટલે સુધી થયો છે કે, તેથી તેની શિથિલતા નહિ થતાં તેનો ઉલટો ઉત્કર્ષ થતો જાય છે.

મૂર્તિપૂજા વિષે અનુકુળ અને પ્રતિકુળ અભિપ્રાય.

૫ મુર્તિપૂજાના અનુકુળ અભિપ્રાય વિષે આગળ લબાણથી કહેવામાં આવશે. માત્ર પ્રતિકૂળ અભિપ્રાય જે આર્યસમાજ તરફથી ઉડાવવામા આવે છે તેની હાલ વાત કરીએ. આર્યસમાજીષ્ટ લોકો કહે છે કે ધાતુ, માટી, કે પાષાણમા પ્રભુપણુ સભવે નહિ. આ કહેવુ તેમનું ઠીક છે, પણ પથ્થર, માટી, કે ધાતુની મુર્તિ બનાવી તેમા ઇશ્વરની ભાવના કરી તે મુર્તિ પૂજ્યાથી આપણને ખરા પ્રભુનું નિરંતર ભાન થાય છે, અને તે મુર્તિની સેવા, પાઠ, પૂજા, નિમિત્તે માણસ સદોદિત સ્નાન ધ્યાનમાં તત્પર રહે છે, અને તેથી તેનુ ઐહિક અને પારલૌકિક શ્રેય થાય છે વળી મુર્તિપૂજાનુ ખંડન કરનારા કહે છે કે "નિરાકાર વસ્તુનું સાકારપણુ સભવતું નથી" પણ ઇશ્વર સર્વ શક્તિમાન છે તો તે અધર્મના ઉચ્છેદ અને ધર્મના સસ્થાપન માટે તથા પોતાના ભક્તોના ઉદ્ધારને માટે અવતાર લઇ શકે છે. તેમજ સાકાર પણ બની શકે છે. આ બાબત વિસ્તારપુર્વક આગળ કહેવામાં આવશે. તોપણ નિચેનો અવતરણવાળો ભાગ આ વિષય ઉપર સારું અજવાળું પાડે છે.

" જે પ્રમાણે નિરાકાર આત્માનું આધાર શરીર છે. જે પ્રમાણે નિરાકાર વજનનું આધાર તોલા છે. જેમ નિરાકાર દિશાઓનું જ્ઞાન સાકાર સૂર્ય મંડલ દ્વારા થાય છે. જેમ નિરાકાર કાલનું જ્ઞાન સાકાર ઘટિકાયંત્ર (ઘડીયાળ) દ્વારા થાય છે, જેમ નિરાકાર વર્ણોનું જ્ઞાન સાકાર ક, ખ, આદિ વર્ણોદ્વારા થાય છે. તેમજ નિરાકાર સર્વવ્યાપક પરમાત્માનુ જ્ઞાન સાકાર મૂર્તિદ્વારા જ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે, એટલા માટે વેદમાં કહેવામા આવ્યુ છે કે,

पुरुषएवेदं सर्वं यद्भूतं यच्चभाव्यम्

उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनाऽतिरोहति ।

આ સમસ્ત સ્થાવર જંગમ રૂપ સાકાર જગત્ જે જોવામાં આવે છે તે સર્વ પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે. એટલા માટે અમો તે પરમાત્માનું ધ્યાન, પૂજન જગતના સમસ્ત પદાર્થોમાં તેનુ જ સ્વરૂપ માનીને કરીએ છીએ "

દેવમૂર્ત્તિની પૂજા કરવાનો ખરો ઉદ્દેશ.

૬. સંસારના તાપથી બળતાં પ્રાણીઓને ઇશ્વર શરણુ અને તેજ પ્રભુનું સ્મરણુ કીર્તન, ધ્યાન, પૂજા, માળા આરાધન એ પરમ શાંતિદાયક છે, આ વાત દરેક પાપી તેમજ અપાપીના અનુભવની છે. અપાપી તો એજ પ્રભુના શરણુમાં નિત્ય આશ્રય લઇ રહે છે. પરંતુ પાપી પણુ જ્યારે સંકટમાં ફસાય છે. અને પાપથી પસ્તાય છે, ત્યારે અકળાઇને એજ દયાળુ પિતાને સંબોધી કહે છે કેઃ—" હે ભગવન્ હવે આમાંથી ઉગારનાર માત્ર તું જ છે " Conscience bites the guilty અર્થાત્ ગુનેહગારને અંતઃકરણુની તીવ્ર લાગણી ડંખે છેઃ—કોલી ખાય છે. ઇગ્લાંડનો ઇતિહાસ વાંચનારાને ખબર છે કે થોમસ એ–બૈકેટનું ખૂન કરાવનારે અંતઃકરણુના પશ્ચાતાપથી કેવું પ્રાયશ્ચિત કર્યું હતું. રાજા હોવા છતાં ઉઘાડે પગે ચાલી દંડવત્ પ્રણામ કરતાં કરતાં તથા રાજદૂતોના હાથમાં આપેલાં ગઠિવાળાં દોરડાના ફટકા સ્વેચ્છાથી ખાતો ખાતો કમર સુધી તે ગયો, અને ખુદાની બંદગી કરી પોતાના પાપની માફી માગી. આવું જ એક બીજું દૃષ્ટાંત્ રામાયણુમાંથી મળી આવે છે સંસ્કૃત ભાષાના આદિ કવિ વાલ્મીકિ પોતાની પ્રથમ વયમાં ભીલના સહવાસમાં ઉછરવાથી – ભીલના જેવી કનિષ્ટ વૃત્તિથી રહેતા હતા. ચોરી, લુટફાટ, ખુનખુવારી એવા અધમ ધંધાથી પોતાનું અને કુટુમ્બનુ ભરણુ પોષણુ કરતા હતા પરન્તુ જ્યારે મુનીશ્વર નારદજીના સમાગમથી તેને માલમ પડયું કે આ અઘોર પાપનો મારે પરમેશ્વરને જવાબ દેવો પડશે, ત્યારે તે અત્યંત અકળાઇ ગયા અને પોતાના પાપ માટે ભયંકર યાતના સહન કરવા તૈયાર થયા. અને ખાનપાનનો ત્યાગ કરી ઘણાં વર્ષ સુધી નિર્જન અરણ્યમાં જઇને શ્રી રામચંદ્ર પ્રભુનું નામ સ્મરણુ એકાગ્રવૃત્તિથી કર્યું. અને ઘણા કાળ લગી તેણે " રામનામનુ " ધ્યાન થવાથી સમસ્ત ભૂમંડળ અને તેના પરમાણુઓમાં પણુ તેને "રામ" ભાસવા માંડયા. આ વિષે વાલ્મીકિ ઋષિએ પોતા મનને સંબોધી જે કહ્યું છે તે કવિતાના રૂપમાં નીચે જણાવ્યું છે.

÷ વચ્ચો—रामत्वन्नाम महिमा वर्ण्यते केन वा कथं ।

यत्प्रभावादहं राम ब्रह्मर्षित्वमवाप्तवान् ॥ १ ॥

अहं पुरा किरातेषु किरातैः सह वर्धितः ।

जन्ममात्र द्विजत्वं मे शूद्राचाररतः सदा ॥ २ ॥

(" સુંદર શામળીયા નામ જપીશ નિત્ય તારૂં " એ રાગ.)

ભજ મન રામ સદા, સાચી ધુન લગાડી,
ભજ મન રામ સદા, જેમાં શાંતિ સમાણી. ભજ૦

રામ, રામને રામ વિનાની, નવ જાવા દઉ પળ હું નકામી,
જીંદગી લઉં હું સુધારી, ભજ મન રામ સદા. સાચી૦
રામ નામની ધૂન લગાડી, ચૌદ ભુવન દઉ પૂર્ણ જગાડી,
જેમાં મુક્તિ સમાણી, ભજ મન રામ સદા સાચી૦
અખિલ વિશ્વમાં રામ ભર્યો છે, જહા જોઉં ત્યા રામ રહ્યો છે,
વસિયો મુજ ચિત્તમાંહી, ભજ મન રામ સદા. સાચી૦
શુદ્ધ વિભૂતિ રામ નામની, હોંસ ધરી મેં અંગ લગાડી
જેની કાન્તિ મળતી, ભજ મન રામ સદા. સાચી૦

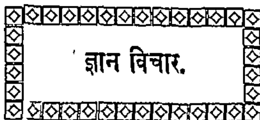
આ પ્રમાણે જ્યારે તેણે છેવટે ઇશ્વરનું શરણું લીધુ ત્યારે પુન: તેને શાંતિ પ્રાપ્ત થઇ.

સર્વ શાસ્ત્રનો સાર

[૩] આ દષ્ટાંતો ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે પાપની નિવૃત્તિ માટે અને સદાચરણમાં પ્રીતિ માટે ઇશ્વર સ્મરણ, કીર્તન, પૂજા, પાઠ, માળા, જપ, ઇત્યાદિ અત્યંત ઉપયોગી સાધનો છે. વળી દુનિયાની હજારો વિટમણાઓમાં, અનેક ઉપાધિમાં, કોટયાવધિ સંકટોમાં. એજ પ્રભુ આપણો ઉદ્ધારક છે. માટે સદાકાળ સુખ તેમજ દુઃખમાં, ખાતા, પીતા, બેસતાં, સુતાં, ધંધો કરતાં તેનો આશ્રય રાખવો તથા દિવસમાં જેટલો વખત બને તેટલો વખત તેનું ધ્યાન, કીર્તન, પૂજા, પાઠ ઇત્યાદિ કરવું, એ દરેક મનુષ્ય માટે ખાસ આવશ્યક છે. વળી આવો ઉપદેશ વેદ વેદાંગ અને ધર્મશાસ્ત્રો પણ પ્રાધાન્યપદે આપે છે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના સમર્થ લેખક વ્યાસજી કહે છે કે:—

आलोक्य सर्व शास्त्राणि विचार्यैवं पुन पुनः ।
इदमेकं सुनिष्पन्नं ध्येयो नारायण: सदा ॥

" સર્વ શાસ્ત્રોનું અવલોકન કર્યું અને ફરી ફરી તેમાં કહેલી બાબતો ઉપર વિચાર કર્યો ત્યારે છેવટે તેમાથી સાર એ નીકળ્યો કે નારાયણનુ હમેશાં ધ્યાન કરવુ." (અપૂર્ણ)

ज्ञान विचार.

[લેખકઃ—શ્રીયુત નારાયણપ્રસાદ પાઠક.]

જ્ઞાન શું છે ? ઘણાં માણસો પાસેથી સાંભળવામા આવે છે કે, જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવું એ ઘણું કઠણ છે. અમુક અમુક જ્ઞાની છે, પરતુ જ્ઞાનનો પ્રકાશ તો તેનામાં કાંઇ પણ જોવામાં આવતો નથી એમ ઘણાં ખરાં બોલે છે, પરંતુ એવી એક બાબતની મનમાં નકામી કલ્પના કરી લેવી એ બુદ્ધિમાનનું કામ નથી, પણ પ્રથમ ગ્રંથો, પુસ્તકો, સન્તો અને મહાત્માઓ દ્વારા વાંચી, સાંભળી જાતે વિચાર કરવો ઠીક છે, અને ત્યારેજ ચિત્તનું સમાધાન થાય છે. અનેક પુસ્તકોમાં વિસ્તારથી ઋષિ મુનિ પડિત લોકોએ આ જ્ઞાનના વિષયમાં લખ્યું છે, જે વાંચવા અને વિચારવાને ઘણો વખત જોઇએ. તે જાણવાને બે બાબતની જરૂર છે, એક તો જે કાંઇ જ્ઞાનની બાબતમા લખ્યું છે તે પર પૂર્ણ દૃઢ વિશ્વાસ રાખવો અને બીજુ હમેશાં તે બાબતનો અત.કરણમા વિચાર કરતા રહેવું. જ્ઞાન થયા બાદ ફરી જન્મ મરણનો પ્રસગ આવતો નથી એ સર્વનો સિદ્ધાન્ત છે.

જન્મ મરણ બન્નેમાં જેવું દુ.ખ થાય છે, તેનો અનુભવ દરેક મનુષ્યને ઘણે ભાગે થતો રહે છે. કદાચ આપણે ભુલી ગયા હોઇએ તો અન્યને જન્મ અને મૃત્યુ વખતે કેવું ભારે દુઃખ સહન કરવુ પડે છે, તે હરહંમેશ જોવામા આવે છે. ગર્ભાવાસના દુ ખનું સ્મરણ કરો. નીચે માથુ અને ઉપર પગ, ચારે તરફથી બંધ, જ્યા અગ્નિ, મળ, મૂત્ર વગેરે રહે છે, એવા સ્થાનમાં બેભાન પડયા રહેવાનું, અને ફરી મુત્ર દ્વારથી બહાર નીકળવું પડે છે, અને વખતે બચ્ચાને બહાર કાઢવાને માટે ડોકટર અગર નર્સને બોલાવવાની જરૂર પડે છે, અને ઉપાય કરતાં જ્યારે બચ્ચુ બહાર નીકળતું નથી ત્યારે અદરથી ખેંચી કઢાવવું પડે છે. આવા મહાન્ કષ્ટથી કદાચ સ્ત્રી અને બચ્ચુ બન્ને મરણને શરણ થાય છે. ગર્ભમાં જે દુઃખ થાય છે, તેનું ઋષિ મુનિઓએ ઘણુંજ વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું છે, જે વાંચતા હૃદય કંપે છે, રોમાચ ખડાં થઇ જાય છે, અને પ્રભુને એ જ પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે, કે હે પરમાત્મા ! આ મહાન્ દુઃખથી બચાવો !

હવે શરીરના વિયોગ વખતના દુ ખ તરફ નજર કરતાં જણાય છે કે, પ્રાણ અત્યંત કષ્ટથી નીકળે છે તે વખતે ઉર્ધ્વશ્વાસ જોરથી ચાલે છે, કોઇને આઠ દિવસ તો કોઇને પદર દિવસ સુધી ચાલે છે. જ્યારે ખાંસી અગર દમની બીમારી ચાલે છે ત્યારે અદર ઘણું દુઃખ થાય છે, અને જ્યારે ઉર્ધ્વશ્વાસ ચાલ છે ત્યારે તો હજાર ગણી વ્યાધિ થાય છે. કોઇનું અગ જ્યારે અગ્નિથી બળી જાય છે, ત્યારે કેવી પીડા થાય છે, એ પ્રમાણે જ્યારે કોઈ અગ્નિથી બળીને મરી જાય છે, તે વખતે કેવુ ભારે કષ્ટ થતું હશે, તેનો વિચાર કરવો જોઇએ. સસારના અનેક દુ ખોનું સારી રીતે વિચાર કરી સમજવું જોઇએ કે, જન્મ—મરણથી અધિક દુ ખ બીજુ કોઇ નથી, અને એ મહાન્ દુ ખથી છુટવાનો ઉપાય માત્ર જ્ઞાન જ છે, જે પ્રાપ્ત થવાથી ફરી જીવને જન્મ—મરણનો પ્રસંગ આવતો

નથી તો પછી વિચાર કરવો જોઇએ કે, આવી જ્ઞાન પ્રાપ્તિની બાબત છોડી દઇ જ્યાં ત્યાં વિષય રૂપી વસ્તુઓ માટે ભટકતો રહે, એના જેવો મૂર્ખ, મતિમંદ બીજો કોણ હોય? આ પ્રમાણે અનેક જાતના દુઃખોથી ઉત્પન્ન થતાં અને મરતાં ચોરાશી લાખ યોનિમાં પોત પોતાના પુણ્ય પાપના ફળ મુજબ ભ્રમણ કરતાં જ્ઞાન થયા વગર તેનો કદી છુટકારો થતો નથી. આ જ્ઞાન રૂપી ઔષધી ફક્ત મનુષ્ય શરીરથીજ મળે છે. હવે વિચારવુ જોઇએ કે મનુષ્ય શરીર કેવુ ભારે પુણ્ય કરવાથી મળ્યુ ? જો મનુષ્ય ભવમાં જ્ઞાનરૂપી ઔષધી ન મેળવી તો અનેક ભવ દુઃખ સાગરમાં વ્યતિત કરવા પડશે વખત વિત્યા બાદ જેમ વૃક્ષને ફળ આવતાં નથી તેમ મનુષ્ય ભવ ગુમાવ્યા બાદ કાંઈ હાથ આવતું નથી, અને એ પણ માલુમ નથી પડતું કે, આ શરીરનો વિયોગ કયે વખતે થશે, માટે ગમે તે અવસ્થામાં જ્ઞાન રૂપી ઔષધી જરૂર ખાવી, જેથી વારવાર જન્મ મરણ ન થાય અને અમર થઇ જવાય.

જ્યારે મનુષ્યને દુઃખથી મુક્ત થવાની દવા ફક્ત જ્ઞાન જ છે, એમ સમજાશે, ત્યારે જ તેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા થશે, અને જ્ઞાન કેવી રીતે કયાંથી અને કોની પાસેથી મળે એ વિચાર થશે. અને જ્યારે એવો વિચાર થશે ત્યારે તે નિશંક જ્ઞાન મેળવવાની તપાસ કરશે. તેવી ઇચ્છાવાળાને પ્રથમ બીજાની મદદની આવશ્યકતા જણાશે, વળી જ્ઞાન વિચારના પુસ્તકો વાચવા તથા તેના અભિપ્રાયને જાણવા સત્સંગ કરવાની જરૂર જણાશે. પછી તેને તેવું કાંઇ કરવું નહિ પડે ફક્ત પોતાના જ શરીરમાં જે ચૈતન્યાત્મા છે તેને જ તે જોયા કરશે. જેને જન્મ મરણ નથી તથા જેને સુખ દુઃખ સહન કરવુ પડતું નથી તે ચૈતન્યાત્મા છે. તે હમેશા એક, રસમય, આનંદમય અને સ્વયં પ્રકાશ રૂપ છે અને તેની માયાની સત્તા અર્થાત્ શક્તિથી શરીરમા જે ઇન્દ્રિઓ છે, તે પોતપોતાનુ કામ જૂદી જુદી રીતે કરે છે, જ્યાં સુધી અજ્ઞાનરૂપી પડદો તેના પર પડયો છે, ત્યા સુધી જીવાત્મા તેનાથી જૂદો રહે છે નહિતો જીવાત્મા અને ચૈતન્યાત્મા એકજ છે. જ્યારે અજ્ઞાન રૂપી પડદો અથવા ભ્રમ જતો રહેશે ત્યારે સુખ દુઃખ કાંઇ પણ નહિં જણાય, કેમકે ચૈતન્યાત્માને સુખ દુઃખ છે જ નહિ જીવને તેથી જુદો સમજી સુખ દુઃખ માનવુ અને ઇન્દ્રિઓના સુખ દુઃખને માનવુ એ ભૂલ છે. એ તો સ્પષ્ટ સમજાય છે કે, એ સર્વ ઇન્દ્રિઓ શરીરની જ સાથે છે, શરીરના નષ્ટ થવાની સાથે જ સર્વ અનુક્રમે નષ્ટ થઇ જાય છે. સર્વ ઇન્દ્રિઓનો લય થવો અર્થાત્ મળી જવુ. મન ઇન્દ્રિયમાં હોય છે, આથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે, જ્યારે કોઇને સ્વપ્ન આવે છે, ત્યારે ફક્ત મનજ કામ કરે છે, બાકી ઇન્દ્રિઓનો ગલાયદો વ્યવહાર બંધ રહે છે અને મનનો લય જીવમાં થાય છે અહંકારમાં જે અવિદ્યાનું આવરણ પડયુ છે તેને જીવ કહે છે જેમ કોઇ મૂર્છાવશ થયો, ફરી જ્યારે શુદ્ધમાં આવે ત્યારે કહે કે, અમુક ઠેકાણે પડયો એ ખબર છે, પછી શું બન્યું તે જાણવામાં નથી. આથી ચોક્કસ જણાય છે કે, તેનું મન જીવમાં લય થઇ ગયું. ઘોર નિદ્રામાં જ્યારે કોઇ પડયા હોય છે, ત્યારે પણ મનનો લય જીવમાં થયો હોય છે, તથા મૃત્યુ વખતે જ્યારે નાડી વગેરેનું ચાલવુ બંધ થઇ જાય છે, ત્યારે પણ મનનો લય જીવમાં થયો જાણવુ જોઇએ અને ફરી જીવનો લય માયામાં અર્થાત્ વાસના જીવની અવિદ્યામા લય થાય છે અને તેથીજ જન્મ મરણના સરકાર બની રહે છે. આથી દઢ નિશ્ચય થાય છે કે, જીવ અને આત્મામાં કાંઇ પણ ભેદ નથી, કેમકે સર્વ વસ્તુનો નાશ જોવામાં અને

સાંભળવામાં આવે છે, પરંતુ ફક્ત એક પરમબ્રહ્મ પરમાત્મા જ હંમેશ એક રસ બની રહે છે, અને તેજ પરમાત્માનુ પ્રતિબિમ્બાંશ અંતઃકરણમાં પડયુ છે, જેમાં સર્વ ચૈતન્યતા શરીરમા પ્રાપ્ત થાય છે, અને પ્રતળીથી જાૂદુ નથી. તો જે બ્રહ્મ હંમેશાં એક બની રહ્યા તે જ સત્ય છે અને જેના નાશ છે તે સર્વ અસત્ય છે ત્યારે જે કાંઇ જોવામાં અને સાંભળવામા આવે છે, તે સર્વ નશ્વર છે અર્થાત્ નષ્ટ થવાવાળા છે, એક બ્રહ્મનો જ કોઇ કાળમા નાશ થતો નથી અને તે એવા છે કે, સર્વ જગ્યાએ એકરૂપ, સ્વપ્રકાશ અને આનંદરૂપ છે, અને ચેતન વગેરે સર્વ પદાર્થના દ્રષ્ટા છે. તે દશ્ય વસ્તુથી ભિન્ન છે, જેટલી વસ્તુઓ છે. સર્વ તે બ્રહ્મથી પ્રકાશીત અને ચેતન થઇ રહી છે, અને જેને 'હું' એમ લોકો કહે છે તે 'હું' પણ તે જ છે, શરીરનો નાશ થવાથી પણ તેનો નાશ કદી થતો નથી. જેણે પોતાને એવુ માની દૃઢ વિશ્વાસ કરી લીધો છે, અને અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યો છે તે જ મુક્ત છે. ફરી તેને જન્મ મરણ થતું નથી.

હવે અહિં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકારને જૂદા જૂદા રૂપમાં જોવાય છે, જેથી સંકલ્પ વિકલ્પ અંતઃકરણમાં થાય છે તેને મન જાણુવુ. જે સર્વ વાતનો વિચાર કરી નિશ્ચય કરે છે તે બુદ્ધિ છે. ચિત્તનો ધર્મ ચિંતન કરવુ તે છે, જે સર્વ વસ્તુઓમા મમતા રાખે છે, તેને અહંકાર કહે છે એ ચારે વસ્તુઓ અંતઃકરણમા જ વાસ કરે છે, અને કોઇ એવું પણ માને છે કે, સર્વ એકજ વસ્તુ છે. તે સંકલ્પ-વિકલ્પ કરે છે ત્યારે તેને મન કહે છે. જ્યારે ચિંતન કરે છે ત્યારે તેને ચિત્ત કહે છે. જ્યારે વિચાર કરી નિશ્ચય કરેછે ત્યારે તેને બુદ્ધિ કહે છે અને જ્યારે અહંભાવ કરે છે ત્યારે તેને અહંકાર કહે છે.

હવે જીવ કોને કહે છે તે કે, અંતઃકરણમા જે બ્રહ્મનું પ્રતિબિંબ પડે છે અને જેના પ્રકાશ અહંકાર પર પડે છે જેથી તેને ચૈતન્યતા પ્રાપ્ત થાય છે, તેજ ચૈતન્યતા માયા છે. તે બે રીતે છે. એક વિદ્યા, બીજી અવિદ્યા. જે અવિદ્યાની ચૈતન્યતા અહંકારમાં થઇ તે જ જીવ છે. અનેક જન્મ-જન્માંતરથી જીવની વાસના અવિદ્યામા લય થતી આવી છે જેથી તેનુ આવરણ થતું આવ્યું છે. તે આવરણ તેના પરથી દૂર થાય તો ફરી વિદ્યાની ચૈતન્યતા જણાય, અને ત્યારે જ બ્રહ્મનુ સ્વરૂપ યથાતથ્ય જોવામાં આવે એ પ્રમાણે બ્રહ્મને જાણવુ તેને જ્ઞાન કહે છે આ શરીર તથા ઇન્દ્રિઓ વગેરે 'હું' નથી, પરંતુ 'હું' તો ફક્ત સત્ ચિત્ આનંદ સ્વરૂપ બ્રહ્મ જ છે, અને જ્યારે પ્રાણીને એવો દૃઢ નિશ્ચય થાય ત્યારે તે મુક્ત થઇ જાય, તેમા કોઇ જાતનો સંદેહ નથી, અને એવા મનુષ્યને ફરી જન્મ લેવો ન પડે એ સિદ્ધાન્ત છે

અનુવાદક—વાડીલાલ કાકુભાઇ સંઘવી

प्रोत्साहक मंत्रो

(લેખક—ચ્યવનરાય શુક્લ.)

ગઇ કાલે સિડન જવાંમર્દીથી ઉભરાતુ હતું. મહાન નમ્ર, પ્રેક્ષણીય પુરાતન ભવ્ય મંદિરને લીધે એની બોલબાલા હતી. વિશાળ રાજમહેલ તથા ગગન ચુમ્બી મીનારા પર ઉગતા સૂર્યનારાયણના કિરણ પડવાથી જે ઝગઝગાટ થતો તે અવર્ણનીય હતો ખરે ! સિડનની સાર્વભૌમ સત્તાને કેટલાય રાજકર્ત્તા મસ્તક નમાવતા.

ગઇ કાલે મદાન્ધ ઇજીપ્ત વિશ્વ પર સામ્રાજ્ય ભોગવતું હતું. પોતાની સાહ્યબી અમર રાખવાને એણે ઘણા ફાંફા માર્યા હતા, અને અગણિત નિર્દોષ બન્ધુઓના જીવન વિષ ભેળવી અસહ્ય બનાવી દીધા હતાં

ગઇકાલે ગ્રીસનો મહીમા ગવાતો હતો, રોમ સગર્વ જાહોજલાલીમાં મ્હાલતું હતું. અને બિઝેન્ટીયમના યશોગાનથી બોસ્ફરસનો કિનારો ગાજતો હતો.

પણ આજે કયા ગયુ એ સિડન ? ટોલેમીના સમયના ધરુીસવાસી ચામડાથી અંગ ઢાંકતા તથા છાલોપાલો ખાઇ ઉદર પોષણ કરતા. આજ ગ્રીસ માત્ર ટીબાટેકરાવાળો પ્રદેશ થઇ ગયો છે, રોમ તો જાણે કબ્રસ્થાન અને બિઝેન્ટીયમની દશા તો કઇ વીપરીત જ:

" સમજ, સમય બળવાન છે, નહિ મનુષ્ય તે જાણુ. " કાળનો મહિમા મોટો છે. માનુષી અટકળોની નિરર્થકતા એ આબેહુબ દર્શાવી આપે છે.

ક્રમે ક્રમે આપણે ઉંચે ચડીએ છીએ, પછી લથડીઆં ખાઇએ છીએ, અને આખરે પડીએ છીએ. આપણે સંસ્કૃતિના ઢોળ પર ચડવા પ્રયાસ કરીએ છીએ અને ટોચે પહોંચ્યા પછી ઘડીભર વિસામો પણ ખાઇએ છીએ. પણ પછી ? પછી તો આપણે પોતે ઇતિહાસનું એક પ્રકરણ બની જઇએ છીએ.

અને આમ થવાનું કારણ ? આપણા કર્યાં કારવ્યા પર પાણી ફરવાનું કારણ ? કારણ ? એજ કે આપણા પ્રયાસ જે દિશામાં થવા જોઇએ તે દિશામા થતા નથી. અને એથી જ આપણે પ્રાપ્ત કરેલી સાહ્યબી વધારે વાર ટકતી નથી. જો કે આપણે ભાગ્યદેવીની સામે વાંધો ઉઠાવીએ છીએ ખરા પણ છેવટે તો આપણે પોતે માત્ર એક દંતકથા જ બની જઇએ છીએ.

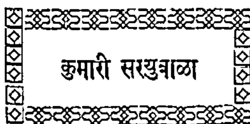
આપણે ચિરજીવી નથી–કહો કે આપણામા ચિરજીવી થવાની લાયકી જ નથી. આપણા સર્વ પ્રયાસ સ્વાર્થી છે અને એથી જ કઇ સારાં પરિણામ આવતાં નથી. જે પરિણામ આવે છે તે ગોટાળાભર્યાં આવે છે તેનુ કારણ પણ આ જ

જ્યાં સુધી મનુષ્યની મહત્વાકાંક્ષાઓ માત્ર તેના પોતાના જ હિતના હેતુવાળા રહેશે ત્યાં સુધી ભલેને તે કદાચ મોટું સામ્રાજ્ય સંપાદન કરી શકે હોય તે સામ્રાજ્યનુ અસ્તિત્વ માત્ર આંગળીના વેઢા પર ગણાય એટલા વર્ષનુ જ હોવાનું.

જ્યાં સુધી તું એમ કહ્યા કરીશ કે આ કામ તો કોઈ બીજો કરશે, હું કરનાર નથી; જ્યાં સુધી ગેરવ્યવસ્થા માટે તું છેટો રહીને નાહક બખાળ્યા જ કરીશ પણ નાગરિક હક્ક સાચવવા પોતે કશું નહિ કરે; જ્યાં સુધી તું એમ માન્યામનાવ્યા કરીશ કે હું તે શું કરી શકનાર છું. મારાથી તે શું થનાર છે, કરનાર ઘણાએ છે ત્યાં સુધી ગણીગાંઠી બીજી વ્યક્તિઓની પાછળ તારે ઘસડાવું જ પડશે અને તે જ્યાં નાખે ત્યાં તારે નખાવું જ પડશે.

આથી ઉલટું જ્યારે કોઈ એક સેનાના દરેક સૈનિકના મનમાં એવી જ આત્મશ્રદ્ધા હોય છે કે માત્ર મારા એકલાના બાયલાપણાથી પણ બધી બાજી બગડી જશે ત્યારે તે સેના અજેય બને છે, જ્યારે દરેક કડીઓ ચણતી વખત એવું માની લઈ ચણવા માંડે છે કે બેદરકારીથી મુકાઈ ગયેલી માત્ર એકાદ ઈંટ પણ આખી ઇમારતને નુકશાન કરશે ત્યારે તેની કારીગરી ચિરંજીવી અને પ્રશંસાપાત્ર નીવડે છે જ્યારે દુખેદર્દે ટળવળતા નિરાધારને જોઈ એક એકના મનમાં એવો જ ખ્યાલ બેસી જાય કે માત્ર મારી એકલીની સહાયથી પણ દુઃખીનું દુઃખ નીવારી શકાય એમ છે, ત્યારે જ તેનું જીવન સફળ બને છે. ખરે! જ્યારે આવું થશે ત્યારે જ આપણી શ્રેષ્ટતા ટકાઉ નીવડશે.

પરવાળા કેવી રીતે થાય છે તે વિદ્યાર્થીઓના વાંચવામાં આવેલું જ છે, હવે જો પરવાળા બનાવનાર જંતુને કોઈ નજરોનજર જુએ તો તેનાથી એકદમ માની પણ ન શકાય કે આનાથી આવું પરિણામ આણી શકાતું હશે. હજુ પણ આ પરવાળાના બેટ તરતા ફરે છે અને કોઇક વખત સમુદ્રમાં ફરતી સ્ટીમરનો કચ્ચરઘાણ વાળી નાંખે છે. કેટલું અજાયબ પણ કેવું સત્ય ! અવિરત અને એકપંથી પ્રયાસનો કેવો અને કેટલો મહિમા !×

(લેખક. ગૌરીશંકર મોતીરામ ભટ્ટ બી. એ.)

(અનુસંધાન ગતાંકથી)

પ્રકરણ ૧૩ મું.

કંચનલાલ શેઠ લીલાપુરના એક ધનાઢ્ય ગૃહસ્થ હતા તેમણે પૈસો સારો પેદા કર્યો હતો. પણ તે એટલા બધા વ્યાજખાઉ થઈ ગયા હતા કે ગરીબનું લોહી ચુસવામાં જરા પણ બાકી ન રાખતા. પૈસા સિવાય બીજી

+ આ લખાણનો કેટલોક ભાગ વડોદરેથી પ્રગટ થતાં "કેળવણી" માસીક પત્રમાં ચાર વર્ષ પર આવી ગયેલ છે, અધુરો રહેલો ભાગ "ભાગોદય" માં ક્રમે ક્રમે પૂરો કરવામાં આવશે. —લેખક

કોઈ પણ ચીજ ઉપર તેમની દૃષ્ટિ ભાગ્યેજ ઠરતી. તેમ છતાં તે વયોવૃદ્ધ હતા અને ધીરધારમાં એટલાં બધાં નાણા રોકયાં હતાં કે તે કેમ કરીને કઢાવવાં તેની ફીકર તેમનાં ધર્મપત્ની આથાવહુને થતી. કોઇ જાણે કયા જન્મના પાપે તેમના બેઉ છોકરા વિધવાઓ મુકીને ગુજરી ગયા હતા. તે પૈકી એક વિધવાને એક પુત્રી હતી તે પાસેના ગામમાં એક વણિક પુત્ર સાથે પરણાવી હતી.

જ્યારથી આપણા દેશમાં સમાજનાં બંધન શિથિલ થયાં છે ત્યારથી ગામડું હો કે શહેર હો, તમામ ઠેકાણે સ્ત્રીઓની સ્થિતિ દયાજનક થઇ પડી છે. સ્ત્રીઓ બહાર જઈ ન શકે. બરમા કે યુરોપની માફક સ્ત્રીઓને બાહ્ય જગત્‌માં વિચરવાનો લ્હાવો જતો રહ્યો છે.

એક વખત નાની વહુ સસરાજીને દુકાને મદદ કરવા ગયાં અને મીરખાંની દૃષ્ટિએ પડયા ત્યારથી તે નાપાકે તેનો કેડો લીધો. કંચનલાલ શેઠની પૂંઠ ફરે કે મીરખા દુકાને હાજર થાય. બિચારી નાની વહુ પવિત્રતા માટે ઘણુંએ ફાંફાં મારે છતાં તે તેના ફંદામાંથી શી રીતે છટકે ?

આપણે જ્યારથી ધર્મ ઉપરથી શ્રદ્ધા ઉઠાડી છે ત્યારથી આપણી નીતિમાં બગાડ પેઠો છે. ચોરે અને ચણુતરે ગામડાંઓમાં લોકોની ઠઠ જામે અને ગામની બ્હેન દીકરીઓ કે વહુઓની મશ્કરી થાય એ શું ઓછું શરમાવા જેવું છે ? આપણે ધર્મના પંઝામાં સપડાયલા હતા ત્યાં સુધી આપણાથી અનીતિનું પગલું ભરી ન શકાતું. અત્યારે આપણુને કોણ રોકનાર છે? બ્રાહ્મણોને સમાજ સાથે શું લેવા દેવા ? અને લાડુ મળે તો પછી ધર્મનીયે શું પરવા ?

કંચનલાલનો સ્વભાવ જરા મશ્કરો હતો જ. મરઘો અને કુતી બે વટે તો શેઠને ગમ્મત પડે. ફરી ફરીને ભુતનો વાસ આંબલીએ. જરા ન ગમ્યું તો "ચાલો મરઘા ભાઇને ઘેર" કહીને જતા.

કંચનલાલઃ-પટેલ, ઓ પટેલ !

પટેલઃ-કેમ છે અલ્યા બકાલ ! કંઇ ફાટયો બાટયો છું કે શું ?

કંચનલાલઃ-અલ્યા, તારી કુતી મારે ત્યાથી જણસો લાવી છે.

પટેલઃ-હેં, હેં, ખરી વાત ? ઓ તારીની કુતી. મરરે, મરે.

કંચનલાલઃ-અલ્યા તું મરે કે તે ?

પટેલઃ—તું ને તે. અક્કરમી. જણસો શું કરવા આપી ?

કંચનલાલ—શું ત્યારે તે નહિ મળે ?

પટેલઃ—ના, મળશે હવે વિશ્નુ પાસે.

કંચનલાલ—તો તો ઝાંઝરાંજ પહેરાવું તો. લઇ જાઉં કોટવાળ પાસે. રૂપીઆ ખાઇ ગયો અને જણુસો પણ ખાવી છે। જોઉં હવે તે તને કેવી પચે છે.

પટેલઃ—હા, હા, થાય તે કરી લે. નહિ પચે તોય જપ્તુસો પચાવીશ.

એટલામાં કુલી આવે છે. મરઘો લાકડી લઇને મારવા જાય છે તેથી લોકો વગર પૈસાનો તમાસો જોવા ભેગા થાય છે. એટલામાં પોલીસ આવીને તમને પકડે છે.

કકડીખાંઃ–અબે કયા હે, બકાલ ?

કંચનલાલઃ—સાહેબ, આ મરઘો મારા પૈસા અને જપ્તુસો ખાઇ ગયોછે.

કકડીખાં તેના પેટ સામું તથા મ્હોં સામું જુએ છે. પછી જરા અનિશ્ચિત હોય તેવો દેખાય છે.

" અબે પૈસા કિસ તરેહ સેં ખા જાય ? પકડો સાલે કુ ઉનકુ ભી. ઓ ભી બડા બદમાસ હે."

કંચનલાલ (તેની સામું જોઇને)—પણ સાહેબ, મેં શો ગુનો કર્યો છે ? હું તો ફરીયાદી છું.

મરઘોઃ-સાહેબ, એને પણ પકડો. એ વાણીયો અમને બહુ છેતરી જાય છે. અમે ખેડુત અને ગરીબ માણસ અભણ હોવાથી કંઈ ન જાણીયે, તેથી વાણીયા અમને હિસાબમાં ગોથાં ખવરાવે છે.

" સબ કુ લે જાના હૈ "

કંચનલાલઃ-મને કચેરીયે ના લઇશ રે હો,

તને અબા માના હમ (૩)
હાં રે હું તો પૈસાના તાનમાં ઘેલો
હાં રે હું તો સોના મનમાં છેલો-મને૦
છોડો છોડાને ભાઈ સાબ પાય લાગું
હાંરે તમે કહો તે હું લાવી આપુ-મને૦

જાય છે]

પ્રકરણ ૧૪ સું.

રૂદ્રમંડળનો કિલ્લો સૂર્યના છેલ્લા તેજમાં અપૂર્વ આનંદ આપી રહ્યો છે. આકાશ અને પૃથ્વી બેની સીમા દૂર દૂર સુધી જણાય છે. કુમારી સરયુબાળા આ કિલ્લાની એક બાજુએ આવેલા બુરજ ઉપર ઉભી ઉભી ચોપાસ દૃષ્ટિ નાંખી રહી છે. તેટલામાં તે નીચેનું ગીત ગણગણવા લાગીઃ

પેલો પશ્ચિમે જણાય સૂર્ય ડુબતો ધીમે
બધાં પક્ષીયો છુપાય તરૂ કુંજમાં ખરે.

(સાખી)

દિનકર હાય ડૂબી ગયો, ક્ષિતિજ તણા પટમાંય,
કમળ બીડાયું કૂમળું, ભ્રમર ભરાયો હાય.

(સાખી)

તારા એક પછી ઉગ્યા, ઉડુગણુ મન હરખાય,
વીર જતાં વિશ્વે બધું. ઘાઢ તિમિર છવાય.
ઉડયાં વાગળાં ને ઘૂડ ચીસ પાડતાં પણે
દુરીજનો કરે દુષ્ટ કામ વીરના જતે. પેહેલ૦

ગીત અટકયું એક ક્ષણવાર સરયુબાળા ઉભી રહી. તેના સુંદર મુખ ઉપર તેજ પ્રગટયું તેના સુકોમળ ધવલ હાથ ઉપર સૂર્યનો રકત પ્રકાશ પડી રહ્યો હતો. તેના વસ્ત્રોની પોટલી અને ઝીણી આછી કોર પવનથી આમતેમ ઉડી રહ્યાં હતાં. શું તેનું સૌન્દર્ય ! ગીતના પડઘા તેના હૃદયમાં પડી રહ્યા હતા. તે શબ્દ રૂપે બહાર આવવા લાગ્યા

"ખરેખર પ્રભુ, તારી કળા અપાર છે નિર્બળ અને સબળ મનુષ્યો તેં ઉત્પન્ન કરેલાં છે. મને તો નિરંકુશ નિર્બળ મનુષ્યો ઉપર પણ દયાઆવે છે.

"મહાન્ પુરુષનો અસ્ત થવાથી નિર્બળ મનુષ્યો ક્ષણિક આનંદમાં આવી જાય છે. તેઓ હરખાય છે ને દૂધના ઉભરાની માફક ઉભરાય છે. ભલેને એ રાજી થાય. વાદળું સૂર્યને કેટલીવાર ઢાંકી શકે છે ? તેમજ કાયર મનુષ્યો વીરની સામે કેટલી વાર ટકી શકે છે ?

"શિવાજી મહારાજને દુશ્મને આ કિલ્લામાં ઘેર્યા છે તેથી શું થઈ જવાનું છે ? મને અહીં નજર કેદ રાખી છે તેથી શુ ? રઘુનાથ, રઘુનાથ. તમે મારી વારે નહિ આવો ? અરે પેલું કોણ "—

સરયુબાળા બોલવા જાય છે એટલામાં એ કદાવર માણસ આવી પહોંચે છે. તે સરયુને લક્ષ્મી જ માને છે. લક્ષ્મીને જ મેળવું એ તેનો દઢ નિશ્ચય હોવાથી તે તેને શોધવા બાતમી મેળવતો અહીં સુધી આવ્યો છે.

સરયુ ઉભી છે તે જોવાની પરવા ન કરતા તે લવવા લાગ્યો:—"ગજપતે ન માન્યું તેની શી દશા થઈ ? લક્ષ્મી તું પણ જો રઘુનાથ તું પણ જો. જનાર્દન તું પણ જો શિવાજીનું રાજ્ય ઉંધું વાળીશ. જયસિંહ મારો મિત્ર છે. બાળ સ્નેહી છે, સાથે ઉછર્યાં છીએ. હવે જ રંગ આવવાનો છે."

સરયુ વિચારમાં પડી. તેના મનમાં બોલી "આ કોણ ?", કોટ નીચે યુદ્ધના હોકાર આવવા લાગ્યા. રણસિંગડાં ફૂંકાયાં. "હર હર મહાદેવ"અને "દીન દીન" ના અવાજો સંભળાયા. જોતજોતામાં પેલા માણસની દષ્ટિ સરયુ ઉપર પડી બે ચાર માણસોને તેણે સાનથી બોલાવ્યા અને સરયુને ઉપાડીને "ચાલ, મારી લક્ષ્મી" કહીને તે ચાલતો થયો. સરયુના મ્હોંએ ડુચો મારી દીધો.

એટલામાં દૂરથી કંઈક ખડખડાટ સંભળાયો, "ઉભા રહો ચોર હું આવું છું." કહી રઘુનાથ તેઓની પૂંઠળ પડયો. કિલ્લા બહાર યુદ્ધ પૂરૂં થયું છે. શિવાજી મહારાજની જીત થયાનું સંભળાય છે. રાત્રિ વધવા લાગી છે. પેલા માણસો જેમ જેમ આગળ વધતા જાય છે તેમ તેમ રઘુનાથે તેમનો નજીકજ કેડો લેવા માંડયો છે તેમ છતા તે સાવધ રહ્યો છે કે રખેને તેઓ તેના ઉપર છાપો મારે. રઘુનાથે એક ભાલો જોરથી ફેંકયો તેથી છેવટે તરવારના એક ઝટકાથી તેણે એકને જમીન ઉપર પાડયો એટલે ચોથો વિજળીની ઝડપે નાશી ગયો. હવે રઘુનાથ છુટો થવાથી પેલા સરયુને લઈ જનાર પાછળ પડયો.

નાશી ગયેલો ચોથો માણસ ચંદ્રસિંહ હતો તે શિવાજી પાસે ગયો અને રઘુનાથનું કાસળ કહાડવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

રઘુનાથે સરયુનો બચાવ કર્યો છે તે બન્ને જણ કિલ્લાથી દૂર આવેલા એક ન્હાના સરોવરને કિનારે બેઠેલાં છે. ચંદ્રના આછા તેજથી આસપાસ ધવલતા પ્રસરી રહી છે. પ્રેમીઓના મેળાપ વખતે માત્ર શબ્દોજ પ્રેમને ચીતરવાને અશક્ત બને છે. મૌન સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યું છે. માત્ર સરયુબાળાનું હૃદય સ્ફુરવા લાગ્યું.

વાહ પ્રાણપ્યારા લાગો છો બહુ વ્હાલા વ્હાલા—
આ શા શીર ધર્યો ટોપ તમે કાળા કાળા,
ચંદ્ર સમુ વદન કાન્ત
સુધા પીયે પ્રેમી કાન્ત
ચાલો પ્રેમી પ્યારા
કરોને વાત છાના છાના. વાહ૦

ચંદ્રના ધવલતામાં ધીમે ધીમે આનંદ પ્રસરવા લાગ્યો, અંતઃકરણ એક બીજાને મળ્યાં. આશાઓ પ્રગટી, પરંતુ આશાઓને નડનારાં વિઘ્ન કંઈ થોડાં હોય છે?

રઘુનાથ—સરયુ, આ સ્થળે આપણને પ્રભુએ સુખરૂપ ફરીથી મેળવ્યાં, હવે તો પ્રભુ આપણને છુટાં ન પાડે તો સારૂં

સરયુબાળાઃ—મને તો એમજ વિચારો આવે છે, પણ લક્ષ્મી બ્હેનનું શું?

રઘુનાથઃ—પ્રભુ તેને બચાવે. સાંભળ્યું છે કે તે મારી શોધમાં આ તરફ આવી છે.

સરયુબાળાઃ-હું તેમની વ્હારે ગયેલી. તેમને એક ગામમાં મુકીને અત્રે આવી હતી.

રઘુનાથઃ-હેં કયા ગામમાં ?

સરયુબાળાઃ-શિવાજી પરામાં

રઘુનાથઃ-ચાલો આપણે ત્યાં જઇશું.

ઉપર પ્રમાણે વાર્તાવિનોદ થઇ રહ્યાં છે, એટલામાં ઝાડીમાંથી બે માણસો આવ્યા, અને "ખબરદાર ઉભો રહે રઘુનાથ, તુ રાજ્યનો દ્રોહી છે. સિપાઇ, પકડો એને" એ પ્રમાણે અવાજ થતાં રઘુનાથને પકડવામાં આવ્યો

"કોણ મહારાજ, એ તો સ્હેજ ફરવા આવ્યો છું" રઘુનાથે આસ પાસ જોઇને જવાબ આપ્યો.

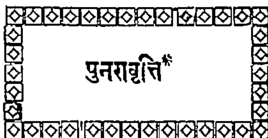
"અને આ સરયુ બ્હેન તું કયાંથી ?"

સરયુએ જવાબ ન આપ્યો

શિવાજીએ તિરસ્કાર ભરેલી દ્રષ્ટિએ રઘુનાથ તરફ જોયું. પણ જ્યાં સુધી ગુન્હો સાબીત ન થાય ત્યાં સુધી શિક્ષા ન ફરમાવાય એવો તેમનો સખત નિયમ હતો સાથે આવેલા ચંદ્રસિંહમાં ઇર્ષાનો અગ્નિ વ્યાપેલો હતો તેથી તે "ચંદ્રસિંહ" નામ છતાં તેનામાં ચંદ્રની મધુરતા ન હતી

"સિપાઇએ બન્નેને આપણા ગઢમા લઇ જાવ" કહી શિવાજીએ ત્યાંથી ચાલવા માંડયું. સરોવર જેવું શાંત હતું તેવું શાંત રહ્યું. કોઇ કોઇ ઠેકાણે પાણીમાં માછલાં ઉછળતાં અને તે ચાંદનીની ધવલતામાં ચમકારો કરતાં, સરોવરમા કયાં કયાંક આછાં કમળના છોડનાં પાંદડામાં સફેદ ફુલ દ્રષ્ટિગોચર થતા, આકાશ સ્વચ્છ હતું, આજુબાજુનો કિનારો શ્યામ જણાતો હતો, પવનની કંઇક કંઇક લહેરોથી દુર જતા ઘોડાઓની પડઘીઓ મ ભળાતી, દુર્ગના દરવાજા ખુલ્યા અને વસાયા.

રઘુનાથ અને સરયુબાળા કેદી અવસ્થામા લઈ જવામાં આવ્યા.

पुनरावृत्ति*

૧

(અનુવાદક —કે, સી. મહેતા)

તે દિવસે લડાઇના સમાચાર સારા નહતા. રાજા સાહેબ ઉદાસ થઇને બાગની તરફ ફરવા ગયા.

ત્યા જોયુ કે પ્રાચીરની પાસે, ઝાડની છાયામાં, એક બાળક અને બાળકી રમી રહ્યાં હતાં. રાજાએ તેમને પુછ્યુ શું રમો છો ?

" આજ તો અમે રમીએ છીએ રામ અને સીતાનો વનવાસ. "

રાજા સાહેબ ત્યાજ બેસી ગયા.

બાળકે કહ્યું—આ અમારૂં દંડક વન છે. અહીંજ અમે ઝુપડુ બનાવીએ છીએ.

તે ઘણુ બધાં ડાખળી-પાંદડા અને ઘાસ-તણખલા ઉડાવી લાગ્યો. ખુબ કામ કરતુ છે. અને તે બાળકી રમવાની તપેલીમાં, દેવના વગરજ, શાક-પાંદડુ રાંધી રહી છે રામ ભોજન કરશે, તેટલા માટેજ સીતા રાંધી રહી છે તેણીને જરાપણ અવકાશ નથી.

રાજાએ કહ્યું—બીજુ તો સર્વ કંઇ છે, પરંતુ રાક્ષસ કયા છે ? બાળકને કબુલ કરવું પડયું કે તેના દંડકવનમા થોડીક ખામી છે. રાજાએ કહ્યુ—વારૂ, કંઇ પરવા નહીં, રાક્ષસ અમેજ બની જઇશુ.

બાળકે સારી પેઠે જોઇ-તપાસીને કહ્યુ-પરંતુ એક સરત છે. તમારે હાર માનવી પડશે.

રાજાએ કહ્યું—હું ઘણુંજ સારી રીતે હારતુ જાણુ છુ વિશ્વાસ ન હોય તો પરિક્ષા કરી જુઓ. તે દિવસે રાક્ષસ-વધ એવી સુંદર પ્રકારે થવા લાગ્યો કે બાળકે કોઇ પણ પ્રકારે રાજાને રજા આપવાનું સ્વીકાર ન કર્યું. તે દિવસે એકજ સમયે, એકલા રાજાને દશબાર રાક્ષસોની મૌતે મરવુ પડયુ મરતા મરતા બિચારાના નાકમા દમ ભરાઇ ગયો ત્રેતાયુગમાં, પંચવટીમા પક્ષી જેવી રીતે બોલતા હતા તે દિવસે ત્યા તેવી જ રીતે બોલવા લાગ્યાં. ત્રેતાયુગમા લીલા પાંદડાના પરદામા પ્રભાત-આલોકે જે પ્રકારે કોમળ કંઠમાં સુર બાંધી લીધો હતો આજ પણ તેજ સુરમા બાંધી લીધો. રાજાના મનની ઉદાસી વેગળી થઇ ગઇ તેમણે મંત્રીને બોલાવીને કહ્યું-આ બાળક અને બાળકીને ઓળખો છો ?

મંત્રી—હા, જી બાળકી મારી છે તેણીનું નામ રૂચિરા છે. બાળકનુ નામ કૌશીક છે. તેનો બાપ એક ગરીબ બ્રાહ્મણ છે, જે પુજા કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરે છે

રાજાએ કહ્યું—મારી ઇચ્છા છે કે જ્યારે યોગ્ય સમય આવે ત્યારે બાળકની સાથે રૂચિરાનુ લગ્ન થાય

---

* બંગ સાહિત્ય સમ્રાટ બાબુ રવિન્દ્ર ટાગોરની એક ગલ્પનો અનુવાદ

(૨)

મંત્રી-કંઇ પણ ઉત્તર ન આપી શકયો. માથું ઝુકાવીને રહી ગયો.

દેશમાં સર્વથી વિદ્વાન પંડીતને ત્યાં રાજાએ કૌશીકને ભણવા મોકલ્યો. ઉંચા વંશ યાને ખાનદાનના બાળકોનેજ પંડીતજી ભણાવતા હતા. રૂચિરા પણ અહીંજ ભણતી હતી

પાઠશાળામાં જે દિવસે કૌશીક ભણવા ગયો તે દિવસે મહેતાજીને ખુશી-આનંદ થયો બીજાઓને પણ શરમ આવી. પરંતુ કોઇ શું કરી શકે તેમ હતો. રાજાની ઇચ્છાજ એ હતી સર્વથી અધિક સંકટ રૂચિરાને હતું. કારણ કે છોકરાઓ પરસ્પર તેણીના વિષે એક બીજાના કાનમાં વાતો કહેવા લાગ્યા. લાજના લીધે તેણીનુ મોઢું સુકાઈ જતું હતુ. ક્રોધના લીધ આંખોમાંથી આંસુ વરસાવતી હતી.

કૌશીક રૂચિરાના આગળ ચોપડી મુકતો તો તેણી તેને દુર કરી દેતી હતી. જો કોઇ ભણવાની વાત પુછતો તો જવાબજ નહતી આપતી.

રૂચિરાના મહેતાજી તેણીને બહુ પ્યાર કરતા હતા. તેમની પ્રતિજ્ઞા હતી કે કૌશીકને રૂચિરા બધા વિષયોમાં પાછળ કરી દેશે. રૂચિરાનું પણ આજ પણ હતું

એમ માલુમ પડવા લાગ્યું કે આ કામ બહુ સરલ રીતે થઇ જશે. કારણ કે કૌશીક ભણતો તો હતો પણ સારી રીતે ભણવામા ચિત્ત નહતો પરોવતો. તરવા, જંગલમાં ફરવા, ગાવા વગાડવામા તેની વિશેષ રૂચી હતી

મહેતાજી તેને ધમકાવીને કહેતા-ભણવા-ગણવામા તમારૂં મન કેમ નથી લાગતું ?

તે જવાબ આપતો-ફક્ત ભણવા લખવામાંજ હું મારા મનને નથી લગાડતો, કારણ કે બીજી વાતો પણ શીખવાની છે. થોડું થોડુ બધુ શીખીશ

"બીજી બધી વાતો મુકી દો."

"તો પછી ભણવા-ગણવાને પણ દુરથી નમસ્કાર કરવા પડશે"

(૩)

આ પ્રકારે થોડોક સમય વીતી ગયો.

રાજાએ મહેતાજીને બોલાવીને પુછયું-તમારા વિદ્યાર્થીઓમાં સર્વથી શ્રેષ્ટ કોણ છે ?

મહેતાજી—રૂચિરા.

રાજા—અને કૌશીક ?

મહેતાજી—માલુમ નથી પડતુ કે તેણે કઇ અભ્યાસ કર્યો હોય!

રાજા—હું રૂચિરાની સાથે કૌશીકનો વિવાહ કરવા ઇચ્છુ છુ

મહેતાજીએ સ્હેજ હસીને કહ્યું—આતો ગોધુલિની સાથે ઉષાનો વિવાહ કર્યો કહેવાય.

રાજાએ મંત્રીને બોલાવીને કહ્યુ-તમારી પુત્રીની સાથે હવે કૌશીકનો વિવાહ કરવામા વાર કરવી ઉચીત નથી.

મંત્રી—મહારાજ મારી પુત્રી આ લગ્નને પસંદ નથી કરતી

રાજા—સ્ત્રીઓના મનની ઇચ્છા શુ તેમના મુખથી સમજી શકાય છે ?

મંત્રી—તેમની આંખોનું પાણી પણ તે આ વાતની શાક્ષી પુરે છે

રાજા—તો શુ કૌશીકને પોતાના માટે અયોગ્ય સમજે છે ?

મંત્રી—હા, જી આજ વાત છે

રાજા—વારૂં, તો અમારી સામે બન્નેની વિદ્યામા પરિક્ષા લેવામાં આવે. જો કૌશીક વિજયી નિવડશે તો આ વિવાહ અવશ્ય થશેજ.

બીજા દિવસે મંત્રીએ રાજાને આવીને સુચના આપી-મારી પુત્રીને આ શરત મંજુર છે.

(૪)

સભામાં બધા લોક હાજર થયા. રાજા સાહેબ સિંહાસન પર બિરાજ્યા અને કૌશીક તેમની સિંહાસનની પાસેજ બેસી ગયો. મહેતાજી, પોતે રૂચિરાને લઇને હાજર થયા કૌશીક આસન છોડીને મહેતાજીને પ્રણામ અને રૂચિરાને અભિનંદન કર્યું. રૂચિરાએ આંખો ઉંચી કરીને કૌશીક તરફ જોયુ પણ નહિ.

પાઠશાળામાં કોઇ દિવસે, પરિપાટીની રક્ષા કરવાના માટે પણ, કૌશીક રૂચિરાની સાથે તર્કશાસ્ત્રાર્થ નહતો કર્યો, બીજા વિદ્યાર્થીઓએ પણ, અવજ્ઞાના લીધે તેણે તર્ક કરવામાં અવસર નહતો આપ્યો. તેથી જ આજે જ્યારે તેની યુક્તિના મુખમાં તિક્ષ્ણ ઉપહાસ–તીરની ધારની ચમકની માફક–ચમકવા લાગ્યો જ્યારે ગુરૂજી વિસ્મય પણ થયા અને કંઇક ચિડાયા, પણ રૂચિરાના કપાળ પરથી પરસેવાના ટીપા ભૂમિ પર ટપકવા લાગ્યા, તેણી અક્કલને ઠેકાણે ન રાખી શકી. કૌશીક તેણીને પરાભવના એક ખુણામાં ધકેલી આવ્યો. ક્રોધના માર્યા મહેતાજીના મુખમાથી કોઇ વાત નીકળવા ન પામી. અને રૂચિરા ! તેણીની આંખોમાંથી આંસુઓની ધારા વહેવા લાગી

રાજાએ મંત્રીને કહ્યું, લો, હવે લગ્નનું મુહુર્તનક્કી કરો.

આસન પરથી ઉઠીને કૌશીક હાથ જોડીને કહ્યું, મહારાજ ક્ષમા કરશો. હું આ લગ્ન કરીશ નહી.

રાજાએ વિસ્મય થઇને પુછ્યુ–વિજયમાળા નહિ પ્હેરો શું ?

• કૌશીક–વિજય મારી જ રહેવાદો માળા કોઇ બીજાને પ્હેરાવશો. મહેતાજી–મહારાજ એક વર્ષની મુદત આપશો, આબાદ અંતીમ પરીક્ષા લેવામા આવે ?

૫

હવે કૌશીકે પાઠશાળાને તો દૂરથી જ નમસ્કાર કર્યા તે કોઇ દિવસે જંગલની છાયામા નજરે પડતો તો કોઇ દિવસે પહાડના શિખર પર.

અહી મહેતાજીએ રૂચિરાને શિક્ષા આપવામા કોઇ વાત બાકી ન રાખી પરતુ તેણીનું મન કયાં છે ?

અધ્યાપક ખીજવાઇને કહ્યુ–જો હવે પણ સાવધાન નહી રહે તો ફરીથી તમારે લજાવુ પડશે.

બીજી વાર શરમાવા માટે જાણે તેણી તપસ્યા કરવા લાગી. ક્ષપણોએ જે પ્રકારે અનશન દ્વારા તપશ્ચર્યા કરી હતી તે જ પ્રકારે રૂચિરાએ અનધ્યાયના વડે કરી. તેણીની ષડ્ દર્શનની ચોપડી બાંધેલી જ રહી. કવિતાની ચોપડી પણ કોઇ દિવસે જ મહેતાજીના ધમકાવવા પર ઉઘાડવામા આવતી હતી.

મહેતાજીએ ચિડાઇને કહ્યુ હું સોગદ પૂર્વક કહું છુ કે હવે કોઇ બાળકી યા સ્ત્રીને નહી ભણાવુ. વેદાંતનો પારદર્શી પડીત હોવા છતાં પણ સ્ત્રી–જાતીના મનનો ભેદ ન પામી શકયો.

એક વાર મંત્રીએ આવીને રાજાને કહ્યું-ભવદત્તના ઘેરથી સગાઇનું કહેણુ આવ્યુ છે, કુળ-ધન-માન સર્વ વાતોમાં તે ઘર ઉંચુ છે. મહારાજની સમ્મતી જાઇએ છીએ.

રાજા—પુત્રી શું કહે છે ?

મંત્રી—સ્ત્રીઓના મનની વાત યાને સ્ત્રીઓની ઇચ્છા શું તેમની વાતોથી જાણી શકાય છે ?

રાજા—તેણીના આંસુ આજ શી વાતની સાક્ષી પુરે છે ?

મંત્રી—ચુપ થઇ ગયો

૬

રાજા પોતાના બાગમાં આવીને બેઠો. મંત્રીને કહ્યું પોતાની પુત્રીને મારી પાસે મોકલી આપો.

રૂચિરાએ આવીને રાજાએ પ્રણામ કર્યા.

રાજાએ કહ્યું પુત્રી રામના વનવાસની રમત યાદ છે ?

રૂચિરાએ સ્મીત હાસ્ય કરીને નીચ નજર કરી લીધી,

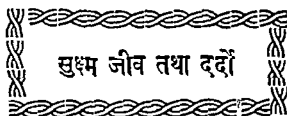
રાજાએ કહ્યું આજે રામ વનવાસની તે જ રમત જોવાની મારી લાલસા છે.

રૂચિરાએ માથા પરના કપડાને જરા આગળ કર્યું--કંઇ કહ્યું નહિ.

રાજા—વન પણ છે, રામ પણ છે, પરંતુ પુત્રી સાંભળ્યું છે કે આવાર સીતાની ખોટ છે. તમે ઇચ્છો તો આ ખોટ પણ ન રહે

રૂચિરાએ જવાબ ન આપ્યો, પણ રાજાની પાસે જઇને તેમના ચરણોને ઝુકીને નમસ્કાર કર્યા

રાજા—હવેની વાર, પુત્રી, હું રાક્ષસ નહી બનુ. આ વખતે તમારા મહેતાજીને રાક્ષસ બનવું પડશે.

[લેખક—મી. જહાંગીર બરજોરજી. વાછા]

માણસોને દર્દો થાય છે, અને તેમાના કેટલાકને ઉત્પન્ન કરનારા બી અથવા જુગ હોવા જોઇએ. એ બાબત હાલમા ઘણી અગત્યની થઇ પડી છે. કારણ કે તેની સાથે માણસની તન્દુરસ્તિ અને આબાદાનીનો ઘણો સબંધ છે સુધરેલા દેશોમા વિદ્વાન માણસોનુ ધ્યાન એ ઉપર ખેંચાયુ છે કે, માણસની તન્દુરસ્તી એવી નાની કરચો ઉપર કેટલો સબંધ રાખે છે એ તો માણસની તન્દુરસ્તીની બાબત છે અને વિદ્વાનોમા હાલ જે થોડીએક બાબતો ભારે અગત્યની છે, તેમાંથી એક બાબત હાલની આ ગણાય છે, આપણાં લોકોએ એવી બાબત ઉપર કેટલું ધ્યાન આપ્યુ છે, અથવા તે બાબત કેટલી દરકાર કરી છે, તેની

કશી નીશાનીઓ આપણને માલમ પડી નથી. જો કોઇ વિદ્યાર્થી તેની પાછળ કાંઇ ધ્યાન આપી, એવી બાબતની નવી શોધોનો અભ્યાસ કરતો હશે તો, તે પોતાની સાથે લઇ જાય છે. બીજાઓને તે બતાવતો નથી, તેનો સબબ એ છે કે, તેને બહાર જણાવવા માટે સાંભળનાર લોકો અને કદર બુઝનાર લોકો હજુ ઝાઝા મળતા નથી.

તમોમાના કેટલાક સ્કુલો કે કૉલેજોમા "ટેસ્ટટયુબો" જોઇ હશે તે અથવા પાતળા ઉંચા ને સાકડા ગ્લાસો લ્યો. એકમાં જગ માંસનો કટકો કે જે ફક્ત વતરણાના દાણા જેટલો હોય, બીજામાં દૂધ ત્રીજામા ધુળ પછી તે દેવાલ ઉપરની હોય કે જમીન ઉપરની હોય ચોથામાં આટો અથવા રધેલા ચોખા અને પાંચમામાં ઘાસ અથવા પેંડાને બારીક કરી તેની બારીક કરચ નાખવી. એ પછી એ નળીઓમાં પાણી નાખી થોડા દિવસ સુધી રહેવા દેશો તો તેમાંથી તરેહવાર ચીજો માલમ પડી આવશે થોડાક દિવસ રહી તેમાં જોતાં તેમાથી નાના, સીધા, પાતળા દોરાના કટકાઓ બાહેર નીકળતા માલમ પડશે. કદાપિ પેલાં સાધારણ (ખુલ્લી) આંખે તે આપણને દેખાશે નહી, પણ જો ફક્ત એક સાધારણ જાતની "માઇક્રોસ્કોપ" [સૂક્ષ્મદર્શક યત્ર] જેથી નાની ચીજો મોટી દેખાય છે તેથી તે પાણીમાં જોવાથી એ માલમ પડી આવશે. જો એ પાણીને ઘણા દિવસ સુધી રહેવા દીધું હોય તો તે ખચીત આપણી ખુલી આંખે દેખાયા વિના રહે નહી હવે એમાંના કેટલાક પાતળા દોરા જેવા અને કેટલાક દોરા સાથે દાણાવાળા દેખાય છે. કેટલાક સ્વચ્છ પડી રહેલા અને કેટલાક હાલતા આપણને માલમ પડશે કેટલાકના દોરા સ્કુના જેવા હોય છે. તેઓ સ્કુની મદદથી ચાલતા હોય તેમ દેખાય છે. જેમ એક સ્ટીમરનો સ્ક્રુ ફરવાથી પોતાનો મારગ કાપે છે તેમ એ જીવ જતુઓ સ્કુના ફરવાથી પોતાનો મારગ આગળ કાપે છે અને ગતિ મેળવે છે. જે જીવ જંતુઓ દોરા જેવાં છે. "બાકટેરિઆ" અને જેઓ દાણાદાર છે તેઓને "માઇક્રોકસાય" કહીને કહેવામાં આવે છે. થોડું થયું આપણી મ્યુનિસિપાલ કારપોરેશનની સભામા ગ્રાંટ મેડીકલ કૉલેજના એક પ્રોફેસરે પહેલવહેલો "માઇક્રોકસાઇ" શબ્દ વાપર્યો હતો તે પેલા ઘણાખરા સભાસદોએ તો એ શબ્દ ત્યાં પહેલવહેલો સાંભળ્યો હતો, અને ઓરડામાંથી બાહેર નીકળે તેની પેલાં કેટલાક તો વિસરી ગયા હતા, આપણા શહેરમા આગળ પાણીના તળાવ ઉપર છાપરૂં બાંધવા બાબતની તકરારમાં "માઇક્રોકસાઇ" થી માણસની જીદગીને કેટલી નુકશાની થશે તે દેખાડવા માટે એ શબ્દ પહેલો ત્યા વાપરવામાં આવ્યો હતો

હવે ઉપલા ગ્લાસના પાણીમાં એ જીવજતુ કયાથી પેદા થયા ? શું તે તેની અંદર પેદા થયાં, કે, બાહેરથી આવ્યાં ? એ વિશે આગળ વિદ્વાન દાકતરો વચે તકરાર ચાલી હતી. એમાં બાહેરની અસર કંઇ નથી, એવું ડાક્તર બાસ્ટીઅનનું મત હતું તેણે જણાવ્યું કે, ગમે તો એમાંના બધા જીવજંતુઓને મારી નાખો અને બાહેરથી અંદર નવા જીવ આવતાં અટકાવો તોપણ તેમા પેદા થયા વગર રહેશે નહી. એની સામેના હરીફો વધારે મજબુત હતા. એમાં વખણાએલો પુરૂષ "પાસ્ટીઅર" હતો જેનો ફ્રાન્સ દેશ ઘણો ઉપકારી છે એટલું જ નહી પણ આખી દુનીઆં ઉપર તેની મહેનત અને શોધથી ઉપકાર થયો છે. સખ્સને વર્તમાનો ગુરૂ તરીકે ગણવામાં આવે છે ડાકટરોની જે મોટી સભા પહેલા વરસ લંડનમાં ભરવામા આવી હતી, ત્યાં એની શોધોથી વૈદકના હુન્નરને કેટલી મદદ થઇ

રાજા—પુત્રી શું કહે છે ?

મંત્રી—સ્ત્રીઓના મનની વાત યાને સ્ત્રીઓની ઇચ્છા શું તેમની વાતોથી જાણી શકાય છે ?

રાજા—તેણીના આંસુ આજ શી વાતની સાક્ષી પુરે છે ?

મંત્રી—ચુપ થઇ ગયો.

૬

રાજા પોતાના બાગમાં આવીને બેઠો. મંત્રીને કહ્યું પોતાની પુત્રીને મારી પાસે મોકલી આપો.

રૂચિરાએ આવીને રાજાએ પ્રણામ કર્યા.

રાજાએ કહ્યું પુત્રી રામના વનવાસની રમત યાદ છે ?

રૂચિરાએ સ્મીત હાસ્ય કરીને નીચ નજર કરી લીધી.

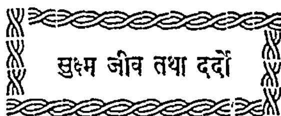
રાજાએ કહ્યું આજે રામ વનવાસની તે જ રમત જોવાની મારી લાલસા છે

રૂચિરાએ માથા પરના કપડાને જરા આગળ કર્યું—કઇ કહ્યું નહિ.

રાજા—વન પણ છે, રામ પણ છે, પરંતુ પુત્રી સાંભળ્યું છે કે આવાર સીતાની ખોટ છે. તમે ઇચ્છો તો આ ખોટ પણ ન રહે

રૂચિરાએ જવાબ ન આપ્યો, પણ રાજાની પાસે જઇને તેમના ચરણોને અડીને નમસ્કાર કર્યા.

રાજા—હવેની વાર, પુત્રી, હું રાક્ષસ નહી બનુ આ વખતે તમારા મહેતાજીને રાક્ષસ બનવું પડશે.

[લેખક—શ્રી જહાંગીર બરજોરજી વાછા]

માણસોને દર્દો થાય છે, અને તેમાના કેટલાકને ઉત્પન્ન કરનાર જીવી અથવા જીવાણુ હોવા જોઇએ એ બાબત હાલમા ઘણી અગત્યની થઇ પડી છે. કારણ કે તેની સાથે માણસની તન્દુરસ્તિ અને આબાદાનીનો ઘણો સબંધ છે સુધરેલા દેશોમા વિદ્વાન માણસોનુ ધ્યાન એ ઉપર ખેંચાયુ છે કે, માણસની તન્દુરસ્તી એવી નાની કરચો ઉપર કેટલો સબંધ રાખે છે એ તો માણસની તન્દુરસ્તીની બાબત છે અને વિદ્વાનોમા હાલ જે થોડીએક બાબતો ભારે અગત્યની છે, તેમાંની એક બાબત હાલની આ સવાલ છે, આપણાં લોકોએ એની બાબત ઉપર કેટલું ધ્યાન આપ્યુ છે, અથવા તે બાબત કેટલી દરકાર કરી છે, તેની

કશી નીશાનીઓ આપણને માલમ પડી નથી. જો કોઈ વિદ્યાર્થી તેની પાછળ કાંઈ ધ્યાન આપી, એવી બાબતની નવી શોધોનો અભ્યાસ કરતો હશે તો, તે પોતાની સાથે લઇ જાય છે. બીજાઓને તે બતાવતો નથી, તેનો સબબ એ છે કે, તેને બહાર જણાવવા માટે સાંભળનાર લોકો અને કદર બુઝનાર લોકો હજુ ઝાઝા મળતા નથી

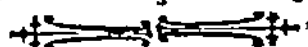
તમોમાના કેટલાક સ્કુલો કે કોલેજોમા " ટેસ્ટટયુબો " જોઈ હશે તે અથવા પાતળા ઉંચા ને સાંકડા ગ્લાસો, લ્યો એકમા જગ મામનો કટકો કે જે ફકત વતરણાના દાણા જેટલો હોય, બીજામાં દુધ ત્રીજામા ધુળ પછી તે દેવાલ ઉપરની હોય કે જમીન ઉપરની હોય ચોથામાં આટો અથવા રધેલા ચોખા અને પાંચમામાં ઘાસ અથવા પેંડાને બારીક કરી તેની બારીક કરચ નાખવી એ પછી એ નળીઓમાં પાણી નાખી થોડા દિવસ સુધી રહેવા દેશો તો તેમાંથી તરેહવાર ચીજો માલમ પડી આવશે થોડાક દિવસ રહી તેમા જોતાં તેમાંથી નાના સીધા, પાતળા દોરાના કટકાઓ બાહેર નીકળતા માલમ પડશે. કદાપિ પેલાં સાધારણ (ખુલ્લી) આંખે તે આપણને દેખાશે નહી, પણ જો ફકત એક સાધારણ જાતની " માઇક્રોસ્કોપ " [સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર] જેથી નાની ચીજો મોટી દેખાય છે તેથી તે પાણીમાં જોવાથી એ માલમ પડી આવશે. જો એ પાણીને ઘણા દિવસ સુધી રહેવા દીધું હોય તો તે બેશક આપણી ખુલી આંખે દેખાયા વિના રહે નહી હવે એમાંના કેટલાક પાતળા દોરા જેવા અને કેટલાક દોરા સાથે દાણાવાળા દેખાય છે કેટલાક સ્વચ્છ પડી રહેલા અને કેટલાક હાલતા આપણને માલમ પડશે કેટલાકના દોરા સ્ક્રુના જેવા હોય છે, તેઓ સ્ક્રુની મદદથી ચાલતા હોય તેમ દેખાય છે. જેમ એક સ્ટીમરનો સ્ક્રુ ફરવાથી પોતાનો મારગ કાપે છે તેમ એ જીવ જંતુઓ સ્ક્રુના ફરવાથી પોતાનો મારગ આગળ કાપે છે અને ગતિ મેળવે છે જે જીવ જંતુઓ દોરા જેવાં છે. "બાકટેરિઆ" અને જેઓ દાણાદાર છે તેઓને "માઇક્રોકસાય" કરીને કહેવામાં આવે છે. થોડું થયું આપણી મ્યુનિસિપાલ કોરપોરેશનની સભામા ગ્રાંટ મેડીકલ કોલેજના એક પ્રોફેસરે પહેલવહેલો " માઇક્રોકસાઇ " શબ્દ વાપર્યો હતો તે પેલા ઘણાખરા સભાસદોએ તો એ શબ્દ ત્યાં પહેલવહેલો સાંભળ્યો હતો. અને ઓરડામાંથી બાહેર નીકળે તેની પેલા કેટલાક તો વિસરી ગયા હતા, આપણા શહેરમા ગંદા પાણીના તળાવ ઉપર છાપરૂ બાંધવા બાબતની તકરારમાં " માઇક્રોકસાઈ " થી માણસની જીંદગીને કેટલી નુકશાની થશે તે દેખાડવા માટે એ શબ્દ પહેલો ત્યા વાપરવામાં આવ્યો હતો

હવે ઉપલા ગ્લાસના પાણીમાં એ જીવજંતુ કયાંથી પેદા થયા ? શું તે તેની અંદર પેદા થયાં, કે, બાહેરથી આવ્યાં ? એ વિશે આગળ વિદ્વાન દાકતરો વચે તકરાર ચાલી હતી. એમાં બાહેરની અસર કંઇ નથી એવું ડાક્તર બાસ્ટીઅનનું મત હતું. તેણે જણાવ્યું કે, ગમે તો એમાંના બધા જીવજતુઓને મારી નાખો અને બાહેરથી અંદર નવા જીવ આવતાં અટકાવો તોપણ તેમા પેદા થયા વગર રહેશે નહી. એની સામેના હરીફો વધારે મજબુત હતા. એમાં વખણાએલો પુરૂષ " પાસ્ટીઉર " હતો જેનો ફ્રાન્સ દેશ ઘણો ઉપકારી છે એટલું જ નહી પણ આખી દુનીઆં ઉપર તેની મહેનત અને શોધથી ઉપકાર થયો છે સાયન્સને વર્તમાનો ગુરૂ તરીકે ગણવામાં આવે છે ડાકટરોની જે મોટી સભા પહેલાં વરસ લંડનમાં ભરવામા આવી હતી, ત્યાં એની શોધોથી વૈદકના હુન્નરને કેટલી મદદ થઇ

હતી તથા વૈદોને રાહ કેવી મળી હતી, તેની કદર બુજવામાં આવી હતી એ ખોરાકમાં "હક્ષલી" અને "તીન્ડલ" વિગેરે બીજા વિદ્વાન ફિલસુફો પણ હતા એઓની તકરારનું હાલમાં એવુ છેવટ આવ્યુ છે કે જીવ જે પડે છે, તે બાહેરની અસરથી પડે છે. એક ચીજ કે જે વનસ્પતિ કે જાનવરની હોય, અને તેને મારી નાખી એને બીજી જીવતી ચીજની અસરથી દુર રાખી તો તે મુએલી ચીજમાં પાછો જીવ પડતો નથી. બાહેરની જીવતી ચીજથી જ તદન મુંએલા જીવમાં પાછો જીવ પડે છે. બાહેરના જીવને જ્યારે પોતાને ગમતી જગા મળે છે ત્યારે તેમા તે પોતાનુ એક રહેઠાણુ કરે છે, અને વસ્તિ વધારે છે. જીવતી ચીજનાં ઇંડા અથવા બીજ વગર જીવ પડતો નથી. અમથી હવા જીવ પેદા કરતી નથી અને અમથુ તડકુ પણ તેમ કરતું નથી, તે માટે અખતરા થએલા છે. "આમમેમતામ" અથવા પમીમના પથરાને ગરમ લાલ કરીને જો ઉપલા ગ્લાસોમાં દાખલ કરશો તો પછી તેમાં જીવ પડનાર નથી. અથવા એક પાણીમાના સર્વ જીવ મારી નાખી તેની ઉપર ચારણી મુકીએ તેમ તેની ઉપર રૂ દાબવાથી તે રૂ જીવને અંદર દાખલ થવા દેતું નથી, અને ચોખી હવાનેજ અંદર જવા દે છે હવામાં જીવ પુષ્કળ છે, જો, તે દેખાતા નથી જ્યાં જ્યા આપણે વશીએ છીએ, જે ઓરડામાં હાલમા આપણે ઉભેલા છીએ, તે ગમે તેવો સાફ રાખો, તો પણ તેમા જીવ હોવા વગરની હવા (વાતાવરણ) હોય નહી. તમને તે જોવા હોય તો સવારના જ્યારે સુરજ ઉગે છે, ત્યારે તેનાં કીરણો આ ઓરડામાં આડાં દાખલ થાય છે તે વખતે ઓરડો ગમે તેવો માફ હોય તો પણ સુરજના કિરણોમાં (ચાંદરણાંમાં) આપણુને ધુળની કરચા દેખાય છે, ઓરડામાં જીણા જનાવરો જોવા તીન્ડલે વિજળીની રોશની વાપરી હતી ઓરડો બાહેરની રોસનીથી બંધ કરીને વિજળીની રોશની ફાનસમાંથી એક કીરણના આકારે કાહાડી તો, હવામાં ધુળની લીટી જીવથી ભરેલી માલમ પડી, અને જ્યારે એ લીટીને દીવાથી બાળી, ત્યારે વનસ્પતિ તથા જનાવરી ચીજો બળે, તેમ તે લીટી બળીને ગેમ થઇ હતી એવા જીવો પુષ્કળ પથરાએલા છે આપણા ખોરાકથી અને આપણા દમને રસ્તે આપણા પેટમાં, આપણા ફેફસાંમાં તથા આપણા લોહીમાં જાએ છે

હવે હવા સાફ અને તન્દુરસ્તિ ભરેલી ક્યારે કહેવાય ? જેની અંદર એવા બીજને ઇંડા થોડાં હોય ત્યારે દરીયે કીનારે, ખુલ્લુ મેદાન જેમાં વસ્તિ થોડી હોય, ત્યાં એવા જીવ થોડા રહે છે તપાસ ઉપરથી માલુમ પડયું છે કે, એવા જીવો પાહાડો ઉપર ઘણા થોડા અને આલ્પસના પરવત ઉપર તો કેટલેએક ઠેકાણે મુદલ એવા જીવો તીન્ડલને માલમ પડયા નથી હવામાના જીવ દમમા આવ્યાથી, તેઓ આપણા ફેફસામા દાખલ થાય છે. તેઓ એઓ ઉપર અસર કરતા આપણા લોહીમાં ભેળાઇ જઇ, આપણા ઉપર રોગો પેદા કરે છે, એ જીવો એટલા તો બારીક છે કે, તે ખુલ્લી આખે દીશતા નથી, એટલુંજ નહી, પણ કાચથી બી દેખાતા નથી, પરતુ તેની અસર આપણને પછવાડેથી માલમ પડે છે.

જ્યા તમે કોહેલી (સડેલી) બાસમારતી (ગધાતી) ચીજો પડેલી જોશો; તે એવા જીવોનુ વતન છે, અને ત્યાં તે એવા જીવોનુ વતન છે, અને ત્યાં તે ઘણા જલદીથી વધે છે. સાફ હવાવાળી જગા ઉપર તેમો વધતા નથી હવામા તેઓ લટકેલા હોય છે, વનસ્પતી તથા પ્રાણી ઉપર તેઓ વાસો કરે છે. પાણી ઉપર પણ છે, તેમજ જમીન ઉપર પણ છે.

અપૂર્ણ.

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું.] ડીસેંબર સને ૧૯૨૩ [અંક ૧૦ મો.

कर्तव्य दर्शन.

ઠુમરી.

કંઈક કાળ પ્રતિદિન એકાંતે, ત્યજી વ્યવહાર, વીતાવોરે,
બાહ્ય ઉપાધિ હોય નહિ ત્યાં, સ્વસ્થ બનીને જાઓ રે; કંઈક૦
ઘરમાં કે કોઈ બાહ્ય પ્રદેશે, એક સ્થાને નિત્યેરે,
જઈને કંઈક સમય ગાળ્યાથી; લાભ થાય બહુ ચિત્તેરે. કંઈક૦
બાહ્ય વસ્તુ ત્યાં રાખો ન એવી જે જગવે મલિન સંસ્કારોરે,
સ્વચ્છ નિરૂપદ્રવદેશે જઈ, સંગતિ માત્ર વિસારોરે, કંઈક૦
યથેચ્છ આસનથી ત્યાં સ્થિત થઈ, શાંતિ શબ્દ ઉચ્ચારોરે,
શાંતિનું વાતાવરણ જમાવી, અધિક સ્વાસ્થ્યને ધારોરે; કંઈક૦
શરીર પણ નથી આવ્યું તમારૂં, એ સ્થાનકમાં એવું રે,
મન પણ ત્યાથી દૂર રહ્યું છે, જાણી એવું લેવું રે; કંઈક૦
હું એવી એક વસ્તુ માત્ર ત્યા, અન્ય ન કોઈ ઉપાધિરે,
હું ત્યાં બેઠે, હું ત્યાં બોલે, હું ત્યાં કરે સમાધિરે, કંઈક૦
આવો ભાવ અખંડ જમાવી, રાખવા પ્રયત્ન સેવોરે,
અન્ય કોઈ સંકલ્પ ઉઠે ત્યાં, સહજે શમાવી દેવોરે, કંઈક૦
જાણો ત્યા હુંનુ મુક્તપણે કેવલ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તેરે,
સ્વભાવથી પછી હું એવું પણ, જાગ્રત ભાન નિવર્તેરે, કંઈક૦
ઘટિકા અર્ધઘટિકા આવી રીતે મસ્ત પડી રહોરે,
પરિપૂર્ણ સ્વાતન્ત્ર્ય અને સ્વચ્છંદ સ્થિતિ અનુભવી લોરે. કંઈક૦
કંઈક કાળ અભ્યાસ જામતાં, આનન્દોર્મિ ઉઠશેરે,
અને પછી એ ભાવ દૃઢાતાં, દુખો ત્રિવિધ તુટશેરે, કંઈક૦

શ્રી. ઉ.

वेदांतना मुलतत्त्वो.

(લેખક—બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાત્મન્ શ્રીનથુરામ શર્મા)

[અનુસંધાન ગતાંકથી]

ગાંધર્વવેદમાં સ્વર, તાલ ને મૂર્છનાસહિત ગીત તથા વાદ્યાદિનું નિરૂપણ કરેલું છે. દેવોનું આરાધન અને ગવૈયાના અંતઃકરણમાં જો પરમાત્મામા પ્રબલ પ્રેમ હોય તો નિર્વિકલ્પસમાધિની પ્રાપ્તિ એ ગાંધર્વવેદનું પ્રયોજન હોવાથી તેનો પણ અંતઃકરણની એકાગ્રતાદ્વારા અદ્વિતીય બ્રહ્મનું જ્ઞાન સંપાદન કરવામાં ઉપયોગ છે.

નીતિશાસ્ત્ર, અશ્વશાસ્ત્ર, ગજશાસ્ત્ર, શિલ્પશાસ્ત્ર ને સૂપકારશાસ્ત્ર આદિ ધનપ્રાપ્તિના ઉપાયોનો બોધ કરનારાં શાસ્ત્રોનો અથર્વવેદમા સમાવેશ થાય છે. ધનની પ્રાપ્તિવડે વ્યવહારમાં ઉપયોગી પદાર્થો સુખપૂર્વક પ્રાપ્ત કરી શકાય ને તેથી ચિત્ત સ્વસ્થ રહેવાથી પુણ્યશાલી મનુષ્ય સત્સમાગમાદિ કરી પરમાર્થમાં આગળ વધી શકે અથવા ધનપ્રાપ્તિના સર્વ દૃષ્ટ ઉપાયો કર્યા છતા પણ પૂર્વજન્મોના પુણ્યવિના મનુષ્યને દ્રવ્યપ્રાપ્તિ થઇ શકતી નથી એવા વિચારના ઉદયથી તે મનુષ્યનું અંતઃકરણ વૈરાગ્યવાળું થઈ બ્રહ્મજ્ઞાનનાં વિવેકાદિ સાધનોમાં પ્રવૃત્ત થઇ શકે, તેથી અથર્વવેદનું મુખ્ય તાત્પર્ય પણ અધિકારી મનુષ્યોને બ્રહ્મસ્વરૂપનો બોધ કરાવવામાં છે.

શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરુક્ત, જ્યોતિષ ને પિંગલ આ છ શાસ્ત્રો ચાર વેદોના અંગરૂપ હોવાથી વેદાગ કહેવાય છે વૈદિકમંત્રોમાં આવતા અક્ષરોના ઉચ્ચારના સ્થાનનું જ્ઞાન તથા ઉદાત્ત, અનુદાત્ત ને સ્વરિત એ સ્વરોનું જ્ઞાન શિક્ષાથી થાય છે વેદમાં કહેલાં કર્મોના અનુષ્ઠાનની રીતિ કલ્પમાં વર્ણવેલી હોય છે. વ્યાકરણવડે વેદના મંત્રોના અર્થનું જ્ઞાન થવામાં સાહાય્ય તથા શબ્દોની શુદ્ધતાનું ને અશુદ્ધતાનું જ્ઞાન થાય છે. નિરૂકતથી વૈદિક મંત્રોનાં અપ્રસિદ્ધ પદોના અર્થોનું જ્ઞાન થાય છે જ્યોતિષવડે વૈદિકકર્મમાં જે ઉપયોગી કાલ હોય તેનું જ્ઞાન.થાય છે. પિંગલવડે વેના ગાયત્રી આદિ છંદોના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે. એ છ વેદાગોનું તાત્પર્ય વેદમાં કહેલાં સર્વ કર્મોની સમજ આપવી તથા એ કર્મો કેવી રીતે કરવાથી નિર્દોષ ને ઇચ્છિત ફલ આપનારાં થાય એ સમજાવવું તે છે વૈદિકકર્મોનુ મુખ્યફલ પૂર્વે કહેલું

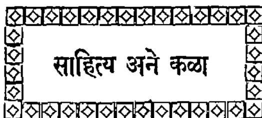
છે. આ વેદાંગો વૈદિકકર્મોના અંગભૂત હોવાથી વૈદિકકર્મોના મુખ્ય પ્રયોજનની પેઠે આનું મુખ્ય પ્રયોજન પણ ચિત્તશુદ્ધિદ્વારા બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ છે.

શ્રીમનુ, શ્રીયાજ્ઞવલ્કય, શ્રીપરાશર, શ્રીવિષ્ણુ, શ્રીયમ, શ્રીઅંગિરા, શ્રીવસિષ્ટ, શ્રીદક્ષ, શ્રીસંવર્ત, શ્રીશાતાતપ, શ્રીગૌતમ, શ્રીશંખ, શ્રીલિખિત, શ્રીહારીત, શ્રીઆપસ્તંબ, શ્રીશુક, શ્રીબૃહસ્પતિ, શ્રીવ્યાસ, શ્રીકાત્યાયન, શ્રીદેવલને શ્રીનારદાદિક સર્વજ્ઞ ઋષિઓએ જે વેદભાગનો તેમના સમયમાં ઉચ્છેદ થઈ ગયો હતો તેનું એકાગ્રચિત્તવડે સ્મરણ કરીને સ્મૃતિરૂપ ધર્મશાસ્ત્રો રચ્યા છે. તેમાં સદાચારનું, સદવ્યવહારનું ન થયેલા પાપોની નિવૃત્તિ કરવામાટેનાં પ્રાયશ્ચિતોનુ તથા વર્ણાશ્રમોના કાયિક, વાચિક ને માનસિક ધર્મોનું વર્ણન કર્યું છે. એ સર્વ ધર્મશાસ્ત્રોનું મનુષ્યના અંતઃકરણની શુદ્ધિદ્વારા તેને બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરાવવી એ મુખ્ય પ્રયોજન છે.

બ્રહ્મપુરાણ, પદ્મપુરાણ, વિષ્ણુપુરાણ, શિવપુરાણ, ભાગવતપુરાણ, નારદીય પુરાણ, માર્કંડેયપુરાણ, અગ્નિપુરાણ, ભવિષ્યપુરાણ, બ્રહ્મવૈવર્તપુરાણ, લિંગપુરાણ, વરાહપુરાણ, સ્કંદપુરાણ, વામનપુરાણ, કૂર્મપુરાણ, મત્સ્યપુરાણ, ગરુડ પુરાણ ને બ્રહ્માંડપુરાણ આ અઢાર પુરાણોમાં અને કાલીપુરાણ, દેવીભાગવતપુરાણ, ગણેશપુરાણ, સૂર્યપુરાણને આદિપુરાણ આદિ અઢાર કે તેથી વધારે ઉપપુરાણોમાં સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ ને રાજાઓના વંશ આદિ બીજાં અવાંતર વર્ણનોની સાથે વર્ણાશ્રમના ધર્મોનું, સગુણબ્રહ્મની નાનાવિધ ઉપાસનાઓનુ, નિર્ગુણબ્રહ્મના સ્વરૂપનું અને નિર્ગુણબ્રહ્મના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાધનોનુ વર્ણન કરેલું છે. એ પુરાણોનું તથા ઉપપુરાણોનું પરમ પ્રયોજન પણ અંતઃકરણની શુદ્ધિદ્વારા અને અંતઃકરણની એકાગ્રતાદ્વારા તથા બ્રહ્મસ્વરૂપના જ્ઞાનદ્વારા મનુષ્યને અદ્વિતીય બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ કરાવી તેનો અખડૈકરસબ્રહ્મમા સ્થિતિ કરાવવી એ છે. સર્વે પુરાણોમા અને સર્વે ઉપપુરાણોમા કારણબ્રહ્મનું ભિન્ન ભિન્ન નામોથી પ્રધાનપણુ દર્શાવ્યું છે, અને કાર્યબ્રહ્મનું ભિન્ન ભિન્ન નામોથી ગૌણપણું દર્શાવ્યું છે. શિવપુરાણમાં, લિંગપુરાણમાં ને સ્કંદપુરાણાદિમા શ્રીશિવના નામવડે અને તેના પર્યાયોવડે કારણબ્રહ્મનુ—સગુણબ્રહ્મનું—અન્ય અવાંતર પ્રસંગસહિત નિરૂપણ કર્યું છે, અને શ્રીવિષ્ણુ, શ્રીશક્તિ, શ્રીગણેશ ને શ્રીસૂર્ય એ નામોવડે તથા તેના પર્યાયોવડે તે પુરાણોમા કાર્યબ્રહ્મનું—સમષ્ટિસૂક્ષ્મ ઉપાધિવાળા બ્રહ્મનુ—ઉતરતાપણાવડે નિરૂપણ કર્યું છે. એવીજ રીતે ભાગવતપુરાણમા, વિષ્ણુપુરાણમાં ને બ્રહ્મવૈવર્ત આદિ પુરાણોમાં શ્રીવિષ્ણુ એવા નામવડે અને તેના પર્યાયોવડે કારણબ્રહ્મનુ શ્રેષ્ઠપણું અને શ્રીશિવાદિ નામવડે કાર્યબ્રહ્મનું કનિષ્ઠપણું નિરૂપણ કર્યું છે. એવી રીતે અન્ય પુરાણોમા ને અન્ય ઉપપુરાણોમાં પણ શ્રીશક્તિ, શ્રીગણેશ ને શ્રીસૂર્ય એ નામોવડે તથા તેમના

પર્યાયોવડે કારણબ્રહ્મના શ્રેષ્ઠપણાનું અને અન્ય નામોવડે તથા તેમના પર્યાયોવડે કાર્યબ્રહ્મના કનિષ્ઠપણાનું વર્ણન કરેલું છે એમ જાણવું. સર્વ પુરાણોનું અને સર્વ ઉપપુરાણોનું તાત્પર્ય ઉત્તમ ઉપાસકોને કારણબ્રહ્મની ઉપાસના કર્તવ્ય છે, અને મધ્યમ તથા કનિષ્ઠ ઉપાસકોને કાર્યબ્રહ્મની ઉપાસના કર્તવ્ય છે એમ સમજાવવામાં છે. આમ હોવાથી શ્રીશિવના ઉપાસકોએ કારણબ્રહ્મરૂપે વર્ણવેલા શ્રીવિષ્ણુનું માહાત્મ્ય સાભળીને તથા કાર્યબ્રહ્મરૂપે વર્ણવેલા શ્રીશિવના ગૌણપણાનું વર્ણન સાંભળીને ખેદને કે દ્વેષને વશ થવું ઉચિત નથી, તેમજ શ્રીવિષ્ણુના ઉપાસકોએ કારણબ્રહ્મરૂપે વર્ણવેલા શ્રીવિષ્ણુના ગૌણપણાનું વર્ણન સાંભળીને ખેદને કે દ્વેષને વશ થવું ઉચિત નથી. શ્રીશક્તિનાં, શ્રીગણેશનાં ને શ્રીસૂર્યના નામો માટે અને તેમના માહાત્મ્યના તથા ગૌણપણાના નિરૂપણમાટે પણ તેમના ઉપાસકોએ ઉપર જણાવેલી રીતે વિવેક કરવો કે જેથી તેમનાં અંતઃકરણો ખેદને વશ થઈને કે દ્વેષને વશ થઈને તપે નહિ.

(અપૂર્ણ)

(લેખક—ગૌરીશંકર મોતીરામ ભટ્ટ. બી. એ.)

૧. સાહિત્ય એટલે શું ?

અનેક પુસ્તકો વાંચવામા આવે છે. આ બધાં પુસ્તકોમા એક સરખા વિચાર અને એક સરખી યોજના ભાગ્યેજ જોવામા આવે છે. કેટલાક પુસ્તકોમાં માત્ર નિયમો અને આંકડા જોવામાં આવે છે. જેમકે રેલ્વેગાઇડ, સીવીલ અને ક્રીમીનલ કાયદાનાં પુસ્તકો, ઇત્યાદિ, એ સાહિત્ય ન કહેવાય સાહિત્યના પુસ્તકોમાં તો મનુષ્યના સર્વ સામાન્ય વિચાર અને લાગણીઓ ઉભરાય છે તેથી પોતાના જીવનમા માણસે શુ જોયું છે, શુ અનુભવ્યું છે, શુ વિચાર્યું છે, અને તેથી શી શી લાગણીઓ થઇ છે એનો અતઃકરણ પૂર્વક લેખ, એને સાહિત્ય કહેવાય. સામાના વિચાર ચોરવા, ખોટી લાગણીઓથી દોરવાઇ જવુ. અને પોતાની નજરે જોયા કે વિચાર્યા વગર જે કઇ લખવુ એ સાહિત્ય નથી. અફસોસ, આપણા ગુર્જર સાહિત્યનો આ જમાનો માત્ર તરજુમા અને સામાના વિચારને માત્ર ભેગા કરવાનો છે પોતાના અનુભવની વાતો જન સમક્ષ મુકનારા સ્વતત્ર લેખકો કોઇક જ હોય છે. અને તેથી સાહિત્ય હજી અપૂર્ણ દશામા છે

૨. સાહિત્ય શાથી લખાય છે ?

મનુષ્ય માત્રમા પોતાના વિચાર વ્યવસ્થિત રીતે મુકીને જોવાનો કેટલાકને ભાવ થાય છે કેટલાકને પોતાને કઇક કહેવાની ઇચ્છા થાય છે. કેટલાકને લોકના કાર્ય અને વિચારમા

રસ લેવાનુ મન થાય છે. કેટલાક કેવળ સત્યને જ ચાહે છે, અને તે સત્યનો પ્રભાવ બીજા પાસે રજુ કરવાને માગે છે આ બધા કારણથી સાહિત્યનો ઉદ્ભવ થાય છે. મનુષ્યજાત એ એક એવા પ્રકારનુ પ્રાણી છે કે જે એક બીજા સિવાય એકલું રહી શકતું નથી, તે પોતાના વિચાર અને લાગણીઓથી સુખદુઃખ અનુભવે છે એટલું જ નહી પણ બીજાઓના વિચાર અને લાગણીઓમાં ભાગ લે છે અને તેમના સુખદુઃખને અનુભવે છે, આપણા વિચાર લાગણીઓ, નિરીક્ષા, અનુભવ અને આદર્શોથી આપણે બીજાને જાણીતા કરીએ છીએ. બીજા પોતાના અનુભવ વળી બીજાને બતાવે છે આ બધા સાહિત્યના ઉદ્ભવનાં કારણોછે.

૩. સાહિત્યના વિષયો કયા હોઈ શકે ?

જાતી અનુભવ, મનુષ્ય જીવન, મૈત્રી, કુદરત અને કલા એ બધાયનો સમાવેશ સાહિત્યના વિષયોમા થઇ શકે છે જાતી અનુભવ સિવાય જે કઇ લખવુ એ કેવળ અજ્ઞાનતા છે દરેક તત્વને અનુભવની ભઠ્ઠીમાં તાવીને સ્વચ્છ કરવુ જોઇએ. કેટલાક નવ યુવાન ઉછરતા લેખકો માત્ર પુસ્તકો ઉપરથી પોતાના સિદ્ધાંતો ઘડે છે અને એ બધાય સિદ્ધાંતોને જીવનમાં ઉતારવા માગે છે, પણ ખરૂં જીવન અને કેવળ આદર્શ, એ બે હમેશાં એક એક સાથે મળી શકતા નથી. અને તેમને સપૂર્ણ રીતે એકત્ર કરવાનો મિથ્યા પ્રયત્ન થવો ન જોઇએ કેટલાક નોવેલોમા જે પ્રેમ ચિતરવામાં આવ્યો હોય છે. તે પ્રેમ માત્ર વાચવાથી જ આનદ આપનારો હોય છે. જીવનનાં ખરાં પાત્રોમા એવા પ્રકારનો પ્રેમ અગર એવા ભાવ ભાગ્યે જ જોવામાં આવે છે, જ્યાં જઇએ ત્યા મનુષ્ય-જીવનના કેટલાક તત્વો સર્વ સામાન્ય હોય છે. યુરોપ અમેરીકાદિ દેશોમા માણસની જરૂરીઆતની ચીજો, જેમકે પહેરવાનાં કપડાં, ખાવાની ચીજો, રહેવાનાં ઘર વગેરે તમામ ચીજોનો હેતુ એક જ હોય છે. મનુષ્ય માત્રમા તેના વિચાર અને લાગણીઓ ભરેલી છે. તેથી મનુષ્ય જીવન એ કઇ નવીન બાબત નથી. ફેરફાર માત્ર રચના અને ભાષામા છે. દરેક ધર્મનું રહસ્ય એ છે કે પ્રજાનુ પ્રેમથી રક્ષણ કરવું. દરેક જીવનનુ પગથીઉં એ છે કે જ્ઞાન અને અનુભવ મેળવવા. દરેક લગ્નનો હેતુ એ છે કે પરસ્પર સ્હાય થવુ અને પ્રેમથી એક બીજાની ખોટ પુરી પાડવી. દરેક મૈત્રીનો અર્થ પણ એક છે. મનુષ્ય જીવનમા બીજુ નવિન તત્વ શુ છે ? જ્યાસુધી રહસ્ય ન સમજાય ત્યાં સુધી વધારે અને વધારે અભ્યાસની જરૂર છે. અને રહસ્ય સમજવુ એ સાહિત્યનો ખરો હેતુ છે. કુદરતનો વિચિત્ર દેખાવ, ધાંતહામ, પરમેશ્વરનું અસ્તિત્વ, ઝાડ, પાન, ઝરણ, આકાશ, સુરજ, ચંદ્ર અને તારા, પવન પાણી અને પક્ષીઓએ તમામ કઇક અવનત્ ભાવ ઉત્પન્ન કરે છે, અને તેમને લાગણીપૂર્વક દર્શાવાય છે. પ્રેમ એ જગતમાત્રનું બંધારણ છે, સત્ય તેનું રક્ષણ છે, અને જ્ઞાન તથા અનુભવ એ તેનું સંચાલન છે જુદા જુદા પ્રકારની કળાઓ જેમકે, ચિત્રકળા, લેખનકળા, ગુથણકળા, ગાયનકળા ઇત્યાદિનો પણ સાહિત્યમા સમાવેશ થાય છે. આ બધા વિષયો જેમ બને તેમ ઉચ્ચ હોવા જોઇએ.

૪ સંગીતાત્મક કાવ્ય

માત્ર રાગરાગણીઓથી ઉભરાતું કાવ્ય એજ સગીતકાવ્ય કહેવાય એમ નથી. કાવ્યમાં ઉભરાતા ભાવ એ પણ એક પ્રકારનુ સગીત છે. એ સગીત સદાને માટે હૃદયમાં ગણુ ગણે છે શિવાજીની સ્વરાજ પ્રતિજ્ઞા, અમર એક શૂરવીર રજપુતાણીનું આત્માર્પણ ઉત્તમ કાવ્યના શબ્દો કાઢે છે. જીવનના બારીક પ્રસંગોમા નીકળતા શબ્દો એ ખરૂં કાવ્ય છે.

અને રાગરાગણી કે અલંકાર એનો માત્ર તેનો શણુગાર છે અર્થ, અલંકાર, અને રસ એ પણ દ્વિતીય સ્થાને છે. સંગીત કાવ્ય, પરજીઆ આત્મનિરીક્ષણનાં વચન, કથા અને સાહિત્યની સમાલોચના એ બધાં એ આત્માના અવાજનું સાહિત્ય છે રાસડા, ઇતિહાસ, જીવન વૃત્તાંત, મહાકાવ્ય, ગદ્ય કે પદ્યાત્મક કથા, નવલકથા, નાટક ઇત્યાદિ મનુષ્ય જીવનનાં બાહ્ય તત્વોને વર્ણવે છે એ ખરેખરાં સંગીતકાવ્ય નથી.

૫ વિજ્ઞાન અને સાહિત્યનો સંબંધ.

મુસાફરીના વર્ણનના પુસ્તકો, નિબંધો, વર્ણનાત્મક કાવ્યો ઇત્યાદિ સાહિત્યનાં નાના નાનાં અંગ છે. જ્યાં વર્ણન બંધ થાય અને લાગણીથી કંઇક કહેવાય ત્યાં વિજ્ઞાન સાહિત્ય બને છે. વિજ્ઞાનમાં જ્યાં જ્યાં આપણી લાગણીઓ ખેંચાય છે, ત્યાં ત્યાં સાહિત્ય ખડું થાય છે. જ્ઞાનશક્તિ અને હૃદયના ઉભરા, કલ્પનાનું તત્વ, સૌન્દર્ય, હુકમ, ભાવ, અને અસર એ બધાં સાધનો સાહિત્યમાં જોઇએ. સાહિત્ય એ તો જીવનની સમાલોચના.

૬ કલા એટલે શું ?

કલા એ મનુષ્ય જીવનની અમુક પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ છે. સત્ય એ દરેક વીરત્વનું મહત્વ છે. કલા અને સત્ય એ બેનો સંબંધ ગાઢ છે. પ્રકૃતિ Nature એ ઇશ્વરકૃત છે, અને કલા Art એ મનુષ્યકૃત છે. જેમ જેમ કલા ઉચ્ચ પ્રકારની થતી જાય છે તેમ તેમ તેનું સ્વરૂપ પ્રકૃતિને મળતું બને છે. તેથી કલા એજ પ્રકૃતિ અને પ્રકૃતિ એજ ઇશ્વર. એથીજ ઉંચા પ્રકારની કલા અપૂર્વ આનંદ આપી શકે છે. કલા સાહિત્યનું એક મુખ્ય અંગ છે.

૭ સાહિત્યનો અભ્યાસી.

સારા ઉંચા વાંચનની ટેવ પાડવી અને તેને કેળવવી એ સાહિત્યના અભ્યાસીને જરૂરનું છે. સાહિત્યના દરેક પુસ્તકમાં તે પુસ્તક પછવાડે મનુષ્ય ઉભો રહે છે. દરેક વિભાગમાં અને દરેક વાક્યમાં લખક કેવા પ્રકારના વિચારનો છે એ જણાય છે.

૮ સાહિત્યનો અભ્યાસ કેવી રીતે કરવો ?

પુસ્તક વાંચવાની સાથે સાથે તેના લેખકનો પણ અભ્યાસ થવો જોઇએ. તે લેખકે જેટલાં પુસ્તક બહાર પાડ્યાં હોય તેટલા પુસ્તકામાં અનુક્રમે તેની બુદ્ધિમાં કેટલો સુધારો વધારો થતા ગયો તે જોઇ શકાય. આપણે નરસિંહ, મીરાબાઇ કે પ્રેમાનંદ કે દયારામનો અભ્યાસ કરીએ તો તે કવિઓને કઇ કઇ દિશાઓએથી પ્રોત્સાહન મળ્યું તે પણ સાથે સાથે જાણવું જોઇએ ભક્તિ, ગરીબાઇ કે તિરસ્કારની તેમના ઉપર કેટલી અસરો થઇ તે તેમનાં વચન અને વર્તનથી જાણી શકાય.

૯ જીવન વૃતાંતો.

ગોખલેજીનું આખું જીવનચરિત્ર વાંચીએ અને તેમાં જો "મીઠાનો કર" અને "ફરજીઆત મફત કેળવણી" ની બાબતો ન આવે તો તે જીવન શા કામનું ? લો. મા. તીલકના જીવનમાં "સ્વરાજ એ અમારો જન્મસિદ્ધ હક છે" એ સૂત્રના પડછાયા પણ હોવા જોઇએ દરેક જીવનવૃતાંતમાં લેખકના જીવન સાથે તેણે રચેલાં પુસ્તકો ઉપરની ટીકા પણ વાંચવી જોઇએ સાથે સાથે લેખક તરફ સારી લાગણી ધરાવવી જોઇએ.

૧૦ લેખકની રીતિ. (Style)

રીત એ લેખકનો ડગલો નહી પણ ચામડી છે દરેક લેખકની રીતથી ભાષા પર કઇને કઇ તાજી અસરો થાય છે. લેખક કઇ પ્રકૃતિનો છે, અગર કેટલી મનશક્તિવાળો

છે. એનામાં સંયમ અને આત્મબળ કેટલાં છે. એણે કેવી અને કેટલી કેળવણી લીધેલી છે. તેનો સ્વભાવ કેવો છે, તેના ગુરૂ તથા સાથીઓ કેવા હશે, એણે કેવાં કેવાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હશે, તે કેવા કેવા માણુસોના સંબધમાં આવ્યો હશે, તેના અનુક્રમે કેવા કેવા વિચાર ઘડાયા, એ દુનિઆં તથા કુદરત તરફ કેવી દૃષ્ટિથી જુએ છે, અને વખતે વખતે તેની પ્રકૃતિમાં અને અભિપ્રાયમાં કેવા કેવા સુધારા થયા એ બધું રીતિથી જણાય.

૧૧ પ્રજાનું સાહિત્ય.

દરેક જમાનામાં પ્રજાએ પોતાની ચઢતી માટે શાં શાં પગલાં ભર્યાં છે એનો હેવાલ એટલે પ્રજાનું સાહિત્ય. દરેક પ્રજા પાસે પોતાનું સાહિત્ય હોય છે જ, અને તે હોવું જ જોઇએ. એક વખત શૂરા રજપુતોના સ્વાત્માર્પણનો જમાનો હતો. મીરાં અને નરસિંહનો જમાનો ભક્તિનો હતો. વખત બદલાયો તેમ દષ્ટિકોણ પણ બદલાયુ દરેક કવિએ પોતાના જમાનાને વર્ણવ્યો, પ્રેમાનંદે નાગરોને વર્ણવ્યા, બ્રાહ્મણોને વર્ણવ્યા. એવી જ એક મોટા કવિ એ સમયનો ઉત્પાદક અથવા સમયનું બચ્ચું હોય છે રજપુતો, પઠાણો, મોગલો અને મરાઠાઓના વખતમાં મનુષ્યના સાધન અને લાગણીઓ કેવી હતી તે જણાય. ધર્મ, શૂરાતન અને આત્માર્પણના અનેક દાખલા મળે છે.

૧૨ કાવ્યમાં કુદરત.

કાવ્યમાં કુદરતનુ અવલોકન કવિ કેવી રીતે કરે છે એ અવશ્ય જોવુ જોઇએ, અને કવિના વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન ઉપર તેનો આધાર રહે છે. જેમ જેમ વિજ્ઞાનમા વધારો થાય છે તેમ તેમ કવિઓ ભ્રમમાં પડી જાય છે. કેટલાક કવિઓ પોતાનાં કાવ્યોમાં પોતાના આત્મજ્ઞાનનાં સિદ્ધાંતો દાખલ કરવા યત્ન કરે છે. કવિતા એ કેટલાક વખત વિજ્ઞાનના વધારા તરીકે મનાય છે.

૧૩ કવિ અને કવિતા.

જગતના રીતરિવાજ, કુદરતનુ સૌંદર્ય, અને ચમત્કારને કવિ કવિતામાં વર્ણવે છે. જીવનના દરેક ભાગમાં કાવ્ય પ્રવેશ કરે છે કવિતાના બે ભાગ થઇ શકે, કેટલીક કવિતાઓ પોતાના આત્માનો અવાજ સભળાવે છે, અને બીજી કેટલીક અન્યના વિચાર અને લાગણીઓનું વર્ણન કરે છે. જે જે કવિતાઓ નાટકોમાં મુકવામા આવે છે તે તે બીજાને ખુશી કરવા માટે છે. તેથી તેમાં આત્માના અવાજને થોડુ જ સ્થાન મળે છે.

૧૪ કથા અને મહાકાવ્ય.

મહાકાવ્યોમાં કેવળ મહાન આદર્શો જ જોવામાં આવે છે હનુમાન સમુદ્ર તરે છે, હનુમાન પર્વત ઉચકે છે, ભીમ હાથીઓ ફેંકે છે. આ બધા ચમત્કાર એક ઉચ્ચ સ્વામી ભક્તિના દાખલા રૂપે મનાય પરંતુ કથા એ ખરેખરી બનેલી બાબત છે.

૧૫ સાહિત્ય એ શ્રેષ્ટ કલા છે

વણકર જેમ તાણાવાણાને સુંદર રીતે ગોઠવે છે, માળી જેમ પુષ્પોને હારમાં ગુંથે છે, તેમ કવિ શબ્દોને પસંદ કરીને કાવ્યમાં ગોઠવે છે એના એજ શબ્દોને બધા સુંદર રીતે ગોઠવી શકતા નથી. કવિની કલાના નિયમો જુદા છે, એની ચતુરાઈ પણ જુદી છે

૧૬ શોકાંત અને આનંદાંત નાટકો.

Tragedy and comedy.

ભરત મુનિએ નાટકના આ બે વિભાગને સ્વિકાર્યા નથી. પણ જીવન સાથે આ બને પ્રસંગો ચોટેલા છે એટલે જીવનને કુદરતી રીતેજ અજરતાં એ બનેય અંત હોવા

જોઇએ. વળી વધારામાં શોકાંત નાટક મનુષ્યના મન ઉપર એક ભારે અસર કરી શકે છે. આજનાં ગુજરાતી નાટકોમાં તો આ બન્ને પ્રકારને શરૂ કરી દેવામાં આવ્યા છે.

૧૭ ગુજરાતી નાટકો

શ્રાવ્ય નાટકો સબંધમાં તો કંઇ કહેવાનું જ નથી, દ્રશ્ય નાટકોનો ઇતિહાસ બહુ જુનો નથી. માણવાળા વ્યાસો કથા કરતા, સપ્તાહો બેસતી, વહીવંચાઓ આખ્યાનો ગાતા. આમાંથી વધારે અસર કરવાને ભવાઇઓ થવા માંડી, અને તેમાથી તરગાળાની એક ન્યાત બધાઇ. ભવાઇમાંથી કેટલુંક બીભત્સ કાઢી નાંખીને સુંવરેલી ઢબ પ્રમાણે નાટકો ભજવવા લાગ્યાં. ગુજરાતી નાટકોનો ઇતિહાસ ૫૦ વરસથી જુનો નથી તે પહેલાં કેટલીક કંપનીઓ સંસ્કૃત નાટકો ભજવતી ખરી.

૧૮ નાટકની વસ્તુઓ

નાટકની વસ્તુઓ જેવી તેવી ન ચાલે. જો નાટકની વસ્તુ મહાન હશે તોજ તેનાં પાત્રો મહાન્ લાગશે. એમાંય વળી કલાકાર (Actor) ની કલા જુદી છે. એના હાવભાવ, એનું વકતૃત્વ, એનુ સંગીત, અને એની ચતુરાઇ પ્રેક્ષક ઉપર ભારે અસર કરે છે. નાટ્યકારની રીતિ તપાસવી હોય તો તેના ઉપર બીજા લેખકો અને પ્રસંગોની અસરો શોધી કાઢવી જોઇએ.

૧૯ કલા અને જીવન.

કોઇ પણ કલાકાર હોય તો તેની કલા અને જીવન બન્નેય સાથે સાથે તપાસવાથી તેની ઉત્તમતા વધારે સમજાય. ઉત્તમ કલાકાર પોતાની કલાને ઢાંકવા માગે છે. હવે, દરેક ટીકાકારની એ ફરજ છે કે તેની કલા શોધી કાઢવી

૨૦ કાવ્યનું સ્વરૂપ.

અમુક વસ્તુમાં કાવ્ય છે એટલે તેમાં લાગણી અને કલ્પનાનો સમાવેશ થાય છે એક લેખક કહે છે કે કવિ એટલે જોનાર દરેક માણસે પોતાની ઉત્પત્તિથી માંડીને પોતે પોતાની લાગણીઓને લાલિત્યવાળી ભાષામા દર્શાવી છે.

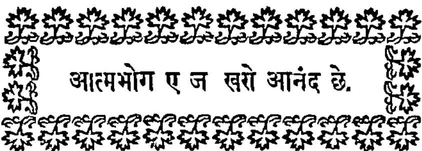
૨૧ ગદ્ય અને પદ્ય

ગદ્ય કોઇ કોઇવાર લાગણી બતાવે છે જ્યારે પદ્યમા હમેશા લાગણી હોય છે માત્રા અગર અક્ષરબદ્ધ પરિણામ આપણી લાગણીઓને ઉશ્કેરનારા છે ગદ્ય અમુક બાબતને વિસ્તારથી વર્ણવે છે જ્યારે પદ્ય માત્ર સુચન કરે છે.

૨૨ વિજ્ઞાન અને કાવ્ય

વિજ્ઞાનમાં જ્યાં જ્યાં લાબી અને શુષ્ક યાદિઓ આપવી બંધ થાય છે, ત્યાં ત્યાં કાવ્ય પ્રવેશ કરે છે ત્યાં વિજ્ઞાન વિજ્ઞાન મટીને કાવ્ય બને છે, અને સંપૂર્ણ લાગણીઓને વહેવરાવે છે ફુલને કાપીને તેનુ વર્ણન કરવુ એ કવિનુ કામ નથી કવિને મન તો વસ્તુ આખી જ જોઇએ એ તો ફુલને દૂરથીજ જોઇને તેનું સાદર્ય જુવે છે.

(અપૂર્ણ)

आत्मभोग ए ज खरो आनंद छे.

(લેખક-હીરાલાલ છોટાલાલ બક્ષી, બી. એ.)

આત્મવિદ્યાની એટલી તો વિવિધ દિશાઓ છે કે કઇ દિશાપર બોલવું એનો નિર્ણય કરવો એજ કઠીણ છે. આત્મવિદ્યા સર્વ વસ્તુઓને સુંદર અને સબળ રીતે વ્યવસ્થીત કરે છે એ તમારામાના સૌને વિદિત છે. એવી એક વસ્તુ નથી જ્યાં એનો પ્રવેશ હોઇ શકે નહિ તેમજ જે સદ્ગૃહસ્થોએ આત્મવિદ્યાદ્વારા જીવન જ્યોત પ્રાપ્ત કરી છે તેઓ જીવન પ્રત્યેનું પોતાનું વલણ કોઇ અજાયબપણે બદલી શકયા છે એ પણ નિસંદેહ છે તેમનું માનસીક વલણ પણ તેવુંજ બદલાય છે કારણ કે મનુષ્ય જ્યારે વસ્તુઓ પ્રત્યે આત્મવિદ્યાની દૃષ્ટિવડે નીહાળતો થાય છે ત્યારે તેનું અધિકબળ અને અધિક ઉજાસ લક્ષ્ય થયા વિના રહેતો નથી. જ્યારે ચોપાસ કલહ અને ધમપછાડ થઇ રહી છે ત્યારે આત્મવિદ્યા પોતાની પ્રશાંત અસરો રેડી રહી છે. વળી ભુતકાળના બનાવો બરાબર સમજાવી તે આપણને ભવિષ્યની ઝાંખી કરાવી શકે છે કારણ કે ઇતિહાસ પુનરાવર્તનશીલ છે એમ કહીએ તો તે કદાચ અતિશયોક્તિ ભરેલું હશે પણ તદ્દન ખોટું તો નથીજ. ઇતિહાસમાં કોઇ ચોકસ પરીણામો આપણી નજરે પડે છે એવા પરીણામો ઘણીવાર નજરે પડયા પછી જો કદાચ તેમાનું એકાદ આપણી દૃષ્ટિએ પડે તો બીજાં પરીણામો પણ વ્યક્ત થશે એમ આપણે માની લઇએ છીએ. આ સુત્ર હાલના જમાનાને ખાસ કરીને લાગુ પડે છે. તમે ઘણી વેળા વાચ્યું હશે કે ઇતિહાસમા એવા પણ વખત હોય છે કે જ્યારે વસ્તુઓ યા બનાવો બહુજ રફતે રફતે આગળ વધે છે તેમ એવું પણ વાંચ્યું હશે કે કેટલીકવેળા અકસ્માતો વધતા જાય છે અને જેને અંગે સર્વ વસ્તુઓ બહુજ ઝડપથી આગળ વધતી જાય છે તથા જુના ઘાટ ભાગી જઇ નવા વિદ્યમાન થાય છે. આપણે અત્યારે આવી સ્થિતિમા છીએ એમ આપણને સમજાય છે પણ ગત સાત વર્ષમા જગત જેટલા વેગથી વધ્યું છે તેટલા વેગથી તે કદી પણ વધી શકયું નહોત.

૧૯૧૪ ના અને ૧૯૨૧ ના જગત તરફ દૃષ્ટિ કરો તો તેમાં મહાન ફેરફારો થઇ ગયા છે એમ તમને જણાશે તખ્તના તખ્ત ઉંધાં વળ્યાં છે એટલું જ નહિ પણ રાજ્યની સીમાઓ પણ બદલાઇ ગઇ છે તેથીજ આપણે

વધારે મુઝાતા જઇએ છીએ અને સમજી શકતા નથી કે હવે વળી આપણે કઇ સ્થિતિમાં મુકાઇશું. આ બધાની અસર મનપર થાય છે અને તેમાની એક ઇચ્છવા જોગ અસર પણ છે.

કદાચ તે અસર લડાઇને અંગે નિપજતા કંટાળાને લઇને થઈ હશે પણ જીવનની ન્હાની ન્હાની બીનાઓમાં મનુષ્યો પોતાનો કેટલોય વખત અને પોતાનું કેટલુંય ધન ગુમાવે છે તે જોઇ મ્હને આશ્ચર્ય થાય છે. વર્તમાન પત્રોમાં ક્રીકેટ અને પોલોના સમાચાર માટે પાનાનાં પાનાં ચીતરવામાં આવે છે તથા એવીજ જાતના ઉપરચોટીઆ જીવનપર વખત અને વિચાર વ્યતીત કરવામાં આવે છે અલબત આ બધુ અમુક હદ સુધી ઇચ્છવાજોગ છે પણ જે વખતે ગંભીર જીવન સિદ્ધાંતોનો નિર્ણય કરવામા દેશનું પુરતું ધ્યાન હોવું જોઇએ તેવે વખતે આવા પ્રશ્નોમાં પોતાની સર્વોત્તમ શકિત ખરચી નાખવી એ પ્રજાને કઇ રીતે હિતકર છે?

એક પછી એક નવી સંસ્કૃતિ વિદ્યમાન થઇ છે અને વખતો વખત નવી વિચારણાએ જગતમાં દર્શન દીધા છે તો પછી અત્યારેય શું એવુંજ થશે? શું આપણી સંસ્કૃતિ પણ વિનાશ પામી કોઇ નવીજ સંસ્કૃતિને જન્મ આપશે એમ આપણને એક સ્વાભાવિક પ્રશ્ન થાય. આ પ્રશ્નમાં વિચારની નવ ઉત્પાદક શકિતનો ખ્યાલ આપણને બહુજ ઉપયોગી નીવડશે. આપણા ચેતનના ત્રણ ભાગ કરવામાં આવ્યા છે તેમાંના પ્રથમને આત્મા કહેવામા આવે છે તથા જીવન માત્ર એકજ દોવાથી આત્માનું લક્ષણ એકતા છે તેવીજ રીતે તેના બીજા ભાગને બુદ્ધી (ntention) યા અંતરજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. આ લક્ષણ થોડાક આગળ વધેલા જીવાત્માઓ સિવાયનામાં ખાસ નજરે પડતું નથી પણ તે નવી પ્રજા અથવા તો જેને નવી ઉપજાતિ કહેવામા આવે છે તેમાં જણાશે. અંતર જ્ઞાન બુદ્ધિ કરતાં વિશેષ ઉન્નત શકિત છે. હું તેને આત્મ પ્રાપ્તિ (Self realizaticn) કહું છું. જ્ઞાની અને નિત્ય રૂપ અને ચેતન વચ્ચે વિવેક કરવાની શકિત એજ અંતરજ્ઞાનની શકિત છે. બાહ્યરૂપને ઓળંગી દરેકમાં જીવન (ચેતન) જોતા શિખવું એજ અતરજ્ઞાનનું બળ છે અને આપણા ચેતનના ત્રીજા ભાગને આપણે મનસ કહીએ છીએ. તેનામાં નવ ઉત્પાદક શકિત રહેલી છે તેથી આપણે આપણા વિચારો જેટલી સ્પષ્ટતાથી વિચારી શકીએ તેટલી નવ ઉત્પાદક શક્તિ આપણા વિચારમાં ઉતરે છે અને તે રીતે સમાજને કે આખા વાતાવરણને અસર કરે છે તેથીજ જેણે પોતાના વિચારો કેળવ્યા છે, જેણે પોતાના વિચારો સ્થિર કર્યા છે, જેણે પોતાના વિચારોને ચારિત્ર બધારણના કાર્યમા લગાડયા છે તે એકલાજ વિચારોની અસરો બીજાઓપર મોકલતો નથી પણ તેના વિચારો વાતાવરણમા

પ્રસરી બીજા એવાજ પ્રકારનાં મનુષ્યોમાં એવીજ જાતના વિચારો ઉભા કરે છે અને એ રીતે તે આખી સમાજમાં પ્રસરી રહે છે અને સમાજ જેટલા પ્રમાણમા તે વિચારો ઝીલવાને ઉત્સુક હોય એટલા પ્રમાણમાં તે સમાજના વિચારોમાં પરિવર્તન કરી શકે છે.

આટલો ખ્યાલ બરાબર સમજ્યા પછીજ નવિ સંસ્કૃતિના જીવો તૈયાર કરવામાં કેવી જાતના વિચારો વિશેષ સહાયક થઇ પડશે તે તમે સમજી શકશો. પ્રથમમાં પ્રથમ તો જુદાઇ કરાવનારા વિચારોને બરતરફ કરી એકતા સાધી શકે એવા વિચારો કરો. સ્પર્ધાને સ્થાને સહકાર—સંપના વિચારો ફેલાવો અને નવી પ્રજાનું મુખ્ય લક્ષણ બંધુભાવ હોવાથી લોકોમા એકતા કરે એવા વિચારોનું બળ રેલાવો. જો આપણે આ નવયુગની નજદીક જવું હોય તો આત્મા અને મનસમા જેટલો તફાવત છે તેટલો તફાવત આપણા અને બીજાઓના જીવનમાં જણાવો જોઇએ આપણું સઘળું માનસીક બળ આપણી સમજમાં લોકોનું ઐક્ય વધારે, તેઓ નિસ્વાર્થપણે પરસ્પરના ભલામાટે સહાય કરતા થાય તથા હાલની માફક પોતાનુ ભલું ન ઇચ્છતા સમસ્ત જનમંડળને સુખી કરવા મહેનત કરે એવા વિચારો પ્રસરાવવામાંજ વાપરવું જોઇએ.

તમારામાંના જેઓ પોતાની વિચારશકિતને પોતાના ચારિત્ર બંધારણમાં વાપરે છે તેઓ વિચારશકિતનું બળ પોતાની મેળેજ જોઈ શકે છે એ તમને એક મ્હોટો લાભ છે એમાં તેઓ બીજાઓના કહ્યાપર અવલંબતા નથી. પોતામાનો થોડોક ઉત્સાહ અને થોડીક ખંત હોય તો તેઓ જરૂર પોતાના ચારિત્રને સુધારી શકે છે, માટે આજેજ તમે તમારા જીવનનું સરવાયુ કાઢો અને બીજાઓ વિષે વિચાર બાંધવા એ જો કે ખોટુ અને નિર્દય કાર્ય છે છતાં તમારા વિષે વિચારો બાંધવા એ બહુ જ પ્રશંસનિય પગલુ છે. તમારા પડોશીની નિંદા કરવા કરતા તમારીજ નિંદા કરો, કારણ કે તમારા પડોશીની નિંદા કરી તમે તેને સુધારી શકવાના નથી, ત્યારે તમારી નિંદા કરી તમે તમારી જાતને સુધારી શકો છો. માટે તમારા ચારિત્રની તુલના કરો પણ તેમાં જે ખામીઓ જણાય તે પર હવે કદી વિચાર કરતા નહિ કારણકે વિચાર એ ઉત્પાદક શકિત છે. અને તમારી ખામીઓનો વિચાર કર્યાથી તમે તેને પુષ્ટ કરો છો. ઘણા લોકો આ બીના સમજી શકતા નથી તેઓ પોતાના ચારિત્રના ઇચ્છવા જોગ લક્ષણો માટે હંમેશા દુઃખી થયા કરે છે અને પસ્તાયા કરે છે, પણ હંમેશ માટે આવુ કરવા કરતાં એકજ વખત તમે તમારી જાતને કહી દો કે ' હા, આ મ્હારામા સારૂં લક્ષણ નથી એના પર હમેશાં વિચારો કર્યા કરવાથી તમે તેને તમારા જીવનમાથી દૂર કરવાને બદલે વધારે ને વધારે પુષ્ટ કરતા જાવ છો, પણ તમારે જો ખરેખર તમારા

ચારિત્રને ઉમદા બનાવવું હોય તો તમારા દુર્ગુણની સામેના સદગુણનો વિચાર કરો, નહિ કે દુર્ગુણનો જો તમે નાહિમત હો તો હિંમતનો વિચાર કરો, જો તમારામાં ચોકસાઇ ઓછી હોય તો ચોકસાઇનોજ વિચાર કરો, જો તમે ઉતાવળીઆ હો તો ધીરજનાજ વિચાર કરો. વળી સદગુણ હદ બહાર જાય ત્યારે તેને દુર્ગુણ કહેવામાં આવે છે, તેમ તે પુરતા પ્રમાણમાં ન હોય તોપણ તે દુર્ગુણ કહેવામાં આવે છે એમ ધ્યાનમા રાખી સદગુણ પરજ ત મારૂં લક્ષ ચોટાડો માણસમા હદ ઉપરાત હિંમત હોય તો તેને અવિચારી પણું કહેવાય છે તેમજ જો પ્રમાણસર ન હોય તો તેને બાયલાપણું કહેવામા આવે છે અને એ પ્રમાણે બન્ને રીતે તે દુર્ગુણ છે. માટે મધ્યમ માર્ગ ગ્રહણ કરી તેનીપર વિચાર કરો અને તે વિચારમા મંડી રહો. એક બે દિવસ વિચાર કરી થાકી જાવ અને તમારા પ્રયત્નને પડતો મુકો તો તેમાંથી કશાં ફળ પાકી શકતા નથી. માટે તમારે જે સદગુણ તમારા જીવનમા આણવો હોય તેનો નિત્ય સ્હવારમાં વિચાર કરો બે ત્રણ મીનીટ પણ જો તમે તે પર નિયમીત વિચાર કરી શકો તો બસ છે. પ્રથમ તમે એટલુંજ કરી શકો અને જો તમારે ફતેહ મેળવવી હોય તો જરૂર તમારે એટલું કરવુંજ જોઇએ.

જો તમે આટલું કરી શકશો તો તમે તમારા જ્ઞાનમા એક ડગ આગળ લીધુ ગણાશે. મનુષ્ય વિચારથી ઘડાય છે. આ વિચાર તેવું વર્તન જેવા મહાન સુત્રનું સત્ય તમે તમારી જાતેજ સમજી શકશો અને સિદ્ધ કરી શકશો. મનસના આ મહાન સિદ્ધાતને તમે તમારા જીવનમાં સિદ્ધ કરી શકો તો તમને હિંમત પ્રાપ્ત થશે અને તે હિંમતવડે તમે તમારૂં ધારેલું નિશાન પ્રાપ્ત કરી શકશો.

તમે જાણો છો કે ઘણા લોકો ગમે તેમ વહ્યા જાય છે પણ આમ વહ્યા જવાથી માણસ વિકાસ કરી શકતો નથી. તમારે શું થવું છે તે તમારે તમારા મન સાથે નક્કી કરી દેવું જોઇએ તમારે કેવુ ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરવું છે તે તમારે મુકરર કરવું જોઇએ અને પછી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે તે પ્રાપ્ત કરવા તમારે મંડી જવુ જોઇએ.

હવે ધારો કે તમે આ પ્રમાણે કરો છો પછી તમને જણાશે કે બીજાઓનાં જીવનમા પણ તમે આવું પરિવર્તન લાવી શકો છો, પણ તેમ કરવુ એ આપણું કાર્ય નથી.

બીજાઓના વિચારોને આપણા વિચારો સાથે એક સરખા કરવા એ તેમના હક્કપર ત્રાપ માર્યા જેવું છે. ખરેખર એ એક માનસીક ગુન્હો છે. માટે આપણે તો માનસીક વાતાવરણમા એક સારો વિચાર પ્રસરાવી શકીએ

અને જો તેની ઈચ્છા હોય તો તેને ગ્રહણ કરી લેશે. એ સિવાય બીજું કશું પણ આપણે કરી શકીએ નહિ

બીજાના વિચાર કે વર્તનની સ્વતંત્રતા છીનવી લેવાનો તમને હક્ક નથી કારણ કે એ તો તે મનુષ્યના આત્મા કરતાં જાણે તમે તે મનુષ્યને વધારે સમજતા હો એવો દાવો કર્યા જેવું છે. આ સત્ય તમે કેટલા પ્રમાણમાં સમજી શકયા છો તે હું ન કહી શકું. તમે ગમે એટલી દલીલો રજુ કરો. તમે ગમે એટલી બુદ્ધિવડે તે પ્રશ્નપર પ્રકાશ રેડો, છતાં મનુષ્યમાં રહેલો આત્મા તે સત્યને સમજવા જેટલી સ્થિતિએ જો આવ્યો નહિ હોય તો તે કદી પણ તે વસ્તુને સમજી શકશે નહિ. અને તેથી આત્મવિદ્યાના અભ્યાસકોએ બીજાઓ સમક્ષ માત્ર વિચારોજ મુકવાના હોય છે, પછી તે વિચારોને દિલ ચાહે તો પસંદ યા નાપસંદ કરે તેની સર્વ સ્વતંત્રતા તેના શીરપર મુકવી જોઇએ. બુદ્ધ ભગવાનનું એક મહાન સુત્ર હતું અને તે એજ કે અમુક વિચાર અમુક પુસ્તકમાં લખેલો છે. અમુક વિચાર પરાપૂર્વથી ઉતરી આવેલો છે. યા અમુક વિચાર અમુક ડાહ્યા પુરૂષમા છે. તમારામા કયા કયા બલવાન ગુણો છે તે જાણી લેવા જોઇએ અને તે બલવાન શકિતઓનો જ સેવામાં તમારે ઉપયોગ કરવો જોઇએ. એ પ્રમાણે કરવાની તમારી બેવડી ફરજ છે, એક તો તમારે તમારી જાતને સુધારવાની તમારી જાતને વધારે ઉપયોગી બનાવવાની અને તમારી નિર્બળતાઓને નાબુદ કરવાની પણ આ સાથે બીજી એક ફરજ પણ તમારે બજાવવાની છે અને તે એજ કે તમે તમારા જમાનામાં કઈ રીતે બીજાઓને સહાય કે મદદ કરી શકો એમ છો, તમારે જગતને શુ આપવાનું છે તે તમારે જાણી લેવુ જોઇએ અને તે પ્રમાણે વર્તવું જોઇએ કારણ કે એ પ્રમાણે વર્તન કરવું એજ ખરૂં આધ્યાત્મિક જીવન છે અને આત્માનો વિકાસ પણ ત્યારેજ થાય છે, આત્મા આપવાથી ખીલે છે, માટેજ તે વિચારને માન્ય કરવો જોઇએ નહિ, જ્યારે તમે પોતે કોઈ વસ્તુ યા વિચારને સત્ય છે એમ સમજી શકો ત્યારેજ તેને માન્ય કરજો આ બહુજ સમજુ સલાહ છે કારણ કે સત્યને સમજવાના પ્રયત્નથી જ બુદ્ધી ખીલે છે.

હુ ધારૂં છું કે વિચારની શક્તિ મનુષ્યને જેટલી જરૂરની અને ઉપયોગી નીવડે છે તેટલી બીજી કોઇ શક્તિ ભાગ્યેજ હશે. હુ એટલું પણ કહીશ કે જ્યારે તમે બીજાની સેવાઓ કરવા નીકળી પડો છો અગર કોઇ મહાન કાર્ય આરંભો છો ત્યારે તમારે તમારામા રહેલી સૌથી વિશેષ બલવાન શકિતને વાપરવી જોઇએ. હું તમને કહુ છું કે તમારે તમારી નિર્બળતાઓને સ્થાને સદગુણો દાખલ કરવા જોઈએ પણ જે ઘડીએ તમે સેવાના માર્ગપર આવો છો તે પળે તમારે લેવાનું નથી. અને તેથીજ તમે જેમ

ક્રમ-વિકાસના સિદ્ધાન્તાનુસાર અહંકારની માત્રા ક્રમશઃ એટલી વધી જાય છે કે, તે પોતાના સ્થૂલ સૂક્ષ્મ શરીરપર આધિપત્ય કરતો થકો તેને પોતાની ઇચ્છાનુસાર પરિચાલીત કરી શકે છે. જે વિષયભોગની ઇચ્છા જરાયુજ યોનિ સુધી પ્રકૃતિદ્વારા નિયન્ત્રિત હતી, તે વિષયભોગની ઇચ્છા પ્રકૃતિના નિયન્ત્રણથી મનુષ્ય યોનિમા મુક્ત થઈ જાય છે, અર્થાત્ ચતુર્વિધ ભૂત સંઘની યોનિમાં પ્રકૃતિના ઉર્ધ્વ ગતિશીલ પ્રવાહને અનુકૂળ વિષયભોગની ઇચ્છા થતી હતી, પરંતુ મનુષ્ય યોનિમાં પ્રકૃતિના ઉર્ધ્વગતિશીલ પ્રવાહની વિરૂદ્ધ વિષય ભોગની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ તે આજકાલ કાર્યમાં પણ પ્રત્યક્ષ પરિણુત થાય છે કારણ એજ કે, મનુષ્ય યોનિમાં પ્રકૃતિ સહજાત સહજ કર્મોના સ્થાનમા ક્રમશઃ જૈવકર્મ મનુષ્ય કરવા ધારે છે. મનુષ્યની અવસ્થા જૈવકર્મ સબંધનો થઇ જવી અનિવાર્ય છે, એટલા માટે શાસ્ત્રોમાં વર્ણાશ્રમધર્મ મર્યાદા બાધી તે જીવકર્મ સંબધીની અવસ્થાને નીયન્ત્રીત કરી દીધી છે. જો તેમ કરવામા ન આવ્યું હોત તો મનુષ્ય અધોગતીને પ્રાપ્ત થયો થકો પશુથી પણ અત્યંત હિન થઇ જાત. ચતુર્વિધ ભૂતસઘની યોનિના જીવ જડ રાજ્યના જીવ થાય તોપણ પ્રકૃતિપ્રવાહાનુકૂલચાલવાવાળા હોવાથી તેને ભગવદ્ રાજ્યના જીવ કહી શકે છે, પરતુ મનુષ્ય પોતાની ઇન્દ્રિઓપર આધિપત્ય કરી અનિયમિત ભોગ ભોકતા થઇ પ્રકૃતિ વિરૂદ્ધ કર્મ કરવાવાળો થઈ પતિત થાય છે, એટલે તેના માણસો પશુથી પણ અત્યંત પતિત અને શિશ્નોદર પરાયણ નારકી જીવ છે. વર્ણાશ્રમ મર્યાદા મનુષ્યના તે અનિયમિત ભોગ પ્રવાહરૂપ જીવ કર્મને પ્રકૃતિને અનુકૂલ અને નિયમિત કરવામાં અત્યંત સહાયક હોય છે અને મનુષ્યને પશુથી પણ અધિક પતિત થતા રોકતી નથી, પરંતુ તેની ક્રમોન્નતી કરતી થકી તેને મુક્તિ ભૂમિમાં પહોંચાડે છે

આ લેખમાં મનુષ્યની જે પાંચ અવસ્થાઓનું વર્ણન કરવામાં આવશે તેમાં ચાર અવસ્થા વર્ણાશ્રમધર્મ સાથે સબંધ રાખવાવાળી અને પાચમી અવસ્થા ઉપર્યુકત નારકી જીવો સાથે અર્થાત્ અધાર્મિક મનુષ્ય સાથે સંબધ રાખવાવાળી છે.

મનુષ્યોની આ પ્રમાણે પાંચ અવસ્થા હોવાનું કારણ મનુષ્યોદ્વારા કૃત જૈવ કર્મોની વિચિત્રતા છે નીચે જે એ અવસ્થાનું વર્ણન કરવામાં આવે છે, તે વાચવાથીજ તેની વિચિત્રતાનો અનુભવ દરેકને થઇ શકશે.

અવસ્થાઓ.

૧ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટે વિષયભોગનો ત્યાગ તેને નિષ્કામભાવ અથવા નિવૃત્તિભાવ કહી શકાય છે જ્ઞાની ભક્ત, નિષ્કામ કર્મયોગી અને મુમુક્ષુ તેના અધિકારી છે. સર્વ ધર્માંગોના સાત્વિક ભેદેનો સબંધ આ અવસ્થા સાથે છે. જેમકે સાત્વિક દાન, સાત્વિક તપ અને સાત્વિક યજ્ઞ વિગેરે.

૨. વિષયભોગ પ્રાપ્તિના લક્ષ્યથી વિષયભોગનો ત્યાગ તેને સકામભાવ પણ કહે છે અને ઉચ્ચ કોટિના પ્રવૃત્તિભાવ પણ કહી શકે છે. તામસિક રાજસિક દાની, તામસિક રાજસિક તપસ્વી, સ્વર્ગ કામનાને માટે યજ્ઞ કરવાવાળા, તે તામસિક હોય કે રાજસિક, આર્ત્ત જિજ્ઞાસુ, અર્થાર્થિ ભક્ત અને સકામ કર્મયોગી કોઇ પણ હોય તાત્પર્ય એ છે કે, તામસિક અને રાજસિક ભાવાપન્ન સકળ પ્રકારના ધર્માંગોનુ સાધન કરવાવાળા તેના અધિકારી છે.

૩. વિષયભોગ ત્યાગના લક્ષ્યથી વિષયભોગ. તેને નીચેની કોટીના પ્રવૃત્તિ ભાવ પણ કહી શકે છે, અને નિવૃત્તિ લક્ષ્યભૂત પ્રકૃત્તિભાવ પણ કહી શકે છે તેના અધિકારી તાન્ત્રિક વીરાચારી છે.

૪. સહજભાવથી વિષયભોગ તેને સહજભાવ કહી શકે છે, તેના અધિકારી ઉચ્ચ કોટિના જીવન્મુક્ત છે.

૫. વિષયભોગના લક્ષ્યથો વિષયભોગ. તેને અવૈધભાવ પણ કહે છે. તેના અધિકારી એવા અધાર્મિક મનુષ્ય છે, જે વિષયભોગની યાવન્માત્ર ક્રિયાઓમાં ધર્મનો કાંઇ પણ સંબંધ માનતા નથી.

ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગભાવ પ્રધાન ધર્મ, દ્વિતીય શ્રેણીનો છે, અને વૈધ ભોગભાવ પ્રધાન ધર્મ તૃતીય શ્રેણીનો છે કેમકે તે નિવૃત્તિભાવ પ્રાપ્તિને માટે કરવામાં આવે છે.

પ્રથમ અવસ્થા સાત્ત્વિક, બીજી રાજસિક અને ત્રીજી તામસિક છે, તથા ચોથી અવસ્થાને ત્રિગુણાતીત કહી શકે છે, અને પાંચમી અવસ્થા ધર્મ સાથે સંબંધ રાખવાવાળી નહિ હોવાથી પરિત્યાજ્ય છે.

॥ કથાऽપિ ખલુ પાપાનામલમ શ્રેયસે યતઃ ॥

આ સિદ્ધાન્તાનુસાર આ અવસ્થાનું માત્ર દિગ્દર્શન કર્યું છે.

ચોથી અવસ્થા અંતિમ પરિણામની છે. પહેલી, બીજી અને ત્રીજી અવસ્થાવાળાની ચોથી અવસ્થા ગન્તવ્ય સ્થળ છે. તેનો સંબંધ સહજ કર્મોની સાથે છે. તે સ્વરૂપોપલબ્ધિનું કારણ છે, અને તેજ વેદાંતશાસ્ત્રની અંતિમ લક્ષ્ય સ્વરૂપા છે. જીવન્મુક્તોનું ચરિત્ર વિચિત્ર અને દુર્જ્ઞેય હોવાથી આ અવસ્થાનું વર્ણન કરવું એ અલ્પબુદ્ધિવાળાને માટે દુઃસાધ્ય છે.

મનુષ્ય પ્રકૃતિવિરૂદ્ધ કર્મ કરી પ્રકૃતિમાં અધોગતિશીલ એક નૂતન પ્રવાહની સૃષ્ટિ કરે છે. જો મનુષ્ય સહજ કર્મોને ન છોડે તો કદી પતિત ન થાય અને ક્રમશઃ ઉન્નત થઇ રહે, પરંતુ સ્વલ્પ ઇશ્વરીય ક્ષમતા પ્રાપ્ત મનુષ્ય એવું કરી શકતા નથી. વર્ણાશ્રમ ધર્મ મનુષ્યના એ અધોગતિશીલ પ્રવાહને રોકવામાં પરમ સહાયક બની મનુષ્યને ઉર્ધ્વગતિશીલ પ્રવાહ તરફ

લઈ જાય છે. મનુષ્ય જીવ ચતુર્વિધરૂપ ભૂત સંઘની યોનિમાંથી જ સહજ કર્મ કરતો આવ્યો છે, એટલે એક વખતે જ તેનો ત્યાગ થઇ શકતો નથી, માટે જેવો જેવો તે અધોગતિશીલ પ્રવાહ ઉત્પન્ન કરતા જાય છે, તેવી તેવી તેની અવસ્થા વિચિત્ર અને જટિલ થતી જાય છે. તે વિચિત્રતા અને જટિલતાને દૂર કરી તેને કેવી રીતે તેની પ્રકૃતિ અને પ્રવૃત્તિને અનુસાર અપેક્ષાકૃત સરળ માર્ગપર લાવી સ્વાર્થપ્રાપ્તિનો લોભ બતાવી અગ્રેસર કરવો એ એક વર્ણાશ્રમ ધર્મનું જ કામ છે, અને તેથીજ મનુષ્યની ત્રણ અવસ્થાઓ માનવામાં આવી છે.

જો કે જીવન્મુક્ત થવા વખતે મનુષ્યના સકળ કર્મ કોઇ રીતે સહજ ભાવને ધારણ કરી લે છે, પરંતુ તે પહેલાં કોઇમાં ઐશ કર્મોની પ્રધાનતા અને કોઇમા જીવ કર્મોની પ્રધાનતા રહેવાથી તે અવસ્થા અત્યંત જટિલ, અત્યંત વિચિત્ર અને અત્યંત બિભત્સ પણ થઇ શકે છે દુશ્ચિકિત્સ્ય રોગની માફક તેને ઠીક કરવામાં માત્ર ભવરોગ વૈદ્ય, વર્ણાશ્રમ ધર્મતત્ત્વજ્ઞ અને સાધન સાગર પારંગત શ્રીગુરૂદેવજ સમર્થ છે.

જીવધર્મ બે પ્રકારના છે. એકનો સંબંધ પાંચમી અવસ્થાથી છે, જે પ્રે તત્વપ્રદ અને નરકપ્રદ હોય છે, અને એકનો સંબધ પહેલી, બીજી અને ત્રીજી અવસ્થાથી છે, જે પિતૃલોક, ભુવર્લોક, અને આલોક આદિ સપ્ત ઉર્ધ્વ લોકોની પ્રાપ્તિનો હેતુ બને છે વર્ણાશ્રમ ધર્મ સાથે આ બન્ને જીવ કર્મોનો નજીકનો સંબંધ છે જીવ કર્મ કરવાવાળા ઇર્ષા, દ્વેષપરાયણ બની ઉગ્ર કર્મ કરે અને તેમાં શાસ્ત્રોનો પણ આશ્રય લે તો તે સપ્ત અધોલોકોમા પણ જઇ શકે છે.

ઐશકર્મ પણ બે પ્રકારના છે. એક ઉર્ધ્વ લોકોના અધિકારી દેવતા, ઋષિઓ અને પિતરોના પદને દેવાવાળું છે અને બીજું અધો લોકોના અસુર સંબંધીય પદોને દેવાવાળું છે.

ભાવ બે છે. દેવભાવ અને અસુરભાવ. પહેલી બીજી અને ત્રીજી અવસ્થા સાથે દેવભાવનો સંબંધ છે અને પાંચમી અવસ્થા સાથે અસુરભાવનો સંબંધ છે. દેવભાવમાં જેમ ઉત્કટ ઐશકર્મ કરવાવાળા દેવતા ઋષિ અને પિતરોના પદને પ્રાપ્ત થઇ શકે છે, તેમ અસુરભાવમાં ઉત્કટ ઐશકર્મ કરવાવાળા સપ્ત અધો લોકોના અધિપતિરૂપે અસુર દાનવાદિપદોને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

પહેલી અવસ્થા.

આ અવસ્થા બ્રાહ્મણ અને સન્યાસીઓમા ઘણે ભાગે મળશે, કેમકે તે સર્વોન્નત અવસ્થા છે. આ અવસ્થાનું પરિણામજ ચોથી અવસ્થા છે, મનુષ્ય વર્ણાશ્રમ ધર્મનું પાલન કરવા કરતા શૂદ્રથી વૈશ્ય, વૈશ્યથી ક્ષત્રિય અને ક્ષત્રિયથી બ્રાહ્મણ બની આ અવસ્થાના અધિકારી થાય છે અને બ્રાહ્મણત્વમાં પણ ક્રમ-

ચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસી બની આ અવસ્થાના પૂર્ણ અધિકારી થાય છે. મનુષ્ય જે કારણથી અધઃપતિત થાય છે, તે સિવાય અન્ય સર્વ કારણ તેમાં વિદ્યમાન રહેવાથી સમય આવે તે ફળ આપી શકે છે એક જ્ઞાની કર્મવશ બની પતિત થાય, પરંતુ તેનું જ્ઞાન તેની પતિતાવસ્થામાં પણ વિદ્યમાન રહેશે અને તે જ્ઞાન વખત આવે કાર્યકારી પણ થઈ શકે છે, જેમ કે જડભરતને મૃગયોનિમાં પણ જ્ઞાન વિદ્યમાન હતું.

બીજી અવસ્થા.

મનુષ્યયોનિને પ્રાપ્ત કરી જીવ જો વધારે ગડબડ ન કરે અર્થાત્ *જીવ કર્મોની જે નિકૃષ્ટ અવસ્થા છે ત્યાં સુધી ન પહોંચે તો સાધારણ રીતે તેમાં આ બીજી અવસ્થા ઉત્પન્ન થાય છે. આ અવસ્થામાં જીવ વર્ણાશ્રમ ધર્મનું પાલન કરી ઉન્નત થઇ શકે છે. પ્રથમ ધર્મના અંગોના તામસિક વિભાગનો આશ્રય લઇ રાજસિક વિભાગમાં પહોંચી ધીમે ધીમે સાત્ત્વિક વિભાગમાં પહોંચી જાય છે. એજ પ્રથમ અવસ્થા છે વર્ણાશ્રમધર્મમાં પણ નીચેથી ઉપર જવાનો ક્રમ એ પ્રમાણે જ છે. બ્રાહ્મણ સત્ત્વપ્રધાન છે, આશ્રમધર્મના સાધન પ્રધાન હોવાને માટે અધિકારાનુસાર આશ્રમોની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. શુદ્રને માટે ગૃહસ્થાશ્રમ, વૈશ્યને માટે બ્રહ્મચર્યાશ્રમ અને ગૃહસ્થાશ્રમ, ક્ષત્રિયને માટે બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ અને વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને બ્રાહ્મણને માટે ચારે આશ્રમો છે. વર્ણધર્મ જન્મ પ્રધાન અને આશ્રમધર્મ સંસ્કાર પ્રધાન છે, પરંતુ જન્મ થતાની સાથે જ ઉપર કહી વ્યવસ્થાને અનુસાર તેમાં આશ્રમનો અધિકાર ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

ત્રીજી અવસ્થા.

સાધારણ રીતે મનુષ્ય પ્રથમની માફક બીજી અવસ્થામાં પહોંચી ત્યાંથી પ્રથમ અવસ્થામાં થઇ ચોથી અવસ્થામાં પહોંચી મુક્ત થઇ જાય છે, પરંતુ અસાધારણ ક્રમાનુસાર તે ત્રીજી અવસ્થામાં પણ પહોંચી શકે છે. અવસ્થાઓની ઉત્કૃષ્ટતા અને નિકૃષ્ટતાના વિચારથી અવસ્થાઓના નંબર રાખવામાં આવ્યા છે. સાધનના ફલરૂપે પ્રથમાવસ્થા સર્વોત્કૃષ્ટ અવસ્થા છે પ્રથમાવસ્થાની પ્રાપ્તિને માટે દ્વિતીયાવસ્થાનું સાધન આવશ્યક હોવાથી સાધનના ફલરૂપે પ્રથમાવસ્થાથી દ્વિતીયાવસ્થાને નિકૃષ્ટ કહી શકે છે તૃતીયાવસ્થાના અસાધારણ અધિકારી સાથે સંબંધ હોવાથી અને તેમાં જટિલતા, કઠિનતા અને અત્યન્ત ભીષણતા હોવાથી તે અવસ્થાને સાધનના ફલરૂપે દ્વિતીયાવસ્થાની અપેક્ષા નિકૃષ્ટ કહી શકે છે, કેમકે તેમાં પતનની સંભાવના અધિક રહે છે, પરંતુ તેનો સંબંધ પ્રથમાવસ્થા અને દ્વિતીયાવસ્થા સાથે નથી તેનો પ્રત્યક્ષ સં-

* જૈવકર્મો એટલે જીવનાં કર્મો ઐશકર્મો એટલે ભોગ કર્મો.

બંધ ચોથી અવસ્થા સાથે છે. જો તે ત્રીજી અવસ્થાનું સાધન વિધિપૂર્વક કરવામાં આવે તો જીવન્મુક્તિ સુધી મનુષ્ય પહોંચી શકે છે.

ત્રીજી અવસ્થાની વ્યાખ્યા.

તમઃપ્રધાનભાવ અસુરભાવ અને સત્ત્વપ્રધાનભાવ એ દેવભાવ છે. શાસ્ત્રાનુમોદિત તમઃ પ્રધાન જીવકર્મોની અધોલોકોની પ્રાપ્તિ અને શાસ્ત્રાનુમોદિત તમઃપ્રધાન ઐશકર્મોથી અસુર લોકોનું અધિષ્ટાતૃપદ પ્રાપ્ત થાય છે, એ પ્રમાણે શાસ્ત્રાનુમોદિત સત્વપ્રધાન જીવકર્મોથી ઉર્ધ્વ લોકોની પ્રાપ્તિ અને શાસ્ત્રાનુ મોદિત સત્વપ્રધાન ઐશકર્મોથી દેવતા ઋષિ અને પિતરાદિ ઉર્ધ્વ લોકોના અધિષ્ટાતૃપદોની પ્રાપ્તિ થાય છે. એટલે શાસ્ત્રાનુમોદિત જીવ અને ઐશકર્મોથી પ્રેતત્વ અને નરકની પ્રાપ્તિ થાય છે.

જ્યારે મનુષ્ય શાસ્ત્રાનુમોદિત જીવ અને ઐશકર્મ કરવા લાગે છે ત્યારે તેની પ્રકૃતિ પ્રવૃત્તિ અને તેનો અધિકાર વિચિત્રતાને ધારણ કરે છે, તે વખતે તેને માટે બીજી અવસ્થાનું સાધન તેની પ્રકૃતિ પ્રવૃત્તિ અને તેના અધિકારને અનુકૂળ થતા નથી. અને તેથી તેને ત્રીજી અવસ્થા માનવી પડી; પરંતુ એ માનવું શાસ્ત્રાનુમોદિત છે. જીવોના કલ્યાણને માટે જીવોના અધિકારાનુસાર શાસ્ત્રનો આવિર્ભાવ થયા કરે છે અને પરિવર્તનશીલ સંસારના પરિવર્તન નિયમાધીન થઈ મનુષ્યોમાં અધિકાર પણ બદલતા રહે છે. તમઃપ્રધાન કલિયુગમા મનુષ્યોના અધિકાર અત્યંત ઉતરતી કોટિના થઇ જાય છે અને અપ્રાકૃતિક અસાધારણ પાપકર્મ કરવાથી તેના અધિકાર અત્યંત જટિલ, અત્યંત ભીષણ, અત્યંત વિચિત્ર અને અત્યંત મિશ્રભાવાપન્ન થઇ જાય છે બલ્કે આ મિશ્રતામા પણ ખરાબ અંશજ વધારે હોય છે. જેમ દુઃસાધ્ય રોગીને અસાધારણ યોગ્યતા પ્રાપ્ત વૈદ્ય વિષ પ્રયોગાદિ દ્વારા- રોગ મુક્ત કરે છે તેમ તે અધિકારીને શ્રીગુરૂદેવ તાન્ત્રિક વીરાચારાદિની ક્રિયા બતાવી ભાવ રોગને દૂર કરવાની ચેષ્ટા કરે છે આ વીરાચારની ક્રિયામાં આ ક્રિયાનું પ્રાધાન્ય હોવાથી વર્ણાશ્રમધર્મનું પાલન યથાસાધ્ય અવશ્ય કરવામા આવે છે. વર્ણાશ્રમ ધર્મનો મર્યાદા આ ક્રિયામાં લક્ષ્ય સ્થાનીય છે. આ કર્મ પ્રધાન ઉપાસનાની ક્રિયામાં ભાવની પ્રધાનતા રહેવાથી કર્મકાંડ પ્રતિપાદિત વર્ણાશ્રમ ધર્મની મર્યાદા રહેવી યુક્તિયુક્ત છે.

આ સનાતનધર્મનું અસાધારણ મહત્વ છે કે તેમાં ઉતરતી કોટિના અધિકારીને અધિકાર પ્રધાનની શૈલી વિદ્યમાન છે. અધિકાર અને અધિકારીભેદ વિચારપૂર્વક સાધનશૈલીનુ વિધાન, સનાતન ધર્મમાં સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ વિચારથી છે, જેથી આ સનાતનધર્મ સર્વ ધર્મ સંપ્રદાયોનો આદિ ગુરૂ અને પિતૃસ્થાનીય છે, એમાં સંદેહ નથી.

मुकुट.

લેખક બંગસાહિત્ય સમ્રાટ બાબુ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર
અનુવાદક—કે સી. મહેતા

પ્રકરણ પહેલુ.

ત્રિપુરાના મહારાજ અમરમાણિકયના નાના કુંવરનું નામ રાજધર હતું. તેમને સેનાપતિ ઇશાખાં કોઇ કોઇ વખતે નામ લઇને બોલાવતા હતા. રાજધરને આથી ખોટું લાગતું હતું. એક દહાડો સેનાપતિને તેઓએ ચોખ્ખું કહી દીધું-" જુઓ સેનાપતિ, તમે મને નામ લઇને ન બોલાવ્યા કરો. "

પઠાણ ઇશાખાં તીરોની તપાસ કરી રહ્યા હતા, રાજધરની વાત સાંભળીને તેઓ કશું બોલ્યા નહીં તેઓએ માથું ઉંચુ કરીને અને ભ્રકુટી ચઢાવીને એક વખત તેમની તરફ જોયું, તે બાદ તેઓ ફરીથી માથું ઝુકાવીને તીરની અણીયોને ધ્યાનપુર્વક જોવા લાગ્યા.

રાજધરે કહ્યુ—" જો હવે તમે મને મારૂં નામ લઇને બોલાવશો તો હું મહારાજને જઇને કહી દઇશ. "

વૃદ્ધ ઇશાખાંએ માથું ઉંચું કરીને રાજધરની તરફ જોયું અને કડક સ્વરે કહ્યું " હાં. "

રાજધરે પોતાની તલવારના સ્થાનને જોરથી પત્થર પર ઠોકીને કહ્યું " હાં. " ઇશાખાં પોતાના શિષ્ય રાજધરની ગુસ્તાખીને બરદાસ્ત ન કરીને હસી ઉઠયા. ઇશાખાંને આવી રીતે બેપરવાઇથી હસ્તા જોઇને રાજધરનું મુખ અને આંખો ક્રોધથી લાલ થઇ ગઇ. ઇશાખા મુખ બતાવીને હસ્તા હસ્તા હાથ જોડીને બોલ્યા-" મહારાજાધિરાજ શ્રીમાન રાજધરસિંહ સાહેબ બહાદુરને શું કહીને બોલાવવા જોઇયે ? હજુર, ગરીબ પરવર, જહાંપનાહ ખુદાવન્દ, શહેનશાહ-" જે હુકમ થશે, હુ તેજ નામથી બોલાવીશ. " રાજધરે પોતાના સ્વભાવીક સ્વરથી બમણા સખ્ત થઇને કહ્યુ-" સાંભળો સેનાપતિ, હું તમારો શિષ્ય છું. તોપણ આખરે તો રાજકુમાર જ છું. આ વાતનો તમારે જરૂર ખ્યાલ રાખવો જોઇયે. "

ઇશાખાંએ ક્રોધીત સ્વરે કહ્યું-" બસ, ચુપ રહો, હવે વધારે ન બોલો, હુ તમારી સાથે આવી વાહિયાત વાતોપર ચર્ચા કરવા ઇચ્છતો નથી. મારે બીજું કામ કરવું છે. " આમ કહીને તેઓ ફરીથી તીરની અણીયોને ધ્યાનથી જોવા લાગ્યા.

તેજ વખતે ત્રિપુરાના બીજા રાજકુમાર ઇન્દ્રમાણિકય પોતાના વિશાલ

શરીરને લઇને ત્યાં આવી પહોચ્યા. તેઓએ માથું ધુણાવીને હસતા હસતા પુછ્યું "કહો, ખાંસાહેબ, શું થઇ રહ્યું છે?"

ઇશાખાએ ઇન્દ્રકુમારનો સ્વર ઓળખીને તીરને હાથમાંથી નીચે મુકયું અને પ્રેમથી તેમની તરફ હસ્તે હસ્તે જોઇને કહ્યું-"શું કહું, મોટી ગમતની વાત છે. તમારા આ નાના ભાઇ ચક્રવર્તી મહારાજ ને હું-"ગરીબ પરવર, જહાપના કહીને નથી બોલાવતો એથો તેમનુ મોટું અપમાન થાય છે અને એજ,કારણથી તેઓ મારાપર આજ ઘણા ગુસ્સે થયા છે." એમ કહીને તેઓએ પાછું વીર ઉઠાવી લીધુ. ઇન્દ્રકુમાર-"શું ખરેખર?" આમ કહીને ખુબ જોરથી હસી ઉઠયા. રાજધરે ક્રોધીત થઇને કહ્યું-"ભાઈ, આટલા કેમ હસો છો. ચુપ રહો." ઇન્દ્રકુમારે કહ્યુ "રાજધર તમને શું કહીને બોલાવવા જોઇયે? "જહાંપનાહ"! પાછા હસ્યા.

રાજધર—"ભાઇ, ચુપ નહી રહો"

ઇન્દ્રકુમારે ફરીથી હસીને કહ્યુ "ગરીબ પરવર."

રાજધર હવે પોતાના ક્રોધને સભાળી ને શકયા. ઇન્દ્રકુમારનું હાસ્ય તેમને અસહ્ય થઇ પડયું. તેઓએ અધીર થઇને કહ્યું-"ભાઇ તમારામા જરા પણ સમજ નથી."

ઇન્દ્રકુમાર રાજધરની પીઠ પંપાળીને બોલ્યા,"ભાઇ શાંત થાઓ, વધારે ક્રોધ ન કરો, તમે તમારી બુદ્ધિને તમારી પાસેજ રહેવા દો. હું તમારી બુદ્ધિને તમારી પાસેથી છીનવી લેવા નથા ઇચ્છતો"

ઇશાખાં પોતાનું કામ કરતાં કરતા રાજધરની તરફ જરા વાંકી દ્રષ્ટિથી જોઇને અને હસીને બોલ્યા-"હજુરની અક્કલ આજકાલ બહુ વધી ગઇ છે."

ઇન્દ્રકુમાર—"તેમની બુદ્ધિનો સોમો અંશ પણ આપણી પાસે નથી"

રાજધર આ બન્નેની વ્યંગ ભરેલી વાતોથી ગુસ્સે થઇને ત્યાંથી તરતજ ઉઠી ગયા. તેઓ ક્રોધના આવેગમાં એટલા જોરથી ચાલ્યા કે મ્યાનની અંદર તલવાર પણ ખળભળી ઉઠી.

પ્રકરણ બીજું

રાજકુમાર રાજધરની વય ૧૯ વર્ષની છે. રંગ શામળો, કદ ટુંકુ અને શરીર મજબુત છે. આંખો નાની નાની છે, પણ દ્રષ્ટિ તેજ છે. દાંત કંઇક મોટા છે કર્ણસ્વર નાનપણથી જ સખ્ત છે તે સમયે બીજા રાજકુમારો જેવા મોટા મોટા વાળ રાખતા હતા તેવા તેમના ન હતા, તેમના વાળ ટુંકા ટુંકા અને કંઇક જાડા હતા, બધાનો વિશ્વાસ હતો કે રાજધરની બુદ્ધી ઘણી તીવ્ર

છે અને રાજધરને પણ પોતાને તેવો જ વિશ્વાસ હતો તેઓ પોતાની આ બુદ્ધિના આગળ પોતાના બન્ને ભાઇયોને મનમાં કંઇ સમજતા નહતા. રાજધરના કડક સ્વભાવથી બહારવાળાઓ તો ડરતાજ હતા, અંદર મહેલના પણ બધા લોક તેમનાથી કંપતા હતા. તેઓ આવશ્યકતા ન રહેવાથી પણ પોતાની તલવાર જ્યાં ત્યાં પટકીને આખા મહેલમાં પોતાનું કર્તૃત્વ દેખાડતા ફરતા હતા. દરબારના નોકર તેમને રાજા કહીને, મહારાજા કહીને, હાથ જોડીને, સલામ કરીને અને પ્રણામ કરીને બોલાવતા, મતલબ એ કે કોઇ પણ પ્રકારે લોકોનાથી છુટકારો પ્રાપ્ત કરી શકતા નહતા. તેમની બધાના પર સખ્ત નજર રહ્યા કરતી હતી. તેઓએ ધીરે ધીરે રાજકીય બધા પદાર્થો હાથમાં કરી લીધા છે તેઓ બધી ચીજોને પોતાના કબ્જામા રાખવા ઇચ્છે છે. તેઓએ એક વખત યુવરાજ ચન્દ્રમાણિક્યનો ઘોડો ઘણી ચતુરાઇથી પોતાના કબ્જામા કરી લીધો. આ જોઇ તે યુવરાજ હસ્યા પણ કંઇ બોલી શકયા નહી, આ પ્રકારેજ તેઓએ ઇન્દ્રકુમારનું એક ચાંદીના પત્રાથી મઢેલું ધનુષ્ય કબજે કરી લીધું. પરન્તુ ઇન્દ્રકુમારે તરત જ કહી દીધું-“ જુઓ, જે ચીજ તમે લઇ લીધી તે તમારી પાસેથી હવે હું પાછી લઇ લેવા નથી ઇચ્છતો. પણ હવેથી મારી કોઇપણ ચીજને હાથ લગાડશો તો એવો કરી દઇશ કે ફરીથી તે હાથથી કંઇ ઉઠાવી નહી શકો. ” પરંતુ રાજધર વડીલ ભાઇયોની વાત પર થોડુંજ ધ્યાન દેતા હતા. કેટલાક લોક તેમના આચરણ જોઇને પુંઠ પાછળ કહ્યા કરતા હતા કે જો કે નાના રાજકુમારનો જન્મ રાજાના ઘરમાં થયો છે તો પણ તેમનો રાજકુમારના જેવો વ્યવહાર જોવામાં આવતો નથી.

મહારાજ અમરમાણિક્ય રાજધરને સ્હેજ વધુ પ્યારથી ચહાતા હતા રાજધરને આ વાતનો ગર્વ હતો. આ તેઓએ પિતા પાસે જઇને ઇશાખાં પર ફરીયાદ માંડી.

રાજાએ ઈશાખોંને બોલાવીને કહ્યું—“ સેનાપતિ, રાજકુમાર હવે પુખ્ત વયના થયા છે: તે લોકોનું હવે યથોચીત સન્માન કરવુ જોઇએ. ”

વૃદ્ધ ઈશાખોંએ કહ્યું—“ મહારાજ, બાલ્યાવસ્થામાં જયારે આપ મારી પાસે યુદ્ધ શીખવાને આવેલા હતા, ત્યારે હું આપનું જેવું સન્માન કરતો હતો, તે કરતાં હું રાજકુમારોનું ઓછું સન્માન કરતો નથી, ”

રાજધર—“ મારૂં કહેવું એટલુંજ છે કે, આપ મને મારૂં નામ લઇને ન બોલાવ્યા કરો ”

ઇશાખાંએ ઝટ મુખ ફેરવીને કહ્યુ—“ ચુપ રહો, હું હમણા મહારાજની સાથે વાત કરી રહેલ છું. ” પછી મહારાજ તરફ જોઇને કહ્યુ—“ માફ કરશો, આપના આ નાના રાજકુમાર રાજ્ય પરિવારની લાયકાત નથી ધરાવતા એમના

હાથમાં તલવાર શોભા નથી પામતી, એઓ ગુમાસ્તાની માફક કલમ ચલાવવામાં બહાદુર થશે. બીજુ કોઇ કામ એમનાથી નહી થાય."

તેજ સમયે યુવરાજ ચન્દ્રમાણિકય અને ઇન્દ્રકુમાર ત્યાં આવ્યા.

ઇસાખોંએ તે લોકોની તરફ જોઇને કહ્યુ-" જુઓ, મહારાજ, એઓ પણ રાજકુમાર જ છે.

રાજાએ રાજધરની તરફ જોઇને કહ્યું—" રાજધર, ખાં સાહેબ, શું કહી રહ્યા છે ? તમે બાણુ ચલાવવામા તેમને સંતુષ્ટ નથી કરી શકતા ? "

રાજધર—" મહારાજ, આપ અમારા લોકની બાણુ ચલાવવાની પરીક્ષા લો જો હું પહેલો ન આવું તો મને રાજધાનીની બહાર કહાડી મુકશો તો હું સ્વયંરાજધાની છોડીને કંઇ ચાલી જઇશ. "

રાજા—" વારૂં બાજા અઠવાડીવામાં પરીક્ષા થશે .તમારા લોકમાંથી જે પહેલો આવશે તેને હું મારી હીરા જડીત તલ્વાર ઇનામ આપીશ."

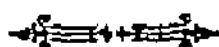
પ્રકરણ ત્રીજું.

ઇન્દ્રકુમાર બાણુ ચલાવવામાં ઘણા નિપુણ હતા, એક સમયે તેમના નોકરે અગાસી પરથી મોહર નીચે નાખી દીધી તે જમીન પર પડવા પણ નહોતી પામી કે કુમારે વચમાંજ તીર મારીને તે મોહરને સો હાથ દુર નાંખી દીધી. રાજધર દર્પને લીધે મહારાજ આગળ ગર્વ તો કરી આવ્યા, પરંતુ હવે તેમના દીલમા ભારે ગભરાટ થવા લાગ્યો; યુવરાજને માટે તેમને કોઇ મોટી ચિંતા ન હતી; કારણુ કે તેઓ ધનુષ્ય વિદ્યામા એટલા બધા કુશળ ન હતા, પરતુ ઇન્દ્રકુમારની સાથે બરાબરી કરવી જરા કઠણુ હતું. રાજધરે વિચારતાં વિચારતાં એક ચતુરાઇની વાત પોતાના મનમાં ઠરાવી, તેઓએ મનમાં ને મનમા હસીને કહ્યું-" હુ તીર ચલાવવામાં તો ભાઇની બરાબરી નથી કરી શકતો પણ મારી બુદ્ધિ તીર કરતાં પણુ તે જ.છે તેની દ્વારા હું બધા લક્ષ્યોને વિંધી શકું છું, કાલે પરીક્ષા થશે.

યુવરાજ, ઇશાખાં અને ઇન્દ્રકુમાર પરીક્ષાની જગ્યા મુકરર કરવા ગયા છે.

રાજધરે ત્યાં જઇને કહ્યું-" ભાઈ આજે પૂર્ણીમા છે રાત્રીમાં જ્યારે વાઘ ગોમતી નદીના કીનારે જલ પીવાને આવશે ત્યારે વાઘનો શિકાર કરવા નહી ચાલો ? "

ઇન્દ્રકુમારે વિસ્મીત થઇને કહ્યું-" ઘણીજ આશ્ચર્યની વાત છે કેઃ આજે રાજધરને શિકાર રમવાની સુઝી છે. રાજધરના મુખથી આવી વાતતો કદી સાંભળવામાં નથી આવી. "

 (અપૂર્ણ.)

ભાગ્યોદય.

પુસ્તક ૧૧ મું] જાનેવારી સને ૧૯૨૪ [અંક ૧૧ મો.

अंतर्यामीना साक्षात्कार करवा बोध वचन

(અતર રે, અહા હા, એ લય)

લેવા અનુપમ અનુભવ લ્હાવ, તારો અંતર્યામી જગાવ,
ક્ષણુ ક્ષણુ તે પ્રતિ ધરી ભાવ,
તેના અભિમુખ થઇ રહે સાવ રે, લેવા૦
બુદ્ધિ ને તર્ક ને યુક્તિ જગાવવા, વ્યર્થ તું કર ન પ્રયાસ,
એ બધુ જગાવાથી નહિ થાશે, તુજ ઉર શુદ્ધ ઉજાસ રે; લેવા૦
તારાથી બહિર બેઠેલા દેવ જગવવામાં કાળ ન ગાળ,
અંતર્યામી છે દેવ સચેતન, તેને જગવ તત્કાળ રે; લેવા૦
તારા અંતર્યામીમાંહિ રહ્યાં જે, સુખ સામર્થ્ય ને જ્ઞાન,
લોક ચતુર્દશના ઇશના પણુ, છે નહિ તેના સમાન રે; લેવા૦
અલ્પતા ટાળવા પૂર્ણુતા ભાળવા, કર ન ઉપદ્રવ અન્ય,
અન્યથી મોહ બુદ્ધિ ત્યજી થા તું, અંતર્યામીથી અનન્ય રે. લેવા૦
' આ સુખ દેશે ' કે ' આ મને ફળશે, ' મિથ્યા એ લાલસા છોડ,
ભાવાતિશયતાવડે તુજ સર્વાંશ, અંતર્યામીમાં જોડ રે; લેવા૦
વિશ્વની મહા શક્તિઓ તું જગવે, છો કરી યત્ન સમર્થ,
પણુ અંતર્યામી જાગ્યા વિણુ, તુજ અર્થ તે સઉ વ્યર્થ રે, લેવા૦
તારો અંતર્યામી જે ક્ષણુ જાગ્યો, જાગશે તે ક્ષણુ સવ,
તારી મહત્તાને ન્યાળતા ત્યજશે, દેવાદિકો પણુ ગર્વ રે; લેવા૦

શ્રી૦ ઉ૦

ભાગ્યોદયની ૧૨ મા વર્ષનો ભેટ—આવતા માસમા બહાર પડશે પુસ્તક ઉપ-યોગી અને રસમય છે તેની હકીકત ફેબ્રુઆરીના અકમા આપવામાં આવશે.

ઇત્યાદિ શાસ્ત્ર વચન પ્રમાણ છે. આ સિદ્ધાન્તમાં જીવ, ઈશ્વર અને પ્રકૃતિમાં હમેશા ભેદ રહે છે બ્રહ્મ અથવા ઇશ્વર એક છે, પરંતુ જીવ અનેક છે ઇશ્વર અને જીવોની બાબતમા જે અભેદ વાક્ય છે તેનું તાત્પર્ય એ નથી કે ઇશ્વર અને જીવ એક જ છે. તેનો આશય બન્નેમા સાદશ્ય દેખવાનો છે જેમ કોઇ કહે કે, આ બ્રહ્મચારી તો અગ્નિ છે અથવા આ મનુષ્ય સિંહ છે તો તેનો એ અર્થ ન થયો કે, બ્રહ્મચારી અગ્નિ થઇ ગયો અને મનુષ્ય સિહ થઇ ગયો. પરંતુ તેનો આશય એ કે, બ્રહ્મચારી અગ્નિ તુલ્ય પવિત્ર ગુણવાળો છે અથવા તે મનુષ્ય વીરતામા સિંહ સમાન છે. એ પ્રમાણે જીવેશ્વરમા અભેદ બતાવવાવાળા વાક્યોનો અર્થ ઇશ્વર સાદશ્ય છે.

આ સિદ્ધાન્તમા જડપ્રકૃતિના સહવાસથી જીવોને ઇશ્વરથી વિમુખ થઇ કર્મપ્રવાહમા પડયા રહેવુ એ જ બંધન છે આ બંધનથી મુક્તિ ત્યારે થાય કે જ્યારે જીવ પ્રકૃતિ મડળથી અલગ કોઇ એવા સ્થાનમા જઇ પહોચે કે જ્યા પ્રકૃતિનો પ્રભાવ તેના પર ન પડે. એવુ સ્થાન વિષ્ણુલોક છે વિષ્ણુ લોકમાં ગયા પછી પ્રકૃતિના બંધનથી મુકત થઇ જાય છે.

મુકિતનો માર્ગ આ પ્રમાણે છે. પ્રથમ વેદાવહિત કર્મકાંડ અને વર્ણાશ્રમ ધર્મનુ પ્રતિપાલન કરવાથી ઇશ્વરમા ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે પછી શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસનમાં ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થાય છે, અને ત્યારે જ મુકિત મળે છે વિષ્ણુ લોકમા પહોચવાનો માર્ગ અર્ચિરાદિ માર્ગ છે જીવોના કર્મ અને ઇચ્છા મુજબ મુકિતના ચાર પ્રકાર જ છે.

૧ સાલોક્ય, ૨ સામીપ્ય, ૩ સારૂપ્ય અને ૪ સાયુજ્ય. કોઇ વિષ્ણુલોકમા અમુક સ્થાનમાં રહેવાનું ઠીક સમજે છે, તેને સાલોક્ય કહે છે. ઇશ્વરની સમીપ રહેનારને સામીપ્ય કહે છે એ પ્રમાણે જીવોના સ્વભાવાનુસાર એ ચારે જાતની મુકિત મળે છે એ મુકિત જીવોને આ શરીરમા અને આ જગત્માં મળતી નથી એમ અદ્વૈતી લોક કહે છે. પરંતુ આ જગત્થી દૂર શરીર છોડયા પછી ઇશ્વરના લોકમા જવાથી મળે છે.

જીવના ત્રણ પ્રકાર છે. ૧ અસુર, ૨ દેવ અને ૩ મનુષ્ય. અસુર જીવ તે છે કે જે ઇશ્વરથી વિમુખ રહે છે. એવા જીવ મુકિતના અધિકારી નથી. એવા જીવોની બાબતમા શ્રીકૃષ્ણે ગીતામા કહ્યું છે કે, "ક્ષિપામ્યજસ્રમશુભાનાસુરીષ્વેવ યોનિષુ" અર્થાત્ એવા જીવોને હું વારંવાર આસુરી યોનિમા નાખું છું. દેવ અને મનુષ્ય એ બે જાતના જીવજ મુકિતના અધિકારી છે. તેમાં ગુણ સ્વભાવાનુસાર આનંદનુ તારતમ્ય છે. કોઇને ઓછો અને કોઈને વધારે આનંદ મળે છે. એ પ્રમાણે જીવ મુકિતનો આનંદ ભોગવતા થકા પ્રકૃતિમંડળથી અલગ રહી બંધનથી મુકત થઇ જાય છે.

અદ્વૈતવાદમાં ફક્ત દુઃખની નિવૃત્તિ માત્ર ઉદ્દેશ્ય હતો, પરંતુ ફક્ત દુઃખની નિવૃત્તિથી જ કામ ચાલી શકતું નથી. તેની સાથે સુખની પ્રાપ્તિ પણ થવી જોઇએ કેઇના માથા પર એટલો બોજો હોય કે જેને લઇ તે દુઃખી હોય તો ફક્ત તે બોજો ઉતારી દેવાથી જ તે સુખી થઇ શકતો નથી, કંઇક કંઇક સંતોષ અને શાન્તિ મળશે પરંતુ વિચાર કરવાથી જણાશે કે માથા પર બોજો ન રહેવાની અવસ્થામા જેવુ સુખ તેને હતું તેવુ જ બોજો ઉતારવાથી પણ થયું. કાંઇ વિશેષ સુખ ન મળ્યું. માથેથી બોજો ઉતારવાથી ફક્ત દુઃખની નિવૃત્તિ થાય છે. પરંતુ આ દ્વૈતસિદ્ધાંતમાં પણ ફક્ત દુઃખની નિવૃત્તિથી જ સંતોષ થતો નથી તેની સાથે મુક્તિ સુખની પણ આવશ્યકતા જણાય છે. એ જ દ્વૈત સિદ્ધાન્તનો સાર છે.

વેદાન્તમાં શુદ્ધાદ્વૈત અને ભેદાભેદ (દ્વૈતાદ્વૈત) એ બે સિદ્ધાન્ત છે. તેમાં પણ બ્રહ્મને પરિણામ-ઉપાદાન કારણ માન્યું છે. શુદ્ધાદ્વૈત વાદી કહે છે કે, બ્રહ્મ જ માટી, પથ્થર, મનુષ્ય, પશુ અને દેવ વગેરેના રૂપમાં પરિણત થઇ ગયેલ છે જેમ સાપની બે અવસ્થાઓ છે—એક તો એ કે તે કુંડળુ કરી બેસી જાય છે અને બીજી એ કે, તે દંડની માફક ફેલાઇ જાય છે. બન્ને અવસ્થામાં તે સર્પ જ છે. તેમજ બ્રહ્મ કદી જગત્ બની જાય છે અને કદી શુદ્ધ બ્રહ્મ થઇ જાય છે.

ભેદાભેદવાળા કહે છે કે, શાસ્ત્ર વચન સર્વ સરખા છે. તેથી ભેદ અને અભેદ બન્ને ઠીક છે. પરંતુ ભેદવાદી વાકય પ્રધાન છે કેમકે સંસારમાં ભેદ જ દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

समन्वय.

પૂર્વ નિર્ણય.

(લે. શ્રીમણિલાલ નથુભાઇ દોસી. બી.એ.)

કોઇપણ બાબતમા શકાની શરૂઆત ન થાય તેની કાળજી રાખો. શંકાથી સર્વ વસ્તુઓ જુદા સ્વરૂપમા ભાસશે મિત્રો વચ્ચે જ્યા શકા પડી ત્યાં તે નાની શકા વધીને મોટી ગેરસમજનુ રૂપ લેતા મેં જોયેલી છે તે સમયે દરેક નિર્દોષ શબ્દ અવળા રૂપમા ભાસે છે અને તે બોલનારને તે શંકાનું ભાન પણ ન હોય, તે સમયે તેનો શબ્દ કોઇ નિર્દય અથવા અયોગ્ય આશયનું પરિણામ હોય, એમ ગણવામા આવે છે. ધર્મો અથવા પુસ્તકો સંબંધી અભિપ્રાયનો ભેદ હોય ત્યારે પણ આવુ જ બને છે પોતાના પક્ષની તરફેણમાં અને સામા પક્ષની વિરૂદ્ધ જે કાઇ કહેવામા આવે, તે પર લાંબો વખત વિચાર કરવાથી એક નજીવા મતભેદને ઘણું પોષણ મળે છે, અને તેના પરિણામે તે અભિપ્રાય તદ્દન ભુલભરેલો બની જાય છે. જે અત્યારે ધોળા શરીરના છે તે એક વખતે ઘઉવર્ણા રગના હતા, અને ઘઉં વર્ણવાળા ધોળા રગના હતા, અને એકના ટેવો બીજાની ટેવો હતી અથવા થશે.તે છતાં આ રગને લઇને મોટો મતભેદ ઉત્પન્ન થવા પામ્યો છે, બ્રાતૃભાવનો અર્થ એજ થાય છે કે આવા પ્રથમથી બાંધેલા ખોટા ખ્યાલો દૂર કરવા જોઇએ અને પુનર્જન્મના સિદ્ધાતના જ્ઞાનવડે આપણે આપણી મર્યાદાઓ અને અનુદારતા દૂર કરવી જોઇએ.

ઉચ્ચ જીવનના અભ્યાસ તરીકે આપણે પ્રથમથી બાંધેલા ખોટા ખ્યાલો (પૂર્વનિર્ણયો)ને પાછળ મૂકવા જોઇએ. આ ખ્યાલો આપણા સ્વભાવમાં દઢ થયેલા છે, જેવા કે જાતના, વર્ણના, ધર્મના વગેરે, માટે તે દૂર કરવાનું કામ કઠણ છે, પણ તે સર્વને નિર્મૂળ કરવા જોઇએ, કારણકે તેને લીધે લોકો ખરી વાત જાણી શકતા નથી, અને સત્ય નિર્ણય બાંધી શકતા નથી તેઓ રંગીન કાચ જેવા છે, વધારે સારૂં કહીએ તો તે ખોટા ખ્યાલો સસ્તા અને હલકા કાચ જેવા છે. તે દ્વારા જ કાઈ જોવામા આવે તે જુદાજ રૂપમાં ભાસે છે, અને કોઇ વાર તો હોય તેના કરતા તદ્દન અવળુંજ દેખાય છે.

આપણે વિચાર કરી કે વિવેક કરી શકીએ તે પૂર્વે આપણે બરાબર જોવું જોઇએ.

જેમના પ્રત્યે આપણી અરુચિ થવા પામી હોય તેમને ખોટા આશયવાળા માનવાનું કામ, અને તેમના કામો માટે ખોટો ખુલાસો શોધવાનું કામ ઘણું સહેલું છે. આવું મનનુ વલણ આપણા વિકાસમા મોટી અડચણરૂપ થાય છે

આપણે આપણા હુંપણાને દૂર કરવુ જોઇએ, ત્યારેજ આપણે બીજા મનુષ્યને તેના ખરા સ્વરૂપમા ઓળખી શકીશું કોઇ સંબંધી પ્રથમથી બાંધેલો ખોટો ખ્યાલ એ આપણા માનસિક શરીરપર આવેલા મસા જેવો છે અને મનુષ્ય જ્યારે શરીરના તે અમુક ભાગદ્વારા જોવા પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તે સ્પષ્ટ જોઇ શકતો નથી તે ભાગ માનસિક શરીરમા લોહી ગઠાઇ ગયા જેવો છે તે ભાગની પ્રકૃતિ સજીવ કે હાલતી હોતી નથી; પણ તે મલીન અને કેહી ગયેલી સ્થિતિમાં હોય છે. આ ભુલ સુધારવાનો એજ માર્ગ છે કે વિશેષ જ્ઞાન મેળવવું, માનસિક શરીરની પ્રકૃતિને ગતિવાળી બનાવવી એટલે એક પછી એક પૂર્વનિર્ણયો ચાલ્યા જશે

'શુભનાદ' નામના પુસ્તકમાં આર્યસંગે કહ્યું છે કે આપણુને સત્ય વસ્તુનાં દર્શન થવા દેતું નથી, તેનો અર્થ એજ કે આપણે પૂર્વ નિર્ણયોથી અંધાઇ જઇએ છીએ અને તેથી આપણે દરેક પદાર્થને તે છે તેવા રૂપમાં દેખી શકતા નથી

આપણે તે પદાર્થની આપણે રચેલી મુર્તિનેજ જોઇએ છીએ; અને આપણે ઉત્પન્ન કરેલી વિચારોની આકૃતિઓથી દરેક વસ્તુ અવશ્ય રંગાઇ જાય છે, પૂર્વ નિર્ણયોવાળા બે પુરૂષો તેના તેજ બનાવો જુએ છે તે બનાવ બનવા વિષે બન્નેનો સમાન અભિપ્રાય છે, છતા તેમાથી તે બે જણ જુદાંજ અનુમાનો કેવીરીતે ઉપજાવી કાઢે છે, તે તમે તપાસો દરેક સામાન્ય મનુષ્યના સંબંધમાં બરાબર આવી સ્થિતિ સઘળો સમય ચાલુજ હોય છે અને આપણે મુર્ખભરેલી રીતે વસ્તુઓના સ્વરૂપને કેવી રીતે બદલી નાંખીએ છીએ, તેનું આપણને ભાન પણ હોતું નથી.

આત્મજ્ઞાનના અભ્યાસની ફરજ એ છે કે તેને વસ્તુને તેના ખરા સ્વરૂપમાં જોવી, અને આ વાસ્તે સયમ યોગ્ય તપાસ અને ઘણા સખ્ત કામની જરૂર પડે છે દાખલા તરીકે, પશ્ચિમના દેશોમાં ધર્મના સંબંધમાં લોકોના પૂર્વ નિર્ણયો હોય છે; કારણ કે જે ધર્મમા મનુષ્ય જન્મ્યો હોય ત્યા તેને આગ્રહપૂર્વક શીખવવામાં આવ્યું હોય છે કે તે ધર્મ શિવાયના બીજા ધર્મો એ ખોટા વ્હેમો છે આથી તે લોકોના વિચારો પ્રથમથીજ બીજા ધર્મો પ્રત્યે અરૂચિવાળા હોય છે અને જ્યારે બીજા ધર્મોનો કાંઇક અભ્યાસ કરે, અથવા તે ધર્મોને માન આપે ત્યારે પણ તે બીજા ધર્મમાં જન્મ્યા હોય એવો ભાવ લાવવાનું કામ તો ઘણુંજ કઠન પડે છે

જે લોકો હિંદુઓ છે, તેઓ ખ્રીસ્તી કે મુસલમાન તરીકે જન્મ્યા હોય એવું ભાગ્યેજ કલ્પી શકે, અને ખ્રીસ્તી અથવા મુસલમાનને પોતે હિંદુ કે

બૌદ્ધ તરીકે જન્મેલો હોય એમ વિચારતાં ઘણી અડચણ પડે છે. જો કે આ બાબત લગભગ ખરી છે કે ભૂતકાળમાં એક અથવા બીજા ધર્મમાં દરેક મનુષ્ય જન્મેલો હોવો જોઇએ.

ઘણા કહેવાતા પ્રોટેસ્ટન્ટ ખ્રિસ્તીઓ અત્યારે પણ રોમન કેથોલિક ખ્રીસ્તીનો વિશ્વાસ કરશે નહિ અને જેમ લોકો વિશેષ અજ્ઞાન, તેમ જે બાબતોને તેમને પરિચય ન હોય તેવી બાબતો સંબંધમાં વિશેષ અવિશ્વાસી હોવાનો સંભવ છે ગામડાના લોકોને સ્વાભાવિકરીતે પરદેશીઓ ઉપર અવિશ્વાસ હોય છે, અને ઇંગ્લાંડમા એવા ઘણાં ગામડાં છે કે જ્યા કોઇપણ પરદેશી દાખલા તરીકે કોઇ ફ્રેન્ચ જાય તો ત્યાંના લોકો શંકાની નજરથી જુએ ને ગરીબ હાલતમાં આવ્યો હોય અથવા તે તંગી માં આવી પડયો હોય તો જુદી વાત છે. તે ભુખ્યો હશે તો તેને ખાવાનું આપશે, અને તેની તરફ દયા બતાવશે પણ જો તે તેમના જેવુજ કામ કરનાર તરીકે આવીને ત્યાં વસે તો તેના દરેક કામપર ટીકા કરવામાં આવશે, તેના કામને હલકી કાઢવામા આવશે, અને શંકાની નજરથી તેના કામ પ્રત્યે લોકો જોશે આ બધું અજ્ઞાનનું પરિણામ છે, કારણ કે ગામડાના લોકોને પરદેશીઓ સાથે સહવાસમાં આવવાના ઓછા પ્રસંગો બને છે

મુસાફરી કરવાથી મનુષ્યને જે લાભો મળે છે, તેમાં એક એ હોય છે કે આવા ખોટા ખ્યાલો તેના મનમાથી ચાલ્યા જાય છે. થિઓસોફીકલ સોસાઇટીમાં જુદી જુદી પ્રજાના મનુષ્યો એક બીજાના ગાઢ સંબંધમા આવે છે હિંદના લોકો ગોરા લોકોપર વિશ્વાસ રાખવાનુ શીખે છે અને ગોરા લોકો પણ શીખતા જાય છે કે હિંદના લોકો પણ તેમના જેવાજ મનુષ્યો છે

હાલની સ્થિતિમાં તો નજીવાં કારણો ખાતર આપણે અભિપ્રાય બાંધીએ છીએ તમે એક મનુષ્યને પહેલીજ વાર મળો છો, તે કાંઇ કહે છે તેથી અથવા તેના ક્ષણિક અભિનયથી તમારામાં તેના પ્રત્યે અરુચિ પેદા થાય છે, અને તેની અને તમારી વચ્ચે ભેદ ભાવની દીવાલ ખડી થાય છે. આ તે વખતે તમને નજીવી બાબત લાગે, પણ જો તમે દરકાર ન રાખો તો આ તેના વિષેની નજીવી અરુચિ વધતાં વધતાં એવી દીવાલરૂપ થઇ જાય કે હમેશને માટે તમે તેને સમજી શકો નહિ યા તેને બાંધેલા વિચારના રૂપદ્વારા તમે તેને કેટલેક અંશે જુઓ છો, તેથી તમે તેને સ્પષ્ટરીતે જોઈ શકતા નથી કારણ કે તમે ખડબચડા અને રંગીન કાચદ્વારા જુઓ છો જેથી બધી વસ્તુ તદ્દન અવળાજ રૂપમાં ભાસે છે.

(અપૂર્ણ)

वेदांतना मूलतत्त्वो.

(લેખક—બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાત્મન્ શ્રીમન્ નથુરામ શર્મા.)

[અનુસંધાન ગતાંકથી]

ન્યાય, વૈશેષિક, સાંખ્યયોગ, પૂર્વમીમાંસા ને ઉત્તરમીમાંસા એ વેદાનુસારી છ દર્શનોનાં નામો છે. ન્યાયદર્શનમાં પ્રમાણાદિ સોળ જડચેતન પદાર્થોનો યુક્તિપ્રધાન વિચાર કરેલો હોવાથી એ દર્શનનું નામ ન્યાયદર્શન રાખવામાં આવ્યું છે. તેમાં પ્રમાણાદિ પંદર જડ પદાર્થોનું અને આત્મા નામના લગભગ ચેતન જેવા સ્વભાવવાળા એક પદાર્થનું વર્ણન કર્યું છે તેમજ વૈશેષિક દર્શનમાં અભાવસહિત દ્રવ્યાદિ સાત જડ પદાર્થોનું ને દ્રવ્યમાં અન્ય દ્રવ્યોની સાથે આત્મા નામના લગભગ ચેતન જેવા સ્વભાવવાળા પદાર્થનું વર્ણન પણ કર્યું છે. આ દર્શનમાં પ્રત્યેક વસ્તુમાં તે તે વસ્તુને બીજી વસ્તુથી ભિન્ન જણાવવામાં હેતુભૂત થનારો વિશેષનામનો એક નવો પદાર્થ માન્યો છે, તેથી આ દર્શનનું નામ વૈશેષિક દર્શન રાખવામા આવ્યું છે. આ બંને દર્શનો યુક્તિપ્રધાન હોવાથી તથા તેમના પ્રતિપાદ્ય વિષયોના નિરૂપણમાં લગભગ મળતાપણું હોવાથી તે બંને દર્શનોને તર્કશાસ્ત્ર પણ કહેવામાં આવે છે. મનુષ્યોના અંતઃકરણને સૂક્ષ્મ વિષયો સમજવાની યોગ્યતાવાળું કરવામાં તથા તેના અંતઃકરણની ગ્રહણધારણશક્તિ વધારવામા અને આત્મા દેહાદિથી ને શૂન્યથી ભિન્ન છે, એવું યુક્તિપૂર્વક સમજાવવામા આ તર્કશાસ્ત્રનો ઉપયોગ છે. ઉત્તમ મુમુક્ષુઓએ તે શાસ્ત્રના મુખ્ય પ્રતિપાદ્ય વિષયોનો વેદાંતશાસ્ત્રે પ્રતિપાદન કરેલા મુખ્ય વિષયોની સાથે આવી રીતે સમન્વય કરવો જોઈએઃ—તર્કશાસ્ત્રમાં આત્માને જડ કહ્યો હોય એમ જણાય છે, ને તેનો તથા મનનો સંયોગ થવાથી તેમાં જ્ઞાનાદિ ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે એમ કહ્યું હોય એમ જણાય છે. તેનું તાત્પર્ય એવું છે કે જડ વસ્તુમાં જેમ પદાર્થોનું વિશેષજ્ઞાન તથા રાગદ્વેષાદિ નથી તેમ આત્મા જ્ઞાનાદિસ્વભાવવાળો છતા પણ તેમાં મન આદિના સંયોગવિના પદાર્થોનું વિશેષજ્ઞાન તથા રાગદ્વેષાદિ જણાતાં નથી. અંતઃકરણરૂપ મનના મળવાથી સ્થૂલદષ્ટિવાળાને જડજેવા જણાતા એ આત્મામા જ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રતીત થાય છે તેથી એ ગુણો ચૈતન્યરૂપ આત્માના નહિ, પણ ચેતનરૂપ આત્માની સત્તાવડે પ્રતીત થતા જડસ્વભાવવાળા મનના છે, એમ

જાણવું. અસંખ્ય આત્મા માનીને તેમને વ્યાપક માન્યા છે તેથી વ્યવહારિક રીતે અંતઃકરણાદિરૂપ ઉપાધિથી આત્માઓ (જીવો) અસંખ્ય છે, પણ પારમાર્થિક રીતે આત્મા (શુદ્ધ ચેતન) એક જ છે. આત્માથી ભિન્ન પરમાત્મામાં જ્ઞાનાદિગુણો નિત્ય રહે છે એમ કહેવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે, સૃષ્ટિના આરંભથી સૃષ્ટિના અંતસુધી તેમનામા તેમના મહાસામર્થ્યવાળા અંતઃકરણરૂપ માયાના સંયોગથી તે ગુણો પ્રતીત થાય છે. જો તેમનામા જ્ઞાનાદિગુણો સર્વદા જ રહેતા હોય તો પ્રલયનો અસંભવ થાય, માટે વ્યવહારકાલે તેમનામાં માયાવડે એ ગુણો પ્રતીત થાય છે, વસ્તુતાએ તો તેઓ એ ગુણોથી રહિત સચ્ચિદાનંદરૂપ છે, માયામાંથી આકાશાદિ પાંચ સૂક્ષ્મભૂતો, એ પાંચ સૂક્ષ્મ ભૂતોમાંથી આકાશાદિ પાંચ સ્થૂલભૂતો ને તે પાંચ સ્થૂલભૂતોમાંથી ભૌતિક પદાર્થો ઉપજે છે એ વેદાંતની જગત્‌ની ઉત્પત્તિ જણાવનારી પ્રક્રિયા સ્થૂલ દૃષ્ટિવાળાઓને સુલભ રીતે સમજાવવા માટે તર્કશાસ્ત્રમાં વાયુ આદિ ચાર ભૂતોનાં પરમાણુઓમાંથી દ્વયણુકાદિ ક્રમે આ જગત્‌ની ઉત્પત્તિ કહી છે આકાશનાં પરમાણુઓ કેવાં હશે ને તથા તેની ઉત્પત્તિ સ્થૂલદૃષ્ટિવાળાને પૂરતી રીતે સમજાય નહિ માટે તેનાં પરમાણુઓ તથા તેની ઉત્પત્તિ નહિ માનતાં તેને ઉત્પત્તિરહિત નિત્ય માન્યું છે. પરમાણુ જો નિરવયવ હોય તો તેમાંથી દ્વયણુકાદિ થઈ ભૌતિક પદાર્થોની ઉત્પત્તિ થઈ શકે નહિ, માટે સાવયવ પરમાણુઓના કારણરૂપ સૂક્ષ્મભૂતોના અસ્તિત્વની, અને સૂક્ષ્મભૂતોના કારણરૂપ માયાના અસ્તિત્વની સિદ્ધિ થાય છે મનસહિત છ ઇંદ્રિયો, તે છ ઇંદ્રિયોના છ વિષયો, તે છ ઇંદ્રિયોનો પોતપોતાના વિષયોની સાથે સંયોગ, ઇંદ્રિયોના ને અનુકૂલ વિષયોના સંયોગથી ઉપજતું વિષયસુખ, કોઈ પણ નિમિત્તથી થતી માનસ પીડારૂપ દુઃખ અને જેના સદ્ભાવથી દુઃખ થાય છે તે સ્થૂલ શરીર એમાંથી વીશનો સદ્ભાવ દુઃખની ઉત્પત્તિમાં હેતુરૂપ હોવાથી તે દુઃખ દુઃખરૂપ હોવાથી તર્કશાસ્ત્રમા એકવીશ પ્રકારના દુઃખો માનેલાં છે એ એકવીશ પ્રકારના દુઃખોનો વેદાંતશાસ્ત્રે માનેલા આધ્યાત્મિક, આધિભૌતિક ને આધિદૈવિક એ ત્રણ પ્રકારના દુઃખોમા અંતર્ભાવ થઈ જાય છે. તર્કશાસ્ત્રમા આત્મા પદાર્થોના યથાર્થજ્ઞાનવડે મન આદિના સંબંધથી તથા એકવીશ પ્રકારનાં દુઃખોથી મોકળો થઈ પોતાના જડરૂપે પુનરુત્થાનવિનાની સ્થિતિ કરે તે મોક્ષ માન્યો છે તે શાસ્ત્રનુ માનવુ આવી રીતે વેદાંતસિદ્ધાંતને અનુકૂલ કરી શકાય છે -જડપદાર્થોથી વિલક્ષણ સ્વભાવવાળા આત્માના સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન થયે તેનો સર્વ દૃશ્યથી તથા ત્રિવિધ દુઃખોનો અત્યંત વિયોગ થઈ તે સ્થૂલ દૃષ્ટિવાળાને જડજેવો સર્વ કરણોથી પદાર્થોના સર્વ પદાર્થોના જ્ઞાનથી ને સુખદુઃખના સંબંધથી - રહિત જણાય એવી સ્થિતિને પામે છે, અર્થાત્ તે

આત્મા મોક્ષકાલે ત્રિવિધ દુઃખોથી રહિત અને પોતાના શ્રુતિસિદ્ધ નિરુપાધિક જ્ઞાનરૂપે ને આનંદરૂપે સ્થિતિ કરે છે. તત્ત્વજ્ઞાનવડે અને તેના હેતુભૂત શ્રવણાદિવડે આત્મા મોક્ષ મેળવે છે, એ વાતનો તર્કશાસ્ત્ર સ્વીકાર કરે છે, એટલે તર્કશાસ્ત્રની સાથે તે વાતમાં વેદાંતનો વિરોધ રહેતો નથી.

સાંખ્યદર્શનનો તથા યોગદર્શનનો સિદ્ધાંત લગભગ એક જેવો છે. સાંખ્યદર્શનમાં પ્રધાન આદિ ચોવીશ જડતત્ત્વોનું તથા ચેતનરૂપ પુરુષનું સમ્યક્ પ્રકારે કથન કરેલું હોવાથી અર્થાત્ તે પચીશ તત્ત્વોની સંખ્યાનું નિરુપણ કરનારું હોવાથી તે દર્શન સાંખ્યદર્શન કહેવાય છે. ચિત્તવૃત્તિઓના નિરોધરૂપ યોગનું તથા ચિત્તવૃત્તિઓના નિરોધના ઉપાયોનું નિરૂપણ યોગદર્શનમાં કરેલું હોવાથી તે દર્શન યોગદર્શન કહેવાય છે. આ બંને દર્શનોને સાંખ્યપ્રવચન પણ કહેવામાં આવે છે, કેમકે તે બંને દર્શનોમાં પ્રધાન ને પ્રધાનનાં કાર્યોરૂપ જડતત્ત્વનું અને પુરુષરૂપ ચેતનતત્ત્વનું ઉત્તમ પ્રકારે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. આ દર્શનોમાં પુરુષોને જે ઘણા માન્યા છે તે તેમના અંતઃકરણાદિરૂપ ઘણા ઉપાધિઓને લઈને માન્યા છે, તેથી વેદાંતશાસ્ત્ર જેમને જીવો કહે છે તેમને આ દર્શનમાં પુરુષો કહેલા છે. તે શાસ્ત્રમાં તેમને જડચેતનના અવિવેકથી બંધ માન્યો છે તે વેદાંતશાસ્ત્રને માન્ય છે. ઘણા પુરુષો માન્યા છતાં તેમને વ્યાપક માન્યા છે તેથી પુરુષનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ બ્રહ્મ હોવાથી તે વ્યાપક છે એમ સમજવું. પુરુષો પ્રધાનના, તેના કાર્યોના, ત્રિવિધતાપના ને પાંચ કલેશોના સંબંધથી અત્યંત છૂટા થઈ પોતાના અસંગ ને અવિકારી ચેતન સ્વરૂપમાં અવિચલ સ્થિતિ કરે તે મોક્ષ માન્યો છે, એ નિર્ણય પણ વેદાંતશાસ્ત્રને અનુકૂલ છે. એ દર્શનોમાં અત્યંત રીતે દુઃખાભાવને મોક્ષરૂપે વર્ણવ્યો છે, તેથી દુઃખોનો અભાવ હોય ત્યારે શ્રુતિસ્મૃતિએ પ્રતિપાદન કરેલા પુરુષના સ્વાભાવિક આનંદનો અભાવ હોવાનો સંભવ નથી, માટે મોક્ષકાલે આત્મા દુઃખરહિત પોતાના સ્વાભાવિક આનંદરૂપે સ્થિતિ કરે છે એમ અર્થથી જાણવું. અંતઃકરણની વૃત્તિનો નિરોધ ને તે નિરોધની પ્રાપ્તિના યમનિયમાદિ સાધનો અવિદ્યાદિ પાંચ કલેશોની નિવૃત્તિમાં ને પુરુષના સ્વરૂપના સાક્ષાત્કારમાં હેતુભૂત એ સાંખ્યદર્શનનું તથા યોગદર્શનનું કહેવું વેદાંતશાસ્ત્રને માન્ય છે, કેમકે વેદાંતશાસ્ત્ર પણ બ્રહ્મધ્યાનરૂપ નિદિધ્યાસનને અવિદ્યાના નિવૃત્તિમાં ને બ્રહ્મસાક્ષાત્કારમાં હેતુભૂત માને છે. સર્વ પુરુષો વસ્તુતાએ અવિદ્યાદિ કલેશોથી, શુભ અશુભ ને મિશ્રકર્મોના કર્તાપણાથી, શુભ અશુભ ને મિશ્રકર્મોના ફલોના ભોક્તાપણાથી અને તે ત્રણે કર્મોના સંસ્કારોથી રહિત છે. આ તે બંને દર્શનોનો સિદ્ધાંત પણ વેદાંતશાસ્ત્રને ગ્રાહ્ય છે. પ્રધાન પુરુષરૂપ ચૈતન્યના સામીપ્યથી મહદાદિરૂપે (સર્વના અંતઃકરણ આદિરૂપે) પરિણામ પામે છે એમ સાંખ્ય-

કમળાદેવીએ હસીને કહ્યું-" નાના કુમાર આ શું આપ એકાએક આવી સુસજ્જીત રીતે ધનુષ બાણથી સુસજ્જીત થઈને આવ્યા છો, શું મને તો લક્ષ્ય નહિં બનાવો ? "

રાજધર-નહિ ભાભી, આ જ અમે ત્રણે ભાઇઓ શિકાર રમવાને જઈશું તેથી આ વેશ ધારણ કર્યો છે. "

કમળાદેવીએ કંઈક આશ્ચર્ય પામીને કહ્યું-" શું આપ પણ જશો ? આજ ત્રણે ભાઈઓ સાથે શિકાર રમવા જશે, આ તો સારૂ નહી. આ તો ત્રિકણ્ટક યોગ થયો. કમળાદેવીની આ વાત જાણે મોટા હાસ્યની થઈ, એવો ભાવ ધારણ કરીને રાજધર ખુબ હસ્યા, પણ કંઇ બોલ્યા નહી.

કમળાદેવી-" નહી, નહી, તે નહીં બને, તેઓ રોજ શિકાર રમવા જશે અને હુ અહીંયા બેસીને શાક સાગરમા ડુબી રહીશ "

રાજધર-" વળી આજે તો અમે રાત્રે જ શિકાર રમવા જઈશું. "

કમળાદેવીએ માથુ ધુણાવીને કહ્યું—" તે કદી નહિ બનશે, જોઉ છુ, આજે તેઓ કેવી રીતે જાય છે "

રાજધર—' ભાભી, એક કામ કરો, તેમના ધનુષ્યબાણને કોઇ ઠેકાણે સતાડી દો. "

કમળા—" કયા સંતાડું. "

રાજધર—" મારા કબજે કરી દો. હું સંતાડી તે કંઇ મૂકી દઇશ. "

કમળા-" વાત તો બહુ બનવી, ખુબ ગમ્મત થશે. "

પણ તેણે મનમાને મનમા કહ્યુ-" આમની (રાજધરની) મતલબ કાંઈ બીજીજ છે. એ તો અસંભવિત વાત છે કે આપ કેવળ મારો જ ઉપકાર કરવાને આવ્યા હો. "

" વારૂ, ચાલો, તેમના શસ્ત્રાગારમા ચાલો. " એમ કહી કમળાદેવી રાજધરને પોતાની સાથે લઈ ગઇ. તણે શસ્ત્રાગારના કમાડ ઉઘાડી દીધા. રાજધર જેવા ઓરડાનાં પેઠા તેવાજ કમળાએ બહારથી કમાડ બધ કરીને તાળુ મારી દીધું. રાજધર ઓરડામા પુરાયા. કમળાદેવીએ બહારથી હસીને કહ્યું— " નાનાકુમાર હવે હુ જાઉ છુ. " એમ કહીને તે ચાલી ગઇ.

અહીંયા ઇંદ્રકુમાર સંધ્યા થતી જોઇને પોતાના ઓરડામા આવી તે શસ્ત્રાગારની ચાવી શોધવા લાગ્યા, ચાવી કોઇ ઠેકાણેથી મળી જ નહી.

કમળાદેવી હસતા હસતા બોલી—" હા, હું સમજી ગઇ, આપ મને શોધી રહ્યા છો; હુ તો ખોવાઇ ગઇ. "

શિકારનો સમય વીતી રહ્યો છે—જોઇને ઇન્દ્રકુમાર કમળાદેવીની વાત નો ઉત્તર ન આપીને ફરીથી ચાવી શોધવા લાગ્યા. કમળાદેવી હવેની ફેરે તેમની સામે જઈને ઉભી રહી અને સ્મિત હાસ્ય કરીને બોલી—" આપ આટલા વ્યાકુલ કેમ થઈ રહ્યા છો ? હું તો આપની સન્મુખજ ઉપસ્થિત છુ. તોપણ આપ આવી રીતે આખા ઘરમાં ચારે તરફ ફરી રહ્યા છો. શું હુ આપની નજરે નથી પડતી. "

ઇન્દ્રકુમારે કંઇક અધીર થઇને જવાબ આપ્યો—" પ્રિયે, હમણાં વિઘ્ન ન કરો, મારી એક વસ્તુ ખોવાઇ ગઇ છે, તે ઘણા કામની છે,

કમળા—" આપની ચીજ ખોવાઇ ગઇ છે તે હું જાણું છું આપ મારી વાતને કબુલ કરો તો હમણાં શોધીને આપને આપી દઉં. "

ઇન્દ્રકુમાર—" વારૂ, માનીશ. "

કમળાદેવી—" સાભળશો, આજ આપ શિકાર રમવા નહિ જઈ શકો, આ કુંચી લેશો. "

ઇન્દ્રકુમાર—" આ કેવી રીતે થઇ શકે ? શિકાર રમવા તો જરૂર જઇશ"

કમળાદેવી—" આપ ચન્દ્રવંશમા જન્મ લઇને ઘણા સાચા નિવડયા, એક સાધારણ પ્રતિજ્ઞાની રક્ષા પણ આપનાથી ન થઈ શકી "

ઇન્દ્રકુમારે હસીને કહ્યું—" વારૂં, ટાણો મારવો રહેવા દો, તમારી જ વાત માન્ય રહે, હવે હું આજ શિકાર રમવા નહિં જઉં. "

કમળાદેવી—" યાદ તો કરો, આપની બીજી પણ કોઈ વસ્તુ ખોવાઇ છે ? "

ઇન્દ્રકુમાર—" શું; યાદ તો નથી આવતી . "

કમળાદેવી—" આપ લોકનો સાત બાદશાહતનો વેચાતો લીધેલો હીરો, આપ લોકનો સોનાનો ચાંદ. "

ઇન્દ્રકુમારે મદ હાસ્ય કરીને માથુ ઝુલાવી દીધુ.

કમળાદેવી—" મારી સાથે આવો હું દેખાડું. " એમ કહીને તેમને સાથે લઇ ગઈ. અને તેમની ચાવી લઇને શસ્ત્રાગારના કમાડ ઉઘાડી દીધાં

ઇન્દ્રકુમારે જોયું—રાજધર વચોવચ છાનામાના બેઠા છે, રાજધરને આવી રીતે બેઠેલા જોઇને ઇન્દ્રકુમાર જોરથી હસી ઉઠયા, તેઓએ રાજધરને કહ્યું–" આ શું; રાજધર, તમને શસ્ત્રાગારમા જોઉં છુ. "

કમળાદેવી—" આ અમારા લોકના શસ્ત્રાસ્ત્ર છે. "

ઇન્દ્રકુમાર—" તમારૂં ઠીક કહેવું છે તેઓ બધા શસ્ત્રો કરતા વધારે તેજ છે, રાજધરે મનમાને મનમા કહ્યું–' ભાભીએ મશ્કરીમા મને છેતરીને ઓરડામાં બંધ કરી રાખ્યો હતો. " એમ કહીને તેઓ ઓરડાની બહાર નીકળી આવ્યા.

ઇન્દ્રકુમાર—" આ ઘર તો સાધારણ મશ્કરી ઠઠ્ઠાનું નથી. અહીંનો મશ્કરી ઠઠ્ઠો ભયંકર ધારવાળા શસ્ત્રોનો છે, અહીં આપનું આવવું કેમ થયું ? "

રાજધર—" આજ રાત્રે શિકાર રમવા જવું પડશે મેં મારા શસ્ત્રોને જઈને જોયાં તો બધાને કાટ લાગેલો હતો, કાલ પરિક્ષા થવાની છે તેટલા માટે હું બધા શસ્ત્રોને સાફ કરવાને આપી આવ્યો છું. શિકાર માટે મારી પાસે એક પણ સારૂં શસ્ત્ર નહીં રહેવાથી, આપનાં થોડાક શસ્ત્રો ભાભી પાસેથી ઉછીનાં લેવાને આવ્યો હતો. "

ઇન્દ્રકુમાર—" માલુમ પડે છે કે એથી જ તે આખો શસ્ત્રાગાર તમને ઉધાર આપી બેઠી. " આમ કહીને ઇન્દ્રકુમાર ફરીથી હસીને બોલ્યા–" તો હમણાં બહાર કેમ ચાલી આવ્યા, ઉધાર લેવાનો સમય શું પૂર્ણ થઈ ગયો ? એકવાર ફરીથી શસ્ત્રશાલામાં પ્રવેશ કરો, " એમ કહીને ફેર હસ્યા, રાજધરે મનમાં ને મનમાં બળીને કહ્યું–" હસો ખુબ હસો, હું પણ આ ગમતની મશ્કરી પર હસીશ; પરંતુ હમણાં નહીં. પ્રકટમાં કહ્યું–" ભાઇ, આજે હું શિકાર રમવાને નહીં આવું " આમ કહીને રાજધર ત્યાંથી ચાલી ગયા. ત્યારે કમળાદેવીએ ગંભીર ભાવ ધારણ કરીને ઇન્દ્રકુમારને કહ્યું–" વ્હાલા; આપ શિકાર રમવાને પધારો, હું મારૂં વચન પાછું ખેંચી લઉં છું. "

ઇન્દ્રકુમાર—" વારૂં, " તેઓએ ધનુષ્યપર તીર ચઢાવીને બહુ ધીરેથી કમળાદેવી તરફ ફેંક્યું. તીર કમળાના પગો આગળ જઇને પડયું. કુમારે કહ્યું–" અરે; મારૂં નિશાન ખાલી ગયું. હવે હું આજે શિકાર રમવાને નહિં જાઉં. "

કમળા—" હું ખરૂં કહું છું. આપ મશ્કરી ન માનો, ખુશીથી શિકાર રમવા સિધારો ! "

ઇન્દ્રકુમાર કશું બોલ્યાનહિં, ધનુષ્યબાણ ઘરમાં ફેંકીને બહાર ચાલી આવ્યા

તેઓએ યુવરાજને જઇને કહ્યું—" ભાઈ; આજે શિકારે જવાનો સુયોગ ન થયો. "

ચન્દ્રમાણિકયે મંદ હાસ્ય કરીને કહ્યું–"હું પહેલાંથી જ સમજી ગયો છું."

(અપૂર્ણ)

સૂચના—હુન્નરવિજ્ઞાનનું બીજા વર્ષનું લવાજમ રૂ ૧ જે ગ્રાહકો પાસેથી મળી જશે તેમને—ભેટનું પુસ્તક દેશી વેદુ બુક પોસ્ટથી મોકલવામાં આવશે જે ગ્રાહકો બીજા વર્ષનું લવાજમ આપશે નહિ તેમનો ભેટના પુસ્તક ઉપર હક રહેશે નહિ.

નવા ગ્રાહકોએ તાકીદે ગ્રાહક થવા લખી દેવુ ભેટનું પુસ્તક ખુટી પડેથી નવા ગ્રાહકો જે પછીથી થશે તેમને આ ભેટનું પુસ્તક મળી શકશે નહિ.

વ્યવસ્થાપક—હુન્નરવિજ્ઞાન—અમદાવાદ.

ॐ तत्सद् ब्रह्मणे नमः

मूर्तिपूजा

अथवा

ईश्वर प्राप्तिनुं सुलभ साधन

[લેખક—રા લાલજી ત્રિકેશ્વર જાની]

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૭૨ થી]

આપત્તિકાળમાં નાસ્તિક પણ પ્રભુની સહાયની અભિલાષા કરે છે

[ઘ] સર્વ ઋષિ મુનિઓ, ધર્માચાર્યો; પંડિતો અને સર્વ સજ્જનો પણ એજ ઉપદેશ દે છે.—" બધુઓ, બેનો, આ બળતા સંસારમાંથી બચવા માટે શ્રી પ્રભુનું ધ્યાન કરો;, ધ્યાન કરો " મહાન સ્ટીમર × ટિટેનીક જ્યારે ભરદરિયે હાલમડોત થઈ ત્યારે તેની

---

esh WWill ! 14—4—12

× In memorism ss " Titanio "

" I will have my Will, " saith man,
" Iron & gold & treasure of earth
At my bidding shall come to a stately birth,
A glory & pomp on the sea shall fare,
I will have my Will ", saith man
" I will have my Will ", saith the sea.
" The glory & pride shall fail at my breath
As I drag them down to the waters of death
I laugh at your puny titanic toy;
I will have my Will ", said the sea.
" I will have my Will ", saith God.
"Man's wisdom is naught his treasure is spent
When the sea's wild will is my instrument
When men dies, like Christ, for his fellow men
My Will is done, " saith God.

Violet M. Brown.

(*The Saturday Wastmnister Gazette.*)

અંદરનાં ઉતારૂઓએ એ આપત્તિમાંથી બચવા શું કર્યું હશે? આ સવાલનો જવાબ આપવો કઠીન નથી. સર્વે પોત પોતાના ઇષ્ટદેવનુ ધ્યાન કરી પ્રાર્થના કરવા મંડી ગયા હશે અને તેવો નાસ્તિક તેમા હશે તેણે પણ એ સમયે તો પોતાનું નાસ્તિકપણું ક્ષણ ભર છોડી દીધું હશે અને આસ્માન તરફ દૃષ્ટિ કરી ઉંચા હાથ કરી પ્રભુની બંદગી કરી હશે આવા દરેક સકટમાં પ્રભુનુ શરણ લેતાં છેવટ દિલાસો અને ખરી શાંતિ મળે છે ટિટેનીક સ્ટીમરના અતકાળ જેવા વિકટ સમયમાં પણ કોઈ મહાત્મા નર તેમાં એવો પણ હશે કે જે મોત સમીપ આવેલું જાણી જગત પિતાની મંગળ મુર્તિ ધ્યાનમાં ધારી શાંતિથી મર્યો હશે ત્યારે બીજા ઘણા રડારોળ અને હાય વરાળ કરીને મોતને આધીન થયા હશે. આ બને પ્રકારના મરણમાં શો તફાવત છે તે વિચારવા જેવું છે મોત તો બનેને પહોંચી વળે છે. પરન્તુ તફાવત એ છે કે—એક ઇશ્વરના સ્વરૂપમાં ચિત્તને જોડી શાંતિથી મરે છે, ત્યારે બીજો જેણે કદી ઇશ્વર વિષે વિચાર કર્યો નથી તે અશાંતિમાં મરે છે. પહેલાને સદ્‌ગતિ મળે છે, ત્યારે બીજાને દુર્ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. કહ્યું છે. કે:—**अंते या गतिः सा गतिः**

આટલાજ માટે મરણ વખતે આપત્તિમાં તેમજ સંપત્તિમા તે પ્રભુનુ સહેલાઇથી ધ્યાન થવા માટે ઋષિમુનિઓએ કાષ્ઠ પાષાણ, કે ધાતુની પ્રતિમા કરી તેમાં વેદ મંત્રોથી ઇશ્વરની પ્રતિષ્ઠા કરીને અર્થાત તેમાં ઇશ્વરની ભાવના કરીને તેની પૂજા કરવા માંડી, અને વેદના સમયથી આરંભી આજ પર્યંત પ્રભુમાં પ્રીતિ ધરાવનાર સજ્જનો પોતાના ઇષ્ટદેવની પ્રતિમાની ભાવપૂર્વક પૂજા કરે છે

૭ મૂર્તિ શા માટે બનાવવામાં આવી?

મૂર્તિ બનાવવાનો મૂળ ઉદ્દેશ.

ઇશ્વરનાં હજારો નામ સસ્કૃત ભાષામાં છે, તેમાં એક નામ તેનું "+**दुर्धर**" એવું છે. અને તેનો અર્થ સહેલાઇથી ધ્યાનમાં ન આવે તેવો થાય છે તેથી પોતાના કાર્યની સહેલાઇથી સફળતા થવા માટે એ સર્વવ્યાપી પ્રભુની સ્થૂળ મુર્તિ બનાવી ભક્તજનો તેનું નિત્ય નિત્ય ધ્યાન પૂજનાદિ કરે છે. નિરાકાર, નિર્ગુણ બ્રહ્મનુ ધ્યાનમા આવવુ તે કદાચ ઘણા વર્ષના અભ્યાસને અતે, અરે ઘણા જન્મને અતે, બહુ પ્રયાસથી ઘણા તપથી, દુઃખે કરીને સાધ્ય થાય છે પરન્તુ એ વાત બધાને માટે સાધ્ય નથી કોઇ વિરલાજ એ માટે સફળતા મેળવે છે. અને તેથી બાળક, યુવાન, તેમજ પ્રૌઢ અને વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ તેમજ પુરૂષને એ અવિનાશી અતર્યામી પ્રભુને સહેલાઇથી ધ્યાનમા લાવવાની ટેવ પડે તે માટે પાષાણ ધાતુ, કાષ્ટ કે મ ટીની મુર્તિ બનાવી તે દ્વારા અખિલ વિશ્વના પિતા પરમેશ્વરને ઓળખવા પ્રયાસ કરવા એ સુગમ સાધન છે. આથી માણસ આસ્તિક બને છે, એટલુ જ નહિ પણ તે નિમિત્તે નિત્ય નિત્ય સ્નાન, ધ્યાન, કીર્તન, સ્મરણ, પાઠપૂજા સેવા, માળા, જપ, હોમ યજ્ઞાદિ થવાથી છેવટે ઘણા દિવસના અભ્યાસથી તેની શ્રીપ્રભુમાં તદાકાર વૃત્તિ થઈ જાય છે. અને એ કોટીએ પહોંચ્યા પછી જ્યારે પ્રભુકૃપાથી તેને જગત્ પ્રભુમય ભાસવા માંડશે ત્યારે તેને મુર્તિપૂજાની પણ જરૂર રહેશે નહિ. પરન્તુ આમ કાંઇ બે ચાર માસ કે થોડાં વર્ષમાં

+ भूतावासो वासुदेवः सर्वासुनिलयो नलः ।
दर्पहो दर्पदो दृप्तो दुर्धरोऽथापराजितः ॥
(विष्णुसहस्र)

બની જાય એમ સમજવાનું નથી. કારણ કે આપણે જોડે જોડે દુનિયાંદારીનાં કામો પણ કરતાં જવા છે, વ્યવહાર કુશળ પણ રહેવું છે, અને પ્રભુને ઓળખવો છે. અને દુનિયામાના પુત્ર; કલત્ર, ઘરબાર, ધન દોલત ઇત્યાદિ ઉપર આપણી એટલી દઢ વૃત્ત લાગેલી હોય છે કે પ્રભુનુ ક્ષણભર સ્થિર ચિત્તથી ધ્યાન થવુ પણ કઠીન છે. માટે થોડા વર્ષના પ્રયાસથી સંતોષ માની હાથે કરી દેવ સેવા અને નિત્ય કર્મનો ત્યાગ તો કરવો જ નહિ. તેની નિરંતર સેવા ચાલુ રહેશે તો જ મન નિર્મળ; નિષ્પાપ રહેશે, અને તન, મનથી નિષ્પાપ રહેવાશે તો જ ભવાબ્ધિ તરી શકાશે, એ ધ્યાનમાં રાખવુ ઘટે છે. કહ્યું છે કેઃ

स्वधर्मनिष्ठः शत जन्मभिः पुमान ।
विरञ्चितामेति तत पर हि माम् ॥

"સો જન્મને અંતે સ્વધર્મ પરાયણ માણસ બ્રહ્માના પદને પામે છે, અને ત્યાર પછી ઇશ્વરને, પામે છે. માટે ઇશ્વરને ઓળખવા માટે અને તેને પામવા માટે નિરંતર ઇશ્વરસેવા અને તન્નિમિત્ત કર્મો કરવા જોઇએ.

૮ મોક્ષપ્રાપ્તિનું સુલભ સાધન

સન્માર્ગના ઉંચા પાયા ઉપર સ્થાપિત થયેલા અને સદ્ધર્મના દઢ રહેલા દેવમંદિરો, શિવાલયો તેમની અંદરના પ્રતિમાઓ અને તે પ્રતિમાઓનુ પૂજન એ દુનિયાની દરેક પ્રજાને માટે મોક્ષપ્રાપ્તિનુ સુલભ સાધન છે. આર્યાવર્તમાં તો છેક નાના ગામથી તે છેક મોટાં શહેરોમાં સ્થળે; સ્થળે દૈવી પ્રતિમાઓ જોવામાં આવે છે.

૯ ભારતવર્ષમાં મૂર્તિપૂજાનો મહિમા

એવુ કયુ ગામ છે કે જ્યા કરુણાસિંધુ ધર્મમુર્તિ શ્રી રામચંદ્ર અને સીતાની પ્રતિમા નથી? એવુ કયું ગામ છે કે જ્યા શ્રી રામચંદ્રના પરમભક્ત નિઃસીમ બલબુદ્ધિવાળા સ્વામી ભક્ત હનુમાનની પ્રતિમા દર્શક ધ્વજા ન ફરકતી હોય? એવુ કયુ ગામ વા શહેર છે કે જ્યા કામારિ મહાદેવના જ્યોતિર્લિંગના પ્રાત મધ્યાન્હ અને સાયંકાળની પૂજા સમયે શંખ ભેરી અને ઘંટાનાદ ન સંભળાતો હોય? એવુ કયુ ગામ કે શહેર છે કે જ્યા પોતાના અદ્ભુત દિવ્ય ચરિત્રોથી જગતને મોહ ઉપજાવનાર યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ અને યોગ માયારૂપ રાધિકા વા લક્ષ્મીજીની પવિત્ર પ્રતિમાની ઝાંઝર ડંકા નગારા વગેરેથી નિત્ય નિત્ય આરતી ન થતી હોય? ભારતવર્ષમાં તો તેવુ શહેર વા ગામ નહી મળી શકે. ગામની તો ક્યા વાત કરવી, પરન્તું દેવ પ્રતિમાનો પૂજ્ય અને પવિત્ર પ્રભાવ એટલો બધો સુખપ્રદ અને લાભપ્રદ છે કે વાડી બગીચા તળાવ કુવા તથા વાવોમા પણ શિવલિંગ કે બીજા દેવોની પ્રતિમાનું સ્થાપન જોવામા આવે છે. અને પોતાના ઇષ્ટદેવની પ્રતિમાનાં સ્થાપનથી જ ઘર વાડી બંગલા વગેરે પણ વસવા લાયક થાય છે. એવી ઉચ્ચતર ભાવના સનાતન હિન્દુધર્મમા પ્રચલિત છે. હરકોઇ હિંદુ ઘર બંધાવતા તેનો પાયો નાંખતા દેવપૂજા કરે છે તેમજ ઘરદ્વારમા અગ્ર ભાગે શ્રીવિઘ્નવિનાશક ગણનાયકની કાષ્ટની પ્રતિમા સ્થાપિત કરે છે. એટલુંજ નહિ પરન્તુ માંગલિક સમયે—દિવસે અથવા મંગલ પ્રસંગે તે પ્રતિમાનુ ભાવપૂર્વક પૂજન કરે છે આવી રીતે કાષ્ટની પ્રતિમા પૂજનાર મુર્ખ છે, અજ્ઞાન છે, અંધશ્રદ્ધાળુ છે, એમ કહેવુ એ ભૂલ ભરેલુ છે. અથવા આમ કરવુ એ એક જાતનું ટાયલું—નોનસેન્સ (અર્થવગરનું) છે, એમ કહેવુ એ પણ સાહસ છે,

દેવપૂજન એ ઇશ્વરકૃપા–મહેરબાની કે પ્રીતિ મેળવવા માટે છે. અને પ્રભુની કૃપાવિના માણસ કઈપણ કરી શકતો નથી. તેથી કોઈ પણ કાર્યના આરંભમા, મધ્યમાં અને અંતમાં જો તે પોતાના ઇષ્ટદેવની પ્રતિમાનુ પૂજન કરે તો તે મુર્ખાઈ ભરેલું નથી, પણ સાર્થક છે. આ વાત આગળ દાખલા દૃષ્ટાંતથી સિદ્ધ કરીશુ.

૧૦ મુર્તિપૂજાથી લાભ.

सुर्यकान्तरवेर्योगाद्यथाग्निस्तत्रोपजायते ।
एवं वै मूर्ति संयोगाद्धरेर्भक्तिर्भवेन्नृणाम् ॥

અર્થાત્ જેવી રીતે સૂર્યકાન્ત મણિ અને રવિના કિરણના સંયોગથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેવી રીતે મનુષ્યને મુર્તિના સંયોગથી ઇશ્વરમા ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે.

चन्द्रकान्तशिलायद्वच्चन्द्रयोगाद्द्रवत्यव.
एवं वै मूर्तिसंयोद्धरौ भक्तिर्भवेन्नृणाम् ॥

જેવી રીતે ચંદ્રકાન્ત મણિ ઉપર ચંદ્રના કિરણ પડતા, તે દ્રવવા–પીગળવા–માંડે છે તેવી રીતે મુર્તિના સંયોગથી મનુષ્યમા ભક્તિરસ ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૧ મૂર્તિપુજાની આવશ્યકતા

ઇશ્વર સર્વ વ્યાપક છે, સર્વ શક્તિમાન છે, અગમ્ય છે, અકલ્પ્ય છે, મન અને ઇંદ્રિયાથી પણ જાણી શકાતો નથી. તેનું સ્વરૂપ દૃષ્ટિગોચર થતું નથી અર્થાત વેદ અને ઉપનિષદોમા વર્ણવ્યા પ્રમાણે એ નિરાકાર છે. વળી એજ વેદ વેદાંગાદિ કહે છે. કે પ્રભુ સર્વ શક્તિમાન હોવાથી સાકાર સ્વરૂપ પણ ધારણ કરે છે. પરન્તુ ઇશ્વરના નિરાકાર સ્વરૂપનુ પ્રતિપાદન સ્થળે સ્થળે છે.

विदुर्य न चित्तेन्द्रियाणाँ द्रिवेशम्
विजानाति यस्तानि नित्यं नियंता ॥

એટલે કે ઇંદ્રિયોના સ્વામી પરમેશ્વરને ચિત્ત અને ઇંદ્રિયો જાણી શક્તી નથી. પરન્તુ જે પ્રભુ વિશ્વનો નિરંતર નિયંતા છે તે તેમને જાણે છે.

૧૨ ક્રમેક્રમે મૂર્તિપુજામાં આગળ વધવું.

પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક છે. પરન્તુ આપણે તેને સર્વસ્થાન અને સર્વ પદાર્થમાં જોઈ શકીએ તેવી દૃષ્ટિ જ્યા સુધી સાધ્ય ન થાય ત્યા સુધી તો મુર્તિનુ અવલંબન લીધા વિના ચાલે તેમ નથી. પછી જ્યારે લાંબા સમયના પ્રભુ મુર્તિમાં થયેલા અભ્યાસથી નિર્મળ વર્તન અને સમદૃષ્ટિ થતા પ્રભુમય જગત્ ભાસશે. ત્યારે સ્વયં સ્થૂળ મુર્તિમાથી વિશ્વમુર્તિમાં મનુષ્ય લીન થઈ જશે. અને કૃતકૃત બની જશે. પરન્તુ નિસરણીના છેક નીચલા પગથીએથી એકદમ છેક ઉપરના પગથીએ પહોંચવુ દુર્ઘટ છે. કદાચ કૂદકો મારી ઉપરનું પગથીયુ પકડવા યત્ન કરીશુ તો હાથ નહિ પહોંચે અને જે છેલા પગથીઆ ઉપર પગ ઠેરવ્યો હતો ત્યાથી પણ પગ ખસતાં આપણે ભૂમિપર આવી પડીશુ. આતો ઘરગતુ અનુભવની વાત છે આપણે મોટા દૃઢ શાસ્ત્રીય પ્રમાણ ઉપર આવીએ.

૧૩ ઇશ્વરનું અવ્યક્ત અને વ્યક્ત સ્વરૂપ.

क्लेशोऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्त चेतसाम्
अव्यक्ताहिगतिर्दुःखं देहवद्भिरवाप्यते

શ્રી ભ. ગી. અ. ૧૨

અવ્યકત એટલે ન દેખી શકાય તેવા ઇશ્વરના સ્વરૂપમા જેમનું ચિત્ત લાગેલુ છે તેમને મુશ્કેલી વધારે પડેછે. કારણ કે શરીર ધારણ કરનારા ઇશ્વરના અવ્યકત રૂપને એટલે કે નિરાકાર સ્વરૂપને પામે એ વાત કઠીન છે. તેટલાજ માટે ઇશ્વરપ્રાપ્તિના કર્મ, જ્ઞાન ઉપાસના પૈકીનો છેલ્લો પ્રકાર શ્રેષ્ઠ છે. દષ્ટાંત તરીકે —

अक्षरावगमलब्धये यथा स्थूलवर्तुलदृषत्परिग्रह
एवमेव परमात्मलब्धये दारुमृण्मयशिलार्चनादिकम्

જેવી રીતે અક્ષર ઓળખવાને માટે વર્તુલાદિ આકૃતિયો સ્વીકારવી પડે છે તેવી રીતે પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે કાષ્ટ, માટી કે પથ્થરની મુર્તિની પુજા સ્વીકારવાની જરૂર છે.

૧૪ મૂર્તિમાં ઇશ્વરભાવના કરવાથી સર્વ સૃષ્ટિમાં ઇશ્વરનો આભાસ.

એક વખતે હનુમાને ઇદ્રને તેના પુછવાથી જવાબ આપ્યો કે -

पत्रेपत्रेचपश्यामिरामचारुजटाधरम्

"સુંદર જટાવાળા શ્રી રામચદ્રને હું વૃક્ષોના પ્રત્યેક પાદડે પાંદડે જોઉ છુ" જ્યારે ઇશ્વરમાં તલ્લીનતા પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારેજ તેના ભકતજનની આવી દિવ્ય દષ્ટિ થાય છે અને તેને પ્રભુમય જગત્ ભાસે છે

जले विष्णु स्थले विष्णु विष्णु पर्वत मस्तके
ज्वालमालाकुलेविष्णुः सर्व विष्णुमयं जगत्: ॥

"વિષ્ણુ જલમા, સ્થલમાં, પર્વતની ટોચ ઉપર અને અગ્નિની જ્વાળાની શીખામાં પણ છે, અને સમસ્ત જગત્ વિષ્ણુમય છે" બહુ કાલના અભ્યાસથી આ પ્રકારે પ્રભુનું સર્વત્ર વ્યાપકપણુ દષ્ટિગોચર થાય છે.

૧૫ સદ્દવસ્તુના સતત્ અભ્યાસથી મનોગત વસ્તુની સફળતા.

દિન રાતના અભ્યાસથી એકતારવૃત્તિથી ઇશ્વરનુ સામિપ્ય કેટલે અંશે થાય છે તેનું એક દષ્ટાંત અત્રે આપવુ અયોગ્ય નહિ થાય. જ્યારે હનુમાન સીતાની શોધ કરીને પુન શ્રીરામચંદ્રને જઇ મળ્યા, અને ભગવતી સીતાજીના સમાચાર આપ્યા ત્યારે શ્રીરામચદ્રે પ્રસન્ન થઇને એક અમૂલ્ય મુકતાફળનો હાર હનુમાનને ભેટીને તેના કંઠમા આરોપણ કર્યો. હનુમાને તે હારના મોતીને પોતાની દાઢવતી કાપી કાપીને અદર દષ્ટિ કરીને ફેકી દેવા માડયાં, પાસે બેઠેલા સૈનિકોએ તેની આ વર્તણુક જોઇને મનમા કહ્યું કેઃ—"ઝવેરી વિના મોતીની પરીક્ષા કયાથી હોય ? વાનરને આ અમુલ્ય હારની શુ કિંમત હોય ?". પછી બીજાઓએ હનુમાનને પૂછ્યુ કે "ભાઇ તુ આ પ્રમાણે દરેક મોતી તોડીને તેને દાઢથી કાપી અદર શુ જુએ છે ? તથા તેને ફેકી શા માટે દે છે ?" હનુમાને કહ્યુ આ મોતીની અદર "રામ" છે કે નહિ તે હું જોઉ છુ અને તેની અદર મારી પ્રિયવસ્તુરૂપ "શ્રીરામ" ન જણાવાથી મને તે નિરૂપયોગી છે; એમ જાણી હું તે ફેકી દઉ છુ. બીજાએ હાસ્ય કરીને કહ્યુ "ત્યારે તમે તો "શ્રીરામ" નામથી જ સર્વાંગે ભરેલા હોવા જોઇએ. હનુમાને આ માર્મિક શબ્દો સાંભળતાંની સાથે જ પોતાના નખવડે પોતાની છાતી ઉપરની ચામડી ઉખેડી નાખી, અને સર્વ સૈનિકો તેની છાતી "શ્રીરામ" નામથી અંકિત થયેલી જોઇ તેની દઢ ભક્તિની અને પવિત્રતાની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા કાયમના અભ્યાસથી ઇશ્વરમા

એટલે કે "નરના મનને ભમાવી નાંખવા સ્ત્રીઓ અને ધન એ બે સાધન પ્રભુએ રચ્યાં છે, માટે તે બે દિશે અયોગ્ય રીતે જેનું મન કદી લોભાતું નથી. તે નરને આકારે સાક્ષાત્ દેવ છે." આવો માણસ સ્વર્ગવાસી દેવ ન હોય તથાપિ તેના નિર્મળ ઉમદા ગુણોથી આકર્ષાઇ રાજા મહારાજાઓ પણ તેના ચરણમાં પોતાના મણિમય મુગટ ધરાવેલાં શિર સપ્રેમ અને સવિનય નમાવે છે. મહાત્મા શંકર સ્વામી શું મનુષ્યાવતારમાં દેવમુર્તિ ન હતા? મહાત્મા બુદ્ધ, બ્રહ્મ નિષ્ઠ વસિષ્ઠ, શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય, શ્રીમદ્ રામાનુજાચાર્ય, બાળ બ્રહ્મચારી સ્વામિ શ્રી દયાનંદ, સ્વામિ શ્રી રામતીર્થ, તથા સ્વામિ શ્રી વિવેકાનંદ, રામદાસ સ્વામિ, અને તુકારામ જેવા આ બધા મનુષ્યાવતારમાં શું દેવરૂપ-દેવમુર્તિરૂપ ન હતા? હજારો શિષ્ય એ દેવમુર્તિના ધ્યાન, આરાધન, અને પૂજાથી પાવન થઇ ગયા છે અને હજુ હજારો શિષ્ય એ મહાત્માઓને મુર્તિરૂપે—ચિત્ર-મુર્તિરૂપે પણ જોઇને નીરખીને પોતાને કૃતકૃત્ય થયેલા માને છે. જેઓ મુર્તિને માનતા નથી વા મુર્તિપૂજતા નથી તેઓ પણ આ ચિત્રમયી મુર્તિ—પ્રતિમાને તો અવશ્ય પૂજે છે. તેને પોતાના નિવાસ સ્થાનમાં રાખે છે એટલુંજ નહિ પણ આવા દેવરૂપ મહાપુરૂષોની ચિત્રમયી પ્રતિમાને નાના સરખા પદ-કરૂપે પોતાના કંઠમાં પણ ધારણ કરે છે. અને તેમાં શુભ ઉદ્દેશ એ છે કે નિરંતર તે મુર્તિનું પોતે દર્શન કરે અને પાપમાંથી મુક્ત થાય અને મરણાંતે તેજ મુર્તિમાં-કંઠમાં ધારેલી મુર્તિમાં—ચિત્ત રાખી પોતે પુનર્જન્મે તેજ દિવ્યમુર્તિના દર્શન સ્પર્શનથી જીવન-મુક્ત બની જાય. આવા મહાત્માઓના અને તેની ચિત્રમયી મુર્તિનાં ધ્યાન, સ્મરણ, પૂજનથી જો માણસ પોતાનો ઉદ્ધાર કરી શકે છે તો આવા બધા મહાત્માઓના સ્વામીરૂપ—પિતારૂપ પરમેશ્વરની મુર્તિનુ ધ્યાન કરતાં કયો માણસ ન તરી શકે?

૨૧ બહુ દેવોનો પરિચય સર્વ જગતના સ્વામી પરમેશ્વરથી આપણને દૂર નહિ રાખે!

કોઇ ધારશે કે આમ જૂદા જૂદા અનેક દેવને ભજવા અને અનેક દેવની મુર્તિની ઉપાસના કરવી એ વાત તેમ કરનાર માણસોને એક સર્વવ્યાપી મહાન પિતા પરમેશ્વરના મેળાપથી દૂર નહિ રાખે? કોઇ સૂર્ય કે સૂર્યની પ્રતિમાને પૂજે, કોઇ શંકરને, કોઇ હનુ-માનને, કોઇ ગણપતિને, કોઇ મહાદેવની મુર્તિને, કોઇ શ્રીરામચંદ્રની મુર્તિને, કોઇ શ્રીકૃષ્ણની મુર્તિને, કોઇ મહાકાલિની મુર્તિને, ભજશે. અને પરિણામે તેઓ ખરા પ્રભુથી વિમુખ તો નહિ બને? આ સંદેહનો ઉત્તર શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામા શ્રી પ્રભુમુખથી થયેલો છે જે અત્રે આપ્યા છે.

यो यो यां यां तनुं भक्तःश्रद्धयार्चितुमिच्छति ।
तस्य तस्याचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् ॥

અર્થાત્ જે માણસ જે કોઇ દેવને કે દેવની પ્રતિમાને આસ્થાથી પૂજવાની મરજી કરે છે તે માણસની તે તે દેવ ઉપરની આસ્થાને હું મજબુત કરૂં છુ. અને

सतया श्रद्धया युक्त स्तस्याराधनमीहते ।
लभते च ततः कामान्मयैव विहितान् हितान् ॥

તે દેવ ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા બેસવાથી તે માણસ તે દેવનું આરાધન-પૂજા પાઠાદિ કરે છે. અને તેની જે ધારણાઓ હોય છે તે તેમાંથી ફળીભૂત થાય છે પણ તે મન-કામનાઓ પૂર્ણ કરનાર હું જ છુ.

(અપૂર્ણ.)

स्वराज्य क्यारे मळे.

સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે આજકાલ સર્વ દેશ બંધુઓનો પ્રયત્ન ચાલી રહ્યા છે. સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે સ્વદેશી થવું, દેશના હુન્નર ઉદ્યોગોને ખીલવવા, દેશી વસ્તુઓ મેળવવી એવો ઉપદેશ સ્થળે સ્થળે થઇ રહ્યો છે. આ ઉપદેશને લોકોએ પાળવો જોઇએ દેશી વસ્તુઓ વાપરવાથી જ દેશનો ઉદય થશે એ માન્યતા સાચી છે. પણ તે માન્યતા અનુસાર સર્વેએ ચાલવું જોઇએ

આજે સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવાનો જે જે ઉપદેશકો ઉપદેશ આપે છે તેમાં ઘણા ઉપદેશકોની વાણીમાં જ માત્ર સ્વદેશી શબ્દ છે, વર્તનમાં પોતે પોતાના ઉપદેશને કૃતાર્થ કરતા નથી. અને જ્યાં સુધી નેતાઓ પૂરેપુરા સ્વદેશી ન થાય ત્યાં સુધી તેમનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરનારા તેમના ઉપદેશને ન પાળે એ સ્વભાવિક છે

આજે તો સ્વદેશી થવું એ શબ્દમાં માત્ર ખાદીનો જ સમાવેશ થાય છે. ખાદી વણવી, ખાદી પહેરવી એટલે સ્વદેશી થયા એવી માન્યતા ચાલે છે. ખાવાપીવામાં, પરદેશી વસ્તુ વપરાય, ઘરમાં બીજી જોઇતી વસ્તુઓ પરદેશી વપરાય તેની કંઇ પરવા નહિ, જ્યાં આવી માન્યતા છે ત્યાં ખરા સ્વદેશી થવાતું નથી સાચા સ્વદેશી થવા માટે સર્વ સ્વદેશી વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ.

સાધારણ રીતે શરીર ઉપર સ્વદેશી ખાદીનાં વસ્ત્રો ધારણ કરવાં અને પીવાખાવામાં પરદેશી દવાઓના બાટલાનો ઉપયોગ કરવો એ શું સ્વદેશી થયાની રીત મનાય ? ઉપર કપડાં લત્તાંનો વેશ પહેરવાથી સાચા સ્વદેશી ન થવાય જેમકે નાટકમાં એક નટ જાતે ગમે તે જાતનો હોય છતાં, રાજાનો વેષ લઇ રાજા તરીક ખેલમાં ઉતરે તેથી તે ખરો રાજા થઇ શકતો નથી પણ તે નટ જ રહે છે તેમ ખાવાપીવામાં પરદેશી વસ્તુઓને ગ્રહણ કરવી. અને પહેરવામાં માત્ર ખાદી વાપરવી એથી સાચા સ્વદેશી થવાતું નથી

જ્યાં સુધી સાચા સ્વદેશી થવાય નહિ ત્યાં સુધી સ્વરાજ્ય આઘું જાય એ સ્વાભાવિક છે, આજે ઘણા મનુષ્યો અસહકારની ચળવળમાં જોડાયા છતાં, દેશી છીએ, દેશી કપડાં પહેરીએ છીએ, ખાદી જ વાપરીએ છીએ, એમ કહ્યા છતાં પણ પોતે વિલાયતી દવાઓ જ વાપર્યા કરે છે દેશી દવાઓની તેમને સુગ છે વૈદ્ય પાસે દવા લેવા જવામાં તેમને શરમ આવે છે ડોકટરોના ડોઝ પીવામાં તેમને આનંદ જણાય છે. આ રીતે પરદેશમાં બનેલી, પરદેશી પદ્ધતિથી બનેલી, પરદેશી દવાઓ આ દેશના માણસો વાપરે અને છતાં કહે કે અમે સ્વદેશી છીએ, સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરીએ છીએ એ કેમ મનાય ?

ઘણા ડોકટરો પણ હાલમાં અસહકારની ચળવળમાં જોડાયા છે, દેશને પોતાની સેવા અર્પવા તૈયાર થયા છે, પરદેશી કપડાંનો ત્યાગ કરી દેશી ખાદીને ધારણ કરતા થઇ રહ્યા છે અને સ્વદેશી કહેવરાવવામાં માન સમજે છે. એ ઘણી આનંદની વાત છે, છતાં આ ભાઇઓ હજુ પોતાના દવાખાનામાં તો દેશી દવાઓને બદલે પરદેશી દવાઓ જ વાપર્યા કરે છે. પરદેશમાં તૈયાર થઇ આવતા સ્પીરીટના સંયોગવાળી દવાઓ, ટીંચરો, સીરપો વિગેરે બેધડક પોતાના દરદીઓને આપ્યા કરે છે. પોતે પરદેશી દવાઓ વાપરે છે અને બીજાને આપ્યા કરે છે. એ ઘણા ખેદની વાત છે.

આપણે જે ખાઇએ છીએ, પીઇએ છીએ તેમાંથી સત્વ આપણા લોહીમાં ભળી

આપણા શરીરને તંદુરસ્ત રાખી શકે છે, દવાઓ ખાઇએ તો તેનું પણ સત્વ આપણા લોહીમાં જાય છે એ આપણે જાણીએ છીએ. સાધારણ કહેવત છે કે ' જેવું અન્ન તેવો ઓડકાર, ' આપણે જે જે પદાર્થો ખાઇએ તેનું સત્વ આપણા લોહીમાં ભળે છે અને તે અનુસાર આપણો સ્વભાવ પણ બને છે, પરદેશી દવાઓ પીવાથી આપણા જીવનમાં તેવા જ સંસ્કારો ઉત્પન્ન થાય છે. માટે જો ખરા સ્વદેશી થવું હોય તો ખાવાપીવામાં દેશમાં બનેલી વસ્તુઓનો જ ઉપયોગ કરવો, દવાઓ પણ દેશની જ વાપરવી.

ઘણા ડાક્ટરો કહે છે કે દેશી દવામાં શું શું વસ્તુ છે તેની અમને ખબર નહિ હોવાથી અમે તે વાપરી શકતા નથી. તેમ તે તે દવાઓના શા શા ગુણ છે તેની અમને ખબર હોતી નથી તેથી વાપરી શકતા નથી આમ કહેવું એ પણ ભૂલ ભરેલું છે. જ્યારે તેમને સ્વદેશીમાં મમતા હોય તો તેમણે દેશી દવાઓના ગુણદોષનું જ્ઞાન મેળવવું જ જોઇએ. તેમ કયા કયા રોગો કઇ કઇ દેશી દવાથી મટી શકશે તેનું જ્ઞાન મેળવવા જો તે ધારશે તો મળી શકશે

હવે તો ફાર્મસીઓ પણ થઇ છે, શાસ્ત્રના પાઠ પ્રમાણે દેશી દવાઓ તૈયાર કરી વેચવાનો ધંધો પણ કરે છે. એટલે દેશી દવાઓ બનાવવાની કડાકૂટ પણ થતી નથી, વૈદ્યો અને ડાક્ટરો હવે જો ફાર્મસીની દવા વાપરે તો તેથી તેમને ઘણી જ ફતેહ મળ વાનો સંભવ છે,

આ પત્રના તંત્રીની પણ ફાર્મસી ચાલે છે જે દવે કેમીકલ એન્ડ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ અને દવે આયુર્વેદિક ફાર્મસી–નામની સંસ્થામાં શાસ્ત્રના પાઠ પ્રમાણે દવાઓ મોટા જથામાં તૈયાર બનાવી વેચવામાં આવે છે. આ દવાઓ બનાવવામાં આ પત્રના તંત્રી શ્રી જેઠાલાલ દેવશંકર દવે વૈદ્ય જાતે ધ્યાન આપે છે. વિદ્વાન વૈદો અને વિદ્વાન ડાક્ટરોની પણ તેમાં દેખરેખ રહે છે. અને જેથી જે દવાઓ બને છે તે સાચી, સારી અને ગુણમાં સર્વોત્તમ હોય છે શાસ્ત્રના પાઠ પ્રમાણે ભસ્મો, રસો, ગુટિકાઓ, ચુર્ણો, આસવો, અવલેહો, કવાથો, ઘી તૈલ વિગેરે યથાસંભવ મોટા પ્રમાણમાં તૈયાર બનાવી પડતર જેટલી જ સસ્તી કિંમતે દવાઓ વેચાય છે

ડાક્ટરો અને વૈદો જો દવે ફાર્મસીની દેશી દવાઓ પોતાના દવાખાનામાં વાપરશે તો જરૂર તેમને યશ મળ્યા વગર રહેશે જ નહિ ફાર્મસીનું સંક્ષિપ્ત સૂચીપત્ર આ અંક સાથે વહેંચેલું છે જે વાંચવાથી ખાત્રી થશે કે કઇ દેશી દવાઓ કયા રોગ ઉપર સારૂં કામ કરે છે વળી ભાવમાં એટલી બધી સસ્તી છે કે વૈદ્ય જો એ દવાઓ ઘેર બનાવે તો તેને ફાર્મસીમાંથી લેવા કરતાં પણ મોંઘી પડે છે.

દવે ફાર્મસીમાં તમામ કવાથો ચુર્ણો અને ગુટીકા તાજા ઉત્તમ વનસ્પતિની, જાતી દેખરેખ નીચે ખંડાવી ચળાવી તૈયાર કરવામાં આવે છે. જેથી તેનો કસ કાયમ રહે છે, અને તાત્કાલિક ગુણમાં ચઢી જાય છે દવાઓ પીવાનો જેમને કંટાળો હોય છે, તેમને માટે પ્રવાહી કવાથો તૈયાર રહે છે જે લાંબી મુદત સુધી રહેવા છતાં બગડતા નથી અને રહેઠા- ણેથી પીઇ શકાય છે દવે ફાર્મસી આજકાલ કરતા પંદર વર્ષથી સારૂં કામ કરે છે, તે ફાર્મસીની દવાઓ ગુણમાં ઉત્તમ છે તેની ખાત્રી સર્વેએ કરેલી છે

હવે ડાક્ટરોએ જો ખરા સ્વદેશી થવું હોય તો પોતાના દવાખાનામાં સ્વદેશી દવાઓ વાપરવી ઘટે છે, જનસમાજે પણ હવે વિલાયતી દવાઓનો બહિષ્કાર કરી તેને બદલે

આપણા દેશમા જ બનેલી, આપણા દેશની જ વનસ્પતિ અને ધાતુઓની દેશી પદ્ધતિ અનુસાર તૈયાર કરેલી, દેશી આયુર્વેદ શાસ્ત્રાધારે, દેશી વૈદ્યોએ જ્યાઔષધ બનાવેલી ઉત્તમ દેશી દવાઓ વાપરવી ઘટે છે.

આપણા દેશના સેકાને આપણા દેશમાં જ બનેલું અનાજ જેમ માફક આવે છે તેમ આપણા દેશમા જ બનેલી દેશી દવાઓ વધુ માફક આવે છે માટે દરેકે દેશી દવાઓ વાપરવી ઘટે છે તમે જો એક વાર દવે ફાર્મસીની દેશી દવાઓ વાપરશો તો આગ્રે જ ફરી બીજી દવાઓ વાપરવાનું મન થશે દવે ફાર્મસીમાં દવાઓ હાથે ખડાઇ તૈયાર થાય છે જેથી તેનુ હીર બળી જતું નથી, જ્યારે કેટલીક અન્ય ફાર્મસીઓએ વિલાયતી પદ્ધતિ અનુસાર મશીનથી દેશી દવાઓ બનાવવા માંડેલી હોવાથી વનસ્પતિનુ હીરર્નિકવાં સત મશીનમાં બળી જાય છે અને તેથી ગુણમાં ઓછી ગુણ કરે છે. જેથી બને ત્યાસુધી હાથે ખાંડેલી, હાથે ચાળેલી, હાથે ઘુટેલી, હાથે બનાવેલી દેશી દવાઓ—જે દવે ફાર્મસીમાં તૈયાર થાય છે તે વાપરવા અમે સર્વ સજ્જનોને આગ્રહ કરીએ છીએ.

સ્વદેશી થવા ખાવા પીવામા વપરાતી દવાઓ પણ સ્વદેશી જ વાપરો. મહાત્મા ગાંધીજી પણ દેશી દવાઓ જ વાપરવા કહે છે તો હવે પરદેશી સ્પીરીટ અને ટીચરના બાટલા પીવા છોડી દેઇ, ગુણમાં સર્વોપરી એવી સ્વદેશી દવાઓ વાપરવા અમે અમારા દેશ બંધુઓને આગ્રહપૂર્વક જણાવીએ છીએ.

દવે ફાર્મસીનુ કારખાનુ—અમદાવાદમાં ખાડીયામાં છે, અને મુખ્ય ઓફીસ અને દુકાન—રીચીરોડ ઉપર મહાવીર સ્વામીના દેરા સામે છે તેમણે ચાર રસ્તેથી મકાન બદલી મુખ્ય ઓફીસ રીચીરોડ ઉપર રાખી છે માટે રૂબરૂ મળવા ઇચ્છનારા બંધુઓએ રીચીરોડ ઉપર મળવુ. દેશી દવાઓ સંબંધી વધુ ખાત્રી કરી આપવામાં આવે છે

ફાર્મસીના અગત્યનું દવાખાનુ પણ તેજ સ્થળે ચાલે છે. દરદીઓને રૂબરૂ મળવાથી વધુ સંતોષ થવા સંભવછે દવાખાનામા વૈદ્યરાજ જાતે કામ કરે છે. અને તેથી ન મટતા રોગને માટે, નિરાશ ન થતા એક વાર પત્રવ્યવહારથી જણાવવુ. રૂબરૂ મળી શકાય તેમણે રૂબરૂ મળવું તો જરૂર તેમના અનુભવનો લાભ દરદીઓને મળશે.

જ્યારે આપણે પૂરેપુરા સ્વદેશી થઇશુ ત્યારે જ સ્વરાજ્ય મળશે ખાદી પહેરવાથી પુરા સ્વદેશી થવાતું નથી ખાવા પીવાની વસ્તુઓ પણ સ્વદેશી જ જોઇએ, પરદેશી દવાઓ વાપરવી અને સ્વદેશી થયા છીએ એમ કહેવડાવવુ એજ પાપ છે માટે જેમ બને તેમ સર્વેએ દેશી દવાઓ વાપરવી. અને ડોક્ટરોએ પણ હવે તો દેશમાં બનેલી દેશી દવાઓનો દવાખાનામાં ઉપયોગ કરતા ચુકવુ નહિ

કમળનું મૂલ્ય.

(લેખક—રા. ઠાકોરદાસ નાથાભાઈ દેસાઈ બી એ એલ એલ. બી.)

રાત્રિના પ્રાણહર હિમથી નગરના સર્વ પુષ્પો મૃતપ્રાય થયા. સુદાસ માળીના તળા વમાંજ ફક્ત એક કમળ ખીલ્યું હતું.

સુદાસે વિચાર્યું ' આ અનુપમ કમળ રાજાના ચરણે ધરીશ બીજા કોઈને નહિ, મ્હારા રાજાનેજ આ કમળ વેચીશ." સુદાસ કમળ લઈ રાજમ્હેલ તરફ ચાલ્યો.

માર્ગમાં નગરશેઠ મળ્યા અને તેમણે પુછ્યું " માળી! દયાળુ બુદ્ધ ભગવાન આપણા નગરમા પધાર્યા છે, અને હું પ્રભુનું પૂજન કરવા જાઉં છું ત્હારા કમળની હું પ્રભુના ચરણ કમળમાં ભેટ ધરવા ધારૂ છુ. કમળનુ શું લઈશ ?"

" એક સુવર્ણ મ્હોરથી ઓછુ નહિ " સુદાસે કહ્યુ,

" હું ત્હને એક સુવર્ણ મ્હોર આપુ છુ મ્હને કમળ આપ."

તુરતજ રાજમ્હેલના મ્હોટા દરવાજા ઉઘડ્યા અને ધુપ, ચન્દન, અક્ષત ફળાદિ સામગ્રી લઈ બુદ્ધ ભગવાનની પૂજાર્થે રાજા પ્રસેનજીત બ્હાર નીકળ્યા પણ આ સર્વ સામગ્રીમાં પુષ્પની ન્યુનતા હતી, કારણ તે રાત્રિની અસહ્ય ટાઢથી નગરના સર્વ પુષ્પો મૃતપ્રાય થયાં હતા.

માળીના હાથમા આ સુંદર કમળ જોઇ રાજાએ પુછ્યું "માળી ! ત્હારા આ મનોહર કમળની શી કિમ્મત છે ? એને મ્હારા પ્રભુના ચરણકમળમાં ધરવાની મ્હારી અભિલાષા છે."

માળીએ કહ્યુ " રાજન્ ? આ શેઠ એક સુવર્ણ મ્હોરે માગણી કરે છે "

" હું ત્હને સો સુવર્ણ મ્હોર આપીશ " રાજાએ કહ્યુ

" હું ત્હને બસો આપીશ ' શેઠ બોલ્યા

રાજાએ ત્રણસો કહી અને એમને એમ કમળનું મુલ્ય વધતું ચાલ્યુ

સુદાસ વિસ્મિત થયો અને વિચાર્યું " એવો તે કોણ મહાનુભાવ હશે જેને માટે રાજા અને નગરશેઠ આટઆટલુ દ્રવ્ય ખર્ચી મ્હારૂ કમળ લેવા તત્પર થયા છે ? જો આ કમળ હું જાતેજ તેમની પાસે લઇ જાઉં તો કદાચ મ્હને વધારે દ્રવ્ય મળે, હું ધનવાન થાઉં અને જીવનપર્યંત સુખેથી રહું."

રાજન્ તરફ સુદાસે કહ્યુ " ક્ષમા કરો, હે રાજન્! ક્ષમા કરો

ઓ નગરશેઠ ! હું કમળ વેચીશ નહિ "

સુદાસ ભગવાન બુદ્ધ પાસે દોડી ગયો.

શાંતિ અને દયા રેલાવતા, આસપાસની ભૂમિને તેજના અંબારે ઓપતા ભગવાન બુદ્ધ વૃક્ષ નીચે પદ્માસનવાળી બેઠા હતા

ભગવાન બુદ્ધની સ્વર્ગીય મુર્તિ સામુ મુક અને અચેતન ભાવે ઉભો રહી સુદાસે એ સુંદર મુર્તિનુ અમૃત પીધાર્યું પછી પ્રભુના ચરણકમળમા સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી કમળની પ્રભુના ચરણારવિંદમા ભેટ ધરી

પ્રભુએ પૂછ્યુ " વત્સ ! શી ઇચ્છા છે " અને સુદાસે હાથ જોડી વિનવ્યું " ઓ મ્હારા પ્રભુ ! ત્હારા ચરણકમળના રજની માત્ર એક કણિકા ! "*

---

* અંગ્રેજી ઉપરથી.